T. C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
GENEL TÜRK TARİHİ BİLİM DALI

KAZANLI ABDULLAH BATTAL TAYMAS (1883-1969): HAYATI VE ESERLERİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan:
Şinasi İnci

İstanbul, 2017

T. C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
GENEL TÜRK TARİHİ BİLİM DALI

KAZANLI ABDULLAH BATTAL TAYMAS (1883-1969): HAYAT1 VE ESERLERİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan:

Şinasi İNCİ

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Sadi S. KUCUR

İstanbul, 2017

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek lisans öğrencisi Şinasi İNCİ'nin "Kazanlı Abdullah Battal Taymas (1883-1969): Hayatı ve Eserleri" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Tarihi Anabilim Dalı, Genel Türk Tarihi Bilim Dalı yüksek lisans tezi olarak oy birliği /~~oy çokluğu~~ ile başarılı bulunmuştur.

		İmza
Tez Danışmanı	: Yrd. Doç. Dr. Sadi S. KUCUR	.....
Üniversitesi	Marmara Üniversitesi	
Üye	: Doç. Dr. Davut HUT	.....
Üniversitesi	Marmara Üniversitesi	
Üye	: Doç. Dr. İlyas KEMALOĞLU	.....
Üniversitesi	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu' nun 18/08/ 2017 tarih ve 2017/16-03 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Okan YEŞİLOT
Müdür

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ..... **III**

ÖZET ..... **V**

KISALTMALAR ..... **VI**

SUMMARY ..... **VII**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM A. BATTAL TAYMAS'IN HAYATI VE FAALİYETLERİ ... **11**

I. Doğumu, Eğitimi ve Gençlik Yılları 11
II. Mısır'a Gidişi ve Buradaki Çalışmaları 18
III. Rusya'ya Dönüşü, Evlilikleri ve Çocuğu 23
IV. Rusya'daki Yazıları 26
V. Rus İhtilâli Yılları ve Bolşeviklerden Kaçış 30
VI. Rusya'daki Siyasi Faaliyetleri 45
VII. Finlandiya'da Geçirdiği Yıllar 51
VIII. Türkiye'ye Sığınması ve Türkiye'deki Yaşamı 53
IX. Türkiye'deki Siyasi Suskunluğu 57

İKİNCİ BÖLÜM ABDULLAH BATTAL TAYMAS'IN ESERLERİ **60**

I. Kazan Dönemi 60
II. Mısır Dönemi 62
III. Finlandiya Dönemi 64
IV. Türkiye Dönemi 65
V. A. Battal Taymas'ın Makalelerinin Listesi ve İçerikleri 72
a. Rusya'da Yayınlanan Makaleleri 72
b. Türkiye'de Yayınlanan Makaleleri 77

SONUÇ **90**

KAYNAKÇA **95**

EKLER **97**

BATTAL TAYMAS'IN RUSYA'DA YAZDIĞI MAKALELERİNİN TRANSKRİPSİYONU VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARIMI **99**

I. 1909 Yılında Şura Dergisi'ndeki Yazıları 99
II. 1910 Yılında Vakit Gazetesi'ndeki Yazdıkları 150

III. 1913 Yılında Mektep Dergisi'ndeki Makaleler 162
IV. 1914 Yılında Yıldız Gazetesi'ndeki Yazıları 215
V. 1916 Yılında Yoldız Gazetesinde Yazdıkları 246

ÖNSÖZ

Bu tezin amacı Tatar aydınlar içinde yaşamı ve yazdıkları ile dikkat çekici bir kişiliğe sahip olan Abdullah Battal Taymas'ın hayatı ve eserleri hakkında yeni bilgiler ortaya koymaktır. İdil-Ural bölgesinde doğan ve ömrünün kırk yıla yakınını burada geçirerek 1925 yılında Türkiye topraklarına ayak basarak yaşamının geri kalan kısmını bu ülkede geçiren Abdullah Battal Taymas Osmanlı son dönemi ve cumhuriyetin kuruluş yıllarından itibaren gazete yazıları ve kitaplarıyla Türk kültür hayatına değerli katkılar sunmuştur.

Osmanlı İmparatorluğunun son dönemleri ile Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunun ilk dönemlerinde Kırım ve Kazan kökenli Tatar aydınlar ile Türkiyeli aydınlar arasında ciddi bir etkileşim olduğu görülmektedir. Bu etkileşim Tanzimat ile başlamışsa da Rusya'da meydana gelen 1917 yılındaki Bolşevik ihtilali ile ciddi bir kesintiye uğramıştır. İlerleyen yıllarda Sovyetler Birliği'nde uygulanan kapalı rejim yüzünden ilişkiler tamamen kesilmiştir. Sovyetlerin kuruluş döneminde henüz tüm ülkede hâkimiyetlerini tesis etmeye imkân bulamayan Bolşevikler bu dönemde bazı Müslüman aydınların ülke dışına çıkmasına engel olamamışsa da özellikle Stalin döneminde ülke üzerinde katı bir hâkimiyet kurulmuş ve milliyetçi olarak tanınan pek çok aydın ağır bir şekilde cezalandırılmıştır.

Bolşevik ihtilali sırasında ülkede tesis edilen yeni rejime uyum göstermeyen aydınlardan biri de Abdullah Battal Taymas'tır. İdil-Ural bölgesinde dünyaya gelen ve ilk eğitimini bu bölgenin şehirlerinde sürdüren Abdullah Battal halfe[1] olduktan sonra bununla yetinmeyerek eğitimini daha da arttırmak için Mısır'a gitmiş ve dönüşünde uzun yıllar Kazan şehrinde gazetecilik yapmıştır. İhtilal sonrası takibata uğrayan Battal dört yıl Rusya içinde kaçak hayatı yaşadıktan sonra gizli yollarla Finlandiya'ya kaçmış ve burada sürdürdüğü dört yıllık mülteci yaşamı sonrasında ise Türkiye'ye gelerek ömrünün sonuna kadar burada yaşamıştır.

Abdullah Battal Taymas'ın yaşamını bir tez konusu olarak araştırmaya başlamam hocam Ahmet Kanlıdere'nin önerisi ile oldu. Onun tavsiyesi ile başladığım araştırmalar sırasında gerçekten onu tüm yönleriyle değerlendirebilmiş bir eserin olmadığını fark ettim. Çünkü Battal, dört ayrı ülkede (Rusya, Mısır, Finlandiya ve Türkiye) ve üç ayrı dilde (Tatarca, Türkçe, Arapça) eserler vermiş bir yazar olarak onun

[1]Halfe: Eski Tatarcada "öğretmen" anlamına gelen sözcük.

ardında bıraktığı pek çok kitap (özellikle Rusya'da yazdıkları) Türkiye'de bilinmemekteydi. Bu kaynaklara ulaşmak için Kazan ve Moskova'da yaptırdığımız araştırmalarda bu çalışmaya kaynak teşkil edecek pek çok makale ve kitap temin edebildik. Yazmış olduğu pek çok gazete ve dergiyi tarayarak onun tarihçi, edebiyatçı, dilci ve eğitimci olarak özelliklerini bütünüyle ortaya koymaya çalıştık. Bu sebeple yapmış olduğum bu araştırmanın hakkında çok yazılıp çizilmemiş bir kişiliğin biraz olsun anlaşılabilmesine katkısı olacağını ümid ediyorum.

Bu tez çalışması esnasında bana her türlü desteğini esirgemeyen değerli hocalarım Sadi S. Kucur, Leysen Şahin ve Ahmet Kanlıdere'ye, teşekkürlerimi sunarım. Yine jüri üyelerim olan Doç.Dr Davut Hut ve Doç. Dr İlyas Kemaloğlu'na da tezime sağladıkarı değerli katkılardan dolayı minnettarım. Ayrıca tez kaynaklarımı Kazan'da ve Moskova'da araştırma yaparak Kazan Federal Üniversitesi ve Tataristan Cumhuriyeti Milli Kütüphanesinden temin eden Sinan Azimov'a, Rusça makaleleri ve kitapları tercüme konusunda yardımcı olan Ruşenya Altay hanımefendiye, Tatarca eserleri tercüme eden İlyas Miftakhov'a da bu desteklerinden dolayı minnettarım, (Tatarca eserleri İlyas Miftakhov tercüme etmiş ise de bunların transkripsiyonu ve tercümelerinin gözden geçirilmesini Leysen Şahin yapmıştır. Ona da bu vesileyle teşekkür ederim) Tez çalışmalarım sırasında benden maddi manevi desteğini esirgemeyen eşime ve çocuklarıma, Türkçe kaynakları bulmakta yardımcı olan arkadaşım Merve Özbakır'a, ayrıca sağladığı imkânlarla bize bu tezi hazırlamak konusunda sıcak bir ortam sağlayan İSAM yönetimine teşekkür ederim. Bu arada bana daha çocuk yaşlarda tarih sevgisini aşılayan ve yoğun iş hayatımın içinde bile tarih okumak için zaman ayırmama vesile olmuş olan rahmetli babam Bilal İnci'ye özellikle teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

Abdullah Battal Taymas, Kazan Tatarlarından 1883-1969 yılları arasında yaşamış önemli bir tarihçi, edebiyatçı, düşünür ve gazeteci olup yaşamı hakkında bugüne kadar geniş kaynaklara dayanan bir araştırma yapılmamıştır.

Doğup büyüdüğü İdil-Ural bölgesi (Rusya), eğitim için gittiği Mısır, Rusya'dan kaçarak iltica ettiği Finlandiya ve en son olarak da ömrünün geri kalan kısmını geçirmiş olduğu Türkiye'de pek çok eser neşretmiş ve makaleler yazmıştır. Bu kadar farklı ülkede ve farklı dillerde (Tatarca, Arapça, Türkçe) vermiş olduğu eserleri derleyerek onu her yönüyle ortaya koymak güç olsa da buna gayret etmeye çalıştık.

Araştırmamızda Türkiye'de vermiş olduğu eserlerin yanısıra Kazan Federal Üniversitesi ve Tataristan Cumhuriyeti Milli Kütüphanesinde onun hakkında yazılanlar ve Rusya'da yaşadığı dönemde yazmış olduğu kitaplar ile gazete makalelerini de tarayarak onun hem yaşamı hem de tarihçi, edebiyatçı, dilci ve eğitimci yönlerini tam olarak ortaya koymaya gayret ettim.

1969 yılına kadar süren ve 90 yıla yaklaşan uzun yaşamının son yılına kadar pek çok konuda eserler ve makaleler yazmak ve araştırmakla geçen bir ömrü her yönüyle anlatmak kolay olmasa da bu çalışmamın onun hakkında yapılmış en kapsamlı çalışma olması için gayret edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Abdullah Battal Taymas, Kazan Tatarları, Göçmen Türk Aydınları.

KISALTMALAR

Age.	**Adı geçen eser**
ÇEKA	Sovyetler Birliği Gizli Polisi
DP	Demokrat Parti
NATO	North Atlantic Treaty Organisation
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TTK	Türk Tarih Kurumu
TDK	Türk Dil Kurumu

SUMMARY

Abdullah Battal Taymas was important historian, literateur, author and thinker lived between 1883-1969 at Kazan. And he has not been studied yet extensive before as this thesis focused on.

His birthplace and youth age have passed at Idil-Ural region where in Russia today. Then he has been at Egypt for education. After then he flied from Russia to Finland. At last, lived in Turkey untill death where he wrote lots of articles and books. As he lived very different countries and write lots of languafes that Arabic, Tatar and Turkish, these make hard to indicate his caracter. So I tried to show him.

This thesis hardly revealed some articles about him at Kazan University and at Turkey. I critized his articles and books about his life at Russia where he wrote them. And also I andeavour to show his historian, literatour, philologist and lecturer caracter by the different sources.

It was not easy for studying 90 years old persons life who published articles and books untill the end of 1969. His life has over with write and search. But I can claim fort his thesis is the most coperehensive study about his life.

Key Words: Abdullah Battal Taymas, Kazan Tatars, Immigrant Turkic Intellectuals.

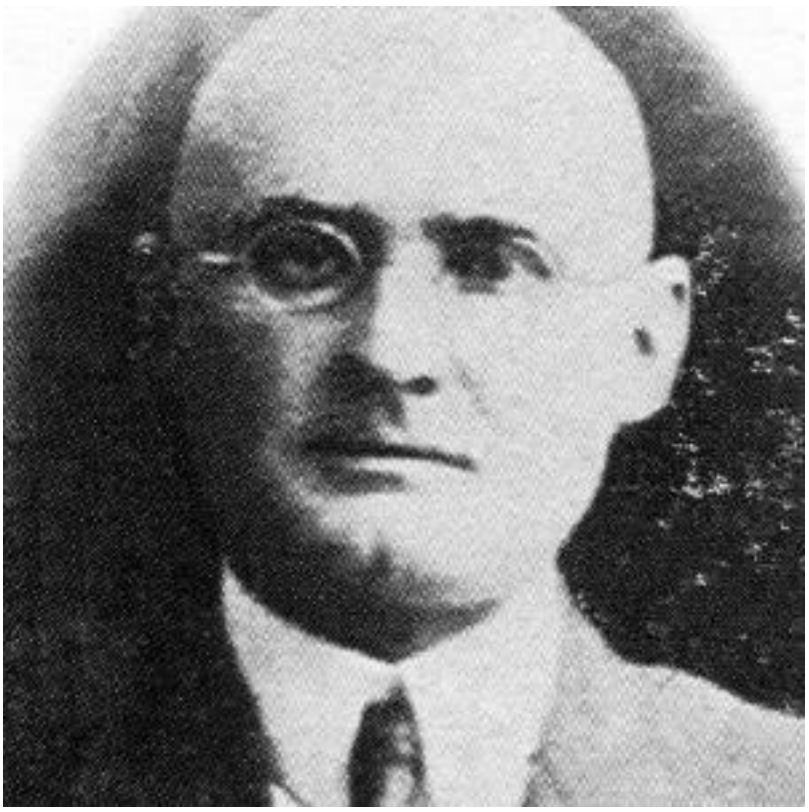

Abdullah Battal Taymas

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin buhranlarla dolu son döneminde Osmanlı siyasi ve dini kesimlerinin en çok etkilendiği kesimlerin başında Rusya Çarlığı sınırları içinde yaşayan Kırım ve Kazanlı Tatar aydınlar ve din adamları olduğu söylenebilir. Dönemin Rusya Çarlığı içinde yaşayan farklı kimlik ve etnik aidiyetlere bağlı Rusya Müslümanlarının da siyasi ve dini yapılanmalarında en ön planda ve en aktif olan kesimin yine bu aydınlar ve din adamları olduğu gözden kaçmaz. Tatarların Rusya Müslümanları arasında neden bu kadar ön planda oldukları ayrı bir tartışma mevzuu olacak kadar uzun bir meseledir. Kısaca açıklamak gerekirse bunun sebebinin Tatarların kendi klasik eğitim anlayışlarına göre daha modern denilebilecek olan Rus eğitim sisteminden esinlenerek kendilerini çağın gereklerine daha erken uyarlayabildikleri gerçeğidir. Böylelikle basın ve yayın hayatına da Türkistan'a göre çok daha erken geçmişler ve birçok dergi ve gazete neşretmişlerdir. Bu da zaten canlı olan Tatar eğitim hayatının kendisini Rusya toprakları içinde daha fazla ve görünür şekilde ifade edebilmesini sağlamıştır.

XIX. Yüzyılın başlarından itibaren kendi içindeki Ceditçilik ve Kadimcilik tartışmaları ekseninde dini ve felsefi yapılanmalarını belli bir temele oturtan bu kesimin, Rus siyasi ve coğrafi ortak yaşam kültüründen az veya çok etkilendiği söylenebilir. Hareket tarzlarının ve siyasi yapılanmalarının Rus devletinden gelebilecek olası baskıları gözönüne alarak daha ihtiyatlı ve tedrici ilerlemeyi benimsemiş olduğu görülür. Bu yüzden radikal çıkışlardan ziyade eğitimi ön plana alarak hedefe ulaşmayı amaçlayan bu teşekküller Bolşevik ihtilaline kadar açık veya gizli bir faaliyet alanı bulmuş olsalar da ihtilal sonrası Rusya coğrafyası içinde hareket alanı bulamamışlardır. Bu ihtilal sonrasında ise önde gelen Tatar aydın ve yazarlarının önemli bir kısmının Avrupa'ya, Türkiye'ye, Mısır'a hatta Hindistan'a dahi hicret ettiklerini görmek mümkündür. Bu isimlere pek çok örnekler verilebilir. Ancak Tatar Milli Hareketinin de baş aktörleri denebilecek pek çok aydının Rusya'dan ayrıldıktan sonra ikinci ve son durakları genelde genç Türkiye Cumhuriyeti olmuştur.[2] Göç etmeyip ya da bu imkânı bulamadığı için Sovyetler içinde kalanlardan pek çoğunun özellikle Stalin döneminde

[2]A.K.Galiahmetov, "Natsionalnoe Dvijenie v Povolje v 1917-1918 Godax (Po Materialam Rabot Tatarskih Emigrantov v Turtsii)", *Uçenie Zapiski Kazanskogo Üniversiteta: Gumanitarnie Nauki*, Tom. 153. Kn.3, Kazan 2011, s. 142-149.

yoğun siyasi baskılara, tutuklamalara hatta idamlara maruz kaldığı bilhassa 1930'lu yılların sonlarında çoğunun gülünç denebilecek suçlamalarla ve kurşuna dizilmek suretiyle infaz edildiği görülmektedir.

Bu aydınlar içinde en dikkat çekici olanlarından biri de Abdullah Battal Taymas'tır. Rusya'nın İdil-Ural bölgesi sınırları içinde dünyaya gelen Abdullah Battal'ın Rusya'daki eğitim yılları, Mısır'a giderek orada eğitimine devam etmesi, tekrar Rusya'ya döndükten sonra basın dünyasına girerek 1917 yılındaki Bolşevik ihtilaline kadar sürdürdüğü oldukça aktif bir yazarlık hayatı olmuştur. Bolşevik ihtilalinden sonra dört yıl müddetle Rusya'da komünist rejim gizli polisinin takibinden kaçmak için geçen maceralı yaşamından sonra gizlice Finlandiya'ya kaçarak burada geçirdiği dört yıl ve sonrasında İstanbul'a gelerek vefatına kadar burada geçirdiği uzun bir ömür ve geride bıraktığı eserler bizce oldukça önemlidir.

Abdullah Battal Taymas'ın yaşam öyküsü incelendiğinde onun siyasi bir kişilikten ziyade iyi bir eğitici, araştırıcı ve güçlü bir kalem olduğunu söyleyebiliriz. Doksan yıla yaklaşan uzun denebilecek yaşamının arkasında yüzlerce makale ve on'dan fazla kitap bırakmış önemli bir aydın olan Abdullah Battal Taymas makalelerinde olsun kitaplarında olsun günlük polemiklerden ziyade Türk dünyasının genel sorunlarını irdeleyen, onlara çözüm önerileri getirmeye çalışan, mahalli olmaktan ziyade tüm Türk Dünyası ve onun yaşadığı coğrafyayı kucaklayıcı bir üslup benimseyen bir yazar olmuştur. Ancak kendi doğduğu ve yaşadığı İdil-Ural topraklarına karşı özel bir bağ ile bağlıdır. Abdullah Battal'ın özellikle dil üzerine olan çalışmaları onun edebi araştırmalara ne denli meraklı bir şahsiyet olduğunun en önemli kanıtıdır. Öyle ki Bolşevik ihtilali sonrası oluşan kaos ortamında gazetelerde yazı yazmaktan ve bunların idari organlarında görev yapmaktan men edilse de o asla ümitsizliğe kapılmamış ileride oluşacak olan ne olacağı belirsiz yeni düzende Tatar çocuklarının milli değerlerine bağlı olabilmesi ve kendi dilini iyi bir şekilde okuyup, yazabilmesi için okullarda okutulmak üzere gramer kitabı bile kaleme almıştır. Bu durum onun Bolşevik Devrimi başlangıcında Bolşeviklerle fikir ayrılığı içinde olsa da Rusya içinde kalmaya ve mücadelesini farklı bir şekilde de olsa sürdürme niyetinde olduğunu gösterir. Ancak ilerleyen dönemde Bolşeviklerin tüm Rusya üzerinde kesin hâkimiyet kurmalarından sonra artık kendisi gibilere hayat hakkı tanımayacağı kararına varmış ve bu durumda ne olursa olsun Kazan'dan ve Rusya'dan ayrılmak gerektiği fikrine kapılmıştır. O dönemde yazmış olduğu ve Türkiye'de olmayan *Ana Tili Sarfı* (Kazan 1918) adlı kitabını Kazan

Üniversitesi kaynakları arasında bulup buraya getirmemiz bu tez dolayısıyla en önemli kazanımlarımızdan biridir. Genel anlamda Abdullah Battal için geçimini kaleminden sağlayan bir dil adamı tabirinin daha uygun olacağını düşünüyorum.

Abdullah Battal Taymas'ın yaşamı ve eserleri hakkında çalışmaya Marmara Üniversitesi Genel Türk Tarihi Bölüm Başkanı hocam Prof. Ahmet Kanlıdere'nin önerisi ile başladım. Öncelikle belli başlı kütüphanelerde onun hakkında yazılanları ve kendi yazdığı eserleri araştırdım. Abdullah Battal Taymas'ın Türkiye'de yazmış olduğu eserleri, gazete ve dergilerde yazdıklarını bulmak kolay olsa da yazdıklarının ağırlığını yaklaşık kırk yıl yaşamış olduğu Rusya'da bırakmış olması ve özellikle o dönem basınında yazdıklarını İstanbul'da bulmak mümkün olmadı. Ayrıca onun hakkında yazılanlar bu tarihi şahsiyeti tanıtmakta oldukça yetersizdi. Bu yüzden bu tez çalışmasının kitap haline gelinceye kadar bu noksanları da telafi edeceğine inanıyorum. Çünkü yaşamının Rusya bölümü hakkında Türkiye'de pek fazla bilginin olmayışı onun hakkında yazılanların yetersiz kalması sonucunu doğurmuştur. Bu eksikliği doldurmanın tek yolu Kazan'da yapılacak bir araştırma idi. Bu amaçla Kazan'a giden bir arkadaşım vasıtasıyla onun hakkında orada yazılmış olan bazı makaleler ile onun yazmış olduğu bazı kitapları, dergi ve gazete makalelerini temin etme imkânına sahip oldum. Böylece hem Rusya'da yazdıkları hem de Türkiye'de yazdıkları ile Abdullah Battal'ı daha açık bir şekilde ortaya koyma imkânına sahip oldum. Ancak Mısır'da iken yazmış olduğu eserleri temin etme imkânımız olmadı. Rusya'daki yaşamı ve yazdıkları hakkında Türkiye dâhilinde pek fazla malumat bulunmayan bu değerli yazarın yazdığı önemli gazeteler ve burada elde edilememiş olan bazı kitapları ile onun özellikle dönemin Rusya politikası konusundaki yaklaşımlarının daha iyi anlaşılacağını düşünüyorum. Bu araştırmanın Türk tarihi içinde hakkında çok yazılıp çizilmemiş bir kişiliğin biraz olsun anlaşılabilmesine katkısı olacağını umut ediyorum.

I. Abdullah Battal Taymas Hakkında Yazılanlar: Genel Değerlendirme

Türkiye ve Rusya'da temin edebildiğimiz kaynaklara göre Abdullah Battal Taymas'ın yaşamı hakkında bugüne kadar yapılmış kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır. İlk olarak 1949 yılında tefrika halinde iki eser olarak yayınlanan

(kitap olarak 1962 ve 1968 yıllarında yayınlanmıştır) kendi hatıraları[3] onun yaşamı hakkında bilgi bulabileceğimiz ilk kaynaklardır. Ancak bu iki kitap yazarın hayatını baştan sona anlattığı bir otobiyografi değildir. Hatıralarının kapsamı Rusya'da Bolşevik İhtilalinin olduğu 1917 yılından başlayarak yazarımızın Sovyet Gizli Polisi ÇEKA'ya yakalanmamak için saklanarak veya kaçarak yaşadığı dört yıldan sonra Finlandiya'ya ilticasına kadar geçirdiği dönemdir. Yazar bu ülkede geçirdiği mülteci yaşamı sonrasında Türkiye'ye gelerek ömrünün geri kalan kısmını ülkemizde geçirmiştir. Bu haliyle, bahsi geçen kitap Battal'ın 1917 yılı Ekim ayındaki meşhur Sovyet İhtilali ile başlayarak, 1921 yılında gizli yollardan Finlandiya'ya varışına kadar başından geçen olayları hikâye eden oldukça önemli bir kaynaktır.

İhtilal sonrasında tedrici olarak tüm Rusya üzerinde hâkimiyetlerini pekiştiren Bolşevikler muhalif Tatar aydınlarına karşı da oldukça sıkı bir takibata başlamışlardır. Bu takibat esnasında zaman zaman gözlerden uzak yaşamaya çalışan, zaman zaman da temin ettiği sahte kimliklerle Rusya içinde bulunan pek çok şehri mecburen gezen Abdullah Battal Bolşevik gizli polis teşkilatı ÇEKA'ya yakalanmamak için sürekli yer değiştirmek ve sahte kimlikler temin etmek zorunda kalmıştır. 1921 yılında ise bu ülkede artık kalamayacağına kanaat getirerek Fin Körfezinden kaçak olarak o dönem Rusya'dan bağımsızlığını yeni kazanan Finlandiya topraklarına ayak basmıştır. Hatıralarında; Bolşevik ihtilalinden sonra Finlandiya'ya geldiği ana kadar olan maceralı bir dönemi anlatan yazarımız bu kaçak yaşamın sürdüğü dört yıl boyunca her yeni geldiği şehirde veya karşılaştığı eski dostlarını vesile etmek suretiyle geçmiş hayatından da kesitler anlatır. Bu arada bulunmuş olduğu şehir hakkında da bize değerli tarihi ve coğrafi bilgiler verir.

Profesör Saadet Çağatay ile yapılan ve *Türk Kültürü* dergisinde yayınlanan bir söyleşide Abdullah Battal Taymas'ın vefatından bir müddet evvel kendi yaşamı hakkında bir çalışma içinde olduğunu ve bunu henüz tamamlamamış olduğu, bir müddet sonra vefat etmiş olan Abdullah Battal'dan geriye böyle bir çalışmanın kalıp kalmadığının bilinmediği belirtilmektedir.[4]

Abdullah Battal'ın yaşamı hakkında aşağıda sırayla değineceğimiz çalışmaların onun hakkında bize tam bilgi verebildiğini söylemek zordur. Çünkü bildiğimiz kadarıyla Rusya ve Türkiye'de onun yaşamını bütünü ile ortaya koyan bir çalışma olmamıştır. Onun hayatını anlatan çalışmaların dar bir çerçevede kalmış olması birkaç farklı sebep ile açıklanabilir. En önemli sebeplerin başında yaşamının dört farklı ülkede

[3]Abdullah Battal Taymas, *Ben Bir Işık Arıyordum*, Tan Gazetesi ve Matbaası, İstanbul 1962; A.Battal Taymas, *Rus İhtilâlinden Hatıralar 1*, Turan Kültür Vakfı, İstanbul 2000.
[4]Saadet Çağatay, "Abdullah Battal Taymas (8. XII. 1882 – 25.IV. 1969)", *Azerbaycan*, 18/191-196 (1970), s. 13-20.

geçmiş olması gelir. Gerçekten de Battal'ın ömrünün Rusya, Mısır, Finlandiya ve Türkiye'de geçmiş olması onun yaşamını çalışacak olan kişilerin en önemli sorunu gibidir. Muhtemeldir ki hakkında çalışma yapmak isteyen akademisyenler bir başka ülkede olan eserlerini ve yazdıklarını toplamada güçlükler yaşamışlar veya bu kaynaklara hiç ulaşamamışlardır. İkinci olarak ise bu ülkelerde konuşulan dillerin farklılığını düşünmek gerekmektedir. Rusya'da Tatarca, Mısır'da Arapça ve Türkiye'de Türkçe yazmış olan yazarı bu üç dili bilmeksizin anlamak kolay olmasa gerektir. Üçüncü neden ise bir dönem Sovyetler Birliği'nde yaşanan kapalı komünizm rejiminin karşıt görüşlü aydın ve yazarlara karşı uyguladığı baskı politikalarıdır. 1917 yılında Rusya'da meydana gelen ve büyük bir sosyal değişimi beraberinde getiren Bolşevizm sonrası bu ülkede yeni düzene göre birçok müessese tesis edilerek eskiye ait olanların tasfiyesine gidilmiştir. Bu yüzden komünizm fikri ile çatıştığı düşünülen geçmişe ait ne varsa hepsi farklı sebeplerle bu ülkenin sosyal yaşamından ve kültüründen çıkarılmıştır. Abdullah Battal gibi komünizm ile taban tabana zıt bir kişiliğin ise kurulan yeni rejim için istenmeyen adam haline gelmesi çok şaşırtıcı değildir. Bu yüzden 70 yıldan fazla süren komünist düzen esnasında değil Abdullah Battal'ın eserlerinden, onun adından bile bahsetmek imkânsız gibidir. Bu yüzden Abdullah Battal'ı konu edinen araştırmacıların elinde Rusya yıllarına dair fazla bir veri kalmamaktadır. A.Battal hakkında Türkiye'de bulabildiklerimiz onun yazma aşkından bize geride kalanlardan başka bir şey değildir. Yine de kısıtlı sayıda araştırmacı yazdıkları makaleler veya kısa biyografilerde onun hayatı hakkında yetersiz de olsa bize değerli bilgiler sunmaktadır. Aşağıda bunları sırasıyla incelemeye çalışacağım.

II. Abdullah Battal Taymas Hakkında Yazılanlar: İçerik İncelemesi

Abdullah Battal Taymas hakkında yazılanlara ilk önce kendi yazdıklarından başlamak gerekir. Battal yazmış olduğu bazı eserlerinde ve hatıralarında kendi hayatı hakkında bizlere bilgiler vermektedir. Abdullah Battal Taymas'ın önce Arap harfleriyle bastırdığı *Kazan Türkleri* (İstanbul, 1925) adlı eserinin Latin harfleri ile basılan nüshasında (İstanbul, 1966) Battal'ın hayatını kısaca anlatan imzasız bir biyografi bulunmaktadır. Kitabın basım tarihi Battal'ın ölümünden üç yıl öncesi olup daha eski tarihlerde onun hakkında bir biyografi olmayışından dolayı bu hayat hikâyesi ya Battal tarafından ya da onunla görüşen yayınevi tarafından yazılmıştır. Edebi olarak bakıldığında bir otobiyografi değil biyografi olduğu görülür. Yine anlatım üslubu olarak

incelendiğinde kurulan cümlelerin yapısı vs. Battal'ın anılarındaki anlatım tarzı ile oldukça örtüşmektedir. Ayrıca bilgilerin kesin olduğu intibaı uyandıracak şekilde gitti, öğrendi, çalıştı vs. şeklinde dili geçmiş zaman ekleriyle anlatım yapılması sanki onun ağzından anlatıldığı zannını güçlendirmektedir. Yine onun ağzından olduğunun en büyük diğer delili de onun Muhyeddin Kurbanali ve Hoca Bedii ile yazmış olduğu kitaptan bahsetmiş olmasıdır. Çünkü bugüne kadar yapmış olduğum araştırmalarda onun yazmış olduğu *Ana Tili Sarfi* (Kazan, 1918) adlı gramer kitabının Türkiye'de hiç kimse tarafından bilinmediği görülmektedir. Bu kitap tarafımdan Kazan'dan orijinalinden fotokopi çekilerek getirilmiştir.

Abdullah Battal hakkında bize en sağlam bilgileri verecek olan kitaplardan en önemlileri şüphesiz iki cilt olarak yayınladığı kendi hatıralarıdır. *Rus İhtilâlindan Hatıralar* (İstanbul, 1962) ve *Ben Bir Işık Arıyordum* (İstanbul, 1968) adlarını taşıyan bu iki eser birbirini tamamlayıcı niteliktedir. Battal bu iki kitabında 1917 yılında Kızılların Kazan şehrini işgal etmesiyle başlayan ve 1921 yılına kadar süren kaos dönemini ve bunun sonucunda kendisine artık başka bir ülkede gelecek aramak amacıyla kaçak olarak çıkmış olduğu Finlandiya yolculuğuna kadar geçen süreci anlatmaktadır. Aslında 4 yıl süren bu süreç yazarın tüm hayatını anlamamıza izin vermese de bu dönem zarfında karşılaştığı kimseler ve çeşitli vesilelerle gitmiş olduğu şehirler hakkında ara ara da olsa detaylı bilgiler vermektedir. Örneğin bir vesile ile Troitskiy şehrine gittiği zaman burada hangi tarihte, hangi medresede veya hangi hocalarla okuduğunu da not düşer. Bu uzun süren kaçaklık döneminde Battal'ın birçok şehre gidip burada tanıdığı pek çok eski dostlarla irtibata geçtiğini düşündüğümüzde ortaya çıkan bilgilerin miktarı küçümsenemez. Yazar aynı anda bulunduğu yerlerin tarihi geçmişi ve coğrafyası hakkında da bilgiler vermektedir. Muhtemelen bu iki kitap elimizde olmasa idi Abdullah Battal hakkında bildiğimiz pek çok şeyi bugün bilmiyor olacaktık. Doğrudan yazarın kendi yaşadıklarını yazmış olması da bu bilgilere ayrı bir değer katmaktadır. Battal'ın bu iki eserinden ilki bir gazete tefrikası olarak 1947 yılında yayınlanmıştır. 1947 yılında yayınlanan bu tefrika 1968 yılında kitaplaştırılmıştır. Battal 1947 yılında yayınlanan bu anılarına olumlu tepkiler alması ve bunun devamının mutlaka yazılması konusunda dost tavsiyeleri yapılması üzerine eserin devamı olan ikinci bölümünü 1962 yılında neşretmiştir.

Abdullah Battal Taymas hakkında bu güne kadar yapılmış olan en detaylı biyografik çalışma, Profesör Ali Birinci'nin yazdığı 24 sayfalık makaledir.[5] Bu çalışma daha çok yazarın 1947 ve1962 yıllarında çıkan hatıralarına dayanmaktadır. Dolayısıyla Ali Birinci'nin Abdullah Battal'ın yazdıkları dışında hayatı ile ilgili bilgilere ulaşmak imkânı olmamıştır. Sadece Emekli Sandığı Özlük Dosyası ile Dış İşleri Arşivi'nden yazarın iş hayatı ve medeni durumuna açıklık getirilebilecek küçük bilgiler tespit etmiştir. Yaklaşık 40 yıl boyunca Rusya vatandaşı olarak hayatını sürdüren yazarın Rusya'daki yaşamı konusunda verdiği bilgiler sadece Battal'ın anılarını yazdığı iki eserine dayanır. Abdullah Battal'ın verdiği bilgiler dışında değişik bir bilgi içermez. Makalede Battal'ın yazmış olduğu eserlerin ne olduğu konusunda bile önemli eksikler bulunmaktadır. Hemen belirtmeliyiz ki benim çalışmamda da bir takım eksiklerin olması muhakkaktır.

Ali Birinci'nin yazmış bulunduğu makaleye eleştiri getirmek ve eksiklerini tamamlamak iddiası ile L. H. Hamidullin adlı Tatar bir akademisyen tarafından bir makale yazılmıştır.[6] Hamidullin, "Türk Bilim Adamı Ali Birinci'nin Abdullah Battal ile ilgili makalesine bazı düzeltme ve ilaveler" adlı makalesi ile bu eksikliklere açıklama getirmeye çalışmıştır. Battal'ın özellikle Rusya'daki yaşamı konusunda bu makale değerli bilgiler içermektedir. Yazdıklarından anlaşılabildiği kadarıyla Hamidullin hem bölgeyi çok iyi tanımakta hem de Battal'ın birinci derecede yakınları ile dostluk münasebetleri bulunmaktadır. Bu yüzden yazarın yaşamı hakkında verdiği bilgilerin ve bazı coğrafi düzeltmelerin doğruluğu akla uygun gelmektedir. Bu makalede Hamidullin, Abdullah Battal'ın doğum tarihinden başlamak üzere hayatının bazı önemli safhalarında onun hakkında yazılan birçok şeyin yanlış olduğundan bahsetmektedir. Ona göre Ali Birinci'nin makalesi, yazarın elinde Abdullah Battal'ın Rusya'daki yaşamı hakkında herhangi bir kaynak olmadığı için istemeyerek de olsa yanlış bilgiler içerir. Hamidullin, Abdullah Battal'ın hayatı hakkında Rusya'da yazılanların sadece Rusya'daki kaynaklara dayanılarak hazırlandığını belirtir ve Rusya'da yapılan araştırmaların da Abdullah Battal'ın 1925-1969 yılları arasında yaşadığı Türkiye yılları hakkında yüzeysel bilgiler içerdiğini söyler. Hamidullin'e göre Türkiye'de yazılanlar da A. Battal'ın ömrünün yaklaşık kırk yılının geçtiği ve eğitim hayatının şekillendiği, kitaplar yazarak gazetelerde yıllarca yazarlık yaptığı Rusya yıllarını hiç dikkate almamıştır.

[5] Ali Birinci, "Abdullah Battal Taymas, Kazanlı Bir Alimin Hayat Hikayesi", *Journal of Turkish Studies*, 30/1 (2005), s. 171-195.
[6] L. H. Hamidullin, "Nekotorıı Utoçneniya i Dopolneniya k Oçerki Turetskogo Uçenogo Ali Birindji o G.G. Battale", *Nauçnıy Tataristan*, Kazan 2011, s. 191-199.

Hamidullin A.Battal'ın Tataristan ve Rusya coğrafyasında ve daha sonra muhacir olarak geldiği Türkiye'de kullanmış olduğu isimlerin farklı olmasından yola çıkarak Tataristan'da ve Rusya'da Gabdulla Battalov oğlu Gabdülbari olarak bilindiğini Türkiye'de ise Abdullah Battal olarak tanındığını yazar. Dolayısı ile Abdullah Battal'ı tanıyan Türkiyeliler Gabdülbari'yi, Gabdülbari'yi tanıyan Rusya coğrafyası ise Abdullah Battal'ı tanımamaktadır. Hâlbuki onu tam olarak anlayabilmek için her iki yerde yaşamış olan (Gabdülbari ve Abdullah Battal) kişiliklerin iyice anlaşılması gerekmektedir. Diğer tarafı görmeyenlerin kaynak eksikliği içinde olmalarından dolayı yanlışlara düştüklerini savunmaktadır.

Hamidullin, Abdullah Battal isminin aslında onun babasına ait olduğunu ve Bolşevik yönetimden kaçmak isteyen Gabdülbari'nin (Abdullah Battal) muhtemelen babasının kimliğinin verdiği güvence ile bu gizli yolculuğa çıktığını belirtir. Bu kaçış planının başarılı olması ve Finlandiya topraklarına ulaşılması ile o dönem için Sovyetlerden bağımsızlığını yeni kazanmış olan Finlandiya hükümetinin Rusya ile olan iyi ilişkilere zarar vermemek adına resmi işlemleri bir kanun kaçağı olan Gabdülbari adıyla değil babasının kimliğinde yazılı olan Abdullah Battal adıyla yaptıklarını yazmaktadır. Çünkü Sovyetlerin kanun kaçağı olarak aradığı 'Gabdülbari'nin Finlandiya toprakları dâhilinde gerçek resmi adıyla gezmesi iyi ikili ilişkileri bozacak, düşmanca bir durumdur.

Abdullah Battal'ın yaşamı ve eserleri hakkında Prof. Saadet Çağatay'ın da bir makalesi bulunmaktadır.[7] Çağatay'ın bu makalesi büyük ölçüde Battal'ın hatıralarına dayanmakta olup içerdiği tüm bilgilerin Ali Birinci'de olduğu görülmektedir. Ancak Saadet Çağatay Battal'ın doğum tarihi konusunda 8.12.1882 gibi net bir tarih verse de bu tarihin kaynağı belirsizdir. Battal'ın kardeşleri konusunda Saadet Çağatay farklı düşünmekte ve onun ailede beşinci erkek çocuk olduğunu yazmaktadır. Bu bilginin de kaynağının ne olduğu makaleden anlaşılmamaktadır. Daha doğrusu Saadet Çağatay'ın yazmış olduğu makalede hiçbir dipnot verilmediği için bilgilerin doğruluğu kontrol edilememektedir.

Battal hakkında başka bir çalışma da Ertuğrul Yaman, A.Kemal Bolaç ve Ahsen Esatoğlu tarafından hazırlanan bir derlemede yer alan kısa bir biyografidir.[8] Bu çalışmada da herhangi bir dipnot bulunmamakta olup Battal'ın 1883 tarihinde doğduğu

[7] Saadet Çağatay, *age*.
[8] Ertuğrul Yaman, A. Kemal Bolaç, Ahsen Esatoğlu, *Türkiye'deki Türk Dünyası*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1998, s. 79-84.

iddiası vardır. Bu biyografi Battal hakkında bildiklerimize yeni bir bilgi eklememektedir. Çalışmanın son kısmında Abdullah Battal Taymas'ın "Ziya Gökalp'te milliyetçilik" adlı bir yazısına da yer verilmiştir.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nin Yavuz Akpınar tarafından yazılan "Abdullah Battal Taymas" maddesini de dile getirmek gerekir.[9] Bu biyografide diğerlerine ilave bir bilgi yoktur.

Naile Binark'ın hazırladığı, kaynaklara atıf içermeyen çalışmanın[10] da Battal'ın hatıralarına dayandığı anlaşılmaktadır.

A. K. Galiahmetov'un "İdil Boyunda 1917-1918 yıllarında Milli Hareket" adlı makalesinde de Battal'dan bahsedilmektedir.[11] Bu makalede Bolşevik İhtilalı sonrası dönemde bir grup muhacir aydının çalışmaları (özellikle Türkiye'ye göç edenler) materyal kabul edilmek suretiyle bu aydınların Bolşevik Devrimine bakış açısı açıklanmaya çalışılmıştır. Galiahmetov milli hareketi yöneten liderlerin çoğunun Türkiye'ye göç ettiğini özellikle vurgulamaktadır. Yazar bu makalede Battal'ın hatıralarına ait iki kitabında Tatar milli hareketi hakkında yaptığı değerlendirmelere yer vermektedir. Genel anlamda Abdullah Battal, Zeki Velidi Togan ve Nadir Devlet gibi önde gelen aydınları ve onların düşüncelerini yorumlayan Galiahmetov Rusya'da devrim yıllarında yaşanan milli problemlere onların yaklaşım açılarıyla yorumlar getirmeye çalışmaktadır.

Abdullah Battal ile ilgili diğer bir çalışma, Doçent Elmira Galiyeva'nın Tataristan ve Rusya'daki çeşitli akademisyenlerin yazılarından da yararlanmak suretiyle meydana getirdiği, Battal hakkında oldukça olumlu ve sitayişkâr açıklamaların bulunduğu "Tatar Büyük Aydını" adlı makalesidir. Bu makalede şu satırlar yer almaktadır: "Biz yıllar boyu onları hainler, kendi halkının kültürü ve bilimi için bir çivi çakmayan insanlar diye andık. Tamamen yalan bu. Onların paha biçilmez hizmetleri yavaş yavaş da olsa halkımıza geri dönmeye başladı. Bir de onlar kendi vatanlarında ve illerinde olsalardı, imkânları olsaydı, dağları devirmezler miydi?"[12]

Bunlardan başka Daniye Zahidullina adlı bir akademisyenin Battal hakkında bir doçentlik tezi hazırladığını öğrenmiş bulunmaktayız. Ancak bu tez elimize geçmemiştir.

---

[9]Yavuz Akpunar, "Taymas, Abdullah Battal", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 40, , s. 194-196.
[10]Naile Binark, "Abdullah Battal Taymas", *Kazan*, Sayı: 21, (1978), s.1-6.
[11] A.K.Galiahmetov, *age.*
[12] Elmira Galiyeva, 'Tatarlan-rning Ulug Ziyalısı', *Tatarların Edebiyat Meseleleri* ,(Tarih Yok), s. 38-52.

Abdullah Battal Taymas'ın yaşamı hakkında bulduğumuz kaynaklar, Türkiye'de yazmış olduğu eserlerden, onun hayatı hakkında yazılanlardan ve Rusya'da Kazan Federal Üniversitesi ve Tataristan Cumhuriyeti Milli Kitaphanesinde elde ettiğimiz eserlerden ibarettir. Moskova'da yapılan araştırmada ise Abdullah Battal Taymas ile ilgili bir kaynağa rastlanmamıştır. Mısır'da yazdıkları konusunda da herhangi bir kaynak elde edilememiştir. Nüshaları İSAM'da bulunan *el-Menar* adlı Arapça dergide Abdullah Battal'ın müstear adla yazdığı tahmin edilmekle birlikte bu yazılarının herhangi bir tasnifi yapılamamıştır. Abdullah Battal ile ilgili olarak ileride yeni kaynakların bulunması muhtemel olup, bunlara dayanarak daha kapsamlı bir çalışma yapılabilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM
A. BATTAL TAYMAS'IN HAYATI VE FAALİYETLERİ

I. Doğumu, Eğitimi ve Gençlik Yılları

Abdullah Battal Taymas 8 Aralık 1882 tarihinde Samara (Kuybişev)[13] ilinin Buzavlık (Buzuluk) kazasının Yanga Aktav (Yeni Akdağ) (Rusçası Belagor) köyünde bir çiftçi ailesinin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir[14]. Hamidullin'e göre köyün Rusça olarak tam adı ise Novaya Belogorka'dır. Bu köy Buzuluk nehrinin kaynağından altı kilometre uzaklıkta olup XIX. Yüzyıl başında kurulmuştur. Köye ilk olarak gelenler Staraya Belogorka (Eski Belogorka) adı verilen köyden gelen Abdullah Battal'ın büyük dedesi Seyit Battal'ın önderliğindeki 18 ailedir.[15] Hamidullin'in yukarıda Yanga Aktav köyü için belirttiğimiz Akdağ kelimesine de itirazı vardır. Ona göre Akdağ isimlendirmesi doğru olmayıp aslında Aktaş olmasının gerektiğini savunmaktadır.[16] Hamidullin, günümüzde Novaya Belogorka adıyla halen mevcut olan bu köyün Buzuluk Kazasına bağlı olduğunu ve bu kazanın da bugün Orenburg'a bağlı olduğunu yazmaktadır (Ancak bu köyün şimdiki adı Soroçinskiy'dir). Dünyaya gelmiş olduğu Yanga Aktav köyü ahalisinin Kazan vilayetinde bulunan Ispas ilçesinden (bu bölge eski İdil Bulgarları Devleti topraklarıdır) bu köye göçüp yerleştikleri köyün yaşlı kimseleri tarafından hatırlanmaktadır.[17]

Ancak Abdullah Battal Taymas'ın doğum tarihi konusunda çok farklı tarihlerin zikredildiğini belirtmek gerekir. *Rus İhtilalinden Hatıralar 1* adlı eserinin Turan Kültür Vakfınca 2000 yılında yazılan önsözünde 1883 yılında doğduğu belirtilmektedir.[18] *Türkiye'deki Türk Dünyası* (Ankara, 1998) adlı Türkiye Diyanet Vakfınca yayınlanan başka bir kitap da ilk kitap ile aynı tarihi zikretmektedir.[19] Hamidullin 1990'lı yıllarda ünlü tarihçi Bulat Sultanbekov'un daha önce bilinmeyen arşiv belgelerine ulaştığını ve Battal'ın 1880 yılında doğduğunu yazmaktadır.[20] Yine Hamidullin "İsmail Ramiyev'in 2001 yılında Rais Dautov tarafından kısmen yayınlanmış olan biyografi lügatinde

[13]L. H. Hamidullin Kuybişev'in hiçbir zaman il olmadığını sadece bir bölge adı olduğunu yazmaktadır.
[14] Ali Birinci, *age*., s. 171-195.
[15]L. H. Hamidullin, *age*., s. 191-199.
[16]Hamidullin'in yukarıda Yanga Aktav köyü için belirttiğimiz Akdağ kelimesine de itirazı vardır. Ona göre Akdağ isimlendirmesi doğru olmayıp aslında Aktaş olmasının gerektiğini çünkü Tatar dilinde "aktaş" kelimesinin "tebeşir" anlamına geldiğini ve bu dağdaki beyaz kireçtaşlarının tebeşir yapmakta kullanıldığı için dağ adının da Akdağ değil Aktaş olması gerektiğini yazmaktadır.
[17]Saadet Çağatay, *age*., s.13-20.
[18]Abdullah Battal Taymas, *Rus İhtilâlinden Hatıralar 1*, Turan Kültür Vakfı, İstanbul 2000, s.3.
[19]Ertuğrul Yaman, A.Kemal Bolaç, Ahsen Esatoğlu, *age*., s. 79.
[20] L. H. Hamidullin, *age*., s. 191-199.

Abdullah Battal'ın 1874 yılında doğmuş olduğu yazılı olsa da okula gittiği yıllardan yapılan çıkarsamalar bu 6 yıllık yaş büyüklüğünü açıklayamamaktadır" demektedir. Dolayısıyla Ramiyev'in verdiği tarihin yanlış olduğunu belirtmektedir. Babasının adı Muhammed Rahimoğlu Abdullah, dedesi Muhammed Rahim ve büyük dedesi ise Seyyid Battal'dır. Annesinin adı Bibi Mesrure Hanım'dır.

Hamidullin'in tesbitlerine göre Abdullah Battal anne tarafından şehirli bir aileden gelmektedir. Bibi Mesrure Hanımın babası Yanga Aktav köyünde imamlık yaparken bir köylü kızı ile evlenmiştir. Kızı Bibi Mesrure Hanım da yine bu köyde yaşayan ve yazarımız ile aynı adı taşıyan babası Abdullah Battal ile evlenmiştir (Çünkü Hamidullin onun adının zaten Abdülberr veya Abdülbari olarak bilindiğini ve Bolşevik Rusya'sından kaçana kadar bu adı kullandığını, kaçarken babasının kimliğini kullanmak suretiyle kaçtığını ve kaçmış olduğu Finlandiya'da da bu isimle muhaceret işlemleri yapıldığı için bu ismi kullanmaya devam ettiğini iddia etmektedir). Abdullah Battal'ın (yazarımızın babası) kayınpederi bir müddet sonra köyün camisinin müezzini olmuştur. Sonra ise aynı yerde mollalık görevine getirilmiştir. Bu görevini de inkılâp yıllarına kadar sürdürmüştür. 1930'lu yıllardan sonra ise bu görevi akrabası olan Zeynulla devam ettirmiştir. SSCB'nin son yıllarında ise bu görevi gayri resmi olarak Abdullah Battalov üstlenmiştir (Ancak bahsi geçen Abdullah Battalov'un şeceresi hakkında bilgi yoktur). Hamidullin Abdullah Battalov ile defalarca sohbet ettiğini belirtmektedir.[21]

Abdullah Battal'ın göbek adı Abdülberr idi. Daha sonradan okumak için gittiği Troitskiy'de Abdülbari adını almıştır.[22] Bu soy kütüğünden yazarın Rusya'daki yazarlık yıllarında kullandığı müstear isim ile buradan ayrılıp Türkiye vatandaşı olduktan sonra almış olduğu Abdullah Battal adının hangi arka plandan geldiği anlaşılmaktadır. Taymas soyadını Türkiye'ye göç ettikten sonra almıştır. Taymas, anlam olarak Battal kelimesine yakın bir anlam taşımaktadır.[23]

Abdullah Battal'ın kardeşleri konusunda elimizde sadece L. H. Hamidullin'in verdiği bilgiler bulunmaktadır. Battal anılarında sadece Arifullah adlı ağabeyi ile ismini vermediği küçük erkek kardeşinden bahsetmiştir. Hamidullin ise bu konuda daha detaylı bilgiler vermektedir. Hamidullin'in yazdıklarına bakılırsa kardeşlerinin yaşadıkları oldukça acıklı hikâyelerdir. O'nun verdiği bilgilere göre;

[21] L. H. Hamidullin, *age*., s. 191-199.
[22] Ali Birinci, *age*., s. 171-195.
[23] Ertuğrul Yaman, *age*., s. 80.

Ailenin en küçüğü olan Gabdelkavi (Abdullah Battal anılarında ondan sadece küçük kardeş olarak ismini anmaksızın bahseder) Hüseyiniye Medresesini tamamladıktan sonra Samara'da yaşamıştır. Akrabalarından alınan bilgilere göre aile içinde en erken vefat eden o olmuştur. Ölüm sebebi ise oldukça trajiktir. Sovyet hapishanesinden kaçmaya çalışırken öldürülmüştür. Abdülkavi'den başka Abdullah Battal'dan sonra gelen Gabdelhak da 1910 yıllarında Orenburg'da çıkan Vakit Gazetesinde muhabirlik yapmıştır. Ancak onun akibeti konusunda elimizde net bir bilgi bulunmamaktadır. Küçük erkek kardeş Gabderrahman, Rabfak'ta (Çalışan Gençler İçin Pedagoji Okulu) okumuştur. Okulu bitirdikten sonra Orta Asya'ya öğretmenlik yapmak için gitmiş ve 1922 yılının sonbaharında burada öldürülmüştür. Garifullah ise her yerde Abdullah Battal'ın ağabeyi olarak adı geçse de resmi belgelerde doğum tarihi olarak 1883 yılı geçmektedir. Ancak gayri resmi olarak yaşının farklı olduğu söylenmektedir. Battal hatıralarında ondan büyük biraderim diye bahsetmektedir. Biraderim kelimesi Türkiye Türkçesinde küçük erkek kardeş için söylenmiş olsa da Battal hakkında yazı yazan-çizenlerin nerede ise tamamı ittifakla Garifullah'ın daha büyük olduğunu belirtmektedirler. Hamidullin de ısrarla Battal'ın büyük olduğunu belirtmektedir.[24] Bize göre de Garifullah, Abdullah Battal'ı ilk olarak Orenburg'a tahsil için götüren ve onun eğitimi için ön ayak olmuş olan ağabeyidir. Çünkü eğer Battal daha büyük olsaydı; Battal'ın onu eğitim için oraya getirmiş olması lazımdır. Yine de Hamidullin'in iddialarını dikkate almak gerekir. Çünkü Hamidullin 1990'lı yıllarda henüz sağ olan Garifullah'ın büyük oğlu Yusufcan Battalov (1909-1996) ile 1970'li yılların sonunda birkaç kere görüştüğünü yazmaktadır. Bu yüzden Garifullah'ın büyük oğlu olan Yusufcan'ın babası hakkında vermiş olduğu bilgilerin doğruluğuna itibar edilmesi gerekmektedir. Battal hatıralarında, en çok onunla ilgili anılarına değinir. Gerçekten de Garifullah ona her zaman destek olmaya çalışmış büyük olarak görevlerini yapmaya gayret etmiştir. Hatta Hamidullin'e göre Battal'ın kaçaklık dönemlerinde yengesi Gazize (Battal'ın eşi Azize Hanım) ve o yıllarda henüz çok küçük yaşlarda olan tek evladı Bilgivar'ın Battal'ın peşi sıra yurt dışına kaçışını da kendisi organize etmiştir.[25]

Garifullah yaşadığı yer olan Orenburg şehrinden Kazan'a 1920'li yıllarda birkaç defa gidip gelmiştir. Bu geliş gidişlerden birinde de yukarıda bahsi geçen yengesini

[24] L. H. Hamidullin, *age.*, s. 191-199.
[25]L. H. Hamidullin, *age*, s. 191-199.

yurtdışına gizlice çıkarmayı başarmıştır. Oğlu Yusufcan bu bilgiyi teyit etse de kaçırma şeklinin nasıl olduğu konusunda bilgi sahibi değildir. [26]

Hamidullin, Molla Garifullah'ın 1937 yılında Bolşevik KGB ajanları tarafından tutuklandığını ve tutuklanırken evinde bulunan tüm el yazması kitaplara ve ayrıca iki yük arabası dolusu kitabın da onlar tarafından götürüldüğünü, ilerleyen dönemde Garifullah'ın aklanmış olsa bile bu kitapların geri alınamadığını yazmaktadır. Yaklaşık beş yıl müddetle Sibirya'da bulunan çalışma kamplarında tutuklu olarak yaşayan Garifullah bu dönem sonunda kampta vefat etmiştir. Ölüm nedeni konusunda detaylı bir bilgi de bulunmamaktadır.[27]

Abdullah Battal'ın kardeşleri hakkında bilinenlerden anlıyoruz ki aile içinde nerede ise tamamı ilmi anlamda bir eğitim almışlardır. Tamamı da Bolşevik ihtilalindan sonra Bolşeviklerce takibata uğramışlar ve bu takibat neticesinde vefat etmiş ya da hapis hayatı yaşamışlardır. Battal Çarlık Rusya'sı zamanında yazarlıkla iştigal etmiş, ihtilal sonrası Rusya'da geçen dört yıl boyunca hep ÇEKA'dan kaçmış veya hapiste tutulmuştur. Abdullah Battal siyasi yönünün olmadığını iddia etse de böyle bir hayat hikâyesi ve aile fertlerinin yaşadıkları onun neden Bolşeviklere karşı olduğunu anlamamızı sağlamaktadır.

Taymas'ın almış olduğu eğitim konusunda elimizde kesin denebilecek bilgiler olmasa da yayınlamış olduğu iki hatıratında bu konuda yetersiz de olsa küçük bilgiler verilmektedir. Buna göre Abdullah Battal ilk eğitimini kendi köyündeki geleneksel mahalle camiinde almıştır. Bu dönemde Tatar çocuklarının eğitim alma şekli böyle idi. Bu eğitimini tamamladıktan sonra Abdülberr'i de ağabeyi gibi tahsil görerek halfe yapmak isteyen babasının onu ağabeyine emanet ettiği anlaşılmaktadır. Anlaşılan ağabey Arifullah da bu konuda üzerine düşeni kardeşinden esirgememiştir.

Küçük A. Battal'ın eğitiminde en büyük destek ağabeyinden gelmiştir. Evin en büyük oğlu olan Arifullah tahsil yapmak için Orenburg'a gitmiş ve yıllar süren bir eğitimden sonra medreseden mezun olarak halfe unvanını almıştı. 1890'lı yıllarda halfe olduktan sonra köyüne dönerek, kardeşi A.Battal'ın yanına alan Arifullah onu Orenburg'da bulunan ünlü Kervansaray Medresesine kayıt ettirmiştir.[28] Medrese adının

[26]L. H. Hamidullin, *age*., s. 191-199.
[27]L. H. Hamidullin, *age*., s. 191-199.
[28] Ali Birinci, *age*., s. 171-195.

Kervansaray olması yanında bulunan Kervansaray Camii imamına bağlı olmasından dolayıdır.

O dönem itibarıyla Orenburg'da belli başlı üç cami ile çevresinde eğitim veren üç adet de medrese bulunmaktadır. Bunlar Kervansaray, Ulucamii ve Hüseyin Camii'dir. Orenburg şehri o dönemler itibarıyla 72.470 kişilik bir nüfusa sahip olup bu nüfusun 12.975 kişisi Müslümandır (Battal'a göre bu Müslümanlar Tatarlardır. O dönemde Rus Devleti sayımlarda tüm etnik unsurlarla birlikte azınlık saydığı Müslüman nüfusu bu adla tanımlamaktadır). Taymas bu şehirde yerleşik olarak yaşayan Tatarların Kazan'ı işgal eden Rusların baskısı sonucu buraya yerleşmiş olan Kazanlı Tatarlar olduğunu ifade etmektedir.[29]Abdullah Battal'ın hatıralarında kesin olmayan bir ifade ile üç ya da dört yıl eğitim aldığını söylediği Orenburg'a Bolşeviklerin Kazan'ı işgal ettiği yıllarda onlardan kaçmak amacıyla bir defa daha yolu düşmüş ve buradaki Medrese-i Rahmankul'da bir müddet öğretmenlik de yapmıştır.[30]

A.Battal'ın Orenburg'daki medresede muallim olan Hasan Halfe'den çok etkilendiği bilinmektedir. Ancak burada bir müddet eğitim gören A.Battal Hasan Halfe'nin başka bir medreseye tayin olması yüzünden hayatının akışı değişmek zorunda kaldı. Kervansaray Medresesinde ona ders veren Hasan Halfe, Kargalı'ya imam olarak tayin olununca kendince zeki bulduğu birkaç öğrencisini bu arada küçük A.Battal'ı da yanına alarak buraya gitti. Artık A.Battal Uralların her köşesinden, Sibirya'dan ve hatta cenubi Türkistan'dan talebelerin de olduğu Kargalı'da eğitimine devam edecekti.

A.Battal'ın Orenburg'da bulunan ünlü Kervansaray Medresesinden Kargalı'daki başka bir medreseye gitmesini sadece hocasının onu oraya getirmek istemesiyle açıklamayan bilgiler de mevcuttur. Hamidullin'e göre; A.Battal, Kargalı Medresesi'ne iki sebepten dolayı gitmiş olabilir. Bunlardan birincisi; o yıllarda Abdülberr'in halası Merfuga, Kargalı tüccarlarından Abdullah Abüşov ile nişanlanmış ve akabinde evlenerek bu şehre yerleşmiştir. Büyük bir ihtimalle o yıllarda 11-12 yaşlarında olan Battal'ı Orenburg'dan yanına aldırmış olabilir. Çünkü eşi tüccar olan Merfuga Hanım bu şehirde yabancıdır ve eşinin olmadığı zamanlarda kendisine bir can yoldaşı aramış olabilir. Hamidullin'e göre ikinci ihtimal Orenburg'daki medrese öğrencilerinin elenerek bir kısmının Kargalı'ya gönderilmesi gerektiğidir.[31] Bu anlattıklarından Hamidullin'in de bu konuda ikilemde olduğu anlaşılmaktadır. Ancak halası konusunda

[29]Abdullah Battal Taymas, *Rus İhtilâlinden Hatıralar 1*, Turan Kültür Vakfı, İstanbul 2000, s.21.
[30]Nadir Devlet, *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)*, TTK Basımevi, Ankara 1999, s. 183.
[31]L. H. Hamidullin, *age*., s. 191-199.

anlattıklarının akla yakın durduğu bir gerçektir. İşte bu sebeplere ilave olarak yukarıda zikrettiğimiz hocası Hasan Halfe'nin de etkisiyle A.Battal için Kargalı yolu görünmüştür.

A.Battal'ın Kargalı medresesinde kaç yıl okuduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Hatıralarında bu soruya ışık tutacak herhangi bir bilgi yoktur. Hamidullin de bu noktayı üç-dört yıl arası gibi net olmayan bir ifade ile açıklamaktadır.[32] Kargalı Medresesi ile aynı bölgede bulunan Sadık Hazret Medresesi'nde okuyan aydın görüşlü bir gençten Troitskiy'deki medreselerin çok iyi eğitim verdiğini öğrenen A.Battal, ne yapıp edip buraya gitmeyi kafasına koymuştu. Orenburg ve Kargalı'da bulunan medreselerde klasik eğitim sistemi tatbik ediliyor, kelam ve mantıktan başka bir şey okutulmuyordu. Troitskiy'deki medreselerde ise arabiyat, tefsir, hadis ve bunların yanında faydalı ilimler de öğretilmekteydi.[33] A.Battal da böyle bir eğitimi hedefliyordu Ancak hiç bilmediği bu şehre gidecek maddi imkânlardan mahrum olmasından başka ağabeyi Arifullah ve babası onun bir an önce eğitimini bitirip köyüne geri dönmesini ve imamlık yaparak ailenin geçimine katkıda bulunmasını istiyorlardı. Bu durumda A.Battal'a göre tek çare kendi kendine maddi imkânlarını oluşturduktan sonra baba sözünün dışına çıkarak bu medreselerde yapmak istediği eğitime devam etmekti.

Bu planını gerçekleştirmek için Kazak Türkleri arasına girerek öğretmenlik yapmaya ve bu suretle para biriktirmeye karar verdi. Bir yaz günü Orenburg ve Tuztöbe şehirleri üzerinden yaya olarak İlek ve Kodba suları havalisinde yaşayan Tabın Kazakları arasına girerek hocalık yapmak suretiyle para biriktirdi. Sonbaharda yine Orenburg'a dönerek ağabeyine görünmeden trenle Samara yönüne doğru yola koyularak Troitskiy'ye vardı. Burada bulunan Şeyh Zeynullah Medresesine kayıt olarak eğitimini sürdürdü. Hamidullin ise Abdullah Battal'ın Troitskiy'de bulunan Şeyh Zeynullah İşan'ın medresesine gitmek istemesini onun Orenburg'daki Hüseyniye Medresesi ile eşit değerde eğitim veren bir medrese olmasından ve bir ihtimal kendisini burada denemek istemesinden kaynaklandığını yazmaktadır.

A.Battal'ın modern eğitim verildiğini düşündüğü Troitskiy Medresesi'ne gitmek için ağabeyi ve babasının hilafına davranması ve bunu zor da olsa başarması onun daha gençlik yıllarından itibaren klasik dini eğitim veren kurumların yetersiz olduğunu

[32]L. H. Hamidullin, *age*., s. 191-199.
[33]Saadet Çağatay, *age*., s.13-20

düşündüğüne ve Rusya Müslümanları arasında kıyasıya mücadele eden Kadimcilik ve Ceditçilik saflarından ikincisine meyilli olduğunu göstermektedir. Nitekim hayatının geri kalan kısmında eğitimini aldığı hocalığı bir iş olarak benimsemeyip sürekli kendini yenilemek suretiyle farklı alanlara yönelmiş olmasını bu düşüncelerine bağlamak gerekir.

A.Battal'ın kendisi için Troitskiy'de kullandığı isim artık Abdülbari olmuştur. Burada bulunan Şeyh Zeynullah Medresesi, Şeyh Zeynullah Resuli (1833-1917) idaresinde faaliyet göstermekte idi. A.Battal'ın bu medresedeki halfelerden Sabir Hasanî'den çok etkilendiği bilinmektedir.[34] Sabir Hasanî Efendi, mesleğini seven, öğrenme ve öğretme aşkına sahip bir müderris olup talebeleri üzerinde de önemli bir nüfuza sahiptir. Müderrisliğinin yanı sıra kitapçılık işleri ile de uğraşıyor, Kazan'da yeni yeni basılmaya başlanmış olan risale, hikâye ve romanları Troitskiy'e getirerek satıyordu.[35] Ali Asgar Kemal ve diğer Kazanlı genç yazarların yazmış olduğu kitaplar Şeyh Zeynullah Medresesi'ne geliyor ve bundan pek tabii olarak ilk istifade edenler arasında en başta edebi eserlere ziyadesi ile ilgi duyan A.Battal da bulunuyordu. Onun bu özelliği ilerleyen yıllarda yazacağı dil hakkındaki eserlerin de bir nevi habercisi idi. Bu eserleri gelecekteki milli edebiyatın bir müjdecisi olarak kabul eden Abdülbari, Türkiye ve Kırım'dan getirilen gazete, dergi ve kitapları da okuyor ve gittikçe ufkunu genişletiyordu. Bu da dünyaya önceki yıllarda olduğundan daha başka bir gözle bakmasına yol açıyordu. Eğitimi esnasında özellikle tarih, edebiyat ve dil konularına da ilgi duyan A.Battal'ın okuduğu bu eserler zamanla onda yazma aşkını da doğurunca ilk eseri olan *Akmolla*'yı (Troitskiy, 1903) burada yazdı.

[34]Saadet Çağatay, *age*., s. 13-20.
[35] Ali Birinci, *age*., s. 171-195.

A.Battal bu ilk eserinde önemli bir Tatar-Başkurt şairi olan Akmolla'nın şiirlerini toplamış ve şairin tercüme-i halini de ağdalı bir dille yazmıştır. Bu eser daha sonra Akmolla'nın edebi kişiliğini araştırmak isteyen Tatar ve Başkurt araştırmacılar için de referans olarak kabul edilmiştir.[36]

A.Battal'ın 1903 senesinde Şeyh Zeynullah Medresesinden icazet alarak halfe olduğu bilinmektedir. Bu unvan ile herhangi bir cami ya da medresede görev alabilir ve böylelikle hem kendi geçimini temin eder hem de anne babasına yardımcı olabilirdi. Ancak o, bu âna kadar almış olduğu eğitimin yeterli olduğunu düşünmüyor ve kendisini daha da geliştirmek istiyordu. Bunun için yapması gereken en önemli işin Arapça öğrenmek olduğunu ve bunu da en iyi şekilde Arapça konuşulan bir ülkede yapması gerektiğini biliyordu. Bunun en kolay yolu özellikle Tatar gençlerinin eğitim için tercih ettiği Mısır'a gitmek olabilirdi. Bu amacına ulaşmak için hazırlıklarını yapmaya başladı.

II. Mısır'a Gidişi ve Buradaki Çalışmaları

Abdullah Battal Taymas'ın ilim tutkusu onu 1882 yılından beri fiilen İngiltere işgalinde bulunan ancak hukuken Osmanlı toprağı sayılan Mısır'a gitmeye heveslendiriyordu. Dönem itibarı ile Rusya'daki durum Battal'ı endişelendiriyordu. Uzakdoğu'da Japonlar ile başlayan gerginliğin neticesinde başlatılmış olan seferberlik hali Abdullah Battal'ın askere alınması ihtimalini de ortaya çıkarmıştı. O dönem Rusya kanunlarına göre eğitim hayatını bitirmiş olan Abdullah Battal eğer bir üniversite kazanamaz ya da molla olarak bir yerde görev yapmazsa mecburen askere gitmek zorundaydı. Bu yüzden Mısır'a gitmesi daha akıllıca bir çözümdü.[37] Ayrıca Osmanlı muhalifi aydınların çok sayıda bulunduğu Mısır, o dönemlerde "hürriyet diyarı" olarak kabul görmekteydi.[38]

Abdullah Battal Taymas'ın hatıralarında onun Mısır'ı tercih etmesindeki en önemli sebeplerden birinin Troitskiy'te tanıştığı Kazanlı İmam Lütfi İshaki olduğunu anlamak mümkündür. Abdullah Battal, İmam Lütfi İshaki ile karşılaşmasını hatıralarında şu şekilde anlatmaktadır:

> "Bundan çok zaman evvel Urallar ötesindeki Troitskiy şehrindeki Hizmet kitap dükkânında bir parça garip kıyafetli bir adamla

[36]Saadet Çağatay, *age*., s.13-20.
[37]L. H. Hamidullin, *age*., s. 191-199.
[38]Ali Birinci, *age*., s. 171-195.

karşılaşmıştım. Uzun boylu, efe bıyıklı, matruş başına kuzu derisinden fes biçiminde sarımtırak bir kalpak geçirmiş, sırtına kurt derisinden muhteşem bir tulup (belsiz kürk) giymiş, otuz-otuzbir yaşlarında görünen, gözlerinde zekâ pırıltıları parlayan bu adam biraz da çapkın ve alaycı izlenimi veriyordu. Bu, o devirde hürriyet diyarı sayılan Mısır'dan yeni ve ileri fikirler getiren Kazanlı Türk gençlerinden biriydi, onu bana Lütfi İshaki diye tanıtmışlardı. Bu onunla ilk karşılaşmamızdı."[39]

Kazanlı Lütfi İshaki'nin yanı sıra eğitim aldığı medresedeki yaşlı hocası Zeynullah Resuli ile de Mısır'a gitmek konusunda yapmış olduğu istişarelerden müspet cevaplar alan Abdullah Battal daha önceleri Troitskiy'de eğitime devam etmesine muhalefet eden ağabeyi Arifullah ile telgraf vasıtası ile irtibat kurarak Mısır'a gitmeden önce bir defa daha görüşmek istemiştir. İki kardeş Samara yakınlarında bir tren yolu kavşağında bir araya gelerek görüşmüşlerdir. Bu defa kardeşine muhalefet etmek yerine destek olduğu anlaşılan Arifullah ile görüşen Battal, onun da onayını aldıktan sonra sahte bir hüviyet temin ederek Kırım'a doğru yola çıktı. Ancak bu sahte hüviyetle Kırım'da bir pasaport alma imkânına sahip olamayınca bu defa bir simsardan Osmanlı vatandaşı bir Rizelinin hüviyet varakasını dört Rus altınına satın alarak İstanbul'a hareket eden bir vapura binmiştir.[40]

Ancak İstanbul'daki Sirkeci rıhtımına indiğinde onu başka sürprizler bekliyordu. Satın aldığı kimliğin kendisine ait olmadığını anlayan görevliler diğer Kırımlı gençler gibi onu da zaptiye nezarethanesine attılar. Rusya'dan gelen bir Türk olmasına acımış olacaklar ki sadece Eskişehir'e kadar hükmü olacak bir mürur tezkiresi vererek trene binmesine müsaade ettiler. Bu tezkire ile yola düşen Abdullah Battal 1904-1905 yılı kışında Eskişehir'e kadar geldi. Eskişehir'de müddetsiz olarak kalma imkânına sahip olsa da bu onun işine gelmiyordu. Kaçak olarak bir at arabası ile ulaştığı Afyonkarahisar'da mürur tezkiresine "Talebedir, Medine-i Münevvere'ye gitmektedir" kaydı düşülünce, buradan trenle İzmir'e oradan da bir Rus vapuru ile İskenderiye'ye ve daha sonra da Kahire'ye ulaştı.[41]

Abdullah Battal, Kahire'ye vardığında 1905 yılının başı ve muhtemelen kış ayları olmalıdır. Bu tarihte 23 yaşının başlarında olan Abdullah Battal'ın yaşı itibarıyla

[39]Abdullah Battal Taymas, *Ben Bir Işık Arıyordum*, Tan Gazetesi ve Matbaası, İstanbul 1962, s.143.
[40] Ali Birinci, *age*., s. 171-195.
[41]Saadet Çağatay, *age*., s.13-20.

bir okula kayıt yaptırması mümkün olmamıştır. Ancak o Mısır'a gelen diğer Kazanlı gençler gibi el-Ezher'e[42] girmeyi de düşünmemiştir. Onu Mısır'da diğer hemşehrilerinden ayıran bir özellik de budur. Esasen daha evvel almış olduğu eğitim ile medrese usulünce öğretilen klasik Arapçayı kâfi derecede öğrenmiş olsa da Mısır ve Beyrut'da en az 50 yıldan beri yeni bir edebiyat ve kültür Arapçası kullanılmakta idi. Bu yeni dil klasik Arapça ile de oldukça farklı özellikler gösteriyordu.[43] Yeni Arapçayı öğrenerek hem yeni yazılmış olan eserleri rahatlıkla takip edebilecek hem de Kahire gibi matbuatın oldukça gelişmiş olduğu bir şehirde geçimine yardım edecek iş imkânlarını elde edebilecekti. Rusya'da iken tanıştığı ve fikirlerini kendisine yakın bulduğu Rızaeddin Fahreddin de[44] bu yolu takip etmiştir.

Hamidullin ise onun Mısır'daki eğitim hayatına farklı bir şekilde yaklaşmaktadır. Ona göre Battal da diğer Tatar gençleri gibi Mısır'ın tüm İslam âlemince tanınan ve eğitim olarak gözde bir kurum olarak kabul edilen el-Ezher Üniversitesinde okumak ve buradan mezun olmak amacıyla gitmiştir. Ancak orada bu eğitim kurumuna girmeye hak kazanamayınca (bu hak kazanamayışta artık 24-25 yaşına gelmiş olmasının da etkili olduğu iddia edilmektedir.) Mısır'ı terk etmeyip burada kendi kendine Arapçasını ilerletme kararı almıştır. Çünkü çok uzak bir diyardan buraya okumak amacıyla gelmiş olan birisinin daha karşısına çıkan ilk müşkilat sonrası gerisin geriye dönmesi yakınları üzerinde onun bu işi başaramayıp da döndüğü olumsuz izlenimini yaratabilirdi. Hamidullin, Tataristanlı bilim adamlarının ismini zikretmediği iki ciltlik kitaplarında Abdullah Battal'ı eğitim görmek amacıyla Mısır'a gönderdiklerini hatta onu el-Ezher'de okutarak bu okuldan mezun bile ettiklerini alaycı bir ifade ile yazmaktadır.[45] Oysa 1966 yılında basılmış olan *Kazan Türkleri* kitabının sonundaki kısa biyografide onun bu üniversitede hiç okumadığı ve sadece Arapça kurslarına intisap etmek suretiyle Arapçasını ve bilimsel derecesini ilerletmeye çalıştığı açık bir şekilde yazılmaktadır. Kitabın basılmış olduğu bu tarihte Abdullah Battal henüz sağdır. Bu biyografiyi kendisi yazmasa da yazanın en azından ondan teyit ettirmiş olması kuvvetli ihtimaldir. Zaten Hamidullin'in tespitlerinde Abdullah Battal hakkında yazılanların hep bir tarafının eksik olduğu özellikle belirtilmektedir. Bu misal de Hamidullin'in tespitlerini doğrulamaktadır.[46]

---

[42]Mısır'ın Kahire şehrinde bulunan İslamiyetin en eski eğitim kurumlarından birisidir.
[43]Saadet Çağatay, *age*., s.13-20.
[44]Rızaeddin Fahretdin (1859-1936), Kazan Tatarlarından önemli din bilgini, tarihçi, gazeteci ve yazardır.
[45]L. H. Hamidullin, *age*., s. 191-199.
[46]Abdullah Battal Taymas, *Kazan Türkleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1966, s. 223.

O sıralarda Kahire'de yeni yayın hayatına başlayan *el-Cerid* adlı gazetede ücreti mukabili olmak üzere yazılar yazmaya başladı. Rus esareti altında yaşayan Türki milletleri Arap âlemine tanıtan ilkyazılar mümkündür ki başlangıç olarak Abdullah Battal'ın kalemi ile yazılmıştır. Yazıları *el-Müeyyed*, *el-Mukattam* gibi gazetelerde ve *el-Menar* mecmuasında basıldı. Elmira Galiyeva ve L. H. Hamidullin A. Battal'ın Mısırda yazmış olduğu gazete ve dergilerin İngiliz taraftarı Arap reformistler tarafından çıkarıldıklarını belirtmektedirler.[47] Gazetecilik işleri dışında A. Battal Arapça mehazlardan faydalanarak yazdığı ve Muhammed Abduh ile Cemaleddin Afgani'yi tanıttığı *İslam Feylesofları* (Kahire, 1905) adlı eseri Kazan'a göndererek Musa Abdullah müstear ismiyle bastırdı.[48]

Abdullah Battal'ın Mısır'da bulunduğu sırada buraya gelen İsmail Gaspıralı ile de tanıştığı ve onunla bir gazete çıkardığı bilinmektedir. Rusya'da ceditçi mektepler açmakla tanınan İsmail Gaspıralı[49] Rus-Japon harbi bitiminde Japonlara mağlup olan Rusların ülkede siyasi reformlar yapmasından sonra oluşan serbestlik ortamında milletlerarası bir İslam kongresi düzenlemek istiyordu. Bu iş için ise en uygun yer olarak Kahire'yi düşünüyordu. Aslında İstanbul'un da bu işe uygun olduğunu biliyorsa da batılıların Osmanlı payitahtında böyle bir kongre düzenlenmesinden hoşnut olmayacağını düşünüyordu. Bu amaçla iki kez geldiği Kahire'de yaptığı girişimlerden bir sonuç çıkmayınca üçüncü gelişinde önce bu tür fikirlerin bir gazete yolu ile anlatılması gerektiğine kanaat getirerek burada Arapça bir gazete çıkarmaya çalıştı. Hemşerilerinin de tavsiyesi ile orada bulunan Abdullah Battal ile tanışması uzun sürmedi. Abdullah Battal hatıralarında Kahire'de ilk defa görerek tanıştığı İsmail Gaspıralı'yı Türkistanlıların giydiği "Buhara çapanı" ile gördüğünü anlatmaktadır. Battal'ın bu tespitinden anlıyoruz ki, Rusya'da Avrupai tarzda giyimi ile bilinen Gaspıralı'nın gerektiğinde düşündüklerini yapmak için farklı bir kıyafet giyebilmektedir. Bu davranışın onun zamana ve zemine uymakta ne kadar kıvrak bir kişilik olduğunu gösterdiği kanaatindeyiz. Battal Türkiye yıllarında Gaspıralı ile Kahire'de olan karşılaşmasını *"Ben Onu Gördüm*" adlı bir makale ile detaylı olarak anlatmaktadır.[50]

---

[47]Ali Birinci, *age*., s. 171-195; E. Galiyeva, *age.*
[48]Saadet Çağatay, *age*., s.13-20.
[49]İsmail Gaspıralı (1851-1914), Kırımlı gazeteci, yazar, eğitimci ve siyaset adamıdır. Aynı zamanda Türk dünyasının en mühim yayın organlarından olan *Tercüman* gazetesinin sahibidir.
[50] A. Battal Taymas, "Ben Onu Gördüm (İsmail Gaspıralı Hakkında Notlar)", *Türk Kültürü,* Sayı 69, (Temmuz 1968), s. 49-52.

Gazeteye verilecek olan isim konusunda ise Gaspıralı'nın kafasında belirlenmiş bir isim olduğu bellidir. Her ne kadar Battal biyografisi hazırlayan bazı araştırmacılar gazete isminin *en-Nahza* olarak Battal'ın önerisi ile Gaspıralı tarafından kabul edildiğini yazsalar da gerçek bu şekilde değildir. Battal'ın "Ben onu gördüm" adlı yazısında Gaspıralı'nın "Fransızcada Renaissance (Rönesans) kelimesinin Arapça olarak tam karşılığı ne ise o ismi koyacağız" önerisine Battal'ın sadece Arapça bilgisi ile katkı verdiğini ve bu kelimenin Arapça karşılığının '*en-Nahza'* olduğunu söylediği anlaşılmaktadır. Böylece Gaspıralı'nın isteği üzerine gazetenin adı için Fransızca'daki Renaissance (Rönesans) kelimesi ile Arapça aynı anlamı taşıyan *en-Nahza* adı verildi.[51]

1908 yılının Şubat ayında çıkarılmaya başlanan bu gazetede Abdullah Battal, İsmail Gaspıralı Bey'in gazete için yazdığı Türkçe ve Rusça makaleleri Arapçaya tercüme işini üstlenmiştir. Gaspıralı'nın çıkarmış olduğu bu gazete Kahire'de ancak iki ay süreyle yayınlanmıştır. Gazetenin ilk sayısı 2000 adet basılmış ancak Arap okuyucudan ilgi görmemesi üzerine bir süre sonra yayın durdurulmuştur. Abdullah Battal hatıralarında bu yönde bilgi verse de Gaspıralı'nın rahatsızlığının bunda daha etkin olduğu ve başarılı olunamayınca gazetenin İran'a taşındığı söylenmektedir.[52] Ancak bu konuda Cafer Seydahmet farklı bir görüşe sahiptir. Cafer Seydahmet'e göre Gaspıralı'nın Kahire'de çıkarmak istediği bu gazete aslında onun orada yapmak istediği yegâne çalışma olmayıp bu gazeteyi beynelmilel İslam kongresini toplamak için bir araç olarak kullanmak istediğini düşünmektedir. Dolayısıyla Gaspralı'nın bu faaliyetlerinin Mısır'da münevverler ve nüfuz sahibi zevat arasında büyük bir hürmet gördüğünü ve samimi taraftarlar kazandığını, kısa süreli çıkmış olan *en-Nahza* gazetesinin de bunda etkili olduğunu yazmaktadır.[53]

Abdullah Battal Kahire'de bulunduğu sıralarda buraya gelmiş olan Yusuf Akçura[54] ile de tanışmış ve Akçura hakkında *el-Mukattam* gazetesinde kısa bir yazı yazmıştır.[55] Akçura da aslında buraya Gaspıralı ile birlikte gelmiş ve aynı amaç peşinde uğraşmışlardı. Zaten ikisi İsmail Gaspıralı Bey'in evlendiği ikinci hanımının Akçuralar

[51]A. Battal Taymas, "Ben Onu Gördüm", s. 49-52.
[52]Nadir Devlet, *İsmail Bey (Gaspıralı)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Türk Büyükleri Dizisi: 99, İstanbul 1988, s.119.
[53]Cafer Seydahmet, *Gaspralı İsmail Bey*, Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, İstanbul 1934, s.123-124.
[54]Yusuf Akçura (1876-1935), Kazan Tatarı kökenli düşünür, yazar, gazeteci, eğitimci ve siyaset adamıdır. Hayatının çeşitli dönemleri Rusya'da, Fransa'da ve Türkiye'de geçti. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'a geldi. 1923'ten itibaren TBMM milletvekilliğini sürdürdü. Türkçülük akımının önemli simasıdır.
[55]Ali Birinci, *age*., s. 171-195.

ile aynı aileden olması hasebi ile bir akrabalık bağı da kurmuşlar idi. Akçura'nın İsmail Bey'e olan hitap tarzının "enişte" olduğu da bilinmektedir.

Abdullah Battal'ın Kahire'de bulunduğu dönemde Rus–Japon harbi sonuçlanmış ve Japonlardan şarkta ağır bir darbe yiyen Rus Çarı 1905 yılında meşrutiyet ilan etmek zorunda kalmıştı. Açılan meclise Rusya Türklerinden de vekiller girmiş ve bu serbestlik ikliminde Kazan ve Orenburg gibi şehirlerde Türk matbuatının faaliyetleri canlanmıştı.[56] Mısırdan ayrılmadan önce İsmail Gaspıralı Bey ile başarısız bir gazete çıkarma girişimi olan Battal'a oradan ayrılırken bazı tavsiyelerde bulunan Gaspıralı onun belki de Rusya'ya dönmesinde bu sözleri ile etkili olmuştur. Çünkü Battal'ın Rusya'da karşılaşacağı en önemli sorun askerlik sorunu idi. Rus-Japon harbi başladığında belki de askere alınma korkusu ile Mısır'a gitmeyi kendisi için daha uygun bulan Battal dönerken yine aynı sorunla baş başa kalacağı konusunda endişeli idi. Oysa Gaspıralı ona Rusların Japonlara karşı aldığı yenilgi sonrasında Çar'ın ülkede muhalefete bir takım tavizler vermek zorunda kaldığını ve özgürlük alanlarının daha da genişlediğini söylemişti. Eski baskı döneminin artık geride kaldığını söylemiş ve asker kaçağı durumunda olsa da çok küçük bir cezadan sonra normal yaşamına devam edebileceğini söyleyerek Battal'a umut ve cesaret vermişti.

III. Rusya'ya Dönüşü, Evlilikleri ve Çocuğu

Abdullah Battal Taymas'ın Mısır'ı 1908 yılında hangi saiklerle terk etmiş olduğunu hatıralarından tespit etmek mümkün değildir. Ancak 1905 yılı başlarında gelmiş olduğu Kahire'den dönüş yılı olan 1908 yılında belirli bir müddet İsmail Gaspıralı öncülüğünde neşredilmeye çalışılan *en-Nahza* gazetesinin kuruluş ve yayınlanma sürecinde faal bir görev aldığını yukarıda açıklamıştık. İki ay gibi kısa bir süre içinde 16 sayı yayınlanabilen ve sonra neşrine imkân bulunamayan bu gazete şayet yayınına devam edebilmiş olsaydı muhtemeldir ki Gaspıralı ile yola çıkan Abdullah Battal da bu görevine devam ile Kahire'de kalmayı sürdürecekti. Çünkü bu gazete faaliyeti sonrasında Abdullah Battal'ın Mısır'da başkaca bir gazetecilik çalışmasında bulunmadığı, dolayısı ile Kahire'de kalmasının artık gereksiz olduğu kanısına vardığı düşünülebilir. Artık 26 yaşında, Arapçasını oldukça ilerletmiş, kısmen de gazetecilik

[56] Ali Birinci, *age*., s. 171-195.

konusunda tecrübe kazanmış bir muharrir olarak Rusya'da canlanmaya başlayan basın ve yayın yaşamında o da nasibini arayabilirdi. Çarlık Rusya'sı Japonlarla yaptığı savaştan yenik olarak ayrılmış ve bu mağlubiyetin etkisi ile Çar oluşan muhalefete fazla direnemeyerek Rusya'da bir dizi reformları yürürlüğe koymuştu. A. Battal gibi kimseler için artık daha serbest bir ortamın doğması birçok kimseyi umutlandırmıştı. Bu durumda Abdullah Battal için geleceği belirsiz Mısır'da beklemektense Rusya'ya dönerek buradaki matbuat hayatı içinde kendine bir yer bulabilmek daha anlamlı görünmekteydi.

İsmail Gaspıralı rahatsızlanarak Bahçesaray'a dönmeden önce Battal'a da Bahçesaray'da yapılacak olan *Tercüman* gazetesinin 25. Yıl kutlamalarına katılma davetinde bulunmuştur. Bu davetten Battal'ın da artık Rusya'ya dönüş kararını vermiş olduğu ve bu kararı yakın çevresine açıklamış olduğu anlaşılmaktadır.[57]

1908 yılının yaz başlarında Kahire Muhafızlığından[58] (vilâyet dairesinden) almış olduğu Musa Abdullah[59] adına düzenlenmiş olan bir Osmanlı vatandaşı kimliği ile Rusya'ya dönen Abdullah Battal İstanbul'dan vapurla Kırım'a ulaşmış ve oradan da Bahçesaray'a gitmiştir.[60] Burada bulunan *Tercüman* gazetesine ait "Tercüman Yurdu"nun bahçesinde düzenlenen ve bu gazetenin Rusya dâhilinde 25 yıllık serüveninin anlatıldığı kutlamalar onun Rusya'ya dönüş serüveninin başlangıcı olmuştur. Törenin bitmesi ile burada daha fazla kalmayan Abdullah Battal ilginçtir doğup, çocukluğunun geçtiği ve anne-babasının yaşadığı Kazan'a değil, daha önce talebelik yaptığı Orenburg'a gitmiştir.[61]

Orenburg'da o sıralar yayın hayatında olan *Vakit* gazetesi ve *Şura* adlı dergilerde takma adlarla bazı yazılar yazan Abdullah Battal askerlik hizmetine çağrılması sebebiyle Troitskiy şehrine giderek burada askeri makamlara teslim olmuştur. Çünkü artık Rusya içindeki durumunu meşru hale getirmesi gerekiyordu ve bunun için yapması gereken en önemli iş askerlik idi.[62]

1908 yılı ortalarında Troitskiy şehrine giden Abdullah Battal ertesi yılın bahar aylarına kadar askerlik yaptı. Bu sırada bir rahatsızlık geçirince yapılan muayene

[57]A. Battal Taymas, *Rus İhtilâlinden Hatıralar I*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1968, s.29-30.
[58]A. Battal Taymas, *age*., s.29
[59]Mısır'da yayınlamış olduğu kitapları da Musa Abdullah müstearı ile çıkaran yazarımızın muhtemel olarak bu dönem itibarı ile Abdullah ismini benimsediği anlaşılmaktadır. Ancak yazar bunun garip bir tesadüf olduğunu belirtir.
[60]A. Battal Taymas, *Ben Bir Işık Arıyordum*, Tan Gazetesi ve Matbaası, İstanbul 1962, s.128.-129.
[61]A. Battal Taymas, *Rus İhtilâlinden Hatıralar I*, s.30.
[62]Saadet Çağatay, *age*., s.13-20.

neticesinde ihtiyata çıkarıldı ve askerlik sorunundan tamamen kurtuldu. Askerlikten dönüşünde tekrar Orenburg şehrine giden Battal burada yayınlanan *Vakit* gazetesinde bir yıl müddetle yazılar yazdı. Otuzlu yaşlara yaklaşması sebebiyle ve askerlik sorunu da ortadan kalkınca evliliği ciddi olarak düşünmenin zamanı gelmişti.

Ali Birinci'nin kaynak belirtmeden yazdığına göre Abdullah Battal Taymas ilk evliliğini 1910 yılında kendi köyünden bir akrabası olan Kafiye Veli Hanım ile yapmıştı. Hamidullin makalesinde Abdullah Battal ile Kafiye Veli Hanım'ın kuzen olduklarını belirtmektedir.[63] Ancak çok kısa bir süre sonra eşinin tifüs salgınından ölmesi üzerine evlilik hayatı bitmiştir.[64] Ancak Taymas'ın hatıralarında çok kısa süren bu evliliğe ait herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. 1966 yılında yazara ait olan *Kazan Türkleri* adlı eserin girişinde Battal Taymas'ın bu evliliğine ait bilgiler bulunmakta olup sadece evlendiği eşinin adı ve köyünde vuku bulan tifüs salgınından vefat etmiş olduğu yazmaktadır. Muhtemelen yayınevi o tarihte henüz sağ olan A. Battal Taymas'tan bu bilgileri almış olmalıdır. Yine bu noktada Hamidullin'in bu ölüm şekline de itirazı olduğunu görmekteyiz. Ona göre tifüs ve kolera salgınları bu olaydan çok daha sonraları meydana gelen iç harp esnasında yaşanmış salgınlardır. Oysa Hamidullin'e göre, Abdullah Battal'ın eşi Kafiye Veli Hanım'ın sebebi bilinmeyen bir hastalıktan vefat etmesi ikisinin yakın akrabalık ilişkileri yüzünden olmalıdır.[65]

1910 yılında dostlarının çağrısı üzerine Troitskiy'e giden Abdullah Battal burada kurulmuş bulunan özel bir mektepte tarih ve edebiyat hocalığına tayin edildi. Görevi üç yıl müddetle sürdüren Abdullah Battal 1913 yılı Haziran ayında burada tanıştığı Rus Dili muallimeliği yapan Celaleddin-Fatma çiftinin kızı Azize Şamlı ile evlenmiştir.[66] Abdullah Battal'ın ikinci eşi olan Azize Hanım aslen Vyatka vilayetindendir.[67] Evlilik hayatları Troitskiy'te başlayan bu çift Battal Taymas'ın gazetecilik yapmak için Kazan'a gelmesi ile bu şehirde yaşamaya başladı. Kazan şehrindeki eğitim imkânlarından yararlanan Azize Hanım, diş tabipliği eğitimi almış ve ilk muayenehanesini de 1917 yılında Kazan şehrinde açmıştır.

Battal'ın Azize Şamlı ile olan evliliğinden tek evladı olan Bilgivar Taymas 1916 yılında doğmuş ve babasının peşinden o da 1928 yılında Türkiye'ye gelmiştir. Lise ve üniversite eğitimlerini İstanbul'da yaparak tıp doktoru olmuş ve dâhiliye mütehassısı

[63]L. H. Hamidullin, *age*., s. 191-199.
[64] Ali Birinci, *age*., s. 171-195.
[65]L. H. Hamidullin, *age*., s. 191-199.
[66]Dış İşleri Bakanlığı Arşivi, Dn-5300; Emekli Sandığı Arşivi, Dn-75508; Saadet Çağatay, *age*., s.13-20.
[67]L. H. Hamidullin, *age*., s. 191-199.

olarak uzun yıllar çalışmıştır. Bilgivar Taymas, Raife Taymas ile evlilik yapmış ve bu evliliğinden kızları Mesrure Zeynep ve Ülker dünyaya gelmiştir. 2002 yılında İstanbul'da vefat eden Bilgivar Taymas'ın iki kızı Mesrure Zeynep Taymas ve Ülker Pars halen İstanbul'da yaşamaktadırlar. Çalışmamız esnasında Battal'ın torunlarından Zeynep Mesrure Taymas'a ulaşıp dedesi hakkında bir araştırma yaptığımızı ifade ederek kendisinden bu konuda yardım alıp alamayacağımızı sormuş olsak da maalesef olumlu bir yaklaşım alamadık. Diğer torunu olan Ülker Pars hanıma ise ulaşma imkânımız olmadı. Ancak Ali Birinci'nin Ülker Pars ve eşi Selim Pars ile görüşerek onlardan bazı belge ve resimler aldığı makalesinden anlaşılmaktadır.

IV. Rusya'daki Yazıları

Abdullah Battal Rusya'ya döndükten sonra da kendisine uğraş olarak çok sevdiğini ifade ettiği gazeteciliği seçmiştir. Zaman zaman yapılan öğretmenlik tekliflerini kabul etse de bu süre zarfında da yazmaktan geri durmamıştır. Abdullah Battal'ın hatıralarında, yazmış olduğu tüm gazete ve dergiler hakkında bilgi yoktur. Ancak sırası geldikçe Rusya'da Bolşeviklerden kaçış dönemlerinde anlattığı olayların içine bu gazetecilik serüvenlerini de serpiştirmiştir.

Abdullah Battal'ın Mısır'dan dönüşünde bir Osmanlı vatandaşı kimliği temin etmek suretiyle İstanbul üzerinden Kırım'a giderek burada *Tercüman* gazetesinin 25. Yıl etkinliklerine katıldığını daha evvel belirtmiştik. Bu kutlamalara bir müddet katılarak Yusuf Akçura ve İsmail Gaspıralı ile görüşen Abdullah Battal buradan daha evvelce eğitim gördüğü Orenburg'a geçmiştir.[68] İyi bildiği bu şehirde bulunan altın ocakları sahibi Şakir ve Zakir Ramioğulları[69] adlı iki kardeşin sahipliğinde çıkan *Vakit* adlı bir gazete ile *Şura* adında ayda iki kere çıkan bir mecmua bulunmakta idi. *Vakit*'in başyazarı Fatih Kerimi[70] *Şura*'nın başyazarı ise onun dayısı olan muharrir ve tarihçi Rızaeddin İbn Fahreddin idi. Orenburg'daki medrese yıllarında bu iki şahsı yakından tanıyan Abdullah Battal onlardan gelen yazarlık teklifi üzerine bu iki yayın organında da müstear isimler ile defalarca yazılar yazmıştır. Bir müddet yazdıktan sonra Kazan'a

[68]Abdullah Battal Taymas, *Rus İhtilâlinden Hatıralar I*, s.31.
[69]Şakir Ramiyev (1857-1914) ve Zakir Ramiyev (1859-1921), Kazan Tatarlarından iki kardeş işadamı ve hayırsever. Zakir Ramiyev, Derdmend takma adını kullanan şair olarak da ünlenmiştir.
[70] Fatih Kerimi (1870-1937), Kazan Tatarlarından önemli yazar, gazeteci ve yayıncıdır.

geri dönse de 1909 yılı başlarında tekrar Orenburg'a gelerek bu gazete ve dergide yazılar yazmıştır.[71]

Vakit gazetesi 1906 yılında yayın hayatına başlamış, başlangıçta haftada iki-üç defa yayınlanarak 1913 yılından sonra günlük olarak çıkmaya başlamış ve Bolşeviklerce kapatıldığı 26 Ocak 1918 tarihine kadar toplam 2309 sayı çıkmıştır.[72] Dönemin tanınmış âlim ve yazarlarının büyük kısmını bünyesinde toplamayı başarmış olan bu gazete Abdullah Battal'a da epey tecrübe katmış olmalıdır.

Abdullah Battal evliliğinin ilk aylarında eşi Azize Hanım ile birlikte Kama Nehri yolu ile vapurla Kazan'a gelir. Burada karşılaştığı Kazanlı hemşerileri ona Troitskiy gibi Kazan'a göre ücra ve taşra sayılabilecek bir şehirde öğretmenlik yapmaktansa Kazan'a gelmesini tavsiye ederler. Burada Ahmed Hadi Maksudi'nin[73] çıkarmış olduğu *Yuldız* (Yıldız) adlı bir gazete bulunmaktadır. Dostları gazetenin doyurucu bir yayın politikası olmadığını ve Abdullah Battal'ın bu gazetenin işlerini yoluna koyabileceğini düşünmektedirler. Nihayetinde bu kişiler Ahmed Hadi Maksudi'ye şehirde tecrübeli bir muharririn olduğunu ve onu sekreter olarak gazeteye almasını tavsiye ettiklerinde Maksudi'nin de buna onay vermesi ile *Yuldız* gazetesinde işe başlar. Abdullah Battal'ın Kazan'a yerleşme arzusunda öğretmen olan eşinin de Kazan gibi üniversite imkânına sahip olan bu şehirde farklı bir dalda eğitim alarak meslek sahibi olmasını istemesinin de bir etkisi olduğu muhakkaktır.[74] Gerçekten de Abdullah Battal'ın bu teklifi alması ile bir ay içinde Kazan'a yerleşen yeni evli çift bu şehirde istediklerini elde edebilmişlerdir. Azize Hanım diş tabipliği eğitimi alarak 1917 yılında mezun olmuş ve aynı tarihte de Kazan şehrinde ilk muayenehanesini açarak mesleğini icra etmeye başlamıştır.

Yuldız gazetesi ilk olarak 1906 yılında Kazan'da yayınlanmaya başlamıştı. İlk sayısının 15 Ocak 1906 tarihinde çıktığı bilinmektedir. Rusya Türklerinin çıkardığı en uzun ömürlü gazetelerden biri olup ilk başlarda haftada sadece bir defa neşredilse de 1906 sonlarına doğru haftalık neşir adedi 2-3 civarına yükselmiştir. Bu gazete Bolşevik İhtilalı sonrasında komünist rejim tarafından kapatılınca yayın hayatı son bulmuştur.[75]

---

[71]Abdullah Battal Taymas, *age*., s.31.
[72]Hasan Demiroğlu, *Ülfet Gazetesi*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, İstanbul 2012, s.26
[72]Abdullah Battal Taymas, *age*., s.19.
[73] Ahmed Hadi Maksudi (1868-1941), Kazan Tatarından önemli siyaset adamı, gazeteci, yayıncı ve eğitimcidir. Sadri Maksudi'nin kardeşidir.
[74]Abdullah Battal Taymas, *Rus İhtilâlinden Hatıralar I*, s.16.
[75]Hasan Demiroğlu, *Ülfet Gazetesi*, s.23.

Abdullah Battal'ın yazıları ile katkıda bulunmaya başladığı *Yuldız* gazetesi Ahmed Hadi Maksudi'nin başyazarlığında çıkarılsa da Battal bu gazeteye yeni bir çehre kazandırmıştır. Çok ihtiyatlı bir kişiliğe sahip olan Hadi Maksudi ile genç ve muhalif bir duruşa sahip olan Abdullah Battal'ın yayın anlayışları zaman zaman çatışmıştır. Battal, Ahmed Hadi Maksudi'nin sadece faydalı bilgiler içeren bazı yazılarını gazetenin ön sayfalarında birkaç sütun yerine arka sayfalarda küçük bir sütun halinde yayınlamak isteyince çatışmalar baş gösterse de ikili bir noktada uzlaşma yoluna gitmiştir. Eskiden Maksudi zamanında haftada iki kere yayınlanan gazete artık beş kere yayınlanmaya başlanmıştı. Bu yükselişte Battal'ın gazeteye kattığı dinamizmin rolü büyük olmuştur.[76] Bu gazetede dört yıl boyunca çalışan Abdullah Battal, 1917 yılında ayaklanmalar sırasında muhalefeti yatıştırmak için tahttan feragat ederek yerini veliaht oğlu Aleksey'e bırakmak isteyen Çar Romanof hakkında ağır bir yazı kaleme alır. Bu yazıyı yayınlamak amacıyla dizgiye veren Abdullah Battal yazıdan tedirginlik duyarak sansüre tabi tutan Hadi Atlasi'ye ertesi günkü sayıda yazının aynen yayınlanmaması halinde istifa edeceğini bildirir. Tahmin edileceği üzere Atlasi bu öneriyi reddedince Battal gazeteden ayrılır. İstifa gerekçelerini de *Mayak* (fener) adlı başka bir gazetede dile getirir.[77]

Mayak gazetesi de Abdullah Battal'ın yazmış olduğu bir başka gazetedir. Petro-Pavlosk kentinde neşredilmiştir. Abdullah Battal'a göre bu gazete Bolşevik ihtilalı öncesinde mevcut olan siyasi hareketlenmeler ve bunun meydana getirdiği iktisadi dengesizlikler yüzünden daha çıkarken büyük zorluklar ile karşılaşmıştı. Başlangıçta o dönem Tatarların kullandığı alfabe olan Arabî harflerle ilgili harf sıkıntısı yaşanmış, zar zor başka yerlerden temin edilen harfler de dizgi için yetersiz kaldığından çoğu zaman eksik kalan harfler için farklı kelimeler tercih edilerek baskı yapılabilmiştir. Örneğin millet kelimesi yerine harf noksanlığından dolayı halk kelimesi tercih edilmiştir. Gazete yazarları içinde Ayaz İshakî[78], Fuad Tuktar[79], Zâkir Kadirî[80] gibi kuvvetli yazarlar olsa da harf ve dizgici eksikliği kaliteli bir gazete neşredilmesine imkân vermemiştir. Bu sıkıntılardan dolayı gazete yalnızca otuz sayı çıkarılabilmiştir. İmkânsızlıklar yüzünden gazetenin yayınına son veren Abdullah Battal ve arkadaşları Kazan'a dönme kararı

[76]Abdullah Battal Taymas, *Rus İhtilâlinden Hatıralar I*, s.19.
[77]Abdullah Battal Taymas, *age*., s.20.
[78] Ayaz İshaki (1878-1954), Kazan Tatarlarından ünlü yazar, gazeteci, faaliyet adamıdır. 1918'den sonra Rusya'dan ayrılarak Çin, Fransa, Almanya, Polonya ve Türkiye'de yaşadı.
[79] Fuad Tuktar (1880-1938), Kazan Tatarlarından önemli gazeteci ve siyaset adamıdır. 1920'li yıllardan itibaren Türkiye'de yaşamıştır.
[80] Zakir Kadiri (1878-1954), Kazan Tatarlarından önemli din bilgini ve gazetecidir. 1919 yılında Finlandiya'ya göç etmiş, daha sonra Türkiye'ye yerleşmiştir.

almışlardır. Bir ilim aşığı olan Abdullah Battal gazetenin daha evvel basılmış olan nüshalarını yanına alarak trenle Kazan'a götürmeye çalışsa da artık kaçak konumunda olduğu için bunları kaynanasının evinde bırakmak zorunda kalmıştır.[81]

Abdullah Battal'ın yazmış olduğu bir başka gazete ise Kazan'da çıkan *Kurultay*'dır. 1917 yılında Türkistan'daki Müslüman Türkleri örgütlemek amacıyla bölgeye giden heyete katılan Abdullah Battal, ceditçiler-kadimciler ve sosyalist yerli gruplar arasındaki bölünmeden dolayı heyetin bu geziden pek yararlı sonuçlar elde edemediği ve Kazan'a dönme kararı aldığını ifade eder. Battal bu gezi esnasında heyet içindeki Fuad Tuktar ile tanışma fırsatı bulmuştur. Onun kendisine yapmış olduğu teklif üzerine *Kurultay* gazetesinin sekreterlik görevini kabul etmiştir.[82] Bu gazete o dönem için diğer basılan gazetelere göre hacim bakımından daha büyük ve gösterişli olsa da ihtilal dolayısı ile yaşanan kâğıt kıtlığından dolayı sarı ambalaj kâğıdına basılmak zorunda kalınmıştır. Battal'a göre dönemin aktif siyasi gruplarının her vesile ile taraftarlarına dağıtmış olduğu kitap ve broşürler muazzam bir kâğıt kıtlığı yarattığı için bu kıtlıktan en büyük darbeyi Müslüman Türk basını almıştı. Ancak durumu kanıksamış olan gazete okurları bunu sorun etmemişlerdir. Bir müddet sonra Bolşevik ihtilal gerçekleşince gazetenin tüm kadrosu takibata uğramış ve hepsi Bolşevik gizli polisi ÇEKA tarafından takibe alınmışlardı. Nitekim Abdullah Battal da yazıları dolayısıyla Mullanur Vahitov adlı bir komünistin katledilmesine sebebiyet verdiği gerekçesi ile ÇEKA tarafından bir müddet tutuklanarak hapse atılınca gazetedeki macerası da son bulmuş oldu.[83]

Abdullah Battal Taymas'ın Fuad Tuktar'la birlikte çıkardığı *Kurultay* gazetesi Bolşevikler tarafından kapatıldığı sırada Kazanlı Bolşevikler başında Fuad Tuktar'ın olmadığı ve *Kurultay* yazarlarınca çıkarılacak yeni bir gazete kurulmasını teklif ederler. Muharrir Cemaleddin Velidi tarafından yapılan teklifi kabul eden Abdullah Battal *Altay* adı verilen gazetenin başyazarlığı ve sorumluluğunu da üzerine alır. Ancak *Altay* gazetesinin yazıları da *Kurultay*'ın muhalifliğinden daha aşağı kalmadığı için 13 sayı çıkartılabilen bu gazetede komünist idarecilerce kapatılır. Abdullah Battal ise başka bir adla veya kendi adı ile herhangi bir gazete çıkartmamak ve ileride kurulacak olan İhtilal Mahkemesinde yargılanmak üzere Kazan'dan ayrılmamak şartıyla serbest bırakılmıştır.

[81]Abdullah Battal Taymas, *age*., s.134.
[82]Abdullah Battal Taymas, *Rus İhtilâlinden Hatıralar I*, s.56.
[83]Abdullah Battal Taymas, *Ben Bir Işık Arıyordum*, s.48.

Bu gazete ve dergilerden başka Abdullah Battal Kazan'da yayınlanan *Süyümbike* adlı kadın mecmuasında, 1913 de Kazan'da yayınlanan *Mekteb* Dergisinde[84], Kazan'da muallimlerin çıkardığı *Okutuçı* adlı dergide[85] genellikle Bolşevik aleyhtarı yazı yazanların en başta gelenlerinden bir tanesi olarak göze çarpmaktadır.

V. Rus İhtilâli Yılları ve Bolşeviklerden Kaçış

1917 yılı Rusya tarihi için önemli bir dönüm noktasıdır. Bu senede Rusya'da Çarlık tarihe karışmış, iktidara işçi-köylü Rusya halkının temsilcisi olduğunu iddia eden Bolşevikler gelmiştir. Bu geçiş süreci kolay olmamış ve Rusya uzun bir süre çalkantılı bir dönem geçirmiştir. Rusya gibi geniş bir coğrafyada Bolşeviklerin kontrolü sağlayabilmesi kolay olmamıştır. İhtilal başlangıcında Bolşeviklerin coğrafyaya tam hâkim olamamasını da fırsat bilen kimi milliyetler bulundukları bölgelerde kendi milli müesseselerini oluşturmakta gecikmemişlerdir. Kazan ve çevresinde Tatar ahali ile meskûn bulunan bölgede de milliyetçi Tatarlar kendi hâkimiyet alanlarını oluşturmayı başarmışlardır. Ancak bu tür yapılanmalara göz yummak istemeyen Bolşevikler kısa süre sonra tedbirler almakta gecikmedi. 1918 yılının Şubat aylarında Kazan Sovyet'i tarafından teşkilatlandırılan Tatar işçilerinin de gayretiyle merkezden davet edilen Kızıl Bahriyeliler, Bulak Ötesi denilen ve daha çok Tatar halkın meskûn bulunduğu bölgeyi ele geçirmek suretiyle burada teşekkül edilmiş bulunan milli idareye son verdiler.[86] Abdullah Battal Taymas bu mücadeleler esnasında Kazan ve çevresinde bulunan hali vakti yerinde insanların pek çoğunun evlerinin bu kızıl bahriyeliler tarafından yağmalandığını ve bunların Kazan'dan ayrılırken yükte hafif pahada ağır pek büyük ganimetlerle gittiklerini yazar.[87] Aynı yağmalama olaylarının Müslüman ahali ile meskûn olan diğer Rus bölgelerinde de yaşandığı bilinmektedir.

Abdullah Battal Taymas'ın siyasi kişilik olarak pek karşı olduğu 1917 yılında gerçekleşen Bolşevik ihtilal hareketinin Tatar aydınları ve işçileri tarafından kısmen de olsa desteklendiği söylenebilir. Battal gibi düşünen milli aydınların yayınlamış olduğu gazete ve dergilere bu dönemde uygulanan baskıcı politikaların aslında Çarlık dönemi Rusya'sından daha da ağır olduğunu ifade etmek abartı sayılmamalıdır. Çarlık döneminde pek çok formalitelerle uğraştırılan ve zaman zaman kapatılmaya varan

[84]Abdullah Battal Taymas, *Rus İhtilâlinden Hatıralar I*, s.42, 46, 61, 103.
[85]Saadet Çağatay, *age*., s.13-20.
[86]Abdullah Battal Taymas, *Rus İhtilâlinden Hatıralar I*, s.101.
[87]Abdullah Battal Taymas, *age.*, s.101.

cezalar uygulansa da iyi kötü sürdürülebilen, Bolşevizm döneminde nerede ise hiçbir müsamahanın gösterilmediği bir basın hayatı söz konusudur. Devrim sürecinde tüm milliyetlere kendi öz yönetimlerini tanıma sözü veren Bolşeviklerin bu düşüncelerinden vazgeçmeleri çok uzun sürmedi. Devrim yıllarında bu tür vaatlerle yanlarına aldıkları milliyetleri ilerleyen dönemde dışlamaya başladılar ve hatta kurulan yerel şuralarda kendi nüfuslarına oranla daha az üye ile temsil edilebilme hakkı verdiler. Öyle ki çok az oranda Rus yaşayan bölgelerde bile bu şuraların yarıdan çoğunu Rus kökenliler temsil etmeye başladı. Netice olarak bu şuralar yerel olmaktan ziyade Bolşeviklerin güdümünde olan müesseseler haline dönüşmüşlerdi. Zamanla Bolşevik devrimini gerçekleştiren Rus çoğunluk, devrimin asıl sahibinin Ruslar olduğu iddiasını açıkça seslendirmekten de kaçınmamıştır. Bunu hem dönemin komünist aydınlarının sözlerinden hem de bölgesel cumhuriyetlerde kurulmuş olan meclislerdeki yerel temsilcilerin azınlıkta olan Rus nüfusa oranla çok daha az sayı ile temsil edilmesinden de anlayabiliriz.

Kazan'da hâkimiyeti Beyazlar'dan teslim alan Kızılların ilk uygulamalarından biri de Kazan Tatar matbuatını susturmak oldu. Bu meyanda ilk yapılan icraatlardan bir tanesi Fuad Tuktar'ın başmuharrirliğinde yayınlanan ve Abdullah Battal'ın sekreterliğini yaptığı *Kurultay* gazetesini kapatmak oldu. Bolşevikler tarafından Fuad Tuktar'a başka bir adla dahi olsa bir gazete çıkarmayacağı konusunda imza attırılınca gazetenin yayın hayatı son bulmuş oldu. *Kurultay*'da görevi biten Abdullah Battal, Cemaleddin Velidi ve diğer yazarlara ise başka bir isimle gazete çıkarabileceklerini ifade ettiler. Tabii ki bu gazetenin Bolşevizm aleyhinde olması söz konusu bile olmayacaktı. Abdullah Battal, Cemaleddin Velidi ve diğer yazarlar bir araya gelerek *Altay* adlı yeni bir gazete çıkarma kararı aldılar. Bu isim eski gazete adı olan Kurultay kelimesini de çağrıştıracağı için eski okurlara hitap etmek daha kolay olacaktı.

Abdullah Battal'ın başmuharrirliğinde çıkarılan bu yeni gazete ancak 13 sayı yayınlanabildi. Bolşevikler gazetede yazılanları gerekçe göstererek bir gece Abdullah Battal'ı evden alarak İhtilal Komitesi huzuruna getirdiler. Burada Abdullah Battal'a *Altay* gazetesinin kapatıldığı yüzüne karşı söylenerek bir daha gazete çıkarmayacağı ve İhtilal Mahkemesi'nde yargılanacağı güne kadar Kazan'dan ayrılmayacağı konusunda imza attırılarak serbest bırakıldı.[88]

[88]Abdullah Battal Taymas, *Rus İhtilâlinden Hatıralar I*, s. 102.

Abdullah Battal Taymas kendi ifadesi ile "ucuz kurtulduğu" bu olay ile Bolşeviklerle tanışmış oldu. Bu olay aynı zamanda Rusya'dan ayrılacağı tarih olan 1921 yılına kadar Bolşevik gizli polisi ÇEKA ile köşe kapmaca şeklinde geçen dört yıllık kaçış döneminin de başlangıcıdır.

Abdullah Battal ve arkadaşları Kızılların ele geçirdiği Kazan'da artık faaliyet gösterememenin verdiği üzüntü ile inzivaya çekilmişler iken Kazan 1918 yılı 5 Ağustos günü Bolşeviklere karşı ayaklanan Beyazlar tarafından işgal edilmiştir. Harp gemisi haline getirdikleri vapurlarla nehir yolunu kullanmak sureti ile ilk önce Simbir şehrini işgal eden Beyazlar daha sonra ileri harekâta devam ederek Kazan'a asker çıkarmışlar ve kısa süren bir silahlı çatışma sonrası Kızıl askerlerin kaçmasıyla bu önemli kenti de Simbir gibi ele geçirmeyi başarmışlardır. Gazete çıkarması Kızıllar tarafından yasaklanmış olan Abdullah Battal bu esnada Kazan'ın kenarındaki tarihi bir geçmişe de sahip olan Uskan beldesinde kalıyor ve Kazan'ı uzaktan gören bu yerde inzivaya çekilmiş bir halde ders kitapları yazmaya çalışıyordu.[89] Beyazlar'ın Kazan'ı ele geçirmesi onda ve diğer arkadaşlarında bir umut ışığı doğurmuştu. Kazan Türklerinin ileri gelenlerinin büyük kısmı Kazan'a dönerek bir araya geldiler. Abdullah Battal'ın da katıldığı bu toplantıda *Kurultay* gazetesinin yeniden neşir hayatına atılması kararı alındı. Süratle yayın hayatına başlayan *Kurultay* gazetesi artık Abdullah Battal'ın başmuharrirliğinde yayınlanmaya başlasa da Akların şehirdeki hâkimiyetleri çok fazla sürmedi. Eylül ayı başlarında merkezden gelen kuvvetlerle takviye edilmiş olan Kızıllar saldırıya geçerek Akları şehirden çıkartmaya muvaffak oldular. Umutları kısa süre içinde suya düşen Abdullah Battal için Kızılların hâkim olduğu bu şehirden tekrar kaçış dönemi başladı. İç savaşlar esnasında şehirlerin sık sık el değiştirebileceğini düşünen Abdullah Battal bu şehre kısa zaman sonra tekrar dönme umudunu taşısa da realite farklı oldu ve Kızılların hâkimiyeti kalıcı hale geldi. Artık Kazan'a dönmeme ihtimali dönme ihtimalinden daha ağır basmaya başlamıştı.

Abdullah Battal ve yasaklanan *Kurultay* gazetesi sabık yazarlarından Cemal Velidi, İzzettin Seyfülmülük ve Kayyım Mustakay bir araya gelerek Kazan'dan daha güvenli yerlere gitmek amacıyla yola çıktılar. Bu amaçla gitmeyi hedefledikleri yer halen Akların kontrolünün devam ettiği Samara şehrine gitmek idi. Güvenli olduğunu düşündükleri köylerden yürümek suretiyle Kazan'a 70-75 kilometre mesafede bulunan Layış şehrine varan dört arkadaş buradan nehir yoluyla Samara şehrine gitmek üzere

[89]Abdullah Battal Taymas, *Rus İhtilâlinden Hatıralar I*, s.102.

vapura bindiler. Ancak Samara yolu üzerinde bulunan Simbir şehrinin Kızıllar eline düştüğünü öğrendikleri zaman Samara şehrine gitmenin artık imkânı kalmamış olduğundan Tetiş şehrinde vapurdan inmek zorunda kaldılar.[90] Abdullah Battal'ın *Kurultay* gazetesi yazarı olan arkadaşı Cemal Velidi aslen Tetişli olduğu için bu şehrin bir köyünde yaşayan ailesinin yanına gitmek maksadı ile gruptan ayrılınca üç kişi kaldılar.[91] Cemal Velidi Bolşevik İhtilalı sonrasında Rusya'dan ayrılmayı seçmemiş gözü pek ve cesaretli bir aydın idi. Girişkenliği sayesinde ilerleyen yıllarda Kazan'a geri dönerek bu şehirde bulunan Şark Öğretmen Enstitüsünde edebiyat öğretmenliği görevini almışsa da Bolşeviklerce takibata uğramış ve tutuklanarak hapse atılmıştır. İleri derecede verem hastası olan Cemal Velidi hapishane şartlarında hastalığını tedavi ettirememiş ve tutuklu olduğu hapishanede veremden hayatını kaybetmiştir.[92]

Üç kişi kalan kaçak arkadaşların Tetiş şehrinde kalmaları da sakıncalı idi. Çünkü bu şehrin de kısa süre içinde Kızıllar eline düşmesi ihtimali bulunuyordu. Nehrin sol yakasında bulunan şehir ve kasabaların henüz Kızılların tehdidinden uzak olduğunu düşünen Battal ve arkadaşları bu amaçla nehrin sol yakasına geçtiler. Burada bulunan Melekes şehrinin Filip adı verilen bir köyünde Rakip Molla adlı bir hocanın oğlu olan Fatih Efendi Battal'ın talebelik arkadaşı idi. Onun kendilerine yardım edeceğini düşünen Battal arkadaşları ile birlikte bu köye geldi. Bu köyde Müslüman Tatarlar ile Ortodoks Çuvaşlar birlikte yaşamaktaydılar. Sorarak Rakip Molla'nın evini bulan Battal ve arkadaşları başlangıçta onlardan çok iyi muamele ve ikram gördüler. Yolculuk esnasında yıkanma imkânı bulamayan bu üç arkadaşı iyi ısıtılmış bir hamamda yıkanmalarını sağlayan Rakip Hoca ve oğlu Fatih Efendi yemekte onların Kızıllardan kaçan gazeteciler olduklarını öğrendiklerinde onları bu evde ağırlayamayacaklarını söylediler. Çünkü bu ev sahipliğinin Kızıllar tarafından hoş karşılanmayacağı açık idi. Onları bir at arabasına bindirerek yakında bulunan Guban Köyü imamına gönderdiler. Burada da bir gece misafir edilen üç arkadaş Kızılsu adlı bir Tatar köyüne gittiler. Battal'ın burada Şakir ve Şehid adında iki kardeş olan ve talebelikten tanıdığı arkadaşları vardı. Köye vardıklarında Şakir'in köyden göç ettiğini ancak Şehid'in bu köyde imamlık yaptığını öğrenseler de Şehid karşılaştıklarında Battal'ı tanımamazlıktan

[90]Abdullah Battal Taymas, *age.*, s.110.
[91]Abdullah Battal Taymas, *Rus İhtilâlinden Hatıralar I,* s.111.
[92]Abdullah Battal Taymas, *age.*, s.116.

gelmiştir. Bu yüzden onlarla fazla ilgilenmemiştir. Zaten üç arkadaştan İzzettin'de memleketi olan Orenburg'a gitmek üzere burada kendilerinden ayrılmıştır.[93]

Kayyum Mustakay ile başbaşa kalan Battal Ufa'ya hareket ederek birlikte bu şehre varırlar. Burada ileri gelen Tatar ve Başkurt aydınlar ile tanışan Battal Sibirya yönüne doğru devam etmek suretiyle Çilebi şehrine ulaşır. Buradan da tren yolu ile Kızılcar adı verilen Peterpavul şehrine ulaşır. Kızılcar'da Fuat Tuktar'ın temin ettiği maddi destek sayesinde *Mayak* adlı bir gazete çıkarmaya başlarlar. Ancak daha gazete çıkarırken dizgi yapacak harf bulmakta zorluklar yaşamaya başlarlar. Bunu başka bir şehirde çıkartılırken kapatılan bir gazeteden kalan harflerle aşsalar da kâğıt kıtlığı da had safhadadır.[94]

Birçok güçlüğün üst üste geldiği gazete neşriyatı işi kadronun çok kaliteli olmasına rağmen yürütülemez. 30 nüsha sürdürülebilen gazete yayını sonrasında güçlüklerin üstesinden gelinemeyeceği anlaşılınca gazete basım işi sonlandırılmak zorunda kalınır. Gazetenin toplam otuz sayılık koleksiyonunu yanına alan Abdullah Battal bu şehirden (Kızılcar) ayrılır. Ancak bu koleksiyon ile yolculuk kolay olmayacağı için Battal Sarapul şehrinde bulunan kayınvalidesinin evine giderek yükünü bu evde bırakır. Kızılcar'daki bu başarısız gazete işi sonrasında tekrar Çilebi'ye dönen Battal bu şehirden kaynanasından bir telgraf alır. Aldığı telgrafta eşinin Kazan'da olduğu yazmaktadır. Kaynanası bu sebeple onu Sarapul'a davet etmektedir. Önce tren daha sonra ise vapurla yaptığı yolculuklardan sonra kaynanasının yaşadığı bu şehre ulaşan Battal kısa süre sonra Kızıllar'ın Sarapul'a saldırması ile bu şehirden de kaçmak zorunda kalır.[95]

İlk olarak Osa şehrine giden Abdullah Battal bu şehirde bulunan Rusya Kurucu Meclisi Tatar asıllı üyelerinden Semiullah Salihoğlu'nun daveti üzerine onun Yekaterinburg şehrinde açmış olduğu yazlık pedagoji kurslarına tarih öğretmeni olarak dâhil olmaya karar verir. Bu amaçla vapur ile Perm şehrine ulaşır. Perm'den de kursun olduğu Yekaterinburg kentine ulaşır. Bu esnada tarih 1919 yılı Haziran ayı başlarıdır.[96] Burada kurs hocalığına başlasa da kısa bir müddet sonra 30 Haziran 1919 günü Kızıllar Yekaterinburg'a saldırı başlatınca kentte bulunan hükümet binalarının tasfiyesine

[93]Abdullah Battal Taymas, *age.*, s.121.
[94]Abdullah Battal Taymas, *age.*, s.133.
[95]Abdullah Battal Taymas, *age.*, s.152.
[96]Abdullah Battal Taymas, *age.*, s.155.

başlanır. Bu aynı zamanda pedagoji kurslarının da sona ermesi anlamına gelir.[97] Yekaterinburg'dan ayrılmak zorunda kalan Rus asıllılar da kenti terk etmek maksadıyla at arabalarından konvoylar hazırlarlar. Bu konvoya bir şekilde dâhil olmayı başaran Abdullah Battal yola çıkarak şehrin 200 kilometre uzağında bulunan İrbit şehrine varır. Battal birkaç gün süren bu kalabalık yolculuğun hayatının en güzel yolculuklarından birisi olduğunu hatıralarında ifade etmektedir.[98] İrbit şehrinde daha önce eğitim görmüş olduğu Troitskiy Medresesinden arkadaşı olan Zahid Efendi ile karşılaşır. Zahid Efendi ve hanımı onu ağırlarlar. Bu kişi ile iki kere bir araya gelen Abdullah Battal onunla geçmişi konuşmaya pek fırsat bulamasalar da güncel konular üzerinde bir hayli laflama fırsatı bulurlar.

İrbit şehrinden ayrılan A. Battal aynı gün geç vakit Tümen şehrine ulaşır. Burada Kızılcar'da tanıştığı Muallim Rauf ve genç eşi onu misafir ederler.[99] Tümen şehrinde kalmış olduğu iki gün zarfında Battal'ı çok hoşnut eden bir misafirperverlik göstermişlerdir. İki gün sonra ise maceralı bir tren yolculuğu sonrasında Omsk şehrine ulaşır. Macera'nın sebebi eşyalarını yüklediği treni kaçırmasıdır. Uzun uğraşılar sonucunda tren şirketi ile irtibata geçerek içinde tutmuş olduğu önemli notların da bulunduğu eşyalarına kavuşmayı başarır. Omsk şehrinde tanıdığı arkadaşları olmasına rağmen asıl amacı bu şehirde kalmak olmayıp Tomsk şehrine gitmekti. Çünkü Tomsk şehri savaş şartlarından uzakta, kitap bulabileceği, aynı zamanda bir üniversitenin de bulunduğu canlı bir şehir idi. A. Battal ise Kazan'dan ayrılmış bulunduğu bir yıldan beri doğru dürüst bir kitap okuma imkânı bulamamıştı.[100]

Tomsk Batı Sibirya'nın en mühim şehri olup Tom Irmağı kenarında kurulduğu için bu ismi almıştır. Abdullah Battal bu şehirde daha önceleri Kazan ve Ufa'da tanımış olduğu kimseleri bulur. Bunlar arasında bir tanesi Kazan'da yayınlanan *Kuyaş* (Güneş) gazetesinin sahipleri olan Zahid Merkin'dir. Bundan başka Kazanlı bazı Türk tüccarlar ve emlak sahipleri de bulunmaktadır.[101] Yine Kazan'dan tanıdığı zengin ailelerden olan Şakir ve Abdullah Yusufoğlu Apanay'lar da bu şehirde aynı Battal gibi kaçak olarak yaşamaktadırlar.

Tomsk'taki kitapçılarda aradığı kitapları bulmakta zorlanmayan Battal bunları kısa sürede temin ederek okumaya başlar ve bu konuda yaşadığı açlığı gidermeye

[97]Abdullah Battal Taymas, *age*., s. 193.
[98]Abdullah Battal Taymas, *age.*, s. 196.
[99]Abdullah Battal Taymas, *age.*, s. 214.
[100]Abdullah Battal Taymas, *age*., s. 221.
[101]Abdullah Battal Taymas, *age*., s. 244.

çalışır. Üniversitelerde eğitim başlayınca da Tomsk Üniversitesi'nin Tarih ve Filoloji bölümüne dinleyici olarak kaydını yaptırır.

Bir müddet sonra Tomsk şehrinde yine kendisi gibi kaçak olarak yaşayan ve Perm şehrinden tanıdığı Sarısakal Lütfullah Efendi ile karşılaşır. Lütfullah Efendi'nin Rusya'da bulunan bir Türk Sefiri vasıtası ile İstanbul'daki İttihad-ı Milli Bankasına göndermiş olduğu epey yüklü bir parası vardır. Bu şahıs bu paralara güvenerek Uzakdoğu üzerinden İstanbul'a gitme hayalleri kurduğu için A.Battal'ın onunla samimiyet kurması uzun sürmez. Çünkü İstanbul'da parası bulunmasa bile A. Battal da artık bu şehre gitmeye can atmaktadır. İki şahsın ortak amaçları onları birlikte plan yapmaya sevk eder.[102] Bu amaçla birlikte İrkutsk şehrine giderler. Bu şehre vardıklarında karşılaştıkları kimseler onlara Uzakdoğu üzerinden İstanbul'a gidebilmenin zorluğundan hatta nerede ise imkânsızlığından bahsedince zaten yol arkadaşı olan Lütfullah Efendi'nin çok ihtiyatlı olmasını da göz önüne alan Battal'ın bu fikrinden vazgeçmesi fazla uzun sürmez. İleriye doğru gitmenin fayda sağlamayacağını gören Battal çaresiz bir şekilde gerisin geriye Tomsk şehrine döner.[103]

Battal'ın Sibirya toprakları üzerinden Uzakdoğu'ya geçerek oradan İstanbul'a ulaşma hayalleri suya düşünce tekrar geri dönüş yapmak zorunda kaldığı Tomsk şehri de 1919 yılı Aralık ayı ortalarından itibaren Kızılların saldırılarına maruz kalır. Tehlikeyi gören Aklara ait kuvvetlerin şehri daha evvelden terk etmiş olmaları Ak-Kızıl çarpışmasını engellemiş olur. Şehri askeri anlamda tamamen boş teslim alan Kızılların burada hâkimiyet kurmaları da o denli kolay olmuştur. Rusya'nın her yerinde olduğu gibi burada da yönetim belediye eliyle el değiştirmiş olur. Bir müddet önce belediye görevlileri tamamen Aklar ile uyumlu kimseler idiyseler de yeni düzende nerede ise tüm belediye görevlileri Bolşevikler veya onlara yakın duran kimselerdendi. Şehirde bulunan Bolşevik yanlılarının da örgütlenmesi kolaylaşmış olduğundan artık Bolşevikler açısından hiçbir problem görünmüyordu. Tabii Battal durumunda olan ve herhangi bir kimlik tarzı vesikaya sahip olmayan bir kişinin bu şehirde Bolşeviklerin veya ÇEKA'nın haberi olmadan bu şekilde yaşaması artık zordu. Battal'ın da bunu böyle düşündüğü kesin olduğu için o ne yapıp edip kendini herhangi bir şekilde polisin eline düşmesi halinde kurtaracak bir vesika temin etmek için araştırmalara başlar.[104] Aslında bu dönem itibarı ile Battal'ın bu şehirde kalmasını haklı sebeplere dayandıracak

[102]Abdullah Battal Taymas, *age*., s.246.
[103]Abdullah Battal Taymas, *age*., s.255.
[104]Abdullah Battal Taymas, *Ben Bir Işık Arıyordum*, s.6.

bir durum yoktur. Çünkü Kızılların Rusya'nın tamamında hâkim olma yolunda ilerlediğini görmektedir. Böyle yabancı yerlerde ÇEKA eline düşmektense memleketinde olmayı daha çok arzu ediyordur. Çünkü orada ÇEKA eline geçse bile ona arka çıkacak birilerini bulmak ya da hapiste ailesinin desteğini arkasında hissetmek gibi bir avantaj söz konusudur. Bu yüzden bir vesika temin etmek sureti ile geri dönüş yolunda yakalanmadan Kazan'a ulaşmak fikri artık onda daha ağır basmaya başlar.[105]

Tomsk'ta yaşayan bir grup Tatar genci bir araya gelmek suretiyle sosyalist bir dernek kurmuşlardı. Bu Tatar gençleri Battal'a göre Bolşevik olmayıp yeni düzende Bolşevikler ile çatışma yaşamaksızın haklarını koruma amacını güden kimselerdi. Bu yüzden Battal eğer onlardan bir yardım istese geri çevirmeyebilirlerdi. Nitekim Tatar gençlerinin başlarında bulunduğu bu örgüte başvuran Battal hemşerilerinden umduğu şekilde kolayca yardım buldu. Bu örgüt ona "Kazan'a ders kitapları ve matbaa gereçleri satın almaya gitmektedir" yazılı ve kaşeli bir yol belgesi verince Battal istediğini elde etmiş oldu. Bu belge Tomsk şehrinden Kazan'a gidinceye kadar yolda onu Bolşevik gizli polisi ÇEKA'dan koruyacak idi.[106] Bu belgeyi temin ettikten sonraki en önemli sıkıntı ise Kazan'a gitmek için bilet temin etmek idi. Çünkü Bolşevik ihtilali tüm ülkede olduğu gibi demiryolları işletmesinin de düzenini bozmuştu. Bu yüzden pek çok sefer yapılamıyor, oradan oraya kaçan halk ve askerler trenlerde yer bulamıyordu. Battal burada da arkadaşlarından bazılarını devreye sokarak Moskova'da yapılacak olan bir toplantıya katılacak delegeler için ayrılan biletlerden birini temin etmek suretiyle 1920 yılı başlarında Kazan yolculuğuna başladı. İlk olarak Omsk şehrine vardı. Burada delegelere verilen yol azığından hakkını alarak karnını doyurdu. Tren Omsk şehrinden devam etmek suretiyle Kızılcar üzerinden yola devam etti. Ancak yolculuk bir hayli uzun sürmekte idi. Çünkü tren olur olmaz her sebeple en küçük istasyonlarda bile saatlerce mola veriyordu. Tren Ufa şehrine vardığında burada da mola verilince Battal bu şehirde müftülük görevinde bulunan Alimcan Barudi'yi[107] makamında ziyaret etti. Barudi Bolşeviklerce tutuklanmamıştı ve görevine devam etmekte idi. Yine de bu görüşme gizli polisin takibi yüzünden siyasetten ve Abdullah Battal'ın durumundan pek bahsedilmeyen havadan sudan konuşmalarla geçti.

[105]Abdullah Battal Taymas, *age.*, s.8.
[106]Abdullah Battal Taymas, *age.*, s.8.
[107]Alimcan Barudi (1857-1921), Kazan Tatarlarından önemli din ve faaliyet adamı. Cedtiçilik akımının ideologlarından biridir. 1917 yılından itibaren İç Rusya ve Sibirya Müslümanları Din İdaresi müftüsü görevinde bulunmuştur.

Tekrar yola koyulan A. Battal Ufa'dan hareketle Samara şehrinin Aksionava istasyonunda durduğunda burada üzerinde Başkurdistan Respublika'sı yazılı bir tren vagonu görür. İçinde kim olduğunu merak ederek araştırma yapmak ister. Vagon önünde nöbetçilik yapan Başkurt görünümlü askere içeride kim olduğunu sorar. Asker Ahmed Zeki Velidi (Togan) olduğunu söyler. Zeki Velidi o dönemde Başkurdistan Cumhuriyeti Harbiye Nazırlığı görevini sürdürmekte olup trenle Moskova'ya yapmış olduğu bir resmi seyahatten dönmektedir. Zeki Velidi ile daha evvelden tanışıklığı bulunan Battal kendisinin kaçak olması hasebiyle onunla görüşmekten başlangıçta kaçınsa da sonra ani bir karar ile görüşmeye gider.[108] Ancak resmi trende yolculuk yapmakta olan Togan'ın yanında komünist Başkurtlar bulunmaktadır. Bu sebeple Müftü Alimcan Barudi ile yaptığı görüşme çerçevesinde kısa bir görüşme gerçekleşse de bu görüşmede en ufak bir ima ile olsa dahi siyasetten bahsedilmez. Togan ile daha sonraları Bakü şehrinde bir mülakat yapan Abdullah Battal aslında o gerçekleşen görüşme sırasında Başkurt komünistlerin "Battal'ı tutuklayalım" teklifine olumsuz yanıt vererek ona yardımcı olduğunu anlatmıştır.

Bu görüşme sonrasında yola devam eden Abdullah Battal Samara'dan sonra Ruzeyevka istasyonuna varılınca yola çıkmış olduğu Kazak delegelerden ayrılmak zorunda kalır. Çünkü seyahat ettikleri Kazak delegeler Moskova'ya gitmektedirler. O ise burada ayrılarak Kazan'a doğru yola devam etmek zorundadır. Uzun süren yolculukları esnasında kendisine ellerinde bulunan her şeyi ikram eden Kazak yol arkadaşları ile vedalaşarak trenden ayrılır.[109] Buradan Kazan yönüne gitmekte olan bir kuru ot vagonuna binerek Kazan yönüne doğru yola koyulur. Toplam 37 gün süren uzun bir yolculuk sonucu Kazan şehrine ulaşır.[110]

A.Battal için Kazan'ın Kızıllar eline düşmesiyle bu şehri terk ederek yaşadığı kaçaklık dönemi toplam 19 ay sürmüştür. Artık yine Kızıllar eline düşme ihtimali büyük olsa da kendi topraklarındadır. Bu dönemi ailesinin de desteği ile atlatma planları yapmaktadır. Gelişini daha önceden bilmeyen ailesi ve o dönem için altı yaşında olan küçük oğlu Bilgivar çok sevinçlidirler.

A.Battal'ın Kazan'a tekrar dönüşü bu şehirde bulunan milliyetçi Türkler arasında olduğu kadar Kazanlı Bolşevik Türkler arasında da yankı yapmış hatta Tatarca neşriyat yapan bazı Tatar gazetelerinde yerel Bolşevik yazarlar onun hakkında hakarete

[108]Abdullah Battal Taymas, *Ben Bir Işık Arıyordum*, s. 32.
[109]Abdullah Battal Taymas, *age*., s. 35.
[110]Abdullah Battal Taymas, *age*., s. 36.

varan yazılar yazmışlardır. Bu konuda belki kendisine yardımcı olabileceği ümidi ile eski bir dostu ancak o günlerin ateşli sosyalisti Alimcan İbrahimov'u ziyaret eder. Eski dostu onu "Seni daha asmadılar mı" şeklinde biraz da müstehzi bir cümle ile karşılayınca Battal bu görüşmeden daha en başta bir şey elde edemeyeceğini idrak eder. Alimcan İbrahimov[111] ona yerel gazetelerde eski yazdıklarından pişmanlık duyduğunu ifade eden yazılar yazmasını salık vermekten başka bir tavsiyede bulunmaz. Zaten birkaç gün sonra da ÇEKA tarafından gündüz evde olmadığı bir zamanda aranır. Eşinden ÇEKA'ya uğraması gerektiği konusunda imza alarak tebligat bırakan Çekistler onu kısa zamanda listelerine almışlardır. Artık Battal için iki ihtimal bulunmaktadır. Ya yine eskisi gibi kaçarak saklanacak ya da ÇEKA'ya kendi ayakları ile gidip teslim olacaktır. Ancak o bu şehre gelirken zaten ikinci ihtimali de göze alarak gelmiş bulunduğu için yanına bir miktar nevale almak suretiyle eşi de yanında olduğu bir halde ÇEKA'ya gider.

Çekistlerin merkezi evvelce Kazan'ın sayılı zenginlerinden olan Rus asıllı bir kimse olup Abdullah Battal bu eve daha önceleri de gelmiş idi. Yani yabancı sayılmayacağı bir yerde şimdi ne olacağını bilmediği bir ortama gelmişti. Buradaki evin bodrumu ilk gelenlerin doğruca gönderildiği bir yerdi ve Battal da verilen talimatla bir asker nezaretinde bodruma atılır.[112] Burada kendisinden başka her türlü kanun kaçağının ve adi suçluların da bulunduğu bir yerdir. Başlangıçta sorgulanacağını düşünen Battal sorulacak olan sorulara kendince cevaplar hazırlamakta ve Çekistleri ne şekilde ikna ederek buradan kurtulabileceği hesabını yapsa da ilerleyen zamanlarda burada bulunan mahkûmlardan Bolşevik ÇEKA'cıların her zaman sorgulama yapmadıklarını bazen sorgulama olmaksızın da kararlar alabildiklerini öğrenince bu yaptığından vazgeçer. Çünkü günler geçmesine rağmen kendisini sorguya çağıran kimse yoktur. Burada ailesi ile görüşmesine bile izin verilmemektedir. Öyle ki eşi Azize Hanım tarafından bir yolu bulunarak ÇEKA nöbetçilerine teslim edilen yemekler bile nöbetçiler ve onların gönül eğlendirdiği tutuklu ahlaksız kadınlar tarafından yenmekte ve ona bir şey verilmemektedir. Battal bu durumu öğrenince bir vasıta bularak eşinin bir daha yemek göndermemesini haber verir.[113]

Zamanla tecrit hücresine de konulan Abdullah Battal, tecrit edilmenin kurşuna dizilme işareti olduğunu düşünmeye başlar. ÇEKA bodrumunda bulunanlar günlük

[111]Alimcan İbrahimov (1887-1938), Kazan Tatarlarından sosyalist görüşlere sahip önemli yazar ve devlet adamı.
[112]Abdullah Battal Taymas, *Ben Bir Işık Arıyordum*, s. 37.
[113]Abdullah Battal Taymas, *age*., s. 39.

olarak isimleri okunmak suretiyle geçici bir hapishaneye naklolunurlar. Bu isimlerin okunması esnasında Battal heyecanlanıyor ve kendi isminin de bir an önce okunmasını can-u gönülden istiyordu. Çünkü buradan hapishaneye gidebilmek kurşuna dizilme ihtimali olan bir insan için bir nimet sayılırdı. Bu durumda oraya gönderilenlere imrenmek gerekirdi. Birkaç gün bu şekilde belirsizlik içinde geçtikten sonra bir gün onun adı da hapishaneye götürülecek olan kimseler içinde okunur. Kâbus sona ermiştir. Abdullah Battal'a da eşyalarını toplamasını söylerler. Hazırlanır ve hapishaneye götürülür.

Kazan şehrindeki hapishaneye götürülen Abdullah Battal burada günler sonra ilk defa eşini parmaklıklar arasından görme imkânına sahip olur. Eşi ona bir müddet sonra serbest bırakılacağı müjdesini verir. Ancak bu hapishane suçluların suçlarına göre ayrıştırılarak kendi durumlarına göre icap eden başka bir hapishaneye gönderildikleri bir aktarma hapishanesidir. Battal'da burada bir iki gün tutulduktan sonra Kazan merkezine diğerine göre daha uzakta bulunan başka bir hapishaneye gönderilir. Buradaki mahkûmiyet şartları ÇEKA bodrumundakine göre nispeten daha iyidir.[114] Kısa süre içinde bir de gerekli yerlerle temasa geçmek suretiyle bu hapishaneye de dışarıdan yemek getirmeye başlar. Arada sırada da bu yemekler arasında bazen bir mektup bazen de küçük bir pusula ile ona hakkındaki gelişmeler konusunda bilgiler ulaşmaktadır. Bu pusulalarda yazılanlara bakılırsa Battal kısa süre içinde dışarıya çıkacaktır. Ancak bir buçuk ayı bulan tutukluluk süresi içinde eşi ona sürekli dışarıya çıkacağı müjdesini verdiğinden dolayı artık yazanlara inanmak konusunda tereddütlüdür. Nihayet Kazan İl ÇEKA'sı kararı gereğince Rusya'da devam etmekte olan iç harp bitene kadar zorunlu çalışma kampına gönderileceği konusunda bir yazı gelir. Bu yazı Battal'ın yüzüne karşı okunarak kararın kısa süre içinde uygulanacağı kendisine söylenir. Artık hapishane hayatı bitiyor ve "cebri çalışma kampı günleri" başlıyordu.[115]

Getirildiği cebri çalışma kampı Kazan'da olsa da Kazan merkezine bir hayli uzak bir mesafededir. Burada durumu izlenerek iyi hali görülen mahkûmlara haftada bir iki gün olsa da ailesinin yanına gitme imkânı tanınmaktadır. Tabii ki iyi hal kararı ÇEKA tarafından alınan bir karar olduğu için mahkûmlar içinde konuşulanlara dikkat edilmesi gerekmektedir. Zaten tüm mahkûmlar da bu durumu iyi bildikleri için aralarında Bolşevikler aleyhine söz söylememeye gayret ediyorlardır.[116] Kampın adı

[114]Abdullah Battal Taymas, *Ben Bir Işık Arıyordum*, s. 41.
[115]Abdullah Battal Taymas, *age*., s. 43.
[116]Abdullah Battal Taymas, *age*., s. 46.

cebri çalışma kampı olsa da pek fazla da iş yoktur. Mahkûmlara angarya kabilinden işler yaptırılmaktadır. Battal'a da zaman zaman bu türden işler yaptırılır. Amaç mahkûmları bezginliğe düşürüp af dilemeye zorlamaktır.

Bir müddet sonra ÇEKA'ya davet edilen Abdullah Battal'a Mullanur Vahitov[117] adlı bir Tatar Bolşevik hakkında sorular sorulur. Çekistler bir cinayete kurban giden Vahitov'un katledilmesinde Abdullah Battal'ın yazmış olduğu makalelerin kışkırtıcı rol oynadığı fikrindedirler. Bir Bolşevik'in ölümüne sebep olmanın cezası ise ölüm olduğundan durumu kavrayan Battal yazdığı yazıları inkâr etmeyeceğini ancak fikirlerinden dolayı bir kimsenin katledilmesine asla cevaz vermesinin mümkün olmadığını dili döndüğünce anlatmaya çalışır. Aslında Çekistler bu tür suçlamalarla kişileri töhmet altında bırakmak yolu ile daha önemsiz gibi görünen farklı suçlarını itiraf ettirme siyaseti gütmektedirler. Battal yazılarında hiçbir zaman Vahitov'un ismini anmadığını sadece fikirlerinden dolayı prensipler çerçevesinde eleştirilerde bulunmuş olsa da kimseyi böyle bir konuda teşvik etmediğini ısrarla yineler.[118]

Tutuklanmasının üzerinden beş buçuk ay gibi bir süre geçen Battal bu sürenin ne zaman biteceği konusu belirsiz olduğundan umutsuzluğa kapılmıştır. Çünkü iç harp devam etmektedir. Artık ona göre en doğru karar buradan kaçmaktır. Hapishanede arkadaş olduğu bir Tatar'ın bir müddet sonra bir kimlik temin etmek suretiyle ailesini de yanına alarak kaçması fikri onda da bu şekilde kaçma fikrini doğurunca durumu eşine açar. Eşi yaptığı girişimler sonucunda ona 75.000 ruble karşılığında Abdullah Rahimov adına bir kimlik temin eder. Böylece bu kimlikle İdil üzerinden bir vapurla yola çıkar.[119] Niyeti İdil üzerinden Astrahan'a ve oradan da vapurla Bakü'ye gitmektir. Bakü'den de daha o sıralar Bolşeviklerce işgale uğramamış olan Gürcistan'a geçebilirse oradan sınırın diğer yanındaki Türkiye'ye ya da Avrupa'ya gitmek zor değildir.[120] Bu planı uygulamaya koyarak Astrahan'a gelir ve oradan Bakü'ye geçer.[121] Battal'ın Bakü'ye vardığı esnada (1920 yılı Eylül başları) Azerbaycan yeniden Rus işgali altına düşmüştür.[122]

[117] Mullanur Vahitov (1885-1918), Kazan Tatarlarından ünlü bir devrimci, Müslüman Sosyalist Komitesinin kurucularından ve yöneticilerinden biridir. Kızıl Ordu'da Müslüman kıtalarının teşkil edilmesi işleri ile ilgilenmiştir. Beyazlar tarafından kurşuna dizilmiştir.
[118] Abdullah Battal Taymas, *Ben Bir Işık Arıyordum*, s. 49.
[119] Abdullah Battal Taymas, *age.*, s. 57.
[120] Abdullah Battal Taymas, *age.*, s. 60.
[121] Abdullah Battal Taymas, *age.*, s. 69.
[122] Abdullah Battal Taymas, *age.*, s. 69.

Bakü'ye asıl geliş sebebi buradan Rusya dışına çıkış yapabilmenin bir yolunu bulabilmek olan Abdullah Battal burada daha önceden tanıdığı Kazanlı bir hemşerisinin evinde misafir olarak kalır. Niyeti hem buradan Gürcistan'a nasıl geçebileceğini araştırmak hem de Bolşevikler tarafından Bakü şehrinde düzenlenmiş olan Şark Milletleri Kongresini takip etmektir. Çünkü buraya çok önemli şahsiyetlerin katılacağı gazetelerde bildirilmiştir.[123]

Bakü'de daha bundan beş ya da altı ay evvel Ufa yakınlarında bulunan bir tren istasyonunda Başkurdistan Cumhuriyeti Harbiye Nazırı olarak karşılaştığı Zeki Velidi Bey ile karşılaşır. Ancak bu karşılaşmalarında Battal'ın durumunda bir değişiklik olmamasına rağmen Zeki Velidi Bey'in arada geçen sürede Moskova hükümeti ile arası açılmış, o da arkadaşları ile bir müzakere yaparak Bolşeviklerin yerel muhtariyetlere bekledikleri şartlarda bir özerklik sağlamayacakları gerekçesi ile yeraltı teşkilatı kurmak suretiyle mücadele etmek kararını almışlardır. Yani artık Zeki Velidi Bey Battal gibi bir kanun kaçağı pozisyonundaydır.[124] Yine daha evvelce tanışmış olduğu Hadi Maksudi'nin de Bakü'de olduğunu haber alınca onunla bir tanıdığının evinde buluşur. Ancak Bolşevik ÇEKA'sı Hadi Atlasi'nin peşinde olduğundan, onları buluşmuş oldukları evde yakalarlar. Bu baskında kendi adına düzenlenmiş sahte belgeyi ibraz eden Abdullah Battal polisin elinden zor da olsa kurtulmayı başarır. Ancak Hadi Atlasi Bey tutuklandığı bu baskın sonrası uzun bir müddet Rusya'daki değişik çalışma kamplarında tutuklu kalmış ve en son götürülmüş olduğu Moskova'da Bolşeviklerce kurşuna dizilerek hayatını kaybetmiştir.[125]

Bakü'de Şark Milletleri Kongresi düzenleyen Bolşevikler bu kongre vasıtası ile bu ülkelere de Bolşevik siyasi anlayışını egemen kılmaya çalışmaktadır. Kongrenin adı Şark Milletleri olsa da katılan Rus delege sayısı Şarklı delege sayısından çok daha fazladır. Bu kongreye Anadolu adına resmi bir yetki taşımasa da Enver Paşa katılmıştır. Ayrıca Türkiyeli komünistleri temsilen Mustafa Suphi ile Ahmet Cevad da katılımcı olarak bulunmaktadırlar.[126] (İddialara göre Mustafa Suphi ve arkadaşları bu kongreden dönüşte Anadolu'ya gelerek oluşturdukları Bolşevik Türk Taburu ile Kuvayı Milliye ordusuna destek olma kararı alsalar da onun ülkede kargaşa çıkartmaya çalıştığını

[123]Abdullah Battal Taymas, *age*., s. 70.
[124]Abdullah Battal Taymas, *age*., s. 71.
[125]Abdullah Battal Taymas, *age*., s. 77.
[126]Abdullah Battal Taymas, *age*., s. 79.

hisseden Ankara hükümeti tarafından Rusya'ya geri gönderildiği bir vapurda yedi arkadaşı ile öldürülmüşlerdir.)

Kongreye katılan Enver Paşa ise parçalanmış olan Osmanlı Türklüğünü Bolşevikler ile işbirliği yaparak ayağa kaldırmak düşüncesindedir. Kongreye sunmuş olduğu bildiride Almanlar yanında savaşa katılmaktan pişmanlığını bildirse de tamamı Yahudi olan kongrenin düzenleyicileri tarafından pek de samimi bulunmaz.[127] (Abdullah Battal kongreyi organize eden dört kişinin de Yahudi olmasını "kaderin acı bir alayı" olarak tasvir etmektedir.)[128] Bu kongre dolayısıyla Rusya'ya gelerek Rusya içinde mücadele etmenin çarelerini araştıran Enver Paşa da bir yıl içinde Müslümanların ilk önce Kızıl emperyalizm belasından kurtarılması fikrine gelmiş ve Orta Asya Türklerini Ruslara karşı örgütlemeye çalışmıştır. Onun bu düşünceye gelmiş olduğunu, onunla Orta Asya'da bir araya gelerek ortak çalışma yapan Zeki Velidi Bey seslendirmiştir. Bakü Kongresinden sonuç alınamayacağını gören Enver Paşa buradan Türkistan taraflarına geçmek suretiyle o dönem oldukça canlı bir direniş içinde olan Türkistanlıların oluşturduğu Basmacı hareketlerine aktif olarak katılmış hatta Duşanbe'yi ele geçirerek bir muhtar cumhuriyet ilan etmişse de Kızılordu ile yapılan bir çatışmada vurularak hayatını kaybetmiştir.[129]

Kongre esnasında ve daha sonraları kaçış için etrafı kolaçan eden Abdullah Battal, Bakü'den Gürcistan'a geçebilmenin çok zor hatta imkânsız olduğunu anlayınca Rusya dışına çıkmak için başka çareler aramaya koyulur. Bu esnada parası da tamamen bitmek üzeredir. Bu sorunu çözmek için o dönem için henüz bazı şeylerin Rusya'ya nazaran daha kolay bulunabildiği Bakü'den temin ettiği yükte hafif pahada ağır malları alarak trenle Astrahan'a götürerek burada satar. Yani bir nevi karaborsacılık yapar. Ancak kaçak olan birisi için bu oldukça tehlikeli bir iş olduğundan bu işten de bir müddet sonra vazgeçer.[130]

Bakü'den Gürcistan'a geçme hayali suya düşen Battal elindeki vesika ile sadece Kazan'a geri dönebilme imkânına sahiptir. Ailesini de uzun zamandır görmemiştir. Bu sebeple Kazan'a geri dönmeye ve oradan başka bir yere kaçış yapma çareleri aramak niyetindedir. Bakü'den Astrahan'a oradan da bir vapur ile İdil Yolu ile Kazan'a geri döner. O sıralar Kazan Seyyid Aliyef adlı Bolşevik bir Tatar'ın öldürülmesi sebebi ile

[127]Abdullah Battal Taymas, *Ben Bir Işık Arıyordum*, s. 81.
[128]Abdullah Battal Taymas, *age*., s. 84.
[129]Abdullah Battal Taymas, *age.*, s. 82.
[130]Abdullah Battal Taymas, *age.*, s. 87-88.

oldukça karışıktır ve Bolşevik gizli polisi bir dizi tutuklamalar yapmaktadır. Kazan'a geldiğinde bu sebeple ailesinin yanında kalamaz. Bir arkadaşının yanında kalması da sakıncalı bulunduğundan eşinin arkadaşı olan bir Bolşevik Tatar'ın at arabasına binerek Simbirsk ilinin Bua kasabasına gelir.[131] Ancak burada da kaçak durumdadır ve bir kimlik temin etmek ihtiyacındadır. Bu şehre bağlı yakın köylerden birinde müezzinlik yapan bir tanıdığı vasıtasıyla Petrograd'a gidebilecek bir belge temin eder. Bu belgeye göre adı Abdullah Rahimov olup Petrograd'a bir vagon dolusu koşum takımları ve balkabağı götürmek üzere görevlendirilmiş bir kimsedir. Belgenin sağladığı rahatlık ile polisiye anlamda rahat bir yolculuk yapsa da tren işletmesinin o dönemdeki başıbozukluğu yüzünden 2-3 günde gidebileceği yere 15 günde varır. Yine de görevini yapmıştır ve teslim edeceği malları sağ salim yerine ulaştırmayı başarmıştır.[132]

Petrograd şehrine vardığında daha önceden tanışmış olduğu ve Mısır'a gitmesinde kendisine ilham kaynağı olmuş olan Lütfi İshaki Efendi'yi bulur. Troitskiy şehrinde tanıştığı ve o dönem için yakışıklılığı ve zekâsıyla kendisini Battal'a hayran bırakmış olan Lütfi İshaki artık epey yaşlanmıştır. ÇEKA tarafından daha önceden de takip altında tutulmuş olan İshaki ile birlikte kalan Battal onun yanında da polisin eline düşse de gerçek kimliğinin tespit edilememesi ile serbest bırakılır. İshaki de hasta olduğundan eşinin de Rus asıllı olması ve araya aracılar koydurması ile serbest kalmaya muvaffak olmuştur.

Petrograd şehrinde de paralar bitince yine Bakü'de yaptığı ve artık tecrübe kazandığı karaborsacılık işine tekrar başvurmak zorunda kalır. Simbirsk şehrine giderek orada bulunabilen yağ, un, şeker gibi gıda ürünleri temin ederek Petrograd şehrinde satar. Bu şekilde 1920-1921 yılının kışını Lütfi İshaki ile birlikte geçirirler. 1921 yılında ise Moskova'ya geçerek burada yaşamının geri kalanını şekillendirecek kararlar almak istemektedir. Çünkü Bolşeviklerce başkent yapılan bu şehirde kendisine yardımcı olacaklarına inandığı pek çok dostları bulunmaktadır.[133]

Bu düşüncelerle Moskova'ya geçen Abdullah Battal burada o dönem için gözaltında bulundurulan Kazan'lı İlyas Alkin ve Azerbaycanlı Mehmet Emin Resulzade gibi şahsiyetlerle karşılaşır.[134] Battal bu şehirde ailesi ile de haberleşebilmektedir. Moskova'dan Kazan'a tren yolu ile sürekli seyahat eden Kazanlı hemşerilerinin olması

[131]Abdullah Battal Taymas, *age*., s. 101.
[132]Abdullah Battal Taymas, *age.* s. 106.
[133]Abdullah Battal Taymas, *age*., s. 161.
[134]Abdullah Battal Taymas, *age.*, s. 167-168.

ayrı bir rahatlıktır. Onlara verdiği mektuplar ailesine ulaşmakta, ailesinin verdiği mektuplar yine bu hemşeriler vasıtası ile Battal'a ulaşmaktadır. Posta polis tarafından takip altında tutulduğundan Battal için pek de güvenli bir haberleşme vasıtası değildir.[135]

Yine de Rusya'dan ayrılabilmek için bir belge temin edebilmesi gerekmektedir. Bu yüzden Perm şehrine giderek oradan da Sarapul şehrine ulaşmak suretiyle kaynanasının yakını olan birinin evinde 7-8 aydan beri görmediği eşi ve ailesi ile görüşerek Petrograd'a geri döner. Artık kesin kararını vermiştir ve Finlandiya'ya gitmek niyetindedir. Görüşmüş olduğu eşi ile de bu konuda mutabık kalmış ve onun da onayını almıştır.

VI. Rusya'daki Siyasi Faaliyetleri

Abdullah Battal Taymas'ın yaşamı genel olarak incelendiğinde onun siyasi bir kişilik olduğunu söylemek zordur. Kişisel önceliklerinde siyasetin ilk planda olmadığını Battal da anılarında çeşitli vesilelerle ifade etmektedir. Mesela Ahmed Zeki Velidi Togan ile Bakü'deki anılarından bahsederken ikisinin de komünist rejime muhalif iki kaçak olduğunu ifade eder. Ancak Zeki Velidi'nin siyasetle ilgilenen, iyi veya kötü gizli bir örgütü olan hatta Bakü'de Müslüman politikacılar ile temaslar yürüterek ülkesi ve kendi geleceğini politika yolu ile belirlemeye çalışan bir kimse olarak komünist rejim tarafından takibata uğradığını, kendisinin ise politika ile uğraşmadığı halde aynı akibete uğradığından bahseder.[136]

Siyasi yaşamın içinde aktif olarak yer almasa da Abdullah Battal Taymas İdil Boyu Türklerinin milli hareketlerini yakından takip etmiş ve bu konudaki gözlem ve tespitlerini basın-yayın organlarında yazarak okuyuculara aktarmıştır. Hatta Tatar bilim adamı A.K. Galiahmetov'a göre Battal'ın *Kazan Türkleri* adlı eseri İdil Boyu Türklerinin milli hareketini ilk olarak tasvir eden çalışmalardandır. Battal, *Rus İhtilalinden Hatıralar* adlı kitabında da bu konulara değinmektedir. Bu biyografide o dönemdeki Tatar Milli Hareketi ülkedeki devrim süreci bağlamında incelenmekte olup her anlatılan olay o tarihsel süreç ile sebep sonuç ilişkisinde tahlil edilmiştir. Galiahmetov da Battal'ın hatıralarına değinirken Abdullah Battal'ın İdil boyu

[135]Abdullah Battal Taymas,*age.*, s. 173.
[136]Abdullah Battal Taymas, *Ben Bir Işık Arıyordum*, s.72

Tatarlarının henüz milli hareketin birleşik bir cephesini oluşturamadıklarını ifade etmekte olduğunu, Milli Şura adıyla kurulmuş olan birlikten söz ederken de Milli Şura temsilcileriyle solcular arasında bir çatışma olduğundan bahsetmektedir. Yine bu harekete katılan bazı kimselerin devrim süreci sonrasındaki çalışmalarından da söz etmektedir. Yazar Milli Şura'nın tam anlamıyla bir siyasi örgüt olamadığından ve aslında neye hizmet ettiğinin de anlaşılamadığından yakınsa da İdil Boyu Milli Hareketini Bolşevizm'e karşı bir direnç olarak görmektedir.

Bolşevizm'e de eleştiriler getiren yazar Bolşeviklerin sosyalizmin ekonomik ve felsefi fikirlerine sığınarak Rusya'yı her türlü günah ve hatalardan arındıracaklarını düşündüklerini, ancak aynı zamanda Rus halkının ayrıcalıklı bir halk olduğuna da inanarak Doğu ve onun kültürüne de karşı mücadele verdiklerini iddia eder. Bunun dışında Bolşevizm psikolojisini de hastalıklı, mantık ve ideolojisi ilkel, Avrupa'nın genel kültür geleneklerinden uzak kalmış olduğunu ve Rus köylü psikolojisinden çıkamadığını savunur.[137]

Galiahmetov, Abdullah Battal ve Zeki Velidi gibi şahısların milli hareketin bir parçası olmalarından dolayı yazdıklarında pek tarafsız olamadıklarını ancak Nadir Devlet ve Adile Ayda gibi ikinci nesil muhacirlerin ise bunlara göre daha profesyonel tarihçi olarak yazdıklarını yine de bunların da ikinci kuşak muhacir psikolojisi yüzünden tamamen objektif olamadıklarını belirtir.[138]

Abdullah Battal Taymas hayatını daha ziyade eğitici, araştırıcı ve yazar olarak sürdürmüştür. 87 yıllık uzun yaşamının son zamanlarına kadar araştırmak ve yazmaktan bir an olsun geri durmamıştır. Öyle ki 1917- 1921 yılları arasında Rusya içinde kaçak olarak yaşarken, 1921 ve 1925 yılları arasında ise Finlandiya'da mülteci olarak yaşarken dahi fırsat buldukça araştırmış ve elinden geldiğince bunları yazıya geçirmeye gayret etmiştir. Aslında Rusya'da siyasi bir kişilik olarak takibata uğraması ve bu yüzden bir nevi kaçak hayatı yaşaması da yazdıkları yüzündendir.

1917 yılındaki Bolşevik İhtilalı tüm Rusya Müslüman Türkleri için bir belirsizliğe yol açmış ve dönemin Müslüman aydınları bu halkın yeni rejim içinde nasıl ve ne şekilde var olabileceği konusunda fikirler yürüterek yeni örgütlenmeler oluşturmuşlardır. Abdullah Battal da bir dönem bu örgütlerle temaslarda bulunmuşsa da o daha sonra bu faaliyetlerin komünist rejim içinde bir karşılığının olmayacağı

[137]A.K. Galiahmetov, *age*., s. 142-149.
[138]A.K. Galiahmetov, *age*., s. 142-149.

kanaatine varmıştır. Üstelik Müslüman halkların içinde ortaya çıkan bu teşkilatlanma faaliyetleri ve Müslüman aydınların hareketleri komünist rejimin gizli polisi ÇEKA tarafından adım adım izleniyordu. Tatar, Azerbaycan ve Türkistan aydınlarının öncülük ettiği bu yapılanmalar her görüldüğü yerde sıkı takibe uğruyor ve katılımcıları gerektiğinde komünist rejim zindanlarına atılıyordu. Abdullah Battal da bu takibattan nasibini almış ve ÇEKA zindanlarında altı ay kadar yatmış, buradan ancak kaçarak kurtulabilmiştir.

Abdullah Battal'ın ilk siyasi faaliyetlerini ihtilaldan sonra Kazan'da yaptığını görmekteyiz. İhtilaldan sonra Müslümanlar arasında kurulmuş bulunan "Milli Şura" azalığı bu faaliyetlerin ana eksenini oluşturmaktadır.[139] Dönemin Kazan ileri gelenleri onu Milli Şura üyeliğine alarak onun bilgi ve birikimlerinden yararlanmayı düşünerek Kazanlı Müslümanların meselelerine sahip çıkma ve çözümler getirmeyi düşünüyorlardı. Bu örgüt ihtilal neticesinde Kazanlı Müslüman aydınlarca oluşturulmuş ve Kazanlı Müslümanların milli ihtiyaçlarına çözüm getirmek amacını prensip edinmişti.[140] Ancak Abdullah Battal'a göre belirli bir programı bulunmayan bu teşkilat "milli meseleler" ile uğraştığını sadece iddia etmekte idi. Çünkü 1905 ihtilalİ ile oluşan serbestlik ortamında o dönem aydınlarının oluşturmuş olduğu birlik sosyalist ihtilal döneminde bölünmelere uğramıştı. O dönem aydınlarında bir kısmı toplum meselelerine sadece İslamiyet temelinde bir çözüm getirilemeyeceğini, işçi, çiftçi gibi grupların da meselelerine sosyalizm temelinde çözümler aramak gerektiğinden hareketle ağırlığını daha çok Rusların oluşturduğu bu tür gruplar içinde faaliyetlere girmişlerdi. Bu da zaten azınlık durumda olan Rusya Müslümanlarının tek bir ses olmasını engelliyor ve daha zayıf hale getiriyordu.

İhtilal hareketlenmelerinin başladığı ve her gün nümayişlerin yapıldığı dönemde *Yuldız* gazetesinde sekreterlik görevinde bulunan Battal'ın yaşadığı bir anlaşmazlık sebebi ile gazeteden kendi kararı ile istifa ettiğini daha önce belirtmiş idik. Bu karar onu daha farklı bir mücadelenin içine sokmuş oldu. Battal o güne kadar aktif olarak siyasi çalışmaların içinde olmamıştı. Görevinden ayrılan Battal'a Kazan Milli Şurasınca "Türkistanlı Türklerin Örgütlenme"lerine yardım edilmesine destek olunması için tertip edilen bir heyete katılması için bu heyetin üyesi Ayaz İshaki tarafından teklifte bulunulur.[141] Milli Şura tarafından yapılan teklifi kabul eden ve çalıştığı *Yulduz*

[139]Abdulah Battal Taymas, *Rus İhtilâlinden Hatıralar I*, s. 14.
[140]Abdulah Battal Taymas, *age.*, s. 13.
[141]Abdullah Battal Taymas, *age.*, s. 20.

gazetesinden de istifa eden Abdullah Battal, 1917 yılı Haziran ayının ilk haftasında Kazan iskelesinden bir İdil (Volga) vapuruna binmek suretiyle Samara'ya (bugünkü Kuybişev) varır. Buradan *Şura*'nın diğer üyeleri ile birlikte Türkistan'a gidilecektir. Ancak buraya doğruca gidilmeyip önce Orenburg'a gidilecek ve burada iki üç gün kalındıktan sonra Türkistan'a hareket edilmesi planlanınca Battal bu şehirde bulunan bir ağabeyi ve bir küçük kardeşini görme fırsatını bulur.[142] Şura içindeki kimseler bu şehirde görüşmesi gereken kimseler ile görüşerek ve özel işlerini hallederek Orenburg üzerinden tren ile Taşkent'e giderler.[143] Taşkent'te mevcut bulunan Şura-i İslam adlı teşekkülün başında bulunan Münevver Kari ile temas kurarlar.[144] Abdullah Battal anılarında bu temasları anlatırken Taşkent'te bulunan bu müessesenin Kazan'daki Milli Şura'dan bile daha aşağıda bir müessese olduğunu ifade etmektedir. Battal bu duruma gerekçe olarak bölgede bu tür faaliyetleri yürütecek yetişmiş kimselerin çok az olduğundan söz etmektedir. Ancak Battal Şura-i İslam dışında kaba softaların ve sosyalist grupların oluşturmuş olduğu daha etkin siyasi teşekküllerinin varlığından söz etmektedir.[145] Öyle ki bu gruplardan kuvvetli hocalar ve softalar zümresinden olanlar; Abdullah Battal'a göre Büyük Rus ihtilalı sırasında dönemin getirmiş olduğu siyasi serbestlikten de ziyadesi ile yararlanmak sureti ile hanlar devrini ve şeriat ideolojisini yeniden diriltmek hevesindedirler.[146] Bu gruplar belediye seçimlerinde ceditçiler karşısına kendi adamlarını koyarak başarı da sağlamış durumdadırlar. Özetle burada daha yıllar önce Tatar Müslümanları arasında var olan ceditçi ve kadimci kavgası bütün hızıyla sürüyordu. Battal ve arkadaşları Münevver Kari aracılığı ile bölgede örgütlenmenin temeli olması bakımından bir gazete çıkarma teşebbüsünde bulunsalar da *Şura-yı İslam* adlı bu gazete ekonomik koşullar yüzünden yalnızca tek nüsha olarak yayınlanabilmiştir. Gazete konusundaki başarısızlığı açık ve kapalı toplantılar ile kapatmaya çalışan bu grup özellikle Abdullah Battal'ın yapmış olduğu siyasi konuşmalarla bir nebze olsun taraftar toplamaya gayret eder. Ancak Türkistanlı Müslüman grupların onlara bir nevi ihtiyatla yaklaşmalarından ötürü yapılan bu faaliyetlerin herhangi bir fayda getirmediğine değinen Battal bir öz eleştiride de

[142]Abdullah Battal Taymas, *Rus İhtilâlinden Hatıralar I*, s. 21.
[143]Abdullah Battal Taymas, *age.*, s. 34.
[144]Abdullah Battal Taymas, *age.*, s. 40.
[145]Abdullah Battal Taymas, *age.*, s. 46.
[146]Abdullah Battal Taymas, *age.*, s. 43.

bulunarak kendilerinin de onlara siyasi bakımdan yol gösterecek olgunluğa ve birikime sahip olmadıklarını da itiraf etmekten geri durmamaktadır.[147]

Taşkent'te pek de başarılı bir görüntü veremeyen siyasi çalışmalardan bir netice alamayan Kazan Milli Şura Heyeti ve Abdullah Battal Haziran ayında (1918 yılı) Kazan'a geri dönerler.[148]

Abdullah Battal'ın Kazan'a döndüğü günlerde bu şehirde Müslüman kadınlar kongresi toplanmış idi.[149] Bu faaliyetleri takip eden Abdullah Battal (muhtemelen gazeteci kimliği ile) bu tarz çalışmaların pek fazla sonuç vermeyeceğini ve bunların biraz da gereksiz faaliyetler olduğunu düşünmekteydi. Bunu Abdullah Battal'ın bu kongreyi tertip edenler içinde bulunan Hatice Tamaşova adlı bir diş hekiminin kongre salonunda "sanki büyük memleket işlerini hallediyormuş gibi"[150] ileri geri koşuşturduğunu yazmasından anlamaktayız. Bu cümleden Battal'ın politik faaliyetleri gereksiz koşuşturmalar gibi düşündüğü sonucu çıkartılabilir.

Abdullah Battal'ın bu dönemde katıldığı bir başka siyasi etkinlik de 1917 yılı Temmuz sonlarında Kazan'da düzenlenen Rusya Müslümanları Kongresi idi. İlki 1917 yılı Mayıs başlarında yapılan bu kongrenin kapanışında üç ay içinde yeniden bir kongre toplanması kararı alınmıştı. Bu karara istinaden toplanan ikinci kongrede kendi özerk siyasi oluşumları bulunmayan İç Rusya ve Sibirya Türklerine ait meseleler görüşülecekti.[151] Nitekim bu kongrede Kazan Türklerinin belli başlı şahsiyetlerinden birisi olan Sadri Maksudi (Arsal) İç Rusya ve Sibirya Müslümanları için eski Avusturya-Macaristan imparatorluğunda yaşayan bazı kavimler hakkında tasarlanan milli – medeni muhtariyet ve kültürel özellik projelerine benzer bir tasarı hazırlamış ve bu tasarı kongrede okunarak oylanmış ve kabul edilerek bir muhtariyet heyeti oluşturulmuştur. Muhtariyet Heyetinin başına da tasarı sahibi olan Sadri Maksudi seçilmiştir.[152] Kongrede heyetin faaliyet merkezi olarak nerede çalışması gerektiği de tartışılmış ve neticede Ufa Şehri uygun bulunmuştur. Abdullah Battal ve bir kısım Kazanlı aydınlar heyetin çalışma merkezinin Kazan olması gerektiğini savunsalar da Ufa'da Orenburg Muhammedi Ruhani Meclisi'nin bulunması ve yine Ufa'nın Sibirya

[147]Abdullah Battal Taymas, *age*., s. 46.
[148]Abdullah Battal Taymas, *age*., s. 55.
[149]Abdullah Battal Taymas, *age*., s. 55.
[150]Abdullah Battal Taymas, *age*., s. 56.
[151]Abdullah Battal Taymas, *age*., s. 70.
[152]Abdullah Battal Taymas, *age*., s. 70.

bölgesine Kazan'a göre daha yakın olması gibi sebepler ağır basınca karar Ufa şehri olmuştur.[153]

Ufa'ya gidecek saylavlar arasında Kazan Milli Şurası azası Abdullah Battal da vardır. Heyet farklı görüşleri savunan gruplardan oluşmaktaydı. Türkçüler grubu milli, medeni ve kültürel bir muhtariyeti savunurken Toprakçılar grubu sınırları olan ve içinde Türk kavminden olanların daha yoğun olduğu bir muhtariyeti savunuyordu. Bu meclise Kazan delegesi olarak katılan Abdullah Battal ise bu iki gruptan herhangi birinin tarafındaymış gibi değil bağımsız bir görüntü vermeye çalışıyordu. Ancak bu grupçuluk bir müddet sonra Toprakçıların Kazan şehrinde "Topraklı Muhtariyet Heyeti" teşkil etmelerine yol açtı. Türkçü grup ise bu heyete temsilci vermedi. Çünkü onlar bunu (topraklı muhtariyet hedefini) çocukça bir hareket olarak kabul etmekteydiler.[154] Bu ayrılıklara rağmen oluşturulan meclis; maarif, maliye ve diniye nezareti olmak üzere üç nezaretten teşekkül eden bir idare heyeti oluşturmaya muvaffak olmuştur. 1918 yılı Ocak ayı başlarına kadar devam eden bu meclisin çalışmalarına ara verilince Abdullah Battal bir kısım arkadaşları ile birlikte Kazan'a geri dönmek zorunda kalır. Zaten Bolşevikler de bu arada boş durmamış, merkezin talimatı üzerine Ufa Bolşevikleri kuruluşundan 3 ay 25 gün sonra meclisçe oluşturulan bu üç ayrı heyetten sadece diniye nezaretini muhafaza etmek suretiyle kalan tüm meclisi lağvetmişlerdir.[155]

Kazan'a dönen Abdullah Battal *Kurultay* gazetesinde yazılara ve görevine devam etmektedir. 1918 yılı Şubat ayı başlarında Kazan şehrinde toplanan Rusya Müslüman askerlerinin ikinci kongresinin mutedil ve milliyetçi üyeleri Bolşeviklerce tutuklanır.

Abdullah Battal'ın yukarıdaki satırlarda özet olarak anlatmaya çalıştığımız siyasi faaliyetlerine bakıldığında onun politika yolu ile sonuç alınacağına inanmayan bir kimse olduğunu anlamak mümkündür. Bu tür faaliyetlere hasbelkader katılmış olan Abdullah Battal, bunlardan bir sonuç çıkmadığını görünce bu düşüncesi daha da pekişmiştir. Öyle ki zaman zaman bu faaliyetlere katılanların boş çabalar içinde olduklarını, kimin ne adına neyi savunduğunun belli olmadığını, siyasi toplantıların ve kongrelerin katılanlarının zaman zaman ütopik hayaller peşinde koştuklarını ve çocukça şeyler düşündüklerini söylemekten de geri durmamıştır. Dolayısı ile Abdullah Battal'ı siyasi inançları olsa da siyasi bir kişilik olarak görmek abartılı bir yaklaşım olur.

[153]Abdullah Battal Taymas, *age*., s. 71.
[154]Abdullah Battal Taymas, *age*., s. 93.
[155]Abdullah Battal Taymas, *age*., s. 94.

VII. Finlandiya'da Geçirdiği Yıllar

Abdullah Battal Taymas'ın gitme niyetinde olduğu Finlandiya 1809 yılında Rusya ile İsveç'in yapmış olduğu Tilsit anlaşması ile Rusya'ya terkedilmiş ve bu süreçten sonra milli ordusu dağıtılarak ülkede Rusça zorunlu dil haline getirilmişti.[156] Ancak bu süreç 1917 yılında Rusya'da gerçekleşen Bolşevik Devrimi esnasında Finlandiya'nın bağımsızlığını ilan etmesi ile sona erdi. Bolşevikler ülke içinde destek verdikleri sosyalistler ile ülkeye tekrar el atmak isteseler de çıkan iç savaşı Almanların desteklediği muhafazakârlar kazanınca Nisan 1918 de Finlandiya'da içinde Bolşeviklerin olmadığı bir milli hükümet kurularak bağımsızlık kabul ettirilmiş oldu.[157]

Abdullah Battal artık kaçış planlarını yapabilirdi. Kızıl Bolşevik cehenneminden ne yapıp edip gitmeli ve kendisine yeni bir yaşam kurmalıydı. Bunun için Finlandiya'ya gitmek en doğru çözümdü ve eşi de bu konuda kendisine rıza göstermişti.

Bu işi yapacak kişileri de yine Kazanlı hemşehrileri bulmuşlardı. Petrograd'da oturup da aslen Avrupa Rusya'sının Nijgorod iline bağlı Sirgaç ilçesinden olan Mişer Tatarlarından[158] Finlandiya'da akrabaları ve tanıdıkları olan çoktu. Mişer Tatarlarından bir grup bu tanışıklık sebebi ile Finlandiya'dan Rusya'ya ve Rusya'dan Finlandiya'ya mal taşıyordı. Bu kişiler Abdullah Battal'a göre bir nevi kaçakçılık yapıyorlardı.[159] Bunlarla irtibata geçen Abdullah Battal 1921 yılı Eylül ayı ortalarında diğer iki kaçakla birlikte bir kayıkla Finlandiya'ya geçmek üzere anlaşır. Fin Körfezi yakınlarında metruk bir evde kaçakçılarla saat 21-22 civarında buluşan kaçaklar, Mişer Türk'ü iki kaçakçının kullandığı kayığa binerek Finlandiya sularına doğru yola koyulurlar. Sabaha karşı ulaştıkları Finlandiya sahilinde onları Finlandiya jandarmaları yakalar. Kaçakçılar tutuklanır, kaçaklar ise önce karantinaya alınırlar oradan da mültecilerin bulunduğu Tiryoki şehrine gönderilirler.[160] Abdullah Battal için böylece 1921 yılı Eylül ortalarında yıllarca süren kaçak hayatı artık son bulur ve gurbette de olsa özgür bir yaşam başlar. Bu tarihte Battal 40'lı yaşlarına gelmiş ve artık önünde ne olacağını bile bilmediği yeni bir dönem başlamıştır.

---

[156]Ali Köse, "Finlandiya", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, cilt: 13, (İstanbul), s. 111-115.
[157]Ali Köse, *age*., s. 111-115.
[158]Mişer Tatarları Kazan Tatarlarının bir alt grubunu teşkil ederler. Finlandiya topraklarına XIX. yüzyılda yerleşmiş olup sayıca günümüzde 800 kişi civarında kalmışlardır.
[159]Abdullah Battal Taymas, *Ben Bir Işık Arıyordum*, s. 175.
[160]Abdullah Battal Taymas, *age.*, s. 177.

1921 ile 1925 arasında toplam dört yıl iki ay Finlandiya'da kalmış olan Abdullah Battal'ın burada hangi kimlikle kaldığına dair bir bilgi yoktur. Kendisi Rusya'da kaçak yaşadığı dönemlerde edindiği tüm sahte belgeleri ve kimlikleri nasıl ve kimlerden edindiğini hatıralarında detaylı olarak yazmış olsa da bu konu hakkında hatıralarında bir açıklamada bulunmamıştır. Bu durum ilginç görünmektedir. Bu konuda en akla yakın açıklamayı L. H. Hamidullin yapmaktadır. Hamidullin aslında 1921 yılına kadar Rusya'da Gabdülbari Abdullahov adıyla yaşayan ve gazetelerde bu isimle yazılar yazan Abdullah Battal'ın Tataristan'da ve Rusya coğrafyasında bu isimle hiçbir zaman tanınmadığını belirtmektedir. Hamidullin onun, aslında babasına ait bir kimliği temin ederek Finlandiya makamlarına teslim olduğunu ve o dönem Sovyetler Birliği'nden yeni bağımsızlığını almış bulunan Fin hükümeti de iyi ikili ilişkileri bozmamak adına bir kanun kaçağı olan Gabdülbari Abdullahev yerine babası Abdullah Battal adına düzenlenmiş bir kimlik ibraz eden kahramanımızın kaydını bilerek bu isimle yapmış olduğunu söyler. Çünkü bir kanun kaçağını ülkede ağırlamak yeni bağımsız olmuş bir devlet için sıkıntı yaratabilirdi. Orada kendini bu isimle tanıtan Abdullah Battal da artık Türkiye'ye gelişinde de bunu ibraz edince Türk makamlarınca da Abdullah Battal olarak kayıt altına alınmıştır. İşte Abdullah Battal adına tam açıklık getirebilen hadise de tam olarak budur.

Finlandiya'da bulunduğu yıllarda (Eylül 1921-Kasım 1925) bu ülkenin başşehri olan Helsinki'de Kazanlı göçmenlerin çocuklarının okuduğu bir mektepte muallimlik yapan Abdullah Battal burada bir yandan Fransızca diğer yandan da Fince öğrenmeye çalışmıştır. Bu şehirin üniversitesi ve kütüphanelerinde bulabildiği eserlerden yararlanmak suretiyle de en önemli eserlerinden biri olan *Kazan Türkleri* adlı kitabını yazmıştır. Kitabı burada bulabildiği genelde Rus eserlerini okuyarak hazırlayan Abdullah Battal bu kitabı Finlandiya'da bastıramamış ve Kasım 1925 yılında geldiği İstanbul'da Arap harfleri ile bastırmıştır.[161]

Finlandiya'da yaşadığı yıllarda sosyal faaliyetlerle de ilgilenen Abdullah Battal 1922 yılında Rusya'da meydana gelen kıtlık dolayısıyla Amerikan ARA teşkilatının düzenlediği yardım organizasyonuna gönüllü olarak katılarak Rusya'da bulunan bazı

[161] Abdullah Battal Taymas, *Kazan Türkleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1966, s. 13-14.

fikir adamlarına gıda yardımında bulunmuştur. Bu kişilerden biri de Ahmed Hadi Atlasi'dir.[162]

Yine 1922 yılında kendisi gibi Finlandiya'ya iltica eden Azerbaycanlı yazar Mehmet Emin Resulzade'yi Helsinki'de Fuad Tuktar ile karşılamıştır. Resulzade burada fazla durmayarak İstanbul'a gitmiştir.

Finlandiya yıllarında 1923 yılında Berlin'e de giden Abdullah Battal burada Fuad Tuktar ile görüşmüş ve bir ay kaldığı Berlin'den tekrar Helsinki'ye dönmüştür.[163]

Battal Finlandiya'da bulunduğu yıllarda Türk basınına da yazılar yazmıştır. İstanbul'a giden Mehmed Emin Resulzade burada *Yeni Kafkasya*[164] adında bir dergi çıkartınca Battal da bu dergiye yazılar göndermiş ve bu yazılar dergide "Kazanlı" müstearı ile basılmıştır. Finlandiya yıllarında Türkiye ile ilişki kurmaya başlayan Abdullah Battal artık planlarını bu ülkeye yerleşmek üzerine kuruyor, ileride eşini ve çocuğunu da Rusya'dan kaçırarak bu ülkeye getirmeyi planlıyordu.

VIII. Türkiye'ye Sığınması ve Türkiye'deki Yaşamı

Abdullah Battal'ın o dönem Rusya'dan kaçan bazı Müslüman aydınların kesişme yeri olan Finlandiya'dan ne suretle bu topraklara geldiği konusunda hiçbir yerde bilgiye rastlanılmamaktadır. Muhtemelen bu yolculuk da kanun dışı yollardan olmuş olduğu için Battal bunu herhangi bir vesileyle de olsa ifşa etmemeye özen göstermiş olabilir. Yolculuğun oluş şeklinde hem Finlandiya hem de Türkiye Cumhuriyeti resmi makamlarını zor durumda bırakması muhtemel olan olaylar olmuş olabilir. Hamidulin'in bu konu hakkındaki düşünceleri bu şekildedir ve biz de bu düşüncelere katılıyoruz. Maalesef bu konuda kesin denebilecek bilgilere sahip değiliz. Elde bulunan bilgilerden Abdullah Battal Taymas'ın Finlandiya'yı kalıcı olarak yaşayabileceği bir yer olarak görmediği ve burayı bir geçiş yeri olarak kullandığını anlıyoruz.

[162]Abdullah Battal Taymas, *Ben Bir Işık Arıyordum*, s. 169 (Hadi Atlasi 1876-1938 yılları arasında yaşamış bir Kazan Tatarı aydındır. 1938 yılında Stalin döneminde kurşuna dizilerek öldürülmüştür.)
[163]Abdullah Battal Taymas, *Ben Bir Işık Arıyordum*, s. 169.
[164]*Yeni Kafkasya* dergisi Mehmet Emin Resulzade tarafından çıkarılan ve yayın hayatına 1923-1927 yılları arasında devam eden ve daha sonra Bolşevikler ve Rusya hakkında olumsuz yazılar yazıldığı gerekçesi ile SSCB'den yapılan baskılar sonrası kapatılan bir dergidir.

Abdullah Battal 1925 yılı Kasım ayında Türkiye'ye gelmiş ve ilk olarak İstanbul'a yerleşmiştir.[165] İstanbul'a gelir gelmez Türkiyat Enstitüsü Müdürü Mehmed Fuad (Köprülü) ile irtibata geçmiş olması en azından daha Finlandiya yıllarından itibaren onunla tanışık olduğu gerçeğini göstermektedir.[166]

Abdullah Battal Türkiye'ye geldikten sonra 1934 yılında Atatürk tarafından çıkarılan soyadı kanunu gereğince Taymas soyadını almıştır. Bu soyadını nasıl aldığı konusuna Abdullah Battal *Musa Carullah* adlı kitabının sonunda Carullah ile olan bir anısını anlatırken açıklık getirmektedir. Battal kelimesinin Arapçada "kahraman, cengâver ve savaşçı" anlamlarına geldiğine değinen yazar kendisine dedesinden kalan bu adı Rusya yıllarında ve halen kullandığını belirtirken soyadı kanununun çıktığı tarihte kanun gereği artık Türkçe olmayan soyadlarının alınamayacağı nüfus memurları tarafından kendisine bildirilince o da ailesi ile müşavere ederek Taymas soyadı üzerinde mutabık kalmışlardır. Battal bütün kuzey ve doğu Türklerinde "kaymaz" anlamına gelen bu adı taşıyan bazı tarihi şahsiyetlerinde bulunması üstelik kelimenin kısa ve ahenkli olması sebebiyle bu adı benimsediklerini belirtse de her zaman imzalarında Battal soyadı ile imza atmaya devam ettiğini de belirtmekten geri durmamaktadır.[167]

Türkiye'ye gelmeden önce de basın-yayın hayatının içinde bulunması sebebiyle Battal'ın Türkiye'deki aydın kesim arasında bir tanınmışlığı zaten vardı. Türkiye'ye geldikten sonra başında Profesör Fuad Köprülü'nün bulunduğu Türkiyat Enstitüsü tarafından yapılan dil ve tarihe dair Rusça bazı eserlerin tercüme işlerinde görev almıştır. Ali Birinci ve Saadet Çağatay'a göre Battal İstanbul'da kaldığı iki yıl zarfında *Yeni Kafkasya*'dan başka gazete ve dergilere de yazılar yazmıştır.[168] 1927 yılında almış olduğu bir davet üzerine İstanbul'dan ayrılarak Ankara'ya yerleşmiştir.[169]

1927 yılında Matbuat Umum Müdürlüğüne mütercim namzedi olarak davet edilen Battal 15 Haziran 1927 tarihinden itibaren bu şehirde yaşamaya ve adı geçen kurumda çalışmaya başlamıştır. Başlangıçta Rusça eserlerin Türk diline çevrilmesinden ibaret olan bu çalışmalar daha sonra Battal'ın dil konusundaki derin bilgisi sebebi ile başka sahalara da kaymıştır. Namzed memur olarak başlayan görevinde maaşını yükseltmek mülahazası ile *Ayn Tarihi* adlı dergide daha evvel hazırlayıp da

[165]Saadet Çağatay, *age*., s. 13-20.
[166]Abdullah Battal Taymas, *Kazan Türkleri*, s. 224.
[167]A.Battal Taymas, *Kazanlı Türk Meşhurlarından Musa Carullah Bigi*, M. Sıralar Matbaası, İstanbul 1958, s. 52-53.
[168] Dr. Ertuğrul Yaman, A.Kemal Bolaç, Ahsen Esatoğlu, *age.*, s. 81.
[169] Abdullah Battal Taymas, "Kazanlı Fikir Adamı ve Tarihçi Rızaeddin Fahreddinoğlu", *Dergi*, Sovyetler Birliği Öğrenme Enstitüsü, Sayı 7, (1956), s. 17-32.

neşretmediği *Rusya'dan ayrılan milletler* adlı eserini (Ankara, 1927) yayınlamıştır. (Bu eser daha sonra kitap olarak da basılmıştır.)[170]

Matbuat Umum Müdürlüğünün 1931 yılında çıkarılan bir kanunla Dış İşleri Bakanlığına bağlanmasından sonra Abdullah Battal görevine dış işleri mütercimi olarak devam etmiştir. 7 Aralık 1931 tarihinden emekli olduğu 1947 yılının Ağustos ayına kadar çalıştığı bu kurumdan emekliye ayrılmıştır.[171]

Abdullah Battal'ın 1927 yılında Ankara'ya gelerek artık düzenli bir işe ve gelire sahip olması ile Rusya'da bıraktığı ve 1917 ihtilalından sonra çok kısa bir müddet birlikte olduğu eşi Azize Hanım ve oğlu Bilgivar'ı da artık yanına alma vakti gelmişti. Toplam olarak on yıldır birbirlerinden ayrı yaşıyorlardı. Daha önce de anlattığımız gibi 1928 yılında büyük ağabeyi Arifullah'ın organize ettiği bir kaçış planı ile Rusya'dan ayrılarak Türkiye'ye gelen eşi Azize ve oğlu Bilgivar da artık yanına gelmişlerdi. Bolşevik ihtilalı Battal'ın birçok kardeşi için hapis ve toplama kamplarına gitmelerine hatta hayatlarını kaybetmelerine sebep olmuştu. Ama o hiç olmazsa eşi ve oğlunu bu cehennemden kurtarmayı başarmıştı.

Ankara'da Posta ve Hacıbayram caddelerinde ikamet eden aile bu şehirde yaklaşık olarak 25 yıl yaşamışlardır. Azize Hanım Kazan yıllarında diş hekimliği tahsili görerek bu şehirde diş muayenehanesi çalıştırmaya da başlamıştı. Ankara'ya gelince yine bu işi yapmaya devam eden Azize Hanım burada da diş hekimliği muayenehanesi açarak 1953 yılına kadar aralıksız çalışmıştır.

Abdullah Battal Ankara'da Matbuat Umum Müdürlüğü mütercimi olarak görev yaptığı yıllarda da işi dışındaki zamanlarda ilmi çalışmalar ve araştırmalarını sürdürmüş, sürekli okuyup araştırmış ve yeni eserler vücuda getirmiştir. Ankara ve İstanbul'da yayınlanan pek çok gazete ve dergilere yazıları ile katkıda bulunmuştur.[172] 1932 yılında İstanbul'da toplanan 1.Türk Dil Kurultayına katılarak bu kurultayda Çağatay ve Osmanlı Türkçesi üzerine bir bildiri sunmuştur. Aynı zamanda Türk Dil Kurumunun ilk üyelerindendir. Ayrıca Türk Dili Tetkik Cemiyetine de üye seçilmek suretiyle bu kurumun toplantılarında haftada üç defa hazır bulunmuştur.[173]

Türk Dili Tetkik Cemiyeti üyesi olduğu dönemde *İbn-i Mühenna Lugati* üzerinde yaptığı çalışmalar bu kurum tarafından neşredilmiştir. Daha sonraları *Büyük*

[170]A.Battal Taymas, *Kazan Türkleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1966, s. 224.
[171]Ali Birinci, *age*., s. 171-195.
[172]Dr. Ertuğrul Yaman, A.Kemal Bolaç, Ahsen Esatoğlu, *age*., s. 81.
[173] Dr. Ertuğrul Yaman, A.Kemal Bolaç, Ahsen Esatoğlu, *age*., s. 81.

Kırgız Sözlüğü adlı eseri de Türk Dil Kurumunca yayınlanmıştır. Ayrıca Atatürk'ün emriyle Türkçe'ye çevrilen *Yakut Dili Sözlüğü*'nün çalışmalarına da iştirak etmiştir. Emekli olduktan sonra da Türk Dil Kurumuna ait Yıllık *Belleten*'de etüdleri yayınlanmıştır. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü tarafından çıkarılan *Türk Kültürü* adlı dergide ve *Türk Yurdu* mecmuasında sürekli olarak yazılar yazmıştır. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsünün aynı zamanda haberleşme üyesi de olmuştur.[174]

Abdullah Battal Taymas Ankara'da yaşadığı yılların sonuna doğru ünlü Tatar âlimi Musa Carullah ile Ankara ve İstanbul'da buluşmuştur. Musa Carullah hakkında yaklaşık elli sayfalık bir biyografisi de bulunan Battal onunla bu buluşmalarını bu küçük kitabının ekinde tafsilatı ile anlatmaktadır.

1947 yılının Kasım ayında Ankara'ya gelen Musa Carullah bu gelişten haberi olan Abdullah Battal Taymas ve Kazanlı bir başka hemşerisi tarafından Ankara tren garından alınarak Battal'ın oturmakta olduğu Posta Caddesi üzerinde orta halli bir otel olan Aydın Oteline yerleştirilir. Bu şehirde on gün kadar kalan Carullah kâh kaldığı otelde kâh Battal'ın evinde ağırlanmak suretiyle görüşmelerde bulunur. Battal Rusya'da iken de tanıdığı Musa Efendi'yi bu görüşünde hayli zayıf ve bitkin gördüğünü ifade eder. Musa Carullah daha sonra tekrar trenle İstanbul'a döner. İstanbul'a dönüşünde ise Cağaloğlu'nda *Cumhuriyet* gazetesi yakınlarında bir müftünün evinde misafir iken Abdullah Battal tarafından ziyaret edilir. Battal, Carullah'ın Kazanlı dostlarından gereken ilgiyi görmediği için üzgün olduğunu belirtir. Gerçekten de Carullah daha sonra ona yazdığı mektubunda bu ruh halini ifade etmiştir.1947 kışının başlarından 1948'i 1949 yılına bağlayan kışın başında İstanbul'da aradığını bulamayan Carullah Kahire'ye gider. Hastalığı ileri dereceye ulaşmış olan Carullah aynı yıl (25 Ekim 1949) Kahire'de vefat eder.[175]

Abdullah Battal'ın 1947 yılı Ağustos ayında emekli olması ile sadece Azize Hanım'ın iş hayatı devam etmiştir. Ancak o da 1953 yılında muayenehanesini kapatarak emekli olmaya karar vermiştir. Hem Abdullah Battal'ın hem de Azize Hanım'ın emekli olmaları yüzünden artık Ankara'dan ayrılarak İstanbul'a yerleşmeye karar vermişlerdir.[176]

---

[174] A.Battal Taymas, *Kazan Türkleri*, s. 225.
[175] A.Battal Taymas, *Kazanlı Türk Meşhurlarından Musa Carullah Bigi*, M. Sıralar Matbaası, İstanbul (1958), s. 50-51.
[176] Saadet Çağatay, *age*., s. 13-20.

Çift 1 Kasım 1953 tarihinde İstanbul'da Suadiye semtinde Çolak İsmail Sokak 10 numaralı binaya yerleşmiştir. Buradan daha sonra Etiler Nispetiye Caddesi üzerinde bulunan Ceylan Apartmanındaki 10 numaralı daireye geçmişlerdir.[177] 25 Kasım 1969[178] tarihinde İstanbul'da vefat eden Abdullah Battal Taymas'ın kabri Karacaahmet mezarlığında olup Zeki Velidi Togan ile yan yana yatmaktadır.

IX. Türkiye'deki Siyasi Suskunluğu

Abdullah Battal Taymas'ın Türkiye'de siyasi bir faaliyeti görülmemektedir. Yukarıdaki anlattıklarımızda da zaten onun aslen bir siyasi kişilik olmadığını çeşitli vesilelerle ifade etmiştik. Kendisi de anılarında sık sık siyasetçi olmadığını kendisini ilk planda yazar ya da eğitimci olarak gördüğünü ifade etmektedir.

Battal'n Türkiye'ye ayak basar basmaz devlet görevi ile iştigal etmeye başlaması zaten siyasi bir faaliyet içinde olmasına da mani bir durum idi. Çünkü o dönemde uygulanmış olan memuriyet kanunu da şimdiki gibi memurların siyasi görüş beyan etmelerine veya herhangi bir siyasi oluşuma katılmalarına imkân sağlamıyordu. Bu yüzden Battal'ın Türkiye'de yazdığı eser ve makalelerin siyasetten uzak, daha çok dil ve edebiyat sahasında sınırlı olduğu görülmektedir.

Nitekim yazarımızın *Yeni Kafkasya* adlı mecmuada 1927 Mayıs ayında yazmış olduğu bir makale bulunmaktadır. Ancak bu mecmua 1927 yılında hükümet tarafından "muzır yayın" yaptığı gerekçesi ile kapatılmıştır. Yayın sahası sadece Rusya'da yaşayan Türklerle sınırlı olan bu mecmuanın kapatılma sebebi olarak Türkiye'nin o dönemlerde Sovyetler hükümeti ile yakınlaşma politikaları izlemeye başladığı göz önüne alınırsa yazarları içinde çok sayıda Rusya'dan ayrılarak Türkiye'ye yerleşmiş olan kişilerin bulunduğu bu derginin Rusya dâhilinde yaşayan Türklere yönelik yayınının Sovyet hükümeti tarafından hoş karşılanmadığı ve perde arkasında bu yönde Türk hükümetine bir baskı olduğunu düşünmek gerekmektedir. Abdullah Battal'ın bu derginin kapanışından sonra dış Türkler konusunda bile olsa siyasi denebilecek bir yazısını görmemekteyiz.

1947 yılında emekli olarak artık daha serbest kalem oynatacak duruma geldiğinde ise Türkiye çok daha farklı siyasi politikalara yönelmiş, II. Dünya Savaşı

[177] Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Dn.5.300.
[178] Yavuz Akpınar, "Taymas, Abdullah Battal", s. 194-196.

sonrasında NATO ittifakı içine dâhil olarak Sovyetler karşıtı bir politika izlemeye başlamıştı. Abdullah Battal'ın anıları vasıtasıyla da olsa Sovyetleri eleştirdiği hatıralarını yazmaya başlaması da bu döneme rastlamaktadır. *Rus İhtilalinden Hatıralar* adıyla ilk olarak 1947 yılında yayınlanan bu eserin devamı ise bu tarihten 15 sene sonra 1962 yılında *Ben Bir Işık Arıyordum* adıyla yayınlanmıştır. Bu kitapta yazarın Bolşevizm hakkında düşüncelerini çeşitli vesilelerle dile getirdiği görülmektedir. Ancak bu eserlerde Türkiye konusunda siyasi anlam içeren tek bir cümleye rastlamak mümkün değildir. Rusya'da yaşadığı yıllarda siyasi olarak pek çok makalelerini gördüğümüz Abdullah Battal'ın Türkiye'de artık bu tür maceralara girmeye pek istekli olmadığı görülmektedir. Bunun sebebi olarak siyasi yazıları nedeniyle Rusya'da bırakmak zorunda kaldığı eşi ve çocuğundan uzun denebilecek bir müddet ayrı yaşaması gösterilebilir. Bu siyasi istirahat devresine sebep olarak Osmanlı Devleti'nin yıkılıp da yerine cumhuriyet esaslarına göre kurulan devletin etkisini de ilave etmek lazımdır. Türkiye'de kurulmuş olan yeni cumhuriyet rejiminin siyasi renkliliğe imkân tanımayan baskıcı yönünün bunda en büyük etkenlerden biri olduğunu kabul etmek gerekir. Ancak Battal'ın bu siyasi ilgisizlik tavrını nispeten daha demokratik bir ortamın oluştuğu DP iktidarı sırasında da devam etmiştir.

Abdullah Battal milli ve dini yönleri güçlü denebilecek bir kimsedir. Aldığı eğitim de zaten bunu gösterir. Dini anlayışında Rusya Müslüman kesimi içinde ceditçi-kadimci ikilemi içinde kendini çok net olarak bir tarafa ait gibi göstermese de ceditçi kesime daha yakın durmaktadır. Talebeliği sırasında da klasik din eğitimini yeterli bulmayarak modern anlamda eğitim veren kurumları tercih etmesi bunun göstergesi sayılmalıdır. Yine Mısır yıllarında Cemaleddin Afgani hakkında kitap yazması da onun dinin klasik yorumundan ziyade yeni ve daha farklı dini düşüncelerin taraftarı olduğunu gösterir. Türkiye'de kurulmuş olan cumhuriyet rejiminin ise dini anlamda bazı radikal tutumları vardı. Bunun yanında yeni rejim, kendi düşüncelerinden farklı düşünce yapısı içinde olan aydınlara sıcak bakmamakta, tek tipçi bir düşünce anlayışında uygulamalar yapmaktaydı. Nitekim Zeki Velidi Togan gibi aydınlar resmi tarih ideolojisini benimsemedikleri için bir nevi gönüllü sürgüne gitmek zorunda kalmışlardır.[179]

Abdullah Battal'ın siyasi mülahaza ile yapmış olduğu bir çalışmasına da bu vesile ile değinmek yerinde olacaktır. Bilindiği gibi Türkiye'de yeni kurulan rejim bir

[179] Z.Velidi Togan 1932 yılındaki Tarih Kongresinde resmi tarih ideolojisini eleştirdikten sonra rejim ile ihtilafa düşerek uzun yıllar Almanya'da yaşamak zorunda kalmıştır.

dizi devrimi de beraberinde getirmiştir. Bu devrimlerden biri, belki de en çok tartışılanı harf inkılâbı idi ki Battal'ın Türkiye'ye yeni yeni adapte olmaya başladığı yıllarda uygulanmıştı. Bu dönemde Tatar din âlimi Alimcan Şeref Bey'in Bakü Türkiyat Kongresinde sunmuş olduğu rapor Abdullah Battal tarafından 1926 yılında *Harflerimizin Müdafaası* adıyla Rusça'dan Osmanlı Türkçesi'ne tercüme edilmiştir. Bu kongrede Rus Profesör Jirkof, Türk milletleri için Latin esaslı bir alfabe kullanılmasını savunmuş buna karşılık Kazanlı Alimcan Şeref Bey ıslah edilmesi kaydıyla Arap harflerini müdafaa etmiştir.[180]

Türkiye'de harf inkılâbı öncesinde eski harflerin yerine yeni Latin alfabesinin kullanılmasının hararetli bir şekilde tartışılmaya devam edildiği günlerde Abdullah Battal'ın kendi yazmış olduğu değil de Alimcan Şeref Bey'in satırlarıyla bu tartışmaya dâhil olması ilginçtir. Anlaşılan Abdullah Battal bu tartışmada taraf olmak istese de doğrudan kendi cümlelerini değil de, başkasının ağzından, hatta daha çok Rusya Türkleri için kaleme alındığı düşünülen bir rapor ile katılarak o günlerde şimşekleri üzerine çekmemeye çalışmıştır. Nitekim bu davranışının ona bir zarar vermediği de görülmektedir.

Bu değindiğimiz noktalardan başka Abdullah Battal'ın Türkiye'deki siyasi bir eylemine ya da siyasi anlamda yorumlanabilecek bir yazısına yaptığımız çalışma sırasında rastlamadık. Siyasi bir kişilik olmadığını kendisi de belirten yazarın Türkiye'de yazdığı eserlerin nerede ise tamamı edebiyat ve dil sahasındadır.

[180] Alimcan Şeref Bey, *Harflerimizin Müdafaası*, Çev. Abdullah Battal Taymas, Yeni Matbaa, İstanbul 1926, s.15.

İKİNCİ BÖLÜM
ABDULLAH BATTAL TAYMAS'IN ESERLERİ

I. Kazan Dönemi

Abdullah Battal'ın ilk eseri kendisinin de hatıralarında belirttiği *Akmolla* (Troitskiy, 1903) adlı kitabıdır.[181] Bu eserde şairin kısaca hayat hikâyesi ve şiirleri de bulunmaktadır. Bu eserin Troitskiy'te yazılmış olduğu belirtilse de kitabın basıldığı yer Kazan olarak bilinmektedir.[182] Bu durumu Kazan şehrinde basım işlerinin daha gelişmiş olması ile açıklayabiliriz. Gerçekten de Hamidullin, Troitskiy'de 1903 yılında kitap basabilecek bir matbaa evinin bulunmadığını, bu yüzden kitabın yazılma tarihi 1903 olsa da neşir tarihi olarak 1904 yılı olmasını bu durumla izah etmektedir.[183] Hatta Hamidullin bu durumda kitabın sadece el yazılarının Troitsk'te hazırlanmış olabileceğini savunmaktadır.[184]

Hamidullin, Akmolla'yı bir Kazak şairi değil gerçekte Kazak, Başkurt ve Tatarların ortak milli şairi olarak nitelendirmektedir.[185] Ona göre Tatar bilim adamları onun aslında Tatar kökenli olduğunu ve şiirlerinin büyük kısmını Tatar diliyle yazdığını iddia etmektedirler. Ancak doğum yeri şimdiki Başkurdistan sınırları içinde olduğundan dolayı şiirlerinde çok sık olarak Başkurtça kelimeler de kullanır. Şairleriyle ünlü Sterlibaş ve Troitskiy'deki Resuliye medreselerindeki eğitiminden sonra bu bölgelere komşu olan Kazak köyleri etrafında bir göçebe hayatı yaşamıştır. Bu bölge kültürünü de yakından tanıması sebebiyle Kazakça'da da doğaçlama şiirler yazarak ve üreterek hayatını sürdürmüş. Bu yüzden Hamidullin'e göre Akmolla sadece Tatarların değil aynı zamanda hem Başkurtların hem de Kazakların milli şairi sayılmalıdır.[186]

Abdullah Battal'ın ilk eserinin *Akmolla* olması onun hayatını araştıranlar tarafından ittifakla kabul edilse de Hamidullin bu eserin yazılışını daha farklı bir şekilde hikâye etmektedir. Ne yazık ki Türkiye'de *Akmolla* adlı kitabı bulmamız mümkün olmadı. Abdullah Battal Rusya'da yazmış olduğu bütün kitapların tamamını nerede ise Türkiye Türkçesine çevirmiş olsa da bu kitapların içinde *Akmolla* bulunmamaktadır. Bunun sebebini tahmin etmek zordur. Hamidullin Akmolla hakkında yazarken Şeyh

[181]Abdullah Battal Taymas, *Kazan Türkleri*, s. 222.
[182]Ali Birinci, *age*.,s. 171-195.
[183]L. H. Hamidullin, *age*., s. 191-199.
[184]L. H. Hamidullin, *age*., s. 191-199.
[185]L. H. Hamidullin, *age*., s. 191-199.
[186]L. H. Hamidullin, *age*., s. 191-199.

Zeynullah Medresesinde okuyan Battal'ın Şeyh Zeynullah ve diğer öğrencilerle birlikte Miass şehri yakınlarında öldürülen Akmolla'nın mezarını ziyarete gittiklerini ve onun öldüğü yere bir heykel diktiklerini yazar. Söz konusu ziyaret esnasında bu milli şairin halkın içine dağılmış olan eserlerini bir araya toplayıp bir kitap halinde neşretme kararı alırlar. *Akmolla* kitabı bu şekilde ortaya çıksa da ona önsöz ve notları pişkadem[187] Gabdelbari İbn-i Gabdulla el Seyidi yani Abdullah Battal yazmıştır. Yani ortada derlenmiş bir şiir kitabı bulunmakta olup bunda Abdullah Battal'ın bir rolü olsa da kitabı sadece ona mal etmek doğru sayılmamalıdır.

Abdullah Battal'ın neşredilen ikinci eseri, *Tatar Tarihi* adlı kitabıdır (Mançurya, 1913). Bu kitabın ikinci baskısı ise 1917 yılında yine aynı yerde yapılmıştır. Daha sonraları aynı kitap 1938 yılında Mukden'de basılmıştır. Battal'ın Zeki Velidi ile Rusya yıllarından itibaren tanışık olduğunu ve onunla bazı vesileler ile bir araya geldiğini hatıralarından biliyoruz. Ondan daha genç bir tarihçi olan Zeki Velidi Togan *Türk Tatar Tarihi* adıyla bir eser yazmış ve bu eserini neşretmeye muvaffak olmuştu. Bu kitabın ilk okuyucularından ve ondan en etkilenenlerin başında Abdullah Battal Taymas gelmekte idi. Ali Birinci, Abdullah Battal'ın yazmış olduğu *Tatar Tarihi* adlı kitabın Zeki Velidi'den etkilenilerek yazıldığını savunur.[188]

Abdullah Battal Taymas'ın edebi eserlerine bir başka misal de Kazan şehrinde 1913 yılında 110 sayfa halinde bastırdığı *Nazariyat-ı Edebiye* adlı eseridir. Bu kitabın kapağında "Telif edebiyatın kaide, kanun ve usulleri" ibaresi bulunur. Yine kapakta kitabın " mektepli, mektepsiz tahsil için yolbaşçı (rehber)" cümlesi bulunmaktadır. Bu kitap adından da anlaşılacağı gibi edebi nazariyeler üzerine yapılmış olan bir çalışmadır. Kitabın ikinci defa baskısı ise 107 sayfa olarak yine Kazan şehrinde yapılmıştır.

Abdullah Battal'ın Bolşevik Devrimi sonrasında da yazmış olduğu bazı eserler bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi kısa bir risale olarak yazılmış olan *Süyümbike Minaresi* adlı çalışmadır. Söz konusu tarihi kulenin Süyümbike tarafından yaptırıldığı düşünülerek halk tarafından bu adla anılmasının yanlış olduğunu gören Abdullah Battal 1918 yılında yazmış olduğu kısa risale ile kule hakkında doğru bilgiler verme ihtiyacını hissetmiştir. Eser 8 sayfalık kısa bir risale halindedir.

Battal'ın edebiyata ait eserlerinden bir diğeri de Alimcan İbrahimov ile birlikte yazmış olduğu *Yana Edebiyat* adlı antolojik eserdir. Bu eserde belli başlı Tatar

[187] Tekkelerde ayini yöneten kimse
[188] Ali Birinci, *age*., s. 171-195.

edebiyatçıların çalışmalarına yer verilmiştir. Alimcan İbrahimov ihtilal yıllarında Bolşeviklere katılmış ve Battal ile farklı düşüncelerde olmasından dolayı ondan uzak durmuş bir edebiyatçıdır.

Abdullah Battal'ın ihtilal yıllarında gazetecilikten men edilmesiyle uzlete çekildiği Uslan köyünde de boş durmadığı ve bazı çalışmalar yaptığı görülmektedir. Bunlardan bir tanesi Muhyeddin Gurbanali ve Hoca Abdülbedii ile birlikte hazırlayıp 1918 yılında Kurultay Şirketi tarafından bastırılan *Ana Tili Sarfı* [Ana Dili Yapı Bilgisi] (Kazan, 1918*)* adlı Tatar çocuklarına dilbilgisi ve gramer kurallarını öğretmeyi amaçlayan kitaptır. Bu kitabın Türkiye'de hiç bilinmediği görülmektedir.

II. Mısır Dönemi

Abdullah Battal'ın sahte bir Osmanlı pasaportu ile Mısır'ın başkenti Kahire'ye 1904 yılında gittiğini ancak bu şehirde aslen okumak istediği Ezher Üniversitesine kabul edilmeyince buradan ayrılmayarak şahsi imkânlarıyla modern Arapçayı öğrenmeye çalıştığını ve böylece Arapçasını ilerleterek bazı gazete ve dergilerde ücretli yazılar yazdığını ve geçimini de bu yolla sağladığını belirtmiş idik. Böylece klasik kitaplar dışında modern Arapça ile yazılmış külliyattan da istifade eden Battal Mısır'da bulabildiğimiz kadarı ile üç adet kitap yazmıştır. Bu eserlerinin ilki Cemaleddin Afgani ve Muhammed Abduh'u konu edinen *İslam Feylesofları* adlı eseridir. Mısırda iken 1323 (m. 1905) yılında Kazan'da Musa Abdullah Müstеariyle bastırdığı bu eser dönemin tanınmış islam alimlerinden Cemaleddin Afgani ve onu öğrencisi Muhammed Abduh'u hayatı ve fikirleriyle anlatmaktadır.

Abdullah Battal'ın Cemaleddin Afgani gibi bir kişiliğin biyografisini yazarak Kazan'da bastırması bizce onun reformist düşüncelerine yakın durduğu anlamına gelmektedir. Kendi döneminde birçok ülke tarafından sınır dışı edilen ve hayatı boyunca pek çok ülke gezerek en son bir anlamda gözaltında tutulduğu İstanbul'da vefat eden Afgani oldukça tartışmalı bir kişilik olup İngiliz düşmanlığından İngiliz casusluğuna, gizli şia olduğundan masonluğuna kadar pek çok ithamı üzerinde toplamış bir şahsiyettir. Battal'ın onun reformist yönüne ilgi duyduğu akla gelmektedir. Muhammed Abduh da Afgani'nin kısa bir müddet kalmış olduğu Mısır'da iken tanıştığı ve çok etkilenmiş olduğu bir düşünürdür. Günümüz selefi akımlarının etkilenmiş olduğu düşünürlerden biri olan Abduh'un banka faizinin haram olmadığı, çok eşli evliliklerin

olmaması gerektiği veya tüm kutsal dinlerin birbirlerinin kitabını okuyabileceği gibi dönemin Müslüman dünyasında uç görüşler olarak kabul edilen görüşleri olup kendisi de Afgani gibi mason olmakla itham edilmiştir. Battal'ın İslam dünyasında orta yolcu olarak değil uç noktalarda kabul edilen bu kişileri kitabında konu etmiş olması o dönem sahip olduğu düşüncelerin nasıl ve kimlerden şekillendiği konusunda bir fikir verebilir.

Abdullah Battal Arapça yayınlanan külliyatı da takip ederek 1905 yılında hazırladığı bu kitabı kendi imkânları ile yine aynı yıl içinde Kazan'da bastırmaya muvaffak olmuştur. Bu kitabın kapağında kendi adını değil Mısır'a gitmiş olduğu sahte belgede yazan ismi olan Musa Abdullah müstearını kullanmıştır. Musa Abdullah müstearıyla ve yine Kazan şehrinde bastırmış olduğu bir başka kitap *Maişet Yolları* adlı eseridir. L. H. Hamidullin'e göre bu kitap da 1908 yılında Kazan'da bastırılmıştır. Hamidullin bu bilgiyi *Kazan Türkleri* adlı çalışmanın ekinde bulunan Abdullah Battal'ın kısa biyografisinden aldığını belirtmektedir. Battal'ın Mısır'da iken ürettiği *Maişet Yolları* adlı kitabının bir tercüme çalışması olduğu ve kitabın asıl yazarının modern Arap edebiyatı yazarlarından Nikola Haddad olduğu bilinmektedir.[189] Yine Nikola Haddad'a ait bir diğer eser olan ve evlilik üzerine yazıldığı anlaşılan *Sevmek ve Evlenmek* adlı eser de modern Arap edebiyatından Kazan Tatarcasına yapılan ilk tercümelerdendir.[190] Ancak yazarımızın Mısır'da ürettiği bu eserlerinin herhangi bir yayın organında tefrika edildiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. İlk ikisinin Kazan'da basıldığı konusunda ise *Kazan Türkleri* kitabındaki A. Battal biyografisinde bilgi bulunmaktadır.

Abdullah Battal Taymas'ın fikrî hayatının şekillenmesinde Mısır yıllarının önemli bir yer tuttuğunu gösteren en önemli delillerden bir tanesi de Rusya'ya döndükten sonra makalelerinin yayınlandığı *Şûrâ dergisi*nde kadınlar hakkında yazdığı yazılardır. 1909 yılında yazmış olduğu "Tenkit" adındaki makalesinde Mısırlı bilim adamı ve gazeteci Kasım Bek tarafından yazılmış olan *Tahrirü'l-Mer'e* (Kadınların Özgürleşmesi) ve *el-Mer'etü'l Cedide* (Yeni kadın) adlı eserlerine atıf yapılmaktadır.[191]

Abdullah Battal Taymas Mısır'da geçirdiği dört yıl boyunca hem Arapçasını oldukça ilerletmiş hem de fikri hayatının gelişimini sürdürmüştür.

---

[189]Mahmut Tahir, *Kazan Türklerince Arap harfleri İle Yapılmış Neşriyatın Bibliyografyası*, Ankara 1976, s. 116. (teksir)
[190]Mahmut Tahir, *age*., s. 116 (teksir)
[191] "Gabelbari Battal-Tenkitçi hem Edebiyat Galimi"(Makalenin yazarı ve basıldığı yer konusunda bilgi yoktur).

III. Finlandiya Dönemi

Abdullah Battal Taymas hatıralarında Finlandiya'da kaldığı 4 yıl boyunca yaptığı en önemli işlerden birinin *Kazan Türkleri* adlı kitabı yazmak olduğunu belirtmektedir. Rusya'da iken birlikte çalıştığı Fuad Tuktar ile anlaşarak aynı zaman içinde Tuktar'ın Paris'ten Battal'ın da Helsinki'den gelmek suretiyle buluştukları Berlin'de bir ay kadar kalan Abdullah Battal, Fuat Tuktar'ın buradan ayrılması üzerine mecburen Finlandiya'ya dönüş yaptığını ve oradan dönüşte 1923 ile 1925 yılları arasında Helsinki Üniversitesinde bulunan Rusça kaynaklardan da yararlanmak suretiyle *Kazan Türkleri* (İstanbul, 1925) adlı eserini kaleme aldığını yazmaktadır.[192] Ancak bu kitabını orada iken bastıramamış, daha sonra 1925 yılında geldiği Türkiye'de bastırabilmiştir.[193] Kitap basıldığı tarihte Türkiye'de henüz harf inkılabı yapılmadığı için Osmanlı Türkçesi ile baskıya verilmiş ve İstanbul'da bulunan Amedi matbaasında basılmıştır. Osmanlıca olan bu baskının kapağında yazar olarak A. Battal ismi yer almakta olup altında "Kazan Türklerinin Sabık Millet Meclisi Azası" ibaresi bulunmaktadır. Yine kitabın kapağında Ziya Gökalp'a ait bir beyit yer almaktadır:

Bakdı, dedi: "Moskofla Çin Türk kavmini bulmuşlar"

Artık onlar hür olacak Rus İlinde ve Çin'de".

Abdullah Battal'ın kitabının kapağına Ziya Gökalp'in bu beyitini koymuş olmasından onun milliyetçilik karşısındaki tutumunun ne olduğunu anlamak mümkündür. Yine bu kitabın kapağında "26 resim ve 2 haritayı havidir" ibaresi bulunmaktadır. İlk sayfada ise kitabın neşri konusunda"Finlandiya'da yaşayan Kazan Türklerinden bir zümre" ibaresi yer almaktadır. Bunun sebebi ise bu kitabı bastırabilmek için Abdullah Battal'ın Finlandiya'da yaşayan zengin Kazanlılardan maddi destek sağlamasıdır.

Abdullah Battal kitabının önsözünde Doğu Roma'yı toprakları içine katarak Avrupa'da güçlenen Osmanlı Devletinin 1450 ve 1550 yılları arasında en kudretli dönemini yaşadığını ve bu dönemde Türk Yurdunu tehdit etmeye başlayan Ruslara karşı Osmanlının kuzeyini Kazan Tatarlarının müdafaa ettiğini belirterek Osmanlının en kudretli olduğu bu dönemde kendisini Moskof'a karşı müdafaa eden Kazan Tatarlarına gereken ilgi ve yardımı sağlamadığını ve ihmalkârlık yaptığını iddia ederek serzenişte bulunmaktadır.

---

[192]Abdullah Battal Taymas, *Rus İhtilâlinden Hatıralar I*, s. 64.
[193]Abdullah Battal Taymas, *age*., s. 64.

Abdullah Battal'ın bu kitabının Latin harfleri ile basılması çok sonraları olmuştur. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü tarafından 1966 yılında Ankara'da basılan bu esere o dönem henüz sağ olan Abdullah Battal ikinci bir mukaddime de yazmıştır. Battal bu mukaddimede eserin yeni harflerle basılmasını pek çok okuyucunun talep etmiş olduğundan bahisle 1925 yılında ilk olarak Osmanlıca harflerle bastırılan bu eseri artık okuyup anlayabilecek kimsenin kalmadığı düşüncesinde olduğundan ve kendisine bu konuda pek çok mektuplar yazıldığına değinerek bu kitabı Latin harfleri ile çevirmeye aslında 1946 yılında başladığını belirtmektedir. Bunu kısa zamanda bitirmeye muvaffak olsa da gerekli maddi destek sağlanamadığından 1966 yılına kadar beklemek zorunda kaldığını ve bu tarihte de gerekli desteğin sağlanması üzerine kitabı bastırabildiğini ifade etmektedir.[194]

Abdullah Battal'ın Finlandiya yıllarında iken kendisi gibi bu ülkeye iltica eden Azerbaycanlı şair ve siyaset adamı Mehmed Emin Resulzade'yi bu ülkeye gelişinde Muhaceret Bürosunda karşıladığını ve işlemlerini de bizzat kendisinin yaptığından bahsetmiş idik. Resulzade daha sonra buradan ayrılarak Türkiye'ye gitmiş ve burada *Yeni Kafkasya* adında bir mecmua çıkartmaya başlamıştı. O dönem itibarı ile Bolşevik Devriminden kaçarak başka ülkelere sığınan veya kaçak olarak yaşayan pek çok yazara köşelerinde yer veren bu dergide Abdullah Battal da "Kazanlı" müstearı ile pek çok yazılar yazmıştır.

IV. Türkiye Dönemi

Abdullah Battal'ın Türkiye'de geçen ve toplamı 44 yılı bulan yaşamı boyunca pek çok eserinin neşredildiği görülmektedir. Bu eserler incelendiğinde bunlardan birçoğunun Latin harfleri ile yayınının yapılmamış olduğu tespit edilmektedir. Mesela, ilk yazdığı kitap olan *Akmolla* veya Mısır yılları sırasında Kazan şehrinde Musa Abdullah adıyla bastırmış olduğu *Maişet Yolları*, *Sevmekve Evlenmek* ile *İslam Feylesofları* adlı kitaplarının Latin harflerine aktarılması yapılmamıştır. Buradan Abdullah Battal'ın Kazan'da yazmış olduğu her kitabın Türk okuyucusuna hitap etmeyeceğini düşündüğü için Latin harflerine çevirmediği anlamı çıkartılabildiği gibi maddi imkansızlık veya sponsor bulamama gibi sebeplerin etkilemiş olabileceği de akla gelmektedir.

[194]Abdullah Battal Taymas, *Kazan Türkleri*, s. 14.

Abdullah Battal Taymas'ın neşretmiş olduğu kitapların daha çok Türkiye'ye gelip Ankara'da daimi bir göreve başlamasına kadar geçen zaman ile emekli olmasından sonraki süreçte yazılmış olduğu görülmektedir. İş hayatının kitap neşrine imkân tanımadığı düşünülürse yazarın çalışmaya başlayıp da emekli olduğu zamana kadar geçirdiği sürecin onun çalışmalarına sekte vurmuş olduğunu göstermektedir. Yine de emekli olması ondaki bu ilim aşkını depreştirmiş ve çalışmalarına kaldığı yerden devam etmiştir. Battal'ın özellikle emekli olduğu 1947 yılından sonra hız verdiği kitap ve makale çalışmalarının bir kısmı biyografi tarzındaki eserlerdir. Bu yayınların bir listesi aşağıda verilmiştir:

Rızaeddin Fahreddinoğlu (İstanbul, 1958), 60+4 sahife, Birlik Basın ve Yayınevi.

A.Battal'ın Kazanlı Türk Meşhurlarından adlı dizisinin ilk kitabı olan bu ünlü Tatar alim Rızaeddin Fahreddinoğlu (1858-1936) hayatını anlatmakta olduğu bir biyografik çalışmadır.

Musa Carullah Bigi (İstanbul, 1958), 61 sahife, M.Sıralar Matbaası (Bu eser 1997 yılında Kiril alfabesi ile Tatarcaya aktarılmıştır).

A.Battal'ın Kazanlı Türk Meşhurlarından adlı dizi kitaplarının ikincisi olup 1958 yılında yayınlanmıştır. Eser, ünlü Tatar alim Musa Carullah Bigi'nin (1875-1949) hayatını anlatan biyografi tarzında bir çalışmadır. Yazarın şahsen tanıdığı ve iki defa da Türkiye'de misafir ettiği Musa Carullah'ın hayatı, fikirleri ve yazdığı eserleri konu edinmektedir.

Alimcan Barudî (İstanbul, 1958), 79 sahife, M.Sıralar Matbaası.

A.Battal'ın Kazanlı Türk Meşhurları adlı çalışmasının üçüncüsü olup İstanbul'da 1958 yılında M. Sıralar Matbaasında basılmıştır. Eser Kazanlı fikir adamı ve Pedagog (Terbiyeci) Alimcan Barudi'nin (1857-1921) yaşamı hakkındadır.

İki Maksudiler: Sadri Arsal-Ahmed Hadi (İstanbul, 1959), 71 sahife, M.Sıralar Matbaası.

1959 yılında İstanbulda M. Sıralar matbaasında basılmış olan bu eser Sadri (1878-1957) ve Ahmet Hadi Arsal kardeşleri anlatan bir biyografi çalışmasıdır. Kazanlı Türk Meşhurlarından dizisinin dördüncü ve son eseridir.

Abdullah Battal'ın biyografi tarzında yaptığı fakat kitaplaştıramayıp mecmualarda yayınlattığı iki çalışması daha bulunmaktadır. Bunlar

"Ayaz İshaki", *Türk Dili*, Sayı 37 (Ekim 1954), s.17-26.

"Kazanlı Dilci Cemal-üd-din Velidi ve Eseri", *Türk Kültürü*, Sayı 65 (Mart 1968), s. 45-52.

Biyografi tarzı dışında da yayınladığı pek çok kitabı olan Abdullah Battal'ın bu çalışmaları da aşağıda sıralanmıştır;

"*Rusya'dan Ayrılan Milletler*" (Ankara, 1927), 67 sahife, Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası (Arap harfleriyle)

Bu eserde A.Battal Birinci Cihan Harbi başlangıcında Rus Çarlığına bağlı olduğu halde savaş esnasında meydana gelen Bolşevik Devrimi üzerine bağımsızlıklarını kazanan Estonlar, Latişler, Letonyalılar, Finler ve Lehler hakkında tarihi ve coğrafi bilgiler vermektedir.

İbn-ü Mühenna Lügati (İstanbul, 1934), 105 sahife, Türk Dili Tetkik Cemiyeti Yayını.

Cemaleddin İbn Mühennâ tarafından 13.yüzyıl sonlarında yazılan ve kendi adıyla anılan bu lügat çalışmasında Farsça, Türkçe ve Moğolca olarak kelimelerin anlamları verilmektedir. Bu eser üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım Farsçadan, ikinci kısım Türkçeden, üçüncü kısım Moğolcadan oluşur. Rus müsteşriklerden Mösyö Milyorski ikinci kısmı 1900 tarihinde, üçüncü kısmı 1903 tarihinde Petersburgda bastırmıştır.

Kırgız Sözlüğü (İstanbul, 1946), Türk Dil Kurumu Yayını (Profesör K.K.Yudahin'den tercüme).

Ünlü Rus dilbilimci Yudahin'in Kırgızca-Rusça olarak hazırladığı lügatin tercümesidir.

Rus İhtilalinden Hatıralar (İstanbul, 1947), 216 sahife, Güven Basımevi.

Çalışmamızda da temel kaynak olarak kullandığımız bu eser Abdullah Battal Taymas'ın Rus ihtilalinin olduğu 1917 yılından Finlandiya'ya iltica ettiği 1921 yılına kadar olan faaliyetlerinin ilk bölümü olarak kaleme alınmıştır. Bir otobiyografi tarzındadır.

Yeşil Rize ve İli (Ankara, 1950), 74 sahife, Doğuş Matbaası.

A.Battal Taymas'ın emekli olduktan sonra 1950 yılında Rize'ye yapmış olduğu gezi amaçlı bir seyahat esnasında şehir kütüphanesinden de yararlanarak Rize ilini tarihi ve turistik yönleriyle tanıttığı bir kitaptır.

Ben Bir Işık Arıyordum (İstanbul, 1962), 209 sahife, Tan Gazetesi Matbaası.

Çalışmamızda da temel kaynak olarak kullandığımız bu eser Abdullah Battal Taymas'ın Rus ihtilalinin olduğu 1917 yılından Finlandiya'ya iltica ettiği 1921 yılına kadar olan faaliyetlerinin ikinci bölümü olarak kaleme alınmıştır. Bir otobiyografi tarzındadır.

Kazan Türkçesinde Atasözleri ve Deyimler (Ankara, 1968), 151 sahife, TDK Yayınları.

Eser Abdullah Battal'ın dilcilik yönünü ortaya koyan güzel bir çalışmadır. Toplam 135 sayfa olup dönemin Tatarcasında kullanılan atasözleri ve deyimlerin alfabetik sıralamayla Türkiye Türkçesine aktarılmasıdır.

Bu eserlerinin yanı sıra bir de tercüme eseri bulunmaktadır:

Harflerimizin Müdafaası (İstanbul, 1926), 42 sahife, Yeni Matbaa (Alimcan Şeref Beyin Bakü Türkiyat Kongresinde sunduğu Rusça tebliğinin A.Battal Taymas tarafından Osmanlı Türkçesine tercümesi)

Battal'ın 1925 ila 1947 yılları arasındaki iş yaşamı boyunca daha çok gazete ve dergilerde yazılarının çıktığını görmekteyiz. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Battal aşağıda listesi verilen gazete ve dergilerde yazmıştır:

Ayn Tarihi, Azerbaycan Yurt Bilgisi, Azerbaycan, Azeri Türk, Dergi, Hâkimiyeti Milliye, Ses, Tanrıdağ, Tasvir, Türk Amacı, Türk Dili, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Türkiyat Mecmuası, Türk Kültürü, Türk Yurdu, Vakit, Yana Milli Yol, Yeni Ses, Yeni Türkistan ve Ziraat, Yeni Sabah, Yeni Kafkasya.

Abdullah Battal Taymas'ın yazmış olduğu bütün makalelerin tespiti kapsamlı ve titiz bir çalışma gerektirmektedir. Bizim tespit ettiğimiz makale başlıkları aşağıda olduğu gibidir:

Kitab-ül İdrak li lisan il Etrak adlı kitabın Prof. Ahmed Caferoğlu tarafından işlenmiş tercümesinin tenkidi, *Türk Amacı* dergisinde, *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, 1/4-5 (1932), s. 177-187.

"Fin İli ve Fin Dili", *Ülkü* dergisinde, I/3, Nisan 1933, s. 209-218.

"Seyf Sarayi'nin Gülistan Tercümesi Üzerine", Türk Dili Araştırmaları Yıllığı *Belleten*, 1935, s. 73-98.

"Yarlıklara Dair", C. VII-VIII, Cüz: 1 (İstanbul, 1942), s. 356-362. Bu yazısı Akdes Nimet Kurat'ın *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Altınordu, Kırım ve Türkistan Hanlarına Ait Yarlıklar ve Bitikler* (İstanbul,1940) isimli eserinin tenkididir.

"İbn-ü Mühenna Lügati Hakkında" (Fuad Köprülü'nün 60. Yıl dönümü 1950) H.Ezer, Halasi Kur "Dili ve Tarihi Hakkında Araştırmalar", (Makale bulunamadı).

"Kırımlı Şair ve Filolog Bekir Çobanzade'yi Tanıtma Tecrübesi", Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-*Belleten*, 1954, s. 23-44.

"Divan Türk-ü Lügatit Türk Tercümesinin Tenkidi", *Türkiyat Mecmuası* C. VII-VIII ve 2. *Türkiyat Mecmuası* C.XI, 1954, s. 75-101.

"Mütercim Asım Efendi İçin Kazanlı Bir Düşünürün Yazdıkları", *Türk Dili*, Ağustos 1957, s. 614-615.

"Fin Yazı Dili Nasıl İşlenmişti", *Türk Dili*, Şubat 1960, s. 243-246.

"Şair Abdullah Tokay", *Türk Kültürü*, Temmuz 1963, say. 1/9, s. 40-47.

"Türk Dünyasında Usul-i Cedid Hareketi", *Türk Kültürü*, Nisan 1964, say. II/18, s. 119-125.

"Kazan'ın Müdafaası", *Türk Kültürü*, Eylül 1965, XII/35, cilt III, s. 52-56.

"10 Yıl Kötürüm Halde Çalışmış Olan Kazanlı Bir Muharrir, Fatih Emirhan" (1885-1926)", *Türk Kültürü*, Mart 1965, Sayı 29, s. 319-324.

"Ziya Gökalp'te Milliyetçilik", *Türk Kültürü*, Sayı 36, Mart 1965, s. 71-73.

"Usul-i Kadim", *Türk Kültürü*, Şubat 1966, say. V/40, s. 403-410.

"Kırımlı Şair Şevki Bektöre ve Eseri", *Türk Kültürü*, Mart 1966, say. V/41, s. 486-492.

"İmad Cemalüddin 1880-14.V.1967", *Türk Kültürü*, Aralık 1967, say. VI/62, 135-137.

"Ben onu gördüm (İsmail Gaspralı Hakkında Notlar)", *Türk Kültürü*, Temmuz 1968, s. 49-52.

"Yeni Kazan Türk Edebiyatına Kuşbakışı", *Kazan Dergisi*, Sayı 21, 1978, Ankara, s. 7-26.

"Rusya'daki Türk Cumhuriyetleri", *Türk Yurdu*, seri tanıtım yazısı, 1926-1927, cilt. IV, s. 433-444, s. 254-264, s. 524-534; cilt V, s. 169-180, 464-427.

"Kazan Yurdunda Bulunmuş Bir Tarihi Vesika" (Sahip Giray Han Yarlığı - *Türkiyat Mecmuası* 2, 1928, I/2, s. 75-101.

"Kırımlı Şair Bekir Çobanzade'nin Şiirleri", *Türkiyat Mecmuası*, C.XII, 1955, s. 23-44.

Abdullah Battal Taymas'ın Almanya'nın Münih şehrinde yayınlanan *Dergi* adlı mecmuada yayınlanmış olan hal tercümeleri de çalışmaları açısından dikkat çekicidir. Bulunabilen yazıları şunlardır:

"Kazanlı Fikir Adamı ve Tarihçi Rızaeddin Fahreddinoğlu", Sayı 7, Münih,1956, s. 17-32.

"Sadri Maksudi Arsal", Sayı 9, Münih,1957, s. 36-47.

"Kazanlı Fikir Adamı ve Terbiyeci Alimcan Barudî", Sayı 13, Münih, 1959, s.14-24.

"Kazan Türklerinde Milli Davranışlar", Sayı 22, Münih,1960, s. 26-37.

V. A. Battal Taymas'ın Makalelerinin Listesi ve İçerikleri

a. Rusya'da Yayınlanan Makaleleri

A. Battal, "Tenkit", *Şura*, No: 12, (8 Cemazil-ahir 1327 [15 Haziran 1909]), s. 360-362. Abdullah Battal bu makalede Tercüman gazetesinde okumuş olduğu bir yazıya atfen "piyasada yeni basılan her kitabın daha okunmadan alkışlanmamasını bu kitapların her şeyde olduğu gibi iyisinin veya kötüsünün olabileceğini dolayısı ile bu kitapların artık ciddi bir şekilde eleştirisinin yapılması gerektiği konusunu işlemektedir. Kitap sayısının artan bir hızla yükseldiği bu dönemde bunların içinden faydalı olabilecek olanların ancak tenkit ile anlaşılabileceğini savunuyor.

A. Battal, "Tenkit (II)", *Şura*, No:13, (15 Cemaziyel-Ahir 1327 [1 Temmuz 1909]), s. 393-396. Battal bu makalesinde *Tahrîrü'l-Mer'e* ve *el-Mer'etü'l-Cedîde* adlı yeni tercümesi yapılmış olan iki kitabın tenkidini yapmaktadır. Zakir Kadiri tarafından tercümeleri yapılan bu kitapların İslam dünyasındaki en önemli sorunlardan biri olan kadın konusuna açıklık getirmesi açısından dikkat çekici olduklarını Zakir Bey'in de her zaman ciddi konuları gündeme taşıyan usta bir yazar olduğunu belirtmektedir. Ancak bu kitaplar hakkında duyduğu olumsuz sözlerin kitap okuyunca daha iyi anlaşıldığını belirterek konunun iyi seçilmesine ragmen tercümenin bozuk olduğu düşüncesine katıldığını belirtmektedir.

A. Battal, "Kuzey Kutbuna Ulaşmak", *Şura*, No:18, (13 Ramazan 1328 [15 Eylül 1909]), s. 561-564.Abdullah Battal, bu makalede Amerikalı Cook tarafından keşfedilen kuzey kutbunun keşfinin kısa bir tarihçesini yapmaktadır. Piri adlı denizcinin on yedi yıl uğraştığı halde gidemediği kuzey kutbuna Cook adlı denizcinin gitmeye muvaffak olarak buraya ABD bayrağını diktiğini belirtiyor.

A. Battal, "Tenkit Etrafında", *Şura*, No:21, (1 Zilkade 1327 [1 Kasım 1909]), s. 661-662. Battal bu makalesinde daha evvel yazmış olduğu "Tenkit" adlı makaleye karşı Zakir Kadiri'nin yazmış olduğu reddiyeyi konu edinerek Kadiri'nin kendisinin yazdıklarını doğru değerlendiremediğini ve yanılgılara düştüğünü belirtmektedir. Kadiri'nin hiç bir tercüme aslının yerini tutamaz sözüne de açıklık getirmeye çalışıyor.

A. Battal, "Analar Mektebi", *Şura*, No: 22, (15 Zilkade 1337 [15 Kasım 1909]), s. 694-695. Bu makale o dönemler Rusya için yeni bir konu olan ve anaların çocuklarını iyi yetiştirebilmesi için kurulması planlanan "Analar Okulu"nu konu etmektedir. Battal açılması düşünülen bu okulun Avrupada pek çok örneği olduğunu

Rusya'da ise daha yeni başladığına değinerek bu okulların esas amacının pedagog yetiştirmek olmadığını sadece anneleri çocuk yetiştirmekte bilgi sahibi yapmak olduğunu belirtmektedir. Çok basit önlemler alarak annelerin çocuklarının basit hastalıklarını tedavi edebileceğini ancak bilgisizlik yüzünden çoğu kadınların çocuklarını ömür boyu hastalıklardan kurtaramadığını yazmaktadır.

A. Battal,"Kadın Mı, Hatun Mu?", *Şura*, No: 24, (15 Zilhicce 1337 [15 Aralık 1909]), s. 759-760. Makale "hatun" kelimesinin etimolojisi hakkında olup Battal'a göre kelime Türk kökenlidir. Farsçada da bu kelimenin kullanıldığını ancak büyük ihtimalle kelimeyi Türklerden aldıklarını söylerken yine de bu kelimenin iki dilin ortak bir kelimesi olabileceğini de belirtiyor. Osmanlıcada kullanılan "kadın" kelimesi ile Kırgızlarda kullanılan "katın" kelimesinin de hatun kelimesinden başkalaşmış olabileceğine dikkat çekiliyor.

A. Battal, "Musallihler (Islahatçı) ve Büyükler", *Vakit,* No: 580, (19 Sefer 1328 [16 Şubat 1910]), s.2. Makale Musa Bigiyev'in bazı sözleri yüzünden Orenburg Medresesinden ayrılmak zorunda kalması ile ilgili olarak kaleme alınmıştır. Battal tarihin her döneminde ıslahatçıların zorluklarla karşılaştığını belirterek onlara karşı çıkanların mevcut yerleşik durumdan menfaat temin edenler olduğuna dikkat çekmektedir. Her devletin insanlar gibi bir ömrü olduğuna değinen Battal bu ömrün gerekli tedbirler alınmadığı takdirde kısa süreceği, ıslahatlarını zamanında yapanların ise ayakta kalabileceğini savunmaktadır.

A. Battal, "Yeni Eserler", *Vakit,* No: 586, (4 Rebiyülevvel 1328 [2 Mart 1910]), s. 2. Battal bu makalesinde Ayneddin Ahmerof'un Kazan Tarihi adlı eserini tanıtmaktadır. Eserin dili ve anlatımının güzel olsa da bazı maddi hatalarının olduğunu belirtmektedir.

A.Battal, "İstişare Meclisinin Kararları", *Mekteb,* 1/III (16 Sefer 1332 [1 Ocak 1913]), s. 11-13. Makalede, 1905-1906 yıllarında Rusya Müslümanları arasında mühim toplantılar yapıldığını ancak daha sonraki yıllarda bu tür toplantıların olmadığından bahsettikten sonra nihayet 1913 Aralık ayında bir toplantı yapıldığından bahsedilmektedir.

A.Battal, "Jübile ve Troitskiy Tatarları", *Mekteb,* 1/1 (28 Rebigelevvel 1331 [21 Şubat 1913]), s. 11-13. Makalede, Kazan Tatarları'nın yıllar içerisinde Rusya karşısında ilim ve fende geri kalmasının sebepleri kısaca analiz edilerek ilerlemenin yolları

üzerinde durulmaktadır. Buna göre de camiler yanındaki medreseler resmileştirilerek daha çok din adamı yetiştirilmeli ve halkın ilim ve fende geri kalmasının önüne geçilmeye çalışılması gerektiği üzerinde durulmaktadır.

A. Battal, "Milli Terbiye", *Mekteb*, 3/I (28 Rebigılahir 1331 [24 Mart 1913]), s. 65-67. Makalede, Avrupa'da eskiden dinin birleştirici bir üstünlüğü varken şimdilerde insanları milliyet düşüncesinin bir araya getirdiğinden bahsedilerek Tatarların da bu yolda ilerlemesi gerektiği üzerinde durulmaktadır. Buna göre de milliyet için ilk olarak milli terbiyenin olması gerektiği anlatılmaktadır.

A.Battal, "Milliyeti Belirlemek", *Mekteb*, 1/I (6 Receb 1331 [29 Mayıs 1913]), s. 149-152. Yazar, bu makalesinde Kazanlıların milli yolda ilerleyebilmek için ilk olarak hangi milliyetten olduklarını belirlemeleri gerektiği üzerinde durmuştur.

A.Battal, "Mekteplerimizde Tatar Dili", *Mekteb*, II/9 (21 Şeüvel 1331 [1 Eylül 1913]), s. 205-208. Yazar, makalesinde milliyet fikrinin oluşabilmesinin en mühim etkenlerinden birinin halkın kullandığı edebi dil olduğunu belirtmektedir. Tatarların da kendileri için gerekli olan edebi dillerini yakın bir zamanda oluşturup bu dil ile gazete ve dergilerin neşretmekte olduklarını belirtmektedir. Kısacası Tatarların millileşme yolunda mühim bir adımı daha tamamlamış olduklarını belirtmektedir.

A.Battal, "Bizim Mekteplerede Sıra Geldi", *Mekteb*, 14/II (19 Möherrem 1331 [5 Aralık 1913]), s. 339-342. Makalede, Rus hükümetinin Tatar mekteplerinde yenilikler yapmak istemesi üzerine Tatarların bu hususstaki fikirleri belirtilmiştir. Buna göre birçok gazete ve dergide bu konu tartışılmış, neticede Ufa'da dini bir kurultay ile mollalar bir araya gelerek mesele münazara edilmiştir. Yani bu gibi mevzularda Tatar halkı milli benliklerine gelebilecek zararlara engel olmaya çalışmakta oldukları anlatılmaktadır.

A.Battal, "İçtimai İşlerde Kusurumuz", *Yıldız*, No: 1101, (25 Sefer 1332 [10 Ocak 1914), s. 1. İnsanların cemaat olarak yaşayan canlılar olduğunu ve cemaat olarak yaşamanın ancak birlikte ve doğru kararlar alarak mümkün olabileceğine değinen Battal Müslüman Tatarların da bir cemaat olduğunu ancak kendi sorunlarını çözmek adına yeteri kadar çaba sarfetmediklerini belirtiyor. Çoğu kimsenin bir şeyler yapar gibi göründüğü halde gerçekte boş işlerle iştigal ettiğine dikkat çeken yazar çalışmaların ehil insanlar ve topluma gerçekten bir şeyler yapmaya çalışan iyi niyetli, nefsini ön plana almayan insanlar tarafından yapılmasının gerek olduğunu ifade ediyor.

A. Battal "Fahrelbanat Hanım Süleymaniye Huzurunda", *Yıldız*, No:1110, (10 Rebiyülevvel 1332 [24 Ocak 1914]), s. 2-3.Makale Fahrelbenat Hanım Süleymaniye adlı eli kalem tutan bir hanımın İstanbul ziyaretinden sonra Battal ile yaptığı görüşmeyi ve İstanbulda tanıştığı ileri gelen Osmanlı kadınlarının durumunu konu etmektedir. Osmanlı kadınlarının hatta erkeklerinden bir kısmının kadınların toplum hayatına ve çalışma hayatına katılmalarının gerekliliğine artık inandıkları ve bu yolda tedrici de olsa faaliyetlerde bulunduklarını yazmaktadır. Fahrelbenat Hanım bu çalışmalardan esinlenerek Rusyada *Analar* adlı kadın meselelerini gündemde tutmayı planlayan bir dergi çıkarmayı planladığı da belirtilmektedir.

A. Battal, "Mısır", *Yıldız*, No:1295, (21 Zilhicce 1332 [28 Ekim 1914]), s. 2.

Battal bu makalede 1904 yılından itibaren dört yıl kalmış olduğu Mısır'ı tanıtmaktadır. Mısır'ın Osmanlılar tarafından fethi ve nasıl İngilizler eline düştüğü kısa bir yazı ile anlatılıyor.

A. Battal, "Mısır (II)", *Yıldız*, No:1296, (22 Zilhicce 1332 [29 Ekim 1914]), s. 2. Yazı dizisinin bu bölümünde Kavalalı'nın Mısır'da hakimiyeti sağlaması ve burada kendi hanedanını kurması anlatılıyor.

A. Battal, "Mısır (III)", *Yıldız*, No:1298, (24 Zilhicce 1332 [31 Ekim 1914]), s. 1-2. Yazı dizisinin üçüncü bölümünde Mısır'ın Hidivler döneminde Avrupaya nasıl borçlandığı ve borçlar konusunu istismar eden İngilizlerin bu ülkeyi nasıl ele geçirerek sömürgeleştirdiği konu ediliyor.

A. Battal, "Yeni Yıl Münasebetiyle", *Yıldız*, No: 1582, (9 Rebiyülevvel 1334 [1 Ocak 1916]), s. 1-2. Birinci Dünya savaşının sürdüğü dönemlerde Tatar Müslümanlarının kurmuş olduğu cemiyetlerde yapılan faaliyetler ve Rusya da yapılan çeşitli faaliyetlerin anlatıldığı değişik konuları kapsayan bir makaledir.

A. Battal, "Matbuat-ı Mevkutemizin 10. Yılı", *Yıldız*, No:1584, (12 Rebiyülevvel 1334 [5 Ocak 1916]), s. 1. Kazan Tatarlarının ilk gazete çıkarmalarının onuncu yılı münasebeti ile Tatarların uzun yıllar boyunca Avrupa'daki bilim ışığını almakta geride kaldıklarını daha sonraları büyüyen ve Avrupa ile Tatarların arasına bir engel gibi giren Rusların da bu süreyi uzattığına dikkat çekilen makalede İmparatoriçe Katerina zamanında dini özerkliğe kavuşan Tatarların eğitim kurumları kurarken Batıyı değil skolastik eğitim veren Türkistan medreselerini örnek almalarının bu toplumu çok geride bıraktığını savunan bir makaledir.

A. Battal, "Hazırlık Lâzım", *Yıldız*, No:1645, (23 Recep 1334 [13 Mayıs 1916]), s. 1-2. Zemstvo adlı kırsal bölgelerde özyönetimi sağlayan idari organca Ufa'da özellikle Müslüman kesimin aydınlanması için yapılacak olan kongre dolayısı ile kaleme alınan bir makaledir. Battal bu makalede Tatarların eğitim meselelerini kendi içlerinde çözmeleri gerektiğini ve yüzyıllara dayanan bir tarihi, alfabesi ve güçlü bir semavi dine inancı olan Tatar toplumunun kendini geri bırakmış olan eğitim kurumları ile değil modern tarzda eğitim veren kurumlarca yükselebileceğine dikkat çekiyor.

A. Battal, "Kızlar Gimnazyumu Açılması Münasebetiyle", *Yıldız*, No:1710, (17 Muharrem 1335 [31 Ekim 1916]), s. 1. Fatiha hanım Aitova adlı bir hanım tarafından Kızlar Gimnazyum'u açılması dolayısıyla kaleme alınan bu yazı bu olayın yüz yıllardan beri var olan Tatar millet için çok önemli bir hadise olduğuna vurgu yapıyor. Kadınların erkek ile birlikte hayatın içinde olması gerektiği ve kadının örtünmesinin onu toplumdan dışlayan katı bir kural olduğu vurgulanıyor. İslamiyetin aslında örtünme konusunda çok katı olmadığı, ancak daha sonra Abbasiler ve İran dönemlerinde kadınların biraz da mahalli ananeler yüzünden örtü kullanmak zorunda kaldıkları belirtiliyor. Eski Türklerde aslında kadının erkekle yan yana olduğu, bunun İbn-I Fadlan ve İbn-I Batuta seyahatnamelerinde açıkça görüldüğünü belirten yazar örtünmenin eski Türklerde olmadığı sonucuna varıyor.

A. Battal, "Beyhude Sayhalar", *Yıldız*, No:1727, (27 Seferü'l-Hayır 1335 [9 Aralık 1916]), s. 1-2. *Din ve Maişet* adlı muhafazakar dini görüşlere sahip bir dergide Tatar Müslümanlar tarafından açılması planlanan müzik ve dram cemiyetinin faaliyetlerine eleştiri getirilmesine Battal tarafından yazılan bir reddiyedir. *Din ve Maişet* adlı dergi tiyatroya gidecek olan kadın ve erkekleri cehenmemde yanmakla tehdit ederken Battal bu dergide yazanlara kendi bakış açısı ile eleştiriler getirmektedir.

b. Türkiye'de Yayınlanan Makaleleri

Kazanlı [Abdullah Battal Taymas], "Finlandiya'da Kazan Türkleri", *Yeni Kafkasya*, I/19 (1 Temmuz 1340 [1924]), s. 15-16. Yazar, bu makalesinde Komünist mezaliminden kaçan Tatarların Finlandiya'daki çeşitli faaliyetleri hakkında bizleri bilgilendirmektedir. Tatarların buradaki eğitim ve yayıncılık faaliyetleri, iş sahaları gibi hususlarda oldukça mühim bilgiler verilmektedir.

Kazanlı A. Battal [Taymas], "Şimal Türkleri Değil, Kazan Türkleri", *Yeni Kafkasya*, I/22 (15 Ağustos 1340 [1924]), s. 14-16. Yazar, makalesinde o dönemde sıklıkla kullanılmakta olan "Şimal Türkleri" tabirini eleştirmekte ve bu kullanımı doğru bulmadığını dile getirmektedir. Bu tabirin Tatarlar açısından hiçbir tarihi ehemmiyeti olmadığını belirterek onun yerine "Kazan Türkleri" tabirinin daha uygun olabileceğini söylemektedir. Aynı zamanda bu hususta Abdülkadir İnan ile de polemiğe girmektedir.

Kazanlı [Abdullah Battal Taymas], "Kazan İlinde: Sâbık Müslümanların Allahsızlık Cemiyeti", *Yeni Kafkasya*, II/13 (31 Mart 1341 [1925]), s. 15-16. Yazar, bu makalesinde Sovyetler tarafından Moskova'da kurulmuş olan "Sabık Müslümanların Allahsızlık Cemiyeti" adındaki bir kuruluştan ve adı geçen kuruluşun başına getirilen molladan bahsetmektedir. Buna göre söz konusu molla daha önce Samara vilâyetinde imamlık yapmış, ancak sapkın fikirlere sahip olup, İslâm'ı tahkir eden bir de eser kaleme almıştır. Bütün bu yaptıkları sebebi ile halkın tepkisini çekmiştir. Sovyetler ise onu henüz oluşturdukları kuruluşun başına getirmişlerdir.

Kazanlı [Abdullah Battal Taymas], "Hâriç Türklerinde Milli Hars Meselesi", *Yeni Kafkasya*, II/16 (15 Mayıs 1341 [1925]), s. 14-16. Yazar, makalesinde daha önce *Yeni Kafkasya* sayfalarında kendisini eleştiren Abdülkadir İnan'a cevap vermektedir. Yazar Kazan Türkçesinin hiçbir kavime zorla kabul ettirilmeye çalışılmadığını ancak bahsi geçen dilin hayat ve edebiyat lisanı olduğunu söylemektedir.

Kazanlı [Abdullah Battal Taymas], "Hâriç Türklerinde Milli Hars Meselesi", *Yeni Kafkasya*, II/18 (15 Haziran 1341 [1925]), s. 12-14. Yazar bu makalesinde öncelikle Zeki Velidi Togan'nın Kazanlıların elli yıl zarfında Ruslaşabileceği yönünde beyan ettiği fikrini eleştirerek, Kazanlıların ve Başkurtların yıllardan beri Ruslarla yan yana bulunduğunu ve Ruslaşmadıklarını söylemektedir.

Makalede ayrıca Abdülkadir İnan'ı eleştiren yazar, Kazanlıların kimseye medeni rehberlik çabası içerisinde olmadığını ancak isteyenin Rusça ve İslâm'ı öğrenmek için Kazan'a gelebileceğini söylemektedir.

Abdullah Battal Taymas, "Rusya'daki Türk Cumhuriyetleri: Azerbaycan Cumhuriyeti, Türkmenistan Cumhuriyeti", *Türk Yurdu*, 15/19, Cilt: IV, 1926, s.36-50. Battal Taymas bu yazı dizisinde Azerbaycan ve Türkmenistan Cumhuriyetlerini Toprak ve su, hava, nebat ve hayvanat, ahali ve nüfus adedi, iktisadi vaziyet, kara ve su yolları başlıkları altında incelemektedir. Ancak vermiş olduğu bilgilerin kaynağı hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.

Abdullah Battal Taymas, "Rusya'daki Türk Cumhuriyetleri: Özbekistan Cumhuriyeti", *Türk Yurdu*, Cilt IV, 15/20, 1926, s.119-132. Özbekistan cumhuriyetini anlatan bu yazı üstte bahsi geçen dizinin bir devamıdır.

Seyyid Battaloğlu Abdullah, "Rusya'daki Türk Cumhuriyetleri: Başkurdistan", *Türk Yurdu*, 15/23, Cilt: IV, 1926, s.433-444. Bir önceki yazı dizisinin devamı olan bu makalesinde Başkurdistan Cumhuriyeti'nin vaziyeti hakkında bilgiler vermiştir.

Seyyid Battaloğlu Abdullah, "Rusya'daki Türk Cumhuriyetleri: Kazakistan Cumhuriyeti", *Türk Yurdu*, 15/21, Cilt: IV, 1926, s.254-264. Kazakistan'ın coğrafi konumu ile o tarihteki siyasi vaziyeti hakkında bilgi verilmektedir.

Seyyid Battaloğlu Abdullah, "Rusya'daki Türk Cumhuriyetleri: Kazan Cumhuriyeti", *Türk Yurdu*, 15/24, Cilt: IV, 1926, s.524-534.Abdullah Battal, bu yazısında Kazan'ın durumu hakkında okuyucuya bilgiler sunmaktadır.

A. Battal [Taymas], "Azerbaycan'ın Kara Günü Münasebetiyle", *Yeni Kafkasya*, III/12 (27 Nisan 1926), s. 6-7. Yazar, daha önceki yıllarda Azerbaycan'da ilân edilen ancak Kızıl Ordu'nun işgali ile son bulan bağımsızlığı yıldönümü münâsebeti ile anmaktadır. Bu vesile ile Sovyet işgali altındaki Türk bölgelerinin Komünist zulmü ile inlemekte olduğunu da ifade etmektedir.

A. B. [Abdullah Battal Taymas], "Kazan Yurdunda: Şâir Said Râmi", *Yeni Kafkasya*, III/12 (27 Nisan 1926), s. 15. Yazar burada Kazanlı Şâir Said Râmi'nin vefat haberini verdikten sonra onun hakkında kısaca bilgi vermektedir. Bir dönem anarşist ve taşkın bir kimliğe bürünmüş olan Said Râmi'nin 1905 inkılâbından sonra Tancılar ile çalışmaya başlayıp Latin harflerini savunan makaleler kaleme aldığını belirtmektedir.

Abdullah Battal [Taymas], "Selim Giray Mirza Cantöre", *Yeni Kafkasya,* III/18 (1 Ağustos 1926), s. 8-9. Makalede, Kazanlı bir aydın olan Selim Mirza Cantöre'nin Sovyet zulmü neticesinde Sibirya'ya sürülüp vefat etmesi haberi verilmektedir.

Kazanlı [Abdullah Battal Taymas], "Kazan Yurdunda", *Yeni Kafkasya,* III/18 (1 Ağustos 1926), s. 13-14. Makalede, *Kızıl Tataristan* adlı gazetede yayınlanan Kazan'a ayrıca bir bayrak ve arma verileceği yönündeki haber eleştirilmektedir. Şöyle ki Kazan daha önce bağımsız bir halde iken Ruslar tarafından işgal edilip şimdi ise sadece gösterişte bazı haklar tanındığı söylenmektedir.

Kazanlı [Abdullah Battal Taymas], "Rusya'nın Dağılması ve Rus Ruhu", *Yeni Kafkasya*, III/20 (1 Eylül 1926), s. 9-10. Makalede I. Dünya Savaşı'ndan sonra Lehistan, Letonya ve Finlandiya gibi ülkelerin Rusya'dan ayrıldığını buna göre de Rusya'nın dağılmaya yüz tuttuğunu söylemektedir. Buna göre de Rusya'da bulunan Türklerin de bağımsızlık yollarını araması gerektiği belirtilmektedir.

Abdullah Battal, "Istılahlar Meselesi", *Türk Yurdu*, 15/22, Cilt: IV, Teşrin-i Evvel 1926, s. 314-323. Abdullah Battal bu makalesinde ıslahlar meselesinin uzunca bir zamandan beri Türk dünyasında tartışılmaya başlandığını belirterek İlk harpten önce de bu konuda tartışmaların yaşandığına değinmektedir. Istılahlar konusunda Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Kazan matbuatında çeşitli vesilelerle tartışmalar olsa da bu konuda yazan yazar ve muharrirlerin bu kavramları kendilerince yorumladıklarını bu durumun ise pek çok sakıncaları olduğuna dikkat çekmektedir. Farklı platformlarda yapılan bu tartışmaların ıstılahlar konusunda ortak bir noktaya gelinmesinden ziyade aksine bir anarşi oluştuğunu yazan Battal ıstılahlar konusunda tüm Türk dünyasında ortak bir anlayışa gelinebilmesi açısından öncelikle ıstılahların ortak bir tarifinin yapılması gerektiğini ve bunun ne şekilde olması lazım geldiğine açıklık getirmeye çalışmaktadır.

Seyyid Battaloğlu Abdullah, "Rusya'daki Türk Cumhuriyetleri: Dağıstan", *Türk Yurdu*, 15/26, Cilt: V, 1927, s.169-180. Yazar bu makalesinde Dağıstan hakkında bizleri bilgilendirmiştir.

Seyyid Battaloğlu Abdullah, "Rusya'daki Türk Cumhuriyetleri: Kırım Cumhuriyeti", *Türk Yurdu*, 16/29, Cilt: V, 1927, s.464-427. Yazar bu makalesinde de Kırım hakkında bilgiler sunmaktadır.

Kazanlı A. Battal [Taymas], "Şanlı Bir Gün Münâsebetiyle", *Yeni Kafkasya*, IV/17 (28 Mayıs 1927), s. 14. Makalede, Azerbaycan'ın bağımsızlık yıl dönümü anılarak, bir gün tekrar bütün Türk dünyası ile birlikte Azerbaycan'ın da bağımsız olacağı ümidi dile getirilmektedir.

Abdullah Battal, "Kazan Yurdunda Bulunmuş Bir Tarihi Vesika (Sahip Giray Han Yarlığı)", *Türkiyat Mecmuası*, I/2, 1928, s.75-101.Bu makalede 1920 yılında Kazan yakınlarında bir köyde bulunan bir vesika anlatılmaktadır. O dönemde Kırım Hanı olan Sahip Giraya ait bir ferman olan bu vesikanın içeriği makalenin konusudur.

Apdullah Battal, "Kitabü'l-idrâk lî-Lisânü'l-Etrâk", *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, Cilt:1, 1932, s.177-187. Battal bu çalışmasında Dr. Caferoğlu Ahmet B. tarafından, Abu Hayyan'ın bu isimle anılan Türkçe-Arapça lügatindeki sözleri yeni Türk harfleriyle sıralayarak, Arapçadan Türkçeye çevirmiştir. Battal bu çalışmada eksik ve yanlış gördüğü noktaları bu makalesi ile düzeltmeye çalışmaktadır.

Abdullah Battal, "Türk Dili En Eski ve Zengin Dillerden Biridir: Nevai Türkçe ve Acemcenin Mukayesesi", *Birinci Türk Dili Kurultayı: Tezler, Müzakere Zabıtları*, 1933, s.232-242. Bu yazı Abdullah Battal'ın Birinci Türk Dili Kurultayında yapmış olduğu konuşmadan alınmış olup Battal bu konuşmada Türk dilinin geçmişinden ve ne kadar köklü bir dil olduğundan bahsetmektedir. O zamanın en geçerli dili olan Acemce ile Türkçeyi mukayese eden Battal Türkçenin Acemceden çok daha üstün bir dil olduğunu savunmaktadır. Acemlerden çok az bir kısmının Türkçeyi öğrenebildiğine dikkat çeken Battal bunun sebebinin Türkçede olan birçok kelimenin Farsçada karşılığı olmamasına bağlar. Geniş bir kelime hazinesine sahip olmayan Acemcenin başka dillerden pek çok kelimeyi bünyesine kattığını belirterek Türklerin ise çok geniş bir coğrafyada yaşamalarından dolayı çok geniş bir kelime hazinesine sahip olduklarına vurgu yapmaktadır.

Kazanlı Apdullah Battal, "Türkiye Denkbeyliğinin 10. Yılı", *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, Cilt:2, 1933, s.333-335. Abdullah Battal bu makalesinde bir öz Türkçe denemesi yapmaktadır. Denkbeylik, cumhuriyet demektir ve Battal denkbeyliğin yani cumhuriyetin kuruluşunu öz Türkçe bir makale ile tebrik etmekte ve bu sistem değişiminin kısa bir tarihçesini yapmaktadır.

Apdullah Battal, "Fin İli ve Fin Dili" *Ülkü*, I/3, 1933, s.209-218. Abdullah Battal'ın 1933 yılında Ankara Halkevinde vermiş olduğu bir konferanstan alıntılanan bu yazı Türkiye'de pek fazla tanınmayan ve bu dilde hiçbir edebi eserin yayınlanmamış olduğu Finlileri ve Finlandiya'yı anlatmaktadır. Finlandiya'nın coğrafi özellikleri ve Finliler hakkında özlü bilgiler sunan bu konuşmada Fin dilinin yapısı hakkında da bilgi verilmektedir. Ural-Altay dil ailesinin Fin-Ugor kolundan olan Fincenin Baltık dilleri, Macarca ve Türkçe ile akrabalığı da konu edilmektedir.

Abdullah Taymas, "Türklüğe ve Türkçülüğe Dair", *Türk Yurdu*, XXX/1, Cilt: XXVI, (1 Eylül 1942), s. 17-21. Bu makalede Türklük kavramının neyi kapsadığı konusuna açıklık getirilmeye çalışılmaktadır. Çok büyük bir coğrafya üzerinde yaşayan ve kendilerini Türk olarak adlandıran birçok topluluğun çeşitli siyasi ve dini baskılar yüzünden bu ismi kullanmaktan vazgeçerek kendilerine başka başka adlar taktıkları ifade olunarak bu durumun netice olarak dünya üzerindeki Türklerin bölünmesine zemin hazırladığı konusuna dikkat çekilmektedir. Son yüzyıl içinde özellikle batılı ilim adamlarının yapmış olduğu araştırmalar bu adın sadece Rumeli ve Anadoluda yaşayan Türk topluluğu için değil kendilerini Özbek, Kazak, Türkmen, Tatar, Nogay, Balkar, Karakalpak , Azeri vs gibi adlandıran pek çok topluluğunda aslen Türk ailesinin bir unsurları olduğunu ortaya koymaktadır.

Abdullah Taymas, "Yusuf Akçura'nın Türkçülüğü ve Rusya Türkleri Arasındaki Çalışmaları", *Türk Yurdu*, XXX/7, Cilt: XXVI, (1 İlkkânun 1942), s. 221-225. Battal bu makalesinde Mısır yıllarında şahsen de tanıma imkanına sahip olduğu Yusuf Akçura (1876-1935) ve onun Türkçülük yönünün ele alındığı bir yazı yayınlamıştır. Özellikle yazmış olduğu *Üç Tarz-ı Siyaset* adlı eserinin onun Türkçülük hakkındaki düşüncelerinin hanfi felsefi temellere oturmuş olduğunu göstermesi açısından önemli olduğu vurgulanarak onun 1905 yılından sonra Rusya'daki serbestlik ortamından da yararlanmak suretiyle gitmiş olduğu kendi topraklarında yapmış olduğu kültürel ve siyasi çalışmalara dikkat çekmektedir.

Abdullah Battal Taymas, "Divanü Lügat-it Türk Tercemesi" *Türkiyat Mecmuası*, Cilt: VII-VIII, Cüz: I, 1942, s.212-252. Birinci Dünya savaşı yıllarında keşfedilen Kaşgarlı Mahmud tarafından yazılmış olan Türkçenin en eski sözlüğünün Besim Atalay tarafından yapılmış olan tercümesinin yüz yirmi beş kelimesinin açıklanmasıdır.

Abdullah Battal Taymas, "Kırımlı Filolog-Şair Bekir Çobanzade'yi Tanıtma Tecrübesi", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1954, s.233-263. Kırımlı ünlü filolog ve şair Bekir Çobanzade (1893-1937?) bu makalede "Giriş", "Hayatından Ana Çizgiler", "Filolog Çobanzade", "Türk-Tatarlarda Dil Meseleleri" ve "Şair Çobanzade" başlıkları altında otuz sayfalık bir makale ile tanıtılmaktadır.

A. Battal Taymas, "Divanü Lügat-it Türk Tercemesi" *Türkiyat Mecmuası*, Cilt: XI, 1954, s.75-101. Birinci Dünya savaşı yıllarında keşfedilen Kaşgarlı Mahmud tarafından yazılmış olan Türkçenin en eski sözlüğünün Besim Atalay tarafından yapılmış olan tercümesinin yetmiş yedi kelimesinin açıklanmasıdır.

Abdullah Battal Taymas, "Ayaz İshaki (1877-1954)" , *Türk Dili*, IV/37, Cilt: IV, 1954, s.17-26. Abdullah Battal Taymas bu makaleyi 1954 yılında kızı Profesör Saadet Çağatay'ın evinde iken vefat eden Ayaz İshaki'yi Türk okuyucusuna tanıtmak için kaleme almıştır. Battal İshaki'nin hikâyeci, edip, gazeteci ve politikacı yönlerine dikkat çekerek onun çok yönlü bir kişilik olduğunu söylemektedir. Makalede onun kısa bir hayat hikâyesi verilirken, edebi çalışmalarının 1917 devrimine kadar sürdüğü, o tarihten sonra ise siyasi kişiliğinin ağır bastığı ve bu tarih sonrasında siyasi mücadelede daha aktif olduğu belirtilmektedir. Battal onun aslında hikâye ve tiyatro alanında pek çok eserler verebilecek yetenekte bir kimse olduğunu ancak siyasi kişiliğinin edebi kişiliğine çok zarar verdiğini söylemektedir.

A. Battal Taymas, "Kırımlı Bekir Çobanzade'nin Şiirleri" *Türkiyat Mecmuası*, Cilt: XII, 1955, s.23-44. Battal'ın 1954 yılında *Belleten* dergisinde tanıttığı Bekir Çobanzade'nin şiirlerinin edebi analizini yaptığı bir makaledir.

Abdullah Battal Taymas, "Seyf Sarayi'nin Gülistan Tercümesini Gözden Geçiriş", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1955, s.73-98. Battal Taymas, bu makalesi Altınorda Hanlığının başkentinde yaşamış olan Seyf Sarayi adlı bir Kıpçak Türk'ünün Mısır'da 1391 yılında kaleme aldığı *Gülistan Tercümesi* adlı eserin incelenmesini içermektedir. Battal Seyf Sarayi'nin bu çalışmasında Sa'di'nin eserinin aslına tam sadık kalmadığını belirterek beyt, kıt'a, mesnevi, ruba'i, nazım, beyt-i arabi gibi çeşitli adlar taşıyan manzum parçaların tercümelerinde son derece kayıtsız ve serbest davrandığına vurgu yapmaktadır. Ayrıca bazı kısımları tam olarak tercüme etse de bazı parçaların tamamen atlandığını ifade etmektedir.

Abdullah Battal Taymas, "Kazanlı Fikir Adamı ve Tarihçi Rızaeddin Fahreddinoğlu", *Dergi*, II/7, 1956, s.17-32. Abdullah Battal Taymas Rızaeddin Fahreddinoğlu'nun Şihabeddin Mercani ve Kayyım Nasıri'den sonra yazın alanında çığır açtığı söylenebilecek önemli bir şahsiyet olduğuna vurgu yaptığı bu makalede Mercani ve Nasıri'nin terceme-i halini yazan pek çok kişi olsa da Fahreddinoğlu hakkında hiçbir eser bulunmadığına dikkat çeker. Makaleyi de bu amaçla yazdığını belirtir. Fahreddinoğlu'nun yeni fikir ve akımlara açık bir kişilik olduğuna dikkat çeken Battal onun Türkiye ve Mısır kaynaklı eserlerden istifade ile yeni akımları takip etme imkânı bulduğunu söylemektedir. Rus ihtilalinden sonra Bolşevik taraftarı olmasa da mutedil kişiliği yüzünden Ruslar tarafından Orenburg'da müftülük makamına getirildiğini ve ömrünün sonuna kadar bu görevini sürdürdüğünü belirtir.

Abdullah Battal Taymas, "Mütercim Asım Efendi İçin Kazanlı Bir Düşünürün Yazdıkları", *Türk Dili*, VI/71, Cilt: VI,1957, s.614-615. Mütercim Asım Efendi'yi Rusya yıllarından duymuş olan Abdullah Battal onun eserlerinin Rusya'daki pek çok din âlimi tarafından okunduğunu ve bilindiğine vurgu yapmaktadır. Asım'ın III. Selim ve II. Mahmut dönemlerinde önemli eserler vücuda getirerek bu padişahlara sunmuş olsa da onlar tarafından yeteri kadar teveccüh görmemiş olduğunu söyler. Döneminde kıymeti anlaşılamamış olan Asım Efendi'ye Mütercim sıfatı takılmış olmasının bile onun için bir zulüm olduğunu belirten Battal Asım'ın Arapça, Farsça yanında Fransızcayı da iyi bilmesinin onun batı kaynaklarından istifade etmesinde çok faydalı olmuştur demektedir.

Abdullah Battal Taymas, "Sadri Maksudi Arsal", *Dergi*. III/9, 1957, s.36-47. Abdullah Battal'ın bu makalesi Sadri Maksudi Arsal'ın (1880-1957) biyografisidir. Kazan şehrinin Taşsu adlı köyünde dünyaya gelen Sadri Maksudi Rus okullarından mezun olarak ilkokul öğretmeni olma hakkını kazanmış olsa da o bununla yetinmeyip tahsil için Paris'e gitmiş ve burada Hukuk Fakültesinden mezun olmuştur. Hukuk okurken bu şehirde edebiyat dersleri de almış aynı zamanda Kırım'da yayınlanan *Tercüman* gazetesine yazılar yazmıştır. İkinci Duma'da saylav olarak görev yapan Sadri Maksudi Sovyet ihtilali sonrası Rusya'da barınma imkânı bulamamış önce Finlandiya sonra Türkiye'ye göç etmiştir. Türkiye'de üniversite hocalığı yaparak profesör olan Maksudi 1957 yılında vefat etmiştir.

Abdullah Battal Taymas, "Kazanlı Fikir Adamı ve Terbiyeci Alimcan Barudî", *Dergi*, IV/13, 1959, s.14-24. Alimcan Barudî (1857-1921) Kazan şehrinde dünyaya

gelmiş ceditçi kesime mensup din aydınlarındandır. İlk eğitimi sonrası genç yaşta Buhara'ya giderek burada eğitimini ilerletmiş1881 yılında tekrar Kazan şehrine dönmüştür. Kazan'a dönüşünde ceditçi usullerle eğitim yapan Muhammediye Medresesi'nin başına geçer. Dini ilimler konusunda kendini çok iyi yetiştiren Barudî çarlık dönemi olsun Bolşeviklik dönemi olsun sürekli takip altında yaşamıştır. İhtilal döneminde ve Aklar –Kızıllar savaşı esnasında apolitik bir duruş sergilese de Bolşeviklerin sıkı takibinden kurtulamamış ve zaman zaman sorgulanmıştır. 1921 yılında çıkan kıtlık esnasında Moskova'da bir yardım organizasyonu tertip etmekle uğraştığı sırada vefat etmiştir.

Abdullah Battal Taymas, "Fin Yazı Dili Nasıl İşlenmişti", *Türk Dili*, IX/101, Cilt: IX,1960, s.243-246. 1921-1925 yılları arasında yaklaşık dört yıl Finlandiya'da mülteci yaşamı süren Abdullah Battal Taymas bu ülkede bulunduğu yıllarda bu dile merak sarmış ve Ural-Altay dil ailesinin Fin-Ugor alt grubuna ait olan bu dilin Türkçe ile şekil bakımından pek çok ortak özelliklerini tespit etmiştir. Bu dilin sonradan dahil olduğu Baltık coğrafyasında var olan diğer dillerden oldukça etkilendiğini bu yüzden var olan bazı özelliklerinin yok olmaya yüz tuttuğunu belirtmektedir. İsveççeden özellikle dini kurumlar vasıtası ile çok etkilenen bu dilin Fin milli uyanışı sonrası öneminin anlaşıldığını ve ülkenin doğusunda hakim olan lehçenin ulusal dil haline getirilmeye karar verildiğine dikkat çekiliyor.

Abdullah Battal Taymas, "Kazan Türklerinde Milli Davranışlar", *Dergi*, VI/22, 1960, s.26-37. Abdullah Battal bu makalesinde Kırım ve Kazan Hanlıklarının Ruslar tarafından işgal edilmesinden sonra buralardan dışarıya doğru büyük bir muhaceret başladığı tespitini yapmaktadır. Kırımlıların Osmanlıya bağlı olmalarından dolayı onların daha çok dış muhacerete yöneldiğini Kazanlıların ise geniş Rus ülkesi içinde farklı yerlere göç etmek suretiyle iç muhaceret yaşadıklarını belirtmektedir. Rusların Kırım ve Kazan toprakları üzerinde zaman zaman zoraki zaman zaman ise özendirmek yolu ile sürgünlere başvurmasından dolayı bu topraklarda yaşayan Türk kökenli insanların nüfus olarak Ruslara göre çok daha aşağılara indiğini söyleyen Battal bu iki bölgede istiklal hedefleyen milliyetçi grupların zamanın reel durumunu göz ardı etmemelerini ve boş hayaller peşinde koşmamalarını tavsiye etmektedir.

Abdullah Battal Taymas, "Kazanlı Şair Abdullah Tukay Üzerine", *Türk Kültürü*, I/9, 1963, s.40-47. Battal bu makalesinde Rusya'da kısa zaman içinde hayli şöhret sahibi olmuş şair Abdullah Tukay'ı (1886-1913) ölümünün 50. Yılına binaen

tanıtmaktadır. Uralsk şehrinde doğan ve çocukluğu anne babasının erken ölümü sebebi ile yakınlarının yanında geçen Tukay Rus edebiyatını okuyacak derecede Rusça bilen ve bu kaynaklardan da beslenen bir kimsedir. Küçük bir muhitte yaşadığı için bilgi ve görgüsünü arttırmak için Kazan'a yerleşmiş ve bu esnada Battal ile de karşılaşmışlardır. Ancak yalnız ve otel köşelerinde geçen ömrü hastalıkları sebebi ile çok kısa sürmüş 15 Nisan 1913 yılında hayata gözlerini yummuştur. Şiirlerinde mücadeleci bir dil sergileyen ve Osmanlı diline yakın bir dil kullanan Tukay aruz veznine de sıklıkla başvurduğu için Osmanlı ülkesinde bile tanınmış ve sevilmiştir.

Abdullah Battal Taymas, "Türk Dünyasında Usulü Cedid Hareketi", *Türk Kültürü*, II/18, 1964, s. 119-125. Rusya Türkleri arasında XIX. yüzyıl sonlarına doğru hararetli bir tartışmaya sebep olan eğitimin modernleşmesi meselesinin Abdullah Battal tarafından okuyucuya anlatıldığı bu makalede İsmail Gaspıralı ile birlikte başlayan bu hareketin Orta Asya'ya geç ulaştığı kaydedilmektedir. Bu sistemin ilk uygulayıcıları Kafkasya bölgesi muallimleri olsa da Kazan milli aydınları tarafından da çabuk benimsenen bu hareket bölgede kısa sürede meyvelerini vermiş ve Kazanlılar ilerleyen süreçte tüm Rusya dâhilinde bu işin lokomotifi olmuşlardır. Zamanla tüm Rusya dâhilinde yaklaşık beş bin tane mektep açılarak bu sistem üzerinde eğitim sunmuştur.

A.Battal Taymas, "10 Yıl Kötürüm Halde Çalışmış Olan Kazanlı Bir Muharrir, Fatih Emirhan (1885-1926)" *Türk Kültürü*, III/29, 1965, s.319-324. Makale Abdullah Battal'ın çok sık olarak yapmış olduğu bir biyografi çalışmasıdır. Fatih Emirhan 41 yıl süren kısa yaşamının son 10 yılını kötürüm olarak geçirmiş olsa da çeşitli gazetelerde yazmış olduğu siyasi, edebi ve mizahi yazılarına hiç ara vermemiştir. Çocukluğunda ceditçi bir medresede eğitim alan Fatih Emirhan ilerleyen dönemde Rusçasını ilerletmek suretiyle bu dilde yazılan eserleri de takip etme imkânına sahip olmuştur. Kendini kısıtlı imkânlarına rağmen iyi yetiştiren yazar Moskova'da muharrirlik yaptığı dönemlerde kötürüm kalmış fakat çok uğraşsa da bu hastalığını tedavi ettirememiştir. 1917 yılındaki Bolşevik ihtilali sonrası yazı yazma imkânı da kalmamış olan yazar Bolşevik yanlısı gazete ve dergilere de pek itibar etmemiştir. 1926 yılında eceli ile vefat eden muharririn siyasi edebi ve mizahi alanda pek çok yazısı bulunmaktadır.

Abdullah Battal Taymas, "Ziya Gökalp'te Milliyetçilik", *Türk Kültürü*, III/36, 1965, s.71-74. Abdullah Battal Taymas, makalesinde Ziya Gökalp'in milliyetçilik üzerine düşüncelerini "Dilde milliyetçilik", "Masalların dili", "Dinde Milliyetçilik" ve "Turan Nedir?" başlıkları altında irdelemektedir. Din konusunda dini anlamanın

yollarından en önemlisinin dini ibadetlerin ve verilen hutbelerin Türkçe olarak yapılabilmesi olduğuna dikkat çeken Gökalp Türklüğün bir sınırının olmayacağını ve Turan anlayışının Türkçülük anlayışının bir parçası olması gerektiğini savunmaktadır.

A.Battal Taymas, "Kazan'ın Müdafaası", *Kazan*, XII/35, Cilt: III, 1965, s.52-56. Abdullah Battal'ın tarihçi özelliklerinin ön plana çıktığı bu makalede Altınorda Devletinin eski gücünü kaybettikten sonra güçlenen ve ilk olarak Kazan Hanlığını işgal etmeyi kafasına koyan Moskova Knezliğinin 1550 yılında Kazan üzerine bir saldırı başlatmış olduğunu ve bunun Kazanlıların güçlü direnişi yüzünden başarısız olduğunu ifade eder. 1552 yılında ise yeni teknikler ve silahlarla Kazan üzerine saldıran Ruslar Kazan'ın ahşap surlarını barut kullanmak suretiyle yıkarak büyük bir saldırı sonrasında Kazan'ı tamamen ele geçirmeye muvaffak olurlar. Son Kazan Hanı Yadigâr ve maiyetindekiler esir edilmek suretiyle tüm erkekler kılıçtan geçirilerek kadın ve çocuklar esir edilir. Abdullah Battal o devirde gücünün doruklarında olan Osmanlı Devletinin bu işgal ile fazla ilgilenmediğini sadece Kırım Tatarlarına ufak çaplı saldırılar yapması emri verildiğini bunun ise bu işgale çözüm olmadığını savunur.

A. Battal-Taymas, "Usül-ü Kadim", *Türk Kültürü*, V/40, 1966, s.403-410. Abdullah Battal Taymas, eski sistem ile medreselerde yapılan eğitimin (usul-ü kadim) Rusya içinde geçirdiği evreleri ve yapısını incelediği bu makalesinde dünyanın pek çok farklı bölgelerinde çok farklı milletlerden insanların Müslüman olarak yaşamlarını sürdürdüğü halde bunların geri kalmışlık özellikleri sebebi ile benzer olmalarına dikkat çekmektedir. Bunun sebebinin klasik İslami eğitim metodunun dinin emri gibi algılanarak devam ettirilmesi olduğunu bu sistem ile yapılan eğitimin dünyevi bilgiler sağlamadığını sadece skolastik ve metafiziğe dayalı olduğunu ifade etmektedir. Bu durumun modern dünyevi ilimlerin verildiği batı okulları ile İslami medreseler arasındaki uçurumu büyüttüğünü aradaki farkın kapatılmasının çok çalışarak mümkün olabileceğini söylüyor. Rusya'da uygulanmaya çalışılan usulü cedit eğitim sisteminin bu farkı nispeten kapatmaya başladığını savunan yazar bunu tüm İslam dünyasına tatbik etmenin gerekliliğine vurgu yapmaktadır.

A. Battal Taymas, "Kırımlı Şair Şevki Bektöre ve Eseri", *Türk Kültürü*, V/41, 1966, s.486-492. Aslen Kırımlı bir anne babanın oğlu olan Şevki Bektöre Dobruca'da dünyaya gelmiş ve ilerleyen yıllarda Haymana'ya yerleşmişlerdir. Anne ve babasını kaybedince İstanbula gitmiş 1909 yılında ise baba yurdu olan Kırım'a giderek burada öğretmenlik yapmıştır. Bolşevizm sonrası Sovyetlerden ayrılma imkânı bulamayan

Bektöre bu ülkede 39 yıl kalmış ve uzun diplomatik uğraşılar sonucu İstanbul'a eşinin yanına dönmeye muvaffak olmuştur. Burada altı yıl yaşayan Bektöre 20 Aralık 1961 yılında hayata gözlerini yummuştur. Güçlü bir şair ve pedagog olan Bektöre Rusya'da 25 yıl boyunca hapishaneler ve cebri çalışma kamplarında yaşamış ve ağır hastalıklarla boğuşmuş idi.

A. Battal Taymas, "Yeni Kazan Edebiyatına Kuş Bakışı: I Sovyetlerden Önceki Devir", *Türk Yurdu*, LV/320, Cilt: 5, Şubat 1966, s. 14-16. Bu makalede Sovyetler Birliği kurulmadan önce Tatar edebiyatının ilk ürünlerini ortaya koyan yazarlar bu edebiyatın nesir kolu başlığı altında anlatılmaktadır. Bu anlamda ilk olarak Tatarca eserler meydana getiren yazarların Şihabüddin Mercani, Kayyım Nasıri ve Ali Asgar Kemal olduğu ve bunlardan özellikle Kayyım Nasırı'nin Tatarları ayrı bir millet ve Tatarca'yı ayrı bir dil olarak tanımladığı görülmektedir.

A. Battal Taymas, "Yeni Kazan Edebiyatına Kuş Bakışı", *Türk Yurdu*, LV/321, Cilt: 5, Mart 1966, s. 27-30. Kazan Edebiyatının incelenmeye devam edildiği bu dizide Birinci Rus İhtilali adı verilen 1905-1917 yılları arasındaki zamana tekabül eden zaman dilimi anlatılmaktadır. Bu dönem yazarları arasında yazmış olduğu eserlerle öne çıkan Fatih Emirhan, Alimcan İbrahim ve Cemal Velidi'nin Islahçılar adı verilen bir gruba dahil oldukları belirtilmektedir. Yine bu dönemde yazılan *Akmolla* adlı esere (Battal'ın kendi çalışması) dikkat çekilmektedir.

A. Battal Taymas, "Yeni Kazan Edebiyatına Kuş Bakışı (Sovyet Devri)", *Türk Yurdu*, LV/322, Cilt: 5, Nisan 1966, s. 20-23. Bolşevik İhtilalinin gerçekleşmesinden sonra Tatar edebiyatı içindeki gelişmeler ve alfabe değişimlerinin konu edilerek ayrıca edebi sahada siyasi baskılar sebebi ile oluşan sınırlamalar anlatılmaktadır.

Abdullah Battal Taymas, "İmad Cemalüddin (1880-14.IX.1967)" *Türk Kültürü*, VI/62, 1967, s.135-137. Abdullah Battal Taymas'ın çalışmalarında sıkça yaptığı hal tercemelerinden bir de İmad Cemalüddin hakkındadır. Mişer Türklerinden olup ticaret amacıyla Finlandiya'ya yerleşmiş bulunan Cemalüddin ticaret ile iştigal eden dürüst bir esnaf idi. Battal'ın Finlandiya'da geçirmiş olduğu yıllarda tanıştığı Cemalüddin ticaret yolu ile epey zenginleşmiş olsa da oldukça mütevazi yaşayan ve yolu Finlandiya'ya düşen hemşehrilerine desteğini hiçbir zaman esirgememiş bir kimsedir. Battal'da ondan milli konularda pek çok destek aldığını hatta kitap basmak için ondan para aldığını da

belirtmektedir. Musa Carullah'ın da ondan kitap bastırmak için destek aldığını Battal makalesinde yazmaktadır.

Abdullah Battal Taymas,"Kazanlı Dilci Cemal-üd-Din Velidi ve Eseri" *Türk Kültürü*, VI/65, 1968, s.45-52. Tetiş_Kazan'da 1890 lı yıllarda dünyaya gelen ve Abdullah Battal Taymas'ın Rusya yıllarında iken de tanıştığı Cemalüddin Velidi *Tatar Dilinin Tam Sözlüğü* ile ilk kısmını yayımlamaya muvaffak olduğu eserinin ikinci kısmını tamamlayamamıştır. Abdullah Battal'ın bu makalede vermiş olduğu bilgilere göre Rusya'daki Bolşevik ihtilali sonrasında çıkan iç savaş esnasında Aklar ya da Kızıllardan herhangi bir tarafa geçmemiş ve savaş bitiminde Bolşevikler tarafından dışlanmamıştır. Bu sebeple ona öğretmenlik gibi işler yaptırılmışsa da ölüm haberini Türk Dil Kurultayı çalışmaları için Türkiye'de bulunan ünlü Rus profesör A.Samoyloviç vermiştir. Ancak Battal kendi yaptığı araştırmalar sonucu onun Rus hapishanelerinde yaşamını kaybettiğini öğrenmiştir. Ölüm yılının ne olduğu konusunda net bir bilgi yoktur. 1932 öncesi bir tarih olması gerektiği belirtilmektedir.

Abdullah Battal Taymas, "Ben Onu Gördüm" , *Türk Kültürü*, VI/69,1968, s.49-52. Bu makale Abdullah Battal Taymas'ın Mısır'da bulunduğu yıllarda ünlü Kırımlı iş adamı ve gazeteci İsmail Gaspıralı Bey ile karşılaşması ve onunla yaklaşık iki ay boyunca süren ve devam ettirilmeyerek kapatılan *en-Nahza* adlı gazetenin çıkarılışı konusunu anlatmaktadır.

Abdullah Taymas, "Kazan Türklerinde Atasözleri ve Deyimler" *Türk Dili*, Tanıtan: Kerim Yund, VIII/214, Cilt: XX, 1969, s.585-589. Bu yazı Kerim Yund tarafından hazırlanmış olup Battal'ın yazmış olduğu bu addaki kitaptan bir bölüm de verilmek suretiyle kitabın tanıtımı amaçlanmaktadır.

Battal Taymas, "Yeni Kazan Türk Edebiyatına Kuşbakışı", *Kazan*, VIII/21, 1978, s.7-26. Makalede, yazar Kazan Türk edebiyatının tarihsel süreçteki gelişimini ele almaktadır. İlk olarak Sovyetler öncesi edebiyat alanında yapılmış olan ilk çalışmalar ve bu çalışmaları yapan edebi kişilikler ele alınarak onların bu edebiyatın gelişimine nasıl katkı yaptıkları izah edilmektedir. Bu yazarlardan Kayyum Nasıri, Şihabüddin Mercani (tarihçi özelliğine vurgu yapmak suretiyle), Ali Asgar Kemal ve Fatih Kerimi'nin bu devrin en önemli edebi kişilikleri olduğu belirtiliyor. Kayyum Nasıri'nin Tatarca adını ilk ortaya koyan kimse olduğunu da özellikle vurgulayan Battal; Sovyetler öncesi dönemde ayrıca Birinci Rus ihtilali sonrası oluşan serbestlik ortamında ise Islahçılar

adlı grup ile Fatih Emirhan, Alimcan İbrahim ve Cemal Velidi gibi şahsiyetlere dikkat çekmekte, komünizm döneminde ise ilk karışıklıkların bastırılması sonrası Kazan Tatarlarının olsun diğer Müslüman grupların olsun alfabe tartışmalarına daldığını ve rejimin dayatmaları ile önce Latin alfabesinin sonrasında ise Kiril alfabesinin kabul edilerek milli Tatar edebiyatının bu yolla baskı altına alındığını belirtmektedir.

SONUÇ

Abdullah Battal Taymas Kazan Türkleri içinde yazıları ve kitapları ile kendini kabul ettirmeyi başarmış dikkat çekici bir şahsiyettir. Dil, din, edebiyat, siyaset ve eğitim anlayışının şekillenmesinde tabiidir ki almış olduğu eğitimin ve bulunduğu çevrelerin etkisi olmuştur.

Battal milliyetçi ve dinine yürekten bağlı bir kişilik olsa da dinin skolastik olarak öğretilmesine ve bu tarzda eğitim kurumları açılmasına çocukluğundan itibaren karşı duran bir kişilik olarak göze çarpmaktadır. Kısaca ceditçi-kadimci olarak adlandırılan bu kesimler arasındaki mücadele aslında çok önceleri başlamıştı. Tartışmalar Battal'ın gençliğinde de devam etmekte idi. Ailesi Battal'ı klasik manada eğitim veren medreselerde okutsa da o bu anlayışı benimseyen bir kimse değildi. Hatta daha modern bir eğitim alabilmek konusunda ailesinin aksi yönde telkinlerine aldırış etmeyerek eğitimini farklı okullarda sürdürmeye ve ileride Mısır'a gitmeye karar vermiştir. Battal'ın Mısır yıllarındaki faaliyetlerine bakılacak olursa burada iken neşrettiği Muhammed Abduh ve Cemaleddin Afgani'yi tanıtan *İslam Feylesofları* adlı eser daha sonra İsmail Gaspralı ve Yusuf Akçura ile giriştikleri gazete neşri faaliyeti onun siyasi hayatında muhafazakâr yönelişlerden çok modern ve yenilikçi düşünceler içinde olduğunu göstermektedir. Rusya yılları içinde yazılarıyla boy gösterdiği gazete ve dergilerde de hep bu düşünceleri savunmuştur.

Battal dini reddetmese de onun katı bir şekilde tatbikinden yana olmamıştır. Bu yüzden örneğin tesettür gibi tartışmalara girerken bile Türklerde kadınların kaçgöç içinde hiçbir zaman olmadığını, bu âdetin Farisiler ve Abbasiler eli ile Türklere benimsetildiği görüşünü savunur. Düşüncelerine dayanak olarak da tarihi kaynaklardan *İbn Fazlan Seyahatnamesi*'nde yazan bir olayı gösterir. İbn Fazlan'ı karşılayan Bulgar Kralı tahta eşi ile beraber oturmuştur. Yine başka bir seyyah olan İbn Batuta'nın Türkistan'ı ziyareti esnasında Hakan'ın kızları elinden kımız içmesini de buna örnek olarak göstermekten geri kalmaz. Dolayısıyla bu anlatılanlardan hareketle Abdullah Battal Taymas'ın karakterinin şekillenmesinde ceditçi yaklaşımların önemli role sahip olduğunu söyleyebiliriz. Ancak ne olursa olsun Battal'ın kişisel üslubunda ceditçi ve kadimci bağlamında bir ayrımcılık ve hizipçilik bulmak olası değildir. Söylemleri kucaklayıcı ve bütünleştiricidir. Ayrıştırıcı değil, birleştiricidir. Bu onun ömrü boyunca taşıdığı en önemli vasıflardan olmuştur.

Abdullah Battal'ın araştırmacı ve entelektüel kişiliğinin bu derece ileri olması onun birkaç dili iyi derecede biliyor olması ile de ilgilidir. Battal ana dili Tatarca'dan başka Türkçenin diğer lehçelerini de üzerinde makaleler yazacak derecede biliyordu. Bu durum onun güçlü bir dil uzmanı olduğunu gösterir. Abdullah Battal'ın *İbn-i Mühenna Lügati* ve Türk dilinin en eski eseri sayılabilecek olan *Divan-u Lügat it Türki* üzerine verdiği eserler ve makaleler onun bu özelliğinin bir sonucudur. Türk dilinin birkaç lehçesini bu derece bilen başka bir yazar bulmak kolay olmasa gerektir. Bu özelliği sayesinde Türkiye'ye geldiği yıllarda Atatürk'ün emriyle Yakut Dili Sözlüğünün hazırlanması çalışmalarında bulunmuş, Profesör K.K.Yudahin'in Rusça-Kırgızca olarak hazırladığı sözlüğün Kırgızca-Türkçe şeklinde çevirisini yapmıştır. Bunlardan başka Rusça, Farsça ve Arapça dillerini iyi derecede bilmektedir. Türkiye'ye gelir gelmez Fuat Köprülü'nün başında olduğu Türkiyat Enstitüsüne tarih ve dil konusunda Rusçadan bazı çeviriler yapmıştır. Bunun dışında gençlik yıllarında medreselerde Arapça eğitimi almış daha sonraları Kahire'ye giderek bu dili ilerletmiş ve bu dilden Tatarca'ya eserler tercüme etmiştir. Kahire'den Rusya'ya dönüşünde ise Rusçasını daha mükemmel hale getirerek bu dilde de eserler neşredecek ve tercüme edecek duruma gelmiştir. Bunlarla da yetinmemiş ve 4 yıla yakın bir süre kaldığı Finlandiya'da Fin dilini öğrenmiş ayrıca bu süreçte Fransızcasını da ilerletmiştir. Bu anlatılanlardan anlaşılacağı gibi Battal birkaç dilden dünya literatürünü bizzat takip edebilecek düzeyde dil bilgisi ile donanmış bir âlimdi. Ondaki araştırma merakı da buna eklenince ortaya güçlü bir kalem çıkmıştır.

Abdullah Battal'ın kişiliğinde görünen en belirgin özelliklerinden biri de onun edebiyat aşığı bir kimse olmasıdır. Nitekim 1903 yılında yazmış olduğu ilk eserinin Kazak, Başkurt ve Tatarlarca milli şair olarak kabul edilen ünlü şair Akmolla hakkında olması da bu yönüne delalet etmektedir. 1880 ile 1969 yılları arasında geçen 89 yıllık ömrüne sığdırdığı pek çok kitap, gazete ve dergilerde yazmış olduğu onlarca makalede onun edebi kişiliğinden izler bulmak mümkündür. Yazar olarak en çok tarih ve edebiyat alanlarında eserler vermiştir. Çünkü devasa Rus coğrafyası içinde okyanusta bir damla sayılabilecek Tatar halkının kültür ve ananelerinin yaşatılabilmesi için bu iki sahada verilecek olan eserler şüphesiz ki çok önem arz etmektedir.

Abdullah Battal'ın Mısır yılları sonrası Rusya'ya dönüşünde yazmış olduğu eserler içinde de birçok edebi eser bulunmaktadır. Nitekim 1913 yılında Kazan'da yazmış olduğu *Nazariyat-ı Edebiye* adlı kitabı bu konuda ilk eserlerindendir. Yine 1914

yılında dostu Alimcan İbrahimov ile *Yana Edebiyat* isimli antolojiyi beraberce hazırlamak suretiyle bastırmışlardır.

Abdullah Battal Taymas'ın 1925 yılında gelmiş olduğu Türkiye'de de asıl çalışma sahasının Türk dili olduğunu söyleyebiliriz. 26 Eylül-5 Ekim 1932 tarihlerinde düzenlenen Birinci Türk Dili Kurultayına davet edilmiş ve burada bir tebliğ sunmuştur.[195]

Ayrıca ünlü Rus dilbilimci K.K.Yudahin[196]'in Kırgızca-Rusça Sözlüğünün Rusça karşılıklarını Türkçeye tercüme etmek suretiyle ilk Kırgızca-Türkçe sözlüğün neşredilmesine de hizmet etmiştir.

Battal birçok dili bilmesi sayesinde farklı dillerde yayınlanmış olan eserlerden feyz almış ve zengin bir literatürden istifade etme şansına sahip olabilmiştir. Bu onun en büyük avantajlarından birisi olmuştur.

Ali Birinci ise onun insan tanıma merakına dayanan yazılarıyla Kazan çevresi fikir ve ilim adamlarını tanıtan pek çok eserine işaret ederek eserlerinde bu denli ilim adamlarını tanıtan başka bir âlim bulunmadığına ve Battal'ın Kazan çevresi teracim-i ahvalinin İbn ül Emin'i sayılabileceğini yazmaktadır.[197] Ali Birinci, Battal'ın yazdıklarının önemini anlatmak için onun bu konuda yazmış olduklarının bir an için olmadığının düşünüldüğünde onun ne denli önemli eserler bıraktığının idrak edilebileceğini söylemektedir ki bu tespit doğru bir tespittir.

Abdullah Battal Taymas Kazanlı Tatar aydınlar içinde hayatı ve eserleri hakkında çok fazla bilgi sahibi olunamamış olan bir aydındır. Bunun en başta gelen sebeplerinden bir tanesi Abdullah Battal hakkında Türkiye'de yazılanların onun ömrünün büyük bir kısmının geçmiş olduğu Rusya, Mısır ve Finlandiya yıllarını çeşitli sebeplerden dolayı dikkate almamasıdır. Bu yüzden Abdullah Battal hakkında Türkiye'de yapılan çalışmalar onun anılarında vermiş olduğu bilgilerin kısa bir tekrarından öteye gidememektedir.

Yapmış olduğum bu yüksek lisans çalışması esnasında bu eksikliğin giderilmesi için Battal'ın doğduğu ve uzun yıllar yaşadığı Kazan şehrinde ve Moskova'da ciddi bir kaynak araştırması yapılmıştır. Bu çalışma esnasında Kazan Üniversitesi ve Kazan Milli Kütüphanesinde Battal'ın Rusya yıllarında iken yazmış olduğu eserlere ve gazete

[195] Ali Birinci, *age*., s. 171-195.
[196] Konstantin Kuzmiç Yudahin(1890-1975), Rus Türkologdur.
[197] Ali Birinci, *age*, s. 171-195.

makalelerine ulaşma imkânımız olmuştur. Abdullah Battal Taymas'ın Rusyada yaşadığı yıllarda yazmış olduğu gazete makaleleri taranarak tez çalışmasında kaynak olarak kullanılmıştır. Ayrıca Türkiye'deki çalışmalarda varlığı hakkında bilgi olmayan *Ana Tili Sarfı* adlı kitap da bu araştırmalar esnasında tespit edilerek aslından kopya alınmak suretiyle kaynak eserler arasına konulmuştur. Bu eser Battal'ın Bolşevik ihtilali sırasında gazeteciliğine yasak getirilmesi üzerine Tatar çocuklarına ilkokullarda Tatarca'nın öğretilmesi amacıyla yazmış olduğu bir gramer kitabıdır. Böylece yapmış olduğum bu tez çalışması Battal'ın yazdıklarının ortaya konulması bakımından en geniş materyale sahip çalışma olmuştur.

Abdullah Battal hakkında Rusya'da yazılmış olan makalelerin de bu tez çalışması ile toplanması ve değerlendirilmesi, onun Tatar aydınları gözüyle nasıl değerlendirildiğini göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Bolşevik ihtilali sonrası ülkesini terkeden ve komünist dönem boyunca hakkında herhangi bir çalışma yapılmamış olan Battal'ın bıraktığı eserlerin bu günün Tatar akademisyenlerince araştırılması, onun hayatı ve edebi kişiliği hakkında yapılan çalışmalar şüphesiz ki Türkiye'de yapılan çalışmalara çok şeyler eklemektedir. Bunlardan özellikle L.H. Hamidullin'in yazmış olduğu makale onun yaşamı hakkında yanlış bilinen pek çok noktayı bize açıklamaktadır. Abdullah Battal'ın ailesi hakkında bilmediklerimiz, Mısır'da iken El-Ezher'de okuyup okumadığı konularına Hamidullin çok iddialı açıklamalar getirmektedir. Onun yazdıklarından Battal'ın El-Ezher'de, istemiş olsa da çeşitli sebeplerden dolayı okuyamadığını öğreniyoruz.

Abdullah Battal hakkında Kazan akademik çevrelerinde yazılanların çoğunluğu onun edebi yönü ağır basan bir yazar olduğuna işaret etmektedir. Oysa Battal hakkında Türkiye'de yazılanlara bakıldığında onun edebi yönüyle birlikte siyasi yönünün de dikkat çekici olduğuna işaret ederler. Hatta çoğu çalışma Abdullah Battal'ı siyasetçi olarak nitelendirir. Hâlbuki hem yazdığı eserlerin niteliği hem de hatıralarında kendi ağzından siyasi kişiliği hakkında vermiş olduğu bilgiler Abdullah Battal'ın siyasetten çok fazla hoşlanmadığını ve siyasi çalışmaların çoğunlukla fayda sağlamadığı gibi bir düşünceye sahip olduğu görülmektedir. Battal'ın Türkiye'de uzun yıllar süren memuriyeti boyunca ve emekli olduktan sonraki yaşantısı da siyasetten uzak kişiliğini teyit etmektedir. Bu derece suskunluk sadece Türkiye'deki iktidarın değişik düşüncelere anlayış göstermeyişi ile açıklanamaz. Bu suskunlukta mutlaka Battal'ın siyasetten hoşlanmayan yönü de etkili olmuştur.

Battal toplumun sorunları ile yazarlığı dolayısı ile birebir ilgilenmiş bir kimsedir. Ancak onun bu ilgisinde hizipçi bir kişilikten ziyade tüm Tatar ve Türki halkları kucaklayıcı ve birleştirici bir dil kullandığı görülmektedir. Siyaseti hizipçiliğe yol açtığı için tercih etmez. Gazete yazılarında toplum katmanları ile ilgili her türlü sorunu kendince açıklamaya çalışır. Yazmış olduğu makalelerinin konuları çok çeşitlilik gösterir. Bir yazısında Bolşevizm'i incelerken daha sonra kadın konusuna neşter vurur. Bir sonrasında ise Türk dilinin gramer yapısına girebilir. Bu yönden oldukça renkli bir kişilik olarak kabul edilmelidir.

Abdullah Battal kendi ifadeleri ve çalışmaları doğrultusunda ancak eğitimci ve edebiyatçı olarak nitelendirilebilir. Edebi sahada ise dilcilik vasfı çok ağır basar. Onun uzun yaşamı boyunca yazmış olduğu makalelerin çoğunluğu dil sahasındadır. Dil onun hobisi gibidir. Kelimelerin anlamı ve nereden geldiği gibi sorular ona göre önemli konulardır.

Abdullah Battal Taymas Kazan Tatar aydınları içinde hem yazmış olduğu kitaplar hem de gazete makaleleri ile geride çağdaşlarına göre oldukça fazla eser bırakmıştır. Hem yazmış olduğu konuların çeşitliliği hem de sayısı bakımından dönemindekilere göre dikkat çekicidir. Çalışmamızın ekinde makalelerinin bir tasnifi ve özeti de bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

Çağatay, Saadet. «Abdullah Battal Taymas.» *Azerbaycan* (Güneş Matbaası) 191-196 (1970): 13-20.

Akpınar, Yavuz. «Taymas Abdullah Battal.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi* 40 (2016): 194-196.

Alimcan Şeref. *Harflerin Müdafaası.* Çeviren A. Battal Taymas. İstanbul: Yeni Matbaa, 1926.

Binark, Naile. «Abdullah Battal Taymas.» *Kazan* (Kazan türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği) 21 (1978): 194-196.

Birinci, Ali. «Abdullah Battal Taymas - Kazanlı Bir Alimin Hayat Hikayesi.» Düzenleyen: Nazım H. Polat. *Journal of Turkish Studies* (Harvard University) 30/1 (2005): 171-195.

Dış İşleri Bakanlığı Arşivi. Dn-5300

Demiroğlu, Hasan. *Ülfet Gazetesi.* İstanbul: Atatürk Kültür Merkezi, 2012.

Devlet, Nadir. *İsmail Bey (Gaspıralı).* Cilt 99. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988.

—. *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi 1905-1917.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.

Emekli Sandığı Arşivi. Dn-75508

Galiahmetov, A. K. *Natsionalnoe Dvijenie v Povolje v 1917-1918 Godax: Po Materialam Rabot Tatarskih Emigrantov v Turtsii.* Cilt 153. 3 cilt. Kazan: Uçenie Zapiski Kazanskogo Üniveriteta Dumanitarbie Nauki, 2011.

Galiyeva, Elmira. «Tatarlarning Ulug Ziyalısı.» *Tatar Edebiyat Meseleleri*, t.y.: 38-52.

Hamidulin, L. H. *Nekotori Utoçneniya i Dopolneniya k Oçerki Turetskogo Uçenogo Ali Birindji o G. G. Battale.* Kazan: Nauçnıy Tatristan Gumanitarnıe Nauki, 2011.

Tahir, Mahmut. *Kazan Türklerince Arap Harfleri ile Yapılmış Neşriyat Bibliyografyası.* Ankara, 1976.

Taymas, Abdullah Battal. *Ben Bir Işık Arıyordum.* İstanbul: Tan Gazetesi Matbaası, 1962.

Taymas, Abdullah Battal. «Ben Onu Gördüm - İsmail Gaspıralı Hakkında Notlar.» *Türk Kültürü* IV, no. 69 (1968): 49-52.

—. *Kazan Türkleri.* Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1966.

Taymas, Abdullah Battal. «Kazanlı Fikir Adamı ve Tarihçi Rızaeddin Fahreddinoğlu.» *Dergi* (Sovyetler Birliği Öğrenme Örgütü), say. 7, 1956, s. 17-32.

—. *Kazanlı Türk Meşhurlarından Musa Carullah Bilgi.* İstanbul: Sıralar Matbaası, 1958.

—. *Rus İhtilalinden Hatıralar I.* İstanbul: İstanbul Turan Kültür Vakfı, 2000.

Yaman, Ertuğrul, Ahsen Esatoğlu, ve A. Kemal Bolaç. *Türkiye'deki Türk Dünyası.* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.

EKLER

Transkripsiyona İlişkin Not

Tatar Türkçesinde 22 ünsüz, 9 ünlü vardır. Tatar Türkçesindeki 9 ünlüden **a**, **u**, **ü**, **ı** ve **i** sesleri Türkiye Türkçesindeki gibi telaffuz edilir. Tatar Türkçesindeki **e** (açık e), Türkiye Türkçesindeki **e**'den daha açık ve geniş söylenir. Tatar Türkçesindeki **o** ve **ö**, Türkiye Türkçesindeki **o** ve **ö**'den daha dar ve kısadır. Bunlardan başka Tatar Türkçesinde Türkiye Türkçesindeki **i**'ye benzer ama ondan daha kısa olan ve **e**'ye kaçar şekilde telaffuz edilen **e** (kapalı e) sesi vardır.

Tatar Türkçesinde Türkiye Türkçesinden farklı olan ünsüzler dört tanedir: **h**, **ñ**, **v**, **g**. Bunlardan **h**, gırtlaktan çıkarılan hırıltılı **h**'dir. **Ñ** nazal **n**'dir. Tatar Türkçesindeki **v**, Türkiye Türkçesindeki gibi dişler dudağa değdirilerek çıkarılmaz, iki dudak arasında çıkarılır. **G** sesi de Türkiye Türkçesindekinden daha belirgin telaffuz edilir.[198]

Transkripsiyon yapılırken, metni okuyucu için daha anlaşılır ve kolay okunan yapmak için neredeyse tamamen Türkiye Türkçesi alfabesinde yer alan harfler kullanıldı ve sadece iki ses farklı harflerle belirtildi: i ile e arasındaki kısa sesi belirten **é** (kapalı e) ve nazal n'yi belirten **ñ**.

[198] Tatar Türkçesinin seslerine ilişkin bilgilerin alındığı kaynak: Komisyon, "Tatar Türkçesinin Kısa Grameri", *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, s. 1087.

BATTAL TAYMAS'IN RUSYA'DA YAZDIĞI MAKALELERİNİN TRANSKRİPSİYONU VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARIMI

I. 1909 Yılında Şura Dergisi'ndeki Yazıları

A.Battal, "Tenkit", *Şura*, No: 12, (8 Cömadelahir 1327 [15 İyun 1909] s. 360-362.

صحیفه ۳۶۰ شورا عدد ۱۲

اورنی بلماوین صاغلاو ایچون، اگرده بوندای
سؤ تدبیرگه مراجعت ایتمه محقق صورغه
اول اورن هلاك اولور. بونك ایچون طوغلمان
انسانی الك اول ذار، سوگره صوری صو ایله
اورلرنده باغلاب صنعتی صوری بر اورنده
کوپورگه کیرالك. سوگره ندرجا اول اورنك
هواسنی یاخشی ایچش اولادر، بنه عوام
آراسنده صوریلمه فارضی ایسترکچ ایچون
«والنیق فکری بار، لکن بو صنعتکر طلمبا
عطادر، چونکه فائدهسی اولا طورغان براسه
قلب طرفنه سیامت ایتوچیلر استعمال ایدرلر
ایدی. حالبوکه آنلر ایسترکلرینك فائدهسنی
استعمالدن صاغلاتورلر.

صوریلمك تأثیر بنه فارضی انسانلرنی حرکت
ایتدیرر بر تدبیر بولنمسه بونچه آرو
درهسنه بتکریلو ایچلمز. صوریلمن متأثر
اولغان آدم هیچ طوغلمالر ایچلمز. چونکه
طوغلمق طوریمه انسانلری اویور و اوزیمده
بولغلاب کیتوب چوك یوقولوب طورمالر.

آرتق انسانلکن واقعه یوزلی تورسه
ایچماکه تیراکلر مائده جریان هوادهٔ صعروض
بولمق بارچهسی صوری آلمامنه سبب اولور،
سوك.

بقلم نورالحمد الامدی

تنقید

سوز باشی

مطبوعاتمزنك آناسی «ترجمان» جریدهسی
یوقدن ایسکی، اوچ یل ایچنك، یعنی باشی
اثرلر خصوصه فکرینی بازدیغی صرده: «هر

بر یقلان کتابی آنقلاب قبول ایتوب طوریمن
دیوری کچدی ایدی. بوندن صوك تنقید دیوب
جیغه باشلاب، یاغشینی یاغدردن آیرمسه
کرشیلی» «به یازمشیدی.

واقعاً هر اشنك بر وقتی، هر نشتنك بر
دیوری واردر. عسام علاکر، کوزیل قز جدیدلر،
کناه کیاثرلر، «اعتبار»لر علی آنلرین کوب
زمان سوکمی «سلیمه»ده شا کرد ایله اسطوه پنت»،
«محبوبه»، «لوح بدیعه»، «بختسز یکت»،
«نظیف سعادت»لر وبالخصوص نشر ایدلکلان
جاغلرده تنقید دلاین ایله ماناقب بیك موسسر
و معناسز اولور ایدی. چونکه برم آرامزده اول
زمانلرده لوغویسی و یا کی نامار ادبیاتی تأسیس
ایتوفکری برده یوق ایدی. «دینی مقدسلر» پهرده
بر طاقم مرتبه اسطولاسنده کتابلری استعمال
ایتولر. آی اویغونده نارا ناتوپان ایتلر، خاتون
وتارلر بعز آرالسنده اوزدرمق و کوکلر بویاتمق
ایچون یوسف کنانی، طاهر ایله زهره، بوز یکت،
بارم آلما، کیسك باش کتابلری کبی نوبسلر
اوغولا رضکلانا! مقدس بر غیر بعزنك دیدیکی
کبی، بوتارق اولو طاغلاو معدنی بولانمز ورایق
بر درجهکه یوکسلمکه همان دوارمدن اوزولمی،
نورلی موضوع و بعضاره دائر یا کی، یا کی رسالہ
وکتابلرنك کیرهکلیکی هیچ بر نورلی سیرامی ایدی.

علاوه برم خلقمز، خوشرایکی وسمپاتیك
طوپاسلیغی سیندن ندن غذاسیده بر کونلرکه
عدلی دامر ایله ثبت نیرومندن اوزمادیغی کبی،
روح غذاسیده قول ایسکی و لغدن یقلان
کتابلردن اورالیوجه اوزون مصرار کیچیرمشدر،
شوفك ایچون برم آرامزدن «آتش پارچهلر»
دن (*) یافقه، ملتمك فکرینی تربیه اینه رك

*) ایسکرکان واقعدن یقلان شکر وادیغاری آلده
سوروپلیرکه «آتش پارچهلر» جنوه در.

بر عالم، خوش وصباتین تربیه ایله‌رلك بر ادیب بیتشه‌مشدر.

ملالر وشاگرلر یمزده، «کل یحیی تدریه» (هر یاکی ادنلیدر) سوزینی یالکز «شرح ملا» یاشه‌مقی «الحد لولیه» کی تطبیق ایتمکله! اتفاق ایتوب، آی اولو واوغوتو اشلر بنده بر درجه‌یه قدر تطبیق ایتوب قارارکه اصلا فکولر بنه کیلمه‌مشدر، مونه شوندی زمانلرده بزم مقصدار بیزدك برى خلقه مطالعه هویسی اولمامشدر، یاکی ادبیاتمزده دیکر تاثیی خویسی اولمرمشه بنزیر ایدی.

بناء علیه یاکی یفهان هر بر رساله وکتابدن آنقلاب وقوقلاب آلورکه صور ایدك، حتی اول باشده دیکی «اوج بدعت» دك طنینه «ملی رومان» دیب باروب قویوبده باری ایدی، باروبده اونه ایدی. اول زمانلرده تنقید ویوآخره ایله اوه‌راشیق برده یارامی ایمش که، باروبیلرك قدیر ترلوسو بیلرك رعایتی قایناسین، «دیمك استیورم که، اول زمانلرده بزدك خلق بولوده ایدی که، بولاغان کتابی اوقیمه بیله‌لك نوی قاموده یازامان دیکلی، آی اوبسه‌لوبده واوغوبده «دیه‌رکه قدر کلمه‌لر بیلسه، قاصیلك آهنك (غارمونیا) سز، رابطه‌سز وکیفیانه یازوارلرده بك یاری ایدی، یالکز اصیو نقطه نظردن قارایمه رشید قاصیی «ملتکه خدمت ایتدی» دیه‌رکه عبور بولامزدی.

عاصر ایدی اولوغلر اوتدی، خلق یحشوق اویاندی، مطالعه‌که رغبت بلمامق آرتدی، بناء علیه بو کونکه ایدی چیلاك نوی قاموکیلیشب بتمی، زیرا، چیلاك نوی قاموکویاچ کتابلرك ارماچ ایتوبن (یوخاتوبن) یاشه‌یر اشکه یارامی. حاضرده آهسکی، نوطه‌لر نوبیلمان تاوشلر کیریلك. داناً بزم آرالمزده، کیفیانه، وملك‌ده بر مرتبه تکرار یازامان یازولرلك قدر وقیمتی بتمش یا که بتمك اوزره‌در.

شولایوق ایمدی، «ترجمان» ملك ۲-۳ یل مقدم «دیدیکی کبی» نشر ایدیلکان هر بر درجه وکتابدن آنقلاب طوریق ده اصلا یارامسیر. چونکه ایشه بوتلرك همه‌سی بحثی وسفیول دکل، یفهان رسائل وکتابلرمزك سانی کوبایدی و هر کون یاکیلری، چیقیوبطوریه‌جقدر، مبتلری ده وار، نایابلر وجه. هر بر یفهان کتابی تنقید وعا کمه‌سز دیول اینوب طوریق، اولا اوزیمزك مه‌نکی نایاب ایله بحثی، کوزمل ایله براکیلمی آیروراق توکه مالك اولمامان بر ملت اولمز، یعنی کوره‌مه‌ز، نایاب یفهان وایاو وکل عبور ومنر چیاره‌که ظلم ایدلمش اولمه، چونکه یفهان اثلر عموما تحسین وتقدیر ایدیلدیکنه بر دیلر ایله نایابلرینه بر کوز ایله نازلمش وصیله‌سنه بر نورلی حکم ایدلمش اولا. بناء علیه بو حالده فلاسیق (نخبه) عبوراك فایسیاری اولدیغی بلنمی وآنلرك بیتشوینه ترغیب وتشویق کور، سانلمی ویول آچلمی، بوندن طولایی ادبیاتمز قاریشیق بحثلر بر حالده قالا و رقیلده ترقی‌ده اینمی.

مونه ادبیو مسلرکه مبنی برکه تنقید مسلکی سینده، جلاب اهمیت بیرورکه کیرمك، درست، بو کونکه درده تنقید وتقریظی «یکان درمه بولو، نافی بوق دکل، غزته ومجموعه‌لر یازده قصوری تنقید وعا کمه‌یاپلری ده وار. انکن بونلر بیك اهمیتسز، بیك ناقصدر. زیرا حسکوب غزته وژورنالکر یمز، فانالوغلره‌نی کبی، یاکی انرلرنك آنچق اسملریی، مؤلفی یاکه مترجملر بیلك آدلریی، عمل طبعلریی ویهالریی‌نه صاتاب چلمر وآنلری هیچ بر نورلی تنقید وعا کمه اینمیلر وآنلر توغریسنه اوزلریمك فکر ونظرلریی یازمیلر.

بعض تنقیدلر ، بارى کتابسنك مؤلفینی سوکوب وآنی مسخره اینیدن عبارت. بعضا مسلکی باشقه‌لرینی البیسی تاماماتوب ، تنقیدچیلرى بر طرفلغین چیقاروب نظریتی بر آز غیشاینورغه وظیفه‌سی آرزاق کله‌کی بتورگه قیور اینه .

کوبسنجه بزم تنقیدچیلر کتابه‌غی نظر وفکرلرینی کسنه بر درجه‌یه غیر تنقید و مجا کیه اینه‌لر. طرز افاده تعبیرات و املاء مسائلارینه اهمیت بیرگان کشی املا یوق. بالخصوص که، ترجمه‌لرنك درست ترجمه اینمامه‌سینه، تعبیرلر، اصطلاحلر، السنه‌لرنك تاثیر یه اولوب یا اولماوینه وعمومیا ترجمه‌نك جانلی، اورنلی، وتاثیر ریخته اولارق یغوب، یغماوینه اعتبار ایتکان آدم یوقه کورنمی .

مالبوکه بزگه بو نقطهٔ نظردن تنقیدگه هم بك اهمیت بیرمرگه ایوش. چونکه بز اللی ادبیاتمزی یاللی تاسیس اینیاك دوریندهمز ، املامزغه صواق وعمومیا مقبول قاعده‌لر قویولمامی یوق. تعبیرات واصطلاحاتمز ، ترك ، عرب وروس تاثیری آستنده حیران اولوب یورى. هر یازیجی کیفیانه املا قوللانه ر کیفیانه تعبیرات واصطلاحات استعمال اینه . علاوه بو جهتدن ده بزم ادبیاتمزده یوکنده تمام آثارمیا مکمل یادر ، ادبو ادبی آثارمزدن بر آز کیمسه‌لك ایچون بدیعی تنقیدلرنك بیك الوع یازدمی اولسه کیروك .

املاء وانشاء قاعده‌لرینی اوگرتده طورمق ایچون ، مکتبلر اولدیغی اشکار اینیوم . شولای بولسه‌ده بزم کبی املاء واقاده قواعدینی مکتبده اوگرنمگان وزمانه کوجلمری ایله فلکه صارلمان وادبیات دنیاسی نیرمسنه ثمیله‌گان کشیلرنك ، بالکلیشلری حسکورسه‌ملسه ، ـ ادبیاتمزی خوصوصیتدن صاقلامق توغریسنده قائمسی الزامی قالمالر ایدی . مین اوزم شول فکرده اولدیغم ایچون ، ترجمه اینمگم بر کتابنك مقدمه‌سنده ترجمه وتحریراتمگی تصور ایتمی اوزیمه سویلمر ـ که انتقاد اینمگه دعوت اینمشیدم. فقط بیر اتاسف نقول بیوران بولونمادی .

اوزون سوزلك قیسقه‌سی ، الوغ بر عالم ومحرر بیزدن اعتراض اینمگی اوزره ، یازه‌جق معامله‌یه تنقید دیگان ترسه یوق ثلی. مالبوکه آوروپالیلرده ویرسلره تنقید (Kritik) فوق العاده ترقی اینمشدر . آنده تنقید ، ادبیات (Literatur) بلکه هم بر فنمدنی تشکیل اینه ، تنقید (Kritik) هر بلکه متخصص عالملری بیك کوب. غزته وژورنالرینده‌کی مقالهٔ مقدمه معاکیه (Bibliographie) برنکیلرگه قیاس قبول اینمز درجه‌ده کیچیکدر .

رویه‌ده ناشر ، ترك مطبوعاتنده بزم آرزو ایتدیگم کبی تنقید ، امید کیمان بك فضیله آنیق « فروضات » ژورنالنده کورولوب قالمشیدی .

مین میم اولان « تصویرالمرأه » و « المرأة الجدیدة » کتابلرینك ترجمه‌لری مقدمه تفصیلی بر تنقید یاروب فارانغوی بولام . بوانرا آنسام نه املا . بوانرا آلیانام هیچ اولماسه ، بو طرزده دوغری تنقیدگه یاقلاب یول آچو غرضیله ناقل اولدیغی اولورم .

ع . بك .

باشقردلر (٥)

اورال باشقردلری مسلمان اولمقلری کبی ، آمسترداده بولغان باشقردلر آرسنده‌ده اونکلان زمانلرده اهل اسلام بولوندقلرین بعض

٥) باقی ۱۱ نجی ددده

A. Battal, “Tenkit”, *Şura*, No: 12, (8 Cömadelahir 1327 [15 İyun 1909] s. 360-362.

Süz Başı

Matbugatımızniñ anası “Tercéman” gezitesé bundan iké -öç yıl élék begzı yaña eserler hakında fikéréné yazdıgı sırada: “Herbér çıkkan kitapnı alkışlap kabul itép tormak devéré kiçté indé. Bundan soñ tenkit ve mövahazege başlap, yahşını naçardan ayırmaga kéréşmelé” diye yazmıştı.

Vakıygan her éşnéñ bér vakıtı, her teşebbüsnéñ bér devéré vardır. Hisam mullalar, Güzel kız Hediçeler, Gönah-ı kebairler, İgtibarlar hetta anlardan küp soñgı “Selime”, “Şekért ile student”, “Megıyşet”, “Öç bedbehét”, “Behétséz yégét”, “Teglimde segadet”ler ve başkalar neşér idélgen çaklarda tenkit felan ile mataşmak bik mevsimséz ve megneséz ulır idé. Çönki bézém aramızda ul zamanlarda uku hevesé ve yaña tatar edebiyatı tesis itü fikéré bér de yuk idé. Dini medreselerémézde bér takım garepçe sholastika kitapları istigmal itéle, ak östénde kara anıgan irler, hatın ve kızlarımız arasında vakıt uzdırmak ve küñéller yubatmak öçén Yosıf kitabı, Tahir ile Zöhre, Büz yégét, Yarım alma, Kisékbaş kitapları kébi nerseler ukıla ve tıñlana. Moktedir bér möherriréméznéñ didégé kébi, bunlarnı uku, tıñlau ve midené bulandırırlık bér derecege yitse de haman şunlardan uzılmıy, törlé mevzug ve beheslere dair yaña, yaña risale ve kitaplarnıñ kireklégé hiçbér törlé sizélmi idé.

Holasa bézém halkımız, zevéksézlégé ve hissiyatınıñ tupaslıgı sebebénden ten gıdasında bu könlerge hetlé kamır ile it tiresénden uzmadıgı kébi, ruh gıdasında da şul iské ve éşten çıkkan kitaplardan uzalmıyça ozın gasırlar kiçérméştér. Şunın öçén bézém aramızdan “Aktık mogikanlar”dan[199] başka, milletnéñ fikéréné terbiye iterlék bér galim, zevık ve hissiyatını terbiye iterlék bér edip yitéşmeméştér.

Mullalar ve şekértleréméz de “Kölle cedidün leziz” (her yanı lezzetlédér) süzéné yalgız “Şerh-i Mulla” başındagı “Elhamde lilvelihi”ge tatbik itmekle iktifa itép, anı uku ve ukıtu éşleréne de bér dereceye kader tatbik itép kararga asla fikérleréne kilmeméştér. Méne şundıy zamanlarda bézém maksadlarımızniñ béré halıkta motalaga hevesé uyandırıp, yaña edebiyatımızga nigéz taşı kuymak ulırga tiyéş idé.

Binaen galeyhi yaña çıkkan herbér risale ve hikeyené alkışlap ve kotlap alırga mecbür idék. Hetta ul çakta tégé 5 tiyénlék “Öç bedbehét”néñ tışına “milli roman” dip yazıp kuyu da yarıy idé. Barı da üte idé. Ul zamanlarda tenkit ve muvahaze ile

[199] İskérgen ve éşten çıkkan fikér ve ömidlerné alga sörüçélerge “aktık mogikan” deniledér.

ugraşmak bér de yaramıy idé ki, yazuçılarnıñ gayreté, ukuçılarnıñ regbeté kaytmasın. Dimek istiyorum ki, ul zamanlarda béznéñ halık yokıda idé ki, yoklagan kéşéné uyatmaga çilek töbé kagu da yaragan şikéllé, anı uyatırga ve ukırga derdlendérérge möhterem möherrir Reşid kazıynıñ aheng (garmoniya)sız, rabıtasız ve keyfiyane yazuları da bik yarıy idé. Yalgız oşbu nokta-i nazardan karap kına Reşid kazıynı "milletke hézmet itté" diyerge mecbür bulamın da.

Hezér indé ul vakıtlar ütté. Halık yahşı uk uyandı. Motalagaga regbet baytak arttı. Binaen galeyhi bu könde indé çilék töbé kagu kiléşép bétmi. Zira, çilek töbé kagu uyau kéşélerné izgaç itüden (yödetüden) başka bér éşke yaramıy. Hezérde ahenklé, notaga kuyılgan tavışlar kirek. Zaten bézém aramızda, keyfiyane ve méñ de bér mertebe tekrar yazılgan yazularnıñ kadér ve kıymmeté bétméş yeki bétmek üzeredér.

Şulay uk indé, "Tercéman"nıñ 2-3 yıl mokadem didégé kébi, neşér itélgen herbér veraka ve kitapnı alkışlap tormak da asla yaramıydır. Çönki elbette bunlarnıñ hemmesé yahşı ve makbul degél. Çıkkan risale ve kitaplarmıznıñ sanı kübeydé ve her kön yañaları çıgıp tormaktadır. Heybetleré de var, naçarları da. Herbér çıkkan kitapnı tenkit ve möhakemeséz kabul itép tormak, evvela üzémézñéñ meñgé naçar ile yahşı, güzel ile çirkinné ayırırlık kuvege malik olmagan bér millet oldugumıznı kürsete. Saniyen moktedir ve ileré kilen möherrir ve mötercimlerge zolım itélméş ula. Çönki çıkkan eserler gomumen tehsıyn ve tekdir idéldékte yahşılar ile naçarlarga bér küz ile karalmış ve cömlesé bér törlé hökém itélméş ula. Binaen galeyhi bu helde klassik möherrirlerñéñ kaysıları oldugu bélénmi ve anlarnıñ yitéşüéne tergib ve teşvik kürsetélmi ve yul açılmıy. Bundan dolayı edebiaytımız karışık (haos) bér helde kala ve retlenép terakki itmi.

Méne şul sebeplerge mebni bézge tenkit meseleséne de çınlap ehemmiyet birérge kirek. Dörést, bu könde bézde tenkit ve takriz digen nerse böténley yuk tügél. Gezite ve mecmügalarımızda mahsus tenkit ve möhakeme bülémleré de var. Lekin bunlar bik ehemiyetséz, bik nakistır. Zira küp gezite ve jurnallarımız kataloglardagı kébi, yaña eserlerñéñ ancak isémlerén, möellif yeki mötercimlerñéñ atlarını, mehel-i tabglarını ve behalarını gına sanap çıgalar ve anlarnı hiçbér törlé tenkit ve möhakeme itmiler ve anlar tugrısında üzlerñéñ fikér ve nazarlarını yazmıylar.

Begzı tenkitler barı kitapnıñ möellifén sügüden ve anı meshere itüden gıybaret. Begzen başkalık iblisé katnaşıp tenkitçélerné bitaraflıktan çıgarıp nazarını béraz kıyşaytırga ve kaleméné azrak kekreytérge mecbür ite.

Kübésençé bézém tenkitçéler kitaptagı nazar ve fikérlerné géne bér dereceye kader tenkit ve möhakeme iteler, tarz-ı ifade tegbirat ve imla meseleleréne ehemmiyet birgen kéşé asla yuk. Bahosus ki, tercémelernéñ dörést tercéme itélép itélmeüéne, tegbirler, istilahlar, öslüplerénéñ tatarça ulıp ya ulmauına ve gomumen tercémenéñ canlı, uynak ve tatar ruhında ularak çıgıp çıkmauına igtibar itken adem bér de kürénmi.

Helbuki bézge bu nokta-i nazardan tenkitke hem bik ehemmiyet birérge tiyéş. Çönki béz elé edebiyatımızını yaña tesis itmek devréndeméz. İmlamızga soñ ve gomumen makbul kagıydeler kuyılganı yuk. Tegbirat ve istilahatımız törék, garep ve rus te'sire artında heyran kalıp yöri. Her yazuçı keyfiyane imla kullana ve keyfiyane tegbirat ve itilahat istigmal ite. Holasa bu cihetten de bézém edebiyatımızda bu könde temam anarhiya hökémfermadır. Oşbu edebi anarhiyanı béraz kimétmek öçén ciddi tenkitlernéñ bik olug yerdemé ulsa kirek.

İmla ve inşa kagıydeleréné öyrete torgan yir – mektepler uldıgını inkâr itmim. Şulay bulsa da, bézém kébi imla ve ifade kavagidéné mektepte öyrenmegen ve zamana köçleüé ile kalemge sarılgan ve edebiyat dönyası tiresénde eylengen kéşélernéñ, yanlışları kürsetélse – edebiyatımızını fuzuyattan saklamak tugrısında faydası ulmıy kalmas idé. Min üzém şul fikérde uldıgım öçén, tercéme ittégém bér kitapnıñ mokaddimesénde tercéme ve tegbirlerdegé kusurlarımnı üzéme söylerge intikad iterge degvet itméştém. Fekat mega teessüf tenezzül boyıran bulınmadı.

Ozın süznéñ kıskası, olug bér galim ve möherriréméznéñ de igtiraf ittégé üzere, bézde çın megnesénde tenkit digen nerse yuk elé. Helbuki avrupalılarda ve ruslarda tenkit (kritika) fevkalhad terakki itméştér. Anda tenkit edebiyatnıñ möhim bér kısmını teşkil ite. Tenkit hönerénde motahassis galimler bik küp. Gezite ve jurnallarındagı kitaplar hakında möhakeme béznékélerge kıyas kabul itmez derecede keniştér.

Rusiyede tatar-türk matbugatında beném arzu ittégém kébi tenkit Ahmet Kamal Bek kalemé ile ancak "Fuyuzat" jurnalında kürélép kalmıştır.

Min möhim ulan "Tehrirel Mer'et" ve "el-Mer'ete el-Cedide" kitaplarınıñ tercémeleré hakında tefsille bér tenkit yazıp karamakçı bulam. Buldıra alsam ne egla. Buldıra almasam hiç ulmasa bu taraflarda şundıy tenkitke başlap yul açu şereféne nail ulmış ulırım.

G. Battal

A. Battal, “Tenkit”, *Şura*, No: 12, (8 Cemazil-ahir 1327 [15 Haziran 1909] s. 360-362.

Söz başı

Matbuatımızın anası olan *Tercüman* bundan iki, üç sene önce bazı yeni eserler hakkında fikrini yazdığı sırada: “Her basılmış kitabı alkışlarla kabul etme devri artık geçti. Bundan sonra tenkit ve muahezeye, iyiyi kötüden ayırmak işine başlamalı” diye yazmıştı.

Vakıan her işin bir vakti, her teşebbüsün bir devri vardır. “Hisam menla”lar, “Güzel kız Hatice”, “Günah-ı Kebair”, “İtibar” hatta onlardan sonraki devirlerde gelen “Selime”, “Şakirt ile Student”, “Megiyşet”, “Üç Bedbeht”, “Bahtsız Yiğit”, “Talimde Saadet” ve başkaları neşir edildiği zamanlarda tenkit filan ile uğraşmak dönemine uygunsuz ve anlamsız olurdu. Çünkü o zamanlarda bizim aramızda okumaya heves ve yeni Tatar edebiyatı tesis etme gibi bir fikir yoktu. Dini medreselerimizde bir takım Arapça skolâstik kitapları istimal ediliyor, ak üzerinde kara mürekkep tanıyan (yazı tanıyan) erkekler, kadınlar arasında vakit geçirmek için “Yusuf kitabı”, “Tahir ile Zühre”, “Büz Yiğit”, “Yarım Elma”, “Kesikbaş” kitapları gibiler okunuyor ve dinleniyor. Muktedir bir muharririmizin dediği gibi, bunları okumak ve dinlemek mideyi bulandıracak dereceye gelmiş olsa bile, hala onları geçilemiyor. Farklı mevzulara ve münazaralara dair yeni risale ve kitaplara ihtiyaç hiçbir şekilde hissedilmiyordu.

Bizim halkımız zevksizlik ve hissiyatının kabalığı sebebinden ten gıdası bugünlere kadar hamur ile et civarından geçemediği gibi, ruh gıdasında da şu eski, işe yaramayan kitaplardan geçemeyerek uzun asırlar geçirmiştir. Bundan dolayı bizim aramızda “Son mohikan”lardan başka milletin fikrini terbiye edecek bir âlim, zevk ve hissiyatı terbiye edecek bir yazar yetişmemiştir. İmamlar ve şakirtler “Her yeni şey lezizdir” sözünü sadece “Şerh-i Molla” başındaki “El-hamdü livelihi”ye tatbik etmekle iktifa ederler. Onu eğitim işlerinde bir dereceye kadar tatbik etmeyi hiç düşünmemişler. İşte böyle zamanlarda bizim maksatlarımızın birisi millette mütalaa hevesi uyandırmak, yeni edebiyatımıza temel atmak olması gerekiyordu.

Binaen aleyh yeni çıkan her bir risale ve hikâyeyi alkışlamak mecburiyetindeydik. Hatta o dönemde 5 kuruşluk “Üç bedbaht”ın kapağına “Milli roman” diye yazıyorduk. Hepsi geçerli idi. O devirlerde tenkit ve muaheze ile uğraşmak yazarların gayreti, okurların rağbeti azalmasın diye olmuyordu. Demek isterim ki, o

zamanlarda bizim halkımız da yoktu ki, uyuyan insanı uyandırmak için kova dibine vurulması da yettiği gibi, onu uyandırmak için muhterem muharrir Reşit Kadının ahenksiz, bağlantısız yazıları da kâfi idi. Yalnız bu bakış açısından bakıldığında Reşit Kadıyı "Millete hizmet etti" demeye mecburum.

Şimdi ise bu devirler geçti. Millet iyice uyandı. Mütalaaya rağbet arttı. Binaen aleyh, artık bugün kova dibine vurmak pek yakışmaz. Zira kova dibine vurmak uyanık insanları sinir etmekten başka bir işe yaramaz. Şimdi ahenkli ve notaya koyulmuş sesler gerekli. Zaten bizim aramızda bin kere tekrar yazılmış yazıların değeri bitmiş veya bitmek üzeredir.

"Tercüman"ın 2-3 sene önce dediği gibi, yayınlanmış her bir kitabı alkışlamak asla doğru değil. Çünkü doğal olarak bunların hepsi iyi ve makbul değil. Yayınlanmış olana risale ve kitaplarımızın sayıları çoğaldı ve her gün yenileri yayınlanmaktadır. İyileri de var kötüleri de. Her bir neşir edilen kitabı tenkit ve muhakemesiz kabul etmek, birinci olarak kendimizin ebediyen iyi ile kötüyü, güzel ile çirkini ayırt edecek bir güce sahip olmadığımızı göstermektedir. İkinci olarak, muktedir ve ileri gelen muharrir ve mütercimlere haksızlık edilmiş oluyor. Çünkü yayınlanan her eser tahsin ve takdir edildiğinde iyiler ile kötülere aynı değer verilmiş oluyor. Binaen aleyh, bu durumda klasik muharrirlerin hangileri olduğu bilinmiyor, onların yetişmesine teşvik edilmiyor ve yol açılmıyor. Bundan dolayı edebiyatımız kaos bir halde kalıyor ve terakki etmiyor.

İşte bu nedenlere mebni bize tenkit meselesine ciddi olarak ehemmiyet vermemiz gerek. Aslında bizde bugün tenkit ve takriz denilen şeyler hiç yok değil. Gazete ve mecmualarımızda mahsus tenkit ve muhakeme bölümleri de var. Fakat bunlar çok önemsiz, yetersizdir. Zira birçok gazete ve dergilerimiz kataloglardaki gibi, yeni eserlerin adlarını, müellif ya da mütercimlerin isimlerini, neşir olduğu yerleri, fiyatlarını göstermekten başka hiçbir türlü tenkit ve muhakeme etmiyorlar. Onlarla ilgili kendi fikirlerini yazmıyorlar.

Bazı tenkitler kitabın yazarına sövmekten ve onu aşağılamaktan ibaret. Bazen meslekte değişiklik karışarak tenkitçileri tarafsız olmaktan uzaklaştırıyor. Çoğunlukla bizim tenkitçilerimiz sadece kitaptaki nazar ve fikirleri bir dereceye kadar tenkit ve muhakeme ediyorlar. İfade tarzına, tabir ve imla meselesine asla ehemmiyet veren yok. Ayrıca tercüme eserlerin doğru tercüme edilip edilmediğine, tabirler, ıstılahlar, üslupların Tatarca olup olmadığına, genel olarak tercümenin canlı, uyanık, Tatar ruhunda olup olmadığına dikkat eden hiç kimse yok.

Hâlbuki bize bu noktada tenkite çok ehemmiyet vermemiz gerek. Çünkü biz şimdi edebiyatımızı yeni tesis etme devrindeyiz. İmlamıza makbul kuralların uygulandığı yok. Tabir ve ıstılahlarımız Türk, Arap ve Rus tesiri altında şaşırıp kalmış olarak geziyor. Her yazar kendi keyfine göre imla kuralları, tabir ve ıstılahlar kullanıyor. Bu cihetten bizim edebiyatımızda da bugün tamamen anarşi hâkim olmuş. Bu edebi anarşiyi biraz azaltmak için ciddi tenkitlerin büyük yardımı olsa gerek.

İmla ve yazı kurallarını öğreten yer mektepler olduğunu inkar etmiyorum. Fakat bizim gibi imla ve ifade kurallarını mektepte öğrenmeyen, zamanın talebi üzerine kaleme sarılan ve edebiyat dünyası etrafında dönéñ insanların hataları gösterilirse edebiyatımız için faydalı olurdu. Ben kendim bu düşüncede olduğum için, tercüme ettiğim her kitabın mukaddimesindé tercüme ve tabirlerdeki kusurları kendime söylemelerini ve tenkit etmelerini rica ediyordum. Maalesef buna tenezzül eden bulunmadı.

Kısaca denilecek olursa, büyük bir âlim ve muharririmizin de itiraf ettiği gibi, bizde daha gerçek anlamıyla tenkit denilen bir şey yok. Hâlbuki Avrupalılarda ve Ruslarda tenkit fevkalade gelişmiş. Onlarda tenkit edebiyatın önemli bir kısmını teşkil etmektedir. Tenkit ile uğraşan mütehassısları çok sayıda mevcuttur. Gazete ve dergilerde kitaplar hakkındaki muhakemeleri bizimki ile kıyaslanamayacak kadar geniştir.

Rusya'da Tatar-Türk matbuatında benim arzu ettiğim gibi tenkit, Ahmet Kemal bey kalemiyle sadece "Fuyuzat" dergisinde görülmüştür. Ben mühim olan "Tehrirü'l-Mer'et" ve "El-mer'etü'l-Cedide" kitaplarının tercümeleri hakkında tafsilatlı bir tenkit yazmayı düşünüyorum. Yapabilirsem ne güzel olur. Yapamazsam da hiç olmazsa bu taraflarda böyle tenkite yol açmak şerefine nail olmuş olurum.

A. Battal, “Tenkit (II)”, *Şura*, No:13, (15 Cömadelahir 1327 [1 İyul 1909]), s. 393-396.

ДОКУСФЕРА

احتمال که بو یله ظناره باعث اولان شی «یکی چای» (ینسی) وادیلرنده ظهور ایدن «آثار عتیقهٔ ترکیه» اولمشدر. لکن بو شی مذکور یرلرده ترك قوملری هم‌ده مدنیتنك اعلا درجه‌سنده اولان ترك قوملرینك معیشت ایتدکلرینی اثبات ایدر. بوقسه بتون ترك قومی شول یرده ظهور ایدوبده صوکره‌دن نوبت ایله هجرت ایتدیکلرینه دلیل اولماز. احتمال که مشرق طرفندن باشلاب جایق و ایدل بیلغه‌لری اطرافندن کیچوب «طونه» بیلغه‌لری بویلرینه قدر تارالمش ترك قوملرینك مرکزلری بر وقتلرده «یکی چای» و «آلتای» تاغلری اطرافنده اولمشدر.

مؤرخ ابو الغازینك: «یافث بن نوح جایق ایله ایدل نهری آراسنده طوردی» دیه دعواسی هم بزم بو یرده سویلادیکمزنی تأیید ایلر. براق بابالری «جایق» و «ایدل» آراسنده معیشت ایتمش قومنك بالالرینه «یدی صو» و «یکی چای» هم «آلتای» طرفلرندن هجرت ایتمکله «جایق» و «ایدل» نهرلرینه کلورکه لزوم یوقدر. خلاصه: ایدل و جایق بیلغه‌لری بوینده طورمقده اولان ترك قوملری تا نوح پیغمبردن بیرو اوشبو اورنلرنده یاشامکده‌لردر.

تنقید

۲

تحریر المرأة» و «المرأة الجدیدة» ترجمه‌لرینه عمومی بر نظر

«تحریر المرأة» و «المرأة الجدیده» ترجمه‌لری نشر اولونغان چاقده بن عسکرلیك خدمتنده قارانغو بر شهرده بولوندیغمدن بو کتابلر بنم قولیمه بیك صوك توشدیلر. شونك ایچون آنلر حقنده فکر بیان ایدوبم، یعنی اشبو تنقیدم‌ده شولای صوکغه قالدی. شولای‌ده مینم بو تنقیدلرم غزته‌لرده‌کی عادی تقریظلر قبیلندن اولمادیغندن، صوکغه قالوب چغوینده آرتق ضرر کورمیم.

قزان‌ده‌غی بر ایبده‌شم بکا: «ذاکر القادری ترجمه‌لرینی برده یاراتمیم، جمله‌لری اوزون و ربطسز، تعبیرات وطرز افاده‌سی برده تاتارجه ـ ترکجه دکل. مونك اوستینه وقف علامتلری (ازناك پریپینانیه‌لر)نی اورونلی، اورنسز قویوی بوتونله‌ی رغبتنی قایتارا. «مدنیت و اسلام»، «تحریر المرأة» و «المرأة الجدیدة» ترجمه‌لرنی مطالعه ایتمك بولوب قولیمه آلغان ایدم، برده آکلی آلماغاچ بر نیچه یول اوقوغاچ‌ده اوقودن واز کیچدم. اشبو ترجمه‌لریندن بعضیلری قزان غزته‌لریندن برینك اداره خانه‌سینه کلدیکنده: «مونك معناسز اولوبنه ذاکر القادری اسمی کافی» دیه تقریظ فلان ایتو دکل، اوقوبده قاراماغانلر» دیه یازمشیدی.

فقط بن اول ایبده‌شمنك بو فکرینه اشتراك ایته آلمیمن. ذاکر افندی الك جدی کتابلر ترجمه ایته، مسلمانلیق دنیاسنده حرکت فکریه وحریت چیشمه‌سی اولان مصر قطعه‌سنده‌غی علماء وفضلاءنك دین ودنیا حقنده‌غی افکار ونظرلری ایله اوزمزنك نادان، قارانغو وایسکیپرور خلقمزنی آشنا ایدرکه غیرت وهمت ایته‌در.

اشبو ترجمه‌لری و «مدرسهٔ حسینیه» ده‌کی درسلری آرقاسنده ذاکر افندینك تاتارلر آراسنده خیلی شهرتی واردر. آنك حقنده

ДОКУСФЕРА

یاخشی، یامان سوزلر هر بیرده ایشتیله‌در. ذاکر افندینك، روسیه مسلمانلرینك استقبالی وتربیهٔ اجتماعیه‌لری حقنده‌ده اوزینه بر تورلی مخصوص فکری وارلیغی معلوم. یاڭاغنه دیدیگم کبی آنك ترجمه ایتدیگی کتابلر و یا خصوص «تحریر المرأة» و «المرأة الجدیده» کتابلری بیك جدی و بیك مهم‌درلر. شونك ایچون، «آڭلاشلمی» یاکه «معناسزلغینه مترجمینك اسمی بیته» دیه‌رك، آنك ترجمه‌لرنی اوقومیچه قالدرورغه اصلا یارامیدر. مترجمی آرامزده، تعلیم و یازو دنیاسنده مهمچه بر موقع توتقان، جدی وفائده‌لی کتابلرنی بنم فکریمه کوره بیك دقت واعتناء ایله اوقورغه تیوشدر.

ذاکر افندینك ایلکگی ترجمه‌لرینی هر نیچك‌ده مطالعه ایته آلماغان ایدم. فقط «تحریر المرأة» و «المرأة الجدیده» کتابلری نشر اولندیغینی ایشتکاچ‌ده، شونلرنی مطالعه ایتونی کوڭلم زیاده‌تله‌مشیدی. چونکه مین بو کتابلرنك مؤلفینك مخلصلریندن واول کتابلرده‌غی فکرلرنی یاقلاوچیلردن اولدیغمدن، آنلرنك اوز تیلمزگه ترجمه اولونوینی وبیك رغبت ایله اوقولوینی بتون وجودم ایله تلی ایدم. حتی ترجمه ایدوچیلرگه یول حاضرله‌و و اوقوچیلرنی بر درجه‌یه قدر ئیله‌شدرو و دقتلرینی جلب ایتو مقصدلرینه مبنی، بلطر «وقت» غزته‌سنده، بو کتابلرنك مؤلفی اولان «قاسم بك امین»نك تفصیللی بیوغرافیاسینی یازوب نشر ایتمشیدم. شونك ایچون بو کتابلرنك ترجمه اولونوینه افراط درجه‌سنده شادلاندم وقولیمه توشکاچ‌ده خسته‌لیگیمه‌ده التفات ایتمیچه کمال رغبت ودقت ایله مطالعه ایدرگه طوتوندم. فقط اوقوب چقغاچ، مع التأسف اؤلگی رغبت وشادلیقلر خیلی سوندی. چونکه ترجمه‌لر مینم آرزو ایتدیگم روشده چقماغان ایدی. مین آرزو ایته ایدم‌که، بو کتابلر، بیڭل، آچق و اوقوچیلرنی اوزینه ایرکلی ایرکسز جلب ایتوب طورورلق روشده اویناق و هیبت ترجمه ایدلسینلر. لکن بختسزلکگه قارشی ذاکر افندینك ترجمه‌لری بویله چقماغان. کتابلر بیك آغر، وکوچ ایله آڭلاشیله‌چق طرزده ترجمه ایدلگان. بو ترجمه‌لرده شوندی چیتین ومغلق اورونلر وارکه، بو کتابلرنك اصل عربچه‌سینی سویه، سویه کمال دقت واعتناء ایله ئلله نیچه قات اوقوغان مین بیك قیینلیق ایله‌گنه آڭلی آلامن. ایندی کتابنك اصلینی آڭلاماغان یاکه اوقوماغان یاخود بوندی بحثلر ایله اوغراشماغان کشیلر بونلرنی نیچك ایتوب حقیله آڭلی بلسینلر؟.

بو ترجمه‌لرنك آغر وته‌مسز اولوینی دعوا ایدوچی مین‌گنه اولمیچه، بو فکرده اولانلر کوب ایکان. مونی میڭا بر نیچه معتبر افندیلر اوزلری سویله‌دیلر. بیك کوب مطالعه پرست کشیلر ذاکر افندینك اؤلگی ترجمه‌لریندن رغبتلری قایتو سببلی اشبو کتابلرنك ترجمه‌لرینی اوقوب‌ده قاراماغانلر.

مطالعه‌چی بر خانم‌غه: «سزگه بیك طوقوناقلی بحث ونظرلرنی حاوی اولان «تحریر المرأة» و «المرأة الجدیده» ترجمه‌لرینی انشاء الله اوقومشدرسڭز؟» دیدیگمده «مع التأسف یوق. چونکه مین بختسزلیکگه قارشی ذاکر افندینك ترجمه‌لرینی آڭلی آلمیمن» دیه جواب ویردی.

بو ترجمه‌لرنك ایکیسینه بردن قاراغانده بونلرده مونه اشبو کیمچیلکلر وار:

۱) کتابلر تاتارچه ـ ترکچه‌گه ئه‌یله‌تدرلمك استه‌نلدیگی حالده، اسملری عربچه قالدرلغان

ДОКУСФЕРА

ده، شول اسملرنك ترجمه‌لری دخی ترکیجه بازلغان. اسملر بـنك شولای عربجه اولوی، طشدنوق، کتابلرنك ترکی روحده اولمامغانلیغینی کورسه‌توب طورا اوقوجیلرنك رغبتینی قابتارادر. بر کتاب نیندی تیلکه ترجمه ایدلسه، آنك اسمی‌ده شول تیلکه ثه‌یله‌ندرلمك عموماً قبول ایدلمش ترسه‌در. «تحریرالمرأة» اسمی «خاتونلر حریتی» یاکه «خاتونلرغه حریت» اسمینه و «المرأة الجدیده» اسمی «یاکی خاتون» اسمینه آوشدیرلسه، «یاخود» دیه‌رك، اوزون ایتدروب بونلرنك ترجمه‌لرینی بازمغه لزوم قالماز ایدی.

۲) سوزلر آراسنده تناسبغه اهمیت بیرمه‌و. بر جمله‌ده‌کی بر سوز خالص تاتارچه اولدیغی حالده، آنك کوریشسنده‌گی ایکنجی سوزنك تاتارچه مرادفی تاشلاتوب خالص ترکچه سوز قویولغان. یاکه بر سوز چن ترکچه بازلدیغی حالده آنك یانندغی ایندغی چن تاتار املاسیله بازلغان. یعضاً «بو جمله خالص ترکچه ایکان ایدی» دیب طورغانده صوکندن غنه بر تاتارچه مصدر ادائی چغوب، تناسق وتناسب نی خللدار ایتوب بیه‌ره‌در.

کتابلرنك طشلرینی بتروب کیتمك ایچون، بوکا مثال‌ده کورسه‌توب اونیك: «تحریرالمرأة» طشندغی «باخود» دن «وکی» بیش سوزنك دورتیسی بیك هیبت، ترکارچه. فقط ایك صو- کندغی «اینو» سوزی «ایتمك» صورتنده بازلسه جمله بوتونله‌ی ترکارچه اولور ایدی‌ده بو کبی تناسبسزلیکدن قوتولور ایدی. «المرأة الجدیدة» طشندغی «یاکا قادین» سوزلری آراسنده تناسب بوق. «جدیده» معناسینی ایفاء اینه تورغان سوز بزده یاکا، یاکی، یکی، یکا، یاکغی شکللرینده بازیلدلر. رضاءالدین حضرت کوبروك وقتنده «یاکی» املاسینی اختیار ایتمشدر. مقصودی غالباً «یاکغی» شکلنده بازادر. ذاتا بو تلفظ قزان طرفلرینه با خصوص قزان آرطینه مخصوصراق بر تلفظدر. ترکلر ایسه «یکی» املاسی ایله‌گنه یازالرده، «ینی» روشنده ثه‌یتدلر. ایندی بو بیرده، «قادین» سوزینی بازغاج «یکی» سوزینی یازارغه کیرمك یا که «خاتون» سوزینی یازوب تیگی تاتارچه شکللردن برینی اختیار اینه‌رگه کیرمك ایدی.

۳) بیك کوب تأریخ، جغرافیا اصطلاحا- تنده ویاشقه ترسه‌لر اسملرینده ترکچه‌ده، صوکره آلدن آلونوب تاتارچه‌ده‌ده استعمال اولونوب معروف و مقبول اولغان کلمه و تعبیراتنی قوللا- نمیچه عربچه تعبیرات واصطلاحات اصل عربچه- سنده‌گی کبی قالدرلغان. بونلرنك کوبیسی اوقوچیلرغه اصلا ایشتلمگان سوزلر. آنلرنی آنچق یاکی عرب ادبیاتی ومصر مطبوعاتی ایله ماناشوچیلرغنه بلسه‌لر بلورلر. هم‌ده بر چوق سوزلر ترکلرده وبزده مقبول املاء ایله یازلمیچه عربچه‌ده اولدیغی کبی یازلغان.

٤) جمله‌لر اوزون وبعضیلری بیگرهك اوزون اولمقله برابر عربی اسلوبده‌رهك نزلگا- نلرده بیك معلق وآکلاشلمی طورغان اولوب کیتمکانلر.

۵) طرز افاده کتابلرنك یاشندن آخرینه حدلی بر آهنکده‌رهك اولوب، اوقوچینی درد- لندروب، یاکه آنك روحینی اویغانوب بیه‌ره‌چك ودقتینی زیاده‌جه جلب ایده‌چك افاده وتعبیراتنه تورله‌تو (تفنن) برده یوقلرکه، بو جهتدن، هم قرآنچه، عربچه، پیغمبرچه اولان وعموما عرب، ترك وتاتار مطبوعات وادبیاتنده قبول واستعمال ایدیلمن «الله» سوزینی برگنه مرتبه‌ده ذکر

ДОКУСФЕРА

ایتمیجه، سارتلردن آلونغان «خدای» سوزینی کمال اعتناء ولذت ایله قوللانمق یاغندن ذاکر افندینك ترجمه‌لری محترم موسی افندی بیگی یازولرینه مکمل صورتده اوخشیدر. بویله بوگنه آهنکلی طرز افاده ایسه، خاتون قزلریمز وملالریمزنك اکغراشوب وموکلاندروب اوقودیقلری نصیحة الصالحین، مهمة المسلمین و فضائل الشهورلرگه مخصوص کبی ایسکی وجانسز بر طرز افاده درکه بونی مقتدر بر محرریمز قسقه‌چه ایتدروب «مصنفانه طرز افاده»دیه تعبیر ایته‌در.

٦) ترجمه‌ده بایتاقفنه یاکلیشلر وار. عرب غزته‌لرینده محررلیك ایتکان وعرب ادبیاتینه چوموب کیتکان برادرمز ذاکر افندیگه عربچه‌دن ترجمه‌لرینده بویله یاکلیشولر عفو ایدلور کبی بر شی دگلدر. بو توغریده نیندیگنه عذر ئزلسه‌مده هیچ بر تورلی مقبول عذر تابا المیم. شونده‌ده آشغوب ترجمه ایتو سببلی‌گنه بویله یاکلیشلر میدانغه کیلگاندر دیب اویلیمن. ذاتا ذاکر افندینك بو کتابلرنی بیك آشیغه، آشیغه ترجمه ایتدیگینی کوسترەن باشنه قرینه‌لردر کوبدر.

۷) کتابلرده مذکور اشخاص حقنده سزق آستنده بر آز معلومات بیروب کیتمه‌وده کیمچیلك صانالورغه یاریدر. چونکه بو کتابلرنی یالکز، غرب ادبیاتندن خبردار ضیالیلرغنه اوقومیدر. بیك کوب اوقوچیلرغه نسبة اول اشخاصنك شولای بوتونله‌ی مبهم قالوی کیلیشیب بتمی بلکه ترجمه‌نك جانسزلیغینی‌غنه آرتدرادر.

مونه اشبو کیمچیلیکلر سببندن بو ترجمه‌لر صالقون، روحسز، سورەن وآغر چقغانلر. بو ترجمه‌لرنی اوقوغانده ایرکلی ایرکسز عبدالله افندی بوبی‌نك «برهان ساطع» آدلی ترجمه‌سی کوز آلدینه کیله‌در. چونکه بو اوچ ترجمه بری برینه صویغان‌ده قاپلاغان دیه‌رلیك روشده اوخشیلر.

ترجمه‌لرده‌گی کیمچیلیکلرنی تفصیلا، اورنی، اورنی ایله کوسترونی کیله‌چك مقاله‌لرمزگه قالدرامز.

ع. بطال.

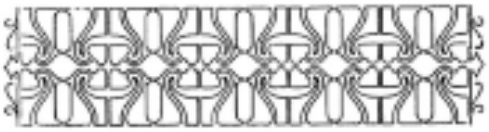

قنی مصاحبه

کائنات‌نك وجود بولووی

[بو طوغروده قانت و لاپلاس نام عالملرنك اویلادقلری نظریه (۱)].

«کن» امر جلیلی، حضرت آدمدن بیرلی انسانلرنی بیك کوب مشغول ایتکاندر. هر قومده، هر عصرده، کوز اوکنده طورغان اشیالرنك نیچك حاصل اولغانی، نیچك میدانه کیلگانی اویلانغان و بو طوغروده بیك کوب سوزلر سویلانگاندر. لکن بو اویلاولرنك همه‌سی آز بر زمان ایچنده، یاکی اویلاولرنك ظهوری ایله اعتباردن توشمکده دوام ایتکاندر.

بودی، قونفه‌چیوس و سائر زور شرق دینلرنده «خلقت کائنات» غه دائر بر چوق

(۱) کمانوئل قانت مشهور نمسه فیلسوفی بولوب ۱۷۲٤ نچی ییلده طوغدی و ۱۸۰٤ نچی ییلده وفات بولدی. اوزی دارالفنونده پروفیسور ایدی. پیه‌رسیمون لاپلاس دخی مشهور فرانسز ریاضیونندن اولوب ۱۷٤۹ ده طوغدی و ۱۸۲۷ نچی ییلده وفات بولدی.

بو ایکی بیوك ذات فلسفه‌ده بیك زیاده اقتدار کوستروب اوزلرینه مخصوص عقیده‌لر ونظریه‌لر تأسیس قیلدیلر.

بو ذاتلرنك اثرلرندن بعضیلری روسجه‌غه ترجمه ایتیلمش‌در.

A. Battal, “Tenkit (II)”, *Şura*, No:13, (15 Cömadelahir 1327 [1 İyul 1909]), s. 393-396.

“Tehrirel Mer’et” ve “el-Mer’et el-Cedide” Tercémeleréne Gomumi bér Nazar

“Tehrirel Mer’et” ve “el-Mer’et el-Cedide” tercémeleré neşér ulıngan çakta ben gaskerlék hézmeténde karañgı bér şeherde bulundıgımdan bu kitaplar beném kulıma bik soñ töştéler. Şunıñ öçén anlar hakında fikér beyan itüém, yegni oşbu tenkidém de şulay soñga kaldı. Şulayda miném bu tenkidlerém gezitelerdegé gadi takrizlar kabiléndən ulmadıgından, soñga kalıp çıguında artık zarar kürmim.

Kazandagı bér ipteşém baña: “Zakir Kadiri tercémeleréné bér de yaratmıym, cömleleré ozın ve rabıtsız, tegbirat ve tarz-ı ifadesé bér de tatarça-türkçe degél. Monıñ östéne vakıf galemetleré (znak prépinaniyalar)nı urınlı urınsız kuyuı böténley regbetné kaytara. “Medeniyet ve islam”, “Tehrirel Mer’et” ve “el-Mer’et el-Cedide” tercémeleréné motalaga itmek bulıp kulıma algan idém, bér de añlıy almagaç bérniçe yul ukıgaç ta ukudan vaz kiçtém. Oşbu tercémelerénden begzıları Kazan gezitelerénden béréne idarehaneséne kilgende: “Monın megneséz uluına Zakir Kadiri isémé kafi” diye takriz felan itü degél, ukıp ta karamaganlar” diye yazmıştı.

Oşbu tercémeler ve medrese-i Höseyiniyedegé deréslerə arkasında Zakir efendénéñ tatarlar arasında hayli şöhreté vardır. Anıñ hakında yahşı yaman süzler her yirden işétéledér. Zakir efendénéñ Rusiye mösélmanlarınıñ istikbalé ve terbiye-i ictimagiyeleré hakında üzéne bér törlé mahsus fikéré barlığı meglüm. Yaña gına didégém kébi anıñ tercéme ittégé kitaplar ve bahosus “Tehrirel Mer’et” ve “el-Mer’et el-Cedide” kitapları bik ciddi ve bik möhimdérler. Şunıñ öçén “añlaşılmıy” yeki “megnesézlégéne mötercimnéñ isémé yite” diyerek, anıñ tercémeleréné ukımıyça kaldırırga asla yaramıydır. Mötercimé aramızda teglim ve yazu dönyasında möhimçe bér mevkig totkan, ciddi ve faydalı kitaplarnı beném fikéréme küre bik dikkat ve igtina ile ukırga tiyéşlédér.

Zakir efendénéñ élékkégé tercémeleréné her niçék de motalaga ite almagan idém. Fekat “Tehrirel Mer’et” ve “el-Mer’et el-Cedide” kitapları neşér ulındıgını işétkeç de, şunlarnı motalaga itüné küñélém ziyade téleméşté. Çönki min bu kitaplarnıñ möellifnéñ möhlislerrénden ve ul kitaplardagı fikérlerné yaklauçılardan uldıgımdan, anlarnıñ üz télémézge tercéme ulınuını ve bik regbet bélen ukıluını bötén vöcüdém bélen téli idém. Hetta tercéme itüçélerge yul hezérleü ve ukuçılarnı bér dereceye kader iyeleştérü ve dikkatleréné celép itü maksadlarına mebni, bıltır “Vakıt” gezitesénde bu kitaplarnıñ möellifé ulan “Kasım Bek Emin”néñ tefsillé biyografiyasén yazıp neşér

itméştém. Şunıñ öçén bu kitaplarnıñ tercéme ulınuına ifrat derecesénde şatlandım ve kulıma töşkeç te hastalıgıma da iltifat itmiçe kemal-é regbet ve dikkat ile motalaga iterge totındım. Fekat ukıp çıkkaç, mega teessüf evvelgé regbet ve şatlıklar hayli sündé. Çönki tercémeler miném arzu ittégém reüéşte çıkmagan idé. Min arzu ite idém ki, bu kitaplar yiñél, açık ve ukuçılarnı üzéne iréklé-irékséz celép itép torırılık reüéşte uynak ve heybet tercéme itélsénler. Lekin behétsézlékke karşı Zakir efendéñ tercémeleré böyle çıkmagan. Kitaplar bik agır ve köç ile anlaşılacak tarzda tercéme itélgen. Bu tercémelerde şundıy çitén ve moglak urınlar var ki, bu kitaplarnıñ asıl garepçesené söye-söye kemal-i dikkat ve igtina ile elle niçe kat ukıgan min bik kıyınlık ile géne añlıy alamın. İndé kitapnıñ aslını añlamagan yeki ukımagan yahut bundıy behesler ile ugraşmagan kéşéler bunlarnı niçék itép añlıy bélsénler?

Bu tercémelerñéñ agır ve temséz uluını degva itüçé min géne bulmıyça, bu fikérde ulanlar küp iken. Monı miña bérniçe mogteber efendéler üzleré söyledéler. Bik küp motlagaperest kéşéler Zakir efendéñéñ evvelgé tercémelerénden regbetleré kaytu sebeplé oşbu kitaplarnıñ tercémelerén ukıp ta karamaganlar.

Motalagaçı bér hanımga: “Sézge bik tukınaklı behes ve nazarlarnı havi ulan “Tehrirel Mer’et” ve “el-Mer’et el-Cedide” tercémeleréné inşallah ukımışdırsınız?” didégémde “Mega teessüf yuk. Çönki min behétsézlékke karşı Zakir efendéñéñ tercémeleleréné añlıy almıymın” diye cavap virdé.

Bu tercémelerñéñ ikéséne bérden karaganda bunlarda méne oşbu kimçélékler var:

1) Kitaplar tatarça-törékçege eylendérélmek istenéldégé helde isémleré garepçe kaldırılgan da şul isémlerñéñ tercémelere dehi törkiçe yazılgan. İsémlerenéñ şulay garepçe buluı tışından uk kitaplarnıñ törki ruhta ulmaganlıgını kürsetép tora, ukuçılarnıñ regbetén kaytaradır. Bér kitap nindi télge tercéme itélse, anıñ isémé de şul télge eylendérmek gomumen kabul idélméş nersedér. “Tehrir el-Mer’et” isémé “Hatınlar hörriyeté” yeki “Hatınlarga hörriyet” iséméne ve “el-Mer’et el-Cedide” isémé “Yaña hatın” iséméne avıştırılsa, “yahut” diyerek ozon ittérép bunların tercémeleréné yazmaga lözüm kalmaz idé.
2) Süzler arasında tenasüpga ehemmiyet birmeü. Bér cömledegé bér süz halis tatarça uldıgı helde, anıñ kürşéséndegé ikénçé süzñéñ tatarça moradifé taşlanıp halis törékçe süz kuyılgan. Yeki bér süz çın törékçe yazıldıgı helde anıñ yanındagı ipteşé çın tatar imlasıyla yazılgan. Begzen “bu cömle halis törékçe

iken indé" dip torganda soñından gına bér tatarça masdar edatı çıgıp, tenasuk ve tenasüpnı haleldar itép yiberedér.

Kitaplarnıñ tışlarını bétérép kitmek öçén, buna misal da kürsetép ütik: "Tehrirel Mer'et" tışındagı "yahut"den soñgı biş süznéñ dürtésé bik heybet, töréklerçe. Fekat iñ soñdagı "itü" süzé "etmek" süreténde yazılsa cömle böténley töréklerçe ulır idé de bu kébi tenasüpsızlıktan kotılır idé. "el-Mer'et el-Cedide" tışındagı "yaña kadın" süzleré arasında tenasüp yuk. "Cedid" megneséné ifa ite torgan süz bézde yaña, yañı, yeñı, yeña, yañgı şekéllerénde yazılalar. Rizaéddin hezret kübrek vakıtta "yañı" imlasını ihityar itméş. Maksudi galiba "yañgı" şeklénde yazadır. Zaten bu télaffuz Kazan taraflarına bahosus Kazan artına mahsusrak bér télaffuzdır. Törékler ise "yeñi" imlasıyla gına yazalar da "yeni" reüéşénde eytéler. İndé bu yirde "kadın" süzéné yazgaç "yeñi" süzéné yazarga kirek yeki "hatın" süzéné yazıp tégé tatarça şekéllerden béréné ihtiyar iterge kirek idé.

3) Bik küp tarih, cografiya istilahatında ve başka nerseler isémlerénde törékçede, soñra andan alınıp tatarçada da istigmal ulınıp megruf ve makbul ulgan kelime ve tegbiratnı kullanmıyça garepçe tegbirat ve istilahat asıl garepçeséndegé kébi kaldırılgan. Bunlarnıñ kübésé ukuçılarga asla işétélmegen süzler. Anlarnı ancak yaña garep edebiyatı ve Misır matbugatı bélen mataşuçılar gına bélseler bélérler. Hemde bérçok süzler töréklerde ve bézde makbul imla ile yazılmıyça garepçe uldıgı kébi yazılgan.
4) Cömleler ozın begzıları bigrek ozın olmakla beraber garebi üslupderek tézélgenler de bik moglak ve añlaşılmıy torgan bulıp kitkenler.
5) Tarz-ı ifade kitaplarnıñ başından ahırına hetlé bér ahenkderek ulıp, ukuçını derdlendérép yeki anıñ ruhını uyatıp yibereçek ve dikkaténé ziyadece celép iteçek ifade ve tegbiratda törlenü bér de yuktır. Bu cihetten hem Kor'ençe, garepçe, peygamberce olan ve gomumen garep, törék ve tatar matbugat ve edebiyatında kabul ve istigmal itélen "Allah" süzéné bér géne mertebe de zikér itmiçe, sartlardan alıngan "Hoday" süzéné kemal-i igtina ve lezzet ile kullanmak yagından Zakir efendéñ tercémeleré möhterem Musa efendé Bigi yazularına mökemmel sürette ohşıydır. Böyle bér géne ahenklé tarz-ı ifade ise, hatın-kızlarımız ve mullalarımıznıñ ıñgıraşıp ve moñlandırıp ukıdıkları nesihatessalihin, möhemmet el-möslimin ve fezail éş-şöhurşarga mahsus kébi iské ve cansız bér tarz-ı ifadedér ki, bunı moktedir bér möherriréméz kıskaça ittérép "mosannifane tarz-ı ifade" diye tegbir itedér.

6) Tercémede baytak kına yañlışlar var. Garep gezitelerénde möherrirlék itken ve garep edebiyatına çumıp kitken boraderéméz Zakir efendége garepçeden tercémelerénde böyle yañlışlar gafu itélér kébi bér şey degéldér. Bu turıda nindi géne gozér ézlesem de hiçbér törlé makbul gozér taba almıym. Şunda da aşıgıp tercéme itü sebeplé géne böyle yañlışlar meydanga kilgendér dip uylıymın. Zaten Zakir efendéñ bu kitaplarnı bik aşıga-aşıga tercéme ittégéné kürseten başka karineler de küptér.
7) Kitaplarda mezkur éşhas hakında sızık astında béraz meglümat birép kitmeü de kimçélék sanalırga yarıydır. Çönki bu kitaplarnı yalnız garep edebiyatından heberdar zıyalılar gına ukımıydır. Bik küp ukuçılarga nisbeten ul éşhasnıñ şulay böténley möbhem kaluı kiléşép bétmi belki tercémeñ cansızlıgını gına arttıradır.

Méne oşbu kimçélékler sebebénden bu tercémeler salkın, ruhsız, süren ve agır çıkkanlar. Bu tercémelerné ukıganda iréklé irékséz Gabdullah Bubiñ "Borhan-ı Satig" adlı tercémesé küz aldına kiledr. Çönki bu öç tercéme béré béréne suygan da kaplagan diyerlék reüéşte ohşıydır.

Tercémelerdegé kimçéléklerné tefsilen, urını-urını ile kürsetüné kileçek mekalelerémézge kaldıramız.

G. Battal

A. Battal, "Tenkit (II)", *Şura*, No:13, (15 Cemaziyel-Ahir 1327 [1 Temmuz 1909]), s. 393-396.

"Tehrirü'l-Mer'et"(kadınların hürriyeti) ve "el-Mer'etü'l-Cedide"(yeni kadın) tercümelerine umumi bir nazar.

"Tehrirü'l-Mer'et" ve "el-Mer'etü'l-Cedide" tercümeleri yayınlandığı dönemde ben uzak bir yerde askerlik yaptığımdan dolayı, bu kitaplar benim elime geç ulaştı. Bundan dolayı kitaplarla ilgili benim tenkidim ve kendi düşüncemi beyanım da geç kaldı. Fakat benim bu tenkitim gazetelerdeki sıradan takrizler gibi olmadığından, biraz geç yayınlanmasında bir zarar yoktur.

Kazan'dan bir arkadaşım bana: "Zakir Kadiri tercümelerini hiç sevmiyorum, cümleleri uzun ve bağlantısız. Tabir ve ifade tarzı hiç Tatarca değil. Bundan başka noktalama işaretlerinin de uygun olarak konulmaması okuma merakını bitiriyor. "Medeniyet ve İslam", "Tehrirü'l-Mer'et" ve "el-Mer'etü'l-Cedide" tercümelerini okumak için elime almıştım, bir şey anlamadığım için birkaç satır okuduktan sonra bıraktım. Bu tercümelerden bazıları Kazan gazetelerinden birinin idaresine geldiğinde: "Bunun anlamsız olduğuna delil olarak Zakir Kadiri ismi kâfi" diye takriz etmek değil, okumayı bile denememişler" diye yazmıştı.

Fakat ben o arkadaşımın bu fikrine katılamıyorum. Zakir bey ciddi kitaplar tercüme ediyor, İslam dünyasında düşünce hareketi ve hürriyet pınarı olan Mısır kıtasındaki ulema ve bilginlerin din ve dünya hakkındaki fikir ve nazarları ile bizim cahil, karanlık ve eskilik sever halkımızı aşina etmeye gayret etmektedir.

Bu tercümeleri ve Hüseyiniye medresesindeki dersleri sayesinde Zakir beyin Tatarlar arasında şöhreti büyüktür. Onun hakkında iyi yada kötü haberler her yerde duyulmaktadır. Zakir beyin Rusya Müslümanlarının istikbali ve içtimai terbiyeleri hakkında kendine özgü bir fikri olduğu malum. Az önce dediğim gibi, onun tercüme ettiği kitaplar, özellikle "Tehrirü'l-Mer'et" ve "el-Mer'etü'l-Cedide" kitapları çok ciddi ve mühim kitaplar. Bundan dolayı "anlaşılmıyor" ya da "anlamsız olmasına mütercimin adı yetiyor" diyerek, onun tercümelerini okumadan geçmek asla doğru değildir. Mütercimi aramızda, talim ve yazı dünyasında önemli bir yer tutan ciddi ve faydalı kitapları bence dikkatle okumak lazım.

Zakir beyin önceki tercümelerini okuyamamıştım. "Tehrirü'l-Mer'et" ve "el-Mer'etü'l-Cedide" kitapları neşir olunduğunu duyunca, onları okumayı çok istedim. Çünkü ben bu kitapların müellifinin muhlislerinden ve o kitaptaki düşünceleri savunuculardan olduğum için, o kitapların kendi dilimize tercüme edilmelerini, rağbet

ile okunmalarını tüm kalbimden istiyordum. Hatta tercüme etmek isteyenlerin dikkatlerini celp etmek için, bu kitapların müellifi hakkında geçen sene *Vakit* gazetesinde "Kasım bek Emin"in tafsilatlı tercüme-i halini yayınlamıştım. Bunun için kitapların tercüme edilmesine çok sevindim. Kitaplar elime geçince hasta olduğumu da unutarak okumaya başladım. Fakat okuduktan sonra maalesef önceki rağbet ve sevincim azaldı. Çünkü tercüme benim arzu ettiğim gibi tercüme değildi. Ben isterdim ki, bu kitaplar kolay, açık okurlarını kendine çeken bir tercüme olsun. Lakin ne yazık ki Zakir beyin tercümeleri bu tarzda değil. Kitaplar çok ağır, anlaması zor bir tarzda tercüme edilmiş. Bu tercümelerde öyle çetin ve muğlâk yerler var ki, bu kitapların asıl Arapçasını severek okuyan ben bile çok zor anlayabildim. Şimdi kitabın aslını okumayan veya anlamayan, böyle konularla uğraşmayan birileri bunları nasıl anlayabilsinler?

Bu tercümelerin ağır ve tatsız olduğunu söyleyen sadece ben değil, bu düşüncede olanlar çokmuş. Bunu bana birkaç muteber insanların kendileri söylediler. Pek çok okumayı seven insanlar Zakir beyin önceki tercümelerinden sonra rağbetleri azalmış olduğundan, bu eserleri okumayı bile denememişler.

Okumayı seven bir hanıma: "Sizinle alakalı bahis ve nazarları içeren "Tehrirü'l-Mer'et" ve "el-Mer'etü'l-Cedide" tercümelerini okumuşsunuzdur herhalde?" dediğimde "Maalesef yok. Çünkü ben ne yazık ki, Zakir beyin tercümelerini anlayamıyorum" diye cevap verdi.

Bu tercümelerin ikisine beraber bakıldığında bunlarda şu eksiklikler mevcut:

1) Kitaplar Tatarcaya-Türkçeye çevrilmek istendiği halde isimleri Arapça kalmışve o adların tercümeleri de yazılmış. Adlarının Arapça olması kapağından itibaren kitapların Türk ruhunda olmadığını göstererek okurların rağbetini azaltıyor. Bir kitap başka bir dile çevrildiğindé onun adı da çevrilmesi genel olarak kabul edilmiş bir kuraldır. "Tehrirü'l-Mer'et" adı "Hatunlara hürriyet" veya "Hatunlar hürriyeti" adı ile, "el-Mer'etü'l-Cedide" ise "Yeni kadın" adı ile verilmiş olsaydı, bunların tercümelerini uzun uzadıya yazmaya hacet kalmazdı.
2) Kelimeler arasındaki tenasübe önem vermemek. Bir cümlede kelime saf Tatarca olduğu halde, onun yanındaki ikinci kelimenin Tatarca müradifi bırakılarak Türkçe kelime kullanılmış. Bir kelime saf Türkçe yazıldığı halde onun yanındaki kelime Tatar imlasına göre yazılmış. Bazen bu cümle tam Türkçe dediğin zaman, cümle sonunda bir Tatarca mastar edatı karşıya çıkıyor ve tüm tenasüp kayboluyor.

Kitabın kapağından itibaren bunu görmek mümkün: "Tehrirü'l-Mer'et" kapağındaki "yahut" den sonra beş kelimenin dördü Türkçe, soñ kelime ise "İtü" kelimesi "etmek" şeklinde yazılmış olsaydı cümle tamamen Türkçe olmuş ve tenasüp korunmuş olurdu. "el-Mer'etü'l-Cedide" kitabının kapağındaki "Yaña kadın" kelimeleri arasında tenasüp yok. "Cedit" kelimesini ifade etmek için bizde Yaña, Yanı, Yeni, Yena, Yangi şekillerindé yazılır. Rizaeddin hazret çoğu zaman "Yanı" yazılış tarzına öncelik veriyor. Maksudi galiba "Yangı" şeklinde yazıyor. Zaten bu télaffuz Kazan taraflarına, özellikle Kazan ötesi bölgelere özgü bir telaffuz. Türkler ise sadece "Yeni" şeklinde yazıyorlar. Şimdi burada "Kadın" kelimesini yazdıktan soñra "Yeni" kelimesini de yazmak lazım, ya da "Hatun" kelimesi kullanılarak sonunda yukarıda bahsettiğimiz şekillerden birini istimal etmek gerekirdi.

3) Pek çok tarih, coğrafya ıstılahlarında ve başka isimlerde Türkçede olan, sonra Türkçeden Tatarcaya geçen kelime ve tabirleri kullanmayarak, Arapça tabir ve ıstılahların kullanması. Bunların çoğunluğu okurlar tarafından hiç duyulmamış kelimeler. Onları sadece yeni Arap edebiyatına meraklılar ve Mısır matbuatı ile ilgileneler bilebilir. Birçok kelimeler Türklerde ve bizde kabul edilen imla ile yazılmayarak Arapçada olduğu gibi yazılmış.
4) Cümleler çok uzun. Bazıları çok uzun olmak ile beraber, Arabi üslupta kurulduklarından muğlak ve anlaşılması zor olan cümleler.
5) İfade tarzına gelince, kitapların başından soñuna kadar bir üslupta olarak okurları celp edecek ifade ve tabirlerden yoksun. Bu cihetten Kuran'ca, Arapça, peygamberce olan umum Arap, Türk, Tatar matbuat ve edebiyatında kullanılan "Allah" kelimesini bir defa olsun zikretmemiş. Sartlardan alınmış "Huday" kelimesini kemal-i itina ve lezzet ile kullanmak yönünden Zakir beyin tercümeleri muhterem Musa Bigi beyin yazılarına çok benziyor. Böyle sadece bir ahenkli ifade tarzı ise kadınlarımızın ve imamlarımızın inleyerek, sızlayarak okudukları "Nasihatü's-Salihin", "Mühimmetü'l-Müslimin" ve "Fazailü'ş-Şühur"lara mahsus eski ve cansız bir ifade tarzıdır, bu tarzı bir muharririmiz kısaca "Musannifane ifade tarzı" diye tabir etmektedir.
6) Tercümede çok sayıda yanlış var. Arap gazetelerinde muharrirlik yapmış ve Arap edebiyatına dalmış biraderimiz Zakir beye Arapçadan tercümelerinde böyle hatalar affedilir gibi durum değil. Bu konuda bir mazeret arasam da, uygun bir mazeret bulamadım. Yine de bunun sebebi çok acele tercüme

edildiğinden diye düşünüyorum. Zaten Zakir beyin bu kitapları hızlı tercüme ettiğine delalet eden başka ipuçları da var.

7) Kitaplarda adı geçen şahıslar hakkında dipnot olarak biraz malumat vermemekte bir eksiklik olarak sayılabilir. Çünkü bu kitapları sadece Arap edebiyatından haberdar insanlar okumuyor. Çok sayıdaki okurlara nispeten o eşhasın böyle muğlâk kalması pek yakışmaz ve sadece tercümeleri daha cansız kılıyor. İşte bu eksikliklerden dolayı tercümeler soğuk, ruhsuz ve ağır olmuş. Bu tercümeleri okurken ister istemez Abdullah Bey Bubi'nin "Burhan-ı Sati'" adındaki tercümesi göz önüme geldi. Çünkü bu üç tercüme bir birine çok benziyor.

Tercümelerdeki eksiklikleri tafsilatlı, örnekler göstererek yazmayı gelecek makalelerimize bırakıyoruz.

A. Battal

A. Battal, “Kotıp-ı Şimailge Yitü”, *Şura*, No:18, (13 Ramazan 1328 [15 Sentyabr 1909]) s. 561-564.

ДОКУСФЕРА

ایتدکم یوق . قصورلرمده بار . فقط ادبیات عالمنده بـر نرسه نك بلیغ فصیح اولویله غلط فاحش اولوی آراسنده بیك زور آیرمالر واردر . ایکنجی طبعلرنده اول قصورلر انشاءالله اکمال ایدلنه‌جکدر . آخری وار .

د . القادری (اوفا) .

قطب شمالی‌غه پیتو .

صوڭ کونلرده قطب شمالینك کشف ایتلوی مدنیت عالمنده الوغ شاو، شوغه سبب بولدی ومطبوعاتده بیك مهم موقع طوتدی . بو مناسبتله قطب شمالینی ئزله‌ونك تاریخی وبو کونکی کشف‌نك اوزی حقنده «شورا» اوقوجیلرینه بر قدر معلومات بیرمکچی بولامن .

اوستونده یاشادیغمز بیر کره‌سینك موهوم بر محور (کوچه‌ر) ی اولدیغی و شول محورنك جنوب یاغنده‌غی اوچینه «قطب جنوبی» و شمال طرفنده‌غی اوچینه « قطب شمالی » دییولدیگی و بونلرغه توغری کیتکانده بوظلی دیڭز-لرنی آرقیلی اوتوب چغارغه طوغری کیلدیگی اوقوجیلرغه معلوم . آنی اوزن اوزادی یازوب طورورغه لزوم یوق .

بهادر وعالم انسانلر آمریقا و آوستراليانی هم تورلی محیط دیڭزلرنده‌گی آطه‌لرنی کشف ایتکانلر . صوڭره ، بوظ دیڭزلرن ده تیکشرورگه طوتونغانلر وبونلرده خصوصا شمال بوظ دیڭزنده بیك کوب یاڭی یرلر و آطه‌لر تاپقانلر . آندن صوڭ بوظ دیڭزلرینك دخی‌ده اچینه‌ره‌ك کیته‌رگه قزغانلر ، کیته ، کیته تاب قطب‌لرنك اوزلرینه یاروب یته‌رگه مراق ایتکانلر .

موندی آفتارولر شمال بوظ دیڭزنده کوبره‌ك و یشراق بولغان . چونکه آنده سیاحت ایتو ، جنوب بوظ دیڭزنده سیاحت ایتوگه قاراغانده اوڭایراق و ایبلیره‌ك کورلگان .

میلاددن ٣٣٠ یللر ایلك آوروپانك غرب وشمال ساحللرنده سیاحت ایتکان یونانلی «پیقی» شمالده «ایسلاندیا»گه ایرشکان . اول قطب‌نك وضعیتینی یاخشوق درست کورستکان . آنڭ ، آوروپانك غرب وشمال ساحللری حقنده یازغان اثرینك بعض قطعه‌لری ١٨٢٤ و٤٨ نجی یللرده نشر اولونغان .

آندن صوڭ شمال ساحلنده قرون وسطی-ده‌غی تورماندلر بیك کوب یوزگانلر . شونلر «غرینلاندیا» نی و «قالومب» دن کوب مقدم شمالی آمریقانی کشف ایتکانلر . آندن صوڭ آزیانك شمال ساحللری بویلاب هندستان‌غه اوته‌رایچون شمال شرقی یولی وشمالی آمریقانك شمال ساحللری بویوندن شمال غربی یولی ئزله‌ولر تکرار واقع بولغان .

قطب شمالی‌غه ایریشو وهیچ بولماسه آنڭ ئه‌یله‌نه‌سینه صوغولو بیك کوب سیاحلرنك اخص آماللری بولغان .

آنلرنك کوبیسی بوظلر ، صوغوق و آچلق بلن کوره‌شو یولنده هلاك بولغانلر .

بیك کوب سیاحتلر ، موفقیتسزلك ایله نتیجه‌لنگان . فقط بو موفقیتسزلك بهادر و غیرتلی ایرلرنی توقتاتا آلماغان . آنلر دهشتلی شمال‌غه کوچلرینی آرتدروب یاڭیدن وقات ، قات یوته‌لگانلر . بو یولده اڭ بیوك مانع قطب‌نك مسکون یرلردن وایسکی دنیاغه نسبتا عموما قاره‌دن یرافلغی بولغان .

١٨٢٧ نجی یلده انکلتره‌لی «پارری» کاراب

بلن «اشپیسبیرن» جزیره‌لرینك تون یاغنه نابا ۸۲°۴۵′ عرض شمالیغه صوغولغان. فقط بو مستثنا بر موقعیت ایدی. بوندن خیلی زمان اوندیکدن صوکغنه، یعنی ۱۸۷۶ نجی یلده انگلتره‌لی بحریه آفیتساری «مارقهام» «غرینلاندیا» هم «غرانت» نك شمالنده ۸۳° ۲۴′ عرض شمالیغه ایرشکان. ۱۸۸۲ نجی یلده ایسه، «لوتوود» شولایوق «غرینلاندیا» نك شمالنده ۸۳°۴۵′ عرض شمالیغه پیتکان.

یاکی موفقیت ایسه، ۱۸۹۵ نجی یلده نوروجلی «نانسن» بلن «سؤبردروب» غه‌نصیب بولغان. بونلر ایکه‌ولب، اتلر بلن بوظ اوستوندن شمالغه نابا کیتوب، ۸۶° ۱۳′ عرض شمالیغه ایرشکانلر.

اندن صوك الوغ موفقیت‌گه نائل بولغان باشقه فاجعه‌لی یازمشقه اوچراغان سفرلر «جزه‌قسون» هم «آندره» نك ئیکسپید یتسیه (سفرلر) ی‌در. بونلرنك اولکیسی شمال جزیره‌لرنده، ۱۸۹۴ نجی یلدن ۱۸۹۷ نجی یلغه حدلی قشلاغان ایکنجیسی ایسه اوز بنك ایکی یولداشی ایله ۱۸۹۶ نجی یلده هوا شاری بلن شمال یاغنه اوچوب هیچ بر خبرسز یوقالغانلر.

۱۹۰۰ نجی یلده غیرتسوغ «آبروسکی» ئیکسپید یتسیه سینك اعضالرندن اولان «فاتیی» اتلر بلن بوظ اوستوندن یوروب ۸۶°۳۴′ عرض شمالیغه ایرشوب، «نانسن» لردن اوزدرغان.

روس ئیکسپید یتسیه‌لرندن الك اهمیتلیسی آدمیرال ماقاروف نك دهشتلی «بوظ وانتج» بلن قطب‌غه بیتهر ایچون اوتقراشوی، هم‌پیتر- بورغ واسویچ آقادیمی ناووق‌لرینك برلکده، غرادس اولچه‌مك و «اشپیسبرن» آطه‌لرینی فن یاقدن اطرافلیجه ئیکشرمك مقصد لرینه مبنی اولان ئیکسپید یتسیه‌لردر. آندن صوك پیتر- بورغ آقادیمی ناووقی ۱۹۰۰ نجی یلده «ناوؤی سیبیر» جزیره‌لرینك شمالنده تحقیقات وکشفیات اجرا ایتمك ایچون «تولنیا» نام بر ذات تحت ریاستنده بر ئیکسپید یتسیه یه‌رگان ایدی. بو سیاحت «تولنیا» نك اوز بنك و بولداشی هیئت‌شناس «زیبیرغ» نك ملاکتی بلن بتکاندر.

دخی ده اچکه‌رك صوغولمق، آمریقالی «پیری» گه میسر بولغان. بو آرمی طالمی تورغان قطب‌سیاحی برنجی دفعه ۱۸۹۲ نجی یل «غرینلادیا» غه سفر قیلغان. صوکره شوندوق ۱۸۹۳ نجی- ۹۵ نجی یللرده، آندن صوك ۱۸۹۸ نجی- ۱۹۰۲ نجی یللرده هم ۱۹۰۵ نجی- ۱۹۰۶ نجی یللرده سیاحت ایتکان. نهایت ۱۹۰۸ نجی یلده دخی‌ده بولغه چغوب کیتکان. اول آمریقالیلرده، قطب طرفلرن تیکشرورگه رغبتنی اویغانا بلگان: «شمالی قاوی» آدلی بر قلوب تأسیس ایتکان. (Экспедиция) سفرلرینه اشتراك ایتمه‌رگه آمریقالی فاپیتالیستلرنی جلب ایتکان. تورلی شهرلرده خطبه‌لر اوقوب اوزی آقچه جیغان. نات، قات سفر ایتوب باتدریج همان ایچکه، شمالغه نابا صوغولورغه موفق بولغان. اول «غرینلادیا» نك آطه‌لق یاغندن اولان طبیعتن اثبات ایتکان. اول آنك شمالی ساحل‌لرینی بوتونلای أیلهتوب چغغان. ۱۹۰۰ نجی یلده «غرانت» نك شمالنده ۸۳° ۵۰′، ۱۹۰۲ ده ۸۴° ۱۷′ عرض شمالیغه ایرشکان. ۱۹۰۶ نجی یلده ایسه ۸۷°۶′ غه یتکان. (بنا علیه قطب‌غه بارلغی ۳°۶′ یعنی ۳۰۰ جافرم مقداری غنه قالغان). نهایت ۱۹۰۸ نجی یل (یعنی بلطر) اول دخی‌ده «قطب شمالی» نی ئزله‌رگه چغوب کیتکان. اول ئلی همان شول یافده یوریدر. ایندی «پیری» نك قطب‌غه یتوی حقنده غزته‌لرده تفصیلات بیرله و شونك ایله برابر آنك ایله، حاضر ذکر ایده جگمز

ДОКУСФЕРА

«قوق» آراسنده مناظره و مجادله‌ده باشلاندی. «پیری» «قوق»نی یالغانچی ایته‌سی و برنچیلکنی اوزینه آلاسی کیله‌در.

بلطر، قطب شمالینی کشف ایتمك نیتیل، آمریقالی دوقتور «قوق» سفر ایتکان ایدی. مونه شول ذات بلطر آپریلنك ۲۱ نده قطب شمالیغه ایرشوب آنده جماهیر متفقه بایراغینی قاداغان. بناءً علیه بونوغریده برنچیلکنی ۱۷ یل مشقتلنگان «پیری» آلالمیچه «قوق» آلغان اول اوزینك قطب‌غه یتوی حقنده بویله خبر بیره‌در: «بزنك ۲۱ نچی آپریلده‌گی دفتلی اولچه‌ومز کورستدی‌که ۸۹ درجه ۵۹ دقیقه ۴۶ ثانیه عرض شمالی آستنده بولونامز. دیمك قطب‌شمالی‌غه باری ۱۴دقیقه قالغان. بز شمالغه قاراب دخی‌ده ۱۴ دقیقه حرکت ایتدك ده، ینه اولچه‌ب‌قارادق. مونه شول وقت بزنك‌قطب غه یتکانلگمزده اصلا شبهه‌مزقالمادی. شوندوق بز بوطنی تیشدك ده باغانا اوطورندق وآکا بایراق آصدق. مونه اول شولای، بیك کوب کشیلرنك میل ایتدیکلری قطب شمالی‌ده جیلبردی باشلادی. قویاش توشلکده ایدی. بز مونی البت اوز آراغنه بلدك. چونکه مونده بوتون Меридіанъ لر (نصف النهار دائره‌لری) برگه قوشولالر. شونك ایچون‌کون‌اورتاسی بلن تون اورتاسی قاتناشوب کیته‌لر. بو حال ۹۰ نچی درجه عرض شمالی‌آستنده ایدی. شمال، شرق وغرب یوغالدیلر بوتون‌یاق جنوب بولوب کیتدی. هرنه قدر مقصدمزغه ایریشو بزنی شادلاندردی ایسه‌ده، ایرته‌گیسن تیوشلی اولچه‌ولرنی وشول برگه مناسب باشقه کیره‌کلی اشلرنی اشله‌دیکدن صوك، بوتونله‌ی کوکلسزلندك: أیله‌نه‌مزده‌گی بوشلق وسکونت بزگه بیك فنا تأثیر ایته وئلل‌نیچه بوون انسانلرنك کوز طوتدیقلری قطب شمالی یزم کوزمزگه قزقسز برنرسه اولوب کورونه ایدی. کوزگه یالغز، تون‌اورتاسی‌قویاشینك آللی گللی شعله‌لری بلن‌بو یالغان چیکسز قار صحرالری کورونه‌ایدی، بوصحرالرده برحیات اثری، برکیسه‌ك قاره یر یوق ایدی. ئولك بوط دنیاسنده جانلی مخلوق یالکز بزلر ایدك. ۲۳ نچی آپریلده بز قایتورغه چقدق» «قوق» یویل ۲۲ نچی آوغوستده «دانیمارقه» ده بیوك احتفال‌واحترام‌ایله استقبال‌ایدلدی. آنی‌قارشولارغه «جغرافیا جمعیتی» نك رئیسی صفتیله ولی عهد وشول جمعیتنك‌صاؤیت اعضاسی‌موسیو «فیرنه‌ر»، تجارت مینیستری، آمریقا سفیری ویك چوق غزته‌چیلر توشکان ایدی.

پاراخود کیلوب‌طوقتاوبان ولی عهد«قوق» یانینه باروب تبریك نطقی‌سویله‌رگه باشلاغان اول آنك یانینه بارغاچده ئلل نیچه مك خلق بردن «اورا» تچقرغانلر. خانملر یاولقلر صاللاغانلر وچیچکه‌لر ئرغتقانلر.

قطب قهرمانینی قارشولارغه وکورورگه شول قدر کوب کشی جییولغان که، طغزلقدن خلق قرالنك آؤتومابیلنی تونکه‌رگانلر و «قوق» نك اوزن تاپتاب اوتوره یازغانلر. «قوق» «قوپینهاهن» ده «جغرافیا جمعیتی» نده اوزینك سیاحتی حقنده مهم بر داقلاد اوقودی. بر غزته «قوق» غه اوزینك سیاحتینی یازوب بیرور ایچون ۱۰۰ مك دوللار (۲۰۰ مك صوم) غونانار (مکافاة قلمیه) تقدیم ایتمشدر. بایتاق اورتلرده «قوق» نك قطب‌غه یتوینه اشانماوده باشلاندی. لکن اوزی دعوامنی فنی یاقدن اثبات ایده‌چکمن دیه‌در.

قوق کوبدن توگل «آمریقا» غه قایتوب کیتدی. آنده‌ده بیوك بر احترام وشادلق ایله استقبال ایدلدی.

«بلەریو» لامانش دیگزینی اوچوب چقماج فرانسزلر یر، کوکگه صیمیچه شادلانغان ومافتا- تعاتلر ایدی. ایندی اوزلرندن برەو قطب چیکلی قطبغه یتوب قایتقاچ آمریقالیلرنك، شادلانو ومافتانودن توبەلری کوکگه تیەدر. ایرینك موفقیتی بلن «فوق» نك خاتونیده بیك مافتانا وثریلەنه ایکان، اول اوزینك دوستلرندن برسینه شولای تیلیفرام صوقفان: «مین ایرمنك موفقیت بلن قایتوینده اصلا شبهه اینمی ایدم. مین بیك شادمن که، ایرمنك عقلی پلانلری وآنك استعداد وقابلیتلی بر عالم سیاح اولوی پارلاق صورنده میدانغه چقدی». «فوق» ١٩٠٦ نچی یلنو ق هوا شاری بلن قطبغه اوچارغه اوبلاغان ایکان. لکن تورلی دوشونچه لر وعالملر ایله کیکاشلر ایندیکدن صوکره موندن واز کیچکان بولغان.

قطبنك کشف اینلوی مدنیت دنیاسنده بیوك بر واقعه بولدی. لکن کوب عالملر یونك اهمیتی بالکز اسپورت (مسابقه) پرورلرابچون گنه اولوب، فنی اهمیتنی حائز دگلدر، دیلر.

قطب تیرمانی دوقتور «فوق» بیك آغر حیات درسلری کیچرگان. اول مالای وقتنده بر سونچیده خدمت اینکان واوی برینه سوت طاغانوب یورگان. صوکندن اونیؤ یرسیتیگه حاضرلاندیغی حالده، باقالینی کیتده خدمت اینکان.

ع - بطال.

بیت

سنگلکسز بلبلییم وینه بیم معتبر
حکم تعلمکسز نکقیلمش شیمدی شقمر
متصل خطیلم بیتیم نظم قیلمق هنر
لطف قیلمش محصل علم خطیم معتبر

تربیه و تعلیم

عائله ایچنده بالا تربیه سی.

عائله ایچنده بالا، نه قدر کوب اولسه ده اولسون عائله باشلغلری اولان آنا وآنا تربیه لرنده اولنورغه و آنلرنك کوزلرندن بالالرنی یراق بورتمازگه تیوشلی. زیرا آنا و آنا یاخود بونلر کبی خیر خواه وتربیه علمی بیلوچی بر مربیه نك کوزندن اوزلرینی یراق کورمکده، اولان بالالر باکلش اشلر قیلورغه و بوزوق خلقلرنك اورلقلرینی کوکللرنده ایکارگه مجبور اولدقلری تجربه ایله بیلنمشدر.

هر بر اشینی کوزانوب وهر برحرکتینی اولچاب، آغز و قولاغینی، قول و آیاغینی نیکشروب طوروچیدن آولاق قالمش باش بالانی، یالان و قباحت سویلامك، بوزوق سوزلر دکلاب آلدامق، حیله قورمق وسوگشمك کبی شیلردن نه ترسه منع ایلر؟

کوچرگیچسز بیش اون یول یازو یازا بیلماوچیلر قبیلندن بالالر هر بر ایزگو اشلر وگوزل خلقلرنی بر یردن کوچروب آلورغه محتاجلردر. ایندی حال بویله اولور ایسه آنا وآنالردن، فضیلتلی مربیه لردن یراق یورمکده اولان بالالر حسن اخلاق طوغرویسنده کیملرنی کوچرگچ ایدوب طوتارلر. آنا وآناسندن یراق اولان بالالر کوب وقت اورام بالالر بنه یولداش اولورلر. بالالرنك اشدن چیقمقلری ایچون اورام بالالری ایله برلکده یورمکاری تمام کفایت

A. Battal, "Kotıp-ı Şimailge Yitü", *Şura*, No:18, (13 Ramazan 1328 [15 Sentyabr 1909]) s. 561-564.

Soñ könlerde kotıp-ı Şimalinéñ keşéf itélüé medeniyet galeménde olug şau-şuga sebep buldı ve matbugatta bik möhim mevkig tottı. Bu mönesebetle kotıp-ı Şimaliné ézleünéñ tarihı ve bu köngé keşéfnéñ üzé hakında "Şura" ukuçılarına bér kader meglümat birmekçé bulamın.

Östénde yeşedégéméz yir küreséñéñ meühüm bér mohavvırı (küçeré) uldıgı ve şul mohavvırnıñ cenup yagındagı oçına "kotıp-ı cenup" diyéldégé ve bunlarga turı kitkende Bozlı diñgézlerné arkılı ütép çıgarga turı kildégé ukuçılarga meglüm. Anı ozın ozadı yazıp torırga lözüm yuk.

Bahadir ve galim insanlar Amérika ve Avstraliyanı hem törlé mohit diñgézleréndegé adalarnı keşéf itkenler. Soñra boz diñgézlerén de tikşérérge totınganlar ve bunlarda hosusan şimal boz diñgézénde bik küp yaña yirler ve adalar tapkanlar. Andan soñ boz diñgézlerénéñ dehi de éçénerek kiterge kızıkkanlar, kite-kite tap kotıplarnıñ üzleréne barıp yiterge merak itkenler.

Mondıy aktarular şimal boz diñgézénde kübrek ve yışrak bulgan. Çönki anda seyehet itü cenup boz diñgézénde seyehet itüge karaganda uñgayrak ve iplérek kürélgen.

Miladtan 330 yıllar élék avrupanın garep ve şimal sahillerende seyehet itken yunanlı Pifi şimalde İslandiyage iréşken. Ul kotıpnıñ vezgıyeténé yahşı uk dörést kürsetken. Anıñ Avrupanıñ garép ve şimal sahilleré hakında yazgan eseréñéñ begzı kıytgaları 1824 ve 48 nçé yıllarda neşér ulıngan.

Andan soñ şimal sahilénde korun-ı vasatidegé normandlar bik küp yözgenler. Şunlar Grinlandiyanı ve Kolumbdan küp mokaddem Şimal-i Amerikanı keşéf itkenler. Andan soñ Aziyanıñ şimal sahilleré buylap Hindistanga üter öçén şimal-i şarki yulı ve şimal-i Amerikanıñ şimal sahilleré buyından şimal-i garbi yulı ézleüler tekrar vakıyg bulgan.

Kotıp-ı Şimaliga iréşü hiç bulmasa anıñ eyleneséne sugılu bik küp seyyahlarnıñ ehas amalleré bulgan.

Anlarnıñ kübésé bozlar, suık ve açlık bélen köreşü yulında helak bulganlar.

Bik küp seyehetler muvafakiyetsézlék ile neticelengen. Fekat muvafakiyetsézlék bahadir ve gayretlé irlerné tuktata almagan. Anlar dehşetlé şimalga köçleréné arttırıp yañadan ve kat-kat yünelgenler. Bu yulda iñ böyék manig kotıpnıñ meskun yirlerden ve iské dönyaga nisbeten gomumen karadan yıraklıgı bulgan.

1827 nçé yılda ingelterelé Parri korab bélen İşpisbirn cezirelerénéñ tön yağına taba 82’45 garız-ı şimalige sugılgan. Fekat bu müstesna bér muvafakiyet idé. Bundan hayli zaman üttékten soñ gına, yegni 1876 nçı yılda ingelterelé bahriye ofitséri Markgam Grinlandiya hem Grantnıñ şimalénde 83’24 garzı-ı şimalge iréşken. 1882 nçé yılda ise Lükvud şulay uk Grinlanidyanıñ şimalénde 83’45 garz-ı şimalge yitken.

Yaña muvafakiyet ise 1895 nçé yılda Norveçlé Nanson bélen Svirdrupka nasıyp bulgan. Bunlar ikeülep étler bélen boz östénden şimalge taba kitép 86’13 garz-ı şimalge iréşkenler.

Andan soñ olug muvafakiyetke nail bulgan yeki facigalé yazmışka oçragan seferler Djekson hem Andrenéñ ikspiditsiyesédér. Bularnıñ evvelgésé şimal cezirelérende 1894 nçé yıldan 1897 nçé yılga hetlé kışlagan, ikénçése ise üzénéñ iké yuldaşı bélen 1896 nçı yılda hava şarı bélen şimal yagına oçıp hiçbér heberséz yugalganlar.

1900 nçé yılda girtsog Abrotskiy ikspiditsiyesénéñ egzalarından ulan Kani étler bélen boz östénnen yörép 86’34 garz-ı şimalge iréşép Nansonlarnı uzdırgan.

Ruz ikspiditsiyelerénéñ iñ ehemiyetlésé admiral Makarofnıñ dehşetlé boz vatkıç bélen kotıpka yiter öçén ugraşuı, hem Pitirburg ve İsveç akedemiya nauklarınıñ bérlékte gradus ülçemek ve İşpisbérn adalarını fenni yaktan etraflıca tikşérmek maksadlarına mebni ulan ikspiditsiyelerédér. Andan soñ Pitirburg akademiya naugı 1900 nçé yılda "Novıy Sibir” cezirelerénéñ şimalénde tehkiykat ve keşfiyat icra itmek öçén Tolliya nam bér zat teht-i riyaseténde bér ikspiditsiya yibérgen idé. Bu seyehet Tolliyanıñ üzénéñ ve yuldaşı heyetşinas Zibirgnéñ helaketé bélen bétkendér.

Dehi de éçkerek sugılmak, Amirikalı Perige möyesser bulgan. Bu armıy-talmıy torgan kotıp seyyahı bérénçé defga 1892 nçé yıl Grinlandiyaga sefer kılgan. Soñra şunda uk 1893 nçé, 95 nçé yıllarda, andan soñ 1898 nçé- 1902 nçé yıllarda hem 1905 nçé- 1906 nçı yıllarda seyehet itken. Nihayet 1908 nçé yılda dehi de çıgıp kitken. Ul Amirikalılarda kotıp tarafların tikşérérge regbetné uyata belgen. “Şimali klubu” adlı bér klup tesis itken. Sefer éşéne iştirak iterge Amirikalı kapitalistlarnı celép itken. Törlé şeherlerde hötbeler ukıp üzé akça cıygan. Kat-kat sefer itép batedric haman éçke, şimalge taba sugılırga muvafak bulgan. Ul Grinlandiyanıñ adalık yagından olan tabigatén isbat itken. Ul anıñ şimali sahilleréné böténley eylenép çıkkan. 1900 nçé yılda Grantnıñ şimalénde 83’50, 1902 de 84’17 garz-ı şimalige iréşken. 1906 nçı yılda ise 87’6 ga yitken. (binaen galeyhi kotıpka barlıgı 2’6 yegni barlıgı 300 çakrım mikdarı gına kalgan). Nihayet 1908 nçé yıl (yegni bıltır) ul dehi de “kotıp-ı şimali”né ézlerge

çıgıp kitken. Ul elé haman şul yakta yöridér. İndé Perinéñ kotıpka yitüé hakında gezitelerde tefsilat biréle ve şunıñ ile beraber anıñ ile hezér zikér iteçegéméz Kuk arasında monazare ve möcadele başlandı. Peri Kuknı yalgançı itesé ve bérençélékné üzéne alası kiledér.

Bıltır kotıp-ı şimaliné keşéf itmek niyeté ile Amirikalı doktor Kuk sefer itken idé. Méne şul zat bıltır aprilnéñ 21 nde kotıp-ı şimalige iréşép anda cemahir-i möttefika bayragını kadagan. Binaen galeyhi bu turıda bérençélékné 17 yıl meşaketlengen Peri alalmıyça Kuk algan. Ul üzénéñ kotıpka yitüé hakında böyle heber biredér: "béznéñ 21 nçé aprildagı dikkatlé ülçeüéméz kürsetté ki 89 derece 59 dakika 46 saniye garz-ı şimali astında bulunamız. Dimek kotıp-ı şimalige barı 14 dakika kalgan. Béz şimalge karap dehi de 14 dakika hereket itték de yine ülçep karadık. Méne şul vakıt béznéñ kotıpka yitkenlégémézde asla şöpheméz kalmadı. Şunda uk béz boznı tişték te bagana utırttık. Aña bayrak astık. Méne ul şulay bik küp kéşélernéñ meyl ittékleré kotıp-ı şimalide cilbérdi başladı. Koyaş töşlékte idé. Béz monı elbet üzara gına béldék. Çönki monda bötén méridianlar bérge kuşılalar. Şunıñ öçén kön urtası bélen tön urtası katnaşıp kiteler. Bu hel 90 nçı derece garz-ı şimali astında idé. Şimal, şerık ve garép yugaldılar bötén yak cenup bulıp kitté. Her ne kader maksadımızga iréşü bézné şatlandırdı ise de, irtegésén tiyéşlé ülçeülerné ve şul yirge mönasip başka kireklé éşlerné éşledékten soñ, böténley küñélsézlendék. Eylenemézdegé buşlık ve sökünet bézge bik fena te'sir ite ve elle niçe buın insanlarnıñ küz tottıkları kotıp-ı şimali bézém küzémézge kızıksız bér nerse ulıp küréne idé. Küzge yalnız, tön ürtası koyaşınıñ allı-göllé şegleleré bélen buyalgan çikséz kar sahraları küréne idé. Bu sahralarda bér heyat eserñ, bér kisek kara yir yuk idé. Ülék boz dönyasında canlı mehluk yalnız bézler idék. 23 nçé aprilde béz kaytırga çıktık". Kuk bu yıl 22 nçé avgustta Danimarkada böyék ihtifal ve ihtiram ile istikbal itéldé. Anı karşılarga "Cografiya cemgıyete"néñ reisé sıyfatı ile veligahéd ve şul cemgıyetnéñ sovit egzası misyé Kerner, ticaret ministrı, Amirika sefiré ve pek çok gezitecéler töşken idé.

Parahud kilep tuktau bélen veligahéd Kuk yanına barıp tebrik notıgı söylerge başlagan. Ul anıñ yanına bargaç da elle niçe méñ halık bérden "ura" kıçkırganlar. Hanımlar yaulıklar sallaganlar ve çeçekler ırgıtkanlar.

Kotıp kaharmanını karşılarga ve kürérge şul kader küp kéşé cıyılgan ki, tıgızlıktan halık kralnıñ avtamabilén tünkérgenler ve Kuknıñ üzén taptap ütére yazganlar. Kuk Kopenhagenda "Cografiya cemgıyete"nde üzénéñ seyeheté hakında möhim bér doklad ukıdı. Bér gezite Kukka üzénéñ seyeheténé yazıp birér öçén 100 méñ

dollar (200 méñ sum) gonorar tekdim itméştér. Baytak urınlarda Kuknıñ kotıpka yitüéne ışanmau da başlandı. Lekin üzé degvamnı fenni yaktan isbat iteçekmén diyedér.

Kuk küpten tügél Amirikaga kaytıp kitté. Anda da böyék bér ihtiram ve şatlık ile istikbal idéldé.

Beleriu Lamanş diñgézéné oçıp çıkkaç frantsuzlar yir, kükke sıymıyça şatlangan ve maktanganlar idé. İndé üzlerénden béreü kotıp çiklé kotıpka yitép kaytkaç amirikalılarnıñ şatlanu ve maktanudan tübeleré kükke tiyedér. İrénéñ muvafakiyeté bélen Kuknıñ hatını da bik maktana ve érélene iken. Ul üzénéñ dustlarından bérséne şulay tiligram sukkan: "Min irémnéñ muvafakiyet bélen kaytuında asla şöphe itmi idém. Min bik şatmın ki, irémnéñ gakıllı planları ve anıé istigdad ve kabiliyetlé bér galem seyyahı buluı parlak sürette meydanga çıktı". Kuk 1906 nçı yılnı uk hava şarı bélen kotıpka oçarga uylagan iken. Lekin törlé döşénçeler ve galimler ile kiñeşler ittékten soñra mondan vaz kiçken bulgan.

Kotıpnıñ keşéf itélüé medeniyet dönyasında böyék bér vakıyga buldı. Lekin küp galimler bunıñ ehemiyeté yalnız sport perverler öçén géne ulıp, fenni ehemiyeténé haiz degéldér diler. Kotıp kaharmanı doktor Kuk bik agır heyat dersleré kiçérgen. Ul malay vakıtında bér sötçéde hézmet itken ve öy borın söt taratıp yörgen. Soñundan univirsititka hezérlendégé helde bakaliynıy kibétte hézmet itken.

G. Battal

A. Battal, "Kuzey Kutbuna Ulaşılması", *Şura*, No:18, (13 Ramazan 1328 [15 Eylül 1909]) s. 561-564.

Son günlerde kuzey kutbunun keşfi medeniyet dünyasında büyük ilgi gördü, matbuatta mühim bir yer tuttu. Bu münasebetle kuzey kutbunun arama tarihi ve bugünkü keşif hakkında "Şura" okurlarına biraz malumat vermek istiyorum.

Üzerinde yaşadığımız yer küresinin bir mihveri olduğu ve o mihverin güneydeki ucuna "Güney kutbu", kuzeydeki ucuna "Kuzey kutbu" denildiği ve bunlara doğru giden yolların buz denizleri üzerinden geçtiği okurlara malum. Bu hakta uzun uzadıya yazmaya gerek yok.

Bahadır ve âlim insanlar Amerika, Avustralya ve çeşitli denizlerdeki adaları keşfetmişler. Soñra buz denizlerini de incelemeye başlamışlar ve bunlarda özellikle kuzey buz denizinde çok sayıda yeni adalar bulmuşlar. Ondan soñra buz denizlerinin daha da derinlerine girmeyi merak etmişler. Böylece giderek kutuplara kadar gitmeyi istemişler. Böyle meraklar kuzey buz denizinde daha çok ve sık olmuş. Çünkü oralarda seyahat güney buz denizi seyahatlerinden daha kolay gibi gözükmüş.

Milattan önce 330 yıl önce Avrupa'nın batı ve kuzey sahillerinde seyahat etmiş Yunanlı Pifi kuzeyde İzlanda'ya ulaşmış. O kutbun yerini oldukça doğru tespit etmiş. Onun Avrupa'nın batı ve şimal sahilleri hakkındaki eserinin bazı parçaları 1824 ve 1848 yıllarında neşir edilmiş.

Ondan sonra kuzey sahilinde Orta Asırlardaki Normanlar çok gezmişler. Bunlar Grönland'ı ve Kolomb'tan çok önceleri Şimal Amerika'yı keşfetmişler. Ondan sonra Asya'nın kuzey sahilleri boyunca Hindistan'a geçmek için kuzey doğu yolu ve Kuzey Amerika'nın kuzey sahilleri yakınından kuzey batı yolunu arama çabaları tekrar meydana gelmiş.

Kuzey kutbuna, en azından onun etrafına ulaşmak birçok seyyahın önemli maksatlarından biri olmuştur. Onların çoğu buzlar, soğuk ve açlık ile mücadelede helak olmuşlar. Çoğu seyahatler başarısızlık ile sonuçlanmış. Fakat bu başarısızlık kahraman ve gayretli adamları durduramamış. Onlar dehşetli kuzeye güçlerini arttırarak tekrar yönelmişler. Bu yolda en büyük engel meskûn yerlerden ve karadan uzak mesafede olmasıdır.

1827 yılında İngiltereli Parry gemi ile Svalbard adalarının kuzeyine doğru 82' 45 arzı Şimaliye uğramış. Fakat bu müstesna bir muvaffakiyet idi. Bundan sonra çok zaman geçtikten sonra, yani 1876 yılında İngiltereli bahriye subayı Markham Grönland

ve Grant'in kuzeyindeki 83'24 arzı Şimaliye ulaşmış. 1882 yılında ise Lükvüd yine Grönland'ın kuzeyindeki 83'45 arzı Şimaliye ulaşmış.

Yeni bir başarı ise 1895 yılında Norveçli Nansen ile Sverdrup'a nasip olmuş. Bunlar beraber köpekler ile buz üzerinden kuzeye doğru 86'13 arzı Şimaliye ulaşmışlar.

Ondan sonra büyük başarıya nail olan ve feci bir kaderle karşılaşan seferler Jackson ve Andre'nin seferleridir. Bunların ilki kuzey adalarında 1894 yılından 1897 yılına kadar. İkincisi ise iki arkadaşı ile 1896 yılında hava balonunda kuzeye doğru uçmuş ve kaybolmuş.

1900 yılında dük Obrotskiy seferinin üyelerinden olan Kani köpekler ile buz üzerinden hareket ederek 86'34 arzı şimaliye ulaşarak başkalarının önüne geçmiştir.

Rus seferlerinden en önemlisi amiral Makarof'un dehşetli buzkıran ile kutba ulaşmak için uğraşması olmuştur. Petersburg ve İsveç Bilimler akademisi ile birlikte derece ölçmek ve Savlbard adalarını bilimsel yönden etraflıca araştırmak maksadı ile yapılan seferdir. Ondan sonra Petersburg Bilimler akademisinin 1900 yılında "Yeni Sibirya" adalarının kuzeyinde tahkikat ve keşifler icra etmek için "Tollya" adındaki birisinin başkanlığında bir sefer düzenlenmişti. Bu sefer Tollya'nın ve arkadaşı Zibirg'in ölümü ile soñuçlandı.

İçe doğru daha da ileri gitmek Amerikalı Piri'ye kısmet olmuş. Yorulmayı bilmeyen bu kutup seyyahı ilk defa 1892 yılında Grönland'a sefer yapmış. Soñra yine aynı yere 1893-95 yıllarında, ondan soñra 1898-1902 yıllarında, 1905-1906 yıllarında sefer yapmış. Nihayet 1908 yılında yine yola koyulmuş. O Amerikalılarda kutbu incelemeye merak uyandırmayı başarmış. Şimal kulübü adında bir kulüp tesis etmiş. Sefer işine iştirak için Amerikalı kapitalistleri de celp edebilmiş. Farklı şehirlerde konferanslar vererek, kendisi para toplamış. Defalarca seyahat ederek tedricen içeriye doğru ilerlemeye muvaffak olmuş. O Grönland'ın ada olarak tabiatını ispatlamış. O adanın kuzey sahillerini tamamen dolaşmış. 1900 yılında Grant'ın kuzeyindé 83'50, 1902'de 84'17, arzı Şimaliye ulaşmış. 1906 yılında ise 87'6 ya ulaşmış. (Binaen aleyh, kutba sadece 2'6 yani 300 kilometre mesafe kalmış). Nihayet 1908 yılında (yani geçen sene), o yine kuzey kutbunu aramak için yola çıkmış. O hala o civarlarda gezmektedir. Şimdi Piri'nin kutba ulaştığı hakkında gazetélerde tafsilat veriliyor. Bununla beraber şimdi zikredeceğimiz Cook arasında münazara ve mücadele başlandı. Piri Cook'u yalancı göstererek kendisi ilk olmak istemektedir.

Geçen sene kuzey kutbunu keşfetmek niyeti ile Amerikalı Doktor Cook sefere çıkmıştı. İşte bu zat geçen sene 21 Nisanda kuzey kutbuna ulaşıp oraya Birleşik Devletlerin bayrağını dikmiş. Dolayısıyla, bu konuda birinciliği 17 sene uğraşan Piri değil Cook almış. O kendisinin kutba ulaşması hakkında şöyle haber veriyor: "Bizim 21 Nisanda gerçekleşen dikkatli ölçmemiz gösterdi ki, 89 derece 59 dakika 46 saniye arzı Şimali altında bulunuyoruz. Demek kuzey kutbuna 14 dakika kalmış. Biz kuzey yönünde daha 14 dakika hareket ettik ve tekrar ölçtük. İşte o an bizim kutba ulaştığımızda hiç şüphemiz kalmadı. Biz buzu delerek direk diktik ve bayrağımızı bağladık. İşte böylece birçok insanın ulaşmak istediği kuzey kutbunda bayrağımız dalgalanmaya başladı. Güneş öğlen vaktinde, tepedeydi. Biz tabii ki bunu sadece kendimiz tahmin ettik. Çünkü burada tüm meridyenler karışıyorlar. Bundan dolayı öğlen ile gece yarısı bir birine karışıyor. Bu durum 90. Derecede arzı Şimali altındaydı. Kuzey, doğu, batı kayboldular, her taraf güney oldu. Her ne kadar maksadımıza ulaşmamız bizi sevindirdiyse de, ertesi gün gerekli ölçülerimizi aldıktan soñra can sıkıntısı üzerimize çöktü. Etrafımızdaki boşluk ve sükûnet bize kötü tesir ediyor, kaç kuşak insanların hayal ettikleri kuzey kutbu bizim gözümüzde gereksiz bir şey gibi görünmeye başladı. Göze sadece gece yarısı kuzey ışığının farklı renklerine boyanmış sınırsız kar çölleri görünüyordu. Bu çöllerde hayat, bir parça kara toprak yoktu. Ölü buz dünyasında canlı varlıklar olarak sadece biz vardık. 23 Nisanda biz eve doğru yola çıktık". Cook bu sene 22 Ağustosta Danimarka'da büyük şereflerle karşılandı. Onu karşılamak için Coğrafya cemiyeti reisi sıfatıyla veliaht ve şu cemiyetin meclis azası Ferner, Ticaret bakanı, Amerika sefiri ve çok sayıda gazeteci gelmişti.

Gemi geldikten soñra veliaht Cook yanına gelerek onu tebrik ettikten soñra nutuk söylemeye başlamış. O Cook'un yanına varınca herkes tek sesle "Ura" diye bağırmaya başlamışlar. Kadınlar mendiller sallayarak, çiçekler atmışlar.

Kutup kahramanını karşılamak için o kadar insan gelmiş ki, izdihamdan kralın otomobilini devirmişler, Cook da izdihamda az kalsın ezilecekmiş. Cook Kopenhagen şehrindé Coğrafya cemiyetindé kendi seyahati hakkında bir konferans vermiş. Biz gazete Cook'a kendi seyahatini yazması için 100 bin dolar teklif etmiştir. Birçok yerlerde Cook'un kutba ulaştığına şüphe edenler de görünmeye başladı. Fakat kendisi davamı ispat edeceğim diyormuş.

Cook'un Amerika'ya döndüşüne çok olmadı. Orada da büyük ihtiram ve sevinç ile karşılandı.

Blerio La Manş denizi üzerinden uçarak geçen Fransızlar çok sevinmişler ve övünmüşlerdi. Şimdi kutup kadar kutba ulaşan Amerikalılarında sevinçleri içlerine sığmıyordur. Cook'un başarısıyla eşi çok övünüyormuş. O kendi dostlarından birine şöyle bir telgraf çekmiş: "Ben eşimin başaracağından asla şüphe etmedim. Eşimin akıllıca planları, onun kabiliyeti ve istidadı bir dünya seyyahı şeklinde ortaya çıkmasına ben çok memnunum". Cook daha 1906 yılında hava balonu ile kutba uçmak istemiş. Fakat bazı bilim adamlarının tavvsiyeleri ve kendi düşüncelerinden dolayı bu işten vazgeçmiş.

Kutbun keşfedilmesi medeniyet âleminde büyük bir olay oldu. Fakat bilim adamlarının çoğu bunu ehemmiyeti sadece spor sevenler için olduğunu, bilimsel bir öneme haiz olmadığını söylüyorlar.

Kutup kahramanı Doktor Cook ağır bir geçmişe sahip, o küçüklüğünde bir sütçüde çalışmış. Evleri dolaşarak süt dağıtırmış. Sonraları üniversiteye hazırlanmakla beraber bakkalda çalışmış.

A. Battal

A. Battal, “Tenkit Tiresende”, *Şura*, No:21, (1 Zölkagde 1327 [1 Noyabr1909]), s. 661-662.

ДОКУСФЕРА

آرشین‌لی صاوتقه صیوشلی] غاز طونرادر. بونسی ۲۲۰ آرشین اوزونلقنده، ۲۲ آرشین قالنلقنده بولوب ۱۲ کشینی جافر م یارم کوتاروب رهتدن آوروپانك هر بر پاینختینه باروب کیری گیر- مانیاغه قاپنا آلاجقدر. بو ۱۲ کشی باتینه ۳۰۰ پوداق طوپ وفورال آلا آلا. اجینه ۱۰ پوله‌میت ویونلردن برساعت آتارلق اسناراد صیا. ۵ پو- له‌میت اورتینه ۱۵۰ پود بومبا آلورغه ممکندر. بونك ایله نینیگنه قروب بولمی دیسکز؟ بوقدر بومبا ایله بتون بر قلعه‌نی [کریپستنی] خراب قیلوب بولا. حاضرگی الك شهب زرهلی دیکز صوغش کیمه‌سی صالوغه کرك بولمان آنچه غـه شوشندی ٤٠ هوا کیمه‌سی صالوب بولادر. اگر دشمانلرده مثلی کوب بولماسه بوندی ٤٠ کیمه ایله بتون آوروپانی اسیر ایتو ممکندر. بوندی هوا فلوتی آرقاسنده قوری عسکر اشکه یارامسز بولوب قالاجقدر. چونکه آنی یرنیچه هوا کیمه- سی واسطه‌سیله تارمار قیلوبیك آنسات بولاجقدر.

ع. ف.

« تنقید » تیره‌سنده

« تحریر المرأة » و « المرأة الجدیده » ترجمه‌لرینه یازدیغم تنقیدلرگه فارشی، مترجم ذ. القادری افندی «شوراء» ده اوز ردیه‌سینی یازدی. بنم تنقیدلرم ایله ذ. افندینك ردیه‌سنی محاکمه ایتوبی اوقوجیلرغه قالدروب، بو دفعه ردیه‌نك بعض نقطه‌لری و «ایدل» غزته‌سنده بحث ایدلگان «قادین» و «خاتون» مسئله‌سی حقنده‌غنه بر نیچه سوز یازمقچی بولام.

بن ذ. افندینك ترجمه‌لرینی تنقید اینکانده، بو ترجمه لرده‌گی قصورلرنك بری، سوزلر آره‌سنده تناسب اولمادر، دیگان و شوکا. « المرأة الجدیده » ترجمه‌سینك طشینه یازلمان «یاکا قادین» عباره‌سینی مثال ایتوب کورستکان و « یاکا سوزی تاتارچه، قادین سوزی تورکچه اولدیغندن بو ایکی سوز آره‌سنده تناسب یوق، بو برده قادین بزینه خاتون یاخود یاکا بزینه یکی یازلسه اؤلگی صورنده سوزلرنك هر ایکیسی تاتارلر استعمالنچه و صوکمی صورنده ایکیسی‌ده تورکار تعبیرنچه اولورلر ایدی‌ده، اوشبو ایکی کلمه آره‌سنده تناسب حاصل اولور ایدی » دیه یازغان ایدم. بناء علیه بنم تنقیدم بو سوزلر آره‌سنده‌غی تناسب‌گه‌گنه متوجه اولوب، مترجمنك «المرأة» سوزینی «قادین» سوزی بلن ترجمه ایتوبنه اصلا متوجه دگلدر.

ذ. افندی بنم تنقیدیمنی دقت ایله اوقوما- دیغندنمیدر، فیدر، بن آنی « خاتون » یازمیچه « قادین » یازدیغی ایچون موآخذه اینه‌من، دیب آکلاغان‌ده، شوکا رد مقامنده بیهوده یرگه ۱۴ بول یازو یازغان.

دیمك استیمن‌که، « خاتون » سوزیمی، یاکه «قادین» سوزیمی درست بن‌اول مسئله‌نی اصلا فوزغاتقانم یوق.

ذ. افندینك یاکلشوینه بینمگان شیکللی، شول یاکلیشقه بناء ایتوب «ایدل» غزته‌سیده خاتون، ایله قادین سوزلر بنك لغوی فلسفه‌لرندن بحث‌ایتوب اوقراشقان. «ایدل»نك بو مطالعه‌سی فی نفسه فائده‌دن خالی اولماسه‌ده، آنك ذ. افندی ایله بنم آرامده بو طوغریده نزاع اولدیغنی ظن ایدوی یاکلیشدر. کورلیورکه، «ایدل»ده‌گی مطالعه‌نی یازوچی ذات بنم تنقیدلر بنی اوقومیچه، یالکز ذ. افندینك جوابلر بنی غنه اوقومشدر. برقسم بو یاکلیشقه مرتکب اولماز ایدی.

ДОКУСФЕРА

سوز مناسبتی کیلگانده شونیده أیتوب کیتیك که، مشهور سیاح ابن بطوطه، اوزبك خان عائلسندن خبر ویردیگنده بو کلمه‌نی «خاتون» دیه ضبط ایته‌در. شول قدریسی واردرکه، آنك سوزندن آکلاشلدیغینه کوره اول زمانده «خاتون» سوزی خانم، بیکه، بانو سوزلری معناسنده‌رك استعمال ایدلمشدر. بناءً علیه، ذ. افندینك دیدیگی کبی عزت و شرف معناسی «فادین» مفهومنده اولمیجه «خاتون» مفهومنده اولادر.

«خاتون» سوزینك اصل معناسی تگیله‌ی اولسه‌ده، صوکندن مطلقاً «مرأة» و «زوجه» معناسنده استعمال ایدلوب کیتوی بیك جائزدر. شونك ایچون بو طوغریده «ایدل»نك فلسفه‌سی و «قاتن» سوزینی اوستون چغاروی بزچه بیك‌ده مقبول دگلدر.

ذ. افندی دییور: «ترجمه نه قدر ماتور و نه قدر مقتدر محرر قلمیله ترجمه ایدلگان بولسه‌ده، مؤلفنك فکرینی تمامیله آکلاتمق بو کونگه قدر هیچ کمگه میسر اولمامشدر. مؤلفنك حسیاتنی آکلامق، کوکلینه خطور ایتکان اینجه معنالرنی تعبیر ایتمك پك مشکل بر خدمتدر».

ذ. افندینك بو سوزی، قرآن‌گه ئلل نیچه جلد تفسیر یازدیقدن و مك تورلی تأویل و توجیه‌لر یوروتدیکدن صوکره‌ده «همانده الله تعالانك بو سوزلردن مقصدینی بلدك دیب کیسوب أیته آلمیمز، بلکه آنك مرادی باشقه چه‌در!» دیگان مصنفلر سوزینه بر آز اوخشیدر. مصنفلرنك بو سوزلری اوستدن قاراغانده الله و آنك کلامنی مدح ایتو کبی کورونسه‌ده، فی الحقیقت ذم‌دن باشقه بر شی دگلدر. متنبی و معریلرنك اوز مقصدلری بزچه آپ آچق آکلاشیلدیغی حالده، فصیحلرنك فصیحی، بلیغ‌لرنك بلیغی اولان الله ذو الجلال‌نك سوزلری تیوشی کبی آکلاشلماسین ایمش!! شولایوق مترجملرنی، مؤلفلرنك کتابلرینی یازغان چاقده کوکللرنده جولان ایتکان حسیات و اینجه معنالرنی ترجمه ایتمدیکلری ایچون هیچ کم انتقاد و موآخذه ایتمیدر.. بلکه شول کتابلرده یازلغان سوزلرنیگنه یوزمیچه و معنالرینی اوزگه‌رتمیجه ترجمه ایتولری طلب ایتله‌در. ترجمه تیلی ایله اصل کتاب تابنی یاخشیلاب یلگانده بو اشنك بیك قولای اولوینده شبهه یوق‌در.

بن اصلا حرفیا ترجمه ایتو طرفنده توگلمن. هر تیلنك اوزینه خاص بر اسلوبی و طرز افاده‌سی اولدیغنه بیك نق اشانام. شونك ایچون عربچه‌دن ترجمه ایدلگان بر کتابنك سوزلری صرف تاتارچه اولدیغی حالده، اسلوبی عربچه اولسه، بن آنی یاخشی ترجمه دیب أیته آلمیمن و قاسم بك امین اثرلرینك ترجمه‌لری شول قبیلدنره‌ك دیه اعتقاد ایته‌من. لکن معنانك اوزگه‌رتلوینه اصلا راضی دگلم. آندن صوك، عباره‌لرنك اصلده‌غی کبی روح و قوتلرینی ترجمه‌لرده‌ده مطلقا صاقلارغه کرك دیمن.

ع. بطال

زبه و بغلیم

بالا اوینچقلرینه دقت

بزم، بیك کوب فائده‌سز و زمانی کچمش شیلرگه أهمیت بیروب شونك ایله اشتغال ایتدیکمز

A. Battal, “Tenkit Tiresénde”, *Şura*, No:21, (1 Zölkagde 1327 [1 Noyabr1909]), s. 661-662.

“Tehrirel Mer’et” ve “el-Mer’et el-Cedide” tercémeleréne yazdıgım tenkitlerge karşı, mötercim Z. Kadiri efendé “Şura”da üz reddiyeséné yazdı. Beném tenkitlerém ile Z. efendéñ reddiyeséné möhakeme itüné ukuçılarga kaldırıp, bu defga reddiyeñ begzı noktaları ve “İdél” gezitesénde behés itélgen “kadın” ve “hatın” meselesé hakında gına bérniçe süz yazmakçı bulam.

Ben Zakir efendéñ tercémeleréné tenkit itkende bu tercémelerdegé kusurlarnıñ béré, süzler arasında tenasüp ulmaudır digen ve şuña “el-Mer’et el-Cedide” tercémesénéñ tışına yazılgan “Yaña kadın” gıybareséné misal itép kürsetken ve “yaña” süzé tatarça, “kadın” süzé törékçe uldıgından bu iké süz arasında tenasüp yuk, bu yirde kadın yiréne hatın yahıt yaña yiréne yeñi yazılsa evvelgé sürette süzlerñéñ her ikésé tatarlar istigmalénçé ve soñgı sürette ikésé de törékler tegbirénçe ulırlar idé de, oşbu iké kelime arasında tenasüp hasil ulır idé” diye yazgan idém. Binaen galeyhi beném tenkidém bu süzler arasındagı tenasüpke géne möteveccih bulıp, mötercimnéñ “el-mer’et” süzéné “kadın” süzé bélen tercéme itüéne aslan möteveccih degéldér. Z. efendé beném tenkidémné dikkat ile ukımadıgındanmıdır nidér, ben anı “hatın” yazmıyça “kadın” yazdıgı öçén muahaze itemén, dip añlagan da şuña red mekamında beyhude yirge 14 yul yazu yazgan.

Dimek istimén ki, “hatın” süzémé yeki “kadın” süzémé dörést ben ul meselené asla kuzgatkanım yuk.

Z. efendéñ yañlışuı gına yitmegen şikéllé, şul yañlışka bina itép “İdel” gezitesé de hatın ile kadın süzleréñ lögavi felsefelerénden behes itép ugraşkan. “İdel”néñ bu motalagası fi nefsihi faydadan hali olmasa da, anıñ Z. efendé ile beném aramda bu turıda nizag oldugunu zan idüé yañlıştır. Küréliur ki, “İdel”degé motalaganı yazuçı zat beném tenkidlerémné ukımıyça, yalnız Z. efendéñ cavaplarını gına ukımıştır. Yuksa bu yañlışka mörtekip olmaz idé.

Süz mönesebeté kilgende şunı da eytép kitik ki, meşhür seyyah İbn Batuta, Üzbek han gailesénden heber virdégénde bu kelimené “Hatun” diye zabt itedér. Şul kaderésé vardır ki, anıñ süzénden añlaşıldıgına küre, ul zamanda “hatun” süzé hanım, bike, banu süzleré megneséndérek istigmal idélméştér. Binaen galeyhi Z. efendéñ didégé kébi gıyzzet ve şeref megnesé “kadın” mefhumında ulmıyça “hatun” mefhumında uladır.

“Hatun” süzéneñ asıl megnesé tégéley ulsa da, soñından motlakan “mer’et” ve “zeüce” megnesénde istigmal idélép kitüé bik caizdér. Şunıñ öçén bu tugrıda “İdel”néñ felsefesé ve “katın” süzéné östén çıgaruı bézce bik makbul degéldér.

Z. efendé diyor: “Tercéme ne kader matur ve ne kader moktedir möherrir kalemi ile tercéme idélgen bulsa da, möellifnéñ fikréné temamıyla añlatmak bu könge kader hiçkémge möyesser ulmamıştır. Möellifnéñ hissiyatını añlamak, küñéléné hotur itken ince megnelerné tegbir itmek pek möşkél bér hézmettér”.

Z. efendénéñ bu süzé Kor’enge elle niçe cild tefsir yazdıktan ve méñ törlé te’vil ve tevcihler yöréttékten soñra da “haman da Allahı Tegalenéñ bu süzlerden maksadını béldék dip kisép eyte almıymız, belki anıñ moradı başkacadır!” digen mosanniflar süzéne béraz ohşıydır. Mosanniflarnıñ bu süzleré östen karaganda Allah ve anıñ kelamını medéh itü kébi kürénse de, filhakıykat zemden başka bér şey degéldér. Mötenebbi ve Megarrilernéñ üz maksadları bézce ap-açık añlaşıldığı helde, fasıyhlarnıñ fasıyhı, beliglernéñ beligı Allah Zölcelalnıñ süzleré tiyéşé kébi añlaşılmasın imeş!! Şulay uk mötercimlerné möelliflernéñ kitaplarını yazgan çakta küñéllerénde cevelan itken hissiyat ve ince megneleréné tercéme itmedéklere öçén hiçkém intikad ve muahaze itmidér. Belki şul kitaplarda yazılgan süzlerné géne bozmıyça ve megneleréné üzgertmiçe tercéme itüleré talep itéledér. Tercéme télé ile asıl kitap téléné yahşılap bélgende bu éşnéñ bik kulay uluında şöphe yuktır.

Ben asla harfiyen tercéme itü tarafında tügélmén. Her télnén üzéne has uslubı ve tarz-ı ifadesé uldıgına bik nık ışanam. Şunıñ öçén garepçeden tercéme itélgen bér kitapnıñ süzleré sırf tatarça uldıgı helde, uslubı garepçe ulsa, ben anı yahşı tercéme dip eyte almıymın ve Kasım Bek Emin eserlerénéñ tercémeleré şul kabildenrek diye igtikad itemén. Lekin megnenéñ üzgertélüéne asla razıy degélém. Andan soñ, gıybarelernéñ aslındagı kébi ruh ve kuvetleréné tercémelerde motlaka saklarga kirek dimen.

G. Battal

A. Battal, “Tenkit Etrafında”, *Şura*, No:21, (1 Zilkade 1327 [1 Kasım1909]), s. 661-662.

“Tehrirü’l-Mer’et” ve “el-Mer’etü’l-Cedide” tercümelerine yazdığım tenkitlere karşı, mütercim Z. Kadiri efendi “Şura”da kendi reddiyesini yazdı. Benim eleştirilerim ile Z. Kadiri efendinin reddiyesini muhakeme yapmayı okurlara bırakarak, bu defasında sadece reddiyenin bazı hususları ve “İdil” gazetesindé bahsi geçen “Kadın” ve “Hatun” meselesi hakkında birkaç kelime yazmak istiyorum.

Ben Z. Kadiri beyin tercümelerini tenkit ettiğimde, bu tercümelerdeki kusurların birisi olarak kelimeler arasındaki tenasüp olmaması konusudur demiştim. Bundan dolayı “El-meretü’l-Cedide” tercümesinin kapağında yazılan “Yaña Kadın” ibaresini örnek olarak göstermiştim ve: “yaña” kelimesi Tatarca, “kadın” kelimesi Türkçe olduğundan bunlar arasında tenasüp yok. Burada kadın yerine hatun veya yaña yerine yeni yazılsaydı birincisinde kelimelerin her ikisi Tatarca olacak, ikincisinde her ikisi Türkçe olacak. Böylece iki kelime arasında tenasüp hâsıl olurdu” diye yazmıştım. Binaen aleyh benim tenkidim sadece bu sözler arasındaki tenasübe müteveccih olup, mütercimin “el-Mer’et” kelimesini “kadın” kelimesi olarak tercüme etmesi ile alakalı değildir.

Z. Kadiri Bey benim tenkitimi dikkat ile okumadığından mıdır nedir, ben onu “Hatun” yazmayarak “Kadın” yazdığı için eleştiriyorum diye anlamış ve boşu boşuna 14 satır yazmış.

Demek isterim ki, “hatun” sözü mü veya “kadın” mı? Ben o meseleye asla dokunmadım.

Z. Kadiri beyin yanıldığı yetmemiş gibi şu yanılgıya binaen “İdil” gazetesi de hatun ile kadın kelimelerinin lügavi felsefelerinden bahsetmişler, uğraşmışlar. “İdil”in bu mütalaası faydalı olsa da, onun Z. bey ile benim aramda bu konuda niza olduğunu düşünmesi yanlıştır. Görünen şu ki, “İdil”deki bu yazıyı yazan benim tenkitlerimi okumamış sadece Z. Beyin cevaplarını okumuş. Yoksa bu yanlışa düşmüş olmazdı.

Konu ile ilgili şunu da söylemek isterim, meşhur seyyah İbn Battuta Özbek han ailesi hakkında haberler yazdığında bu kelimeyi “Hatun” diye kaydetmiştir. Onun dediklerinden anlaşıldığına göre, o devirde “Hatun” kelimesi hanım, bike, banu anlamına yakın olarak istimal edilmiştir. Binaen aleyh Z. beyin dediği gibi izzet ve şeref manası “Kadın” mefhumunda olmayıp “Hatun” mefhumundadır.

“Hatun” kelimesinin asıl manası öyle olmuş ise de, sonradan mutlaka “Mer’e” ve “Zevce” anlamında istimal edilmeye başlaması mümkündür. Bundan dolayı, “İdil” gazetesinin felsefesi ve “Kadın” kelimesini üstün çıkarması bize göre pek makul bir şey değil.

Z. bey diyor: “Tercüme ne kadar iyi bir muharrir tarafından güzelce tercüme edilse, müellifin fikrini tamamıyla anlatmak, bu güne kadar hiç kimsenin elinden gelmemiştir. Müellifin hissiyatını anlamak, gönlünde doğan o ince anlamları ifade etmek pek müşkül bir iştir”.

Z. beyin bu sözleri Kuran’a ciltlerce tefsir yazdıktan sonra, bin çeşit teviller ortaya koyduktan sonra: “Hala Allah Teâlâ’nın bu sözlerinden maksadını anladık diye kesin söyleyemiyoruz, belki Onun muradı başkadır!” diyen musanniflerin sözlerine benzemektedir. Musanniflerin bu sözleri üsten bakıldığında Allah ve Onun kelamını övmek gibi gözükse de, aslında zemden başka bir şey değildir. Mütenebbi ve Maarri’lerin kendi amaçları bize göre açık anlaşıldığı halde, fasihlerin fasihi, beliğlerin beliği olan Cenab-ı Allah’ın sözleri istendiği gibi anlaşılmasın! Yine müelliflerin kitapları yazdıkları zaman kalplerinden geçen hissiyat ve ince manalarını tercüme etmedikleri için mütercimleri hiç kimse tenkit etmez. Belki şu kitaplarda yazılan kelimeleri bozmayarak ve anlamlarını değiştirmeyerek tercüme etmeleri istenmektedir. Tercüme dili ile kitabın dili iyi bilinirse çok kolay olacağından şüphe yoktur.

Ben asla harfiyen tercüme tarafdarı değilim. Her dilin kendine has bir üslubu ve ifade tarzı olduğuna inanıyorum. Bundan dolayı, Arapçadan tercüme edilen bir kitapta kelimeler sırf Tatarca olduğu halde, üslubu Arapça olursa ben onu iyi tercüme diyemem. Kasım Bek Emin eserlerinin tercümeleri bu kabilden olduğuna inanıyorum. Fakat anlamının değiştirilmesine karşıyım, ibarelerin asıl dilindeki gibi ruh ve kuvvetini tercümelerde de mutlaka korumak gerekir diyorum.

A. Battal

A. Battal, “Analar Mektebe”, *Şura*, No: 22, (15 Zölkagde 1337 [15 Noyabr 1909]), s. 694-695.

ДОКУСФЕРА

« انتقاد » سایه سنده انسانلر اوزلرینك خطالرینی تصحیح قیلورلر، اخلاقلرینی صافلاندررلر، بوزوق عادتلرینی بتررلر، قلملرینی طوغری یوللرغه کرتوب یباررلر، ملایم حرکتلردن لذت تابارلر، سوز سویلشورکه اوکره نرلر، صحبت ومجلس ادبلری طوغروسنده درسلر آلورلر. فقط اونونمازغه تیوشلیدرکه «انتقاد»، سوکشو، شخصیات هم ناموسلر ایله اوغراشوغه بتونلای باشقه ترسه‌در.

« محمد علیه السلام » رساله‌سی، کوب اورنلرده مکتب درس کتابی اولهرق قبول اولندیغی معلوم. محترم معلملر ومکتبلرکه یاقین یوروب درس احوالی ایله آشنا اولوجیلر، اوشبو رساله‌ده اولان کمچیلکلرنی قید ایدرك بزلره کوندرسه‌لر، فرصتلری اولانلرده اوشبو یرده یازلمش «انتقاد» قبیلندن یازلر اولسه‌لر بزلرنی ممنون ایلرلر.

صایر حضرت انتقادی طوغروسنده کله‌جکده یازلنور.

تربیه و تعلیم

آنالر مکتبی

صوك وقتلرده آنالر ایچون مکتبلر فرانسه واسویچره‌ده هم باشقه مملکتلرده کوندن کون کوبایه بارادر. آنالر مکتبی آچو فکری پتربورغ‌ده‌غی «خاتونلر تعاون جمعیتی»نده‌ده قوزغالمشدر. برنچی مرتبه روسیه‌ده بو کبی مکتب آچو فکرینی قوزغاتوجی ل. و. اسلاؤنسوؤا خانم بو خصوصده اوزینك فکرینی بویله سویلیدر: بزده آنالر مکتبی آچو فکری، مینی چیت مملکتلرکه باروب قایتورغه ایده‌دی. بوندی مکتبنك کیره‌کلیکی حقنده اوزون سویله‌میم. معلومدرکه، بیکلکنه بالا خسته‌لکلری، ایله‌نه نادانلق آرقاسنده اوزایا، کوجایه‌ده ئولم بلن نهایتله‌نه یاکه عمرلك بولوب قالا. بیك کوب وقتده بزده‌کی آنالرنك قوللرنده بالا تربیه‌سی ایچون، قارا کغو نادانلق واوهامدن باشقه بر ترسه بولمیدر.

بزم « آنالر مکتبمز » نك برنچی مقصدی شوندی قایغولی حاللرنی بترو اولاجقدر. مملکتمزنك استقبالی ویاش نسللر یمزنك یازمشینك اهمیتنی بلکان کشیلر بزم بو اشمزنی بیك تقدیر وتحسین ایتمرکه تیوشدر.

بو مکتب باشده بیك ساده اولوب، اوچ آتدیلینیه (قسم) که بولینه‌جك واك مهمی برنجی آتدیلینیه‌سی اولاجق. بو قسمده اوشبو ترسه‌لر اوقولاجق: بیالوغیا (علم تشکلات الاعضا) نك باش بحثلری؛ علم التشریح، علم منافع الاعضا (فیزیولوغیا) ایله برابر؛ حمل (یوکلی بولو) وخاتونلر آورولری حقنده معلومات؛ بالالر آورولری ایله قسقه‌جه آشنالانو؛ خسته‌لك وخیرسز واقعه‌لر زماننده برنچی یاردم؛ بالانك سلامتلکینی صافلاو وآنی آشانو، ایچرتو؛ بالانك بدننی قاراو وامراض زهریه (فرنکی علتی) حقنده عمومی معلومات؛ وراثت حقنده تعلیم؛ پیداغوغیا (علم التربیه).

ایکنچی آتدیلینیه‌ده: تدبیر المنزل (بورت قاراو)؛ پشرو توشورو هنری؛ کیسو، تکو وباشقه‌لری.

ДОКУСФЕРА

اوچنجی آندیلینیه‌ده یاش خانملر، خا ـ تونلرنك ملکی، عائلی و سیاسی یاقلردن اولان حقوقلری ایله آشنا اولورلر.

واقعی بر مسئله‌درکه، خاتونلرنك ایرلر بلن نیگزلگی طوغری تربیه‌نك برنجی نیگزی اولدیغی حالده بوکا خاتونلرنك اوزلرندن‌ده قارشو کیلوچیلر بار. اگرده خاتونلر اوزلرینك حاضرگی حکو ـ متده‌گی حقوقی حاللری ایله آشنا اولسه‌لر، شبهه‌سز اوزلرینك حقوقسزلقلرینی و حقوق ایچون کوره‌شونك کیره‌کلیگنی آکلایاجقلردر.

خطبه اوقو حقنده بز الك شه‌ب فنی قوتلرنی جلب ایتمکچی بولامز. اشنی تتره‌وك اعانه نیگزینه قورمیجه، بیرك نیگزیگه قورو نیتی بلن بز باشداتوق خطبه طکلاو ایچون حق آلماقچی بولامز. بوکا قاراغانده اوچ آیلق تعلیم قورصیتك الك یوغاری حقی ۳۰ صومدن کیم بولماس.

بالا قاراونی عملی یاقدن اوگره‌تمك ایچون بز «تربیه خانه» لرگه مراجعت ایته‌چکمزکه، شونلرنی بزم متعلمه‌لریمز زیارت ایته‌چکلر وشونده پراقتیقه کوره‌چکلر.

اگر مکتب دوام ایتسه ورواج تابسه بز دخی‌ده آلغه‌راق کیتودن کیری طورمیمز. بز مکتبنی «آتا آتا اینستیتوتی»ینه أیله‌ندره‌چکمزده آتالر بلن آتالرنی برگه قوشوب، بالا تربیه‌سینی نظری وعملی جهتلردن فنی روشده اوگره‌نو اشینی دخی‌ده کیکره‌ك واساسلیراق صورتده یولغه قویا ـ جقمز. ایشته بو، اوچیتلسکی سیمیناریه‌لر و باشقه‌لری شیکللی، پیداغوغیچسکی (اصول تربیه) اینستیتوتی اولمیجه رادیتلسکی (آتا آتاغه مخصوص) اینستیتوت اولاجقدر.

بزم مقصدمز آتا آتالرنك اوزلرینی اصوللی بالاتربیه‌سینه اوگرتمك اولوب، مربی (پیداغوغ) لر ییتشدرو دگلدر.

ع. بطال.

مراسله ومخابره

«مکهٔ مکرمه» دن: «شورا»نك ۴۱۹نجی بیت حاشیه‌سنده: «قزان آلندیغی صوك عمومیت ایله تاتارلر چوقونمشلر» دییولمشدر. بو سوزه تعجب ایتدك.

م. ر. م.

«شورا»: ـ اوشبو تعجب «تاتار» کلمه‌سینی مسلمان معناسنده دیه آکلامق سببندن اولسه کرك. «تاتار» سوزندن بزم مقصودمز بو مملکته کلوب‌ده بر قاچ وقتلر حکومت سورمش و صوکره مسقوا حکومتنه یاردم ویروب بیوك روسیه دولتینی تأسیس أیلامش مغوللردر.

«آلما آتا» دن: «شورا»ده «تیل یاریشی» بولمی آچامز، دیه بورتقه بیلدردیککز صوك ترکی تیلنی یاقلاوچیلر جیغوب سزنك بو یخشی اشکزگه قوشلوب، یازارغه کرشدیلر. ترکلرده: «یاتوب قالغانچه آتوب قال!» دیه بر آیتوش بار. مین‌ده یاتوب قالغانچه آتوب قالاین دیه بورتغی یات ترکی سوزلر بولماسه‌ده ایچ بولمغانده بو کونگی ترکی سوزلرمز یوغالماسه ایکن دیه، کیلوشسز، یالغش مالغش بولسه‌ده «شورا» نك ترکی تیلی یوغالماسون ایچون یول آچقانلغنی قوطلاب اوشبو! «آدمنك بیلمسز یاشاوی» آتنده یازغان کتابمنی اداره‌گه بولاك قیلام.

صابر جان شاکر جان اوغلی.

A. Battal, “Analar Mektebé”, *Şura*, No: 22, (15 Zölkagde 1337 [15 Noyabr 1909]), s. 694-695.

Soñ vakıtlarda analar öçén mektepler Fransa ve İsviçrede hem başka memleketlerde könden kön kübéye baradır. Analar mektebé açu fikéré Pitirburgtagı “Hatınlar tegavun cemgıyeté”nde de kuzgalmıştır. Bérençé mertebe Rusiyede bu kébi mektep açu fikéréné kuzgatuçı L.V. Slavtseva hanım bu hosusta üzéñé fikéréné böyle söylidér: Bézde analar mektebé açu fikéré, miné çit memleketlerge barıp kaytrıga eydedé. Bundıy mektepnéñ kireklégé hakında ozın söylemim. Meglümder ki, yiñél géne bala hastalıkları elle ni nadanlık arkasında ozaya, köçeye, ülém bélen nihayetlene yeki gomérlék bulıp kala. Bik küp vakıtta bézdegé analarnıñ kullarında bala terbiyesé öçén karañgı nadanlık ve evhamdan başka bér nerse bulmıydır.

Bezém “analar mektebéméz”néñ bérençé maksadı şundıy kaygılı hellerné bétérü ulaçaktır. Memleketéméznéñ istikbalé ve yeş nesélleréméznéñ yazmışınıñ ehemiyeténé bélgen kéşéler bézém bu éşémézné bik tekdir ve tehsıyn iterge tiyéştér.

Bu mektep başında bik sade ulıp, öç atdiliniyaga büléneçek ve iñ möhimé bérençé atdiliniyası ulaçak. Bu kısımda oşbu nerseler ukılaçak: biologiyanıñ baş behesleré, gıylm-é teşrih, gıylm-é menafig-i egza (fiziologiya) ile beraber, hamél (yöklé bulu) ve hatınlar avıruları hakında meglümat, balalar avıruları ile kıskaça aşinalanu, hastalık ve heyérséz vakıygalar zamanında bérençé yerdem, balanıñ selametlégéné saklau ve anı aşatu-éçértü, balanıñ bedenéné karau ve emraz-ı zöhriye (frenki gıylleté) hakında gomumi meglümat, veraset hakında teglim, pidagogiya. İkençé atdiliniyada: tedbir-i menzil (yort karau), péşérü-töşérü höneré, kisü-tégü ve başkalar.

Öçençé atdiliniyada yeş hanımlar, hatınların milké, gailevi ve seyesi yaklardan olan hokukları ile aşina olurlar.

Vakıygıy bér meseledér ki, hatınlarnıñ irler bélen tigézlégé tugrı terbiyenéñ bérençé nigézé uldıgı helde buña hatınlarnıñ üzlerénden de karşı kilüçéler bar. Eger de hatınlar üzleréñé hezérgé hökümettegé hokukıy helleré ile aşina ulsalar, şöpheséz üzleréñé hokuksızlıklarını ve hokuk öçén köreşüñé kireklégéné añlayaçaklardır.

Hötbe uku hakında béz iñ şep fenni kuvetlerné celép itmekçé bulamız. Éşné tétrevék igane nigézéne kormıyça, nık nigézge koru niyeté bélen béz baştan uk hötbe tıñlau öçén hak almakçı bulamız. Buna karaganda öç aylık teglim kursınıñ iñ yugarı hakı 30 sumdan kim bulmas.

Bala karaunı gameli yaktan öyrenmek öçén béz “terbiyehane”lerge möraceget iteçekméz ki, şunlarnı bézém mötegellimeleréméz ziyaret iteçekler ve şunda praktika küreçekler.

Eger mektep devam itse ve revaç tapsa béz dehi de algarak kitüden kiré tormıybız. Béz mektepné “Ata-ana institutı”na eylendéreçekméz de atalar bélen analarnı bérge kuşıp, bala terbiyeséné nazari ve gameli cihetlerden fenni reüéşte öyrenü éşéné dehi de kiñrek ve esaslırak sürette yulga kuyaçakmız. İşte bu uçitélskiy seminariyalar ve başkaları şikéllé pidagogiçeskiy insitut ulmıyça raditélskiy institut ulaçaktır.

Bézém maksadımız ata-analarnıñ üzleréné ısullı bala terbiyeséne öyretmek ulıp, mörebbi (pidagog)lar yitéştérü degéldér.

G. Battal

A. Battal, “Analar Mektebi”, *Şura*, No: 22, (15 Zilkade 1337 [15 Kasım 1909]), s. 694-695.

Son zamanlarda anneler için okullar Fransa, İsviçre’de ve başka memleketlerde her geçen gün artmaktadır. Anneler okulu açmak fikri Petersburg’daki “Kadınlar Yardımlaşma cemiyeti”nde ortaya atılmıştır. Bu anneler okulu açmak fikrini Rusya’da ilk olarak ortaya koyan L.V. İslavtseva hanım bu hususta kendi düşüncesini şöyle bildirmiştir: Bizde analar okulu açma fikri beni yabancı memleketleri ziyaret etmeye teşvik etti. Bu okulların gerekliliği konusunda fazla sözü uzatmak istemiyorum. Çok hafif çocuk hastalıkları cahillik sebepli uzuyor, ilerliyor ve ölüm ile sonuçlanıyor veyahut hayat boyunca devam edip gidiyor. Çoğu zaman bizim annelerimizin ellerinde çocuk terbiyesi için cahillik ve evhamdan başka bir şey yok.

Bizim “Analar mektebi”mizin ilk maksadı böyle üzücü olayları ortadan kaldırmak olacaktır. Memleketimizin geleceği ve genç kuşaklarımızın kaderinin önemini anlayan insanlar bizim bu işimizi takdir ve tahsin etmeleri lazım.

Bu mektep ilk başta çok sade olacak. Üç kısımdan oluşacak, en önemli kısım ilk kısım olacaktır. Bu kısımda şu dersler okutulacak: Biyolojinin ana konuları, anatomi, fizyoloji ile beraber, hamilelik ve kadın hastalıkları hakkında malumat. Çocuk hastalıkları ile kısaca aşina olmak. Hastalık ve acil durumlarda ilk yardım. Çocuğun sağlığını korumayı ve iyi beslemeyi öğreten dersler. Çocuğun beden sağlığını korumak ve zührevi hastalıklar hakkında malumat. Miras hakkında eğitim, pedagoji. İkinci kısım: ev işleri, yemek yapmak, terzilik hüneri ve başkalar.

Üçüncü kısım: genç hanımlar kadınların mülkü, aile ve siyasi açıdan hukukları ile aşina olurlar.

Kadınların erkeklerle eşitliği terbiyenin ilk temeli olduğu halde, buna kadınlar tarafından da itiraz edenler var. Eğer kadınlar şimdiki hükumetteki hukuki halleri ile aşina olurlarsa, şüphesiz kendi hukuksuzluklarını ve hukuk için mücadele etmeleri gerektiğini anlayacaklardır.

Konuşma yapmak için biz en iyi bilim insanlarını davet etmek istiyoruz. İşi kaygan zeminli sponsorluk temeline kurmak yerine, daha sağlam bir temele kurmak için seminer dinleyenlerden ücret almak istiyoruz. Buna bakıldığında üç aylık kursların en yüksek ücreti 30 rubleden de aşağı olamaz.

Çocuk bakmayı pratik olarak öğrenmek için biz çocuk evlerine müracaat edeceğiz. Bizim öğrencilerimiz orada pratik yapacaklar.

Eğer mektep devam ederse ve revaç bulursa, biz daha da gelişmeyi planlıyoruz. Biz okulu "Anne baba enstitüsü"ne dönüştürmek istiyoruz. Anne ve babalar beraber katılarak, çocuk terbiyesini pratik ve teorik olarak öğrenme işini daha da genişleterek, daha esaslı öğretmek istiyoruz. İşte bu öğretmen okulları ve başkaları gibi pedagojik enstitü olmayıp anne babaya mahsus enstitü olacak.

Bizim amacımız pedagog yetiştirmek değil, annelere ve babalara çocuk yetiştirmek usullerini öğretmektir.

A. Battal

A. Battal,“Kadın Mı, Hatın Mı?”, *Şura*, No: 24, (15 Zölhicce 1337 [15 Dekabr 1909]), s. 759-760.

ДОКУСФЕРА

چواشلر

چواشلر حقنده فلان طائفه وفلان قوملرگه منسوب دیه سویلاسه‌لرده بو شی آنچق ظن وقیاس ایله گنه‌در. یوقسه بونلر حقنده هنوز بر قرار غه کلندیکی یوقدر. تاریخ ضبط ایدلنه باشلاندیغی کوندن اعتبارا اوشبو کچوك طائفه‌گه اهمیت ویرلمامشدر.

چواشارنك تاتار وترك خانلرینه تابع واسلام دیننده اولدقلری ظن اولنور. شول سببلی دائم بلغار وقزان خلقلری ایله برگه یورتلمشلردر. ایوان غزوزی قزان مملکتنی تمام ضبط ایتدیکی صوكه دیانتلی وغیرتلیرا کلری قزان شهرندن براق وکوبلك تشکیل ایتکان مسلمانلر آراسینه کوچوب اوطوردقلری آوللرینك اسملرندن معلوم اولور.

چوبل اوبازنده «بافرچی» و «آق یکیت» قریه‌لرینه کورشی اولفان «که‌وول» قریه‌سی قزان آرتینه کوچوب «قاوال» دیه آتالدقلری واوزلرینك مسجدلرینی هم حرمت ایچون برابر کوچروب آلوب کتدیکلری روایت ایدلنور. مذکور «بافرچی» و «آق یکیت» قریه‌لری قزان واقعه‌سندن کوب صوكه اوطورمشلردر. بو کونه چواشلرده‌ده مسلمانلرده‌ده «بورناس» اسملی آوللر کوب. مسلمان «بورناس» لری ایسه ایلکیدن چواش اولوب‌ده، صوکره مسلمانلقنه چیقمشلر والك آخرده‌ده اوشبو دینلرینی صافلامق ایچون مسلمان قریه‌لری آراسینه کوچمشلردر.

چواشلر اوزلرینك ملیتلرینی اوشبو کونلرده پك نق صافلامقده‌لردر. اوزلری ملایم وغایت طریشلر اولوب ایگون اشارینی پخته ایدوب اشلرلر. تیرسلمگان یرلری اولماز، اوشبو سببدن بای، عمر ایتمه‌لر قرض ایدوب آلمه ویرسه‌لرده قرض آلمقدن صافلانالر. محکمه ایشکلرنه یوروفی، نزاع ودعوانی برده تلامیلر.

ظریف البشیری «چواشلر بسم‌الله‌نی کوب أیتسه‌لرده یزنك مسلمانلر کبی اش باشلاغانده الله‌غه صفنوب دگل بلکه تعجب اورننده استعمال قیله‌لر» دیه‌در. بو سوز طوغری اولماسه کرك. بن چواشلردن صوراشوب بیلومه کوره بسم الله‌نی مقدس صایوب ایتمکده‌لردر. «طور بابای‌غه صفنوب ایته‌مز» دیدیکلرینی ایشتدم (طور بابای دیمکلرندن مقصودلری الله‌دیمکدر) بزم خلقمزده‌ده الله وخدا سوزلرینی تعجب اورننده ذکر ایتو- چیلر کوب چواشلرده بسم‌الله‌نی تعجب اورننده ذکر ایدوچیلر بولسه شول قبیلدن اولور.

احمدجان بیکمروفی.

قادینمی، خاتونمی؟

بنم ۲۱ نجی نومیرو «شورا» ده یازدیغم «تنقید تیره‌سنده» سرلوحه‌لی مقاله‌مده‌گی «قادین» و«خاتون» سوزلرینه دائر ملاحظه‌لریمه قارشی «ابدل» غزته‌سینك ۲۰٤ نجی نومیرنك «ع.» افندی دخی بر مقاله یازمشدر.

اول بو سوزلرنك فلسفه‌لرینه کرشوبنی بو طوغریده بنم ایل ذ. قادری آراسنده نزاع وارلغینه بنا ایتمیچه، ذ. افندینك «قادین» و«خاتون» طوغریسنده‌غی فلسفه‌سینه بنا ایتکان ایکان. بوتسینده ضرر یوق.

فقط ع. افندینك همیشه اوزینك پاکلیش

ДОКУСФЕРА

فلسفه‌سنده اصرار ایتوینه تعجب ایتدم. شونك ایچون دخی‌ده بر ایکی سوز یازارغه توغری کیلدی.

بن: «ایدل»، «خاتون» سوزینك «مرأة» و «زوجه» معناسنده استعمال اولنوینی انکار ایته‌دیدیگم یوق. لکن نزاع حاضرگی استعمال طوغریسنده اولمیجه اصل طوغریسنده‌در. ع. افندی اصل «قاتن» اولوینی ادعا ایتدیگی حالده بن «ابن بطوطه» سوزینه تایانوب، اصل «خاتون» اولوینی کورستدم.

«خاتون» سوزینی «برهان قاطع» فارسی دیه‌کوسترسه‌ده آنك سوزینه انابت ایتوقییندر. بو سوزنی فرسلرنك تورکلردن آلولری یا که اورتاق سوز اولوی نیچون جائز دگلدر؟

«خاتون» «قادین» «قاتن» سوزلرینك هر بری مستقل سوز اولولری اصلا جائز اولمایوب، بونلرنك برسی اصل اولوب، قالغانلری شوندنغنه محرف اولولرینده شبهه یوقدر. فقط قایسینك اصل اولوینده‌غنه شبهه قالادر.

بنم فکریمه کوره، تورکچه‌ده‌ده اصل «خاتون» اولوب بو کونکی عثمانلیلرده‌گی «قادین» بزم عوام وقرغزلر آراسنده‌غی «قاتن» سوزی شوندن بوزولغان سوزلرگنه‌در.

صاف تورك قوملرینك «خای معجمه»لی سوزلرنك خالرینی «قاف»غه آلماشدروب أیتولری بیك معروفدر. بو کونده قرغزلر، «خدای» سوزینی «قدای» «خان» سوزینی «قان» «خوار» سوزینی «قور» دیه تلفظ ایته‌لر. بناءً علیه «خاتون»نی تورکلرنك عوامی «قادین» یا که «قاتن»غه آلماشدرولری بیك قوتلی احتمال بولادر. ادبیاتده ایسه اصلنجه قالغان. چغتای شیوه‌سی ایل یازلغان «بابرنامه» کتابنده‌ده «خاتون» روشنده یازلغان. سامی بك‌ده قاموس ترکی‌ده، «خاتون»نك فارسی اولدیغینی ادعا ایتمی، بلکه تورکی سوزلرده‌گی کبی، «فا» علامتی قویمیجه یازدیقدن صوك (فارسیده‌ده مستعمل اولوب، تعریبله «خواتین» صورتنده جمعنی‌ده قوللانیرلر) دیه‌در. «فارسیده‌ده» دیدیگندن آکلاشیلیورکه، سامی بك بو سوزنك فارسیچه‌غه تورکچه‌دن کچدیکینی یا که هر ایکی تیلده مشترك بر سوز اولدیغینی اعتقاد ایته‌در.

«علم السنه» علماسندن اولان سامی بك نك سوزی، «برهان قاطع» سوزندن اشانچلیره‌ق اولوینده شبهه یوقدر.

مستشرق «رادلوف» اوزینك لغت کتابنده «قاتن» سوزینه‌ده اورون بیرسه‌ده اول آنی حاضرگی استعمالدنغنه آلوب یازمشدر. بو، آنك «خاتون»دن محرف اولوینه منافی دگلدر.

بناءً علیه ع. افندینك اصل تورکچه‌ده «قاتن» اولوینی ادعا ایتوی، بوکا حاضرگی عوام تلفظینی دلیل مقامنده کیتوروی و بو طوغریده غریب وکیلشسز بر فلسفه آلغه سوروی اورونسزدر.

ع. بطال.

تربیه و تعلیم

درست تربیه

تربیه عالملری، تربیه‌نی اوشبو اوچ تورلی نوع‌گه آیررلر. ۱) طبیعی تربیه. بو ایسه صحت قاعده‌لرینه رعایت ایدوب آشامق و ایچمك، کیمك صالمق، ریاضت ایتمك کبی شیلر ایله تننی تربیه ایتمکدن عبارتدر. آدم بالاسی ایچون

A. Battal,“Kadın Mı, Hatın Mı?”, *Şura*, No: 24, (15 Zölhicce 1337 [15 Dekabr 1909]), s. 759-760.

Beném 21 nçé nomér “Şura”da yazdıgım “Tenkid tiresénde” serlevhalı mekalemdegé “kadın” ve “hatın” süzleréne dair mölahazalarıma karşı “İdel” gezitesénéñ 204 nçé nomérında “G” efendé dehi bér mekale yazmıştır.

Ul bu süzlernéñ felsefeleréne kéréşüné bu turıda beném ile Z. Kadiri arasında nizag varlıgına bina itmiçe, Z. efendénéñ “kadın” ve “hatın” turısındagı felsefeséne bina itken. Bunısında zarar yuk.

Fekat G. efendénéñ hemişe üzénéñ yanlış felsefeséndе ısrar itüéne tegaccép ittém. Şunıñ öçén dehi de bér-iké süz yazarga turı kildé.

Ben: “İdél”, “hatın” süzénéñ “mer’et” ve “zeüce” megnesénde istigmal ulınuını inkar ite” didégém yuk. Lekin nizag hezérgé istigmal turısında ulmıyça asıl turısındadır. G. efendé asıl “katın” uluını iddiga ittégé helde ben “İbn Batuta” süzéne tayanıp asıl “hatın” uluını kürsettém.

“Hatın” süzéné “Borhan-ı katıyg” farsi diye küsterse de anıñ süzéne inabet itü kıyındır. Bu süzné farslarnıñ töréklerden aluları yeki urtak süz uluı niçün caiz degéldér? “Hatın”, “kadın”, “katın” süzleréneñ herbéré möstekil süz uluları asla caiz ulmayıp, bunların bérsé asıl ulıp, kalganları şundan gına möherrif ulularında şöphe yukdır. Fekat kaysınıñ asıl ulında gına şöphe kaladır. Beném fikréme küre, törékçede de asıl “hatun” ulıp bu köngé gosmanlılardagı “kadın” bézém gavam ve Kırgızlar arasındagı “katın” süzé şundan bozılgan süzler génedér.

Saf törék kauémleréneñ “hay mögaccime”lé süzleréneñ “ha”larını “kaf”ga almaştırıp eytüleré bik megruftér. Bu könde Kırgızlar “Hoday” süzéné “Kuday”, “han” süzéné “kan”, “hor” süzéné “kor” diye télaffuz iteler. Binaen galeyhi “hatun”nı töréklernéñ gavamı “kadın” yeki “katın”ga almaştıruları bik kuvetlé ihtimal buladır. Edebiyatta ise aslınça kalgan. Çıgıtay şivesé ile yazılgan “Baburname” kitabında da “hatun” reüéşénde yazılgan. Sami Bek de Kamus-ı Törkide “hatun”nıñ farsı uldıgını iddiga itmi, belki törki süzlerdegé kébi, “fa” galemeté kuymıyça yazdıktan soñ (farside möstegmel ulıp, tegriblé “hevatın” süreténde cemgını da kullanırlar) diyedér. “Farside de” didégénden añlaşılır ki, Sami Bek bu süznéñ farsıçaga törékçeden kiçtégéné yeki her iké télde möşterek bér süz uldıgını igtikad itedér. “Gıylm-i elsine” golamasından ulan Sami Beknéñ süzé “Borhan-ı katıyg” süzénden ışanıçlırak uldıgında şöphe yuktır.

Mösteşrik “Radlof” üzénéñ lögat kitabında “katın” süzéne de urın birse de ul anı hezérgé istigmaldan gına alıp yazmıştır. Bu anıñ “hatun”dan möherref uluına mönafi

degéldér. Binaen galeyhi G. efendénéñ asıl törékçede “katın” uluını iddiga itüé, buña hezérgé gavam teleffuzını delil mekamında kitérüé ve bu tugrıda garib ve kiléşséz bér felsefe alga sörüé urınsızdır.

G. Battal

A. Battal,“Kadın Mı, Hatun Mu?”,*Şura*, No: 24, (15 Zilhicce 1337 [15 Aralık 1909]), s. 759-760.

Benim *Şura*’nın 21. sayısında yazdığım “Tenkit etrafında” başlıklı makalemdeki “Kadın” ve “Hatun” kelimelerine dair mülahazalarıma karşı “İdil” gazetesinin 204. Sayısında “A” bey de bir makale yazmış.

O bu kelimelerin felsefesine girişmesini, bu konuda benim ile Z. Kadiri bey arasındaki anlaşmazlığa bina etmeyerek Z. beyin “Kadın” ve “Hatun” konusundaki felsefesine binaen yazmış. Bunda zarar yok. Fakat A. beyin yanlış felsefesinde ısrar etmesine taaccüp ettim. Bundan dolayı birkaç kelime yazmaya mecbur oldum.

Ben “İdil” gazetesi “Hatun” kelimesinin “Mer’e” (bayan) ve “Zevce” anlamında kullanılmasını inkâr etti demedim. Fakat niza şimdi istimal konusunda değil, onun asıl manasında. A. bey aslı “Katın” olduğunu iddia ettiği halde ben İbn Battuta sözüne dayanarak aslı “Hatun” olduğunu ifade ettim.

“Hatun” sözünü “Burhan-ı Kati” Farsı dilinden diye göstermiş ise de, onun sözüne güven yoktur. Bu kelimeyi Farsıların Türklerden almış olmaları veyahut ortak bir kelime olması ihtimali yok mudur?

“Hatun”, “Kadın”, “Katın” kelimelerinin her birinin ayrı bir söz olmaları mümkün değil. Bunların birisi asıl olup, diğerlerinin bu sözden türemiş olmalarında şüphe yok. Benim fikrime göre, Türkçede de asıl “Hatun” olup bugünkü Osmanlılardaki “Kadın” bizim avam ve Kırgızlar arasında “Katın” kelimesine değişmiş.

Saf Türk kavimlerinde “H” harfli sözlerin “K” harfine değiştirilmesi malumdur. Bugün de Kırgızlarda “Huday” yerine “Kuday”, “Han” yerine “Kan”, “Hur” yerine “Kur” şeklindé telaffuz edilmektedir. Binaen aleyh, “Hatun”u Türklerin avamı “Kadın” veya “Katın”a değiştirmeleri kuvvetle muhtemeldir. Edebiyatta ise aslı kullanılmaya devam etmiş. Çağatay şivesi ile yazılan “Baburname” kitabında da “Hatun” şeklinde yazılmış. Sami Beyde “Kamus-ı Türkî” de “Hatun”un Farisi kelime olduğunu iddia etmiyor. Türk kelimelerindé olduğu gibi “Fa” alameti koymadan yazdıktan sonra (Farisi’de de müstamel olup, “havatin” şeklinde çoğul olarak ta kullanılıyor) demiştir. “Farisi’de de” dediğinden şu anlaşılıyor, Sami bey bu kelimenin Farsçaya Türkçeden geçtiğini veya her iki dilde de ortak bir söz olduğuna itikat etmektedir. Dil uzmanlarından olan Sami beyin sözü “Burhan-ı Kati” sözünden daha güvenilir olduğundan şüphe yok.

Müsteşrik Radlov kendi lügat kitabında “Katın” kelimesine yer vermiş ise de, onu bugünkü istimalinden alarak yazmıştır. Bu onun “Hatun” kelimesinden bozulmuş

olması fikrine engel değildir. Binaen aleyh A. beyin asıl Türkçede "Katın" olduğunu iddia etmesi buna delil olarak şimdiki avam telaffuzunu delil göstermesi, bu konuda uygunsuz felsefe ileri sürmesi yersizdir.

A. Battal

II. 1910 Yılında Vakit Gazetesi'ndeki Yazdıkları

A. Battal, "Mosallihler ve Böyekler", *Vakıt*, No: 580, (19 Sefer 1328 [16 Fevral 1910]), s.2.

A. Battal, “Mosallihler ve böyékler”, *Vakıt*, No: 580, (19 Sefer 1328 [16 Fevral 1910]), s.2.

(Musa efendéñ şeheremezden kitüé mönesebeteyle)

Herbér insan öçén bilgélengen “tabigıy gomér” olduğu kébi milletler öçén de “Gomr-é tabigıy” bardır. Lekin bér ferdnéñ gomr-é tabigıysı 90-100 yıl olduğu helde, bér milletnéñ gomr-é tabigıysı bérniçe gasırlarga suzılmaktadır.

Bér ferd, yeşlék, urta yeş ve kartlık devérleréné uzdırdıgı kebi, bér millet de öç tabigıy devérné uzdıradır. bér ferd, törlé hastalıklarga uğradığı ve mohtélif tıştan kilgen felaket ve mösibetlerge nişane olduğu kébi, bér millet de törlé ictimagıy hastalıklarga ve tıştan kilgen ictimagıy felaket ve hesretler ile möbtéla olmaktadır. Bér ferdné hastalıklardan saklauçı doktorlar ve anıñ östéne kilgen mosibetlerge kükrek kiyérép karşı toruçı hamiler buldıgı kébi, bér milletné de ictimagıy avırulardan devalauçı ve anıñ üzéne töşken afet ve felaketlerné defg itüçé mosallih ve böyékleré bulınadır.

Bér hasta adem, cahil ve üzsüzlé bulsa, doktornıñ daruını kabul itmi, anıñ selametlendérü öçén tırışuına ışanmıy, belki bérer törlé agu birép üzémné ütérérge yöri diye zan itedér. Şunıñ kébék ük nadan ve éşten çıkkan millet de, üzéñéñ heyerhah olan ve üzéné térgézép ayaklandırırga segyi idenlerñéñ süzleréne ışanmıy, belki anlarnı miném zararıma segyi iteler diye ittiham itedér. Şul kaderésé vardır ki, bér millette mosallihlarnıñ çıguı, ul milletnéñ térélüéne ve yañadan ayakka basuına ömét biredér. Çönki galiba, olug bér millet éçénde zohur itken mosallih ve böyékke iyerüçéler bulmıy kalmıydır. Mosallihlarga karşı toruçılar kartlar, iskéler, yegni kartaygan milletnéñ iñ hasta, iñ tuzgan ve yugalırga mehküm olan egzaları buladır. Mosallihlarga tarafdarlık itép, anlarnıñ teglimatına buysıngan kéşéler kübrek yeşlerden çıgadır. İñ böyék mosallih olan peygamberlerge veya hosus bézém peygamberémézge başlap iyerüçé zatlarnıñ kübregé yeşlerden buluı dikkat iterge tiyéşlé bér noktadır.

Meşhür müverrih İbn Haldun Musa peygambernéñ Misırdan iyertép çıktıgı İsraillélerné Nube sahrasında Allahnıñ emré ile béréné bérénden ütértünéñ felsefeséné beyan itkende Misırdan çıkkan İsrailléler fevkalgade kurkak ve izélgen halık idé. Anlar bélen barıp “Arz-ı Meügüd”né feteh itü asla mömkin tügél idé. Bu milletné tözetér öçén oşbu kurkaklarnıñ bétép, istibdad ve zolım kürmegen yaña bér nesélnéñ yitéşüé kirek idé. Şunıñ öçén hezreti Musa bunlarnı üzara kırılıştırdı ve bunlarnıñ balalarından kuvetlé ve cengaver bér kauém meydanga çıktı da şunlar barıp kirek yirné kulga aldılar diyedér.

Kartlar éçénden mosallihlarga iñ nık mukavemet itüçéler iskélékten, milletnéñ hastalıgından faydalanıp toruçı kimseler buladır. Millet yañardıgı tekdirde istifadeleré kimiyeçegé tabigıy oldugundan, bunlarnıñ mosallihlarga bar köçleré ile karşı toruları da tabigıy bér heldér. Şunıñ öçén bunlarnıñ karşı toruları gacep bér éş olmadıgı kebi, mosallihlarga iskélékten faydalanmagan yarlılar ve iskélék bélen bozılmagan ve yañaruga bik mostagid olan yeşlernéñ iyerüleré de gacep tügéldér.

Üz milletéméznéñ bérniçe gasırlardan birlé ictimagıy hastalıklarga ugradıgı meglüm bér heldér. Anıñ başka avırularnı teşhis ite almasa da, bundan çirék gasır mokaddemge kader faliç (paraliç) zehmeté bélen möbtéla ulıp tordıgı basiret iyeleréne kön urtasındagı koyaş kébi açıktır. Dini siyasi ve iktisadi hellerémézde alga kite almıyça, belki başka milletlerge nisbeten artka kitüémézné "İctimagıy Felç" diye tegbir itmi ni diye tegbir iterge kirek? Soñ yıllarda üzémézden mosallihlar çıgıp hellerémézné islahka degvat ite başladılar. Şöphe yuktır ki, oşbu mosallihlar, hosusan dini mosallihlarnıñ bérsé yaña gına şeherémézden kitken Musa efendé Bigiyéf hezretlerédér.

Oşbu zatnıñ bérkaç dini nazarları indé halkımızga baytaktan birlé meglümdér. Bu zat bézém şeherémézde dini ve ictimagıy nokta-i nazardan böyék ehemiyeté haiz olan "Neca-ı Gomumi" meseleséné kuzgatıp, anı etraflı ve möhakemelé reüşte isbat itté.

Bu mesele hakında aña karşı kıyam itüçéler ve halıknı şaulatırga tırışuçılarnı gayéplep bulmıy. Çönki anlar heyat meydanında üz öléşleréne tigen rolné ifa iteler.

Peygamberlerge karşı torıp: "Ata-baba yulını bozalar, ütérérge yeki sörerge kirek!" dimedélermé? İslam galeménde iské gasırlarda iñ olug mosallihlarnı şeherlerénden kuıp, kitapların yandırıp, üzleréné kamçılar ile sugıp cefalamadılarmı? Gasırdaşlarımızdan olug mosallih ve hekim Cemaléddin Efgani hezretleréné hasta köyénçe İrandan Törkiye hududına iltép taşlamadılarmı? Gallama-i Şehir şeyéh Möhemmet Gabdüh hezretleréné vatanından sörmedélermé? Küp islam memleketlerénde anı ve ittibagını haman da tekfir ve tezlil itmilermé? Vatandaşlarımızdan Ebu Nasır el-Kursaviné Buhara golaması bilittifak asarga fetva birmedélermé? Şihap hezretné iñ danlıklı möderris ve şeyéhler tekfir itép, kitapları ile munça yagıp çabınmadılarmı? Binaen galeyhi, bér takım kart ve iskélernéñ Musa efendénéñ efkar ve nazarlarına karşı toruları ve anı belalandıruga segi itülere asla şayan-ı tegeccüp bér nerse tügéldér.

Her zamanda ve her yirde mosallih ve böyéklerge karşı torular ve anıñ söylegen süzleréné köfér, kürsetken yullar zalalet sanaladır.

Şökérler olsun, Musa efendéñ süzleréné añlauçı ve anıñ degvatlarına kolak saluçı yeşler de aramızda az tügél. İşte bunlar islah ve teceddüd taraftarlarıdır. Büten yirlerde Musa efendéñ fikérénden nefret itüçéler ve anı yatsınuçılar bulunmakla beraber, megalmemnuniyet kabul itüçéler de yiterlék bardır. "Hakıykat ile batılnıñ köreşüé" tabigıydır.

Hiç şöphe yuktır ki, bu kön küp kéşéler tarafından dinsézlék ile töhmet itélgen Musa efendé iñ hakikıy dindar ve dinge herkémden ziyade hadim bér kéşédér.

Anıñ gıylém möhibé ve gıylém öçén herbér fidakarlıkka kükrek ile karşı toru üzé éçén géne tügél bötén milletéméz öçén iftihardır.

Yalkau, kıska bakışlı ve düşkün milletden bu kébi tırış, yöreklé ve gali bér zatnıñ yitéşüé is kiterlék bér hel.

Bügén oşbu böyék zat urnından çıgarıldı ve kitkende gadi bér yulçı kébi vokzalga bér üzé töşté ve hiçkém tarafından ozatılmadı ise, bu sebeplé anın şanına asla nakıs kilmez. Bu heller öçén tarih ve kileçek buınlar mehkemesé bér de anı gayéplemes, yalnız bézém tarihımızda gına kara yapraklar bulunur ve kileçek kön mehkemesé bézné géne kabahatlı sanar.

Emineм ki, ul olug ruhlı zat mondıy vak-töyek hellerden asla mötessir olmaz, maksadlarına yörüden tuktalmaz.

Biledi ve iñ caret gala gazizet

Ve kaumi ve iñ zinva gala kiram

Diyerek bu añsız milletné térgézérge ve kéşé iterge segyi ve gayret itüden kiré tormaz.

Oşbu galim ve böyék zatnıñ şeherémézden kitüéne ni kader teessüf itsek de azdır.

G. Bt.

A. Battal, "Musallihler (Islahatçı) ve Büyükler", *Vakit*, No: 580, (19 Sefer 1328 [16 Şubat 1910]), s.2.

(Musa Efendinin Şehrimizden Gitmesi Münasebeti İle)

Her bir insan için belirlenen "doğal ömür" olduğu gibi milletler için de doğal ömür vardır. Fakat bir ferdin doğal hayatı 90-100 yıl olduğu halde, bir milletin ömrü birkaç yüzyıllara kadar uzamaktadır.

Bir fert gençlik, orta yaş ve yaşlılık devirlerini geçirdiği gibi bir millet de şu üç doğal devri geçirmektedir. Bir fert farklı hastalıklara uğradığı ve muhtelif felaketlerle karşılaştığı gibi, bir millet de farklı içtimai hastalıklar ve dışarıdan gelen içtimai felaket ve üzüntülere maruz kalmaktadır. Bir ferdi hastalıklardan koruyucu doktorlar ve onun üzerine çöken musibetlere karşı duracak hamileri olduğu gibi, bir milleti de içtimai hastalıklardan tedavi eden ve onun üzerine çöken afet ve felaketleri defeden ıslahatçı ve büyükleri bulunmaktadır.

Bir hasta adam cahil ve inatçı olursa, doktorun tedavisini kabul etmiyor, onu iyileştirmeye çalıştıklarına inanmıyor, belki bir çeşit zehir vererek öldürmek istiyor diye zannetmektedir. Bunun gibi cahil ve hasta milleti de kendisine iyilik isteyen ve tedavi etmeye gayret edenlerin sözlerine inanmıyor, belki onları benim zararıma çalışıyorlar diye itham etmektedir. Bir milletten ıslahatçıların çıkması o milletin dirilişine ve yeniden ayağa kalkmasına umut vermektedir. Çünkü galiba büyük bir millet içerisindé zuhur eden ıslahatçı ve büyükleri takip edenleri olmaktadır. Islahatçılarımıza karşı olanlar yaşlılar, eskiler, yani yaşlanmış milletin en hasta, en yıpranmış ve kaybolmaya mahkûm olan üyeleridir. Islahatçılara taraftarlık eden, onların talimatını kabul eden insanlar daha çok gençlerden oluşmaktadır. En büyük ıslahatçılar olan peygamberlere ve özellikle bizim peygamberimize en başlangıçta katılanlar da çoğunlukla gençler olması dikkat edilmesi gereken bir husustur.

Meşhur müverrih İbn Haldun Musa peygamberin Mısır'dan beraber götürdüğü İsraillileri "Tiye" çölünde Allah'ın emri ile bir birini öldürtmesinin felsefesini beyan ederken: Mısır'dan çıkan Yahudiler fevkalade korkak ve ezik bir milletti. Onlar ile "Vaat edilmiş topraklar"ı fethetmek asla mümkün değildi. Bu milleti ıslah etmek için işbu korkakların bitmesi, istibdat ve zulüm görmeyen yeni bir neslin yetişmesi gerekiyordu. Bundan dolayı Hazreti Musa bunları birbirlerine kırdırdı. Bunların çocuklarından ise cengâver, güçlü bir kavim meydana geldi. Bunlar soñra o yerleri gidip aldılar" demektedir.

Yaşlılar içerisinde ıslahçılara en sert mukavemet gösterenler eskilikten, milletin hastalığından istifade edenler olmaktadır. Millet yenilendiği takdirde gelirleri azalacağı doğal bir durum olduğundan, bunların ıslahatçılara tüm güçleri ile karşılık göstermeleri gayet doğaldır. Bundan dolayı bunların karşı durmaları şaşırılacak bir şey olmadığı gibi, ıslahatçılara eskilikten istifade edemeyen fakirler ve eskilik ile hastalanmayan, yenilenmeye müsait olan gençlerin katılması da şaşırılacak bir şey değildir.

Kendi milletimizin birkaç asırdan beri içtimai hastalıklara uğradığı malum bir durumdur. Onun başka hastalıklarını teşhis edemezsek de bundan çeyrek asır öncesinde felç hastalığı ile müptela olduğu basiret sahiplerine öğlen vaktindeki güneş gibi açık malumdur. Dini, siyasi ve iktisadi konularda ilerleyemeyerek, belki başka milletlere nispeten geriye doğru gittiğimizi "içtimai felç" demeyip te ne diyelim?

Son senelerde kendi aramızdan ıslahçılar çıkarak durumumuzu ıslaha davet etmeye başladılar. İşbu ıslahçılar, ayrıca dini ıslahçılardan birisi yeni şehrimizden gitmiş Musa Bigiyef hazretleri olduğundan şüphe yoktur.

İşbu zatın birkaç dini nazarları halkımıza epey zamandır malum. Bu zat bizim şehrimizde dini ve içtimai nokta-i nazarında büyük ehemmiyeti haiz olan "Necat-i Umumi" meselesini gündeme getirerek, onu etraflı olarak muhakeme ederek ispatladı. Bu mesele konusunda ona karşı olanlar ve halkı karşı koymaya çalışanları suçlamak doğru değil. Çünkü onlar hayat sahnesinde kendi kısmetlerine düşen rolü yerine getiriyorlar.

Peygamberlere karşı: "Atalarımız yolunu bozuyorlar, öldürmek veya sürmek lazım!" demediler mi? İslam âleminde eski asırlarda en büyük ıslahatçıları şehirlerinden kovarak, kitaplarını yakarak, kendilerini kamçılayarak kovmadılar mı? Çağdaş büyük ıslahatçı ve hâkimlerimizden Cemaleddin Efgani hazretlerini hasta olduğu halde İran'dan Türkiye hududuna getirip bırakmadılar mı? Meşhur âlim şeyh Muhammed Abduh hazretlerini vatanından sürmediler mi? Çoğu İslam memleketlerinde onu ve takipçilerini hala tekfir etmiyorlar mı? Vatandaşlarımızdan Ebu Nasır Kursavi'yi Buhara uleması bil ittifak asılmasına fetva vermediler mi? Şihap hazreti en ünlü müderris ve şeyhler tekfir ederek kitapları ile sobaları yakmadılar mı? Binaen aleyh, bir takım yaşlı ve eskilerin Musa efendinin efkâr ve nazarlarına karşı olmaları, onun başına belalar açmaya uğraşmaları hiçte şaşırılacak bir olay değil.

Her zaman, her yerde ıslahatçı ve büyüklere karşı olunuyor, onun söyledikleri küfür, gösterdiği yollar ise dalalet sayılmaktadır.

Şükürler olsun, Musa efendinin söylediklerini anlayan onun davetlerine kulak veren gençlerimiz aramızda az değildir. İşte bunlar ıslah ve teceddüt taraftarlarıdır. Başka bölgelerde de Musa efendinin fikrinden nefret edenler ve sevmeyenler olduğu gibi, maalmemnuniye ile kabul edenler de az değildir.

Hiç şüphe yok ki bugün çoğu insan tarafından dinsizlik ile töhmet edilen Musa efendinin en hakiki dindar ve dine herkesten ziyade hizmet eden birisidir.

Onun ilime sevgisi ve ilim için her bir fedakârlığa hazır olması sadece kendisi için değil bütün milletimizi için bir iftihardır.

Tembel, kısa fikirli bir milletten bu gibi çalışkan, yürekli ve âli bir zatın yetişmesi şaşırılacak bir durumdur.

Bugün işbu büyük zat işinden çıkarıldı ve giderken sıradan bir yolcu gibi gara tek başına gitti ve hiç kimse tarafından uğurlanmadı ise de onun şanı bundan asla eksilmez. Bu haller için tarih ve gelecek kuşaklar mahkemesi hiçte suçlamaz. Sadece bizim tarihimizde kara sayfalar bulunur. Gelecek mahkemesi kabahati bizde bilir. Eminim ki, o büyük ruhlu zat bu gibi ufak tefek durumlardan asla etkilenmez, amaçlarına doğru yürümeye devam eder:

بلادی وان جارت علی عزیزة
وقومی وان ضنوا علی کرام

Diyerek bu bilinçsiz milleti diriltmeyi ve adam etmeye gayret etmeyi bırakmaz. İşbu âlim ve büyük zatın şehrimizden gitmesine ne kadar teessüf etsek azdır.

A. Battal

A. Battal, “Yeni Eserler”, *Vakıt*, No: 586, (4 Rebiɣilevvel 1328 [2 Mart 1910]), s. 2.

روس ايمپراطوری ايله بلغار چارينك كوريشولرينك سيبلری حقنده‌كی بو ايكی نظرنك قاپوسی درست بولماسه‌ده تركيه و اسلام دنياسی ايچون بيوك اهميتی بولا‌چق شيلرسز در. هر حالده تركيه‌نك هر اشكه حاضر بولوب طوروو لازمدر.

سيد امير علی

هندستان الك معتبر مسلمانلرندن سيد امير علی نام بر ذات انگلترەده كيملكن. انگلترەده‌كی «مسئلهٔ شرقيه جمعيتی»نك كاتبی ميستر «انكين» بونك شرفينه بر ضيافت ويرمش. بو ضيافتده انگلترەنك كمبريج دار الفنونده پروفيسور خليل خالدبك اسملی بر تورك‌ده حاضر بولونمش. شول خليل خالدبك «صباح» غزتەسنده سيد اميرعلی و آنك مسلكی حقنده بويله يازيلردی:

انگلترە قرالی بو ذاتغه «پرپوی فاويسيل» اعضالغی ويرمشدر. قرالنك مجلس مخفری اعضالغی تعبير اولونغنی بو رتبه غايت بيوك وشرفلی بر عنوان اولوب، انگلترەنك تبعهٔ شرقيه‌سندن هيچ كم ايله بيرلكلی يوقدر. بو عنوانغه مظهر بولغان سيد امير علی، نه مسلمانلغی مناسبتيله بتون اخوان اسلام تبريك ايتمه اورنی واردر. سيد امير علی وقتيله انگلترەنك حقوق دار الفنونده اكمال ايتمش، صكره هندستانغك بعض برلرنده و خدوصا قالكوته محكمهٔ عاليه‌سنده بر چوق يللر حاكم الك أيله‌دكدن صوكره اورنينی طاغلاب، صوكره سنه‌لرده انگلترەگه كيلوب لوندون‌ده طورغه باشلامشدر. امير علی‌نك خاتونی بر انگليز قزی ايسه‌ده بتون عائله خلقی اوزی كبی ديانت اسلاميه ايله معتقدلرلر.

امير علی‌نك سياسی مسلكی وهند مسلمانلرينه هر وقت بره طورغانی تمينمی بوتدن عبارتدر:

«هند مسلمانلری حقوق مدنيه‌نك كافه سيه وهر نوعلی امتيازلرغه پانكز انگلترە حكومتنده صداقت سايه‌سنده‌گنه نائل بولا آلاچقلرندر».

امير علی‌نك فكر نجه هند مسلمانلری انگلترە حمايه‌سندن چوقوب اوز اورلرن صاغلی آلاچق درجه‌گه يتكانلری بوقدر. شول سببلی اول هند مسلمانلرينك ياشلرن انگلترەگه دشمانلق ايتو يولندن وازكچورگه طريشه. بونی انگلترەگه صاغلمانلقدن توگل، بلكه اوز ملتی نك سعادتنی شوندە ده هند مسلمانلرنده هند مجوسيلری ايله برابر، انگلترەگه دشمان لق و انگلترەدن فوتبولو هوسی آرتمازلرا. ياش مسلمانلر سيد امير علی‌گه ملت دوستی ديب قارامايلر. بيوك آدملردنده مونك رفيقلری كوبدر. سيد امير علی اوزی شيعه مذهبنده ايسه‌ده وحدت اسلاميه‌گه مغاير اولان طنون

مونيخ ڤوستافاسی حقنده

گيرمانيادە مونيخ شهرنده صنايع اسلاميه ڤوستافاسی توزولوبگی غزته‌مزده بازلمان ايدی. شول خصوصده مصر نك معتبر غزتەسی «المؤيد»نك موزن مقاله يازمش. مقالەنك ملخصمسی بوتدن عبارتدر:

علوم و صنايع‌ده الوغ بر اوروپن طوتقان اوكان زمان مسلمانلر نائل اثرلری بر اوروپه چيولوب عمومگه عرض فيلنوی كبی هر بر مسلمان ايچون مدار افتخاردر. اسلام مدنيتی تارپنيغنك عجبلری نه قدر براق بولسه‌ده شوندن ده كورمگه بارا چقلرندە شبهه يوقدر. ايسكی اسلام اثرلری كوبرەك، عكسلرلر سرايلرنه چيولغانلردركه، آنلرنی عالی مرتبه ايله‌لر گنه تماشا ايتە آلا؛ يا كه ڤللە قابلرده چيت شهرلر موزه خانه‌لرنده طارلو بولونلرگه آنلرنی شول شهرلر خلقندن باشقه‌لرغه كورو ميسر بولميدر.

بو قبيلی اثرلرنك بر اورونده چيولوب، باطلغه اهميت ويرميه‌چك قدر عالم و مذور الافكاردر. اوزی خلافت عثمانيه‌نك الك صبيمی مروجلرندندر. سيد امير علی گوزل قلم وقوة بلغيه ساحيدر. علم فقه‌نك معاملات قسمنه دائر انگليزچه يازغان بر اثری، «روح الاسلام» آدلی ايكنجی بر اثری هم اندلس مسلمانلرينه دائر يازغان بر تاريخی واردر.

يكی اثرلر:

قزان تاريخی ـ بلغار و قزان تاريخلرينی نيكشرو ايله معروف عين الدين افندی اصرف‌نك قزان تاريخی حقنده قزانده‌غی «شرق قلوبی»نده اوقوغانی و اوقور ايچون ترتيب ايتكان فقره‌لری «بيان الحق» خراجاتيله شوندك مطبعه ـ سنده باصلوب چقدی: ١١٦ بتدن عبارت اولان اوشبو اثر حقيقتا قيمتدار بر اثردر. عين الدين افندی بو اثره قزان تاريخی حقنده غی خبرلرنی اولدقجه اطرافلی، تحقيقلی و منتظم روشده ترتيب أيلاگان. تلينك پيچللكی، ترتيبينك پيچينگلی ايله اوقوب طوبارلق نوـ گلدر. اوز تاريخنزنك بتونسينه توگل، بر قسمينه دائره منتظم بر نرسه بولونماوی، قزان تاريخی حقنده‌غی اوشبو هيبت اثرنك اهميت و قيمتينی آرتدرادر. تاريخنزغه عائد بوكبی مهم بر اثرنك ميدانغه چقوی بزم عصرـ مزنك الوغ حادثه‌لرندن صانالورغه ياريدر. كتابغه قزان خانلغينك الك صوكنی پادشاهسی، كوزللكگی، كوب پادشاهلرغ اوزينه مفتون ايتوی، عقل و تدبيری عم باشينه كيلگان فاجعه و ماجرالری ايله ايكنجی «تيلو پاتره» اولان «سيونبيكه» نك اولغلی اوتاميش گرای، فريم اولان سيونبيكه‌نك حادثه‌سينك رسملری قويولغان. بو رسملرنی كورگانده، انسانلغك اولالری تاريخنك ثلل فايده آرتده قالغان زمانلرينه ثورمه‌لیلر وكو ـ كلدن بر لمحه ده، شول زمانلرنك همه اولوملرينی كينه‌ليرغه‌آغه‌غی شيكللی اوتوب، اوتوب كيتيارلر.

«زيلنك تفتيشلرنی ويرتمی گوزل ومفيد اثرلر ميدانغه كيترووی ايچون عين الدين افندی اصرف جنابلرينه نيقدر تشكر ايتسه‌نك ده آزدر. بو خدمتلرينی ملت بوگون تقدير قيلالماسه‌ده كيل‌چكده تقدير قيلاچقنه شبهه يوقدر. شوڤی أيتوب كيتەرگه بورچلينمن كه: ايشبو هيبت اثرنگ باصلوينه بردە اعتنا ايتيلگای. تيغيلمسكی جهتدن بولغان كيمچيلكلرينی كوز يومماغه مطيعه يا گليشلرينی أيتمی كبته آلميز. كتابغ بيك كوب مطبعه يا گلشلری كيتگان. دفت ايتەرگه كروك: كتابنك بتونسنه «صحرا» سوزی گول فاق «خ» بلن «قلمه» كلمه‌سی فاق «غ» بلن يازلغان.

دخی كتابده ايكی اورننه بر بريته غالغی بولغان ايكی سوز كوردم. ٢٥ نجی بيته: «الوغ محمد» نك ايكی اوغلی (قاسم، يعقوب) سراى ده زور فتنه كوتارلوب، كنارلری آرا ـ سنده اولترلمش بولا باشلاغاچ چيركاس بر بنه قاچب كيتكانلر» ديولگان. حالبوكه ٣٤ نجی بيتده الوغ محمد خانلغ قزانده‌غی حكومتينی سوريلوب بتركان بيرده: الوغ محمد خانلغ ايكی اوغلی (قاسم، يعقوب) مينك دن قاچوب چيركاس بيرنه كيتكانلر، ديگان سوزدن بونلرنك چيركاس بيرنه، قزان دن قاچوب كيتولری آكفار بلادر. شوشی ايكی سوز آراسنده‌غی منافاتنی نيچك توزه‌تورگه ايكان؟ يوقسه بر ياكليشلغی وار.

موندی قيمتدار اثرنی بولای ناچار وخطا باصوب چيراتو جفو اولنمازلق بن قصوردركه، علقه‌زده بو كبتی جدی ومهم اثرلرنی تقدير ايدرلك روح يوقلغينی كورسه‌نده. هر بر مبتلی تاتارنك اوستال و كتبخانه سينه زينت اولورلق اوشبو اثرنك صنع شريفلر ايله، طونوق، بوزوق و يا گليش باصلوب چقوی شايان تأسف بر حالدر.

ع. بطال

تركيه اشلری

فلوط اعانه‌سی ـ تركيه‌ده، فلوط ياصر ايچون حكومت‌كه اعانه ايتو فوق العاده شعب بارا. حتی بو بر قمار درجه‌سينه يتكان: مثلا: بر كشی اعانه بيرگه آچمه‌سی بولمه‌ـ نلقدن. اوزينك اوينده آصرلغان برون بر كوركه‌سن فلوط فائده‌سينه هديه ايتكان. بو كوركه‌نی صاتارغه چغارغاچ، بر نچه كشيلر مخصوص بر برسندن آرتدرمق وبه‌ى بيره ياملا ـ غانلر. شولای ايتوب بهاسی آرتدرله آرتدرـ يله ٢١٦ غرشه‌نه (اون بدی صوم غه) صاتلغان. بر قهوه خانه‌ده بر كشی بر چنه‌لق قهوه‌ى فلوط فائده‌سينه تعيين ايتكان و «شوندە‌غی كشی لردن كم گورمك حق بيروب شوی آلوب اچه؟» ديه صورلغان. شونك اوزرينه بارپش باصلانوب آخرنده بر كشی شوق ٣٦٠ غرشه‌نه (٢٧ صوم غه) آلوب اچكان. حالبوكه بر چنه‌لق بهاسی ايكی تين گنه طوردر.

تربيهٔ بدنيه و فكريه قلوبی ـ سلامت فكر تازه تنده‌نه بولورغه ممكن بولغانلقدن، هر بتدن صوك تورلر بدن تربيه‌سينه‌ده اهميت بيره باشلاب، اولا بر گيمناستيق جمعيتی اچغلـ نار ايدی. ابتدی تربيهٔ بدنيه وفكريه قلوبی آچغانلر.

يكی اثرلر: الك صوكی اصول تدريس قواعدينه تطبيق ايله «يكی الفبا به» اسملی بر الفبا زمالمسی نشر ايتلدی. فرانسز محرر ـ لرندن «ژيرو» نك «حكومت عوام» اسملی اثری تركچه‌گه ترجمه ايله طبع و نشر اولندی. آبده بر كره «امراض اطفال» اسملی مجموعه چغا باشلادی. شراولق خواصی آكيه‌لری باصلوب چقدی. طولستوی‌نك «فقارسكی پليتيك» آدلی حكايه‌سی تركچه‌گه ترجمه ايد ـ يلوب «قفاسيه‌ده بر اسير» اسمیله باصلدی. «ياجوج مأجوج»، «طوفراق آلتوندە»، «خيوه وقعه‌سی»، «تيمور اسراری»، «صلاح ـ الدين ايوبی»، «يوسنه هرسك»، «مصور تاريخ اسلام»، «رسملی افغان سياحتی»، «عصر حاضر تاريخی»، «ينوسيلر و ١٣ نجی عصرك الك بيوك متفكر اسلاميسی سيد محمد السنوسی» نام يكی اثرلر هم طايان مطالعه‌در.

ديموقراتلر پارتيه‌سی ـ مجلس مبعو ـ ثانه‌ده «اهالی فرقه‌سی» اسمنده ديموقراتلر پارتيه‌سی تشكل ايتدی. حاضرگه طرفدارلری آزدر. لكن مسلكلرن طارتورغه بيك طريشه‌لر.

سوسياليستلر ـ ارمنيلرنك «سوسيال ديموقرات» جمعيتلری حكومت طرفندن رسما تصديق قيلندی. سوسياليزم فكرينی طارا تو غه خدمت ايچون بر تورك «اشتراك» اسمنده غزته چغارا باشلادی.

مدرسه‌لر اصلاحی ـ معارف نظارتی دينی مدرسه‌لرنی اصلاح ايچون يكی پرو ـ گرام توزودی. بو پروگرام ميدانغه قويله باشلادی. استانبولنك اون بر زور مدرسه‌لری شول پروگرام بويونچه اصلاح ايتله‌لر. برسی رسما آچلدی. شول آچلغانده صدر اعظم وهمه مينيستر حاضر بولوب غايت اثرلی نطقلر ايراد ايتديلر. مدرسه‌لرنك بنالرينه توزه‌تله ويا گارنيله، بويله اصلاح ايتلگای مدرسه‌لر گه اسكی معلملر يانينه كوب يا گی فنلر گرتيله رامتحان اصولی قويله‌در.

سرای مصرفی ـ سلطانلغ وقت وقت مملكت‌ايچنده سياحت ايتوی منصور اولوب، بونك راسخه‌دار لرينه اوزينك مخالصدن آچه طوتوی ممكن بولمغانلقدن، شوندی مصرفلرغه مخصوص اولمق اوزره، مينيستر لر مجلسی آكثرلغه يندن سنه‌وی ايللی مك ليرا (دورت يوز يگرمی بش مك صوم) آچه تعيين ايتكان.

موزه هيبريه ـ هيئتلی موزه‌مينك مد ـ برى، آثار عتيقه علماسيدن حمدی بك نك وفاتی غرتەمزده بازلمش ايدی. آنك اورننه برادری خليل بك تعيين ايدلمشدر. خليل بك‌ده مرحوم برادری كبی آثار عتيقه متخصصلرندن اولوب، ياورو پا دار الفنونلرنده اكمال بدنته بيك زور مصرفلر طوتوب تحقيقات فنيه مقصدينه ياورو پا و آمريقانك بر چوق بر ـ لرنده سياحت ايتمش واستانبول مكتبلرنده معادن و طبقات الارض فنلری اوقوتمقده بو ـ لونمشدر.

بغداده نيمس مكتبی ـ نيمسلر اوز لرينك لسان و مدنيتلرن طارتمور ايچون بغداد شهرنده مكمل بر نيمس مكتبی آچالر.

چيچسز تليغرام ـ حكومت استانبولده چيچسز تليغرام استاسيونی ياصاتدی. پايتخت ايله فلوط آرمسنده‌كی تليغرام ايله خبر يورتولـ چك. استانبول و چناق‌قلعه بوغازلرينی ده چيچسز تليغرام ايله برلشدرملر. بو بوغازلرغه بيك زور طوپلر قويلوب نصبته. سلانيك اسكله ـ سنه تيليفون مربی ليمان ياصالادر.

كتبخانه‌لر ـ معارف نظارتی ايسكی كتبخانه‌لرنی تازارتوب ترتيب گه قويدرا. بيك كوب كتابلر آرتدرا. بر نچه يگيلرنی آچارغه هم حاضرلنه‌در. حكومت مكتبلرنده اوقوتمچی معلملر ايچون اسبوعيه‌لتی قاصمه آچوغده‌ده حاضرلك كورمكده.

پادشاه حضرتلرينك مسلمانلرغه التفاتی

پايتخت‌ده مسجد صالو قومينتی نك رئيسی پالقانوبك عبد العزيز افندی دولتشين مسجد صالينو مناسبتی ايله پيتر بورغ وتيوه ـ سنه‌گی مسلمانلرنك ايمپراطور حضرتلرينه چيكسز محبت و صداقتلرينی تبليغ ايتكان، قزانده‌غی امام سوداگر وهر صنف مسلمانلر اسمندن آبيزف واحمد جان سيدا شف اعضا سيله، پيرم ده‌گی مسلمان جمعيتی اسمندن آنك رئيسی نك اعضاسيله، فوستانای مسلمانلرندن، اورنبورغ وقازغالی معله وكيللری طرفندن، دخی استرخان، سامار و منزله مسلمانلری اسمندن شوندیوق تبليغرامار يارلغانگان ايكن. داخليه ناظری اسطاليپين بو تبليغراملری پادشاهمنه يتكرگاچ ١٣ نجی نوبرالده پادشاه اوز قولی ايله Искренно всѣхъ благодарю يعنی «چن كوكلمدن همه سنده‌ده شكر ايتدم» ديب يازمشدر. طرويسكی لرنك تبليغراملری و پادشاهنك آنك حقنده‌غی سوزی غزته‌مزده يازلمش ايدی.

دولت دوماسی

قوارتيرنی (اوغنی بترو ـ بود جه‌ت كميسيه‌سی فقير خلق فائده‌سنی كوزه‌توب عادتده‌كی بورتلردن قوارتيرنی نالوغ آلو بترلسون ايدی. ديگاچ حكومت وكيلی: «حكو ـ مت هر كمنك داعودينه كوره مخصوص پادا ـ خودی نالوغ آلا باشلارغه تلی. بو نالوغ داعودی مك صومدن آرتقان گشيلردن گنه آلينه‌چق. بو نالوغ كرتله‌مسه قوارتيرنی نالوغ بتونله‌ی بترپلور» ديمشدر.

پارم تينلك مسئله‌سی ـ ديمانك بود ـ جه‌ت كميسيه‌سنده پارتی تين‌لك آچمه مسئله‌ـ سی كورتارلمشدر. رسميه‌ده بو آچمه استعمالك نوگل. مثلا بر كشی ذاتی ٣١٠ تينلك كومه‌چ، يا كه ايكی دانه‌سی ٨٧ لك بر نرسه آلسه ٣١٠ تين توله‌می، بلكه ٤٤ تولی. شو ـ لای آرتق توله‌گان پارم تينلر جيولا جيولا بيك زور صوما تشكيل ايتەلر. حسابلردن معلوم بولمشدركه: مسكو تيرمينك كرستيان واشچيلر شوندی پارتی تينلرنی آرتق توله‌و آرقاسنده يلده ٣ ميليون صوم آچه آرتق توليلر.

بودجه‌ت كميسيه‌سی بو پارتی تينلرنی جبرا استعمالگه كرندرونی لازم طابمشدر. بوندی آچمه‌نی غرينه ٢٩٠ ميليون دانه‌[بر ميليون ٤٥٠ ملك صوم‌لق] صوتمرنده‌ده آلنرنی استعمالگه كرتمه‌سی ايچون واق كيمتچيلر بونلرنی جيوب طونالر. بودجه‌ت كميسيه‌سی يازديغی بر چوق اثرلری واردر.

ڤوستافانك مديری ثليگه انگليز حكو متينه مراجعت ايتوب، اوز قول آستنده‌غی آثار اسلاميه‌ی عارينكه بيروب ياردم ايتونوبی اورتونه‌سه‌ده، «ڤيكتوريا» و «آلبرت» موزه خانه‌لری ڤوستافاغه قوبار ايچون، بر قاچ اثرلرنی عارينكه بيرور دبه اميد ايتەدر. ياور وپانك باشقه «موزه خانه‌لر بنگ‌ده ياردم ايتوی مأمولدر. مديرنك بو خصوصه خبردار لغی، آثار اسلاميه‌نك الك گوزللرينی اختيار ايتە آلوينه كفيلدر. «المؤيد» شولای يازغانندن صوك: «ياوروپالیلر نك اسلام صنايع نفيسه‌سينه اوزمزدن ثلل نبچه الوش آرتق اهميت بيرولری ايس كيته‌رلك بر حالدر. بو ڤوستافاغدن مصر حكومتی ده غافل قالماسه ايدی. چونكه مصرده مدنيت اسلاميه‌نك الك گوزل اثرلری موجوددر» ديه‌در.

A. Battal, “Yeni Eserler”, *Vakıt*, No:586, (4 Rebigılevvel 1328 [2 Mart 1910]), s. 2.

Kazan tarihı-Bolgar ve Kazan tarihlarını tikşérü ile megruf Gaynéddin efendé Ahmérof Kazan tarihı hakında Kazandagı “Şerık klubı”nda ukıganı ve ukır öçén tertip itkené fıkraları “Beyanelhak” haracati ile şunıñ matbagasında basılıp çıktı. 116 bitten gıybaret olan oşbu eser hakıykaten kıymmetdar bér eserdér. Gaynéddin efendé bu eserde Kazan tarihı hakındagı heberlerné oldukça etraflı, tehkıyklé ve montazam reüşte tertip eylegen. Téléneñ yiñéllégé, tertibéneñ heybetlégé ile ukıp tuyarlık tügéldér. Üz tarihımıznıñ böténéséne tügél, bér kısmına dair de bér nerse bulınmauı, Kazan tarihı hakındagı oşbu heybet esernéñ ehemmiyet ve kıymmeténé arttıradır. Tarihımızga gaid bu kébi möhim bér esernéñ meydanga çıgui bézém gasırımıznıñ olug hadiselerénden sanalırga yarıydır. Kitapka Kazan hanlıgınıñ iñ soñgı padişahı, güzellégé, küp padişahlarnı üzéne meftun itüé, gakıl ve tedbiré hem başına kilgen faciga ve macaraları ile ikénçé “Kleopatra” olan “Söyénbike” ve uglı Ütemeş Gerey, Kırım ulanı ve Söyénbikenéñ dustkayı “Kaşçak” hem Söyénbikenéñ hadimesénéñ resémleré kuyılgan. Bu resémlerné kürgende, insannıñ uyları tarihnıñ elle kayda artta kalgan zamanlarına ürmeliler ve küñélden bér lehzede şul zamanlarnıñ hemme levhaları kinémotograftagı şikéllé ütép ütép kiteler.

Mondıy teftişleré ve bu kébi güzel ve möfid eserler meydanga kitérüé öçén Gaynéddin efendé Ahmérof cenaplarına nikader teşekkür itsek de azdır. Bu hizmetleréné millet bügén tekdir kılmasa da kileçekte tekdir kılacagında şöphe yuktır. Şunı eytép kiterge burıçlımın ki: oşbu heybet esernéñ basıluına bér de igtina itélmegen. Téhniçéskiy cihetten bulgan kimçélékleréndén küz yomsak ta matbaga yanlışlarını eytmi kite almıybız. Kitapta bik küp matbaga yanlışları kitken. Dikkat iterge kirek, kitapnıñ böténésénde “sahra” süzé gél katı “h” bélen “kalga” kelimesé katı “g” bélen yazılgan.

Dehi kitapta iké urında bér béréné mohtélif bulgan iké süz kürdém. 25 nçé bitte: “Olug Möhemmet”néñ iké uglı (Kasıym, Yagkub) Sarayda zur fétne küterélép knezleré arasında ültéréşler bula başlagaç çerkes yiréne kaçıp kitkenler” diyélgen. Helbuki, 44 nçé bitte Olug Möhemmet hannıñ Kazandagı hökümeténé söylep bétérgen yirde: Olug Möhemmet hannıñ (Kasıym, Yagkup) Memütekten kaçıp çerkes yiréne kitkenler digen süzden bunlarnıñ çerkes yiréne Kazandan kaçıp kitüleré angarıladır. Şuşı iké süz arasındagı metafatnı niçék tözetérge iken? Yuksa bér yanlışmı bar.

Mondıy kıymmetdar eserné bolay naçar ve hata basıp pıçratu gafu olunmazlık bér kusurdır ki, halkımızda bu kébi ciddi ve möhim eserlerné tekdir iterlék ruh yuklıgını kürsetedér. Herbér hamiyetlé tatarnıñ östel ve kitaphanesénde zinet ulırlık oşbu esernéñ sınık şriftlar ile, tutık, bozık ve yanlış basılıp çaguı şayan-ı teessüf bér heldér. Kitapnıñ behası 45 tiyén kuyılgan.

A. Battal

A. Battal, “Yeni Eserler”, *Vakit*, No:586, (4 Rebiyülevvel 1328 [2 Mart 1910]), s. 2.

Kazan tarihi–Bulgar ve Kazan tarihlerini araştırması ile meşhur olan Ayneddin Ahmerof’un Kazan tarihi hakkında Kazan’daki “Şark kulübü”nde verdiği konferans “Beyanü’l-Hak” gazetesi parası ile aynı gazetenin matbaasında basıldı. 116 sayfadan ibaret olan işbu eser hakikaten kıymettar bir eserdir. Ayneddin efendi bu eserde Kazan tarihi hakkındaki haberlerini oldukça etraflı, tahkik ederek muntazam şekilde tertip etmiş. Dilinin kolay olması, düzeninin güzelliği sayesinde okumaktan yorulmayacaksın. Kendi tarihimizin tamamını değil, bir kısmına dair muntazam bir eserin bulunmaması Kazan tarihi hakkındaki bu eseri daha değeli kılmaktadır. Tarihimize ait bu gibi mühim bir eserin meydana çıkması bizim asrımızın büyük olaylarından sayılabilir. Kitaba Kazan’ın en son padişahı, güzelliği ile başka padişahları meftun eden, akıl, tedbir ve başına taktığı tacı, maceraları ile ikinci “Kleopatra” olan Süyünbike ve oğlu Ütemiş Giray, Kırımlı olan Süyünbike’nin dostu Kaşçak (Koşçak) ve Süyünbike’nin hizmetçisinin resimleri eklenmiş. Bu resimleri gördüğünde insanın düşünceleri çok geçmişlerde kalan devirlere doğru gidiyor, gönülden bir anda o zamanların olayları sinemadaki gibi geçiyor. Böyle teftişleri, bu gibi güzel ve müfit eserleri meydana getirdiği için Ayneddin efendi Ahmerof cenaplarına ne kadar teşekkür etsek de az olur. Bu eserleri millet bugün takdir edemezse de gelecekte takdir edileceğinden şüphe yok. Şunu ifade etmek zorundayım ki, işbu güzel eserin basılmasına hiç itina gösterilmemiş. Teknik eksikliklere göz yumsak da matbaa hatalarına değinmeden geçemiyoruz. Kitapta çok sayıda matbaa hataları var. Dikkat etmek lazım: kitabın tamamında “Sahra” kelimesi katı “H” ile, “Kalga” kelimesi katı “G” ile yazılmış.

Yine kitapta iki yerde bir birine muhalif kelime gördüm. 25 sayfada Uluğ Muhammet’in iki oğlu (Kasım, Yakup) Saray’da büyük fitne çıkartarak knezler arasında bir birini öldürme olayları ortaya çıkmaya başladıktan soñra Çerkes topraklarına kaçmışlar” diye yazılmış. Hâlbuki 44 sayfada Uluğ Muhammet hanın Kazan’daki hükumetini anlattıktan soñra: Uluğ Muhammet hanın iki oğlu (Kasım, Yakup) Mahmetek’den kaçarak Çerkes topraklarına gitmişler dediği cümleden onların Kazan’dan kaçtıkları anlaşılıyor. Bu iki cümle arasındaki çelişkiyi nasıl düzeltmek gerekir, ya da burada yanlış mı var.

Böyle kıymettar eseri bu gibi hatalarla yayınlamak bir kusurdur, halkımızda bu gibi ciddi ve mühim eserleri takdir edebilecek ruh yokluğunu göstermektedir. Her bir hamiyetli Tatarın masasında ve kütüphanesinde ziynet, süs olabilecek işbu eserin

kırılmış harfler ile bozuk ve yanlış olarak yayınlanması teessüf edecek bir durumdur. Kitabın fiyatı 45 kuruş olarak belirlenmiş.

A. Battal

III. 1913 Yılında Mektep Dergisi'ndeki Makaleler

A. Battal, "Yubiley ve Troitskiy Tatarları", *Mekteb*, 1/I (28 Rebigelevvel 1331 [21 Şubat 1913]), s. 11-13.

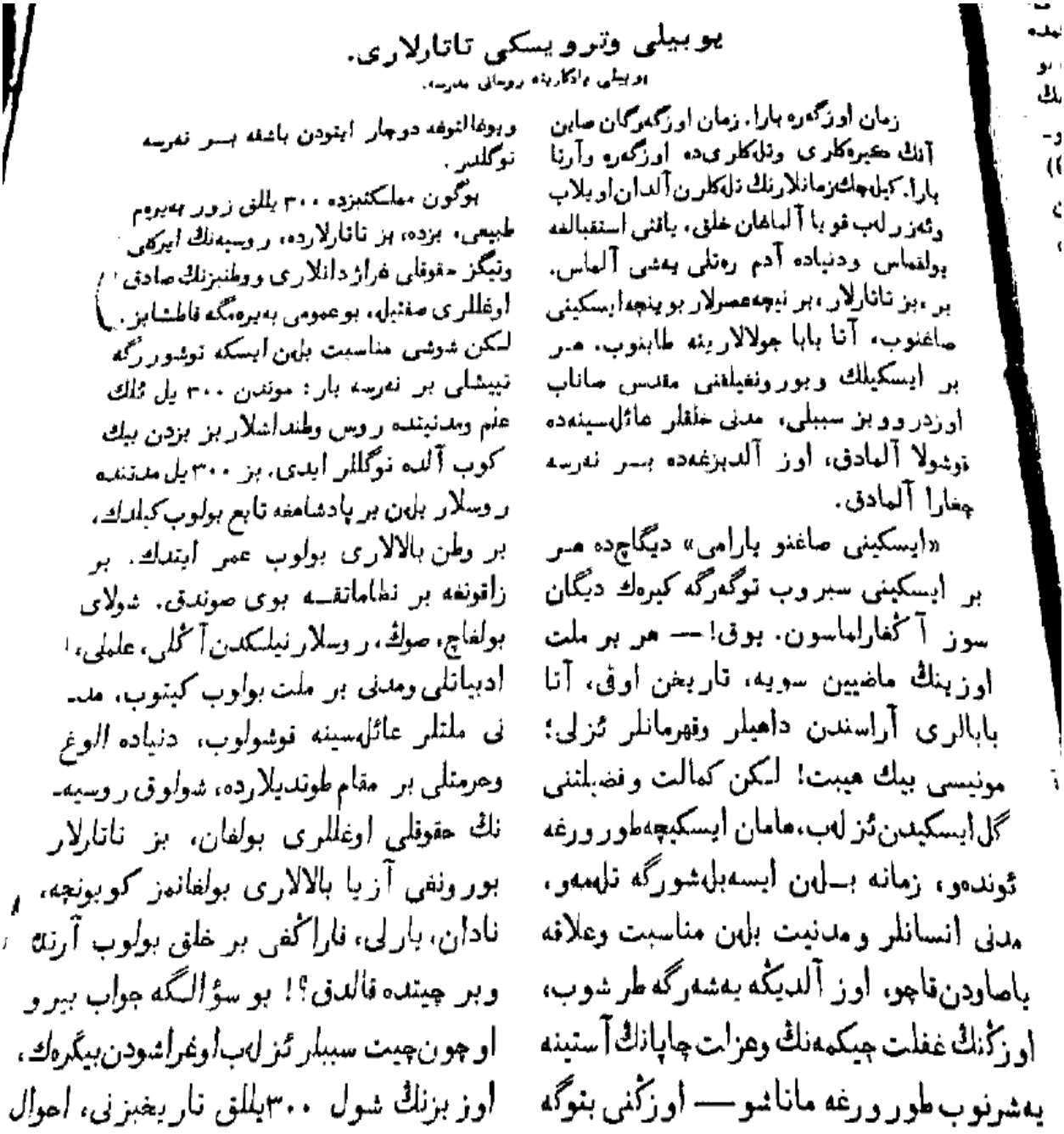

یوبیلی وترویسکی تاتارلاری.

یوبیلی یادکارینه روحانی مدرسه.

زمان اوزگەره بارا. زمان اوزگەرگان صاین آنك کیرەکلری وتلەکلری‌ده اوزگەره وآرتا بارا. کیلەجك زمانلارنك تلەکلرن آلدان اویلاب وئەزرلەب قویا آلماغان خلق، یاقتی استقبالغه بولقماس ودنیاده آدم رەتلی یەشی آلماس. بر، بز تاتارلار، بر نیچه عصرلار بوینچه ایسکینی صاغنوب، آتا بابا جولالارینه طابنوب. هر بر ایسکیلك وبورونغیلقنی مقدس صاناب اوزدرو وبز سببلی، مدنی خلقلر عائلەسینەده قوشولا آلمادق، اوز آلدیزغەده بر نەرسه چغارا آلمادق.

«ایسکینی صاغنو یارامی» دیگاچ‌ده هر بر ایسکینی سبروب توگەرگه کیرەك دیگان سوز آڭغارلماسون. یوق! — هر بر ملت اوزینڭ ماضیین سویه، تاریخن اوڭ، آتا بابالری آراسندن داهیلر وقهرمانلر ئزلی؛ مونیسی بیك هیبت! لکن کمالت وفضیلتنی گل ایسکیدن ئزلەب، هامان ایسکیچه طورورغه ئوندەو، زمانه بلەن ایسەبلەشورگه تلەمەو، مدنی انسانلر ومدنیت بلەن مناسبت وعلاقه یاصاودن قاچو، اوز آلدیڭه یەشەرگه طرشوب، اوزڭنڭ غفلت چیکمەنڭ وعزلت چاپانڭ آستینه یەشرنوب طورورغه ماتاشو — اوزڭنی بتوگه ویوغالتوغه دوچار ایتودن باشقه بر نەرسه توگللر.

بوگون مملکتبزده ۳۰۰ یللق زور بەیرەم طبیعی، بزده، بز تاتارلارده، روسیەنڭ ایرکلی وتیگز حقوقلی غراژدانلاری ووطنبزنڭ صادق اوغللری صفتیله، بوعمومی بەیرەمگه قاطشابز. لکن شوشی مناسبت بلەن ایسکه توشوررگه تیبشلی بر نەرسه بار: موندن ۳۰۰ یل ئلك علم ومدنیتده روس وطنداشلار بز بزدن بیك کوب آلده توگللر ایدی. بز ۳۰۰ یل مدتنده روسلار بلەن بر پادشاهغه تابع بولوب کیلدك، بر وطن بالالاری بولوب عمر ایتدك. بر زاقونغه بر نظاماتقه بوی صوندق. شولای بولغاچ، صوڭ، روسلار نیلکدن آڭلی، علملی، ادبیاتلی ومدنی بر ملت بولوب کیتوب، مدنی ملتلر عائلەسینه قوشولوب، دنیاده الوغ وحرمتلی بر مقام طوتدیلارده، شولوق روسیەنڭ حقوقلی اوغللری بولغان، بز تاتارلار بورونغی آزیا بالالاری بولغانمز کوبونچه، نادان، یارلی، فاراڭغی بر خلق بولوب آرتده وبر چیتده قالدق؟! بو سؤالگه جواب بیرو اوچون چیت سببلر ئزلەب اوغراشودن بیگرەك، اوز بزنڭ شول ۳۰۰ یللق تاریخبزنی، احوال

وطورمسه‌زبیمه نیکشورگه کیرمك. بو قسمه معلومدر. المته، اول نارمقدك بونون بیتلرن آچوب قوپارمقه ممکن توگل. لکن بودورتك نیگزنده‌بانلان حارا کتیرن هر صزقصمه کورسه‌تیوب کیته‌رگه ممکن؛

بز ایسکیلك خیالاری بلن ایسردك، چینده طوروبی (هر لتنی) سوبدك، یانتی دنیاده، کیك میدانمه، جنونی باشقه ملتی خالقلر بلن آرالاشو ومناسبت یاصاونی ذلمه‌دك، باکارودن وزمانه تلکلرینه بوی صونودن قاچدق، علوم دینیه‌ده اوقومادق، فن وفلسفه‌ده اویره‌نمه‌دك؛ تیك اسخولاستیقه‌غنه اوقودق وشونك‌بلن مغرور بولوب وماساپوب یاندق. بسر وقتلر حکومتبز بزنی تنویر ایتمه‌رگه مدنیتکه ئیل‌شمه‌رگه تجربه‌لر یاصاب قارادی، اما بزنك قونوبز اوچدی چه‌چلر بز ئوره طوردی، «دینبزگه تیه‌لر، خراب بولابز، هجرت ایتیك، هجرت!» دیب قچقردق.

اما صوکندن آکلادق، که حکومتبز بزنك دینبزگه ئه‌للر قاچان ایرك ییروب قویغان، بزنی علم ومعارفکه ضیا ومدنیتکه یاقتلاشدیرورغه غیرتن صرف اینه، بزنك طنچ وآقللی، علمی، مدنی وادبی قیملداولر بزغه اصلا واصلا قارشی کیلمی وکیل‌چك توگل. بو بر قانت ماوقع، بو بر حقیقت! لکن بز مونی بیك صوك، ۱۹ نچی عصرنك آغرلارنده‌غنه، ئه‌زره‌ك آکلی باشلادق؛ ۳۰۰ یللق قاشمارادان، «اصحاب کهف» یوقوسندان شول چاقده‌غنه اویانوب، ئه‌کگی ـ میکگی، کوزلر بزنی اوغالی باشلادق و ئه‌یله‌نه‌بزده‌گی مدنیت نوری وعمران آثاری آلدنده حیران ومبهوت بولوب قالدق.

بزنك مسجد یانده‌عی مدرسه‌لر بز کورمدن بیرلی دوام اینوب کیلد، حکومتبز آلارغه نوگه‌ل ایرك بیرگان، ملالرنی شول مدرسه‌لرنك باشلمی اینوب تاق. گرچه بولار زاده‌سنده معارف نظارتیه تابع اینوب صابالسه‌اردده، عملده (پراقتیقاده) دوغاونی صابرانیاغه تابع توسلی بورتولر: ملا دوغاونی صابرانیاغه تابع، ئه مدرسه‌لرنی ملالر اداره اینه‌لر. مونه، بز بو مدرسه‌لر بزنی اوز بزده اصلاح ایتمه‌دك؛ حکومتکه مراجعت اینوب، آلارنی بر تورلی قانونلاشدیرو، بر تورلی نیپکه کرتو وبرمر تورلی نظارت‌ومراقبه‌آستینه آلوقایغیسینه‌ده توشمه‌دك. بوده‌بزنك غیرتسزگه‌بزدن وکیل‌چکنی اویلاماو بزدن، وحکومتبزنك ایرکنلك ومساعده‌لرندن فایدالانا بلمه‌وبزدن کیله.

صوك یللارده حکومتبز بزنك مدرسه‌لر بزده ریؤیزیه‌لر یاساناباشلادی، آلارنك پروغرامارن، معلملرن، اداره وآنچه چیشمه‌لرن نیکشورگه طونوندی. بو بیك حقلی اش؛ هیچ بر نظاملی حکومت اوز یورطنده‌غی مؤسسه‌لرنی تفتیش ومراقبه‌سز قالدرماس. بیك طبیعی، بزنك مدرسه‌لر بزگنه استثنا تشکیل اینمه‌سلر، آلارغنه‌مراقبه‌وتفتیشدن آزاد قوبولوب، یازمش ایرگینه طاپشرلماسلار. بلکه حکومتبز آلارنی داجدیرمك نیکشرور، آلارنی قانون کیرنه‌سینه کرتور. بزگه، بو مدرسه‌لر بزنی قانونلاشدیرو، بر نظارت آستینه آلوخصوصنده حکومتبزگه یاردمم ایتشورگه، آلارنك نقدیرلرن بر تورلی جونگه صالورغه بیك وقت. نظاملی وقانونلی مملکنده نظامسز وقانونسز تشبث ومؤسسه‌لرنك نیگزلری چ.ا

وکیل‌چکاری قارا گلی. بو کونگه قدر بزنك
محل اماملاریز شول مدرسه‌لردن بیتشه‌لر
ایدی. اگر اول مدرسه‌لریز قانونلاشماو
سبیلی بوقده چقسه‌لر، محل اماملاریز قایدان
بیتشورلر؟ بو مسئله‌نی اویلارغه بیك وقت!
فرصتلارنی غنیمت بلورگه وکیل‌چکنی بر آز
قایغرتورغه کیره‌ك.

موته شوشی حاللرنی کوزده طوتوب
ترویسکی تاتارلاری خاندان عالی و امانتلارنك
۳۰۰ یللق یوبیلیی مناسبتی بلن، اوشبو
الوغ و تاریخی واقعه‌نك یادکارینه اماملر
بیتشدره طورغان حقوقلی بر «روحانی مدرسه»
نیگزلیرگه قرار بیردیلر. شول فایدالی
مؤسسه‌نی میدانغه چغارو اوچون بر قامیتیت

توزولدی.

بو مدرسه ترویسکی رایونی اوچون بیك
مهم و فایدالی مؤسسه بولاچق. اوز سعه‌سی
تاتارلارنی هر بر حقوقده نیگز صاتاوچی حکومتلر
اوزی اوچون‌ده، خلق اوچون‌ده فایدالی
بولغان بو مدرسه‌نی نیگزلیرگه رخصت بیرر
و ترویسکی تاتارلاری‌ده آنی وجودگه چغارغه
بار همت و غیرتلرن قزغانماسلار دیوب امید
ایتل. بر جهتدن چیناونیق بولغان محل
اماملرینك ترتیبلی «مسلمان روحانی مدرسه‌
سنده» اوقوب، دنیا و نظاماتنی هم رسمی
تلنی‌ده اویره‌نوب چغولاری حکومت اوچون‌ده
بیك زور فایدالار کیتره‌جك بیت. خیرلی
ساعتده!

ع. بطال - ترویسکی.

A. Battal, “Yubiley ve Troitskiy Tatarları”, *Mekteb*, 1/I (28 Rebigelevvel 1331 [21 Fevral 1913]), s. 11-13.

Yubiléy yadikaréne ruhani medrese

Zaman üzgere bara. Zaman üzgergen sayın anın kireklere ve télekleré de üzgere ve arta bara. Kileçek zamanlarnıñ téleklerén aldan uylap ve ezérlep kuya almagan halık, yaktı istikbalge yulıkmas ve dönyada adem retlé yeşi almas. Béz, béz tatarlar, bérniçe gasırlar buyınça iskéné sagınıp, ata-baba jolalalarına tabınıp, herbér iskélék ve boringılıknı mokaddes sanap uzdıruıbız sebeplé, medeni halıklar gaileséne de kuşıla almadık, üz aldıbızga bér nerse çıgara almadık.

“İskéné sagınu yaramıy” digeç te herbér iskéné sébérép tügerge kirek digen süz angarılmasın. Yuk! Herbér millet üzéñé maziyén söye, tarihın ukıy, ata-babaları arasından dâhiler ve kahramanlar ézli; monısı bik heybet! Lekin kemalet ve faziletné gél iskéden ézlep, haman iskéçe torırga öndeü, zamana bélen isepleşérge télemeü, medeni insanlar ve medeniyet bélen mönesebet ve galaka yasaudan kaçu, üz aldına yeşerge tırışıp, üzéñnéñ gaflet çikmenéñ ve guzlet çapanıñ astına yeşérénép torırga mataşu – üzéñne bétüge ve uygaltuga duçar itüden başka bér nerse tügéldér.

Bügén memleketébézde 300 yıllık zur beyrem. Tabigıy, béz de, béz tatarlar da, Rusyanıñ iréklé ve tigéz hokuklı grajdanları ve vatanıbıznıñ sadık ugılları sıfatıyla, bu gomumi beyremge katışabız. Lekin şuşı mönesebet bélen iske töşérérge tiyéşlé nerse bar: mondan 300 yıl élék gıylém ve medeniyette rus vatandaşlarıbız bézden bik küp alda tügéller idé. Béz 300 yıl moddeténde ruslar bélen bér padişahka tabig bulıp kildek, bér vatan balaları bulıp gömér itték, bér zakonga bér nizamatka buysındık. Şulay bulgaç, soñ, ruslar nilékten añlı, gıylémlé, edebiyatlı ve medeni bér millet bulıp kitép, medeni milletler gaileséne kuşılıp, dönyada olug ve hörmetlé bér mekam tottılar da, şul uk Rusyanıñ hokuklı ugılları bulgan, béz tatarlar boringı Aziya balaları bulganımız köyénçe, nadan, yarlı, karangı bér halık bulıp artta ve bér çitte kaldık?! Bu sö’allerge cavap birü öçén çit sebebler ézlep ugraşudan bigrek, üzébéznéñ şul 300 yıllık tarihıbızını, ehval ve tormışıbızını gına tikşérérge kirek. Bu kıska mekalede, ul tarihnıñ bötén bitlerén açıp kuyarga mömkin tügél, lekin bu devérnéñ nigézénde yatkan harakternı bér sızıgın gına kürsetép kiterge mömkin:

Béz iskélék hıyalları bélen isérdék, çitte torunı söydék, yaktı dönyaga kiñ meydanga çıgunı başka medeni halıklar bélen aralaşu ve mönesebet yasaunı télemedék,

yañarudan ve zamana télekleréne buysınudan kaçtık, golum-ı diniye de ukımadık, fen, felsefe de öyrenmedék; tik sholastik gına ukıdık ve şunın bélen megrur bulıp ve masayıp yattık. Bér vakıtlar hökümetébéz bézné tenvir iterge medeniyetke iyeleştérérge tecribeler yasap karadı, emma béznéñ kotıbız oçtı çeçlerébéz üre tordı. "Dinébézge tiyeler, harap bulabız, hicret itik, hicret!" dip kıçkırdık.

Emma soñınnan añladık, hökümetébéz béznéñ dinébézge elle kaçan irék birép kuygan, bézné gıylém ve megarifke zıya ve medeniyetke yakınlaştırırga gayretén sarıf ite, béznéñ tınıç ve akıllı, gıylmi medeni ve edebi kıymıldaularıbızga asla ve asla karşı kilmi ve kileçek tügél. Bu bér fakt ma vakig, bu bér hakıykat! Lekin béz monı bik soñ, 19 nçı gasırnıñ ahırlarında gına, ezrek añlıy başladık; 300 yıllık kaşmardan, "Ashab-ı Kehf" yokısınnan şul çakta gına uyanıp, añgı-miñgé, küzlerébézné ugalıy başladık ve eylenebézdegé medeniyet nurı ve gimran asarı aldında hayran ve mebhut bulıp kaldık.

Béznéñ mescid yanındagı medreselerébéz küpten birlé devam itép kile, hökümetébéz alarga tögel irék birgen. Mullalarnı şul medreselernéñ başlığı itép tanıy. Gerçe bolar zakonda megarif nezareténe tabig itép sanalsa da, gamelde (praktikada) duhovnıy sobraniyege tabig töslé yörétéleler: mulla duhovnıy sobraniyege tabig, e medreselerné mullalar idare iteler. Méne, béz bu medreselerébézné üzébéz de islah itmedék; hökümetke möraceget itép, alarnı bér törlé kanunlaştıru, bér törlé tipka kértü ve bérer törlé nezaret ve murakabe astına alu kaygısına da töşmedék. Bu da béznéñ gamsézlégébézden ve kileçekné uylamavıbızdan, ve hökümetébéznéñ irkénlék ve mösagedelerénden faydalana bélmeüébézden kile.

Soñ yıllarda hökümetébéz béznéñ medreselerébézde réviziyeler yasata başladı, alarnıñ programların, mogallimlerén, idare ve akça çişmelerén tikşérérge totındı. Bu bik haklı éş; hiçbér nizamlı hökümet üz yortındagı müessselerné teftiş ve murakabesiz kaldırmas. Bik tabigıy, béznéñ medreselerébéz géne istisna teşkil itmesler. Alar gına murakabe ve teftişten azat kuyılıp, yazmış irégéne tapşırılmaslar. Belki hökümetébéz alarnı da ciddirek tikşérér, alarnı kanun kirteséne kértér. Bézge, bu medreselerébézné kanunlaştıru, bér nezaret astına alu hosusında hökümetébézge yerdem itéşérge, alarnıñ tekdirlerén bér törlé jünge salırga bik vakıt. Nizamlı ve kanunlı memlekette nizamsız ve kanunsız teşebbüs ve müesselernéñ nigézleré çérék ve kileçekleré karangı.

Bu könge kader béznéñ mehelle imamlarıbız şul medrselerden yitéşeler idé. Eger ul medreselerébéz kanunlaşmau sebeplé yukka çıksalar, mehelle imamlarıbız kaydan yitéşerler? Bu meselené uylarga bik vakıt; forsatlarnı ganimet bélérge ve kileçekné béraz kaygırtırga kirek.

Méne şuşı hellerné küzde totıp Troitskiy tatarları hanedan-ı Gali Romanoflarnıñ 300 yıllık yubileyi mönesebeté bélen, oşbu olug ve tarihi vakıyganıñ yadikarına imamlar yitéştére torgan hokuklı bér “Ruhani medrese” nigézlerge karar birdéler. Şul faydalı müessesené meydanga çıgaru öçén bér komitét tözéldé.

Bu medrese Troitskiy rayonı öçén bik möhim ve faydalı müessese bulacak. Üz tebagası tatarlarnı herbér hokukta tigéz sanauçı hökümetébéz üzé öçén de, halık öçén de faydalı bulgan bu medresené nigézlerge röhset birér ve Troitskiy tatarları da anı vöcütke çıgarırga bar himmet ve gayretlerén kızganmaslar diyép ömét itéle. Bér cihetten çinovnik bulgan mehelle imamlarınıñ tertiplé “Mösélman Ruhani medresesénde” ukıp, dönya ve nizamatnı hem resmi télné de öyrenép çıguları hökümet öçén de bik zur faydalar kitéreçek bit. Heyérlé segatte!

G. Battal – Troitskiy

A.Battal, “Jübile ve Troitsk Tatarları”, *Mekteb,* 1/I (28 Rebiü’l-Evvel 1331 [21 Şubat 1913]), s. 11-13.

Jübile Yadigâri Olarak Dini Medrese

Devir değişiyor. Devir değiştikçe onun gerekleri ve talepleri de değişiyor ve artıyor. Gelecek devirlerin taleplerini öngöremeyen ve hazırlayamayan bir halk, parlak bir istikbale ulaşamaz ve dünyada düzgün bir hayat yaşayamaz. Biz Tatarlar birkaç asır boyunca eskiyi özleyerek, ata baba adetlerine taparak, her bir eskiliği mukaddes sayarak geçirdiğimizden dolayı, medeni halklar ailesine dahil olamadık, kendi gücümüzle bir şey üretemedik.

“Eskiyi özlemek doğru değil” dediysek bundan eskilerin hepsini süpürüp atmak gerekir anlamı çıkmasın. Hayır! Her millet kendi geçmişini sever, tarihini okur, ecdatları arasında dâhiler ve kahramanlar arar. Bu çok güzeldir! Fakat mükemmelliği ve fazileti hep geçmişten aramak, hep eski bir hayatı sürdürmeye çağırmak, bugüne ayak uydurmayı istememek, medeni insanlar ve medeniyet ile ilişki kurmaktan kaçınmak, kendi kendine yaşamaya uğraşarak kendini gaflet kaftanı ve cehalet cübbesi altına gizlemekle uğraşmak, kendini inkıraza mahkum etmekten başka bir şey değildir.

Bugün memleketimizde 300 yıllık büyük bir bayram. Doğal olarak biz Tatarlar, Rusya’nın hür ve eşit haklara sahip vatandaşları ve vatanımızın sadık oğulları olarak bu umum bayrama iştirak ediyoruz. Fakat bu münasebetle akılda tutulması gereken bir husus var: 300 sene kadar önce ilim ve medeniyette Rus vatandaşlarımız bizden çok ileride değiller idi. Biz 300 yıl boyunca Ruslar ile aynı padişaha tabi olup yaşadık, aynı vatanın çocukları olarak hayat sürdük. Aynı kanuna, aynı düzene itaat ettik. Hal böyle olunca, neden Ruslar bilgili, edebiyatlı ve medeni bir millete dönüşüp medeni milletler ailesine katılıp, dünyada yüksek ve saygıdeğer bir makama ulaşmışken, aynı Rusya’nın haklara sahip oğulları olan biz Tatarlar, eski Asya çocukları oluşumuzu sürdürerek cahil, fakir ve karanlık bir halk olarak gerilerde ve bir kenarda kaldık! Bu sorulara cevap vermek için dışarıdan sebepler aramakla uğraşmaktan ziyade, kendimizin şu 300 senelik tarihimizi, ahvalimizi ve hayatımızı incelememiz lazım. Bu kısa makalede o tarihin tüm sayfalarını açmak mümkün değildir. Fakat bu devrin temelinde yatan karakterin bir çizgisinden söz edilebilir:

Biz geçmişin hayalleri ile sarhoş olduk. Kenara çekilmeyi sevdik. Aydınlık dünyaya, geniş meydana çıkmak, başka medeni milletler ile irtibata geçmek istemedik. Yenilenmekten ve zamanın isteklerine uymaktan kaçındık. Din ilimlerini de okumadık,

fen ve felsefe de öğrenmedik. Sadece skolastik okuduk ve bununla gururlanarak boş boş yattık. Bir zamanlar hükümetimiz bizi tenvir etmek, medeniyete alıştırmak için teşebbüslerde bulundu; ama biz bundan çok korktuk, dehşete kapıldık. "Dinimize ilişiyorlar, mahvolacağız, hicret edelim, hicret!" diye bağırdık.

Ama sonunda anladık ki, hükumetimiz dinimize çoktan özgürlük tanımış, bizi ilim ve maarife, aydınlık ve medeniyete yaklaştırmak için gayret sarf ediyor. Bizim sakin ve akıllıca ilmi, medeni ve edebi uğraşlarımıza asla ve asla karşı değil ve karşı olmayacak. Bu bir gerçektir. Fakat biz bunu çok geç, ancak 19. yüzyılın sonuna doğru biraz anlamaya başladık. 300 yıllık kâbustan, "ashab-i Kehf" uykusundan sadece o zaman uyanıp, yarım uykulu halde gözlerimizi ovalamaya başladık ve etrafımızdaki medeniyet nuru ve ümran asarı önünde şaşırıp kaldık.

Bizim camilerimiz nezdinde çalışan medreselerimiz çok eski dönemlerden beri devam edegelmektedir. Hükümetimiz onlara tamamen hürriyet tanımıştır. Mollaları o medreselerin idareçisi olarak tanımaktadır. Gerçi bunlar kanunen maarif nezaretine (bakanlığına) tabi olarak sayılsa da, uygulamada (pratikte) Dini İdareye tabidirler: molla Dini İdareye bağlıdır, medreseler mollalar idaresindedir. Biz bu medreselerimizi kendimiz ıslah etmedik. Hükumete müracaat ederek onları kanunlaştırmayı, bir şekle ve düzene sokmayı ve bir idare altına almayı hiç düşünmedik. Bu da bizim gamsızlığımızdan, istikbali düşünmememizden ve hükumetin verdiği serbestlik ve müsaadelerden istifade etmememizden kaynaklanmaktadır.

Son yıllarda hükumetimiz bizim medreselerimizi teftiş etmeye başladı, onların ders programlarını, öğretmenlerini, idare ve para kaynaklarını araştırmaya başladı. Bu çok doğru bir şeydir. Hiçbir düzenli devlet kendi içerisindeki müesseseleri teftiş ve kontrolsüz bırakmaz. Doğal olarak, bizim medreselerimiz de bu konuda bir istisna teşkil etmez. Sadece onlar teftiş ve kontrolden azad edilerek kendi kaderlerine bırakılamazlar. Belki hükumetimiz onları daha da ciddi inceler ve onları bir kanun çerçevesine girdirir. Bizim bu medreselerimizi kanunlaştırmak, idare altına almak hususunda hükumetimize yardım etmemiz, onların bu konuda uygun gördüklerini gerektiği gibi yönlendirmemiz için zaman çoktan gelmiştir. Düzenli ve kanunlara dayanan bir memlekette düzensiz ve kanunsuz teşebbüs ve müesseslerin temelleri çürük ve gelecekleri karanlıktır.

Bugüne kadar bizim mahalle imamlarımız bu medreselerde yetiştiler. Eğer bu medreselerimiz kanunlaşmadıkları için kapatılırlarsa mahalle imamlarımız nerede yetişecek? Şimdi bu meseleyi düşünmenin tam da zamanıdır, fırsatları ganimet bilmek ve gelecek için hazırlık yapmak lazım.

İşte bu durumları göz önünde bulundurarak Troitsk Tatarları ulu Romanoflar hanedanının 3oo senelik jübilesi münasebeti ile işbu büyük ve tarihi olayın yadigâri olarak imamlar yetiştiren kanuni bir "dini medrese" kurmaya karar verdiler. Bu faydalı müesseseyi vücuda getirmek için bir komite kuruldu.

Bu medrese Troitsk ilçesi için çok mühim ve faydalı bir müessese olacak. Kendi tebaası Tatarları her bir hukukta eşit sayan hükumetimiz kendisi için de, halk için de faydalı olan bu medreseyi kurmak için izin verir ve Troitsk Tatarları da onu vücuda getirmek için tüm himmet ve gayretlerini esirgemezler diye ümit edilmektedir. Bir yandan devlet memuru olan mahalle imamlarının kanunlara uygun bir Müslüman dini medresesinde eğitim görüp dünyayı, nizamı ve resmi dili de öğrenerek mezun olmaları hükumet için de pek çok fayda sağlayacaktır. Hayırlı olsun!

A.Battal – Troitsk

A. Battal, “Milli Terbiye”, *Mekteb*, 3/I (28 Rebigılahir 1331 [24 Mart 1913]), s. 65-67.

ملی تربیه.

غزیه‌لردن:

„Всякое воспитаніе должно быть національнымъ, такъ какъ націонализація начальнаго воспитанія существенная форма его демократизаціи; уваженіе къ бытовымъ и всякимъ другимъ національнымъ особенностямъ каждаго народа необходимо для развитія творческихъ силъ ребенка“.

بو- پیتر بورغده اونکان یانك آخرینده باشلا-
نوب، بو یل، غنوارنك ٦ سنده یابلغان «عائله
تربیه‌سی» حقنده‌غی اسییزدنك مهم قرارلار-
ندن برسی. مونی تاتارچه‌غه ئه‌یله‌ندرسه‌ك،
بولای بولا: «هر بر تربیه ملی بولورغه
تیوش، چونکه ابتدائی تربیه‌نك ملی بولووی
آنی عواملاشدروغه خدمت ایته. اوز ملتینك
طورمشنده‌غی و باشقه خصوصیتلرن سویووی،
بالاده ایجاد قوّه‌لرینك آچلووینه زور
یارده‌مچیدر».

بو کونده «ملیت» دیگان نه‌رسه‌نك غربده
نیندی زور اورون طوتقانلغی باؤروپا مد-
نیتینك اساسلرندن ودنیانك کیتشندن خبردار
بولغان کشیلرنك بارینه‌ده معلوم. ابن
خلدون‌نك «عصبیة قومیه» دیوب آتاغان نه‌رسه-
سی بو کونده، «ملیت» (ناتسیونالیزم) اسمی بلن
آتالوب، شوندی کوچه‌یگان ونغایغان، که اول
بیك کوب انسان جماعتلرن اویوشدروب
وبر غایهٔ خیالیه‌گه خدمت ایتدروب طورا.
غربلیلرده وقتیله خلقلر آراسنده ایك زور جامعه
بولغان دین، ایندی اورنن «ملیت» که
بیروب آرتقی پلانغه چیگندی: یعنی غربده
دین خلقلرنی اویشدروچی بر «جامعه» لگن
یوغالتوب، تیك تهذیب اخلاق وتزکیهٔ نفسکه
خدمت ایته طورغان بر تعلیمات بولوب قالدی.
ذاتاً، دیننك وظیفه‌سی ده شولغنه توگلمی؟ غربده
ناتسیونالیزم بر شکل (فورما) غه قویولغان وهر
بر کشینك یوره‌گینه (حکم، البته کوبچیلککه
قاراب) بر ایمان کبك اوونلاشقان، وشول
ایماننی قوّتله‌ندرور اوچون، دینی حسنی

آرندور اوچون نوروزگان همائر (۱۹۱۱/۱۹۱۲) ار کیك ـ ئمال بیدی همائرلر، مؤسسه‌لر، هیکار، انرار و یادکارلر نو- روزگان. حاضر آنده «نایسی دیلدمسن؟» دیوب صورالی، بلکه نایسی مانندسن؟ دیوب صورالا. آنده هر کم اوز مانن سویه، آنك مانیسی، الوغ کشیاری، بشر یتکه خدمتی، انسانیت وملیت تاریخنده طوتقان اورنی، وطنیك کوزه‌للکاری، کمالات وبا به‌الامتیازلری بلن افتخار اینه و شول مانکه مانسو بلکی بلن فخر ولانیراق دیوبا.

بو یاکا فورماق، نوبولقان نانسیونالیزم (ملیت) یاروپادن چیقدی، اوز آلدینه بر ملت، بواوب بشمرگه صلاحیتنده اولدقلان آزیا و آفریقا خلقاری آراسینده، یاروپ دیردی. شول جملدن، یاروپا طرفدن یشمسه‌لك ده، باری بر آزیا طورمشی، آزیا فکری بلن کون اینکان، بز تانارلرغه‌ده بو ملیت روحی کوبدن دوگل کره باشلادی. بزگه بو روحنی باشلاب کرتوچی، البته، «ترجمان» ایسی اسماعیل بـك غصپرینسکی‌در. اول بزگه، عمومان، یاکا روح- یاروپا رو- حی بیره‌کچی بولوب غزیته، چفار ورغه طوتوندی و «بزگه دل کیره‌ك، ادبیات کیره‌ك، مکتب کیره‌ك!» دیوب فرلاقلار یزغه طوتی باشلادی. مونده بو اوچ نمرسه ملیت‌نك ثوب دیگزلری. بزگه «صوت اسرافیل» خدمتن اینکان «ترجمان» دك اورگانی هم اوز تابیز بلن بازو بازارغه باشلاغان‌دیوم ناصری لر طرفندن کوچه‌یتلگان بو روح، الله‌غه شکر، بزنك آرابزده یاخشوق جه‌یلوب بارا.

۹۰۵نجی یللاردهزنك ادبیات وه‌ایوه‌لری هی هرکنار بزنی کورگان یاورو پا مدنیتی، نارلدن بهداری: «دوستیده یاکما ملت میدانده کیلادی» دیوب یاروپ، بزنك، بز تانارلرنك آکثار چالی «ملت» دیگان ایسکه مدنیتی بولماغانلغنه، وبنك صوك یللاردهده آکثمای بر ملت بولورغه تلگه‌لیگنه اشاره اینکانلر ایدی.

حاضر یزده مرکم، دیورلك، «ملت» سوز یالك یاکا معناسن آزمی، کوبمی، آکثمی، بر زمانلار «ابراهیم مانندمن» دیوب یورگان تانارلر، ایندی: «تانار مانندمن» دیوب قویا.

بز ایندی اوزون یولقی یزدن اوبانیق: مدنی مانار مائل‌سینه اوشیاورغه تابیز؛ ایندی بز اوز یولمانار یزده، اوز آلدیزغه، بو- رونغیچه یشی آلاچی توگلبز؛ بز آچق میدانده، چفاچیز، بقا (یشمر) اوچون کوره‌شه‌چکبز: جانلی، مدنیتلی وآلغه کینکان مانار بلن آرالاشاچق، آلار آراسنده اش کوره‌چکبز؛ مونلن صوك، طبیعی اولاراق، علم وکمالات تحصیل اینمر اوچون بخارا، مصر واستانبولغه کینو کیه‌بیه‌چك، بلکه یقش اوسمرلر مملکتیزده گی مناظم اورتا وعالی مکتبلرگه گروه، گروه کره‌چکار و باشقه ملت بالالری بلن بر پارچاده یغنشه اوطوروب تحصیل علم اینه‌چکار. بو حالده بزنك بورونغی، ایسکی نظر، اعتقاد وافتخارلر بزنك کوبیسی بوشایاچق، فاشیا- یاچق وحتی بوتونلی جیمرلهچك. مونده شول چاغده آلار اورنینه یاکا نظرلر، یاکا اینانیش وافتخارلر کیره‌ك بولاچق.

بزنك ثملی کوبزدن ایسکی نظر وافتخارلر

چوب بنمه‌گان، کوبیزده یاکا تکرار اوشانجلی
وتوبلی نه‌رسه‌لر بولمیچه، کوبك کبك اوستده
قالقوب یوری طورغان بر نه‌رسه‌دن عبارت؛
شونلاردن کوبیزده‌گی «ملیت»نك تقلیددنگنه
طوغان بولووی بیك ممکن. اما یاقن کیل‌چکده،
یعنی ایسکی نظر واینانیشلارنك قاقشاو دورنده
اوز بزنك آیروم بارلغیبزنی صاقلار اوچون
ایك نی ملیت، یعنی یاؤروپاچه ملیت کیره‌ك
بولاچق. مونه اول چاقده بزده‌ده ملیت یاؤرپا-
ده‌غی کبك، هر بر تاتار اوغلی وقزینك

یوره‌گنده مقدس بر ایمان بولوب اوروبلا-
شسون ایدی!

ملیتنی بولای ایمان ایتوب یوره‌کنکه
اوریلاشدرور اوچون ایك تویلی چاره
تربیه‌نك ملی بولوویدر.. ملی تربیه‌نك اهمیتی
بر ملتنك آیروم بارلغن صاقلاو جهتندنگنه توکل،
بلکه آنك تربیه‌نی عواملاشدرو هم کشیده ایجاد
قوه‌لرن آچو یاغندن‌ده بیك مهم بولغانلغی
مقاله‌نك باشنده یارلغان قراردن آکغارلا.

بو — ملی تربیه حقنده یازاچقلرمنك
مقدمه‌سی اورنینه بولسون. ع. بطال [illegible]

A. Battal, “Milli Terbiye”, *Mekteb*, 3/I (28 Rebigılahir 1331 [24 Mart 1913]), s. 65-67.

Gezitelerden: “Всякое воспитание должно быть национальным, так как национализация начального воспитания существенная форма его демократизации; уважение к бытовым и всяким другим национальным особенностям каждого народа необходимо для развития творческих сил ребенка».

Bu Peterburgta ütken yılnıñ ahırında başlanıp, bu yıl Gıynvarnıñ 6 sında yabılgan “Gaile terbiyesé” hakındagı syézdnıñ möhim kararlarından bérésé. Monı tatarçaga eylendérsek, bolay bula: “herbér terbiye milli bulırga tiyéş, çönki ibtidai terbiyenéñ milli buluvı anı gavamlaştıruga hézmet ite. Üz milleténéñ tormışındagı ve başka hosusiyetlerén söyüvé, balada icad kuvelerénéñ açıluına zur yerdemçédér”.

Bu könde “Milliyet” digen nersenéñ Garpta nindi zur urın totkanın Yavrupa medeniyeténéñ esaslarından ve dönyanıñ kitéşénden heberdar bulgan kéşélernéñ barına meglüm. İbn Haldunnıñ “Gasabiyeti Kaumiye” diyép atagan nersesé bu könde “milliyet” (Natsiyonalizm) isémé bélen atalıp, şundıy köçeygen ve nıgaygan ki, ul bik küp insan cemagatlerén oyıştırıp ve bér gaye-i hayaliyege hézmet ittérép tora. Garplélerde vaktıyla halıklar arasında iñ zur camiga bulgan din, indé urının “Milliyet”ke birép artkı planga çigéndé; yagni Garépte din halıklarnı oyıştıruçı bér “Camiga”lığın yugaltıp, tik tehzip-i ehlak ve tezkiye-i nefske hézmet ite torgan bér teglimat bulıp kaldı. Zaten, dinnéñ vazıyfası da şul gına tügélmé? Garépte natsiyonalizm bér şekél (forma)ga kuyılgan ve herbér kéşéñ yöregéne (Hökém, elbette küpçélékke karap) bér iman kébék urınlaşkan, ve şul imannı kuvetlendérü öçén, dini hisné arttıru öçén tözélgen şegairler (Obryad) kébék – elle nindi şegairler, müesseseler, heykeller, eserler ve yadkerler tözélgen. Hezér anda “Kaysı dindenséñ?” diyép soralmıy, belki kaysı millettenséñ? diyép sorala. Anda herkém üz milletén söye, anın mazıysını, olug kéşéleré, beşeriyetke hézmeté, insaniyet ve medeniyet tarihında totkan urını, vatanınıñ güzellékleré, kemalet ve ma-bih-il-imtiyazları bélen iftihar ite ve şul milletke mensuplıgı bélen gorurlanıbrak kuya.

Bu yaña formaga kuyılgan natsiyonalizm (milliyet) Yavrupadan çıktı. Üz aldına bér millet bulıp yeşerge selahiyeténe ışangan Aziya ve Afrika halıkları arasına da barıp kérdé. Şul cömleden, Yavrupa tupragında yeşesek te, barıbér Aziya tormışı, Aziya fikéré bélen kön itken, béz tatarlarga da bu milliyet ruhı küpten tügél kére başladı.

Bézge bu ruhnı başlap kértüçe, elbette “Tercéman” iyesé İsmegıyl Bek Gasprinskiydır. Ul bézge, gomumen, yaña ruh – Yavrupa ruhı birmekçé bulıp gezite çıgarırga totındı ve “Bézge tél kirek, edebiyat kirek, mektep kirek!” diyép kolaklarıbızga tukıy başladı. Méne bu öç nerse milliyetnéñ töp nigézleré. Bézge “Sur-ı İsrafil” hézmetén itken “Tercéman”nıñ ürnegé hem üz télébéz bélen yazu yazarga başlagan Kayum Nasıyrilar tarafından köçeytélgen bu ruh, Allahıga şökér, béznéñ arabızda yahşı uk ceyélep bara.

905 nçé yıllarda béznéñ edebiyat ve matbugattagı hereketlerébézné kürgen Yavrupa mösteşriklerénnen begzéleré: “Rusyada yaña millet meydanga kildé” diyép yazıp, béznéñ, béz tatarlarnıñ aña çaklı “Millet” digen isémge möstahak bulmaganlıgıbızga, ve tik soñ yıllarda gına añlı bér millet bulırga télegenlégébézge işaret itkenler idé.

Hezér bézde herkém diyerlék “Millet” süznéñ yaña megnesén azmı küpmé añlıy, bér zamanlar “İbrahim milleténdenmén” diyép yörégen tatar, indé: “Tatar milleténdenmén” diyép kuya. Béz indé ozın yokıbızdan uyandık; medeni milletler gaileséne kuşılırga télibez; indé béz üz poçmaklarıbızda, üz aldıbızga, borıngıça yeşi alaçak tügélbéz; béz açık meydanga çıgaçakbız, beka (yeşer) öçén köreşeçekbéz; canlı, medeniyetlé ve alga kitken milletler bélen aralaşaçak, alar arasında éş küreçekbéz; mondan soñ, tabigıy ularak, gıylém ve kemalet tahsil iter öçén Buhara, Mısır ve İstanbulga kitü kiméyeçek, belki yeşüsmérler memleketébézdegé montazam urta ve gali mekteplerge goruh goruh kéreçekler ve başka millet balaları bélen bér partada yeneşe utırıp tahsil-i gıylém iteçekler. Bu helde béznéñ borıngı, iské nazar, igtikad ve iktinaglarıbıznıñ kübésé yomışayaçak, kakşayaçak ve hatta böténley ciméréleçek. Méne şul çakta alar urnına yaña nazarlar, yaña inanış ve iktinaglar kirek bulaçak.

Béznéñ elé kübébézden iské nazar ve iktinaglar çıgıp bétmegen, kübébézde yaña fikérler ışanıçlı ve töplé nerseler bulmıyça, kübék kébék öste kalıp yöri torgan bér nerseden gıybaret; şunlıktan kübébézdegé “Milliyet”néñ teklidten géne torgan buluvı bik mömkin. Emma yakın kileçekte, yegni iské nazar ve inanışlarnıñ kakşau devrénde üzébéznéñ ayırım barlıgıbızını saklau öçén iñ nık milliyet, yegni Yavrupaça milliyet kirek bulaçak. Méne ul çakta bézde de milliyet Yavrupadagı kébék, herbér tatar ugılı ve kızınıñ yöregénde mokaddes bér iman bulıp urınlaşsın idé!

Milliyetné bolay iman itép yörekke urınlaştırır öçén iñ töplé çara – terbiyenéñ milli buluıdır. Milli terbiyenéñ ehemiyeté bér milletnéñ ayırım barlığın saklau cihetennen géne tügél, belki anıñ terbiyené gavamlaştıru hem kéşéde icad kuvelerén açu yagından da bik möhim bulganlıgı mekaleneñ başında yazılgan karardan añgarıla.

Bu – milli terbiye hakında yazaçaklarımnıñ mokaddimesé urnına bulsın.

G. Battal – Troitskiy

A. Battal, “Milli Terbiye”, *Mekteb*, 3/I (28 Rebiü’l-Ahir 1331 [24 Mart 1913]), s. 65-67.

“Gazetelerden: [Rusça] “Her terbiye milli olmalıdır, çünkü başlangıç terbiyenin millileşmesi onun demokratikleşmesinin başlıca şeklidir; her milletin günlük yaşamına ve milli özelliklerine saygı duyulması bir çocuğun yaratıcı güçlerini geliştirmek için gereklidir”.

Bu, Petersburg’da geçen sene sonunda başlayıp bu sene 6 Ocak’ta sona eren “Aile terbiyesi” konulu kongrenin önemli kararlarından birisidir. Bunu Tatarca’ya çevirirsek şöyle olur: “Her terbiye milli olmalıdır, çünkü iptidai terbiyenin milli olması onun avamlaşmasına hizmet eder. Kendi milletinin hayatına ilişkin ve başka özelliklerini sevmesi, bir çocukta yaratıcılık güçlerinin gelişmesi için çok yardımcı olur”.

Bugün “milliyet” denilen şeyin Batıda ne kadar önemli bir yer tuttuğu, Avrupa medeniyetinin esaslarından ve dünyanın gidişatından haberdar olan kişilerin hepsine malumdur. İbn Haldun’un “Asabiyeti Kavmiye” diye adlandırmış olduğu şey bugün “milliyet” (nasyonalism) diye adlandırılarak o derece kuvvetlendi ve pekişti ki pek çok insan topluluğunu birleştirmekte ve bir ülküye hizmet ettirmektedir. Batılılarda bir zamanlar halklar arasında en büyük birleştirici unsur olan din şimdi yerini “milliyet”e bırakıp geri plana çekilmiştir; yani Batılılarda din, halkları birleştirme rolünü kaybederek sadece ahlağın düzeltilmesine, insan nefsinin terbiye edilmesine hizmet eden bir öğretiye dönüşmüştür. Zaten dinin vazifesi sadece bundan ibaret değil midir? Batıda milliyetçilik bir şekle konulmuş ve her insanın kalbine (bu konuda hükmü tabii ki çoğunluğa göre vermek gerekir) bir iman gibi yerleşmiştir. Bu imanı kuvvetlendirmek için dini hissi artırmak için üretilmiş olan adetlere benzer bir şekilde çeşitli adetler, müesseseler, heykeller, eserler ve anıtlar yapılmıştır. Şimdi oralarda “Hangi dindensin?” diye sorulmaz, belki “Hangi millettensin?” diye sorulur. Oralarda herkes kendi milletini sever, onun geçmişi, büyük şahısları, insanlığa hizmeti, insaniyet ve medeniyet tarihinde tuttuğu yeri, vatanının güzellikleri, bilgi ve erdem bakımından olgunluğu ve başkalarından farklılığını teşkil eden yönleri ile iftihar eder ve bu millete mensupluğu ile biraz da gururlanır.

Bu yeni şekle sokulan milliyetçilik Avrupa’dan çıkmıştır. Kendi başına bir millet olarak yaşama kabiliyetine sahip olduğuna inanan Asya ve Afrika halkları arasına da

girmiştir. Bunlara dahil olmak üzere, Avrupa topraklarında bulunmamıza rağmen Asyalı yaşam tarzına ve Asyalı fikirlere göre yaşayan biz Tatarlara da bu milliyet ruhu yakın geçmişte girmeye başladı. Bize bu ruhu ilk girdiren, tabii ki "Tercüman" gazetesi sahibi İsmail bey Gaspıralı'dır. O zaten bize yeni bir ruh – Avrupa ruhunu – aşılama amacıyla gazete çıkarma işine girişti ve "Bize dil lazım, edebiyat lazım, okul lazım!" diye tekrar edip durdu. İşte bu üç husus milliyetin esas temelidir. Bizim için İsrafil'in borusu hizmetini yapan "Tercüman"ın örneği ve kendi dilimizde yazı yazmaya başlayan Kayyum Nasıri'ler tarafından peliştirilen bu ruh, şükürler olsun ki, bizim aramızda da iyice yayılmaya başladı.

1905 yıllarında bizim edebiyat ve basın alanlarındaki hareketlerimizi fark eden Avrupalı Şarkiyatçılardan bazıları: "Rusya'da yeni bir millet ortaya çıktı" diye yazarak biz Tatarların bundan önce "millet" adına layık olmadığımıza, ancak son yıllarda bilinçli bir millet olma arzusu duyduğumuza işaret etmişlerdi.

Şimdi neredeyse her ferdimiz "millet" kelimesinin yeni manasını az çok anlıyor, bir zamanlar "İbrahim milletindenim" diyen Tatarların arasında artık "Tatar milletindenim" diyenler görülüyor. Biz artık derin uykumuzdan uyandık, medeni milletler ailesine katılmak istiyoruz. Artık biz kendi köşelerimize çekilerek, kendi halimizde, eski düzene göre yaşayacak değiliz. Biz açık meydana çıkacağız, yaşamak için mücadele edeceğiz. Canlı, medeni ve gelişmiş milletler ile ihtilat edeceğiz; onlarla iş yürüteceğiz. Bundan sonra, tabii ki, ilim tahsili ve yetkinlik arayışı için Buhara, Mısır ve İstanbul'a gidişler azalacak, belki de yeniyetmeler memleketimizdeki muntazam orta ve yüksek okullara akın edecekler ve başka milletlerin çocukları ile aynı sıraları paylaşarak ilim tahsil edecekler. O halde bizim eski düşüncelerimiz ve inanışlarımızın birçoğu yumuşayacak, sarsılacak ve hatta tamamen yıkılacaktır. İşte o zaman bunların yerine yeni düşünceler ve yeni inanışlar lazım olacaktır.

Henüz çoğumuz eski düşünceler ve alışkanlıklardan uzaklaşmış değiliz, çoğumuzda yeni fikirler sağlam ve esaslı bir şekilde yerleşmiş olmayıp, sadece köpük gibi yüzeyde kalan bir şeyden ibaret. Bu sebeple birçoğumuzdaki "milliyet"in sadece taklitten ibaret olması pek mümkündür. Ama yakın gelecekte, yani eski görüş ve inanışların ortadan kalkmaya yüz tuttuğu bir devirde kendimize özgü varlığımızı korumak için en çok milliyete, yani Avrupa tarzı milliyete ihtiyacımız olacak. İşte o zaman bizde de milliyet anlayışı Avrupa'daki gibi her bir Tatar oğlunun ve kızının kalbinde mukaddes bir iman olarak yerleşse!

Milliyeti bu şekilde iman olarak kalbe yerleştirmenin en sağlam çaresi, terbiyenin milli olmasıdır. Milli terbiyenin, sadece bir milletin kendine özgü varlığını koruma açısından değil, terbiyeyi umuma yayma ve insanlarda yaratıcılık güçlerini geliştirme yönünden de büyük ehemmiyeti haiz olduğu makalenin başında aktarılan karardan da anlaşılmaktadır.

Bu yazım, milli terbiye hakkında yazacaklarımın mukaddimesi yerine olsun.

A.Battal, Troitsk

Bu milli terbiye hakkında yazacaklarımın mukaddimesi olsun.

A.Battal, Troitsk

A. Battal, “Milliyetne Bilgeleü”, *Mekteb*, 1/I (6 Receb 1331 [29 Mayıs 1913]), s. 149-152.

ملیتنی بیلگیلهو

تاتار یعنی اوچون مین جان آتارمن:
تاتار بیت مین اوزم‌ده، چن تاتارمن.
(ع. توقایف)

«مکتب» ك ۳ نجی صاننده، بو زمانده ملیتنك اهمیتی حقنده سوز قیلغاندن صوك، ملی تربیه‌نك کبره‌کلکی ملوغر وسنده قسقه‌چه بازوب، مقاله‌مني تمام اینکان ایدم. اینندی بو مقاله‌مه «ملیتنی بیلگیلهو» دیگان سوز باشی قویام. بو سوز باشی، احتمال، بعض کشیلرگه یات‌ده طویولور، لکن ضرر یوق. وانعا، ملی دل، ملی مکتب، ملی ادبیات، ملی مطبوعات، ملی تربیه مسئله‌لری حقنده محاکمه اینو واشی قیلودن ثاك ملیتنی بیلگیلهو، یعنی «بز نیندی ملت صوك؟» دیگان سؤالگه جواب بیرو بیك مهم نوکلمی؟

بز بوروني نجی زمانبزغه ومنشأ بزگه بوروني اوب کوز صالسه‌ق، سلسله‌بزنك ایکی تورلی خلقه: ایدل بلغارلاریله، آزبادن کیلگان تاتارلارغه بارزوب طوتاشقانن کوره‌بز. بر وقت بزنك علمابز، اوزلرینك بلغارغه منسوبلکلرن سیزگانلر، کتاب دیباچه‌لرنده، چیقلرنده وآزاقلرنده «فلان بن فلان البلغاری» دیگان سوزنی بیك چش بازغانلار. بو اش حتی صوك زمانلارغه حدلی دوام اینکان.

۱۳ نجی عصر میلادیده بلغارلار اوستینه تاتارلار کیلوب، آلارنی نارمار اینسه‌لر. بوندن صوك بلغارلارنك ره‌تی کیتدی، بوروننجی شوکت وآتالاری سونه باشلادی، اسملری‌ده توبه‌نه‌یدی، بر یاقدن عادت، دل وصوکمه‌ره‌ق دین برلکی سببلی، بلغارلار بلهن تاتارلارده کوچلی آرالاشو وقاتناشو کیتدی؛ آفرن، آفرن بلغار اسمی اونوطولا باشلادی؛ ۱۵ نجی عصر میلادیه قزان پادشاهلغی قورولوب، آنده تاتارلار حکم سوره باشلاغاچ، ایدل بویندهغی تورکلرنك (بلغار وتاتارلر برگه) همه‌سینه تاتار اسمی بیرلدی، یعنی آلارنی دنیا وتاریخ شول اسم بلهن آطی باشلادی! «بلغار» اسمی، قارت حضرت قرآن یاکه «جامع الرموز» بازوب بترگاچ، «کتبه الفقیر الحقیر قطب الدین بن عصام الدین البلغاری» دیب یازوب قویو، یاکه کوب یه‌شه‌گان باباي وئه‌بینك «بز بلغار نسلندنبز» «شهر بلغار» ده صحابه‌لر قبری بار!...» دیوب صاغنوب سویلرگه گنه قالدی.

١٥ نجی عصر بتەرەك «آلتون اوردا» دولتی یغلدی؛ مەسكەو وروسلق كوچەنەونغایا باشلادی، Татарское Иго نی یۆز توبەن ییبەرۆب، آنك ئوچن آلو وقتی كیلدی. كەز ایۆان III نجی تاتار مۆیۆنجاغندن قۆتۆلوعەغنە خدمت ایتكان ایدی، اما IV نجی ایۆان، تاتارنی روسقە بوی صوندرورغە كرشدی‌دە، ١٦ نجی عصرنك صوڭغی یارتیسندە اوچ تاتار خانلغن یغوب، اوزینە ایبەرتدی. موندن صوڭ بر مدت تگی «ئوچ آلو» اشی دوام ایتوب، بزنك اشلر رەتسزلەتوب كیتدی. اسم مسئلەسینە كیلسەك، «بلغار» اسمی اونۆتلدی، «تاتار» اسمی Жидъ «دوڭغز»، «پادلیتس»، Негодяй سوزلری كبك سوگش وتحقیر سوزی بولۆب ئەورلدی. بو حالدە، یهودی «ژید» سوزن، پالەك «ляхъ» سوزن ایشتەسی كیلمەگان كبك، تاتاردە «تاتار» اسمن ایشتورگە تلەمی وآندن نفرت ایتە، «تاتار!» دیب خطاب قیلغان كشیگە چن كوڭلندن رەنجی باشلادی؛ ایبدەشم عالمجان افندی ئەیتمشلی «تاتار!» دیب آتاوچینك «آوزن قارا قانغە بولغاولار» دە بولغالادی. ایندی بو ملت اسمسز قالورغە كیرەك ایدی، — قالمادی، اول اوزینە «مسلمان» دیگان اسم طاقدی. بو ملتنك دینی یاقدن «مسلمان» بولوونده شبهە یوق، لكن اول سوزنی ملت اسمی اورنندەدە قوللانو، حقیقتا، غریب بر اش ایدی. اش بولایغنە قالمادی: صارتلار، بزنی «نوغای» دیب آتیلار ایدی؛ بزنك بخاراغە اوقورغە باروب قایتقان علمابز اول یاقدن شول اسمنی آلوب قایتدیلار؛ كوب اوروتلاردە تاتارلار اورلری «نوغای» دیب بورتە باشلادیلار. آیلار، یللار اوتدی. جیللر ایسدی، صولار آقدی، تاتار اوزینك اسخولاستیقاسی، مناظرەلری، ایشانلری، مریدلری، صوفیلاری، تعبیرنامە، نورنامەوقرنجەلری بلەن «مسلمان» بولوب یەشەدی: بورۆنغیسن، اصلن واسمن اونۆتدی، آنی بلورگەدە تلەمەدی. مونە، ١٩ نجی عصرنك صوڭغی یارتیسی كردی: شهاب الدین المرجانی، عبدالقیوم الناصری چقدی، بولار اوشبو «مسلمانلار»نك تاریخن، تلن تیكشرورگە تلەدیلر.

بر خلقنك تاریخن تیكشرگاندە، البتە، آنك قایسی عرقغە، تاریخی ملتلرنك قایوسینە منسوبلگن، تلن تیكشرگاندە اول تلنك قایسی طامردن چققانلغن وآنك خصوصیت وما به الامتیازلارن بلورگە حاجت تۆشە. شونلقدن، مرجانی بلەن ناصری بو خلقنك اسمن وتللرینك قای تل ایكانن ئزلەدیلر، صوڭندن ایكیسی‌دە بر قرارغە كیلدیلر وبر حكم چغاردیلار. مرجانینك بو خصوصدەغی سوزی شوشی:

«حتی فرط جهللریندن، ماوراء النهردە اولان صارت طائفەسینە تقلیداً، اوزلرینە نوغای اسمینی آلوب، كندی محاوراتلرینە شول اسمنی اجرا وكندیلرینی اول طائفەدن عد ایتسەلردە، روس طائفەسینك كندیلرندن نفرین وسرزنش مقامندە «تاتار!» دیب، تنقیص ایلە تعبیر ایتدیگندن، بعضلری تاتار اولمقنی نقصان فهملەب، اول اسمدن نفرت ایدوب: «بز تاتار دگل، — مسلمان!» دیو نزاع ومجادلە ایدەلر. ای مسكین، بالفرض سینك «مسلمان» دن غیر بر اسمڭنی . . . . . بلمەسە،

استعمال اولو عامان دوام اینه: الحمد لله، مسلمانیز، بوگا قادر بزده حاضر! لکن دیانت یلن ملیت ایچون صاغلیقده یلا؟!

«مسلمان مزرعه سی»، «مسلمان چیفلیکی»، «مسلمان قراغانه سی»، اولاده می، «مسلمان تومیراوی»، «مسلمان چایخانه سی»، «مسلمان صاچ تراش»، «مسلمان بهکارنه سی»، «مسلمان موچه سی». بو «مسلمان» سوزن سوء استعمال اینو ویاکلش قولاغنو دولدیرچه گه کیلدی، که والله، بعضاری غزینه اردی: «مسلمان زاننده زیاتر اوینالدی، مسلمان زاننده نطق سویل-لدی..» دیوب بازالار، غزینه لر دولی یاصالار، «مسلمان تلی» دیگان زاتك دنیاده یوقلغی، دنیاده غی مسلمانلارنك طوقسان طوقز تورلی تل یلن سویل شواری عقلی یاشنده بولغان کشیلرنك همه سینه معلوم بولغانی حالده، موندی احمقانه قاردن نیگه کوز بویی یلا؟! بوغاریده صاناغانم سوزلرده «مسلمان» سوزی اورنینه نیچون «تاتار» سوزی قویولمی؟

«تاتار» سوزندن نفرت یزده هر بر صافی آراسنده بار؛ گیمنازیه نك صوك صنفلرنده اوقوچی بر تاتار قزی، اوزینك ملیتینی آنق یامی؛ اوزن «موسولمانکا» دیوب یوری. «بز بیت تاتار» دیسه نك، «تاتار» دیگان سوز ثقال نیندی گروبی سوز، مین آنی یاراتمیم دی. دغی گیمنازیه نی بتروب تاتار آراسنده بر نیچه یل معلمه لك اینکان بر تاتار قزی ده «تاتار» دیگان سوزدن چیرکنه، ایکی سوزنك برنده «مسلمان» سوزن قابانلی، حتی «مسلمان تلی» دیب ده سویلی بوغای...

«دورا» زورنالینك «تاتار» سوزی یلن موقشوی کولاین کون اوقوچی لرمن علی افندیك «بز تاتارکه» دیگان مقالاری، مقالاوایله فرح اینالدی، اول حضرته یازه آرده آیروار، محترم رضاالدین حضرت دولت سوزلی آرانوزدن اردی، سبروب تاتارلارغه امام مزغالوب کریکان، یوقاری غیرتلی یلن، عوام ثقیله مشلی، «بان ارماسه اولی» بو حضرته مناسبت چقغان صاین [illegible] لار یاصی، موندن ۲-۳ یل ثالث یوقاری یبه راوب مدح اینالگان تاتارلار وتاتار خانلری حاضر «مفسدون فی الارض، مایکون الحرث والنسل» اینوب حکم سه نیل. بز رضاالدین حضرتنك تاریخی وعامی بعثارینه، الینه، بر قریده ثقیله میز: «فازانچینك ابرکی بار، قایدن قولاق چغارسه» دیگانده ی مؤرخ تاریخن نل گان یافقه بوزا باور. لکن مین بو مقاله ده گی سوزلرمنی چه ور ملنکه یازام.

ملیت عصری بولغان ۲۰ نجی عصرده بزگه، بر طاقم تاریخچیلار وفلسفه چیلارگه ایبه روب ملتبزنك عالی وقیمانلی اسمی یلن شابار ورغه یارامی. بز «ان الدین عندالله الاسلام» مفادنچه «مسلمان» اولا باور بز، لکن ظهور بز وقتیز اعتباری یلن بز «نوغای» ده، مسلمان ده توگلبز. بز تورك دیگان کیك اسمگه کره بز، لسکن بز موندہ، روسیه ده تاتار بز، روسنك «اسلاؤیان» بواووی، روس بواووینه مانع بولماغان کبك، بزنك تورك بواووبز «تاتار» بواووبزغه منافی توگل، بز حاضر «مسلمان» «تورك» «نوغای» طاغن ثقیل نرسه لر دیب سویلوکلی ملتبزنك باشن قاکفرتمیق، بز

اوزبرك اوز اسمیز بلن آطیلیر: دنیاده یوتون ملت اوز ملیتن مك تورلی جهتلر بلن اوسكه چاروره طرشقانی حالده، بز، ملیتیزی بیلمكلی آلمیمز، صاناشمیق. بز ثه‌لل نیندی باكمراوقلی. قاباریقلی اسملر، «شمال» تورككلری. فلان دیگان كبك بر طائم، دوبمرانسلرده‌ضه آوز قیشابتوب سؤیله‌نه طورغان سوزلر بلن اؤاره بولماینچه، موندە «تاتار» دیگان بر قابیلیلك، سوداگیر، نوزملی، آكلی وزیرك بر ملت بارمی؟ ثه‌نه شونی كشی ایته‌رگه طرشیق!

فوانماسقه ممكن تـوگل، كه بەش نسل، تاتارلغیزنی آچق آكلی، «تاتار» سوزن هیچ بلن تلگه آلا ویازا بلمیلادی. عالمجان افندی ابـراهیمف «تاتار صرفی» «تاتار نحوی» یازدی، ش.؟ ایمانابنی «تاتار تلیمك نحوی وصرفی» نشر ایندی. «تاتار القیاسی»، «تاتار تاریخی» یازلدی، «سیبیریا» بلن «فنوباش» غزیته‌لری باشقه: «تاتارچه غزیته» دیب یازوب قویارغه خورلانمادیلار. كوبدن توگل، اوزن «تاتار تلی معلمی» دیگان اعتبارلی لقب بلن آتالغان بەش ادیب جمال‌الدین افندی ولیفی «تاتار ادبیاتیمك باریشی» آدلی مهم اثرین یاروب چیقاردی. بعضی مكتبلرده اوز تلیز، «تاتار تلی» دیگان اوز اسمی بلن كره باشلادی: شاكردلر پیز: «تاتار تلی وادبیاتی اوقوتكز!» دیوب طلب اینه‌رگه باشلرلی نیلالار.

الله تلسه، عمومی آغمه وكیتوشكه قارشی بولغان چرك وتوبسز اسملر ملتیزنك اوستندن كونه‌رلوب، چن اوز اسمیز ـ برگنه اسم ـ «تاتار» اسمیگنه نهوب قالور وملتیزنك هر بسر اوغل وقزی، چن تاتار اوغلی بولغان شاعر بز ع. توقایفنك بوغاریده یازلغان سوزی بلن افتخار ایته‌ر. بزگه شول مطلوب‌دە، شول تیوش‌دە!

ع. بطال ـ تروبسكی.

اداره: ملیت بزده بیك باكما قوزغالغان مسئله‌در. اوشبو جهتدن مونی (ملیتنی) آكلاوده بزده تورلی نظرلر بولووی طبیعی‌در. بو صان‌دە ع. بطال افندینك فكرن یازدق. بو حقده كیله‌چك نومیرده ناغی بر ملاحظه یازلسه كیرەك.

A. Battal, “Milliyetné Bilgéleü”, *Mekteb,* 1/I (6 Receb 1331 [29 May 1913]), s. 149-152.

Tatar behété öçén min can atarmın:

Tatar bit min üzém de çın tatarmın.

(G. Tukayef)

“Mekteb”néñ 3 nçé sanında, bu zamanda milliyetnéñ ehemiyete hakında süz kılgannan soñ, milli terbiyenéñ kireklégé tugrısında kıskaça yazıp, mekalemné temam itken idém. İndé bu mekaleme “Milliyetné bilgéleü” digen süz başı kuyam. Bu süz başı, ihtimal, begzı kéşélerge yat da toyılır, lekin zarar yuk. Vakıygan, milli tél, milli mektep, milli edebiyat, milli matbugat, milli terbiye meseleleré hakında muhakeme itü ve éş kıludan élék milliyetné bilgéleü, yegni “Béz nindi millet soñ?” digen söalge cavap birü bik möhim tügélmé?

Béz borıngı zamanıbızga ve menşebézge borılıp küz salsak, silsilebéznéñ iké törlé halıkka: İdél bolgarlarına, Aziyadan kilgen tatarlarga barıp totaşkanın kürebéz. Bérvakıt béznéñ golamabız, üzlerénéñ bolgarga mensuplıkların sizgenler, kitap dibacelerénde, çitlerénde ve azaklarında “Felen bin Felen el-Bolgari” digen süzné bik yış yazganlar. Bu éş hetta soñ zamanlarga hetlé devam itken.

13 nçé gasr-ı miladide bolgarlar östéne tatarlar kilép, alarnı tar-mar ittéler. Bundan soñ bolgarlarnıñ reté kitté, borıngı şeüket ve atakları süne başladı, isémleré de tübeneydé, bér yaktan gadet, tél ve soñgarak din bérlégé sebeplé, bolgarlar bélen tatarlarda köçle aralaşu ve katnaşu kitté. Akrın akrın bolgar isémé onıtıla başladı; 15 nçé gasr-ı miladide Kazan padişahlıgı korılıp, anda tatarlar hökém söre başlagaç, İdél buyındagı töréklernéñ (bolgar ve tatarlar bérge) hemmeséne tatar isémé birelde, yegni alarnı dönya ve tarih şul isém bélen atıy başladı. “Bolgar” isémé, kart hezret Kuran yeki “Camig-ı Rumuz” yazıp bétérgeç, „katibéhü el-fekir el-hakir Kotbétdin bin Gisaméddin el-Bolgari” diyép yazıp kuyu, yeki küp yeşegen babay ve ebinéñ “Béz bolgar neselénnenbéz”, “Şehr-i Bolgar”da sehabeler kabré bar!...” diyép sagınıp söylerge géne kaldı.

15 nçé gasır béterek Altın Urda devleté yıgıldı; Meskeü ve ruslık köçeye ve nıgaya başladı, Tatarskoye İgonı yöztüben yiberép, anın üçén alu vakıtı kildé. Knez İvan III nçé tatar muyınçagından kotıluga gına hézmet itken idé, emma IV nçé İvan, tatarnı ruska buysındıruga kérəşte de, 16 nçı gasırnıñ soñgı yartısında öç tatar hanlıgın yıgıp, üzéne iyertté….

A.Battal, “Milliyeti Belirlemek”, *Mekteb*, 1/I (6 Receb 1331 [29 Mayıs 1913]), s. 149-152.

Tatar bahtı için ben canımı veririm,

Tatarım ki ben de, gerçek Tatarım.

(A. Tukay)

Mektep’in 3. sayısında bu devirde milliyetin ehemmiyetinden söz ettikten soñra, milli terbiyenin gerekliliği hakkında kısaca yazarak makalemi bitirmiştim. Şimdi bu makaleme “Milliyeti Belirlemek” başlığını koydum. Bu başlık belki de bazı insanlara yabancı gelir, fakat zararı yok. Gerçekten, milli dil, milli okul, milli edebiyat, milli basın, milli terbiye meselelerini tartışmadan ve bu konularda harekete geçmeden önce milliyeti belirlemek, yani “Biz hangi milletiz?” sorusuna cevap vermek çok önemli değil midir?

Biz geçmişimize ve menşeimize dönüp bakarsak, silsilemizin iki tür halka: İdil Bulgarlarına ve Asya’dan gelen Tatarlara bağlandığını görürüz. Bir zamanlar bizim alimlerimiz kendilerinin Bulgarlara mensup olduklarını fark etmişler ve kitaplarının önsözlerinde, kenarlarında, sonlarında “Filan bin Filan el-Bulgari” tanımını sık sık yazmışlardır. Bu durum son zamanlara kadar devam etmiştir.

13. Miladi asırda Bulgarların üzerine Tatarlar gelerek onları kırıp geçirdiler. Bundan sonra Bulgarların düzeni bozuldu, geçmişteki heybetleri ve şanları sönmeye yüz tuttu, eski namlarını kaybettiler. Öbür yandan gelenek, dil ve sonra da din birliği sebebi ile Bulgarlar ve Tatarlar arasında kuvvetli kaynaşma meydana geldi. Yavaş yavaş Bulgar adı unutulmaya başladı. 15. yüzyılda Kazan Hanlığı kurulup orada Tatarlar hüküm sürmeye başlayınca İdil boyundaki Türklerin (Bulgar ve Tatarlar) hepsine Tatar adı verildi; yani onları dünya ve tarih bu isim ile anmaya başladı. Bulgar adı ancak yaşlı imamların Kuran’ı veya “Cami’ er-Rumuz”’u istinsah ettikten sonra “Bunu yazan el fakir-ül-hakir Kutbettin bin İsameddin el-Bulgari” diye attıkları imzalarında ya da çok yaşamış dede ve ninelerin “Biz Bulgar neslindeniz”, “Şehr-i Bulgar’da sahabeler mezarı var” diye özlemle anışlarında yaşamaya devam etti.

15. yüzyılın bitimine yakın Altın Ordu devleti yıkıldı. Moskova ve Rusluk güçlenmeye başladı. "Tatar boyunduruğu"nu alaşağı ederek intikamını alma zamanı geldi. Knez III. İvan sadece Tatar boyunduruğundan kurtulmayı hedeflemişti. Fakat IV. İvan, Tatarları Ruslara boyun eğdirme çabalarına girişti ve 16. yüzyılın ikinci yarısında üç Tatar hanlığını yıktı ve kendine tabi kıldı…

A. Battal, “Mekteplerebezde Tatar Tili”, *Mekteb*, 9/II (21 Şeüvel 1331 [1 Sentyabr 1913]), s. 205-208.

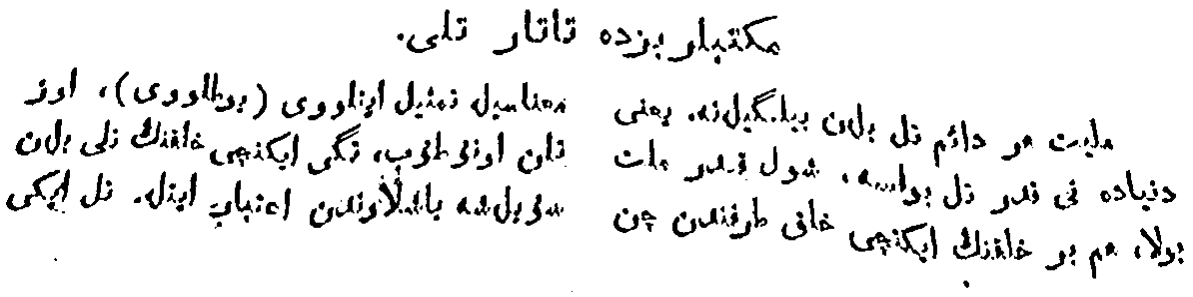

[illegible]

موبمن ۱۵–۲۰ یاللار ئلك بریك ناتارنلی
عول ئولو نللرینك برسی بولوب، علم، من
وادب بازارینه آنك بر نیملكده ایمنی یولی ایدی.
بر وقتلر بوننون اسلام دنیاسنده دین وعلم
لسانی بولمان عرب نلی بر نیچه عصرلر، بز-
گده عظیم نأثیرن اجرا اینوب، اوز
نلبزنك نوزه‌لوو بنه، جانلانوو بنه واعتبارنه
کروو بنه یول بیرمه‌دی.

نیك، یاکا زمانمك ملیت روحی، بزنك
آرابزغه‌ده کره باشلاب، یوغاریده ئه‌یتلـگا-
نچه، ملیتنك نیگزی بولغان تلنی‌ده ایسبزگه
توشوردی: ۱۹ نجی عصرنك آزاغینه تابا اوز
تلبز بلن یازارغه تلوجی قلم ایه‌لری چغا
باشلادی. باشلاب یازوچیلار طبیعی، عرب،
فارسی وچغتای نللرینك تأثیرینه بیرلوب،
چن اوزبزچه یازارغه موفق بولاآلماسه‌لارده،
بو بابده بولباشچی بولولاری سببلی، تاریخبز-
نك ایك ماتور بیتلرن اشغال ایته‌رگه، کبل-
چك نسللر بزنك تلنده چن احترام ونکریم ایله
یاد ایتلورگه مستحقدرلر.

اوز تلبز بلن یازولار باشلانغاچ، کملر

[illegible]

ادبی تلبزنك اعلی نوونده ایك عادات‌لی بر
حال: آنك حلق تلیمه یاقن طوروو وی و
ساپه‌ده ادبیات کتابلاری، عربنه وژورنالار-
بمز هم دی اثرلر بمزنك بیك کوبلرگه آکلا-
شیلا طورغان بولوب جوودیر.

بو بولمه، خلقدن چققان، خلق تلن با-
خشی بلگان یازوچیلر بز بیك کوب خدمت
وهمت کورسه‌تدلر: بز بولارغه رحمتدن باشقه
بر نه‌رسه‌ده ئه‌یته آلمبز: لکن بختسزلککه
فارشی، ایکنچی یافده، یعنی مکتبلر بزده تلبز-
گه نیوشنچه النفات ایتلمی. بو کونگه‌چه
ابتدائی مکتبلر بزده «تاتار تلی» دیگان بر
نه‌رسه بوق، تیك «قرائت ترکیه» دیگان
بر ئه‌یبرگنه بار، بیچاره تلبز، بر طاقم «محرر»
و «پیدا گوغ»لار طرفندن عربچه ئویوشدر-
رلغان شوشی یاکلش اسمنی آلغان ایدی.

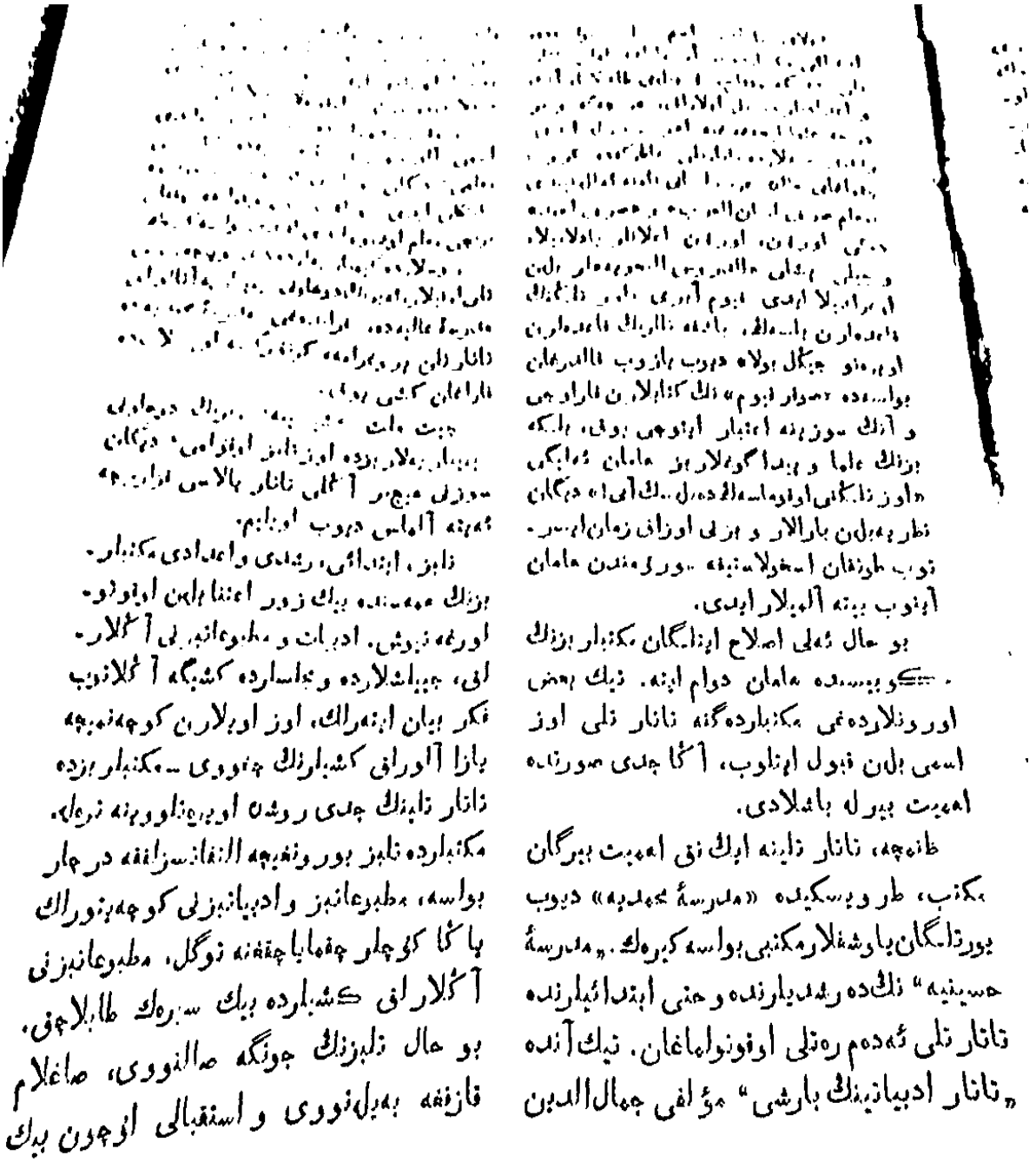

خطرلیدر. ایکنجی یاقده شادلقلی بر حال کورونه: تاتارتلینك مکتبلرده جدی روشده اوقولورغه تیوشلکی حقنده آز بولسه‌ده، مطبوعاتیزده بحث ایته، آنی شاگردلرده صوری باشلادیلار. حسینیه و عالیه شاگردلرینك اعدادی‌لرده‌ده تاتار ادبیاتی اوقولسون، دیوب طلب ایتولری حقلی و التفاتقه آلنورغه تیوشلی بر طلبدر. ئه‌لل نیندی. فلسفه‌لر و قواعد عثمانیه، نمونهٔ ادبیات عثمانیه‌لرنی بر آز کیمتوب، شاگردلرنی تاتار ادبیاتی و اوز تلیزنك قاعده و اصوللری، ایله‌ن طانشدرا باشلارغه کوبدن وقت ایندی.

ع. ...

A. Battal, “Mekteplerébézde Tatar Télé”, *Mekteb*, 9/II (21 Şeüvel 1331 [1 Sentyabr 1913]), s. 205-208.

Milliyet herdaim tél bélen bilgélene, yegni dönyada nikader tél bulsa, şul kader millet bula, hem bér halıknıñ ikénçé halık tarafından çın megnesé ile temsil itélüé (yotılıuı), üz télén onıtıp, tégé ikénçé halıknıñ télé bélen söyleşe başlauından igtibar itéle. Tél iké törlé: halık téle, edebi tél. Temsil iterlék nık kuvet tabılmaganda, halık téléneñ ozak yeşeüé mömkin: lekin halık télé bélen géne kalgan milletnéñ télé ülé tél sanalıp, aña gıylém, edep ve medeniyet bazarında mizan korılmıy. Zaten, ülé tél bélen géne yeşeüçe halık medeniyet ve gıylém baskıçlarınıñ iñ tübengésénde bulıp, daima hurlık ve sefalette yeşeyeçek, bétmegen ve temsil itélmegen bulsa da, kadér ve igtibarı bik tüben bulacak.

Mondan 15-20 yıllar élék béznéñ tatar téle şul ülé téllernéñ bérsé bulıp, gıylém, fen ve edep bazarında anıñ bér tiyénlék kıymeté yuk idé. Bér vakıtlar bötén İslam dönyasında din ve gıylém lisanı bulgan garep télé bérniçe gasırlar bézge de köçlé te’sirén icra itép, üz télébéznéñ tözélüéne, canlanuına ve igtibarga kérüéne yul birmedé.

Tik yaña zamannıñ milliyet ruhı, béznéñ arabızga da kére başlap, yugarıda eytélgençé, milliyetnéñ nigézé bulgan télné de isébézge töşérdé; 19 nçı gasırnıñ azagına taba üz télébéz bélen yazarga téleüçé kalem iyeleré çıga başladı. Başlap yazuçılar tabigıy, garep, farsı ve çagatay téllerénéñ te’siréne birélép, çın üzébézçe yazarga muvafık bula almasalar da, bu babda yulbaşçı bululari sebeplé, tarihıbıznıñ iñ matur bitlerén işgal iterge, kileçek neséller béznéñ télné de çın ihtiram ve tekrim ile yad itélérge mostahaktır.

Üz télébéz bélen yazular başlagaç, kémler niçék yazarga téli, télébézge nindi téllernéñ te’siri bulganlıgı, soñra çit téllernéñ te’siri niçék béte barıp, “Gosmanlıçı”lık niçék cinélüé ve üzébéznéñ halık téléne yakın torgan hezérgé edebi télébéznéñ niçék meydanga kilép çıkkanlığı hakında uzgan kış “Yoldız” da ozın ozın altı mekale yazganlıgımdan, monda ul hosusta süz ozaytırga lözüm kürmim. Tik şunı gına eytmekçé bulam. Hezér indé Allaga şökér, tatarnıñ télé ülélékten çıgıp canlı téller goruhına taba yöz totıp bara. Hezér bu télnén yarlı gına bulsa da edebiyatı bar, ekérén, ekérén sarıf, nehü – kagıydeleré tözéle. Ul télde baytak gezite ve jurnallar tarala. Dimek tél éşlene, canlana ve retlene bara. Edebi télébéznéñ éşlenüénde iñ şatlıklı bér hel: anıñ halık téléne yakın toruı ve bu sayede edebiyat kitapları, gezite ve jurnallarıbız hem fenni eserlerébéznéñ bik küplerge anlaşıla torgan bulıp çıguıdır.

Bu yulda halıktan çıkkan, halık télén yahşı bélgen yazuçılarıbız bik küp hézmet ve himmet kürseteler, béz bolarga rehmetten başka bér nerse de eyte almıybız. Lekin behétsézlékke karşı, ikénçé yakta, yegni mekteplerébézde télébézge tiyéşénçe iltifat itélmi. Bu köngeçe ibtidai mekteplerébézde "tatar télé" digen bér nerse yuk, tik "Kıraet-i Törkiye" digen bér eybér géne bar, biçara télébéz, bér takım "möherrir" ve "pédagog"lar tarafınnan garepçe oyıştırılgan şuşı yanlış isémné algan idé.

Şulay yanlış isém bélen bulsa da, ibtidai mekteplerde béraz mataştırılgan tatar télé röşdiyege çıkkaç, böténley taşlana. Anda ve igdadilerde tél ularak, garepçe ve bér derece gosmanlıçaga gına ehemmiyet biréle idé. Röşdi sınıflarda tatar télé hetérge de kérép çıkmaganı helde garep lisanı namına elle nindi "Mögallim-i sarf-ı lisan-ı garep" ve "Sarf-ı Ehmet"tegé ozın, ozın iglanlar yadlatıla ve çilé-péşlé "ed-Durus-ı nehviye"ler bélen ugraşıla idé. Kayum abzıy "Üz téléñnéñ kagıydelerén bélseñ, başka téllernéñ kagıydelerén öyrenü ciñél bula" diyép yazıp kaldırgan bulsa da "Sukır Kayum"nıñ kitapların karauçı ve anıñ süzéne igtibar itüçé yuk. Belki béznéñ golama ve pédagoglarıbız haman élékégé "Üz téléñné ukımasañ da béleséñ anı" digen nazariye bélen baralar ve bézné ozak zaman esir itép totkan sholastika söréménden haman aynıp béte almıylar idé.

Bu hel elé islah itélgen mekteplerébéznéñ kübésénde haman devam ite. Tik begzı urınlardagı mekteplerde géne tatar télé üz isémé bélen kabul itélép, aña ciddi sürette ehemmiyet biréle başladı.

Zannımça, tatar téléne iñ nık ehemmiyet birgen mektep, Troitskide "Medrese-i Möhemmediye" diyép yörtélgen Yavuşéflar mektebé bulsa kirek. "Medrese-i Höseyiniye"néñ röşdiyelerénde ve hetta ibtidailerénde tatar télé adem retlé ukıtılmagan. Tik anda "Tatar edebiyatınıñ barışı" möellifé Cemaléddin bargannan soñ gına programda "tatar télé" digen bér süz artkan ve bu tırış mögallimnéñ içtihadı arkasında tatar télé röşdi sınıflarda da cünlep ukıtıla başlagan.

Bér vakıt "Şura"da Cemaléddin Velidi isémé aldında "Medrese-i Höseyiniyede tatar télé mögallimé" digen süzler kürü bik huşıma kitken idé. Bu lekap bélen meydanga çıkkan bérénçé mögallim oşbu Velidi efendé bulsa kirek. Ruslarda gimnaziyalarda 8 yıl buyınça rus télé ukıladır. E béznéñ duhovnıy seminariya atalırlık Medrese-i Galiyede, Kazandagı Medrese-i Möhemmediyede tatar télén programmaga kértérge uylap ta karagan kéşé yuk.

Çit millet kéşéséne: "Béznéñ duhovnıy seminariyelerébézde üz télébéz ukıtılmıy" digen süzné hiçbér añlı tatar balası kızarmıyça eyte almas dip uylıym.

Télébéz ibtidai, röşdi ve igdadi mekteplerébéznéñ hemmesénde bik zur igtina bélen ukıtılırga tiyéş. Edebiyat ve matbugatıbızını añlarlık, cıyılışlarda ve mecléslerde kéşége añlatıp fikér beyan iterlék üz uyların köçenmiçe yaza alırlık kéşélernéñ çıguı – mekteplerébézde tatar téléñéñ ciddi revéşte öyretélüéne térele. Mekteplerde télébéz boringıça iltifatsızlıkka duçar bulsa, matbugatıbız ve edebiyatıbızını köçeytérlék yaña köçler çıkmayacak kına tügél, matbugatıbızını añlarlık kéşéler de bik sirek tabılaçak. Bu hel télébéznéñ cünge salınuı, saglam kazıkka beylenüé ve istikbalı öçén bik heterlédér. İkénçé yakta şatlıklı bér hel küréne; tatar téléñéñ mekteplerde ciddi revéşte ukılırga tiyéşlégé hakında az bulsa da matbugatıbız da behes ite, anı şekértler de sorıy başladılar. Höseyiniye ve Galiya şekértleréñéñ igdadilerde de tatar edebiyatı ukılsın, diyép talep itüleré haklı ve iltifatka alınırga tiyéşlé bér taleptér. Elle nindi “Felsefe”ler ve Kavagid-i Gosmaniye, Numune-i Edebiyat-ı Gosmaniyelerné béraz kimétép şekértlerné tatar edebiyatı ve üz télébéznéñ kagıyde ve ısulları bélen tanıştıra başlarga küpten vakıt indé.

A. Battal

A.Battal, “Okullarımızda Tatar Dili”, *Mekteb*, 9/II (21 Şevval 1331 [1 Eylül 1913]), s. 205-208.

Milliyet her zaman dil ile belirlenir. Yani dünyada ne kadar dil varsa, o kadar millet vardır. Bir milletin başka bir millet tarafından gerçek anlamıyla asimile edilmesi (yutulması) dilini unutup, o diğer milletin dili ile konuşmaya başlaması itibari ile meydana gelir. Dil iki çeşit olur: halk dili ve edebi dil. Asimile edecek kuvvete sahip bir güç bulunmadığında halk dili uzun müddet yaşayabilir. Fakat sadece halk dili ile sınırlı kalan milletin dili ölü dil sayılarak, ona ilim, edep ve medeniyet pazarında mizan kurulmaz. Zaten sadece ölü dili kullanan halk medeniyet ve ilim basamaklarının en aşağısında olup daima rezalet ve sefalet içinde yaşayacaktır. Ölmemiş ve asimile edilmemiş olsa bile değeri ve itibarı çok düşük olacaktır.

Bundan 15-20 sene önce bizim Tatarca şu ölü dillerden biri olup, ilim, fen ve edep pazarında onun bir kuruşluk bile kıymeti yok idi. Bir zamanlar bütün İslam dünyasında din ve ilim lisanı olan Arapça birkaç asır boyunca bizim üzerimizde de kuvvetli tesirini göstererek ana dilimizin yapılanmasına, canlanmasına ve itibar kazanmasına izin vermedi.

Ancak yeni devrin milliyet ruhu bize de girmeye başlayınca, yukarıda belirtildiği gibi, milliyetin temeli olan dil aklımıza geldi, 19. yüzyılın sonlarına doğru ana dilimizle yazmak isteyen yazarlarımız ortaya çıkmaya başladı. Öncüler doğal olarak Arapça, Farsça ve Çağatayca dillerinin etkisinde olup tam ana dilimizde yazmaya muvaffak olamasalar bile, bu yönde rehber olduklarından dolayı, tarihimizin en güzel sayfalarında yer almayı hak ediyorlar ve gelecek nesiller bizim dili de saygı ile anacaklardır.

Ana dilimizde yazmaya başladıktan sonra kimler nasıl yazmak istedi, dilimize hangi diller tesir etmişti, sonra yabancı dillerin tesiri nasıl azalarak, Osmanlıcılık nasıl yenildi ve kendi halk dilimize yakın olan şimdiki edebi dilimiz nasıl ortaya çıktı, bunlar hakkında geçen kış *Yıldız*’da altı makale halinde uzun uzun yazmış olduğumdan dolayı burada bu konuları tekrar anlatmayı gereksiz görüyorum. Sadece şunu belirtmek isterim. Şükürler olsun ki bugün Tatarların dili ölü olmaktan çıkarak canlı diller grubuna katılma yolunda ilerliyor. Artık bu dilin fakir de olsa edebiyatı var; yavaş yavaş gramer kuralları yapılıyor. Bu dilde çok sayıda gazete ve dergi yayınlanıyor. Demek ki dil işleniyor, canlanıyor ve durumu düzelmeye doğru gidiyor. Edebi dilimizin işlenmesine

ilişkin olarak en sevindiren husus, onun halk diline yakın olması ve bu sayede edebiyat kitaplarının, gazete ve dergilerimizin, bilimsel eserlerimizin çoğunluk tarafından anlaşılabilecek dilde basılmasıdır.

Halkın içinden çıkan, halk dilini iyi bilen yazarlarımızın bu açıdan katkıları çoktur. Biz onlara teşekkürden başka bir şey diyemiyoruz. Fakat ne yazık ki, öbür yandan okullarımızda dilimize yeterince ilgi gösterilmiyor. Bugüne kadar iptidailerimizde Tatarca namına bir şey yoktu, sadece "Kıraat-ı Türkiye" adlı bir şey vardı. Biçare dilimize bir takım "muharrir" ve "pedagoglar" tarafından Arapça teşekkül edilmiş bu yanlış isim verilmişti.

Böyle yanlış bir isim altında da olsa iptidailerde biraz değinilen Tatar dili rüştiyelerde tamamen bırakılıyordu. Rüştiyelerde ve idadilerde dil olarak sadece Arapça ve biraz Osmanlıcaya önem veriliyordu. Rüştiye sınıflarında Tatarca kimsenin hatırına bile gelmediği halde, Arapça adına "Muallim-i Sarf-i Lisanü'l-Arap" ve "Sarf-ı Ahmet" kitaplarındaki uzun ilanlar ezberletiliyor ve yarım yamalak "Ed-Durusu'n-Nahviye"ler ile uğraşılıyordu. Kayyum amca "Ana dilinin kurallarını bildiğinde başka dillerin kurallarını öğrenmek daha kolay olur" diye yazmış ise de "Kör Kayum"un kitaplarına bakan ve dediklerini dikkate alan kimse yok. Belki de bizim alimlerimiz ve pedagoglarımız hala "Ana dilini okumadan da bilebilirsin!" şeklinde ifade edilen teoriye bağlı idiler ve bizi uzun zamanlar esir tutan skolastiğin etkisinden hala kurtulamamışlardı.

Bu durum ıslah edilmiş okullarımızın çoğunda hala devam etmektedir. Sadece bazı okullarda Tatarca kendi adı ile kabul edilerek ona ciddi önem verilmeye başlanmıştır.

Zannımca, Tatarcaya en çok önem veren okul, Troitsk'teki "Medrese-i Muhammediye" adını taşıyan Yauşefler okulu olsa gerek. "Medrese-i Hüseyiniye"nin rüştiyelerinde ve hatta iptidailerinde Tatarca doğru dürüst okutulmamıştı. Burada ancak *Tatar Edebiyatının Gelişmesi* eserinin yazarı Cemaleddin Velidi geldikten sonra ders programına "Tatarca" eklenmiş ve bu çalışkan öğretmenin çabaları sayesinde Tatarca rüştiye sınıflarında da doğru dürüst okutulmaya başlanmıştır.

Bir zamanlar *Şura* dergisinde Cemaleddin Velidi adından önce "Medrese-i Hüseyiniye'de Tatarca muallimi" diye yazıldığını görmek beni çok mutlu etmişti. Bu isim ile meydana çıkmış olan birinci muallim işbu Velidi bey olsa gerek. Rus gimnazyumlarında 8 sene boyunca Rusça okutulur. Bizim ise ruhban okulu

seviyesindeki “Medrese-i Aliye”de, Kazan’daki “Medrese-i Muhammediye”de Tatarcayı ders programına dâhil etmek kimsenin aklına bile gelmiyor.

Her bilinçli Tatar çocuğunun yabancılara “Bizim dini okullarımızda ana dilimiz okutulmuyor” açıklamasını yaparken yüzü kızaracağından eminim.

Dilimizin iptidai, rüştiye, idadiye okullarımızın hepsinde büyük itina ile okutulması gerekir. Edebiyat ve basınımızı anlayabilecek, toplantı ve ziyafetlerde başkalarına fikrini beyan edebilecek, kendi düşüncelerini zorlanmadan yazabilecek insanların yetişmesi, okullarımızda Tatarcanın ciddi bir şekilde öğretilmesine bağlıdır. Okullarda dilimize önem verilmeme durumu eskisi gibi devam ederse, basınımızı ve edebiyatımızı yükseltecek yeni güçlerin çıkmayacak olması bir yana, basınımızı anlayacak insanlar da çok nadir bulunacaktır. Bu durum dilimize çekidüzen verilmesi, onun sağlam temele oturtulması ve geleceğinin sağlanması açısından çok tehlikelidir. Öbür yandan sevindirici bir durum var; Tatarcanın okullarda ciddi bir şekilde okutulması gereğinden basınımızda az da olsa söz edilmeye başlandı, öğrenciler kendileri de bunu talep etmeye başladılar. Hüseyiniye ve Aliye öğrencilerinin idadilerde de Tatar edebiyatı okutulsun yönündeki talepleri haklı ve dikkate alınması gereken bir taleptir. Alakasız “Felsefe”leri, “Kavaid-i Osmaniye”leri, Osmanlı edebiyatı numunelerini biraz azaltıp öğrencilere Tatar edebiyatını ve ana dilimizin kural ve kaidelerini tanıtmaya başlamanın zamanı çoktan gelmiştir.

A. Battal

B. Battal, “Béznéñ Mekteplergede Nöbet Bitdi”, *Mekteb*, 14/II (19 Möherrem 1331 [5 Dekabr 1913]), s. 339-342.

٣٣٩ مكتب

بزنك مكتبلرگه‌ده نوبت بيتدى.

اركه‌لر بادلارنده جمعيت ديللر ديپارتمانى (Департамент иностранных дел) دوغاولى صابرايه‌بزنسك (ведомства) باشنده طوروبجى معنى حصرتلرنه مراجعت ايتوب، ارشبو سؤالارگه جواب صورادى: ١) مسلمانلارنك دينى مكتب ومدرسه‌لرى حقنده شريعتده دليللر بارمى؟ ٢) اول تعليمخانه‌لر شريعت بوينجه نيندى مقصد ايله تأسيس ايتيلمشلر؟ ٣) مكتب ومدرسه‌لرده اوقو ترتيباتى حقنده شريعتده نيندى سوز ودليللر بار؟ ٤) درس پروگرامى واوقولاجق فنلر خصوصنده شريعتده نيندى تفصيللر بار؟ ٥) بالالارغه وبه‌شلرگه دين اويره‌نور اوچون بيلگيلى‌نه‌چك كشيلرگه شريعتده نيندى شرطلر قويلغان؟

شونك ايله برچوره‌اوق، مطبوعاتده: تيزدن داخليه نظارتنده مسلمان اشلرى حقنده بر مشاوره مجلسى بولاچق واول مجلسكه مسلمان علماسندن‌ده بر — ايكى كشى چاغرلاچق، دينگان خبر چقدى.

معلوم بولديغى اوزره، بزنك مكتب ومدرسه‌لريز، بابالاريز بلغارلار زمانندن‌اوق، يعنى روسيه دولتى قول آستينه كروـ ويزدن ئلكگى زمانلاردن بيرلى دوام ايتوب كيلگان تاريخى مؤسسه‌لردر. ايڤان گروزنى پادشاهلغى وقتنده‌غى بعض بسر تجاوزلرنى اعتبارغه آلماغانده، بزنك مكتب ومدرسه‌لريز روسيه دولتى قول آستينه كرديكيزدن صوڭ‌ده دوام ايتديلر وتكامل قانونينه بناء بر درجه آلمه‌ده كيتديلر. ١٧٨٨ نجى يل پادشاه بيكاـ تيريناى ايكنجى (ثانى پادشاه) نك فرمانى ايله مسلمانلارغه مخصوص ادارهٔ روحانيه (دوخاوـ نويه صابرانيه) آچيلدى. مسلمانلار دينى باغلرنى بر درجه حريتكه نائل بولوب، آلارـ آراسنده اوقو — اوقوتو اشلرنى — مكتب ومدرسه طورغيزمقلرى‌ده كوچه‌بوب كيتدى. لكن، باشقه اجتماعى اشلر بزده‌گى كبى مونده‌ده بر نوع طورغونلق وطوڭمانلق حكم سوروب، آلغه‌طاباييك آز آدملار آطلاندى. بو آدملارده، كوبره‌ك، مكتب ومدرسه‌نك صاڭلارى كوبه‌يو ياغندن بولوب، آلارنك اچكى حاللرى — پروگرام واصول تعليم جهتلرى توزه‌لو ياغندن توگل ايدى. علم وتعليم تاريخيزده زور اورن طوتقان مرجانى وابوالنصر الفورصاوى كبى ذاتلارنك‌ده بو جهتدن خدمتلرى ئه‌يتورلك كوب بولمادى، بولغان قدرسى‌ده، طار دائره‌ده قالوب، مدرسه‌لرنك عموم بارشينه تأثير اينه‌رلك درجه‌ده جه‌يلوب جيته آلمادى. نيك، ١٨٨٢ نجى يلده چغاباشلاغان «ترجمان» گازيته‌سيڭ مؤسسى اسماعيل بك غصپرينسكى، ابتدائى مكتبلرـ بزنك توزه‌لووينه، ياڭا وفايدالى يونگه صالنوـ وينه زور خدمت ايتدى. غصپرينسكى بزده «اصول جديده مكتبلرى» دينگان ياڭا تعليمخانه‌لر طوغدردى، كه آلارنك علم وتعليم تاريخيزده طوتقان موقعلرى، البته، بيك مهمدر. اما مدرسه ديب آتالغان علم يورطلار بزنك

باکار و نارهی، طلبه مدرسهٔ مدیه با حسن
داملاهالمان الباردی حیرتدن باداللادی.
شاکردلری صفلارنه آیرو، بر و گرامده
عربیات، تفسیر، حدیث و فقه کبی درسلرکه
زور اورن ایردی. بر درجه‌یه قدر فنون
دنیاویه هم حکرتیلو، جدی و وقتده اوقیدیلو
مدرسه‌ده صاکه قویولوب، الباردی‌نك
آثار و تبت صاناللوی و اول مدرسه‌دن بیك
کوب مدرسلرنك چیقوی، مدرسه‌لر بزنك
اصلاحه یوز طوتوبنه کوب یاردم ایتدی.
ترتیب ــ فلانلر، احتمال، مدرسهٔ حسینیه‌ده
ایرنه‌ریك‌ده باشلانمشلر. لکن، محترم احمد
بای‌نك زور خطالارندن صاناللورلق بر آش ــ
مدرسه‌گه مدیر اینوب، یا اهل بر ملانی
بیلگیلو، بو مدرسه‌نی تعلیم اشلر بزنك توزه‌
لووبنه خدمت و تأثیر اینه‌رلك درجه‌دن بیك
قوبه‌ن قالمردی. احمد بای مرحوم مدرسه‌نی
مادی یاندن بیك مکمل صورتده تأمین ایتدی،
لکن علم و تعلیم اشلرندن هیچ بر لذت‌ده
آلماغان، مدرسه اداره ایتمه‌گه اقتدار و لیاقتی‌ده بولماغان بر کشینی شونده امام ایتوب،
مدرسه‌نك معنوی یاندن ترقیسینه کوچلی بر
طورموز صالوب قویدی.

مدرسهٔ محمدیه‌نك بر آز سونه توشکان
چاغلارنده‌ده بالقوب طورغان و آخرگه‌ده شول
بالقوب طورغان کوینچه یغلغان یوبی مدرسه‌
سینك تعلیم اشلر بزگه بولغان الوغ تأثیرن
بو یبرده یاد ایتمچیه کیته آلمیز. نهایت
بزده اوقادغی مدرسهٔ عالیه کبی بر تورلی
یاکا تیپ مدرسه‌لرده میدانغه کیلدی، لکن
ایندی بولار ۱۹۰۵ نجی یللار تاثیری بلن

طلبه اورلرینك تعلیم بار دهنده
اورن طوتمه‌لاری بیلگیلو، و بو بیانده‌ده
ده‌لی

حاضرغه یاکا فکر و یاکا ایدیه‌لار
یاشلار سیلی، کلنده ــ مونده بر
یاکا و منظم مدرسه میدانغه کیلدی. دیوان
اوی یاکا فکر و ایدیه‌لار آرقاسنده مدرسه
لربز تنزلکه یوز طوتقان و عمومی بحران
(کریزیس) اوقدرغان بر زمانده، آلارغه
حکومت‌ده دفعت اینه باشلادی. اوسنه‌وبنه
مدرسه‌لر علیهنه اوچنجی بر عنصر ــ آلارده
حکومتکه قارشی بولغان و اتحاد اسلامغه خدمت
اینه‌طورغان فکرلر اوبره‌تیل «دیوچی دانوصی»
گروهلاری‌ده پیدا بولدی. بر ــ ایکی یلدن
ثلك مدرسهٔ حسینیه و مدرسهٔ عالیه‌ده حکومت
رجالی طرفندن تفتیش (ریوزیه) لر یاصالدی.
بر طاقم رذیللرنك اورنسز ثه‌لکلری سیلی
بوبی مدرسه‌سی یابلدی.

بو ریوزیه‌لرنك تیزدن بولاچق زور
بر اشکه مانیور و مقدمه ایکانلکی مونه حاضر
آکلاشلدی، که: حکومت بزنك مکتب و مدرسه‌
لربز حقنده یاکا نظاملار توزورگه جبینا
ایکان. بو کونگیچه زاکونلار مجمعنده بزنك
تعلیمخانه‌لربز حقنده هیچ بر ماده یوق، آلار
حقنده تیك و قتلی سیرکولرلر ــ فلانلر
بلن گنه اش قیلنا ایدی. مکتب و مدرسه‌لر
بزنك بو حالده قالماپاچقن، زور و مهم دولت
اشلرینك کوبلگی و بولوب اوزغان انقلاب
سببلی گنه آلارغه نوبت یتمی طورغانلغن
و تیزدن آلار حقنده زاکون و نظام توزولاچقن
بصیرت ایه‌لری کوبدن سیزه‌لر ایدی. مونه

حضرت آلارغه‌ده نوبت بیتدی: مکتب ومدرسه‌لر بر هم دوخاونی صابرانیه‌بز حقنده حکومت یاڭا نظاملار تۆزمکچی بولا. بز، البته، علم یورطلار بزنڭ یازمش کیفیته طابشرلغان بر حالده طورولارن تلمیز وشوبلقدن، آلارنڭ بر تۆرلی قانون آستینه کروون، صاغلام قازقه بەیله‌نوون آرزو ایته‌بز. لکن چغاچق یاڭا زاکونلار، روسیه حکومتی حمایه‌سنده نیچه ونیچه عصراردن بیرلی یەشەب کیلگان تعلیمخانه‌لر بزنڭ بتووینه وضعیفله‌نووینه توگل، بلکه دوام وتۆزه‌لولرینه خدمت ایته‌رلك بولسونلار ایدی دیبز.

افکار عمومیه‌بزنڭ ترجمانی بولغان گازیته‌لر بزگه کیلسه‌ك، بو خصوصده آلارده بیك کوب مذاکره وملاحظه‌لر بولدی وبولوب طورا. گازیته‌لر بزنڭ همه‌سی بو مسئله‌نی بزنڭ اوچون حیات وممات مسئله‌سی دیوب قاریلار هم، مکتب ومدرسه‌لر بز حقنده زاکون تۆزولونی بیك طبیعی اش صاناب تیك، اول زاکونلارنڭ بزگه فایدالی صورتده بولوب چغووی اوچون طرشورغه خلقنی دعوت ایته‌لر، تیزره‌ك جییلورغه، سویله‌شورگه وکیڭه‌شورگه کیره‌ك، دیلر. «یولدز» «وقت»، «قویاش» و «ایل» گازیته‌لری دوخاونی صابرانیه بو خصوصده بر کیڭه‌ش مجلسی یاصاسون ایدی، دیوب یازدیلار. مطبوعاتنڭ بو حقده‌غی بارابانی صابرانیه‌غه تأثیرسز قالمادی. مفتی حضرت‌نڭ ١٠ نچی دیکابرده اوکازلی اماملارنی اوفاغه جییوب بر کیڭه‌ش مجلسی یاصایاچغی آڭلاشلدی. بو مجلسکه ٧٠ له‌ب ملا چاقرلغان. بزنڭ قزاندن عالمجان حضرت، ملا صادق الایمانقولی وقاسم حضرت دعوت ایتلگان. مطبوعاتنڭ یازولارینه، ملتنڭ آرزولارینه اعتبار ایتوب موندی مجلسنی یاصارغه تشبث ایتکان مفتی حضرتکه تحسین ایتمیچه ممکن توگل.

صدری افندی مقصودی «یولدز» ده: «فراکسیه بر مشاوره مجلسی یاصارغه تیوش» دیوب یازغان ایدی. بو فکرنی «ترجمان» «وقت» و «ایل» گازیته‌لری‌ده خوبلاب آلدیلار. «ترجمان» گازیته‌سی: «ملتنڭ مشاوره‌سی ایتلگان، قراری بیرلگان، تیك شول قرارلارنی یاڭادن بر قات تصدیق وتأکید ایته‌رگه وفراکسیه یاننده جییلوب مشاوره‌دن صوڭ تیوشلی اورنینه تقدیم قیلورغه‌غنه تیوش» دیوب، ١٩٠٦ نچی یلغی نیژنی ندوه‌سینڭ قرارلارن‌ده ایسکه توشوردی. موسی افندی بیگییف‌ده «ایل» ده «اؤلگی خدمتلرنی اونوتماماق لازمدر» سرلوحه‌لی بر مقاله یازوب، شول فکرنی عرض قیلغان ایدی. محلی کیڭه‌ش مجلسلری یاصاو فکرن تقدیم ایتوچیلرده بولدی.

اوفا مجلسی یاصالو بله ملتنڭ بر آرزوسی میدانغه چققان بولا. لکن آنده ملالارغنه اشتراك ایته‌چك ودپارتامینتنڭ سؤاللرینه شریعت نقطهٔ نظرندن غنه جواب بیرونی مذاکره ایته‌چك بولغانلقلارندن، مسئله‌نڭ ملی وسیاسی جهتلری حقنده مذاکره ایته‌ر اوچون، مطلقا، ضیالی، پیداغوغ، ومطبوعاتچیلر بزدن جییلغان بر کیڭه‌ش مجلسی یاصاو تیوشلیدر. اگر موندی مجلسنی یاصاو فراکسیه قولندن غنه کیله‌چك بولسه، اول تیزره‌ك بو اشکه تشبث ایتسون. اگر فراکسیه مونی باشقارا آلماسه،

ملت اوری بو ادبی بره‌رگه یاکه بر نیجه
ذائقه طابدروب میدانه کیترنورکه طردسون
ایدی.

مسئله‌نك بویوله اهمیتی کون کبی آچق.
موندی الوغ ملی وتاریخی بر مسئله‌ده مساهله
اینو، بزنك اوچون زور کیمچیلك وگناه
صانالاجقدر. بزگه حیات ملیه تیك ملی مکتبلر
آرتیلی‌غنه کیل. دین وتل مکتبده اوبره‌تیله.

ناموسلی وایمانلی هر مسلمان اوز مکتب
ومدرسه‌سن جانندن عزیز کورورکه نیوزیه
حکومتنك مکتب ومدرسه‌لر بزگه سوء
اینمه‌یه‌جکی، اوفاده مجلس یاصارمه
اینو وندن وداخلیه نظارتنده بولاجق
مسلمانلاردن وکیللر جانروغه تله‌وندن
کورونه. لکن هر حالده مسلمانلارنك غافل
وغمسز یاطولاری هیچ معقول توکلدر.

ع. طال.

A. Battal, “Béznéñ Mekteplerge de Neübet Citté”, *Mekteb*, 14/II (19 Möherrem 1331 [5 Dekabr 1913]), s. 339-342.

Oktyabr başlarında çit dinler departamentı duhovnıy sobraniyébéznéñ başında toruçı möfti hezretke möraceget itép, oşbu söallerge cavap soradı: 1) Mösélmanlarnıñ dini mektep ve medreseleré hakında şerigatte deliller barmı? 2) Ul teglimhaneler şerigat buyınça nindi maksad bélen tesis itéleler? 3) Mektep ve medreselerde uku tertipleré hakında şerigatte nindi süz ve deliller bar? 4) Derés programı ve ukılaçak fenler hosusında şerigatte nindi tefsiller bar? 5) Balalarga ve yeşlerge din öyretér öçén bilgéleneçek kéşélerge şerigatte nindi şartlar kuyılgan? Şunıñ ile bér çorda uk matbugatta, tizden dahiliye nezareténde mösélman éşlere hakında bér müşavere meclésé bulacak ve ul meclésке mösélman golamasından da bér-iké kéşé çakırılaçak digen heber çıktı.

Meglüm buldıgı üzere, béznéñ mektep ve medreselerébéz, babalarıbız bolgarlar zamanından uk, yegni Rusiye deületé kul astına kérüébézden élékkégé zamanlardan birlé devam itép kilgen tarihi müesselerdér. İvan Groznıy padişahlıgı vakıtında begzı bér tecavüzlerné igtibarga almaganda, béznéñ mektep ve medreselerébéz Rusya deületé kul astına kérdégébézden soñ da devam ittéler ve tekamül kanunına binaen bér derece alga da kittéler. 1788 nçé yıl padişah Yekaterina İkénçé (Ebi Padişah)nın fermanı ile mösélmanlarga mahsus idare-i ruhaniye (Duhovnaya Sobraniya) açılgaç, mösélmanlar dini yaktan bér derece hereketke nail bulıp, alar arasında uku-ukıtu éşleré – mektep ve medreseler torgızu fikéré de köçeyép kitté. Lekin, başka ictimagıy éşlerébézdegé kébi monda da bér nevg torgınlık ve tuñganlık hökém sörép alga taba bik az adımlar atlandı. Bu adımlar da, kübrek mektep ve medresenéñ sanları kübéyü yagından bulıp, alarnıñ éçké helleré – program ve ısul-ı teglim cihetleré tözelü yagından tügél idé. Gıylém ve teglim tarihıbızda zur urın totkan Mercani ve Ebu en-Nasır el-Kursavi kébi zatlarnıñ bu cihetten hézmetleré eytérlék küp bulmadı. Bulgan kaderésé de tar dairede kalıp, medreselernéñ gomum barışına te’sir iterlék derecede ceyélép kite almadı. Tik 1882 nçé yılda çıga başlagan “Tercéman” gezitesénéñ müessisé İsmegıyl Bek Gasprinskiy ibtidai mekteplerébéznéñ tözelüéne, yaña faydalı yünge salınuına zur hézmet itté. Gasprinskiy bézde “Isul-ı Cedid mektepleré” digen yaña teglimhaneler tudırdı, ki alarnıñ gıylém ve teglim tarihıbızda totkan mevkigleré elbette bik möhimdér. Emma medrese dip atalgan gıylém yortlarıbıznıñ yañaru tarihı, zannımca medrese-i Möhemmediye müessisé damella Galimcan el-Barudi hezretten başlanadır. Şekértlerné sınıflarga ayıru,

programmada garebiyat, tefsir, hedis ve fikıh kébi nerselerge zur urın birü, bér dereceye kader funun-ı dönyaviye hem kertü ciddi revéşte oşbu medresede gamelge kuyılıp el-Barudinıñ avtoritét sanaluı ve ul medreseden bik küp möderrislernéñ çıguı, medreselerébéznéñ ıslahka yöz totularına küp yerdem itté. Tertip felenler, ihtimal medrese-i Höseyiniyede irterek de başlangandır. Lekin möhterem Ehmet baynıñ zur hatalarından sanalırlık bér éşé medresege mödir itép naehil bér mullanı bilgéleüé, bu medresené teglim éşlerébéznéñ tözelüéne hézmet ve te'sir iterlék dereceden bik tüben kaldırdı. Ehmet bay merhum medresené maddi yaktan bik mökemmel sürette te'min itté. Lekin gıylém ve teglim éşlerénden hiç bér lezzet de almagan, medrese idare iterge iktidarı ve liyakatı da bulmagan bér kéşéné şunda imam itép, medresenéñ megnevi yaktan terakkiséne köçlé bér tormoz salıp kuydı.

Medrese-i Möhemmediyenéñ béraz süne töşken çaklarında da balkıp torgan ve ahırda da şul balkıp torgan köyénçe yıgılgan Bubi medresesénéñ teglim éşlerébézge bulgan olug te'sirén bu yirde yad itmiçe kite almıybız. Nihayet bézde Ufadagı medrese-i Galiye kébi bér törlé yaña tip medreseler de meydanga kildé. Lekin indé bolar 1905 nçé yıllar te'sire bélen tuıp, üzlerénéñ teglim tarihıbızda nindi urın totkanlıkları bilgélenép bétmegen elé.

Halkıbızga yaña fikér ve yaña idéalar kére başlauı sebeplé, tégénde-monda bér-iké yaña montazam medrese meydanga kilse de, şul uk yaña fikér ve idéalar arkasında medreselerébéz tenezzülge yöz totkan ve gomumi buhran (krizis) uzdırgan bér zamanda alarga hökümet te dikkat ite başladı. Östeüne medreseler aleyhine öçénçé bér unsur – "Alarda hökümetke karşı bulgan ve ittihad-ı İslamga hézmet ite torgan fikérler öyretéle" diyüçé donosçı goruhları da peyda buldı. Bér-iké yıl élék medrese-i Höseyiniye ve medrese-i Galiyede hökümet ricalé tarafından teftişler (réviziya) yasaldı. Bér takım rezillernéñ urınsız elekleré sebeplé Bubi medresesé yabıldı.

Bu réviziyelernéñ tizden bulacak zur bér éşke manévr ve mokaddime ikenlégé méne hezér añlaşıldı ki: Hökümet béznéñ mektep ve medreselerébéz hakında yaña nizamlar tözérge cıyına iken. Bu köngeçe zakonlar mecmugında béznéñ teglimhanelerébéz hakında hiçbér madde yuk, alar hakında tik vakıtlı tsirkulyarlar – felenler bélen géne éş kılına idé. Mektep ve medreselerébéznéñ bu helde kalmayacagın, zur ve möhim deület éşleréñéñ küplégé ve bulıp uzgan inkıylap sebeplé géne alarga neübet yitmi torganlıgın ve tizden alar hakında zakon ve nizam tözéleçegén basiret iyeleré küpten sizeler idé. Méne hezér alarga da neübet yitté. Mektep ve medreselerébéz hem duhovnıy sobraniyébéz hakında hökümet yaña nizamlar tözémekçé bula. Béz,

elbette gıylém yortlarıbıznıñ yazmış keyféne tapşırılgan bér helde toruların télemibéz ve şunlıktan alarnıñ bér törlé kanun astına kérüén, saglam kazıkka beylenüén arzu itebéz. Lekin çıgaçak yaña zakonlar, Rusiye hökümeté himayesénde niçe ve niçe gasırlardan birlé yeşep kilgen teglimhanelerébéznéñ bétüéne ve zegıyflenüéne tügél, belki devam ve tözelüleréne hézmet iterlék bulsınlar idé dibéz.

Efkar-ı gomuiyebéznéñ tercémanı bulgan gezitelerébézge kilsek, bu hosusta alarda bik küp mözakere ve molahazalar buldı ve bulıp tora. Gezitelerébéznéñ hemmesé bu meselené béznéñ öçén heyat ve memat meselesé dip karıylar hem mektep ve medreselerébéz hakında zakon tözélüné bik tabigıy éş sanap tik ul zakonlarnıñ bézge faydalı sürette bulıp çıgu öçén tırışırga halıknı degvet itéler, tizrek cıyılırga, söyleşérge ve kineşérge kirek diler. "Yoldız", "Vakıt", "Koyaş" ve "İl" geziteleré duhovnıy sobraniyé bu hosusta bér kiñeş meclésé yasasın idé dip yazdılar. Matbugatnıñ bu haktagı barabanı sobraniyége te'sirséz kalmadı. Möfti hezretnéñ 10 nçı dékabrde ukazlı imamlarnı Ufaga cıyıp bér kiñeş meclésé yasayaçagı anlaşıldı. Bu mecléske 70 lep mulla çakırılgan. Béznéñ Kazandan Galimcan hezret, mulla Sadıyk el-İmankolıy ve Kasıym hezret degvet itélgen. Matbugatnıñ yazularına, milletnéñ arzularına igtibar itép mondıy meclésné yasarga teşebbüs itken möfti hezretke tehsiyn itmiçe mömkin tügél.

Sadri efendé Maksudi "*Yoldız*"da: "Fraktsiya bér möşavere meclésé yasarga tiyéş" diyép yazgan idé. Bu fikérné "Tercéman", "Vakıt" ve "İl" geziteleré de huplap aldılar. "Tercéman" gezitesé: "Milletnéñ möşaveresé itélgen, kararı birélgen, tik şul kararlarnı yañadan bér kat tasdıyk ve te'kid iterge ve fraktsiya yanında cıyılıp möşavereden soñ tiyéşlé urnına tekdim kılırga gına tiyéş" diyép, 1906 nçı yılgı Nijniy nedvesénéñ kararların da iske töşérdé. Musa efendé Bigiyéf de "İl"de "Evvelgé hézmetlerné onıtmamak lazımdır" serlevhalı bér mekale yazıp şul fikérné garız kılgan idé. Mehelli kiñeş meclésleré yasau fikérén tekdim itüçéler de buldı.

Ufa meclésé yasalu bélen milletnéñ bér arzusı meydanga çıkkan bula. Lekin anda mullalar gına iştirak iteçek ve départaméntnıñ söalleréné şerigat nokta-i nazarından gına cavap birüné mözakere iteçek bulganlıklarından meseleném milli ve seyesi cihetleré hakında mözakere iter öçén, motlaka zıyalı, pédagog ve matbugatçılarıbızdan cıyılgan bér kiñeş meclésé yasau tiyéştér. Eger mondıy meclésné yasau fraktsiya kulından gına kileçek bulsa, ul tizrek bu éşke teşebbüs itsén. Eger fraktsiya monı başkara almasa millet üzé bu éşné béreüge yeki bérniçe zatka tapşırıp meydanga kitérérge tırışsın idé.

Meseleném böyék ehemiyeté kön kébék açık. Mondıy olug milli ve tarihi bér meselede müsahele itu béznéñ öçén zur kimçélék ve gönah sanalaçaktır. Bézge heyat-ı

milliye tik milli mektepler arkılı gına kile. Din ve tél mektepte öyretéle. Namuslı ve imanlı her mösélman üz mektep ve medresesén canından gaziz kürérge tiyéştér. Hökümetnéñ mektep ve medreselerébézge suikast itmeyeçegé, Ufada meclés yasarga röhset itüénden ve dahiliye nezareténde bulaçak mecléske mösélmanlardan vekiller çakırırga téleünden de küréne, lekin herhelde mösélmanlarnıñ gafil ve gamséz yatuları hiç megkul tügél.

A. Battal

A.Battal, “Bizim Okullara da Sıra Geldi”, *Mekteb*, 14/II (19 Muharrem 1331 [5 Aralık 1913]), s. 339-342.

Ekim ayının başında Yabancı Dinler Departmanı Dini İdaremizin başında bulunan müftü hazretlerine müracaat ederek şu soruların cevaplanmasını istedi: 1) Müslümanların dini mektep ve medreseleri ile ilgili şeriatta deliller [yani esaslar] var mıdır? 2) Adı geçen eğitim kurumları şeriat nazarında hangi amaç ile tesis edilmektedir? 3) Mektep ve medreselerde eğitim düzeni hakkında şeriatta neler söyleniyor? 4) Ders programı ve öğrenilecek bilimler konusunda şeriatta ne tür tafsilat veriliyor? 5) Çocuklara ve gençlere din dersi vermek üzere tayin edilecek insanlar konusunda şeriatın talepleri nedir? Aynı tarihlerde basında, yakında İçişleri Bakanlığında Müslüman işleri konusunda bir istişare toplantısının düzenleneceği ve bu toplantıya Müslüman ulemasından da bir-iki kişinin çağırılacağı konusunda haberler çıktı.

Bilindiği üzere, bizim mektep ve medreselerimiz, atalarımız Bulgarlar devrinden beri, yani Rusya devletinin hakimiyeti altına girmeden önce bile var olan tarihi müesseselerdir. Korkunç İvan dönemindeki bazı tecavüzleri dikkate almadığımızda, bizim mektep ve medreselerimiz Rusya devleti hakimiyeti altında da devam ettiler ve tekâmül kanununa binaen bir derece gelişme bile gösterdiler. 1788 yılında II. Yekaterina (Ebi Padişah)[200] emri ile Müslümanlara mahsus Dini İdare kurularak Müslümanlar din konusunda belli bir serbestliği elde edince onlar arasında eğitim işlerini – mektepleri ve medreseleri – geliştirme fikri de kuvvet buldu. Fakat başka toplumsal işlerimizde olduğu gibi bu konuda da bir nevi durgunluk ve donmuşluk hüküm sürerek ileriye doğru çok az adımlar atıldı. Bu adımlar da daha çok mektep ve medreselerin sayıca çoğalması yönünde olup, bunların iç vaziyetini, yani programı ve eğitim usulünü geliştirme yönünde değildi. İlim ve talim tarihimizde önemli yer tutan Mercani ve Ebu en-Nasır el-Kursavi gibi şahıslar bu konuda fazla hizmet yapmadılar. Yaptıkları da dar bir çerçevede kalarak, medreselerin genel gidişatını etkileyecek derecede yayılamadı. Bir tek 1882 yılında çıkmaya başlayan *Tercüman* gazetesinin kurucusu İsmail bey Gaspıralı, iptidai mekteplerimizin düzelmesine, onların yeni ve faydalı bir yönde düzene sokulmasında büyük hizmetlerde bulundu. Gaspıralı bizde “usul-ı cedit mektepleri” adı ile bilinen yeni eğitim kurumlarını kurdu ki bunların ilim ve talim tarihimizde tuttukları mevki elbette çok önemlidir. Fakat medrese denen ilim

[200] II. Yekaterina Tatarlarda “Ebi Padişah“ (Nine Padişah) lakabı ile tanınmıştır.

yuvalarımızın yenilenme tarihi, zannımca, "Medrese-i Muhammediye" kurucusu olan Alimcan Barudî hazretlerinden başlar. Öğrencileri sınıflara ayırma, ders programında Arabiyat, tefsir, hadis ve fıkıh gibi derslere geniş yer verilmesi, bir dereceye kadar dünyevi bilimlere yer verilmesi, ciddi bir şekilde bu medresede uygulanmaya başladı. Barudî'nin nüfuzu ve bu medreseden pek çok müderrisin yetişmesi, medreselerimizin ıslaha doğru yönelmesinde çok etkili oldu. Tertip, düzen konusundaki yenilikler "Hüseyiniye" medresesinde belki de daha erkenden başlamıştır. Fakat muhterem Ahmet bayın[201] büyük hatası olarak sayabildiğimiz bir işi, medresenin başına müdür olarak nâ-ehil bir mollayı getirmesi oldu. Bu durum medreseyi talim işlerimize hizmet ve tesir edebilecek seviyeden çok aşağıda bıraktı. Rahmetli Ahmet bay medreseyi maddi yönden pek mükemmel bir şekilde temin etti. Fakat ilim ve talim işlerinden hiç haz almayan, medreseyi idare etmeye iktidarı ve liyakati bulunmayan birini oraya müdür tayin edip medresenin manevi yönden gelişmesine kuvvetli bir engel koymuş oldu.

"Muhammediye" medresesinin biraz sönmeye yüz tuttuğu dönemlerde bile parlayan ve o parlak halinde yıkılan "Bubi" medresesinin talim işlerimize büyük katkısını burada anmadan geçemeyiz. Nihayet bizde Ufa'daki "Aliye" medresesi gibi yeni tarzda medreseler de ortaya çıktı. Fakat bunlar 1905'li yılların tesiri ile ortaya çıkmış olup, bunların talim tarihimizde tuttukları yer henüz tam olarak netleşmemiştir.

Halkımıza yeni fikirler ve yeni kavramlar girmeye başlamasından ötürü orada burada iki-üç yeni muntazam medrese ortaya çıkmış ise de, aynı fikirler ve kavramlar sebebiyle medreselerimizin düşüşe geçtiği ve genel bir kriz yaşadığı bir dönemde bunlara hükumet de dikkat etmeye başladı. Üstelik medreseler aleyhinde üçüncü bir unsur olarak, "Bunlarda hükumet karşıtı olan ve İslam ittihadını savunan fikirler öğretiliyor" diye jurnalcilik yapan gruplar da ortaya çıktı. Bir iki sene önce "Hüseyiniye" ve "Aliye" medreselerinde hükumet ricali tarafından teftişler yapıldı. Bir takım rezillerin yersiz şikâyetlerinden dolayı "Bubi" medresesi kapatıldı.

Bu teftişlerin yakında gerçekleşecek olan büyük bir işin manevrası ve hazırlığı olduğu işte şimdi anlaşıldı ki meğer hükumet bizim mektep ve medreselerimiz için yeni bir düzen getirmeyi planlıyormuş. Bugüne kadar kanunlar derlemesinde bizim okullarımız ile ilgili hiçbir kanun maddesi yoktu. Bunlar ancak geçici genelgeler ile yönetiliyordu. Mektep ve medreselerimizin bu durumda kalmayacağını, sadece devletin

[201] „Bay", Tatarca „zengin" anlamına gelir, eskiden tanınmış zengin kişilerin adına eklenerek hitap sözü olarak da kullanılmıştır.

önemli işlerinin çokluğu ve vuku bulan ihtilal sebepli onlara henüz sıra gelmemiş olduğunu, yakında onlar hakkında da kanunlar düzenleneceğini basiret sahibi insanlar çoktan beri seziyorlardı.

İşte şimdi sıra onlara da geldi. Mektep, medreselerimiz ve dini idaremiz konusunda hükumet yeni düzenlemeler yapmak istiyor. Biz tabii ki ilim yuvalarımızın kaderin akışına teslim edilmiş olmasını istemiyoruz. Bundan dolayı, onların bir kanun çerçevesine sokulup sağlam temele kavuşmasını arzu ediyoruz. Fakat yayınlanacak yeni kanunların Rusya hükumeti himayesinde yüzyıllarca yaşamakta olan okullarımızın bitmesine ya da zayıflamasına değil, güçlenmesine ve düzelmesine hizmet etmesini temenni ediyoruz.

Kamuoyumuzun tercümanı olan gazetelerimize bakacak olursak, onlar bu konuda çok tartıştılar ve çok fikir ileri sürdüler ve halen bu konuları tartışmaktadırlar. Gazetelerimizin hepsi bu meseleyi bizim için hayat ve memat meselesi diye değerlendiriyor, mektep ve medreselerimizin kanun çerçevesine sokulmasını doğal bir işi olarak görerek, sadece bu kanunların bizim yararımıza olacak şekilde düzenlenmesi için halkı gayret etmeye davet ediyor ve bir an önce toplanarak bunların görüşülmesi gerek diyorlar. *Yıldız*, *Vakit*, *Koyaş* ve *İl* gazeteleri Dini İdare bu konuda bir toplantı düzenlerse iyi olur diye yazdılar. Matbuatın bu konuda çaldığı davul, Dini İdare üzerinde tesirsiz kalmadı. Müftü hazretlerinin 10 Aralıkta resmi imamları Ufa'da toplayarak bir danışma toplantısı yapacağı anlaşıldı. Bu toplantıya 70 kadar imam çağrılmış. Bizim Kazan'dan Alimcan hazret, Molla Sadık el-İmankuli ve Kasım hazret davet edilmiş. Basında çıkan yazılara, milletin arzusuna kulak vererek böyle bir toplantı yapmaya teşebbüs etmiş olan müftü hazretlerini takdir etmemek elde değil.

Sadri Bey Maksudi *Yıldız* gazetesinde: "[Müslüman] parlamento grubu bir müşavere toplantısı düzenlemeli" diye yazmıştı. Bu fikri *Tercüman*, *Vakit* ve *İl* gazeteleri de desteklediler. *Tercüman* gazetesi: "Millet görüşmelerini yapmış, kararını vermiş, sadece bu kararları tekrar tasdik ve tekit etmek ve parlamento grubu ile toplanıp danıştıktan sonra gereken yerlere sunmak lazım" diyerek 1906 yılındaki Nijniy toplantısının kararlarını da hatırlattı. Musa bey Bigiyef de *İl* gazetesinde "Daha önce yapılan işleri unutmamak lazım" başlıklı bir makale yazarak aynı fikri belirtmişti. Mahalli danışma toplantılarının yapılmasını takdim edenler de oldu.

Ufa'daki toplantının gerçekleşmesi ile milletin bir arzusu meydana çıkmış olacaktır. Fakat orada sadece mollalar katılacağı ve Departmanın sorularına sadece şeriat bakış açısından cevap vermeyi görüşeceği için meselenin milli ve siyasi yönleri

hakkında görüşmek üzere mutlaka aydınların, pedagogların ve gazetecilerimizin katılımıyla bir danışma toplantısı düzenlenmelidir. Eğer bu işi ancak parlamento grubu yapabiliyorsa o derhal bu işe girişmelidir. Eğer parlamento grubu bunu yapamıyorsa, milletin kendisi birini veya birkaç kişiyi görevlendirerek bu işi yapmaya gayret ederse iyi olur.

Meselenin büyük ehemmiyeti gün gibi açıktır. Bunun gibi büyük milli ve tarihi bir meseleyi hafife almak bizim için büyük eksiklik ve günah sayılacaktır. Bizim milli hayatımız sadece milli okullar sayesinde devam ediyor. Din ve dil okulda öğretiliyor. Namuslu ve imanlı her Müslümanın kendi mektep ve medreselerini canından daha değerli görmesi lazım gelir. Hükumetin mektep ve medreselerimize kötülük yapmayacağı, Ufa'da toplantı düzenlemeye izin vermesinden ve İçişleri Bakanlığında olacak toplantıya Müslümanlardan vekiller davet etmek istemesinden anlaşılıyor. Fakat her hâlükârda Müslümanların gafil ve gamsız kalmaları asla tasvip edilemez.

A.Battal

A. Battal, “Kineş Meclesenen Kararları”, *Mekteb*, 1/III (16 Sefer 1332 [1 Gıynvar 1913]), s. 11-13.

کیڭەش مجلسینڭ قرارلاری.

۹۰۵ نچی، ۹۰٦ نچی یللاردەغی حرکتلر، شاو ـ شولار اچندە بزدە بر آز قیملداغان، کشیگە ایيەروب بولسەدا، بزدە بر آز شاو- لاغان، حتی اوفاغە، پیتر بورغە، نیژنی گە جییلوب اسییزدلر باصاغان، لائحەلر توزگان، پلانلار قورغان، ئەللە نیندی عالی و اطرافلی قرارلار چغارغان ایدك. صوڭندن، وطنبزدە «طنچلاندرو»، عکس الحرکە دوری باشلانو بلەن بز بۇتونلەی یوموشاب کیتدك، طنلق و اویوشوقلققە بیرلدك. هر کم چن اخلاص بلەن اوزینڭ کۇنلك طۇرمشینە یوطیلوب کیتدی، یەشلردە درد، غیرت سوندی، آلارغە ئەللە نیندی بر تـۇرلی غمسزلك (آپاتیا) استیلا ایتدی. عمومی وملی مسئلەلردن قزق طابو، اول خصوصدە مذاکرە ایتو وفکر آلشو طوقتالدی. ۹۱۱ نچی یل مفتی یوبیلیی مناسبتیلە اوفاغە جییلوب بر دارالمعلمین ودارالمعلمات آچو حقندە سۇیلەشو، بلطر رامانفلار خاندان عالیسی بەیرەمی چۇرندە جییلشلار باصاب، گیمنازیەلر، سیمیناریەلر، طاغن ئەللە نیلر

آچارغه قرار بيروار بولوب اوزسه‌ده، آلاردن هيچ بر نتيجه چقمادی، قرارلار كاغد اوستنده قالدی، نطقلار وفكرلر هواغه اوچدی. ايندی بز شوندی زمانغه كيلدك، كه جييلش ديگان نه‌رسه‌لرنی صاغنوب سؤيله‌رگه‌گنه قالدی. روسلار هر يرده اسييزدلار ياصيلار، سؤيله‌شه‌لر و آڭلاشالار، اما بز اول اسييزدلردن‌ده بر چيتده قالابز، آلارغه قاطشميبز، اهميت بيرميبز. ياڭاغنه اوزدرغانبز ١٣ نچی يلده بولغان بييك اسييزدلرده تاتار قاتشقانی هيچ بولمادی ديسه‌ك، آرتق مبالغه ايتكان بولمابز.

مونه اوتكان يلنڭ آخرينه طابا مكتبلر مسئله‌سی قوزغالدی. مطبوعات گؤر كيلدی. جييلش ياصارغه ديمله‌ب يازدی. آخرده ١٠ نچی ديكابرده مفتی طرفندن اوفاده بر كيڭه‌ش مجلسی ياصالا ايكان ديگان خبر چقدی. بو مجلسكه چاقرلغان ملالارنڭ كوبيسی بولغه چقدی، اوفاغه باروب جيتدی. كينه‌تكنه «مجلس بولمی» ديگان خبر تارالدی. نهايت، مفتينڭ بولدرا ـ آلماغانی كيڭه‌ش مجلسن اوفادن كيتمی قالغان همتلی ١٥ ـ ١٦ ملا بولدردی. شول ١٥ ـ ١٦ كشی يانينه اوفا ملالاری وقاضيلار قوشلوب ١٤ ـ ١٥ نچی ديكابرلرده مجلس ياصالدی. مجلسنڭ قرارلاری گازيته‌لرده باصلوب‌دا چقدی.

اوّلا: شوندی طنلق واويوشقلق زماننده آندی بر جييلشنڭ (گرچه كيمچيلگی بولسه‌دا) ياصالووی ياڭا بر اش بولوب قالدی، خلقنڭ موكله‌نگان يؤره‌گينڭ بر آز جيلله‌نووينه سبب بولدی. ثانياً: شول ١٥ ـ ١٦ ملانڭ جيتزلگی، درحال مينيسترگه تيليگرام بيروب، جييلشغه رخصت چغارتولاری قزتلاماسلق بر اش توگل. ثالثا: بو كيڭه‌ش مجلسينڭ قرارلاری اساس جهتندن بيك مهم.

صابرانيه‌غه تورلی يرلرده‌گی اماملاردن ٤٠ ـ ٥٠ له‌ب لائحه كيلگان. كيڭه‌ش مجلسينه اشتراك ايتكان اماملر شول ٤٠ ـ ٥٠ لائحه اچندن صغوب آلوب، گازيته‌لرده باصلوب چقغان قرارنامه‌نی ترتيب ايتكانلر. ديمك، بو قرارلار شول ٢٠ ـ ٢٥ روحانينڭ‌غنه قرارلاری بولميچه، مجلسكه چاقرلغان وچاقرلماغان ١١٠ وبلكه آرتق روحانينڭ قرارلاری بولوب چغادر حتی ايسكيلك وكيريلك بله‌ن متهم بولغان طومسكی آخوندی، عناية الله قاضی كبی ذاتلاردا اوشبو قرارناماغه قوشلغانلار، دی تيك ٣ ـ ٤ ملادن كيلگان لائحه‌ده‌گنه بو قرارلارغه مخالف نه‌رسه‌لر كورلگان. اقليتنڭ‌ده اقليتی بولغان بو ئه‌ده‌ملرگه البته، ميزان قورولميدر. بعض گازيته‌لرده يازلووينه بناء روس عالی مكتبنده اوقوغان بر پيتربورغ ملاسی‌دا مدرسه‌لرده فن اوقوتوغه قارشی طاوش بيرگان ايمش. بو آرگيناللقنڭ سببن بز آڭلی آلمادق. البته هر حالده ارفا كيڭه‌ش مجلسينڭ قرارلاری، «دينی مدرسه‌لرده فن اوقو كيره‌كمی، يوقمی؟» ديگان مسئله‌نی شريعت نقطهٔ نظرندن آپ ـ آچق حل قيلوب بيردی. بو جييلشنی مهم بر تاريخی جييلش صانارغه وآنڭ قرارلارينه زور تاريخی معنا بيرورگه تيوش. «دينی مدرسه‌لرده دنياوی فنلر اوقو كيره‌كمی؟ ـ «كيره‌ك». دليل؟ ـ مونه سيڭا آيتلر، حديثلر، اجماع، تاريخ

وکیل‌چکلری تاراکفی. بو کونگه قدر بزنك محله اماملاربز شول مدرسه‌لردن بیتشه‌لر ایدی. اگر اول مدرسه‌لربز قانونلاشماو سببلی یوقفه چقسه‌لر، محله اماملار بز فایدان بینشورلر؟ بو مسئله‌نی اویلارغه بیك وقت؛ فرصتلارنی غنیمت بلورگه وکیل‌چکنی بر آز قابغرتورغه کیره‌ك.

مونه شوشی حاللرنی کوزده طوتوب ترویسکی تاتارلاری‌خاندان‌عالی رامانفلارنك ۳۰۰ یللق یوبیلیی مناسبتی بلهن، اوشبو الوغ وتاریخی واقعه‌نك یادکارینه اماملر بینشده‌ره طورغان حقوقلی بر «روحانی مدرسه» نیگزلهرگه قرار بیردیلر. شول فایدالی مؤسسه‌نی میدانغه چغارو اوچون برقامیتیت توز ولدی.

بومدرسه ترویسکی رایونی اوچون بیك مهم وفایدالی مؤسسه بولاچق. اوز تبعه‌سی تاتارلارنی‌هر برحقوقده تیگز صاناوچی‌حکومتبز اوزی اوچون‌ده، خلق اوچون‌ده فایدالی بولغان بو مدرسه‌نی نیگزلهرگه رخصت بیرر وترویسکی تاتارلاری‌ده آنی وجودکه چغارغه بار همت وغیرتلرن قزغانماسلار دیوب امید ایتله. بر جهتدن چیناونیق بولغان محله اماملرینك ترتیبلی «مسلمان روحانی مدرسه‌سنده» اوقوب، دنیا ونظاماتنی هم رسمی تلنی‌ده اویره‌نوب چغولاری حکومت ئوچون‌ده بیك زور فایدالار کیتره‌چك بیت. خیرلی ساعتده!

ع. بطال ـ ترویسکی.

A.Battal, “Kiñeş Meclésénéñ Kararları”, *Mekteb*, 1/III (16 Sefer 1332 [1 Gıynvar 1913]), s. 11-13.

905 nçé, 906 nçı yıllardagı hereketler, şau-şular éçénde béz de béraz kıymıldagan, kéşége iyerép bulsa da, béz de béraz şaulagan, hetta Ufaga, Peterburgka, Nijniyga cıyılıp syézdlar yasagan, lâihalar tözégen, planlar korgan, elle nindi gali ve etraflı kararlar çıgargan idék. Soñından, vatanıbızda “tınıçlandıru” gaks-ı el-hereke devéré başlanu bélen béz bötenley yomşap kitték, tınlık ve oyışıklıkka biréldék. Herkém çın ihlas bélen üzénéñ könlék tormışına yotılıp kitté. Yeşlerde de gayret sündé, alarga elle nindi bér törlé gamsézlék (apatiya) istila itte. Gomumi ve milli meselelerden kızık tabu, ul hosusta mözakere itü ve fikér alışu tuktaldı. 911 nçé yıl möfti yubiléyı mönesebeté ile Ufaga cıyılıp bér darélmögallimin ve darélmögallimat açu hakında söyleşü, bıltır Romanoflar hanedan-ı galisé beyremé çorında cıyılışlar yasap gimnaziyeler, séminariyeler, tagın elle niler açarga karar birüler bulıp uzsa da, alardan hiçbér netice çıkmadı. Kararlar kagıt östénde kaldı, notıklar ve fikérler havaga oçtı. İnde béz şundıy zamanga kildék ki, cıyılış digen nerselerné sagınıp söylerge géne kaldı. Ruslar her yirde syézdlar yasıylar, söyleşeler ve añlaşalar. Emma béz ul syézdlardan da bér çitte kalabız, alarga katışmıybız, ehemmiyet birmibéz. Yaña gına uzdırganıbız 13 nçé yılda bulgan böyék syézdlarda tatar katışkanı hiç bulmadı disek artık mübalağa itken bulmabız. Méne ütken yılnıñ ahırına taba mektepler meselesé kuzgatıldı. Matbugat gör kildé. Cıyılış yasarga dimlep yazdı. Ahırda, 1 nçé dikabrde möfti tarafından Ufada bér kiñeş meclésé yasala iken digen heber çıktı. Bu mecléske çakırılgan imamlarnıñ kübésé yulga çıktı, Ufaga barıp citté. Kinet kéne “Meclés bulmıy” digen heber taraldı. Nihayet möftinéñ buldıra almagan kiñeş meclésén Ufadan kitmi kalgan himmetlé 15-16 mulla buldırdı. Şul 15-16 kéşé yanına Ufa mullaları ve kazıyları kuşılıp 14-15 nçé dikabrlerde meclés yasaldı. Meclésnéñ kararları gezitelerde basılıp çıktı.

Evvelan: şundıy tınlık ve oyışıklık zamanında andıy bér cıyılışnıñ (gerçi kimçélégé bulsa da) yasaluı yaña bér éş bulıp kaldı, halıknıñ müklengen yöregénéñ béraz cillenüéne sebep buldı. Saniyen: şul 15-16 mullanıñ citézlégé derhal ministrga tiligram birép cıyılışka röhset çıgartuları kotlamaslık bér éş tügél. Salisen: bu kiñeş meclésénéñ kararları esas cihetten bik möhim.

Sobraniyege törlé cirlerdegé imamlardan 40-50 lep laiha kilgen. Kiñeş mecléséne iştirak itken imamlar şul 40-50 laiha éçénden sıgıp alıp, gezitelerde basılıp çıkkan kararnamené tertip itkenler. Dimek, bu kararlar şul 20-25 ruhanınıñ gına

kararları bulmıyça mecléske çakırılgan ve çakırılmagan 110 belki artık ruhaninıñ kararları bulıp çıgadır. Hetta iskélék ve kirélék bélen möttehem bulgan Tomskiy ahundı Ginayatullah kazıy kébi zatlar da oşbu kararnamege kuşılganlar di. Tik 3-4 mulladan kilgen laihada gına bu kararlarga mohalif nerseler kürélgen. Ekalliyetnéñ de ekalliyeté bulgan bu ademlerge elbette mizan korılmıydır. Begzé gezitelerde yazularına binaen rus gali mektebénde ukıgan bér Pitirburg mullası da medreselerde fen ukıtuga karşı tavış birgen iméş. Bu orginalléknéñ sebebén béz añlıy almadık. Elbette herhelde Ufa kiñeş meclésénéñ kararları "Dini medreselerde fen uku kirekmé yukmı?" digen meselené şerigat nokta-i nazarından ap-açık hel kılıp birdé. Bu cıyılışnı möhim bér tarihi cıyılış sanarga ve anıñ kararlarına zur tarihi megne birérge tiyéş. "Dini medreselerde dönyavi fenler uku kirekmé? – "Kirek". Delil? Méne siña ayetler, hedisler, icmag, tarih …

A.Battal, "İstişare Toplantısının Kararları", *Mekteb,* 1/III (16 Sefer 1332 [1 Ocak 1913]), s. 11-13.

1905-1906 yıllarının hareketliliği ve hayhuyu içinde biz de biraz kımıldamış, başkalarına özenerek de olsa biraz gürültü koparmış, hatta Ufa'da, Petersburg'da, Nijniy'da toplanıp kongreler yapmış, tasarılar hazırlamış, planlar yapmış, türlü iddialı ve etraflı kararlar vermiş idik. Sonra memlekette "yatıştırma", yani gerileme dönemi başlayınca biz iyice gevşedik, durgunluğa ve uyuşukluğa teslim olduk. Herkes hevesle kendi günlük hayatına daldı. Gençlerin de şevki söndü, onlara bir tür gamsızlık (apati) hakim oldu. Genel ve milli meselelere duyulan merak kayboldu, bu konuda yürütülen tartışmalar durdu. 1911 yılında müftünün jübilesi vesilesi ile Ufa'da toplanarak erkekler ve kadınlar için birer öğretmen okulu kurma konusu görüşülmüş, geçen sene Romanovlar hanedanının bayramı döneminde toplantılar yapılarak gimnazuymlar, öğretmen okulları ve türlü başka şeyler kurma kararları verilmiş olsa da, bunlardan bir sonuç çıkmadı. Kararlar kâğıt üzerinde kaldı. Konuşmalar ve fikirler buhar olup uçtu. Şimdi biz öyle bir dönemdeyiz ki eski toplantıları ancak hasretle anıyoruz. Ruslar her yerde toplantılar yapıyor, konuşuyor, anlaşıyorlar. Biz ise bu toplantıların da dışında kalıyoruz, bunlara katılmıyoruz ve önemli görmüyoruz. Yeni tamamladığımız 1913 senesinde gerçekleşen büyük toplantılara Tatarlar hiç katılmadı desek abartmamış oluruz. Geçen senenin sonlarına doğru okullar meselesi ortaya sürüldü. Basında büyük görültü koptu. Toplantı yapılmasını savunan yazılar yazıldı. Sonunda 10 Aralıkta müftü tarafından Ufa'da bir müşavere toplantısı yapılacakmış haberi çıktı. Toplantıya davet

edilen din görevlilerin çoğu yola çıktı ve Ufa'ya ulaştı. Birdenbire "toplantı olmayacakmış" haberi yayıldı. Nihayet müftünün yapamadığı istişare toplantısını Ufa'da kalan 15-16 gayretli molla yaptı. Bu 15-16 kişiye Ufa molları ve kadıları da katılarak 14-15 Aralıkta istişare toplantısı düzenlendi. Bu toplantıda alınan kararlar gazetelerde yayımlandı.

Birincisi, böyle durgun ve uyuşuk bir dönemde böyle bir toplantının (noksanları olsa bile) yapılması yeni bir olay oldu. Milletin ağırlaşmış ruhunu biraz hafifletti. İkincisi, şu 15-16 mollanın çevikliğini, derhal bakana telgraf çekerek toplantı için izin almalarını kutlamak gerekir. Üçüncüsü, bu istişare toplantısında alınan kararlar esasen çok mühimdir.

Dini İdareye farklı bölgelerdeki din görevlilerinden 40-50 civarında tasarı gelmiş. Toplantıya katılan din görevlileri bu 40-50 tasarının içeriğini süzerek, gazetelerde yayınlanmış olan kararnameyi düzenlemişler. Demek ki bu kararlar sadece 20-25 din görevlisinin kararı olmayıp, toplantıya davet edilen ve edilmeyen 110 veya daha fazla din görevlisinin kararlarıdır. Hatta eskilik ve gericilikle suçlanan Tomsk ahundu İnayetullah kadı gibi şahıslar da bu kararnameyi tasvip etmiş diyorlar. Sadece 3-4 mollanın tasarısında bu kararnameye muhalif olan hususlar görülmüş. Azınlığın da azınlığı olan bunlara tabii ki dikkat edilmez. Gazetelerde yazıldığına göre Rus yüksek okulunda eğitim görmüş olan bir Petersburglu molla da medreselerde fen bilimleri okutulmasına karşı oy vermişmiş. Bu orijinalliğin sebebini biz anlayamadık. Herhalde Ufa istişare toplantısının kararları "Dini medreselerde fen bilimlerini okutmak gerekli midir?" sorusuna şeriat açısından açık bir cevap verdi. Bu toplantıyı mühim tarihi toplantılardan saymak ve onun kararlarına büyük tarihi anlam yüklemek gerekir. "Dini medreselerde dünyevi bilimlerin okutulması gerekli midir? – Gereklidir". Delil? İşte sana ayetler, hadisler, icma, tarih….

IV. 1914 Yılında Yıldız Gazetesi'ndeki Yazıları

A. Battal, "İctimagıy Eşlerde Kusurlarımız", *Yoldız*, No:1101, (25 Sefer 1332 [10 Gıynvar 1914), s. 1.

A. Battal, “İctimagıy éşlerde kusurlarımız”, *Yoldız*, No:1101, (25 Sefer 1332 [10 Gıynvar 1914), s. 1.

İnsan üzéñéñ tabigaté buyınça cıyılıp, cemaget reüéşénde yeşerge mecbür. Cıyılıp yeşegende insanlarnıñ kara-karşı vazıyfaları, ihtıyacları ve urtak éşleré bula. Şunlıktan bér ferdnéñ dönyada iké törlé vöcudı bar diler. Üz aldına vöcudı, cemagettegé vöcudı. Bu helde insan yalnız üz menfegaté, üzéñéñ şehsi faydaları tugrısında gına tügél, belki éçénde yeşemekte olduğu insanlarnıñ, yagni “cemagetnéñ” menfegatleré tugrısında da uylarga mehkümdér. Filhakika, heyetnéñ megnelé buluı, şöhret ve yahşı ad kazanu, şul cemagettegé vöcudnıñ megnelenüé, kiñeyüé ve üsüé arkasında gına bulırga mömkindér.

Bér millet éçénde ictimagıy éşlerge ehemmiyet birüçéler ve şul yulda hézmet ve himmet kürsetüçéler kübéygen sayın ül millet-cemegatlernéñ mekamı küteréle ve dönyadagı segadeté artadır. Cemaget goméré dönya goméré kader ozıın bulganlıktan, ictimagıy éşler hakında fikér yörtüçéler, tabigıy ul cemegatnéñ hezérgé ehvalé tugrısında gına tügél kileçegé tugrısında da uylarga mecbür bulalar.

Bér milletnéñ ferdleré tik üzleréñéñ şehsi menfagetlerén géne uylap gomumi ve ictimagıy éşlerge ehemmiyet birmese, üzéñéñ gadeti könlék tormışına yotılıp, cemegattegé vöcudén ve üzéñéñ şul cemegatten bér egza ikenlégén onıtsa, cemegat éşleré éçéne üzéñéñ şehsi intrigaların kitérép katıştırıp, ul éşlernéñ kitéşéne, terakki itüéne tormoz salsa, bu millet elbette perevézge töşken çébén kébék, bér yirde çebelenép toraçak ve beşeriyet éçénde kürenéklé ve maktaulı urnın totu şerefene asla nail bulmayaçak.

Béz mösélman-tatarlar, elbette bér cemegat indé. Monda şöphe yuk. Monı Rizaéddin hezret “Selime”néñ kahramanından da bik matur itép söylete. Lekin béz péşép ve adem retlé oyışıp bétmegen bér cemegat idék. Béz cemegat namazın béle idék. Dini hissiyatımızga tukıngan çakta gayret bélen sikérép tora idék. Fekat béz üzémézneñ bér cemegat buluımızını, üzémézge küre ictimagıy éşleréméz bulganlıknı gakıl ve fikér bélen töplé reüéşte añlap bétérép, bér plan bélen, bilgélé bér idéa küzetép hereket ite bélmi idék. Béznéñ hemme éşleréméz ittifakıy, tesadüfi reüéşte meydanga kile ve şulay uk ittifak, tesadüf ve tekdir irké bélen cimérélép te kite idé. Cemegat éşleré hakında adem akıllı añlaşu, söyleşü, bilgélé bér karar çıgarıp şunı buldıru yulında sebat ve metanet kürsetü bézde yuk idé. Cemegat hadimleré ve gomumi müesseseler de bézde yuk idé. Halkımız gayet vakçıl, kıska nazarlı, tél bistesé ve hodbin idé.

“Tercéman”nıñ 25 yıl buyınça kıçkıruı ve üz aramızdan çıkkan publitsist ve möherrirlerneñ merhemetséz reüéşte tenkidé arkasında béz bér dereceye kader cemegat éşlerénden kızık taba başladık. Cemgıyetler açkan buldık, cıyılışlar yasap ictimagıy meseleleréméz tugrısında söyleşken buldık. Begzı bér zatlarımız üzlerén cemegat hézmeténe hasr itken kébi buldılar. Lekin bolar hemmesé “eshab-ı Kehf“ yokısından uyangandan soñgı kirélü ve küzlerné ugalau kabiléndén géne ikenlégé bik açık küréldé. Elé bézde haman da cemegat menfegatén tiyéşénçe añlap, milletnéñ hel ve istikbaléne iman ve igtikat itép éş kılu bézde yuk disek artık mübalağa itken bulmamız. Niçémeniçe ret cıyıldık, söyleşték, şauladık, kararlar birdék. Lekin hiçbérsénde söbat ve gayret bélen heyerlé ve megnelé bér netice tudıra almadık. Béz haman da teklid bélen géne éş kılamız, haman da hissiyet kızuı bélen géne “göj” itép kuzgalabız da, gakıl, fikér ve söbat kirek yirde “şap” itép yıgılamız. Béznéñ buldırırga cilkéngen éşleréméz bik küp buldı. Alar indé matbugatımızda méñ ret sanaldılar. Min alarnı bu urında yañadan sanap mersiye ukırga télemim.

Küpten tügél bötén Rusya mögallimlerénéñ syézdı bulıp uzdı. Béz üzéméz “mektep ve medrese meselesé béznéñ öçén heyat ve memat meselesé” digen bulamız. Şuşı könlerde alarnıñ yazmışları hel kılınırga tora, hökümet alarga mahsus zakonlar çıgarırga cıyına. Helbuki Rusyanıñ 6-7 méñ teglıym ordusu bér yirge cıyılıp uku éşleré, mektep meseleleré hakında mözakere iteçek bulganda, béznéñ rus efkar-ı gomumiyesé aldına garız kılınacak hiçbér matlabımız hezérlenmegen idé. Béz haman da şul Gogolnéñ Plyuşkını kébék çüprek-çaprak, kün kisekleré, daga sınıkları, tutıkkan kadaklar cıyu bélen ugraşamız.

Béz haman da üz maksadlarımızını elle nindi télenü, soranu yulı bélen alırga uylıymız. Efkar-ı gomumiyege te’sir itü, gomumi agımnı üz yagımızga borırga tırışu kébék möhim çaralarnı béz bélmiméz, bélérge télemiméz. F.K. efendénéñ didégé kébi, béznéñ elle nindi havada oçıp yörgen bér takım bilgélenép, süretlenép yitmegen arzularımız bar. Emma alarnı bér şekélge kuyu, alarga bér forma birü, tiyéşlé vakıtında yalt ittérép meydanga salu öçén béz bér de borçılmıymız. “Millet goméré dönya goméré kader ozın” didék, emma béz milletnéñ ihtıyacları hakında iké yıl, iké ay aldan da hezérlene almıymız. Béznéñ mektep hakındagı milli ihtıyaclarımızını Gayse mirza cenapları eytép birdé. Hiç şöphe yuktır ki, anın garız kılgan talepleré bötén millet taleplerénden gıybaret. Tatar milleté - Rusya mösélmanları elbette şunı télidér. Lekin méskén millet şul téleklerén aldan kaygırtıp, hezérlep tiyéşlé urnına tekdim itüden géne gaciz. Bu béznéñ ictimagıy éşlerdegé kusurumızdan başka bér nerse tügéldér.

A. Battal, "Toplumsal İşlerde Kusurumuz", *Yıldız*, No: 1101, (25 Sefer 1332 [10 Ocak 1914), s. 1.

İnsan tabiatı icabı toplaşarak, bir cemaat şeklindé yaşamaya mecburdur. Toplu olarak yaşadıklarında insanların birbirlerine karşı vazifeleri, ihtiyaçları ve ortak işleri olur. Bu sebeple bir ferdin dünyada iki çeşit varlığı olur derler: kendi başına ve toplumdaki varlığı. O halde insan sadece kendi menfaati ve kendi şahsi faydaları doğrultusunda değil, belki içinde yaşamakta olduğu insanların, yani toplumun menfaatleri hakkında da düşünmek zorundadır. Gerçekten hayatın anlamlı olması, şöhretin ve iyi adın kazanılması, ancak toplumdaki varlığın anlam kazanması, genişlemesi ve gelişmesi ile mümkündür.

Bir milletin içinde toplumsal işlere ehemmiyet verenler ve bu yolda hizmet ve himmet edenler çoğaldıkça o milletlerin ve toplumların derecesi yükselir ve dünyadaki saadeti artar. Toplumun yaşamı dünyanın yaşamı kadar uzun olduğu için, toplumsal işleri düşünenler, tabii ki, o toplumun sadece şimdiki hali hakkında değil, geleceği hakkında da düşünmeye mecbur olurlar.

Bir milletin fertleri sadece kendi menfaatlerini düşünerek umumi ve toplumsal işlere önem vermezlerse, kendilerinin sıradan günlük yaşamlarına dalarak, toplumdaki varlıklarını ve toplumun bir ferdi olduklarını unuturlarsa, toplumsal işlerin içine kendi entrikalarını katarak bu işlerin gidişatına, gelişmesine engel koyarlarsa, o millet elbette örümcek ağına düşen sinek gibi aynı yerde debelenip duracak ve insanlık içinde seçkin ve saygın bir yer tutma şerefine asla nail olmayacaktır.

Biz Müslüman Tatarlar tabii ki bir toplumuz. Bunda hiç şüphe yok. Bunu Rizaeddin hazret *Selime* [adlı romanının] kahramanından da çok bir güzel şekilde söyletiyor. Fakat biz olgunlaşmış ve doğru dürüst bir şekil almış bir toplum değildik. Biz cemaat namazını biliyorduk. Dini hissiyatımıza dokunulduğunda gayret ile yerimizden zıplıyorduk. Fakat biz bir toplum teşkil ettiğimizi, kendimize göre toplumsal işlerimizin olduğunu akıl ve fikir ile türlü yönlerden kavrayıp, belli bir plana göre, belli bir gayeyi gözeterek hareket etmeyi bilmiyorduk. Bizim bütün işlerimiz rastgele, tesadüfi bir şekilde meydana gelir ve aynı şekilde rastlantı, tesadüf ve talih sonucunda bozulup giderdi. Toplumsal işler hakkında doğru dürüst anlaşmak, konuşmak, belli bir karara varıp bunu gerçekleştirme yolunda sebat ve metanet göstermek bizde yoktu. Toplum işleri ile ilgilenen faaliyet adamları ve umumi müesseseler de bizde yoktu. Halkımız küçük işlerle uğraşan, dar görüşlü, lafazan ve bencildi.

"*Tercüman*"ın 25 sene boyunca süren feryadı ve kendi içimizden çıkan gazeteci ve yazarların acımasız eleştirileri sayesinde biz biraz toplum işlerine ilgi duymaya başladık. Birkaç dernek açmış bulunduk, toplantılar yaparak toplumsal meselelerimiz hakkında biraz konuşmuş olduk. Bazı şahıslarımız kendilerini toplum hizmetine adar gibi oldu. Fakat bütün bunların sadece "Ashab-ı Kehf" uykusundan uyandıktan sonraki gerinme ve gözleri ovuşturma türünden şeyler olduğu çok açık anlaşıldı. Bizde hala toplum menfaatlerini gerektiği gibi kavrayıp, milletin bugünü ve geleceğine itikat ederek iş yürüten kimse yoktur desek fazla mübalağa etmemiş oluruz. Kaç defa toplandık, konuştuk, gürültü kopardık, kararlar verdik. Fakat hiçbirinde sebat ve gayret ile hayırlı ve anlamlı bir netice çıkaramadık. Biz hala taklit ile iş yapıyoruz. Hala hissiyat ateşi ile ayağa fırlıyoruz ve akıl, fikir ve sebatın gerektiği yerde "şak" diye düşüyoruz. Bizim yapmaya yeltendiğimiz işler çok oldu. Bunları basınımız binlerce defa saydı. Ben bunları burada tekrar ederek mersiye okumak istemiyorum.

Geçenlerde tüm Rusya öğretmenler kongresi gerçekleşti. Biz hep "Mektep ve medrese meselesi bizim için hayat memat meselesidir" deriz. Şu günlerde bunların kaderi tayin edilmek üzere. Hükümet bu konuda özel kanunlar kabul etmeyi planlıyor. Hâlbuki Rusya'nın 6-7 binlik talim ordusu bir yere toplanarak eğitim işleri, mektep meseleleri hakkında görüşürken, bizim Rus kamuoyuna arz edecek hiçbir talebimiz hazır edilmemişti. Biz ancak Gogol'un Plyuşkin'i gibi çul çaput, deri parçası, kırık nal, paslı çivi toplamakla uğraşıyoruz.

Biz hala kendi maksatlarımıza dilenme yoluyla ulaşmayı tasarlıyoruz. Kamuoynu etkilemek, genel akışı kendi tarafımıza çevirmeye çalışmak gibi önemli çareleri biz bilmiyoruz, bilmek de istemiyoruz. F. K. beyin dediği gibi, bizim bir takım havada uçuşan, henüz belli bir şekil almamış olan arzularımız var. Fakat biz bunları bir şekle sokmak ve gerektiği zaman anında ortaya koyabilmek için hiç de telaşlanmıyoruz. " Toplumun yaşamı dünyanın yaşamı kadar uzun" dedik. Amma biz milletin ihtiyaçları konusunda iki sene, iki ay önceden bile hazırlanamıyoruz. Bizim mektep konusundaki milli ihtiyaçlarımızı Gaysa (İsa) mirza cenapları söyledi. Hiç şüphe yoktur ki onun talepleri tüm milletin taleplerinden ibarettir. Tatar milleti, Rusya Müslümanları, tabii ki bunu istiyorlar. Fakat zavallı millet bu isteklerini önceden hazırlayıp gerektiği yere takdim etmekten aciz. Bu bizim toplumsal işlerdeki kusurumuzdan başka bir şey değildir.

A. Battal

A. Battal “Fehrelbenat Hanım Söleymaniye Hozurında”, *Yoldız*, No:1110, (10 Rebigılevvel 1332 [24 Gıynvar 1914]), s. 2-3.

رسول و قرآن.

(مولد بەيرەمى حرمتينە)

يۇى ايدى كوكده «قۇياش» بركون؛ فارانغى تۇن ايدى،
قورقنج، بەمسز، كۆكلسز، بيك طنجسز كون ايدى،
يولده يۇرگان يولچيلر بولدن آداشقانلر ايدى،
يۇلداغانلر تۇرلى تۇش برلەن صانامغانلر ايدى،
پادشاهلر عسكرى دشمان يلۇب قرغان ايدى،
سودا گرلر آنهمى طاقه آلشدرغان ايدى...
كوب كشى جولان صانوب، ياتگلش، قزن صوبغان ايدى،
پاكه ئولگانگه صاناب تراى كومۇب قويغان ايدى.
هر كشى آزغان، جقيدن يراغلاغان ايدى،
كوزلرى هر نەرسەگه پاكگلش قاراب شاشقان ايدى.
برده ياقتى يوق ايدى، اوط ـ غەم تمام سونگان ايدى،
بردەگى هر بر كشى ئولەمس بۇرۇن ئولگان ايدى.
يوق ايدى كوكده قۇياش بر كون؛ فارانغى تۇن ايدى،
قورقنج، بەمسز، كۆكلسز، بيك طنجسز كون ايدى.
شول وقت طوغدى شرقدن يالطراب طورغان «قۇياش» ـ
يالقۇدى، يافتردى دنيا «حق رسول»، «قرآن» طوغاج!..

جمال‌الدين بەرمايچى.

رسمى بر جمعيت ايكن.

(مولد بەيرەمى حرمتينە)

يۇى ايدى كوكده «قۇياش» بر كون؛ فارانغى تۇن ايدى،
قورقنج، بەمسز، كۆكلسز، بيك طنجسز كون ايدى،
يولده يۇرگان يولچيلر بولدن آداشقانلر ايدى،
يۇلداغانلر تۇرلى تۇش برلەن صانامغانلر ايدى،
پادشاهلر عسكرى دشمان يلۇب قرغان ايدى،
سودا گرلر آنهمى طاقه آلشدرغان ايدى...
كوب كشى جولان صانوب، ياتگلش، قزن صوبغان ايدى،
پاكه ئولگانگه صاناب تراى كومۇب قويغان ايدى.
هر كشى آزغان، جقيدن يراغلاغان ايدى،
كوزلرى هر نەرسەگه پاكگلش قاراب شاشقان ايدى.
برده ياقتى يوق ايدى، اوط ـ غەم تمام سونگان ايدى،
بردەگى هر بر كشى ئولەمس بۇرۇن ئولگان ايدى.
يوق ايدى كوكده قۇياش بر كون؛ فارانغى تۇن ايدى،
قورقنج، بەمسز، كۆكلسز، بيك طنجسز كون ايدى.
شول وقت طوغدى شرقدن يالطراب طورغان «قۇياش» ـ
يالقۇدى، يافتردى دنيا «حق رسول»، «قرآن» طوغاج!..

جمال‌الدين بەرمايچى.

غازى خبرلر

ماكيدونيه اختلالچيلرى ـ «ر. اس.» گازيتەسينه آتينادن خبر بيرەلر. بو كونلرده استانبول پاينده ثروكيه ويلايەرينه

خدمت اوچون پيشەگان عسكرلرنك مو بليزانسيه حقنده پاسالغان باكاپلان بوينچه طوتيلاچغن اعلام قيلدى.

عسكر بلو آراسنده سۇيقلنگان خبرلرگه فارغانده، صوڭغى كونلرده پاپونيەده پاموياتا كابينەسى تۇشروب، كابينەنك ڤيس كاروللى نيزائوچى تحت رياستنده ياكا كابينيت ياصلر اوچون حركت باشلانغان.

ليما ـ پيروداكى جمهوريتينك رئيسى اختلالچيلر بلەصوغشغانى وقتنده اسير توشكن. اختلالچيلر جمهوريت رئيسينك اسراين آلمان وقتنده بيك فاتى صوغشلر بولمان وشول صوغشده باش وزير هم عسكريه وزيرى ڤيزلگانلر. اختلالچيلرك ياسلغانلرنن طليب ديوران سرايىنى آلماغه، ياكا حكومت تأسيس ايتو چارەلرينه كرشكان.

صوڭغى خبرلرگه فارغانده، سرايەمجوم ٢٣ نجى غيندە ايرتەگى ساعت دورت يارەمده باشلانغان. عسكرلر خلقه جيلوارغه ايرك بيرمس اوچون هواغه آتغانلر. بر كشى ڤونزلگان. شهرده بيك طور غلبان باشلانغان. بانكەلرهم ياگار يانلر يابلغانلر. جمهوريت رئيسى اسير آلنغچ، كالبيانوغه كيتزلگان. اول پيروداندن بۇتۇنلەى فولاچى.

بوخاريست ـ گرېتسيەنك ولى عهدى يونده كلوب بيتدى وڤاگرالە رومينەنك شاهزادەسى هم وزيرلر طرفندن فارشى آلندى. صوڭرە اول باش وزير، پاشقه طۇز درجەلى كشيلر هم ميثروپوليت حضورينه باردى.

صوفيه ـ راديسلاڤوف هم طۇنچى على مأمورلرنك اشلرن تڤكشرو وآنده‌ضى اداره اشلرن ترتيبكه صالورغه چاروەلر طابو اوچون غرى فرا كيەنه كيتدىلر.

ريم ـ ديپوتاتلر پالاتاسينه طرابلسنى هم آنادولرنى اشغال ايتو رياشقه بين‌الملل واقعەلر سببلى طۇنلغان مصارفنك حسابى تقديم ايتلدى، بارمصارف ١١٤٩٠٧٥٧٠٥٦٤ ليرا بولغان.

غازى خبرلر

ماكيدونيه اختلالچيلرى ـ «ر. اس.» گازيتەسينه آتينادن خبر بيرەلر. بو كونلرده استانبول پاينده ثروكيه ويلايەرينه خدمت اوچون پيشەگان عسكرلرنك موبليزانسيه حقنده پاسالغان باكاپلان بوينچه طوتيلاچغن اعلام قيلدى.

عسكر بلو آراسنده سۇيقلنگان خبرلرگه فارغانده، صوڭغى كونلرده پاپونيەده پاموياتا كابينەسى تۇشروب، كابينەنك ڤيس كاروللى نيزائوچى تحت رياستنده ياكا كابينيت ياصلر اوچون حركت باشلانغان.

ليما ـ پيروداكى جمهوريتينك رئيسى اختلالچيلر بلەصوغشغانى وقتنده اسير توشكن. اختلالچيلر جمهوريت رئيسينك اسراين آلمان وقتنده بيك فاتى صوغشلر بولمان وشول صوغشده باش وزير هم عسكريه وزيرى ڤيزلگانلر. اختلالچيلرك ياسلغانلرنن طليب ديوران سرايىنى آلماغه، ياكا حكومت تأسيس ايتو چارەلرينه كرشكان.

صوڭغى خبرلرگه فارغانده، سرايەمجوم ٢٣ نجى غيندە ايرتەگى ساعت دورت يارەمده باشلانغان. عسكرلر خلقه جيلوارغه ايرك بيرمس اوچون هواغه آتغانلر. بر كشى ڤونزلگان. شهرده بيك طور غلبان باشلانغان. بانكەلرهم ياگار يانلر يابلغانلر. جمهوريت رئيسى اسير آلنغچ، كالبيانوغه كيتزلگان. اول پيروداندن بۇتۇنلەى فولاچى.

بوخاريست ـ گرېتسيەنك ولى عهدى يونده كلوب بيتدى وڤاگرالە رومينەنك شاهزادەسى هم وزيرلر طرفندن فارشى آلندى. صوڭرە اول باش وزير، پاشقه طۇز درجەلى كشيلر هم ميثروپوليت حضورينه باردى.

صوفيه ـ راديسلاڤوف هم طۇنچى على مأمورلرنك اشلرن تڤكشرو وآنده‌ضى اداره اشلرن ترتيبكه صالورغه چاروەلر طابو اوچون غرى فرا كيەنه كيتدىلر.

ريم ـ ديپوتاتلر پالاتاسينه طرابلسنى هم آنادولرنى اشغال ايتو رياشقه بين‌الملل واقعەلر سببلى طۇنلغان مصارفنك حسابى تقديم ايتلدى، بارمصارف ١١٤٩٠٧٥٧٠٥٦٤ ليرا بولغان.

پاننده بر برسينه دشمان ايكى آمتلل كشى مقتول بولدى. سيناتور تيبودور ماڤرارارى جيكلدېلر. گينيرال زامبور ماڤرارارى غالب بولوب، اوزلرن جمهوريتينك باشنده طورووچيلر، ديب اعلان ايتديلر.

بيرلين ـ رايخستاگ مجلسينه هواده اڭ چو حقنده قانون لائحەسى تقديم ايتلدى. آگا فارغانده اڭچولر بل آبرادر ومادر آچو ياشغه بيرادرەخصوصى رخصت بلگه، اڭ چارەسز مساعده قيلنورغه تيبش. آبرادر ومادر آچو اوچون ده رخصت آلورغه كيرەك، حكومت هواده اڭچو اشلرينه دائر مؤسسەلرى اوز قولينه آلا آلاچق. هواده اڭچودن خلقه كيل طۇرغان ضرر تولەنورگه وضرر كيتزگان كشيلرگه قانون بوينچه جزا بيرلورگه تيبش.

رايخستاگ كاميسيەسى جاموسلق حقنده‌ضى قانون لائحەسن فارغاندن صوڭره اوڭچو اشلرگه قرار بيردى: وطنى صاغلاو اوچون اعمالى بولغانلغن، عسكر حقنده حربى آچارلى هر تورلى بازوبار ياشغه نەرسەلر ياصغون طۇنلورغه تيبش. حكومت عسكر حقنده‌ضى هيرارلى بازوچيلرغه‌ده جاموسلق خصوصنده‌ضى قانون بلن جزا بيرونى معقول كورگان ايدى. كاميسيه آنى رد ايتدى.

پودژيت كاميسيەسنده بحريه وزيرى نيرپيس ياشغه مملكتلرده گيرمانيەنك فارغانده فيلو اوچون كوبرك مصارف طۇنلغانن اعلام قيلدى. آتاك سۇيلەينه فارغانده صوڭغى بيش يل اچنده گيرمانيەنك فيلو مصارفن ٥٥ ميليون غه كونەرگان، ڤه شول وقت اچنده آنگليه ڤكيلى ٦٠ ميليونى صاناماغانده‌ده ٢١٦ ميليون، روسيه ١٤٣ ميليون، روسيه ٣٠٢ ميليون كونەرگان. مجلسده استانس ميكرتار فانه گوفنك سۇيلەينه فارغانده صوڭغى يللرده آنگليه هم گيرمانيه حكومتلرى آراسنده‌ضى مناسبتلرنك ياخشيلانا تو ڤكانلگى آڭلاشلا.

طوركيه ـ پودژيت كاميسيەسنده عسكرى آرتلرو حقنده‌ضى پلانى كيچكدرو وطنى صاغلارغه كيمەيلك كيترمسى، ديپ حكومتكه ياصلغان زاپروس مذاكره‌گه قويلغان وقتده عسكريه وزيرى دائمى استانبولە ياپتاق بار ايكن. جمله‌دن برسى: محمود امعد افندى، خاتون ـ فز حركتينه بيك خبر خواهانه قارى، دى. خاتون ـ فز حركتى باشلاتو بلن، آگا فارغى حركت‌ده بيك جدى صورتده باشلانغان. خواجەلر وبيك كوب فەسليلر بوخاتون ـ فز حركتينه بيك يامان قارىلر ايكن. «فادينلر دنياسى» نه فارسى آلارنك «سبيل الرشاد» اسملى اورگنارى بار ايمكن. بو «سبيل الرشاد» استانبولە برزنك «دين ومعيشت» اورنن طۇزا، آنده، خاتونلر حربنى وباشقه مدنى واجتماعى حركتلرگه فارغى اقراط يۇراق مقاللر يازيلا ايكن. «سبيل الرشاد» اسمى چغورلەن، رشيد فاضيلنك اولغيو زور ـ تالەء، اوقوچان تاتار فزلرينه فارغى يازغان يامان افتراسى حقنده صوڭرادم. رشيد افندينك «سبيل الرشاد» ده آندى بر نەرسه يازـ غانلغى رامت، اول يازووى فخر البنات خانم استانبولە ياشده ياصلغان ايكن. رشيد فاضيلنك اول يازووى چغچاق، فخر البنات خانم وآندەضى بەش تاتارلر همەسى بر رديەيازوب، «طنين» گازيتەسنده ياصلر ـ مقچى بولغانلر. لكن تۇرك اوغلرندن بعضلرى: «بۇلاى رديەيازو مونده، احتمال، بر تورلى فتنه ونشوبشكه سبب بولور؛ سز اينده‌ى رديەنى تۇرك گازيتەلرنده يازـ ميەجه، روسيەده‌ضى تاتار گازيتەلرنده‌گنه يازدرگز!» ديب كيڭەش بيرولرى سببلى، رديەنى گازيتەگه بيرمى فـالغانلر. اول كتابده رشيد افندى مصرفه كيتكان واول مقالەسى اوزى كيتكچ چغقان.

فخر البنات خانمنك ڤەيتووينه كوره، استانبولده دارالفنون بنامنده آچنا صاين خاتون ـ فزلرفه مخصوص قونفرانس بيرلە، آنده «تۇرك بوردى» تيرمينه جيبلغان ايرارده ليكسيەلر اوقيلر، خاتون ـ فزلر بيتلرن فاضلەميچه طلكلاب اوط‌ورالر ايكن.

فخر البنات خانم «قادينلر دنياسى» ژورنالنده اوزى‌ده كوب نەرسەلر يازغان، تاتارلرنك عائلە ملاحظەسن، برده‌گى خاتون ـ فز احوالن تۇركارگەطانتورغه طرفدار. فخر تۇرك خاتونلرن روسيەگه چاغرغان. فخر البنات خانمنك ترغيب ايتووى سببلى كوب تۇرك خاتونلرى بزنك آرامزده سياحت ايتو فكرينه كيلگانلر. حتى «تۇرك اوجاغى» جمعيتى روسيەگه بر خاتون ـ فز هيئتى بيبەرورگه قرار بيرگان.

استانبولده كوب خاتونلر واپرلر، خاتون ـ فزلرنك آڭسز وفاپالى طور ولرندن مملكت وطن اوچون كوب ضرر لر طوغانلغن بيك ياخشى آڭلاغانلر واول سبلى بوطرلرده قيملى جمازلر باندرلدى.

پوت پريئس ـ (گاينده)، گانابوا پاننده بر برسينه دشمان ايكى آمتلل كشى مقتول بولدى. سيناتور تيبودور ماڤرارارى جيكلدېلر. گينيرال زامبور ماڤرارارى غالب بولوب، اوزلرن جمهوريتينك باشنده طورووچيلر، ديب اعلان ايتديلر.

بيرلين ـ رايخستاگ مجلسينه هواده اڭچو حقنده قانون لائحەسى تقديم ايتلدى. آگا فارغانده اڭچولر بل آبرادر ومادر آچو ياشغه بيرادرەخصوصى رخصت بلگه، اڭ چارەسز مساعده قيلنورغه تيبش. آبرادر ومادر آچو اوچون ده رخصت آلورغه كيرەك، حكومت هواده اڭچو اشلرينه دائر مؤسسەلرى اوز قولينه آلا آلاچق. هواده اڭچودن خلقه كيل طۇرغان ضرر تولەنورگه وضرر كيتزگان كشيلرگه قانون بوينچه جزا بيرلورگه تيبش.

رايخستاگ كاميسيەسى جاموسلق حقنده‌ضى قانون لائحەسن فارغاندن صوڭره اوڭچو اشلرگه قرار بيردى: وطنى صاغلاو اوچون اعمالى بولغانلغن، عسكر حقنده حربى آچارلى هر تورلى بازوبار ياشغه نەرسەلر ياصغون طۇنلورغه تيبش. حكومت عسكر حقنده‌ضى هيرارلى بازوچيلرغه‌ده جاموسلق خصوصنده‌ضى قانون بلن جزا بيرونى معقول كورگان ايدى. كاميسيه آنى رد ايتدى.

پودژيت كاميسيەسنده بحريه وزيرى نيرپيس ياشغه مملكتلرده گيرمانيەنك فارغانده فيلو اوچون كوبرك مصارف طۇنلغانن اعلام قيلدى. آتاك سۇيلەينه فارغانده صوڭغى بيش يل اچنده گيرمانيەنك فيلو مصارفن ٥٥ ميليون غه كونەرگان، ڤه شول وقت اچنده آنگليه ڤكيلى ٦٠ ميليونى صاناماغانده‌ده ٢١٦ ميليون، روسيه ١٤٣ ميليون، روسيه ٣٠٢ ميليون كونەرگان. مجلسده استانس ميكرتار فانه گوفنك سۇيلەينه فارغانده صوڭغى يللرده آنگليه هم گيرمانيه حكومتلرى آراسنده‌ضى مناسبتلرنك ياخشيلانا تو ڤكانلگى آڭلاشلا.

طوركيه ـ پودژيت كاميسيەسنده عسكرى آرتلرو حقنده‌ضى پلانى كيچكدرو وطنى صاغلارغه كيمەيلك كيترمسى، ديپ حكومتكه ياصلغان زاپروس مذاكره‌گه قويلغان وقتده عسكريه وزيرى دائمى استانبولە ياپتاق بار ايكن. جمله‌دن برسى: محمود امعد افندى، خاتون ـ فز حركتينه بيك خبر خواهانه قارى، دى. خاتون ـ فز حركتى باشلاتو بلن، آگا فارغى حركت‌ده بيك جدى صورتده باشلانغان. خواجەلر وبيك كوب فەسليلر بوخاتون ـ فز حركتينه بيك يامان قارىلر ايكن. «قادينلر دنياسى» نه فارسى آلارنك «سبيل الرشاد» اسملى اورگنارى بار ايمكن. بو «سبيل الرشاد» استانبولە برزنك «دين ومعيشت» اورنن طۇزا، آنده، خاتونلر حربنى وباشقه مدنى واجتماعى حركتلرگه فارغى اقراط يۇراق مقاللر يازيلا ايكن. «سبيل الرشاد» اسمى چغورلەن، رشيد فاضيلنك اولغيو زور ـ تالەء، اوقوچان تاتار فزلرينه فارغى يازغان يامان افتراسى حقنده صوڭرادم. رشيد افندينك «سبيل الرشاد» ده آندى بر نەرسه يازـ غانلغى رامت، اول يازووى فخر البنات خانم استانبولە ياشده ياصلغان ايكن. رشيد فاضيلنك اول يازووى چغچاق، فخر البنات خانم وآندەضى بەش تاتارلر همەسى بر رديەيازوب، «طنين» گازيتەسنده ياصلر ـ مقچى بولغانلر. لكن تۇرك اوغلرندن بعضلرى: «بۇلاى رديەيازو مونده، احتمال، بر تورلى فتنه ونشوبشكه سبب بولور؛ سز اينده‌ى رديەنى تۇرك گازيتەلرنده يازـ

حالگه بيك فايغرالر، آندن قوطلونك چاـ ولرن بيك طۇيغوب ازيلير ايكن.

فخر البنات خانمنك «قادينلر دنياسى»نه يازغانلغى حقنده سوز چغاچ، آنك چمله روزغه اويلاغان ژورنالى ايسكه تۇشدى ده، اول‌ه قده صۇرايدم. فخر البنات خانم ئملى اول فكردن واز كچمه‌گان، حتى استانبولده بعض تاتار گنتلرى ومقتدر تۇرك خانمـ لرينك چغارماغى ژورنالنده يازشدوغه وعده‌لرين آلوب قايغان. بيك حاضرگى كونده خاتون ـ فزغه مخصوص ايكى ژورنالك دوام اينه آلووى حقنده‌غه بر آز شبهه‌لنه، «اگر سۇيهيمكه» ژورنالى ياشرسه، بلكه مين چغارمى‌ده قالورمن» ديسز. فخر البنات خانم بوژورنالنى چغاـ روزغه قرار بيرسه، بيك جدى روشده طۇنورنورغه وآنى چغارو اوچون اوزى دائمى طورور اوچون فزلنه كوچوب كيلورگه اوبلى و: «ژورنالك مادى ياغى ياشده» اوق ياغشى تأمين اينلەجك» دى. واقعاً فخر البنات خانم كبى عالمه ومقتدره هم خلقنز آراسنده محترم ومعتبر بر خانم اداره اينكن خاتون ـ فز ژورنالينك رواج ومۇفقيت طالبووى بيك اميدليزر.

ع. بطال.

رسول و قرآن.

(مولد بەيرەمى حرمتينە)

يۇى ايدى كوكده «قۇياش» بر كون؛ فارانغى تۇن ايدى،
قورقنج، بەمسز، كۆكلسز، بيك طنجسز كون ايدى،
يولده يۇرگان يولچيلر بولدن آداشقانلر ايدى،
يۇلداغانلر تۇرلى تۇش برلەن صانامغانلر ايدى،
پادشاهلر عسكرى دشمان يلۇب قرغان ايدى،
سودا گرلر آنهمى طاقه آلشدرغان ايدى...
كوب كشى جولان صانوب، ياتگلش، قزن صوبغان ايدى،
پاكه ئولگانگه صاناب تراى كومۇب قويغان ايدى.
هر كشى آزغان، جقيدن يراغلاغان ايدى،
كوزلرى هر نەرسەگه پاكگلش قاراب شاشقان ايدى.
برده ياقتى يوق ايدى، اوط ـ غەم تمام سونگان ايدى،
بردەگى هر بر كشى ئولەمس بۇرۇن ئولگان ايدى.
يوق ايدى كوكده قۇياش بر كون؛ فارانغى تۇن ايدى،
قورقنج، بەمسز، كۆكلسز، بيك طنجسز كون ايدى.
شول وقت طوغدى شرقدن يالطراب طورغان «قۇياش» ـ
يالقۇدى، يافتردى دنيا «حق رسول»، «قرآن» طوغاج!..

جمال‌الدين بەرمايچى.

ئۇرلى خبرلر

قاناتلى چانا ـ سويش كانالن فازغان مهندسنك اوغلى، گرانى بيرترام ايسكەسى، آيرو پلانلر شيكلى فانالى بر چانا اختراع قيلغان. چانا، ساعتينه آلتمش ميل قدر مسافەنى قطع قيلا آلادر.

آنسترياده ـ صادوڤا باننده پاريزدن كيل طورغان ايكسپريس پويزدى ايل ڤياندەن كيل طورغان ئوندى اوق پويزد برلشكانلر. اون سيكز ڤاگون واينلغان. سيكز كشى اولگان، يكرمى كشى اغير جروح بولغانلر.

شۇيتساريەده ـ زور بر بانكه شاـ رلغان. بالبتسه بانكەنك كاسبرن توفيق ايشەرگه كيلگان ايكن، كاسبير بوتى سيزوب اوز اوزن آتوب اولدرگان.

طاعون (چوما) خسته‌لغى ـ سردنديب آتاونه كولومبو نام شهره چوما خسته‌لغى باشلانغان. حاضرگه آلتى كشى اولگان.

اولم جزاسى ـ بيرلين شهرنده ابكى خاتونه اولم جزاسى ايل حكم ايتكانلر. بونلردن بريسى فاين آنامن، بريسى ايرن اوتركان ايكن.

راك خسته‌لغى ـ بيلگيەده ڤا كوبس هم روفار اسملى دوكتورلر بونلن برليكه آى مقدم، راك آورووينه مبتلا بولغان ايكى خاتونى، رادى چومرى ايل ذوالاب تيام تراتكانلر، لكن بو ترلنو بيك قيمتكه

A. Battal "Fehrélbenat Hanım Söleymaniye Hozurında", *Yoldız*, No:1110, (10 Rebigılevvel 1332 [24 Gıynvar 1914]), s. 2-3.

Küpten tügél üz yomışım bélen Meskeüge bargan idém, anda Fehrélbenat hanım Söleymaniyenéñ yaña gına İstanbuldan kaytıp Meskeüde mulla G. Şemsétdinof hanesénde tuktaganlıgın işéttém.

Fehrélbenat hanım vakıtıyla Orénburg duhovnıy sobraniyesénde bér möddet egzalık itken, zamanına küre terakkiperver ve fikr-é selim iyesé golamamızdan, Nijniy imamı Helil hezret Söleymaniném refikası ve hezér de vegazleré ile megruf yeş imam Gabdullah efendéném validesédér. Fehrélbenat hanım irte kalem totkan hatınlarımızdan Galimetélbenat Biktimériyenéñ hemşerisi bulıp, üzéném de "Mokraz-ı et-Tegassup" isémlé eseré ve başka matbug bérniçe eserleré bardır. Küpten tügél Fehrélbenat hanımnıñ hatın-kızlarga mahsus "Analar" isémlé bér jurnal çıgarırga uylaganlıgı da gezitelerde yazılgan idé. Oşbu tesadüften istifade itép Fehrélbenat hanım kébi gıylmé ve fikré ile béznéñ tatar hatın-kızları arasında bik sirek oçrıy torgan bér hanım ile mosahebe itü miném öçén bik metlup idé. Mulla Gabdullah efendéden üténüém buyınça, oşbu hezretnéñ hanesénde Fehrélbenat hanım miné üz hozurına kabul itép, sohbeté ile möşerref kıldı. Fehrélbenat hanım bundan dürt ay élék üz mehdümé Gabdullah efendé ve Alma-Ata baylarından Gabdélveli İshakof ile beraber Törkiyege kitken idé. Mezkür iké efendé hacga kitkende, Fehrélbenat hanım İstanbulda kalgan. Soñra Gabdullah efendéler İstanbulga kaytıp, Yavrupa seyeheténe kitkenler. Fehrélbenat hanımga Törkiye paytehété İstanbulda öç ay yarım torırga turı kilgenlékten, ul anda töréklerném irlerénden ve hatın-kızlarından bik küp meşahir bélen tanışkan. Bik küp gailelerge kérép töréklerném éçké tormışların ve uzgınçı seyyehke kürénmi torgan küp ehvallerén añlagan.

Hanım İstanbuldan bik yahşı te'sir algan, seyeheténden ve İstanbulda uzdırgan könlerénden bik memnun.

Fehrélbenat hanım kübrek hatın-kız arasında uzdırganlıktan, miném ikénçé söalém törék hatın-kızlarınıñ hezérgé helleré hakında buldı. Hanımnıñ eytüénçé, töréklerde gaile tormışı bik naçar, irler teülékném iñ küp öléşén kahvehanelerde uzdıralar. Hatınları moñayıp ve zarıgıp alarnı kötéler. Gailede ölfet, ittifak ve kiñeş bélen éş kılu bér de yuk iken.

Süzné hicap meseleséne küçérdék. Mısırda elle kayçan kuzgalgan, bézde indé metlupça hel kılınıp bargan hicap meselesé Törkiyede ciddi reüéşte yaña gına başlangan

iken. (Kasım Bek Eminnéñ törékçege tercéme kılıngan “Tehrirél-mer’e”se monnan 3-4 yıl élék genç törékler hökümeté tarafından mosadare itélgenlégé, hicapnı yaklauçı Ferid Vecdi eseré bulgan “el-Mer’etél Möslime”néñ “Mösélman kadını” isémé bélen tercéme itélép Törkiyede makbuliyetke kiçkenlégé Törkiye hellerén ézerleüçélerge meglümdér). Fehrélbenat hanımnıñ eytüénçé, törék hatınlarınıñ bik küpleré çarşau astında yörüden tuyganlar, yöz perdesénéñ bétüén, hicapnıñ şergıy dairede géne kaluın ve gomumen hatınlarga hörriyet birélüné bik téliler iken. Hezér İstanbulda “Mudafaga-i hokuk-ı nisvan” (hatın-kız hokukın himaye itü) cemgıyeté nigézlengen. Bu cemgıyet nizamnamelé-nilé resmi bér cemgıyet iken. Cemgıyet “Kadınlar dönyası” isémlé bér jurnal çıgara, jurnalda gél hatın-kızlar yaza, mönesebet çıkkan sayın hatın-kız menfegatén ve hokukın himaye ve mudafaga itéler iken. Bu cemgıyet jurnal çıgaru bélen géne iktifa itmiçe, hatın-kız arasına megarif taratu öçén de tırışa. Şul maksad ile mektepler aça, kitaplar tarata iken. Dehi bu cemgıyet, törék flotınıñ köçeyüéne de yerdem ite ve şunıñ öçén iganeler de cıya iken. Havada oçkan “Belkıys” hanım şul cemgıyet egzalarından di. Yene cemgıyet hatınlarga mahsus bér magazin açıp, anıñ hemme hademesén hatın-kızlardan kuymakçı. Mondan maksad törék hatın-kızların éşke öyretü di. (Lekin hanımnıñ süzlerénden añlaşıluına küre bu cemgıyet hatınlarga hörriyet alu yulında gayet tedrici ısul bélen bara iken, çönki açılacak magazinnıñ aluçıları da hatın-kızlar gına bulacak di. Hökümeté islamiyelé, şeyhélislamlı-felenlé bulgan memlekette elbette bik saklık bélen hereket iterge turı kile torgandır. Hanımnıñ eytüénçe, hatın-kız hörriyetén yaklauçı olug irler de İstanbulda baytak bar iken. Cömleden bérsé: Mehmüt Esged efendé, hatın-kız hereketéne bik heyérhahane karıy di. Hatın-kız hereketé başlanu bélen, aña karşı hereket de bik ciddi sürette başlangan. Hucalar ve bik küp fesléler bu hatın-kız hereketéne bik yaman karıylar iken. “Kadınlar dönyası”na karşı alarnıñ “Sebilürreşad” isémlé organları bar iken. Bu “Sebilürreşad” İstanbulda béznéñ “Din ve megıyşet” urnın tota, anda hatınlar hörriyeté ve başka medeni ve ictimagıy hereketlerge karşı ifrat pıçrak mekaleler yazıla iken. “Sebilürreşad” isémé çıgu bélen, Reşid kazıynıñ oşbu jurnalda, ukıgan tatar kızlarına karşı yazgan yaman iftirası hakında soradım. Reşid efendénéñ “Sebilürreşad”da andıy bér nerse yazganlıgı rast, ul yazuı Fehrélbenat hanım İstanbulda çakta basılgan iken. Reşid kazıynıñ ul yazuı çıkkaç, Fehrélbenat hanım ve andagı yeş tatarlar hemmesé bér reddiye yazıp “Tanin” gezitesénde bastırmakçı bulganlar. Lekin törék oluglarından begzıları: “Bolay reddiye yazu monda ihtimal, bér törlé fétne ve teşvişke sebep bulır, sez indé reddiyené törék gezitelerénde yazmıyça, Rusiyedegé tatar gezitelerénde géne

yazdırıñız!" dip kineş birüleré sebeplé, reddiyené gezitege birmi kalganlar. Ul könlerde Reşid efendé Mısırga kitken ve ul mekalesé üzé kitkeç çıkkan.

Fehrélbenat hanımnıñ eytüéne küre, İstanbulda darélfönün binasında atna sayın hatın-kızlarga mahsus konférans biréle. Anda "Türk yurdu" tireséne cıyılgan irler de léktsiyeler ukıylar, hatın-kızlar bitlerén kaplamıyça tıñlap utıralar iken.

Fehrélbenat hanım "Kadınlar dönyası" jurnalında üzé de küp nerseler yazgan, tatarnıñ gaile tormışın, bézdegé hatın-kız ehvalén töréklerge tanıtırga tırışkan. Hem törék hatınların Rusiyege çakırgan. Fehrélbenat hanımnıñ tergıyp itüé sebeplé küp törék hatınları béznéñ aramızda seyehet itü fikéréne kilgenler. Hetta "Türk ocagı" cemgıyeté Rusiyege bér hatın-kız heyeté yiberérge karar birgen.

İstanbulda küp hatınlar ve irler, hatın-kızlarnıñ éşséz ve kapalı torularından memleket ve vatan öçén küp zararlar tuganlıgın bik yahşı añlaganlar ve ul helge bik kaygıralar, andan kotılunıñ çaraların bik tırışıp ézliler iken.

Fehrélbenat hanımnıñ "Kadınlar dönyası"nda yazganlıgı hakında süz çıkkaç, anıñ çıgarırga uylagan jurnalı iske töşté de ul hakta soraştım. Fehrélbenat hanım elé ul fikérden vaz kiçmegen, hetta İstanbulda begzı tatar yégétleré ve moktedir törék hanımlarınıñ çıgaraçak jurnalda yazışırga vegdelerén alıp kaytkan. Tik hezérgé könde hatın-kızga mahsus iké jurnalnıñ devam ite alu hakında gına béraz şöphelene, "Eger "Söyémbike" jurnalı yahşırsa, belki min çıgarmıy da kalırmın" didér. Fehrélbenat hanım bu jurnalnı çıgarırga karar birse, bik ciddi reüéşte totınırga ve anı çıgaru öçén üzé daimi torır öçén Kazanga küçép kilérge uylıy ve : "Jurnalnıñ maddi yagı baştan uk yahşı temin itéleçek" di. Vakıygan Fehrélbenat hanım kébi galime ve moktedire hem halkımız arasında möhterem ve mogteber bér hanım idare itken hatın-kız jurnalınıñ revaç ve muvafakiyet tabu bik ömétlédér.

A. Battal

A. Battal "Fahrülbanat Hanım Süleymaniye Huzurunda", *Yıldız*, No:1110, (10 Rebiyülevvel 1332 [24 Ocak 1914]), s. 2-3.

Geçenlerde kendi işlerim ile Moskova'ya gitmiştim. Orada Fahrülbanat Hanım Süleymaniye'nin daha yeni İstanbul'dan döndüğünü ve Moskova'da molla G. Şemseddinof hanesinde kaldığını duydum.

Fahrülbanat Hanım vaktiyle Orenburg Dini İdaresinin bir müddet üyesi olan, dönemine göre terakkiperver ve fikr-i selim sahibi ulemamızdan Nijniy imamı Halil hazret Süleymani'nin refikası, şimdi ise vaazları ile maruf genç imam Abdullah Beyin validesidir. Fahrülbanat Hanım erken kalem tutan hanımlarımızdan Alimetülbanat Pekdemiriye'nin hemşerisi olup, kendisinin de "Mukraz-ı el-Taassup" adlı eseri ve başka yayımlanmış olan birkaç eseri bulunmaktadır. Geçenlerde Fahrülbanat Hanımın kadınlara mahsus "Analar" adında bir dergi çıkarmayı düşündüğünü gazeteler yazmıştı. İşbu tesadüften istifade ederek Fahrülbanat Hanım gibi ilim ve fikir açısından bizim Tatar kadınları arasında çok nadir görülen bir hanım ile sohbet etmek benim için çok matlup idi. Molla Abdullah beyden ricam üzerine işbu hazretin hanesinde Fahrülbanat Hanım beni kendi huzuruna kabul ederek sohbeti ile müşerref etti. Fahrülbanat Hanım bundan dört ay önce kendi mahdumu Abdullah bey ve Alma-Ata zenginlerinden Abdülveli İshakof ile beraber Türkiye'ye gitmişti. Mezkur iki efendi hacca gittiklerinde Fahrülbanat Hanım İstanbul'da kalmış. Sonra Abdullah beyler İstanbul'a dönüp Avrupa seyahatine çıkmışlar. Fahrülbanat Hanım Türkiye payitahtı İstanbul'da üç buçuk ay kaldığı için orada Türklerin erkeklerinden ve kadınlarından birçok ünlü kişi ile tanışmış. Birçok aileyi ziyaret ederek Türklerin iç hayatlarını ve gelip geçen seyyaha gözükmeyen birçok durumlarını kavramış.

Hanım İstanbul'da çok iyi izlenimler edinmiş, seyahatinden ve İstanbul'da geçirdiği günlerden pek memnun.

Fahrülbanat Hanım zamanını daha ziyade kadınlar arasında geçirdiğinden benim ikinci sorum Türk kadınların şimdiki durumları hakkında oldu. Hanımın dediğine göre Türklerde aile hayatı pek kötü, erkekler günün büyük bir kısmını kahvehanelerde geçirirlermiş. Hanımları hüzün içinde dört gözle onları beklerlermiş. Ailede dostluk, görüş birliği ve birbirine danışarak hareket etme pek yokmuş.

Örtünme meselesini ele aldık. Mısır'da çoktan beri gündeme gelen, bizde ise arzu edilen bir şekilde çözümlenmekte olan örtünme meselesine Türkiye'de ciddi bir şekilde daha yeni el atılmış. (Kasım Bek Emin'in Türkçeye tercüme edilen *Tahrirü'l-*

Mer'e eserinin bundan 3-4 sene önce Genç Türkler hükumeti tarafından müsadere edildiği, örtünmeyi savunan Ferit Vecdi'nin eseri olan *el-Mer'etü'l-Müslime'*nin "Müslüman Kadın" adı ile tercüme edilerek Türkiye'de kabul gördüğü Türkiye ahvalini takip edenlere malumdur). Fahrülbanat Hanımın dediğine göre Türk kadınlarının çoğunluğu çarşaf ile gezmekten bıkmışlar, yüz örtmenin kalkmasını, örtünmenin sadece devlet dairelerinde kalmasını ve genel olarak kadınlara hürriyet verilmesini çok istiyorlarmış. Şimdi İstanbul'da "Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan" (kadınlar hukukunu himaye) cemiyeti kurulmuş. Bu cemiyet nizamnameli resmi bir cemiyetmiş. Cemiyet *Kadınlar Dünyası* adında bir dergi de yayımlıyormuş. Dergide hep kadınlar yazıyormuş, her vesileyle kadınların menfaatini ve hukuklarını himaye ediyorlarmış. Bu cemiyet sadece dergi yayınlamak ile yetinmeyerek kadınlar arasında maarifi yaymak için de çaba gösteriyormuş, bu amaçla okullar açıyor, kitaplar dağıtıyormuş. Yine bu cemiyet Türk donanmasının güçlenmesine de yardım ediyor ve bunun için yardım paraları topluyorlarmış. Gökyüzünde uçan Belkıs hanım bu cemiyetin üyelerindenmiş. Yine bu cemiyet kadınlara mahsus bir mağaza açarak oradaki bütün çalışanların kadın olmasını sağlamak istiyormuş. Bunun amacı Türk kadınlarını çalışmalarını sağlamakmış (Fakat Fahrülbanat Hanımın söylediklerinden anlaşıldığına göre bu cemiyet kadınlara hürriyet kazandırmak yolunda gayet tedrici yöntemle ilerliyormuş, çünkü açılacak mağazanın müşterileri de sadece kadınlar olacakmış. Hükumet-i İslamiyeli, Şeyhu'l-İslamlı bir memlekette tabii ki çok dikkatli hareket etmek icap eder. Hanımın dediğine göre, İstanbul'da kadınlar hürriyetini savunan yüksek konumlu erkeklerin sayısı da epey çokmuş. Bunlardan biri olan Mahmut Esad Efendi, kadınlar hareketine çok hayırhahlıkla yaklaşıyormuş. Kadınlar hareketi başlar başlamaz buna karşı hareket de çok ciddi bir şekilde başlamış. Hocalar ve pek çok fesliler bu kadınlar hareketine çok olumsuz bakıyorlarmış. *Kadınlar Dünyası'*na karşı bunların *Sebilürreşad* adında yayın organları varmış. Bu *Sebilürreşad* İstanbul'da bizim *Din ve Maişet* dergisi konumundaymış. Burada kadınlar hürriyeti ve başka medeni ve toplumsal hareketlere karşı son derece karalayıcı makaleler çıkıyormuş. *Sebilürreşad* konu edilince Reşit kadının bu dergide tahsilli Tatar kızları konusunda yazdığı kötü iftirası hakkında sordum. Reşit efendinin *Sebilürreşad'*da böyle bir şey yayımladığı doğru, o yazı Fahrülbanat Hanım İstanbul'da iken basılmış. Reşit kadının bu yazısı çıkınca Fahrülbanat Hanım ve orada bulunan genç Tatarların hepsi bir reddiye yazarak *Tanin* gazetesinde bastırmak istemişler. Fakat Türk büyüklerinden bazıları: "Böyle reddiye yazmak burada bir tür fitne ve teşvişe sebep olur, siz reddiyeyi Türk gazetelerinde değil,

Rusya'daki Tatar gazetelerinde yayımlayın!" diye tavsiyede bulunmuşlar. Bu sebeple reddiyeyi gazeteye vermemişler. O günlerde Reşit kadı Mısır'a gitmiş ve söz konusu makalesi o gittikten sonra basılmış.

Fahrülbanat Hanımın dediğine göre, İstanbul'da darülfünun binasında her hafta kadınlara mahsus konferanslar veriliyormuş. Orada "Türk Yurdu" etrafında toplanan erkekler de ders veriyorlarmış, kadınlar yüzlerini kapatmadan dinliyorlarmış.

Fahrülbanat Hanım *Kadınlar Dünyası* dergisine kendisi de çok sayıda yazılar yazmış, Tatarların aile hayatını, bizim kadınların durumunu Türklere tanıtmaya çalışmış. Bir de Türk kadınları Rusya'ya davet etmiş. Fahrülbanat Hanımın isteklendirmesinin etkisiyle birçok Türk kadını bizim memleketimize seyahat etmeyi akıllarına koymuşlar. Hatta "Türk Ocağı" cemiyeti Rusya'ya bir kadınlar heyeti göndermeye karar vermiş.

İstanbul'da pek çok kadın ve erkek, kadınların işsiz ve kapalı bir halde hayat sürdürmesinin memleket ve vatana çok zarar getirdiğini çok iyi anlamışlar, bu duruma çok üzülüyorlar ve bundan kurtulmanın yollarını arıyorlarmış.

Fahrülbanat hanımın *Kadınlar Dünyası*'nda yazdıklarından söz açılınca onun çıkarmak istediği dergiyi hatırladım ve bu konuda sorular sordum. Fahrülbanat Hanım hala o fikirden vazgeçmiş değil, hatta İstanbul'da bazı Tatar delikanlıları ve yetenekli Türk hanımlarından çıkacak dergiye yazı göndermeleri konusunda sözlerini de almış. Sadece bugün kadınlara mahsus iki derginin devam edip edemeyeceği konusunda biraz şüpheleri var. "Eğer *Süyümbike* dergisi daha iyi bir konuma gelirse belki ben dergi çıkarmam" diyor. Fahrülbanat Hanım dergiyi çıkarmaya karar verdiği takdirde bu işe çok ciddi olarak girişmeyi ve bunun için Kazan'a taşınmayı düşünüyor ve: "Derginin maddi yönü başlangıçtan itibaren iyi temin edilecek" diyor. Gerçekten Fahrülbanat Hanım gibi bilgili, yetenekli ve halkımız arasında saygınlığı olan bir hanımın idaresinde çıkacak olan bir kadın dergisinin revaçta olacağı ve başarı kazanacağı konusunda pek ümitli olabiliriz.

A. Battal

A. Battal, “Misır”, *Yoldız*, No:1295, (21 Zölhicce 1332 [28 Oktyabr 1914]), s. 2.

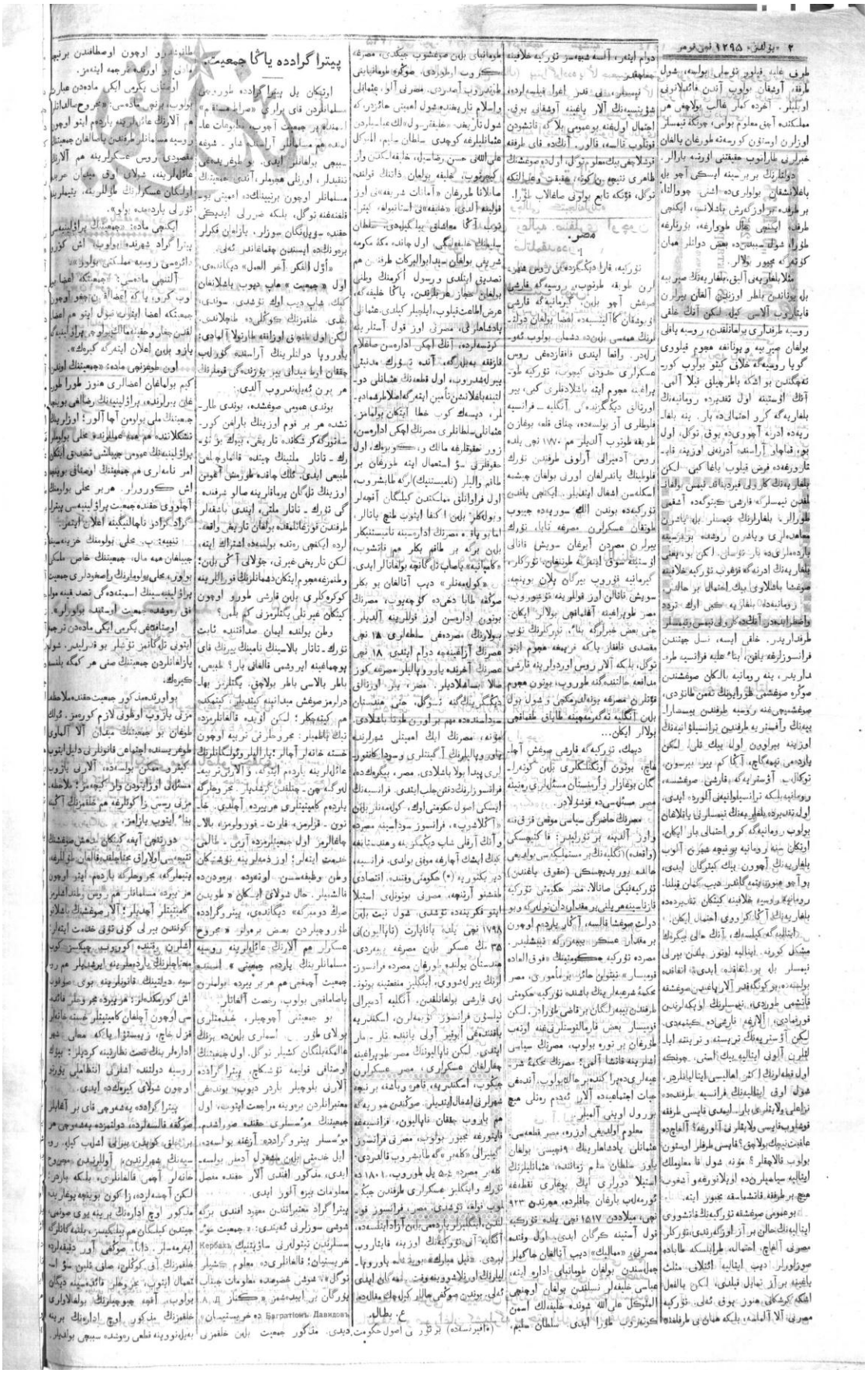

A. Battal, “Misır”, *Yoldız*, No: 1295, (21 Zölhicce 1332 [28 Oktyabr 1914]), s. 2.

Törkiye Kara diñgezdegé rus şeherleren tupka totıp, Rusiyege karşı sugış açu bélen, Girmaniyege karşı oyışkan koalitsiyede egza bulgan deületlernéñ hemmesé bélen de doşman bulıp eüéréldé. Vakıygan indé Kavkazdagı rus gaskerleré hududnı kiçép Törkiye tupragına höcüm ite başladıkları kébi, Yir urtalık diñgézéndegé Angliya-Frantsiya flotları az bulsa da, Çanak kalga bugazın tupka totıp aldılar hem 1770 nçé yılda rus admiralı Orlof tarafından törék flotınıñ yandırılgan urnı bulgan Çişme iskelesén işgal ittéler. İkénçé yaktan Törkiye de bundan élék Süriyede cıyıp totkan gaskerlerén Misırga taba, törék yirlerén Misırdan ayırgan Süveyş kanalı östéne sevk iterge totıngan. Törékler Girmaniya korıp birgen plan buyınça Süveyş kanalın üz kullarına töşérép Misır tupragına agılmakçı bulalar iken. Hetta begzı heberlerge binaen, töréklernéñ töp maksadı Kavkaz yeki Kırımga höcüm itü tügél, belki alar rus ordularına karşı mudafaga haleténde géne torıp, bötén höcüm kuvetlerén Misırga yüneldérmekçé ve şul yul bélen Angliya tegermeçéne tayak tıkmakçı bulalar iken…

Dimek Törkiyege karşı sugış açkaç bötén ütkénlekleré bélen küterélgen bugazlar ve Ermenstan meseleleré reténe Misır meselesé de kuşıladır.

Misırnıñ hezérgé seyesi mevkigé kızık kına ve üz aldına bér törlédér. Faktiçéskiy Angliyanıñ bér möstemlekesé buldıgı helde yuridiçéskiy Törkiyenéké sanala. Misır hökümeté Törkiye kaznasına her yılnı bér mikdar dan’ tülerge ve bu deület sugışa kalsa añar yerdem öçén bér mikdar gasker yiberérge tiyéşlédér. Misırda Törkiye hökümeténéñ “Fevkalade komissarı” titulın haiz bér memurı, Misır mehkeme-i şergıyeleréñéñ başında Törkiye hökümeté tarafından yiberélgen bér kazıy toradır. Lekin komissar begzı formalnostlarnı gına ütep torgan bér türe bulıp, Misırnıñ seyesi éşleréne katışa almıy. Misırnıñ mehkeme-i şergıyeleré de perakende bér helde bulıp andagı heyat-ı ictimagiyede alar adem retlé hiçbér rol uynıy almıylar.

Meglüm uldıgı üzere, Misır kıytgası Gosmanlı padişahlarınıñ 9 nçısı bulgan Yavız Soltan Selim zamanında, Gosmanlılarnıñ istila devérleré iñ yugarı noktaga ürmelep bargan çaklarda, hicretten 923 nçé, milattan 1517 nçé yılda Törkiye kul astına kérgen idé. Ul vakıtta Misırnı “Memalik” dip atalgan hakimler cömlesénden bulgan Tumnabay idare ite. Gabbasi helifeler nesélénnen bulgan Öçénçé el-Mütevekkil gala Allah şunda helifenéñ isémén küterép tora idé. Soltan Selim Tumanbay ile sugışıp ciñdé, Misırga kérép utırdı. Soñra Tumanbaynı tündérép astırdı. Misırnı alu Gosmanlı ve islam tarihında şul ehemiyeté haizdır, ki şul tarihta “Helifetürresül”lék Gabbasilerden

Gosmanlılarga küçté. Soltan Selim el-Mütevekkil gala Allahnı hösné rizasıyla helifelékten vaz kiçértép, helife bulgan zatnıñ kulında saklana torgan “Amanat-ı Şerife”né üz kulına aldı. “Helife”né İstanbulga kitértép aña megaşlık bilgéledé. Soltan Selimnéñ helifelégé ul çakta Mekke-i Mökereme şerifé bulgan Seyyid Ebelbereket tarafından hem tesdıyk itéldé ve resüle ekremnéñ vatanı bulgan Hicaz gareplerénden yaña helifege garız-ı itaget kılıp ilçéler kildé. Gosmanlı padişahları Misırnı üz kul astlarına kértseler de anın éçké idaresén saglam kazıkka beylerge, anda törék medeniyeté yirleştérép, ul kıytganıñ Gosmanlı deületéne baglanışın temin iterge asla tırışmadılar disek küp hata itken bulmamız. Gosmanlı soltanları Misırnıñ éçké idaresén zur hokuklarga malik ve kübrek ul hokuklarnı su-ı istigmal ite torgan bér takım valiler (naméstnik)lerge tapşırıp, ul feravanlık memleketten kilgen akçalar ve bülekler bélen iktifa itép tınıç yatalar. Emma bu yakta Misırnıñ idareséne naméstniklar bélen bérge bér takım bekler hem katışıp, “kompaniya” yasap télegençe bolgatalar idé. “Kölemenler” dip atalgan bu bekler soñga taba dehi de köçeyép, Misırnıñ bötén idaresén üz kullarına aldılar. Bolarnıñ Misırdagı soltanları 18 nçé gasırnıñ azagınaça devam itté. 18 nçé gasırnıñ ahırında Yavrupalılar Misırga küz sala başladılar. Misır Yér urtalık diñgézénde géne tügél, hetta Hindistan seüdesénde de möhim bér urın tota başladı. Méne Misırnıñ iñ ehemmiyetlé şeherlerénde Yavrupalılarnıñ agéntları ve seüde kontorları peyda bula başladı. Misır bigrek de Frantsuzlarnıñ dikkatén celép itté. Frantsiyenéñ iské ısul hökümeté ük Kölemenler bélen “añlaşıp” Frantsuz seüdeséne Misırda ve anıñ arkılı Şap diñgézéne ve Hidistanga kiñ işék açarga muvafık buldı. Frantsiya diréktoriya hökümeté vakıtında iktisadi tıkşınu artınca Misırnı böténley istila itü fikéréne de töşté. Şul niyet bélen 1797 nçé yılda Bonapart (Napoléon)nı 35 méñ gasker bélen Misırga yiberdé. Hindistan yulında torgan Misırda frantsuzlarnıñ yirleşüé ingliz menfegaténe böténley karşı bulganlıktan Angliya admiralı Nélson frantsuz köymelerén İskenderiye yakınındagı Ebukir avılı yanında tar-mar itté. Lekin Napoléonnıñ Misır tupragına çıgargan gaskerleré Misır gaskerlerén ciñép İskenderiye, Kahire ve başka bérniçe şeherlerné işgal ittéler. Soñınnan Süriyege hem barıp çıkkan Napoléon Frantsiyege kaytırga mecbur bulıp Misırnı frantsuz giniralı Kleberge tapşırıp kaldırdı. Kleber Misırda 4-5 yıl torıp 1801de törék ve ingliz tarafından ciñélép kulga töşté. Misır frantsuz kulından inglizler yerdemé bélen azad itélse de, Angliya anı Törkiyenéñ üzéne kaytarıp birdé. “Nil-i Möbarek” buyında Yavrupalılarnıñ urınlaşuına vakıt yitmegen idé elé. Bundan soñgı heller kileçek mekalede.

A. Battal

A. Battal, "Mısır", *Yıldız*, No:1295, (21 Zilhicce 1332 [28 Ekim 1914]), s. 2.

Türkiye Karadeniz'deki Rus şehirlerini topa tutarak Rusya'ya karşı savaş açınca Almanya'ya karşı toplanan koalisyonda üye olan devletlerin hepsi ile düşman oldu. Gerçekten şimdi Kafkasya'daki Rus askerleri hududu geçerek Türkiye topraklarına hücum etmeye başladıkları gibi, Akdeniz'deki İngiltere-Fransa donanmaları biraz da olsa Çanakkale boğazını topa tuttular ve 1770 yılında Rus amirali Orlov'un Türk donanmasını ateşe verdiği yer olan Çeşme limanını işgal ettiler. Diğer taraftan Türkiye de bundan önce Suriye'de tuttuğu askerlerini Mısır'a doğru, Türk topraklarını Mısır'dan ayıran Süveyş kanalına doğru sevk etmeye başlamış. Türkler, Almanların yaptıkları plana göre Süveyş kanalını kendi ellerine geçirerek Mısır topraklarına doğru ilerlemek istiyorlarmış. Hatta bazı haberlere göre Türklerin esas amacı, Kafkasya'ya veya Kırım'a saldırmak değil, belki Rus ordusuna karşı sadece savunma halinde kalarak, tüm hücum kuvvetlerini Mısır'a doğru yönlendirmek ve böylece İngilizlerin planını bozmak istiyorlarmış...

Demek Türkiye'ye karşı savaş başladıktan sonra bütün keskinliği ile meydana çıkan Boğazlar ve Ermenistan meselelerine bir de Mısır meselesi eklenmiştir.

Mısır'ın şimdiki siyasi mevkii ilginç ve kendine özgüdür. Fiilen İngiltere'nin bir sömürüsü olduğu halde hukuken Türkiye'ye bağlı sayılmaktadır. Mısır hükumeti Türkiye hazinesine her yıl bir miktar haraç ödemek ve eğer bu devlet bir savaşa katılırsa ona yardım için bir miktar asker göndermekle mükelleftir. Mısır'da Türkiye'nin "fevkalade komiseri" unvanını taşıyan bir memuru, Mısır mahkeme-i şeriyelerinin başında Türkiye hükumeti tarafından gönderilen bir kadı bulunmaktadır. Fakat komiser sadece bazı formaliteleri yerine getiren bir memurdan ibaret olup Mısır'ın siyasi işlerine karışamamaktadır. Mısır'ın mahkeme-i şeriyeleri de dağınık bir halde olup oradaki toplumsal yaşamda doğru dürüst bir etkileri yoktur.

Malum olduğu üzere Mısır kıtası Osmanlı padişahlarının 9. olan Yavuz Sultan Selim zamanında, Osmanlıların istila devirleri en üst noktaya doğru ilerlediği dönemde, hicri 923, miladi 1517 yılında Türkiye hakimiyetinin altına girmişti. O devirde Mısır'ı "Memalik" diye adlandırılan hâkimler zümresinden olan Tumanbay idare ediyor, Abbasi halifeleri sülalesinden olan 3. el-Mütevekkil alâ 'l-Lâh orada halife adını taşıyordu. Sultan Selim, Tumanbay ile savaşıp onu yendi, Mısıra yerleşti. Sonra Tumanbay'ı alaşağı ederek astırdı. Mısır'ı almak Osmanlı ve İslam tarihinde şu

ehemmiyeti haizdir ki o tarihte "Halifetü'r–Resul" unvanı Abbasilerden Osmanlılara geçti. Sultan Selim el-Mütevekkil alâ 'l-Lâh'ı kendi rızasıyla halifelikten vaz geçirterek halife olan zatın elinde korunan Emanet-i Şerife'yi kendi eline aldı. Halifeyi İstanbul'a getirterek ona maaş bağladı. Sultan Selim'in halifeliği o dönemde Mekke şerifi olan Seyit Ebü'l-Berekat tarafından da tasdik edildi ve Resul-i Ekrem'in vatanı olan Hicaz Araplarından yeni halifeye itaat ettiklerini ilan ederek elçiler geldi. Osmanlı padişahları Mısır'ı kendi hakimiyetleri almış olmalarına rağmen onun iç idaresini sağlam temellere oturtmaya, orada Türk medeniyetini yerleştirerek o kıtanın Osmanlı devletine bağlanmasını temin etmeye hiç gayret etmediler desek çok yanlış olmayacaktır. Osmanlı sultanları, Mısır'ın iç idaresini geniş haklara sahip olan ve çoğu zaman bu hakları suiistimal eden bir takım valilere teslim ederek, bu firavunlar memleketinden gelen para ve hediyeler ile yetinerek rahat durdular. Fakat bu tarafta da Mısır'ın idaresine valilerin yanı sıra bir takım beyler de karışarak bir ortaklık kurarak istediklerini yapıyorlardı. "Kölemenler" diye adlandırılan bu beyler sonraları daha da güçlenerek Mısır'ın idaresini tamamen kendi ellerine aldılar. Bunların Mısır'daki hakimiyeti 18. yüzyılın sonlarına kadar devam etti. 18. yüzyılın sonunda Avrupalılar Mısır'a göz dikmeye başladılar. Mısır sadece Akdeniz'de değil, hatta Hindistan ticaretinde de mühim bir yer tutmaya başladı. Mısır'ın en önemli şehirlerinde Avrupalıların ticari temsilcileri ve ofisleri kurulmaya başladı. Mısır özellikle Fransızların dikkatini çekti. Fransa'nın eski hükumeti bile Kölemenler ile anlaşarak Fransız ticaretine Mısır'da ve onun üzerinden Kızıldeniz'e ve Hindistan'a geniş kapı açmaya muvaffak oldu. Fransa'da "Direktoriya" hükümeti döneminde iktisadi karışma artınca Mısır'ı tamamen işgal etme fikri de belirdi. İşte bu niyet ile 1798 yılında Bonapart'ı (Napolyon) 35 bin asker ile Mısır'a gönderdi. Hindistan yolunda olan Mısır'da Fransızların yerleşmesi İngiliz menfaatine tamamen zıt olduğundan, İngiltere amirali Nelson Fransız gemilerini İskenderiye yakınlarındaki Abukir köyü yanında bozguna uğrattı. Fakat Napolyon'un Mısır toprağına çıkardığı askerleri Mısır askerlerini mağlup ederek İskenderiye, Kahire ve başka birkaç şehri işgal ettiler. Daha sonra Suriye'ye de giden Napolyon Fransa'ya dönmeye mecbur kalarak, Mısır'ı Fransız generali Kleber'e bıraktı. Kleber Mısır'da 4-5 sene kalarak 1801 yılında Türk ve İngilizlere karşı yenilerek esir alındı. Mısır Fransa elinden İngilizler yardımı ile kurtulsa da İngiltere onu Türkiye eline geri verdi. "Nil-i Mübarek" boyuna Avrupalıların yerleşme zamanı daha gelmemişti. Bundan sonraki olaylar hakkında gelecek yazıda.

A. Battal

A. Battal, “Misır(II)”, *Yoldız*, No:1296, (22 Zölhicce 1332 [29 Oktyabr 1914]), s. 2.

A. Battal, “Misır(II)”, *Yoldız*, No:1296, (22 Zölhicce 1332 [29 Oktyabr 1914]), s. 2.

Misırdan frantsuz gaskerleré çıgıp kitkennen soñ ingliz gaskerleré de ozak tormıyça çıgıp kittéler. Ul arada memlükler haman da Misır hökümetén üz kullarına alır öçén tartışalar idé. Gosmanlı deületé iséménden Misırda valilék itken bérniçe kéşéler bélen memlükler arasındagı nizag bötén Misırnıñ tınıçlıgın bétérdé. Şul nizag vakıtında urnından töşérélgen bérniçe valilerden soñ memlükler Misırda Gosmanlı deületéne karşı çınlap kıyam ittéler. Bolarnıñ fétnelerén basar öçén İstanbuldan yiberélgen gaskernéñ başlıkları éçénde Makedoniyanıñ Kavala şeherénde tugan Mehmet Ali isémlé bér ofitsér de bar idé. Mehmet Ali Misırga alıp bardıgı Arnavut gaskerlernéñ yerdemé bélen ul çakta Kahirede valilék itüçé Hörşit Paşanı gazel ittérép üzé Misır valilégéne méndé. 1806 nçı yılda Babı-ı Gali anıñ valilégén tesdıyk itté. Napoléon gaskerlerénéñ Misırga kilép béraz torıp çıgui, Misır kölemenler sultasın baytak kakşatkan idé. Lekin alarnıñ zegıyflenüé İstanbulnıñ Misırga te’sirén arttırmadı. Mehmet Ali kölemenler bélen küp ugraştı. 1811 nçé yılda alarnı böténley izép taşladı. Bu izép taşlau hem Törkiye faydasına bulmıyça, Mehmet Alinéñ üzéne géne fayda bulıp töşté. Bu zat Misırnıñ bötén hökümetén üz kulına algan faktiçéskiy (hakikıy) hakimé bulıp evéréldé. Ul Misırda bik küp dahili islahat icra kıldı. Kuvetlé gasker teşkil itté. Soltan Mehmütnéñ eméré bélen Garebstanda küterélgen vahabiler fétnesén bastı. Afrikada Nübe, Dangul vilayetlerén sugışıp aldı. 1839 nçı yılda Gosmanlı deületéne resmi sürette baglanıp torudan da kotılırga télep anıñ bélen iké tapkır sugıştı.

Soltan Mehmüt Gadli zamanında Mehmet Ali gaskerleré İstanbul östéne yörép Kütahyaga kilép yitken çakta Törkiye hökümeté Rusya bélen “Hünkar İskelesé” mugahadesén yasarga, Atana vilayeténé hem Mehmet Alinéñ valilégén tesdıyk iterge mecbür buldı. Soñundan misırlılarga karşı yiberélgen törék gaskeré Nezip yanında ciñéldé. Mehmüt Gadliden soñ tehétke utırgan soltan Gabdélmecid zamanında Mehmet Alinéñ uglı İbrahim Paşa kumandası astındagı Misır gaskerleré Anatoliyanıñ éçéne taba yörédéler. Meselege Yavrupa deületleré katıştı. Mehmet Alige Misır bélen kanegatlenérge teklif ittéler. Lekin ul künmedé. Bes Angliya flotu Beyrut yanında Misır köymelerén berbad itté, möttefik deületler Gukkanı tupka tottılar. Angliya, Avstriya ve Prusiya kısuı arkasında Mehmet Ali yuaşlandı. 1841 nçé yılda Londonda mugahade yasalıp, Misır Gosmanlı deületéne tabig aftonomiyelé bér memleket bulıp evéréldé. Taç ve tehété de Mehmet Ali neséléne has itéldé.

19 nçı gasırnıñ 60 nçı yıllarında Misır bik tüzlék ile yavrupalaşa başladı. Anda timér yullar kübeydé, mektepler arttı, höner ve senagat üsté. İbrahim Paşanıñ uglı ve Misır hidivlerénden 5 nçésé bulgan İsmegıyl Paşa Yir urtalık diñgézén kazıp kuşarga télep meşhur frantsuz injénérı "Leseps"ne çakırdı. Bu injénér 1859 da éşke totınıp, 69 da temam itté. Şuşı 1869 nçı yılda İsmegıyl Paşa "Süveyş kanalı" dip atalgan bu kanalnı açu meclésén yasadı. Bu mecléste bötén dönyanıñ padişahları yeki alarnıñ vekilleré hazér buldı. Bérénçé mekalede eytéldégé üzere, Angliya 18 nçé gasırda uk Misırga dikkat ite başlagan ve andan frantsuzlarnı çıgarışırga Törkiye hökümeténe yerdem itken idé. Süveyş kanalı kazılıp Hindistanga iñ kıska yul açılgaç, Angliyanıñ Misırga dikkaté kat-kat arttı. 1876 nçı yılda Angliya İsmegıyl Paşadan Süveyş kanalınıñ dürt million liralık aktsiyelerén satıp alırga ve şunın arkasında ul kanalnı üz tasarrufına kértérge muvafık buldı. Misır hökümeténéñ maliye éşleréñéñ çualuı Angliyege anıñ idare éşleréne katışırga yul açtı. İsmegıyl Paşanıñ hisapsız bakçalar ve saraylar saldırıp tilélenüé, ul saraylarga igé-çigé bulmagan dilberlerné cıyıp gıyş-gıyşretke ve zevék, safaga birélüé, Misırnıñ kaznasın éşten çıgardı ve hökümetné gayet zur burıçka batırdı.

Misırga burıç birgen inglizlerñéñ vekilé sıfatı ile Angliya hökümeté Misırnıñ maliye éşlerén ézerli, ve ul maliye éşlerén üz kontrolé astına kértérge tırışa başladı. Lekin Misırnıñ frantsuz kréditorları iséménden Frantsiya hökümeté de şundıy uk kontrolnı degva itkenlégénden, ozak mözakerelerden soñ añlaşıp, iké hökümet ittifak bélen Misır maliyeséne kulların saldılar. Méne şul könden igtibaren Misırda Angliya, Frantsiya "Kendbiyum"ı başlandı. Bu iké hökümet Misırnıñ ministr ve çinovnikların üzleré télegençe tegyin kılalar, gazel kılalar ve bolar arasında können kön inglizler ve frantsuzlarnı arttıralar idé. Malyie éşleré bérsé Angliya tarafından ikénçésé Frantsiya tarafından tegyin kılıngan iké kontrolorga tapşırıldı. 1879 nçı yılnıñ 17 nçé apréléndе İsmegıyl Paşa vezirler kabinétın tuzdırıp ecnebilerñéñ hemmesén urnından çıgardı ve meşhur Şerif Paşanı baş vezir itép aña yerlélerden mörekkep kabinét oyıştırırga kuştı hem gaskerén 60 méñge iréştérmekçé buldı. Misırnıñ hamileré bulgan iké deület hidivnéñ bu éşéne tehemmül ite almadılar. İsmegıyl Paşanı urınınnan töşérép uglı Teüfiknı hidivlékke méndérdéler. Bab-ı Gali de bunı tesdıyk iterge mecbür buldı. Bundan soñgı heller kileçek mekalede.

A. Battal

A. Battal, "Mısır(II)", *Yıldız*, No:1296, (22 Zilhicce 1332 [29 Ekim 1914]), s. 2.

Mısır'dan Fransız askerleri çekildikten sonra İngiliz askerleri de fazla kalmadan çekildiler. O vakitlerde Memlukler hala Mısır hükumetini kendi ellerine geçirmeye çalışıyorlardı. Osmanlı devleti adına Mısır'da valilik eden birkaç kişi ile Memlukler arasındaki çatışma tüm Mısır'ın sükûnetini bozdu. Bu dönemde yerinden edilen birkaç validen soñra Memlukler Mısır'da Osmanlı devletine karşı ciddi olarak başkaldırdılar. Bunların isyanını bastırmak için İstanbul'dan gönderilen askerlerin başları içinde Makedonya'nın Kavala şehrinde doğmuş olan Mehmet Ali adında bir subay da vardı. Mehmet Ali Mısır'a götürdüğü Arnavut askerlerinin yardımı ile o dönemde Kahire'de vali olan Hurşit paşayı azlederek kendisi Mısır valiliğine yükseldi. 1806 yılında Bab-ı Ali onun valiliğini tasdik etti. Napolyon askerlerinin Mısır'a gelerek burada biraz kalmaları Kölemenler hâkimiyetini oldukça sarsmıştı. Fakat onların zayıflaması İstanbul'un Mısır'a tesirini arttırmadı. Mehmet Ali de Kölemenler ile çok uğraştı. 1811 yılında onları tamamen ezdi. Bu zafer de Türkiye yararına olmayarak, sadece Mehmet Ali faydasına oldu. Bu zat Mısır'ın tüm idaresini kendi ellerinde toplayan fiili hükümdarı durumuna geldi. O Mısır'da pek çok iç reform gerçekleştirdi. Kuvvetli ordu teşkil etti. Sultan Mahmut'un emri ile Arabistan'da patlak veren Vehhabiler isyanını bastırdı. Afrika'da Nuba, Dangul vilayetlerini işgal etti. 1839 yılında Osmanlı devletine resmi olarak bağlı olmaktan kurtulmak için iki defa savaştı.

Sultan Mahmut Adli döneminde Mehmet Ali'nin askerleri İstanbul üzerine yürüyerek Kütahya'ya yaklaştıkları bir sırada Türkiye hükumeti Rusya ile "Hünkar İskelesi" muahedesini yapmaya, Adana vilayetini ve Mehmet Ali'nin valiliğini tasdik etmeye mecbur oldu. Daha sonra Mısırlılara karşı gönderilen Türk askerleri Nizip yakınlarında yenildi. Mahmut Adli'den soñra tahta çıkan sultan Abdülmecit dönemindé Mehmet Ali'nin oğlu İbrahim Paşa kumandası altındaki Mısır askerleri Anadolu'nun içerisine doğru yürüdüler. Meseleye Avrupa devletleri karıştı, Mehmet Ali'yi Mısır ile yetinmeye davet ettiler, fakat o bunu kabul etmedi. Bunun üzerine İngiliz donanması Beyrut yakınlarında Mısır gemilerini kırıp geçirdi, müttefik devletler Akka'yı topa tuttular. İngiltere, Avusturya ve Prusya baskısı altında Mehmet Ali Paşa geri adım attı. 1841 yılında Londra'da muahede yapılarak Mısır Osmanlı devletine bağlı özerk bir memlekete dönüştü. Taç ve tahtı Mehmet Ali sülalesine ait oldu.

19. yüzyılın 60'lı yıllarında Mısır hızlı bir şekilde Avrupalılaşmaya başladı. Orada demir yollar çoğaldı, mekteplerin sayısı arttı, hüner ve zanaat gelişti. İbrahim

Paşanın oğlu ve Mısır hıdivlerinin beşincisi olan İsmail Paşa Akdeniz ile Kızıldeniz'i kazarak bağlamak niyeti ile meşhur Fransız mühendisi Lesseps'i çağırdı. Bu mühendis 1859 yılında işe başlayarak 1869'da tamamladı. Aynı 1869 yılında İsmail Paşa Süveyş Kanalı diye adlandırılan bu kanalın açılış törenini yaptı. Bu törende bütün dünyanın padişahları veya onların temsilcileri hazır bulundular. Birinci makalede belirtildiği üzere, İngiltere ta 18. yüzyılda Mısır'a dikkatini vermeye başlamış ve oradan Fransızları çıkartmak üzere Türklere yardım etmişti. Süveyş Kanalı kazılarak Hindistan'a en kısa yol açıldıktan sonra İngiltere'nin Mısır'a ilgisi katbekat arttı. 1876 yılında İngiltere İsmail Paşadan Süveyş Kanalının dört milyon liralık hisse senetlerini satın almaya ve bu sayede kanalı kendi tasarrufuna almaya muvaffak oldu. Mısır hükumetinin maliye işlerinin bozulması İngiltere'ye onun iç işlerine karışma fırsatını verdi. İsmail Paşanın sayısız bahçe ve saraylar yaptırarak maskaralıklar etmesi, o saraylara birçok dilberi toplayıp eğlence ve işret alemlerine dalması, Mısır hazinesini iflasa sürükledi ve hükumeti büyük borca batırdı.

Mısır'a borç veren İngilizlerin vekili sıfatı ile İngiltere hükumeti Mısır'ın maliye işlerini takap etmeye, o maliye işlerini kendi kontrolü altına almak için çabalamaya başladı. Fakat Mısır'ın Fransız kreditörleri adına Fransız hükumeti de buna talip olduğundan uzun görümelerden sonra anlaşarak iki hükumet ortaklaşa Mısır maliyesine el attılar. İşte o günden itibaren Mısır'da İngiltere ve Fransa "Kendbiyum"u (?) başladı. Bu iki hükumet Mısır'ın bakan ve memurlarını kendi istedikleri gibi tayin ve azlediyorlar, bunların içinde İngiliz ve Fransızların sayısını gitgide arttırıyorlardı. Maliye işlerinin başına biri İngiltere, öbürü Fransa tarafından tayin edilen iki müfettiş getirildi. 1879 yılının 17 Nisanında İsmail Paşa bakanlar kurulunu dağıtarak yabancıların hepsini görevlerinden aldı ve meşhur Şerif Paşayı baş vezir yaparak ona yerlilerden oluşan bir kabine kurmayı emretti. Mısır ordusunun sayısını 60 bine ulaştırmak istedi. Mısır'ın hamileri olan iki devlet hıdivin bu hareketine tahammül edemediler, İsmail Paşayı indirerek oğlu Tevfik'i hıdivliğe getirdiler. Bab-ı Ali de bunu tasdik etmeye mecbur oldu. Bundan sonraki olaylar gelecek makalede.

A. Battal

A. Battal, “Misır(III)”, *Yoldız*, No:1298, (24 Zölhicce 1332 [31 Oktyabr 1914]), s. 1-2.

يولدز

№ 1298 — ۱۲۹۸ نچی نومر. ۱۳۳۲ سنه، ۲۴ ذوالحجه جمعه ۱۹۱۴ سنه ۳۱ اوکتهبر

مصر (III نچی مقاله). صوغش ومسلمانلر. تورکیه ایله صوغش. صوغش خیرلری. عرب سنان مسئله‌سی و انگلیه صوغش سببلی بولغان حالر. عبدالله کاریمکه. قهرده‌مللك کوڤی. تورکیه ایله صوغش حقنده انگلیه‌نك آق کتابی. اوته‌میشی اشی. ایرته‌که آ کروڤنی صوده «یولدز» و «قویاش» محرراریمزنك اشی قارالاجق. یکشنبه کون مسلمان لازاریتی آچیلاجق.

گازیته‌نك بهاسی:
بر یل اوچون ٤ صوم، یارملی یل اوچون ۲ صوم ۵۰ تیین، اوچ آی اوچون ۱ صوم ٤۰ تیین، ایکی صومه قدر ۵ آی، بر صومه قدر ایکی کته آی یولداشلرغه.
آدرس آلماشدیرو اوچون ۲۱ تیین تمبر.

ПОДПИСНАЯ ЦѢНА:
4 рубля на годъ.
Адресъ: „Юлдузъ", Казань.
Russie, Kazan, rédaction „Youldoz".

ОБЪЯВЛЕНІЯ: мелкая строка на 3½ коп. за строку. Зритъ 40 коп., назадъ 20 коп.
Телефонъ № 7-46.

عربچه علم الاخلاق

یا کاغنه باصلوب صاتیلا باشلادی.

مصنفی: العلامه عضدالدین الایجی حضرتلری

بو کتاب دورت مقاله‌ده بولنوب تصنیف قیلینشدر. باشده علم الاخلاقنك موضوعی، فائدهسی بیان قیلنوب. مقالهٔ اولیده اخلاقنك نظری قسمی، مقالهٔ ثانیه‌ده اخلاقی صفاتلو نفسدن ایتیو، مقالهٔ ثالثه‌ده سیاسة منزل، مقالهٔ رابعه‌ده تدبیر ملت حقلرنده کتب معلومات بیرلشدر. بعض اورنلرده بولغان کیره‌کلی شرح و ایضاحلر نسخاجه‌دن آلنوب چرف ایله یازلدی.

بو کتاب، عباره‌سی یکل، معلوماتی اساسلی، بهاسی ارزان بولغانلقدن عربچه آکلی بالملاغان شاگردلرگه اخلاق درسی ایتوب اوقتورغه ایك موافق بر کتاب بولور. بلکه هر کتاب بولغ بر کته بولغی معلوماتن آرتندررغه تلهگان کیشیلر نیده بو کتابدن کیمشدر. بعض اورنلرده بولغان کیره‌کلی شرح و ایضاحلر نسخاجه‌دن آلنوب چرف ایله یازلدی.

بو کتاب، عباره‌سی یکل، معلوماتی اساسلی، بهاسی ارزان بولغانلقدن عربچه آکلی بالملاغان شاگردلرگه اخلاق درسی ایتوب اوقتورغه ایك موافق بر کتاب بولور. بلکه هر کتاب بولغ بر کته بولغی معلوماتن آرتندررغه تلهگان کیشیلر نیده بو کتابدن کیمشدر.

بهاسی ۱۰ تیین.

Книгоиздательство „Миллятъ".

389.21—19

Газета „Юлдузъ" № 1298 31 Октября 1914 г.

Зубной Врачъ
Ф. А. Левина Эпштейнъ
ڈش طبیبه‌سی
ف. آ. لیڤینا ئهپشتین

ڈش آدروی برله آوزغانلرنی قبول اینه. آورتدرمچه صورا، صدی تشلر توپلا آلنوب تیکشدن هم کار چیقیلر. اینه ساعت ۹ دن ۱۰ غه قدر. کیچ ۴ دن ۶ غه قدر.

پیتراپاولوسکی اوراملده اصمری بولنه. تیلیفون ۱۵۱—10

Зубоврачебный кабинетъ
Ф. А. Левиной Эпштейнъ
ڈش طبیبه‌سی
ف. آ. لیڤینا ـ اپشتین

قبول اینه: ایرته‌که ساعت 9 دن 10 غه قدر. کیچ 4 دن 6 غه قدر.

پیتراپاولوسکی اورامده اصمری بولنه. تیلیفون ۱۵۱—10

419.21—19

یدینجی کنده پراسپورکوزمین یك لیسه‌سنده ۸ یل تدریسکارلغان ماسور پسنکه (صالدوچی) ضوفیه اوریه‌وا

یونوس قاسی‌اهم اینم ۲ آیوم اچنده ارنی ملی طلی کیمیلمسکه بهاسی دوکتورلرنك بیلکه‌لری برله‌مه دهکه داوو پیشره باشلوی پرالومنی ازالمق سیوجی‌نی نومره‌ده ٤٤ تین نومره‌ده تیلیفون نومره‌ی ۵۸—۵

365.21—19

آداشو

باصلوب چقدی

ع. عمرانق

غایت فرقلی بر پهرده‌لك کلمه‌دیه. هر کیمگه آلوب اوقوی توصیه اینه‌مز. بهاسی: ۱۵ تیین؛ پوچته یل ۱۲ تیین.

پره‌ملب همه کتبخانه‌لرده صاتیلر. کتاب آلمرچیلرغه آدرس:

г. Казань, Захарьевская ул., соб. домъ Абрашицу Ананьеву. 430.5-3

فرائده‌لر واسطه‌سیله شرکتیمك کتبخانه‌سی

باصلوب عبدالله توقای مجموعهٔ آثاری چقدی!

اعلا کاغذده اجزا:	
۲ صوم ۲۰ تین، پوچته ایله ۲ صوم ۵۰ تین.	
« « عادی طشلی	۲ صوم ۵۵ تین، پوچته ایله ۳ صوم.
« « کلیشکور طشلی	۳ صوم پوچته ایله ۳ صوم ۵۵ تین.
« « اعلی مجلد بارچه ایله طشلانمان اعلی غلبی	۷ ۱۰ صوم پوچته ایله ۱۰ صوم ۶ تین.
عادی کاغذده اجزا:	۱ صوم ۷۰ تین، پوچته ایله ۲ صوم.
« « مجلد	۲ صوم پوچته ایله ۲ صوم ۳۵ تین.

مسلمانچه مفصل صوغش خریطه‌سی بهاسی ۲۰ تین، پوچته ایله ۲۴ تین.

مراجعت اوچون آدرس:

255.135—19 г. Казань, Т-во „Васита" № 1.

سنه دوکتور

صوفیه یونس قزی آ کیبوا

خانونلر آورولری یلنی سوگانلرنی هم کیچیلك بو مشاوری یلنی کیلگانلرنی هر کون قبول اینه: ایرته ساعت ۹ دن ۱۱ گه چاقلی. کیچ ۵ دن ۷ گه چاقلی. همده کوتلرگه آورولر قبول اینه‌لر.

آدرس: کاپیره سکی اوراملده، میدانلی یونوس بولنه. تیلیفون نمره‌ی ۷۷ - ۷

390.21—19

طب اینه‌لر. وزیرلر یو تولیلی رد قیلوب «برنك، پاورو یا حولنلری یلن مبتلهلر یوق. اگر نلهلر، امتلیولن یلن خبر له‌دیلر» دیب بلدیه‌گه زنگ طوزته‌رده، قرقندن استفا اینه‌لر. شریف پاشاغه باگا کاپیت شکیل قیلورغه کلیشلدی. اول باشده قبول اینمی طوروب، صرقندن بعض شرطلر یلن رضالق کوزه‌نکلر، اسکنریه عسکرلرندن: «بز اوزمزگه هرایدن باشقه‌نك وزیر بولودن نلهمیز، اگر اول ۱۲ ساعت آهنده اور منصبنه تایناریاسه، بولاجق واسطه‌لوده برلی مسئول بولمه‌گز!» مثالنده تیلیگرام کلدی. دیپوتاتلر عائلسنده عرابی فوز نلی سوبلدی وجوت دولتلرنك کونصل لرینه کاغر بیمه‌روب اجنبیار نك طلجلغن تأمین اینمکن بلدیری آلمیولن. فلوطاری مصر صرارلرندن کیشیون ۲) قانون اساسی نوزلوب، خدیو هم وزیرلرنك حقوق وظیفه‌لری چیکه‌لنور؛ ۳) یاوروپا دولتلرنا مصر مسئله‌لری حقنده استانبول آرقلی‌غنه سوز بلدیرمیون. صوگره عرابی، خدیو ذوقیغنی نوغدورو. تدبیرلرینه کرشدی. هم صوغش یارالغر.

مصر.

III

مصردغی انگلو ـ فرانسوز اداره‌سی، خدیو ترفیق پاشانك بو ایکی دولت قو- لنده چاپسز نوزل بولوب ٦٩ولوی، ۱۸۷۱ نچی یلده «عرابی اختلالی» دیگان اختلالغه سبب بولدی. بیرآلای رتبه‌سنه‌گی احمد عرابی اسملی آفنیسه، مصر عسکر- لرنی قولغه‌رتوب، خدیوگه، آنگلو- فرانسوز رهبرلیمنه قارشی قیام ایتدردی. ۸۱ نچی یلنك ۹ نچی سپتبه برنده، خدیو هم کونصللر جیبلغان «عابدین» سرایینك آلدینه، عرابی آلای باشلری، قلنجی مهارغه‌لی حالده، ایدمش آفیسه‌لری یلن کیلوب، اوزینك طلبلرنی عرض قیلدی. اول، توبه‌نه‌گی نظارتی طلب قیلا ایدی:

وزیرلر کابینه‌سی طاراتیلوب، پارلامینت آچیلوب، عسکرلك صانی آرتدیروب یاکا- کا، جزیره‌زا کونن نصیبی ایتیلوب، شیخ الاسلامنی عزل قیلو.

سوگندن عرابی‌نك نلهگانلری کوپسی میدانده چارلسه‌ده، نورلی ایفرپگه‌لر، اعمالینك حاصرلکسزلکی، خدیوینك آوملی بر آدم بولوی سببلی، ملکلته نورلی نزاعلر، اختلاللی باش کوتردردی. ضابطلر طائفه‌سی ـ عرابی و ایه‌رجنلری دخی نورلی

وزیرلر

محمود سامی پاشا کابینه‌نده حربیه وبحریه مینستریلکنی متدرلوب، بو ایکی وزارته‌گی ترك وجرکس مأمورلری همه‌سی اورنلرندن چمارلدیلر. آلا اورنیه مصر عربلری بیلگیلندی. اورنی کیلگانده‌شوی‌ده‌ی، بونوب کیتگرگه کیره‌کلر. اول چاغده «صوده نمله‌لی بر چیرکس پار- تیه‌سی بار ایدی. عرابی مینستر بولغاچ، اشنو چرکس پارتیه‌سنه‌گی الیفلرن طوز- لروب جریی کمکده‌ده حکم ایتدردی. کمکه‌نك فرارن عملکه قو یو حفنده وزیرلر کابینتی بلن خدیو آراسنده اختلاف چقدی. بو اختلافنك کوچه‌یوون کورکان آنگلیه حکومتی، لاباتی دیگرلرنك فولوملیه مصرغه کیتمگه آمر بیردی. فرانسیه فلوطی‌ده مصرغه کیتدی وایکی فلوط برگوب اسکندریه‌گه کیلوب ده یتدی. مؤنه قبول روضه‌ده، مصرده‌مقان اختلافنی حل قیلورغه بو میلکتنك خوجه‌سی مانالفان تورکیه دولتی تؤگل، بلکه آنگلیه یلن فرانسیه دولتلری کرشدی.

فلوطی کیلوب یتکچ، مصرده‌ی آنگلیه وفرانسیه کونصللری اوز دولتلری اسمنن نوطه‌یروب، خدیوساعی کابینه‌سنك طارانلوین، هرابینك مصر قطعه‌سندن چقوب کیتوون

مکتبلریمزده اوقتو اوچون اهللری طرفندن یارلیق، تجربه‌لی معلملرمز طرفندن کوب مکتبلرده اوقوتلهمافده بولغان کتابلر:

۳ نچی و ٤ نچی صنف اینه‌لری اوچون:		حساب مسئله‌لری ۳ نچی کتاب	۲۵ قه.
قرائت اینه‌لره مخصوص جزء	۱۵ قه.	٤ نچی‌گه قرائت ترکی فیضی	۱۵ «
باکی قرائت نوقای	۱۵ «	قرائت فنیه (نچی جزء فیضی	۱۸ «
قرائت وزراعت بیکتورلی	۱۲ «	نمونهٔ اخلاق ۲ نچی جزء	۱۵ «
نمونهٔ اخلاق ۱ نچی اسکندری	۸ «	تاریخ اثنیا ۲ نچی جزء	۶ «
فن التجوید متن جوانی	۶ «	کچوك جغرافیه فیضی	۱۲ «
ارثمتیك اسلام ۲ نچی جزء	۸ «	دنیا ۱ نچی جزء قربان علیپف	۳۰ «
علم حال ۱۱ جزئی بدیعی	۱۵ تیین	باکی قرائت ترکی حسین ملیی	۱۵ «
منتصر علم حال عبدالله بوبی	۱۰ «	منشات بدیعی	۱۰ «
ثلوثیه انیسا ۱ جزء قاسم	۷ «	اصحاب کرام	۲۰ «

Казань, Т-во „МААРИФЪ".

آدرس: 388.250—12

فرائده اولوفده ورثهٔ حسینیه کتبخانه‌سنده

۱۹۱۵ نچی یل اوچون، کمل بشیرف‌نك «شرق کالیندارى»

باصلوب چقدی وهر اونبوه مأمولا باشلادی. بندیره‌سی بر پارچه تقویم، نیاز دفترچه، بیرمیللر بایرملر کیلگه

حافرلى باغلادى. شول حالده آنگلیه‌نك خارجیه وزیری گلادستون، آنگلیه‌نك عدیونی باغلایامق اعلام ایلدی.

مصر اوجون دونمی مهم وخطرلی دقیقه‌ده توركیه حكومتینك اغلاگان امنی شول بولدی: درویش پاشا اسملی بر نورمن بیمیروب، مصر اهوالین تیكشرو- رگه ویردی. بو پاشا «سایهٔ عمرانویه» شاهانه‌ده اسایش بر «كالدر» دیب داكلادیر. یاماغاچ، یاورپا دولتلرینك مصر مسئلهٔ‌سی حقنده مذاكره ایدرم اوجون استانبوله بر كانفرنسیه یامار- غه تنبیش دیگلر. بو، باب عالی قبول اینمه‌دی و مصرده شغلیق: مجلس یاماب، مذاكره - فلان اینمه‌ك لزوم یوق!» دیب كیرلهندی. لكن دولتلر، آنك سوزینه اعتبار اینمیه‌رك استانبوله كانفر- رنسیه یاماب، مصر مسئلهٔ‌لری حقنده مشوره اینه باشلادیلر. بو كانفرنسیه‌ده توركیه‌نك وكیلی حاضر بولمادی. لكن بوروننده‌توركیه مهم، مصرده اوز پرستیژی حاصلاراوجون بر تدبیر ادلدی: اهمد عرابغه سلطان، بیك شدت بر عبدالله پیه‌دی. بو اش، عرابی رابیمر هنارینك دهشده آرتقراق چیلكلرینه سبب بولدی...

دخی بر مهم واقعه‌ك دقت ایتلسون: استانبولده‌كی كانفرنسیه، ۷ نجی جلسه‌ده‌گی قراری بوینچه، توركیه حكو- متنی، مصرده آنلدقی قشقی یامار او- چون عسكر بیه‌یرلرون اوتندی، لكن توركیه حكومتی بو اوتنمچی طكلامادی، مصرغه عسكر بیه‌رمه‌دی. بوی كورگان آنگلیه حكومتی، مصر اشغلرینه اوزیتمك، قورالرلرین قالدیرمق قشقی یامار او- عرابغه سلطان، بیك شدت بر عبدالله پیه‌دی. اسكندریه صوارلرندهكی آدمیلرمه- مورلولری، تجاوزگه باشلادار اوجون برنجی صاتیونی كونه باشلادی. اسكندریه یانغن فرانسیه فابریق ۱۸۸۲ یلمك ۱۰ نجی ایسیانیه لسكندریه‌دن چوب كیتدی.

۱۱ نجی آنگلیه فابریق اسكندریه‌دن طوپنه طوزنا باشلادی. مصر عسكری اسكندریه‌دن چوب كیتدگه بیور- دی، انگلیز عسكرلری مصر طوپراغینه توغدیلر. نهایت «النیل الكبیر» دیگان اوزنده فاتی صوغش بولوب، عرابی عسكری قطعی روشده چیكلوب اشدن چقدی.

صوگره عرابی و ایده‌شلرینه حكم بولوب: پیدیسی ژوتولورگه محكوم بولدی. لكن بو حكم صوگدن «مكلوك سوزو یلمن آمادیرلوب. فتنه‌باشی «مدعرابی»نیسیلون

عربستان مسئلهٔ‌سی و انگلیه.

آنگلیه ومصر عسكری مصرنی جاردون آیورا طورغان حدودنی كچوب عقبه اسكله‌سن اشغال اینكلار. بو اسكله‌نك حالتدن بلك كوب كشی‌رنك خبری یوقدر. هم ۱۹۰۶ نجی یلده عقبه هم آنكدن یراق بیگل طلبه‌نك توركیه ایل آنگلیه آراسنده صوغش چیقچه آزغنه سب بولمی تالغالنغن بلكه كوب كشی بلمی طورغانمز. بو بیك نیز قابارر- ده «طولای. اوزی بیك ثبرلی ایلسوزلگان: آنگلیه ایل توركیه آراسنده‌گی حدود نزاعی. آنگلیه ایل توركیه‌نك عربستان مسئلهٔ‌سینه بیك فارامالطرف داول حقنه آنگلیه وتوركیه سیاستیك نی درجده ایكتالگان بیك یاغشی كورسه‌تكان ایدی. حاضر اینتدی آنگلیه ایل توركیه آراسنده صوغش باشلانغانلغن، هم آنگلیه عسكرلری عربستان حدودن اوطوب چقاغانلغن، عربستان مسئلهٔ‌سی یاكادن باش كوتارمه‌مك دی. شول سبدن بوحقده بر آز تفصیلات

(سرتدیب) آطه‌سینه سورلدی. (*)

مونه، توركیه حكومتینك ندبیرسزلگی، سیاسزلگی وغفلتی سبیلی، فتنه یاصار اوجون دیپ كرگان ایگلیز عسكری مصره، آكوپیاتسیه یاماب، شوندن بری اورنالدی و ۱۸۸۳ نجی یلده مصر، یونوز- یلی آنگلیه قولینه كروب آنه توركیه‌سلطا- نینك سوزیرنیتیندن (سلطهٔ عالیه‌سندن) قوری اسم گنه قالدی. یوقسن صكسی حالتر كولیمك مغالده‌ده ع. بطال.

صوغش ومسلمانلر.

پیرم گوبیرناسی چیردین شهرنه ۱۷ نجی اوكتهبرده قربان عیدنده پادشاهمز حضرتلرینك سلامتلكینه وعسكرلرمزنك غا- لب كیلولرینه دعالر قبلندی، معلم مطیر افندی اسلامقولفك دلالتی ایل صوغشده یارالانغانلر فائده‌سینه مسلمانلردن ۲۲ صوم، ۷۲ تین آقچه جیبلوب تیبشلی اورنینه یاپشرلدی. جهانشاه فخرالدینف.

آستراخان مسلمانلری.

۱۹ نجی اوكتابردن بیرلی عسكرلرمزگه تورلی جلی كیوم، چای، شیكر، نمه‌گی وشوكلر ارهشاملی نرسه‌لر جوب بوریلر. بو امكه مسلمانلرده اعتبارلیلیقوب قوللرندن كیلگان قدر یاردم اینملر.

هم‌مزنك همه جامعلرنده عید نمازندن تلك پادشاه‌مزحضرتلرینك وعائدان‌عالیلرینك دعالر قبلندی. بعض بر جامعلرده عروج عسكرلرمز فایده‌سینه اعانه‌لرده‌جیملغان.

«خلق»

كراسنیار - كراسنیار شهرنده (آستر- خان گوبیرناسی) ۱۷ نجی اوكتابر عید نمازندن تلك، بعض بر معتبر آدملرك «هوبفارلری، عروج عسكرلرمز و آلارنك عائلهلری فایده‌سینه ۳۰ صوم اعانه جیملدی. هم پادشاه وخاندان عالیلرینك سلامتلك- لرینی وعسكرلرنك غلبه‌سینی تلاپ دعا قبلندی.

ع. غابوتوف.

آستراخان گوبیرناسی فاراغالی، قیزان وماپلی كول آولندره ۱۷ نجی اوكتابر عید نمازندن تلك فاراغالی، قیزان وماپلی كول آولارنده بولغان جامعلرنك هم‌سنده پادشاه حضرتلرینك وعائلهٔ محترملرینك سلامتلكلرینی، عسكرلرمزنك دشمانلرینه غالب كیلولرینی تلاب دعالر قبلندی مم

(*) موكسین بر كشی معلومات ویرلمكه بولمایدی. بو حكم موگدین «مكلوك سوزو یلمن آمادیرلوب. فتنه‌باشی «مدعرابی»نیسیلون

بیرم اوجون ۱۹۰۶ نجی یلده بولغان اغتلادین بر آز بحث ایتو فائده‌دن خالی بولمایدی.

اون یغرنجی عصرنك آخرندن بیرلی آنگلیه، هندستان یولی اوستنده‌گی عربستان قطعه‌سینه طور اهمیت بیروب كیل- عربستان یارم آتلوی بوگونگه قدر بیك نق تیكشرلگان بر قطعه بولغندن و آندن فائده‌لانوقی یولنری كیره‌گنده دیشرلمه‌گار- لكدن، حاضرگه اول اوزی آنگلیه اوجون‌ده، باشقه‌لرز اوجون‌ده بیك زور اهمیتلی بولغان بر ثبرمه‌لر توگل. لكن عربستان قطعه‌سی اوزینك جغرافی موقعی جهتندن بیك مهم بر اورندهدركه، آنگلیه اوجوج آتك مزل جهتی بیك اهمیتلی- چونكه عربستان قطعه‌سن آنگلیه هولدی، یولغان مصر ایل هندستان آراسنده طاب دیگ گزی توبندهدر. ایكنجیلرن، بو ثبرمه، شمالده سویشده جوتوب هندستان مم شرقده بصره كورفزنده اورنلاشقانلر، بو اورنلرنڭ اول اوزینك هندستان قطعه‌سینك برقسمی ایتوب قاریدر. آنگلیه دیگردن سویش

بعض بر مسجدلرده صوغش وباراليلر فا- یده‌سینه اعانهلر جیملدی. مذكور آولك باغچه‌چیلری باغچه‌لرینی صحه‌سنده عسكرلر ز فایده‌سینه‌اینتاغی یده‌لجه‌بیرورگه حاضرلدیلر.

عالی حاضرگی صوغشده بیك زور اهمیت بیروب، مالی گاز، اوزدن باشقه

توركیه بلهن صوغش.. (پ. ت. آ.)

كافكاز عسكری اشتابندن

I

كوبرلكوی پارتیسنه‌لرنده طوب صوغشلری دوام اینتی. فارا دیگز ساه- حلیسنك بر نیچه قطعه‌لرنده دیگرده دشمان فایتلنك كوچه‌لری كورندی.

II

۲۸ نجی اوكتابرده بالوم اویلاسنسی چیگی بویننده چورچ یاغاسینك آرغی یاه- غنده ثغزرك چار پشولر بولدی. كوبرو- یكوبه‌گی پازیتسیه‌لری بر اوز قولمزده طوتنامز. توركلرنك آرتقه توشولری مو- قفیتسرلك یله تمام بو اددی. معالف طرف كیرگه طالدلاندی. آنك بر آرتقه توپ- خانه‌سی بیه‌یرگان گروهس طارالدی. بز اسیرلر هم صرغش زاهاساری آلدق. بز آلاشكین بویین بوتوفای اشغال اینتدك. آلمان بیرلرنی بر بیك قاتی نفرنا بارامز.

اسیر توپچكن تورك آفیتسرینك سویلیوینه قارالغانده تورك اردوسون نهایسار تمت تلیه‌سنه حسن غرت قیلدلر. اینه ایكن.

نورکیه وبیلگیه آراسنده سیاسی مناسبتلر گسیلگان

كوپنهگ گن ۲۹ نجی اكتابر استانبولدن عبر بیروارنیه خارجه‌نده بیلگیه سفیری توركیه‌دن پاسپورتلرن توطه بیرگان ایكن، صربیه حكومتی توطه‌لرده صوزلاغان تمرسه‌لری قبول اینه‌گان هم آندهن بلغارلرنك گو ملب صربیه‌لكلرینی عصومیه رسمی صورتده تكذیب جغارغان. شول سبدن حاصره، بلغاریه حكومتی صربیه‌گه اولتیماتوم رومنیه آوجنجی نوطه حاضرلی باشلاغان. اول خصوصه بولغان گنگش مجلسنده بلغاریه‌نك باش وزیری رادوسلاوف نورکیه سفیری فنچی بك یله آفیتسرینه سفیری گرانی طارتوغه‌گنی قبول اینكان. شول‌اوق وقته ماپ وزیری گیرمانیه سفارتخانه‌سینه بارغان. صوگره وزیرلر شوراسینك مجلسی بولوب، مالیه مسئلهٔ‌لری حقنده مذاكره اینكان. شول وقته رادوسـ لاوف وقتسرلق صلحلوی یله كورهس دو-

باك كوب روس گازیتلری وآ كنتسنوا نیابگرامارس اوقوب، صوغشمك بارشی یعقب اینوب كیلولر. خروج عسكرلرمز و آلارنك عائلهلرینه هالقردن كیلگان قدر یاردم اینه گه‌قارلر.

«خلق»

توركیه بلهن صوغش.. (پ. ت. آ.)

كافكاز عسكری اشتابندن

I

كوبرلكوی پارتیسنه‌لرنده طوب صوغشلری دوام اینتی. فارا دیگز ساه- حلیسنك بر نیچه قطعه‌لرنده دیگرده دشمان فایتلنك كوچه‌لری كورندی.

II

۲۸ نجی اوكتابرده بالوم اویلاسنسی چیگی بویننده چورچ یاغاسینك آرغی یاه- غنده ثغزرك چار پشولر بولدی. كوبرو- یكوبه‌گی پازیتسیه‌لری بر اوز قولمزده طوتنامز. توركلرنك آرتقه توشولری مو- قفیتسرلك یله تمام بو اددی. معالف طرف كیرگه طالدلاندی. آنك بر آرتقه توپ- خانه‌سی بیه‌یرگان گروهس طارالدی. بز اسیرلر هم صرغش زاهاساری آلدق. بز آلاشكین بویین بوتوفای اشغال اینتدك. آلمان بیرلرنی بر بیك قاتی نفرنا بارامز.

اسیر توپچكن تورك آفیتسرینك سویلیوینه قارالغانده تورك اردوسون نهایسار تمت تلیه‌سنه حسن غرت قیلدلر. اینه ایكن.

نورکیه وبیلگیه آراسنده سیاسی مناسبتلر گسیلگان

كوپنهگ گن ۲۹ نجی اكتابر استانبولدن عبر بیروارنیه خارجه‌نده بیلگیه سفیری توركیه‌دن پاسپورتلرن آلمان هم ۲۸ نجی اوكتابرده استانبولدن كیتكل. آمیریكه جماهیر متحده سفیری بیلگیه‌نك توركیه‌ده طورووجی نیعه‌لرینك منافعلرن صاغلارغه اون اوستینه آلغان.

رومانیه حكومتینك قراری.

بوخاریست - بوگرهز شوراسینك مجلسنده برآتیانو نعت ریاستنه عمور- سیاسی احوال هم رومانیه‌نك حاضر اولك صوغش باشلاوینه دائر خلقنه هركنی حقده كیكه‌شلر بولدی.

مجلسده باش وزیر هاضر اولك صوغش باشلاو حقنده خلقنك طلبن معلول كور- مه‌گنن اعلام قیلدی. رومانیه حكومتی سیاسی پارتیه‌لرنه هم چیت مملكتلرگه نسبة اورنینه كامل اختیاری صاغلارغه ذل.

قاتلی هم شاب دیگگزی آرتلی، قوزیدن سوریه وجزیرة العرب آرقلی نصره كورفزینه باشقه‌اورنك خوجه بولوون كوروسی كیلمی.

آنگلیه بو كونگه قدر عربستان قطعه- سنه طلچقنه قارالب طورا آلدی. چونكه بو كونگه قدر عربستان قطعه‌سینه خو- چه‌لق نیلوچیلر بوی ایدی. یاورو- ژولتلرنینن هیچ برسی بو بیرلره خوجه‌لق قیلماغان شیكللی، عربستانك خوجه‌سی اعسنده بولغان توركیه‌لك بو ثبرلره‌ده تأثیری بوق ایدی. عربستانك بو ثبرلره- ده توركیه نفس امره خوجه‌لق قیلا آلمی ایدی. عربستانك بو رهوشیه بوتونلی آثارغه هالنده یاغاوی آنگلیه اوجون بیك اوگه‌لی ایدی. صوگمی اولر بل آینده بوننده هالقر بیك كوب اورگه‌دی، بیگره‌كده باب عالیلك عربستانغه نظری بوتونلی باشقاردی. توركیه ۱۸۷۸ نجی یلده اوز بیك یاورو پا قطعه‌سنده‌گی غر- جماعلیك بیك كوبسن یوغالتماق، اورنده

آریا طرفندن پیرلر ازلرگه كرشدی بوندہ اورنلاشوا جون آكرا اوزبیك تأثیرلرن آرتیرغه هم خوجه‌لغن تعثروگه كیروك بولاچاق ایدی. توركیه‌نك اش باشده‌گی كث لریك زور اجتهادلری آرتمه‌دی، توركیه بوندہ بر آز اوزبیك ها كیمتن تغیرا آلدی. توركیه یكرنجی عصرنك باش هارزده جهاز هم آنك مسلمانلر عندنده تعظیم اینك طورغان شهرلرنده وبو قطعه‌نك اینك بای بیرلرندن بولغان یمنه اوزبیك خوجه‌لغن تأمین اینتدی. حتی بوارلرنده اوزبیك بر كوریمس عسكرنده اورنلاشمدی نهایت بوندہ مركزیت ساسینن اورنلاشدرو اوجون دشمدن باشلاب شاب دیگگزیه‌هده اسكلرسی ایل مكه‌گه نیمر یول سورارغه كوشدی.

سویش كانالینه‌دو مصره، یاش اورنلرده‌اوله- تورلی فرقه‌لرگه بولنگان عرب قبیله‌لری اردینه آنگلیه حاضر توركیه عسكرن كوره باشلادی. حاضر اوندی توركیه، بوتیره‌لرگه اوزی ولكان وقتلرده نیمر یول

بلهن پارده‌مكه عسكرلر گنیرهٔ آلامق هم اوزی هم اوزی تله‌ین وقته مصر حدودینه امنه‌گان قدر عسكر قویا آلمقدر.

بوغنه آز ثملی. بونك اوستینه شول اوق زمانلرده باورو پا دولتلری استانبوله- ده اوزلرینك تأثیرلرن بورته باشلادیلر. توركیه‌گه تأثیر اینه طورغان بو دولتلر اراسنده انگلیه اوزینك طور دشمانی بولغان گیرمانیه‌نی‌كوره باشلادی. گیرمل- نیه توركیه‌ده بیك طور اهتمالرلی قارانتی. ثبرلنیه بغداد ثیمر یولن صالورغه كرو- شوب. اول یولنی بصره كویه‌سینه كونروب چاغرمغه وعده‌لر قیلدی.

گیرمانیه هر بیرده وهر زمانده توركیه‌نك آرقاسنده كورینه باشلادی. توركیه‌نك هر بستانغه‌نی یاز پتسیه‌سینك نفوذی، آنده‌ده گیرمانیه‌نك كینوب طلب- شنوینه‌میدان آچدی. آنگلیه، توركیه‌نك بو اقلرینه، البته، مركزیت یاصارغه طر- شو ثمرهلری دیب گنه قارالب قالا آلمادی. شول سبدن آنگلیه بو تیره‌لرده بی

A. Battal, “Misır (III)”, *Yoldız*, No:1298, (24 Zölhicce 1332 [31 Oktyabr 1914]), s. 1-2.

Misırdagı anglo-frantsuz idaresé, hidiv Teüfik Paşanıñ bu iké deület kulında cansız koral bulıp evérélüé 1881 nçé yılda “garebi ihtilalı” digen ihtilalga sebep buldı. Miralayı rütbeséndegé Ahmet Garebi isémlé ofitsér Misır gaskerlerén kotırtıp, hidivge, anglo-frantsuz rejimına karşı kıyam ittérdé. 81 nçé yılnıñ 9 nçı sintyabrénde hidiv hem konsullar cıyılgan “Gabidin” sarayınıñ aldına Garebi at östénde kılıçın çıgarganı helde ipteş ofitsérleré bélen kilép üzéñé taleplerén garız kıldı. Ul tübendegé nerselerné talep kıla idé.

Vezirler kabinitın taratu. Parlamint açu, gaskerlerñé sanın arttıru, yaña herbi zakon tesdıyk itü, şeyhélislamnı gazel kılu.

Soñından Garebiñé téleklerénden kübésé meydanga çıgarılsa da, törlé intrigalar, ehalinéñ hezérléksézlégé, hidivnéñ aumalı bér adem buluı sebeplé, memlekette törlé nizaglar, ihtilaflar baş küterdé, zabıtlar taifesé – Garebi ve iyerçénleré degi koral şaldırata başladılar. Nihayet, Garebi Mehmüt Sami Paşa kabinitında herbiye ve bahriye ministırlıgına méndérélép, bu iké vizarettegé törék ve çerkes memurları hemmesé urınlarından çıgarıldılar. Alar urınına Misır garepleré bilgélendé. Urnı kilgende şunı da eytép kiterge kirektér ki, ul çakta Misırda kuvetlé bér çerkes partiyesé bar idé. Garebi ministr bulgaç oşbu çerkes partiyesénéñ olugların tottırıp herbi mehkemede hökém ittérdé. Mehkemenéñ kararın gamelge kuyu hakında vezirler kabinitı bélen hidiv arasında ihtilaf çıktı. Bu ihtilafnıñ köçeyüén kürgen Angliya hökümeté Lamanş diñgézéndegé flotına Misırga kiterge emér birdé. Frantsiya flotı da Misırga kitté ve iké flot bérégép İskenderiyege kilép yitté. Méne şul reüéşçe Misırda çıkkan ihtilafnı hel kılırga bu memleketnéñ hucası sanalgan Törkiye deületé tügél, belki Angliya bélen Frantsiya deületleré kéréşté.

Flotlar kilép yitkeç Misırdagı Angliya ve Frantsiya konsulları üz deületleré iséménden nota birép Mehmüt Sami kabinitınıñ taratıluın, Garebiñé Misır kıytgasından çıgıp kitüén talep ittéler. Vezirler bu notanı red kılıp: "Béznéñ Yavrupa deületleré bélen mönesebetéméz yuk, eger téleseler İstanbul bélen heberleşsénler!” dip başta karışıp torsalar da, soñından istigfa ittéler. Şerif Paşaga yaña kabinit teşkil kılırga teklif itéldé. Ul başta kabul itmi torıp, soñınnan begzı şartlar bélen rizalık kürsetkeç, İskenderiye gaskerlerénden: “Béz üzémézge Garebiden başka vezir buluın télemibéz, eger ul 12 segat éçénde üz mansabına kaytarılmasa bulaçak vakıygalarda bézné mes’ul totmañız!”

mealénde tiligram kildé, deputatlar meclésénde Garebi kızu notık söyledé ve çit deületlernéñ konsullarına kegaz birép, ecnebilernéñ tınıçlıgın temin iteçegén béldérdé ve alardan öç nerse talep kıldı: 1) Angliya ve Frantsiya üzleréñéñ layhaların kaytarıp alsınlar, flotları Misır sularından kitsén. 2) Kanun-ı esasi tözélép hidiv hem vezirlernéñ hokuk ve vazıyfaları çiklenér. 3) Yavrupa deületleré Misır meseleleré hakında İstanbul arkılı gına söyleşsén. Soñra Garebi hidiv Teüfiknı töşérü tedbirleréne kéréşté hem sugış yarakların hezérli başladı. Şul çakta Angliyanıñ hariciye veziri Gladston Angliyanıñ hidivné yaklayaçagın iglan itté.

Misır öçén şundıy möhim ve heterlé dakikada Törkiye hökümeténéñ éşlegen éşé şul buldı: Derviş paşa isémlé bér türesén yiberép Misır ehvalén tikşérérge kuştı. Bu paşa "Saye-i gomranvaye-i şahanede asayış berkemaldér" dip doklad yasagaç Yavrupa deületleréñéñ Misır meseleleré hakında mözakere iter öçén İstanbulda bér konfirintsiye yasarga tiyéş digen tekliflerén Bab-ı Gali kabul itmedé ve "Misırda tınıçlık, meclés yasap, mözakere felen iterge lözüm yuk" dip kirélendé. Lekin deületler, anıñ süzéne igtibar itmiçe İstanbulda konfirintsiye yasap, Misır meseleleré hakında möşavere ite başladılar. Bu konfirintsiyede Törkiyenéñ vekilé hazér bulmadı. Lekin bu vakıtta Törkiye hem Misırda üz prestijın saklar öçén bér tedbir éşledé. Ahmet Garebige soltan bik şep bér midal yiberdé. Bu éş Garebi ve iyerçénleréñéñ dehi de artıgrak cilkénüleréne sebep buldı.

Dehi bér möhim vakıygaga dikkat itélsén: İstanbuldagı konfirintsiye 7 nçé mecléstegé kararı buyınça, Törkiye hökümeténden, Misırga andagı fétnené basar öçén gasker yiberüén üténdé. Lekin Törkiye hökümeté bu üténéçné tıñlamadı. Misırga gasker yibermedé. Bunı kürgen Angliya hökümeté Misır éşleréne üzéñéñ koral bélen katışırga mecbür bulacagın iglan kıldı. İskenderiye sularındagı admiral Simor flotı tecavüzge başlar öçén bérençé sıltaunı köte başladı. Skandal çıgaçagın bélgen Frantsiya flotı 1882 nçé yılnıñ 10 nçı iyulénde İskenderiyeden çıgıp kitté.

11 nde Angliya flotı İskenderiyené tupka tota başladı. Misır gaskeré İskenderiyeden çıgıp kiterge mecbür buldı. İngliz gaskerleré Misır tupragına töştéler. Nihayet "en-Nil el-Kebir" digen urında katı sugış bulıp Garebi gaskeré katgıy reüéşte ciñélép éşten çıktı.

Soñra Garebi ve ipteşleréne hökém bulıp yidésé ültérérge mehküm buldı. Lekin bu hökém soñından meñgélék sörü bélen almaştırılıp fétne başı Ahmet Garebi Tseylon atasına söréldé.

Méne Törkiye hökümeténéñ tedbirsézlégé, seyesetsézlégé ve gafleté sebeplé fétne basar öçén dip kérgen ingliz gaskeré Misırga okupatsiya yasap, şunda nık urnaştı ve 1883 nçé yılda Misır böténley inglizler kulına kérép anda Törkiye soltanınıñ suvirinititından korı isém géne kaldı. Bundan soñgı heller kileçek mekalede.

A. Battal

A. Battal, "Mısır (III)", *Yıldız*, No:1298, (24 Zilhicce 1332 [31 Ekim 1914]), s. 1-2.

Mısır'daki İngiliz-Fransız idaresi, hidiv Tevfik Paşa'nın bu iki devletin elindeki cansız bir alete dönüşmesi, 1881 yılında "Arabî İhtilali"na sebep oldu. Miralay rütbesindeki Ahmet Arabî adlı bir subay Mısır askerlerini kışkırtarak hıdive, İngiliz-Fransız rejimine karşı ayaklandırdı. 1881 yılının 9 Eylülünde hıdiv ve konsolosların toplandığı Abidin sarayının önüne Arabî at üzerinde kılıcını çıkarıp arkadaş subayları ile gelerek kendi taleplerini arz etti. O aşağıdaki şeyleri talep ediyordu:

Bakanlar kurulunu dağıtmak, parlamento kurmak, askerin sayısını arttırmak, yeni askeri kanunu tasdik etmek, Şeyhü'l-İslam'ı azletmek.

Sonraları Arabî'nin isteklerinin çoğu gerçekleştirilse bile çeşitli entrikalar, ahalinin hazırlıksız oluşu, hıdivin karaktersiz bir adam olması sebebiyle memlekette türlü çatışmalar, ihtilaflar baş gösterdi. Zabıtlar tayfası – Arabî ve taraftarları – da memnuniyetsizliklerini ifade ederek tehditler savurmaya başladılar. Nihayet Arabî, Mahmut Sami Paşa kabininde harbiye ve bahriye bakanlığına getirilerek bu iki bakanlıktaki Türk ve Çerkes memurlar hepsi azledildiler. Onların yerine Mısır Arapları tayin edildi. Şunu da söylemek lazım, o dönemde Mısır'da güçlü bir Çerkes partisi vardı. Arabî bakan olduktan sonra bu Çerkes partisinin büyüklerini yakalatarak askeri mahkemede yargılattı. Mahkemenin kararını uygulama konusunda vezirler kabini ile hidiv arasında ihtilaf çıktı. Bu ihtilafın güçlendiğini gören İngiltere hükumeti La Manş denizindeki filosuna Mısır'a gitmeyi emretti. Fransa donanması da Mısır'a gitti ve iki filo birleşerek İskenderiye'ye ulaştılar. Böylece Mısır'da çıkan ihtilafı halletmeye bu memleketin sahibi olan Türkiye değil, İngiltere ile Fransa devletleri girişti.

Donanmalar geldikten sonra Mısır'daki İngiltere ve Fransa konsolosları kendi devletleri adına nota vererek Mahmut Sami kabininin dağıtılmasını, Arabî'nin Mısır kıtasından çekilip gitmesini talep ettiler. Bakanlar bu notayı reddederek: "Bizim Avrupa devletleri ile münasebetimiz yok, eğer istiyorlarsa İstanbul ile haberleşsinler!" diyerek önceleri inat etmiş olsalar da sonunda istifa ettiler. Şerif Paşa'ya yeni kabine kurma konusunda teklif götürüldü. O başta kabul etmeyip, sonra bazı koşullar öne sürerek razı olunca İskenderiye askerlerinden: "Biz kendimize Arabî'den başkasının bakan olmasını istemiyoruz. Eğer o 12 saat içinde görevine iade edilmezse olacak olaylardan bizi sorumlu tutmayın!" mealinde telgraf geldi. Mebuslar toplantısında Arabî ateşli bir nutuk söyledi ve yabancı devletlerin konsoloslarına kâğıt göndererek yabancıların emniyetini temin edeceğini bildirdi. Onlardan üç şey talep etti: 1) İngiltere ve Fransa kendi

layihalarını geri çeksinler, donanmaları Mısır sularından gitsin. 2) Kanun-ı esasi kabul edilip hidiv ve vezirlerin hukuk ve vazifeleri sınırlanacak. 3) Avrupa devletleri Mısır meselelerini ancak İstanbul üzerinden görüşsünler. Bundan sonra Arabî hidiv Tevfik'i azletme tedbirlerine girişti ve savaş malzemelerini hazırlamaya başladı. O anda İngiltere'nin dışişler bakanı Gladstone İngiltere'nin hidivi savunacağını ilan etti.

Mısır için böyle mühim ve tehlikeli olan bir anda Türkiye hükumetinin yaptığı şu oldu: Derviş Paşa adındaki bir memurunu göndererek Mısır ahvalini araştırma görevini verdi. Bu paşa "Saye-i Ümranvaye-i Şahanede asayiş berkemaldir" diye rapor yazınca Avrupa devletlerinin Mısır meselelerini görüşmek için İstanbul'da bir konferans yapma tekliflerini Bab-ı Ali kabul etmedi. "Mısır'da sükûnet hakim, toplantı düzenlemeye, görüşme filan yapmaya lüzum yok!" diye diretti. Fakat devletler onun dediklerini dikkate almayarak İstanbul'da konferans toplayıp Mısır meselelerini görüşmeye başladılar. Bu konferansta Türkiye'nin temsilcisi hazır bulunmadı. Fakat bu arada Türkiye de Mısır'da kendi otoritesini korumak için bir tedbir aldı. Sultan, Ahmet Arabî'ye çok güzel bir madalya gönderdi. Bu hareket Arabî ve taraftarlarının daha da coşmalarına sebep oldu…

Bir başka önemli olaya da dikkat edilsin: İstanbul'daki konferans, 7. oturumunda alınan bir kararla Türkiye hükumetinden Mısır'a isyanı bastırmak için asker göndermesini rica etti. Fakat Türkiye hükumeti bunu Kabul etmedi ve Mısır'a asker göndermedi. Bunu gören İngiltere hükumeti Mısır işlerine kendisinin silahla karışmaya mecbur olacağını ilan etti. İskenderiye sularındaki amiral Seymour donanması tecavüze başlamak için ilk bahaneyi beklemeye başladı. Skandal çıkacağını bilen Fransa donanması 1882 yılının 10 Temmuzunda İskenderiye'den çekip gitti.

11 Temmuzda İngiltere filosu İskenderiye'yi topa tutmaya başladı. Mısır askeri İskenderiye'den çekilmeye mecbur oldu. İngiliz askerleri Mısır topraklarına girdiler. Nihayet en-Nil el-Kebir adlı bir yerde şiddetli bir çarpışma olup Arabî askeri kesin bir mağlubiyete uğradı.

Bundan sonra Arabî ve arkadaşları yargılanarak yedisi ölüm cezasına mahkum edildi. Fakat bu karar daha sonra müebbet sürgüne değiştirilerek isyancı elebaşı Ahmet Arabî Seylan adasına[202] sürgün edildi.

Böylece Türkiye hükümetinin tedbirsizliği, siyasetsizliği ve gafleti sebebiyle isyanı bastırmak için gelen İngiliz askerleri Mısır'ı işgal etti ve buraya iyice yerleşti.

[202] Sonraları bu kişi Mısır'a dönerek orada yaşamıştır, orada vefat etmiştir, Corci Zidan'ın "meşahir-i Şark" adlı eserinin birinci cildinde mufassal tercüme-i hali ve resimleri mevcut. A.B.

1883 senesinde Mısır tamamen İngiltere'nin hakimiyeti altına girip burada Türkiye sultanı egemenliğinin sadece adı kaldı. Bundan sonraki olaylar gelecek yazımızda yazılacaktır.

A. Battal

V. 1916 Yılında Yoldız Gazetesinde Yazdıkları

A. Battal, "Yana Yıl Mönesebeteyle", *Yoldız*, No: 1582, (9 Rebigılevvel 1334 [1 Gıynvar 1916]), s. 1-2.

بدن مقبلکه‌کی تعیین قیلنغاندن صوڭ موسی افندی ملا بولوندن وآز کچدی.

آپریل یاماندده طرویسکینك دورت قارت حضرتی، تپك طوغریدن یوردن، «مطمار دن صاب صور یمز» دیب مطبو- عاتده چقیدیلر. قارت حضرتلرنك بوچقیشلری دقتلرنی جلب ایتدی؛ اوندن مناسبت ایله مطبوعاتك کیرمك عموم مکتب - مدرسه- لرمز، کیرمك خصوص طرویسکی مدرسه لری حقنده یاپدیغی سوزلر بولدی؛ طرو- یسکی معلملرینك جوابلری‌ده چقدی؛ مطبوعاتك معلملر یاقنده نالغانلغن کورگان حضرتلرمز اورلرینك اوکابسز حالتکه تؤمکلنه‌کلرن سیزدیلرده، یرمه- یرمه امضا لرن قایتاروب آلا یاماللدیلر؛ حوڭدن بلندی، که بومسئله‌نی بعض بر اینترپکه چیلر گنه کوتره‌گانلر، حضرتلر اغلمه ایتلر. گمانلر ایکن؛ نهایت جدی بر نیافت بلهن یاماللغانلری بومسئله بر طرا گیکه- کامیدیه‌گه ثمه‌یلتوب تمام بولدی.

برنجی مایده اوقلد، آخیرند عنایه‌الله عزة‌اللهن، ضیاء‌الدین اکمالی، محمد صابر افندی‌لرنك تشبثی اوپل آمامیلر قورصی آچلوب بر آی دوام ایتدی، عادتده کیمی، بعض ملالر قورصدن راضی بولوب، بعضلری ناعملی‌نیمیه طارالدیلر؛ لکن هر ایش یاخشده ثصورلی بولا؛ قورس مؤسسلری تنقیدلردن مأیوسینکه توشمیچه، یاملغانلری اشلرن اصلاح ایتوبرمك دوام ایتدرسه‌لر بیك گوزل بولور ایدی.

اورغان‌پل ملی جماعتمزدهکی مهم اشلرڭلی بری طروبسکیده نیاز افندی مقصودی، عینی آیصطای یاوه‌ڭز تشبثلری اپله رسمی رخصتلی دار الملعلمین ودار المعلمات آچلوب؛ وقتنه گازیتلرده بوقایه‌لی اشلرگه بیك تعیین ایتوب اوطلدیلر؛ بوحکملرنك مأیه‌ت مسئولیه‌سی‌نك ثمه‌یلتوبی درد وهمت یوروب طوغرلی یولدن یارداملر بوعهم تشبثلرده برنجی رولی اویناپلر.

۱۵ نجی یلدك ایلك مهم واقعه‌سی مفتی محمد یار سلطانی جنازه‌یلرینك وفاتی وقبول سبیلی کوتره‌لگان مقتبلك مسئله‌سیدیر. ملطانی ۱۲ نجی آیبوزده دنیادن کوچدی. وفاتندن صوڭ مطبوعاتمزده مقتبلك مسئله‌سی سی چقیشده سوز کیتدی، اما اهالی یاقندن یلگان اوفا مسلمانلری بو حقده مقتبلك جدیسی کوتلده بر مجلس یاصاب مذاکره ایتدیلر ومقتبلکه کاندیداتلر بیلگیلدیلر؛ آلار کاتیب‌لات ایتوب، قطوغ محمد مبرزا تقتبلی، مدرسی مقصودی، اکرم یعقوفی، راویل صرتلانی، ابراهیم آقپوریں، سلیم گرای جانتورین افندیلرنی کورسه‌تکلار ایدی. «ترجمان» گازیته‌سنده ایسه، مدرسی مقصودی، زاهد شامل، گنیرال ع. دولتشین، موسی بیگیف، قطوغ محمد تقتبلی جنازه‌لری کورسه‌تدیلر.

ارقالیلرنك کاتیب‌لاتلر کورسه‌تولرین قزان وآرینبورغ گازیته‌لری آشغچ بر اش صاتدیلر: «بو تابیله صبر وتاقی بلهن اش کورو معقول؛ حاضر صرفش وقتی، حکومت، مفتی قویوبه آرتق آچقلمس ثملی» دیدیلر، لکن عموم گازیته‌لر مقتبلك مدنی وضیاسی اهلیلی داللر آرا- سندن صایلانتوری تیپشلگن یاردیلر؛ قزان اماملری مقتبلك رومانیدن بولورغه تیپشلگن آیچقن - آچقده دعوا قیلدیلر و ۱۲ نجی اپیرلده، یعنی مقتبلك رفاقتینه بر آی طولغان کزنده «یاملر» زالنده ملالرغه وهر عالمدن صایلانغان ایکیشر وکیلدکه مخصوص بر مجلس یاصاب شوکا قرار بردیلر؛ اما اوچنچی بر فرقه، یعنی

یاڭی یل تلهکلری.

(شعر).

تلهکلر کوب، ولکن دایسی دردڭ درمانی اوزلیم،
شولای بیت مین: کوڭل طولسه — جانم نوزس، یاتسم — نوزمیم.
حسابسز مولدرب طولغان، کوڭللر چیشه‌سی بزده،
هنوز بر نورکنه سوزده، کورنمس بولدی آی، کوزکه.
تلیم نهرسه، تایم نهرسه، مینم مقصد ومطلب زورم؛
تلیم آخری: طالڭ آطلسون بر، آجلسون بهر دهڭلگان نور.
نارانمی تزن اورڭلی قالدی، کورنمس بولدی طالڭ، آل طالڭ،
یوڭالسون! — دیم، نارانمی تزن وکورسون یاقتی کون هر جان.
خدای پیرسون، خدای قیاس؛ خدای حاکم، خدای قادر،
بخت، راحتکه بر چرسون طاغن‌ده هر خاتون، هر ایر.
یوڭالسون طوتچقوب کوزدن، نارا همده بختسز یل،
یاوز یل، برجیلسز یل. خیرلی یوله ازمز یل.
تیلر قالدیرمادی اول برگه — مدنگی یاد کار صالدی؛
کوڭل محزنلرن یاتدیردی اوطه، آه وزار صالدی.
کیل ڭه‌ی «نیسال»! فقط خیرلی بلهن کیل، ایزگی مطلبده،
یارلغان «اوممٔ مقصد» که اسمك، ایزگی مکتبده.
سینی بز تاریخلاب آلدق. خدای فارتنده آه برلر.
خاطر جلتن کوزیمزه‌نچی اپلده عالی شاه برلر.

واقف جلال.

لککه آلو حقنده شائعه‌لر چقمده، اول اش اوزغان یلده میدانده کیلمی قالدی.

۲۹ نجی اوکتهبر ده «یولدز» ده‌مدری افندی مقصدیڭ «باوق وفرا کسیه‌مز» دیگان مقالهسی چققان ایدی؛ بو مقال فرا کسیه‌ڭ هیئت عمومیه‌سینه تأثیر ایتمه آلماسه‌ده، حساسر اق جنوب اوغلی م. یوسف بك جعفرفنی متأثر ڭه‌یلدی، اول مسلمان فرا کسیه‌سیدیڭ «باوق» ڭه منا- سبتی حقنده اونوچیلرمزڭه معلوم ایصلمن طارانمی وفرا کسیه‌نی بر درجه یولوب آلدی.

روس اورتودوکسلرینڭ پولشه ولیتوادن کیتووی سینیل روسیه‌ڭ شرقنده طاپا آغلغان ڭاڭلرنی آراسنده مسلمانلرده بار ایدی؛ ایمکن روسیه مسلمانلری اورغان ایله اوشبو مسلمانڭ ڭاڭلرغه یاردم اشتمه‌ده یاغشی‌غنه موفقیت بلهن حرکت ایتدیلر.

اورغان بلدنڭ آمرنده اولهٔ آرخه‌ریی بیسوقوب آندرینڭ مسلمانلر حقنده تعبیر آمیز هیاه‌لرنی اچینه آلغان بر رسالهسی حقنده یوقوله زیمنتوا سینڭ مسلمان گلاسنیلری ناراضیلی بلدرمیلر. بو حقده مشهور دعواوکیلی ابراهیم افندی اختیارڭلی «اوفیمسکایا زیمن» ده بر مکتوبی یاصلب یاقی کبی، بیسوقوبڭ جوابی‌ده یاصلدی. مسئلهیاپتخت مطبوعاتینده توڭشدی. نوبه- ر نڭ صرڭلی یازیوسنده «یولدز» ده مدری افندی مقصدیڭ «مهم ملی ڭله- کرمز» حقنده اوزون ومهم مقالهلری چقدی، آلار ملی گازیته‌لرمزڭلی همه‌سنده کوچرلوب، دقتلرنڭ اوبانوینه سبب بولدیلر.

اورغان پل حقنده اوشبو «مسیمال»ی یازو بلهن اکتفا ایتوب، اوشبو یاڭی یلدز ڭاڭ تیزروك صلح ومسالمت، وطنمز هم ملتمز اراسنده برمعادله کیتر وون تلیمز.

ع. بطال.

صدمش.

باش قومندان اشتابندن.

(۳۰ نجی دیکه‌بر). غربی میدان. آلمن بلهن ڤیك آراسنده نیمسلرڭ بر کچکنه فرقه‌لری میسه بلهاسیلی اولڭ صاغلینه چمارغه، قصد قیلمالر ایدی، لکن برنڭلی صاغچی فرقه‌لر آتقچ، کیرگه قوولدیلر. چاوککه یتکانچی کانکیرن کولی یاننده هم پلاکانیتڭ قسر قننه باطرلی یاللن کوزه‌تچیلك قیلندی وشول وقته مسافه‌لرنڭ یزین آرتق ڤوتلری بلهن سوڭکی موقعلرنی بولدی، اوشبو صوغش برنڭ قاوداڭه، تمام بولدی. پانتوپز تیمر یولی نیرمسافه‌سیرنڭ کوزه‌تچیلر ایکی روت تیمر چیق سدلرن کیسدیلر هم قولڭ گرانات‌لری بلهن صوغشدیلر، نیمسلرنی خندقلردن چمارد یلر.

باشقه میدانده اوزڭه‌رش یوق.

فرانسیه‌دن‌لنده. (پاریز). «هاواس» آ گینتسیاسی خبر ایلدی: گیرمانیڭ نی حاضرلی‌نوازندن هم صوغشقه کوب عسکر کیتر وارزندن ثانیاً نه فانی هجوم یاصارغه قرار بیرگانلکلرنی معلوم بولدی. گیر- مانلر اولنیوده بیگر چاقوم کیکللکه‌گی میدانده هجوم یاصادیلر. فرانسوزلرنڭ آلغه چوب طوغرغان خطلرینڭ ایکی قاتلرینه آیرانا فانی هجوم یاصالدی. آنده گیرمانلر بیك کوب طوب آتدیلر هم طوغدغچ تڭرلی زیمه‌دیلر. آنسه دهمانلك میڤشقه اشترك ایتکان عسکر- لری اوچ دیویزیه‌ده‌ن کیم نوگل ایدی. اوچ هجوم فرانسوز طوبلرینڭ آتلری راین طرفنه‌لدی. دشمان آلغه‌رلی جنوب طوغرغان برنچی خطه‌سی خندقلرگه ایکی دیولر هم اوچ یوزنچی کوب، بر نیچه‌مینی کیتلکه‌گی خندقلی اشغال اینه آلغان ایدی، لکن غیرت بلهن فارشی هجوم یاصاچاق، آلارنڭ همه‌سندن چمارلوب بنه یاردی. حاضرده دشمان فقط برنڭ آلدهکی خندقلرمزنڭ بر نیچه میتر قدریسن هم کوب اهمیتی بولغانلغن کوزه‌تچیلك قیلا طوغرغان نقطه- مزی اشغال ایتوبلر، ۲۸ نجی دیکه‌بره گیرمانیه خبرنڭه فرانسوزلر دن ۴۲۳ اسیر آلندی، جنگی سوز درست توڭل. بسز اوزمزدن ڤولگانلر وآور جراحتلرنگان هم غائب بولغان شول قدر کشینی صوغش میدانندیه فالدیروب کیتکان ایدك.

بالقان میدانده - (صدمه). «یره- سیتروز» خبر ایله:

بز کوب یره‌ده، خصوصاً بیرا تلا الطرا- فنده هم روڭانو نیرسنده دشمانه کوب تلفات یبروب کیری چیکندیرڭلك. اول نیره‌لرده دشمان فانی صوغشقانلن صوڭ کیرگه کیندی. بز ایکی پولیمیوت آلدق. بز هرسندك بوندهلشدیر یاصالغان همه- هجومارنی کیسری فایتاریڭی هم کوکلی بنه‌دن آلدق، لکن آنی قولدنده طوتا- آلمادی. فانی صوغش دوام ایتمه.

سلانیك - ماکیدونیه‌دنك تورلی یرنده بولغان گیرمان آ گینتلر بنڭ کو- بسی کونسولڭلری هیسکه آتلغچ، سلانیکه فاپندی، یا کی مناسبتیله فاجدی. متفقلرنڭ نظیمچی عسکرلری یاملر چیرکه‌ونده هم یاملر کشیسی فاتیرنده نمتو یاصاب، بر نیچه کافر طاپیلر. کوب کشی حبسکه آلندی.

گازیته‌لر یاقر خطری اچنده کوب قومیته‌چیلرنڭ حرکت ایتکانلکلرن خبر ایتدیلر. اکسوب یاننده ۲۰۰۰، کسانتی یاننده ۲۵۰۰ قومیته‌چی ظاهر بولغان.

کچه گیرمانیه‌نڭ دورت اوچنچی متفقلرنڭ لا کرلری اوستنده اوچوب تیمر بولره بر نیچه بومبا طاشلادیلر، لکن ضرر کثیره آلمادیلر.

سلانیك - صوڭغی آتنانه زور یارا- خودلر آنگلیه‌نڭ باردمی اوچون بولغان عسکرلرن توشروده دوام ایتدیلر. ۲۵ نجی دیکه‌بره اوپلدن صوڭ فرانسوزلرڭ کوب مواده اوچوچیلری دشمانڭ لاگر لرن طوبغه طوتدیلر وآنده یاننی چمار- دیلر. فرانسیه کوزه‌تچیلرینڭ خبرلرینه نارافانه گیرمانیه‌نڭ سلانیکه اوچوب کیلگانلرن اوچهلی‌ینڭ برسی گیوگیلی نیره‌سنه طوب آتقچ، هر لانغان. ۲۶ نجی دیکه‌بره گیرمانیه‌نڭ ایکی اوچقچی شوم کورفز اوستنده یه‌ده‌ن اوچوب یور- دیلر هم ازچ بومبا طاشلدیلر، بر گریك یورتلینڭ ایشکن وته‌ورلرن واندیلر- ڤولگان کشی بولمادی.

گیرمانیه‌نڭ تلغاتی - «توبه سوریچ سه‌یتونگه» گازیته‌سینڭ بازوینه نارا- فانه یوصوغنده گیرمانیه‌نڭ ڤولگاولر، جراحتلگانلر هم اسیر تذکرلر بلهن بارلغانی ۳۰۷۰۰۰۰۰۰، آمستر- ڈیڭگوبه نکی ۳۱۰۰۰۰۰۰، تورکیه ڤیلغاریه‌نکی ۴۰۰ مك بولغان. گیرمانیه‌ده ڤولگانلر هم یوزلرجه غرب بولوب نافانلر ۹۹۰ مك، آمستر- ڈیڭگوبه ۸۴۰ مك، بلغاریه‌ده وتورکیه‌ده ۱۵۰ مك بولغان.

«تایمس» گازیته‌سینڭ عسکری مصرری گیرمانیه‌نڭ تلغاتی آتنین کوبروك بولغانی هم آی صاین گیرمانیه عسکرندن ۲۰۰ مك کشی تلغی بولا یارلغانی یازا. آتلك فکرینه فارافانه حاضرگی کوندنه گیرمانیه‌نڭ پیادلری بیك ضعیفلگانلر وصول سیدن آلار طوب یارده‌منن یافقه صوغشا آلمیلر.

«بیدنچی کارول ئه‌دوارد» برانیوسی - آنگلیه‌نڭ منتا گه بهراوب ملاك بولغان «بیدنچی کارول ئه‌دوارد» برانیوسی ۱۹۰۲ نجی یلده اهلیه‌نه یاملاغانده برنچی قورج یلنیه‌سن متوفی کارول ئه‌دوارد ڤویغان بولغان.

۱۹۱۴ نجی یلده آزگوست آینه‌ده آنگ- لیه‌نڭ دربه‌نوطلر دونو بهن ۳۸ برانیوسی بولغان ایکن، بوکونگه قدر اولبرانیوسی سارنڭ ۵سی چناق ئه‌لمده، ۳سی آنگلیه ساحللرنده هلاك بولغان. گیرمانیه‌نڭ دربه‌نوطلردن توزه‌نمرنڭ اصولده ۲۰ برانیوسی بولغان ایکن، بوکونگه قدر آلارنڭ ۳سی یوغالغان.

لوندون - ماطلر آنلرندن «للوید» آ گینتسیاسینه آلغان خبرگه نارافانه ۱۲ نجی دیکه‌بره آنگلیه‌نڭ کلیمنجاك کفار لین» اسملی پاراخودی یاقان ایکان، حاضرده پارا غوده، بولغان کشیلردن ایکی آفیسر، دورت موقنس، ۱۸ ماتروس

A. Battal, “Yaña yıl mönesebetéyle”, *Yoldız*, No: 1582, (9 Rebigılevvel 1334 [1 Gıynvar 1916]), s. 1-2.

Bügén mölki tarihımızınıñ 1915 yılın kiçép 16 nçı yılına kéreméz. Hezér bötén dönyanıñ dikkatén celép ite, fikérén işgal kılıp torgan nerse sugıştır. Megamafih béz yaña yıl mönesebetéyle sugış hakında hisap yazmıymız. Çönki sugışnıñ tarihı üz aldına, uzgan yılnıñ 19 nçı iyulénde aña bér yıl tuldı. Ul könde béz “Sugışnıñ bér yılı” hakında bér hisap yazdık. Oşbu gıynvarnıñ 19 ında yıl yarım tula. Ul vakıt béz yılyarımlık bér hisap yazarmız. Béz hezér uzgan 1915 nçé yıldagı milli heyetémézge bér küz salu bélen géne iktifa iteméz.

Béznéñ milli heyetéméz gomumen bay ve möndericelé tügél. Östevéne dehşetlé sugış uzgan yılda da devam itép tordı. Sugış büten Rusyalılar bélen bérge, tabigıy béznéñ de fikérleréмézné işgal ite. Şulay bulsa da ütken yılda béznéñ milli heyetémézde télge alınırlık vakıygalar yuk tügél. Bu vakıygalarnıñ mösbet ve küñélléleré bik az bulsa da, gomumen alganda herkaysı bézém öçén ehemmiyetten hali tügél. 1914 nçé yılnıñ ahırında Hesen Gata kazıy Gabeşi cenaplarınıñ istigfa heberé çıkkan idé, anıñ urnına kazıy tegyin itü hakında matbugattagı süzler uzgan yılnıñ başlarında da devam ittéler. Lekin ul mesele kış éçénde hel kılınmıyça kalıp, may urtalarında H. Gata hezretnéñ urnından çıgui, anıñ urnına Blagovéşénskiy ahundı Salihcan Urmanayéfnıñ kuyılui bélen bétté.

Gıynvarnıñ 9 nda möhterem müverrih ve mosannifémez Şihabétdin el-Mercani hezretleréнéñ tuuına yöz yıl tulu mönesebetiyle bér kéçkéne doga ve aş meclésé yasaldı ve şul könné Kazan geziteleré aña bagışlanıp çıktılar. Merhum hezret hakında “Mercani” isémlé möhim ve böyök bér manugrafiye-mecmuga basılıp taraldı. Olug galimébéz şereféne tantanalı yubiléy yasau sugış sebeplé kiçéktéréldé.

Gıynvar éçénde Ufanıñ mohafazakar baylarından bérniçe kéşé “Vakıt” gezitesé arkılı idare-i ruhaniyemézden tiatrnıñ şergen dörést bulıp-bulmauı hakında fetva soradılar. “Vakıt” möherrirlerénden bérsé alarnıñ çıkışların kullap mekale yazdı. Lekin duhovnıy sabraniye bu hakta üzén bik vazıyfaşenasane tottı. Galiba, bu istiftanı cavapsız kaldırdı.

Gıynvar ahırı - fivral başlarında sugıştan zararlangan Kars mösélmanlarına yerdem itü meselesé éçké Rusiye mösélmanları arasında küteréldé. Bu babda yahşı gına éş küréldé: Kazan mösélman cemgiyet-i heyriyesé teşebbüsé bélen şeherémézde Kars mösélmanları faydasına bér kiçe yasalıp, küp kéne hosul cıyıldı. Arinburg mösélmanları

bunıñ öçén mahsus bér kamitit teşkil itép her yaktan igane cıydılar ve felaketzade kardeşlerémézge küp-küp akçalar yiberdéler. Başka şeherdegé mösélmanlar da hellé-helénçé igane yiberdéler. Tatar geziteleré idareleréne de baytak iganeler tuplandı. Törkiye bélen sugış başlanu sebeplé, Kırımda Törkiye tebagası isémén kütergen tatarlar Rusyanıñ éçké vilayetleréne sörélgenler idé. Bolar da bik zur ihtıyaclarga töşkenler, kızganıç helde kalganlar. Lekin Kırımda çıguçı "Tercéman" gezitesé ni öçéndér alarnı "mohtac tügél" itép kürsetérge tırışkanlıktan sörgéndegé kırımlı kardeşlerémézge yerdem itü meselesé matbugatta ciddi reüéşte küterélép, halık arasında papulyarnust kazana almadı. Mesele begzı gazetalarnıñ beyhude monazaralar ve süz köreşüleré bélen bétté.

1914 nçé yılnıñ dikabr ayında Pitragradta mösélman cemgıyetlernéñ syizdı bulıp, Kavkaz sugış meydanına bér tıbbi seyyer firka yiberérge ve merkez kamitit yasarga karar birgen idé. Méne "Gaskerlerge ve anlarnıñ gaileleréne yerdemçé muvakka mösélman kamititı" iséméndegé oşbu kamititnıñ nizamnamesé baytak kupyur (ihtisar)lar bélen uzgan yılnıñ 16 nçı fivraléndе tasdıyk itéldé ve bik akrınlık bélen bulsa da kamitit éşke totındı. Vilayetlerde şögbeler açtıra başladı. Şögbelernéñ akrın açılulaрın kürgen kamitit halıknı şögbe açarga dimler öçén iké agint çıgardı. Lekin Törkéstanga bargan Gabdullah Gıysmeti efendénéñ seferé beyhude kitté. Pitragrad hökümeténéñ röhset ve teşviké bélen nigézlengen maksadı gaskerlerge yerdem itüden gıybaret bulgan kamititnıñ şögbelerén açarga Törkéstan türeleré röhset itmedéler. Hetta Yavrupai Rusyadagı begzı bér beylençék türeler de kamitit faydasına mescédlerde igane cıyuga, anıñ şögbelerén açuga memnaget itép mataştılar. Uzgan yıl éçénde bu kamitit üzénéñ töp maksatların meydanga çıgaruga teşebbüs ite almadı. Hezér kamititnıñ tizden dehi bér syizd cıyaçagı işétéldé. İhtimal şul syizdan soñ bér éş çıgar, bakalım.

Yal itü meselesénéñ mösélmanlarnı küpten birlé borçıp kilgen bér mesele ikenlégé meglüm. Bu babta iñ zur söbat ve ictihad kürsetüçé, şöpheséz Kazan mösélmanlarıdır. Bu mesele 1914 nçé yılnıñ başında Kazan şeheré dumasında karalu sebeplé, bézde artık ütkénlék kesp itken idé. Kazan geziteleré ve hosusen "Yoldız"nıñ bu meselede mösélman menfegatén himaye itüénéñ neticesé uzgan 1915 nçé yılga miras bulıp kalgan idé. Geziteméznéñ ul vakıttagı muvakkat mesül möherriré Galiesker Kamal efendé yal itü meselesé hakındagı bér mekale öçén sudka birélgen idé. Bu éş uzgan yıl mart başında sudébnıy palatada karalgan, Galiesker efendé 6 ay kripostka hökém itélgen idé. Lekin soñından sinat Galiesker efendéné akladı.

Uzgan yılnıñ mart éçénde zamanmıznıñ böyök dini golamasından Musa efendé Bigiyif cenapları Pitragradka imam bulu niyeté bélen duhovnıy sabraniyege barıp imtihan kılındı ve şul mönesebet bélen, kirek mullalık hakında, kirek Musa efendé kébék hör bér galimnéñ imamlık kébi bér tar dairege kérüé hakında matbugatta baytak süzler bulıp uzdı. Lekin soñından Safa Bayazitof möftilékke tegyin kılıngannan soñ Musa efendé mulla buludan vaz kiçté.

April başlarında Truiskiynéñ dürt kart hezreté, tik torgan yirden "Mögallimlerden hisap sorıymız" dip matbugatka çıktılar. Kart hezretlernéñ bu çıkışları dikkatlerné celép itté. Oşbu mönesebet ile matbugatta kirek gomum mektep-medreseleréméz, kirek hosusi Truiskiy medreseleré hakında baytak süzler buldı. Truiskiy mögallimlerénéñ cavapları da çıktı. Matbugatnıñ mögallimler yagında kalganlıgın kürgen hezretleréméz üzlerénéñ uñaysız heletke töşkenléklerén sizdéler de bérem bérem imzaların kaytarıp ala başladılar. Soñından béléndé ki, bu meselené begzı bér intrigaçılar gına kütergenler. Hezretler igfal itélgenler iken. Nihayet ciddi bér kıyafet bélen başlangan bu mesele bér tragiko-kamidiyege eylenép temam buldı.

Bérençé mayda Ufada ahund Ginayetullah Gıyzzetullin, Zıyaeddin Kamali, Möhemmet Sabir Hesenilernéñ teşebbüsé bélen imamlar kursı açılıp bér ay devam itté. Gadettegéçe begzı mullalar kurstan razıy bulıp, begzıları kanegetlenmiçe taraldılar. Lekin her éş başında kusurlı bula. Kurs müessisleré tenkitlerden meyüsiyetke töşmiçe, başlagan éşlerén islah itébrek devam ittérseler bik güzel bulır idé.

Uzgan yıl milli heyetémézdegé möhim éşlernéñ béré Truiskiyde Niyaz efendé Maksudof, Gayni abıstay Yauşéva teşebbüsleré ile resmi röhsetlé darélmögallimin ve darélmögallimat açıluıdır. Vakıtında geziteler bu faydalı éşlerge bik tehsıyn itép uzdılar. Bu mekteplernéñ maddi cihetten Niyaz efendé ve himmet birép torgan biraderan Yauşévlar bu möhim teşebbüslerde bérençé rolné uynıylar.

15 nçé yılnıñ iñ möhim vakıygası möfti Möhemmedyar Soltanof cenaplarınıñ vafatı ve şul sebeplé küterélgen möftilék meselesédér. Soltanof 12 nçé iyunde dönyadan küçté. Şundan soñ matbugatımızda möftilék meselesé hakında süz kitté. Emma ehvalné yakından bélgen Ufa mösélmanları bu hakta möftinéñ cidésé könénde bér meclés yasap mözakere ittéler ve möftilékke kandidatlar bilgéledéler. Alar kandidat itép: Kotlug Möhemmet mirza Tefkilév, Sadri Maksudof, Ekrem Bigulof, Ravil Sırtlanof, İbrahim Akçurin, Selim Gerey Canturin efendélerné kürsetkenler idé. "Tercéman" gezitesénde ise, Sadri Maksudof, Zahit Şamil, giniral G. Devletşin, Musa Bigiyif, Kotlug Möhemmet mirza Tevkiléf cenapları kürsetéldéler.

Ufalılarnıñ kandidatlar kürsetülerén Kazan ve Arinburg geziteleré aşığıç bér éş sanadılar: “Bu babda sabır bélen éş kürü megkul, hezér sugış vakıtı, hökümet möfti kuyırga artık aşıkmas elé” didéler. Lekin gomum geziteler möftinéñ medeni ve zıyalı ehliyetlé zatlar arasından saylanuı tiyéşlégén yazdılar. Kazan imamları möftinéñ ruhaniden bulırga tiyéşlégén açıktan-açık degva kıldılar ve 12 nçé iyulde, yegni möftinéñ vafatına bér ay tulgan könde “Bolgar” zalında mullalarga ve her mehelleden saylangan ikéşer vekilge mahsus bér meclés yasap şuña karar birdéler. Emma öçénçé bér firka, yegni Bayazidof-Bayraşéf-Kapkayéf ve kampaniyesé ul arada astırtın mökemmel sürette éş yörtép torganlar ve üz maksatların buldıru öçén elle nindi çirkin tedbirler kıla başlaganlar. Alarnıñ ictihadları cilge kitmedé. Safa mulla Bayazidof möfti itép tegyin kılındı. Bu hel bötén vöcdanlı mösélmanlarnı müteessir eyledé. Buña Rusiyenéñ her yagından igtirazlar yava başladı. Matbugat da kulından kilgenné éşledé. Deület duması retlé cıyılıp tormaganlıktan bu igtirazlardan elége bér netice çıkmadı. Tik oşbu mönesebet ile möftiné saylap kuyu hakında dumaga zakon layhası kértérge tiyéşlék meselesé kuzgaldı.

Bézge “sürpriz” yasap kitken knez Şerbatof bélen gaspadin Minkin urınlarından kitseler de mulla Safa elége urınında kaldı. Möftilék meselesénde fraktsiyenéñ artık müsahele itkenlégé béléndé ve anıñ gayet zegıyflégé ve buldıksızlıgı añlaşıldı ve şul sebeplé matbugatta fraktsiyege yerdem meselesé küteréldé. Bu meselede möftilék hakında dumaga layha kértü meselesé de uzgan yılda éşlene almadı. Belki 16 nçı yılga miras bulıp kaldı. Bolarnıñ oşbu yaña yıl éçénde meydanga çıguın bik ve bik ışanıp köteméz. Möftilék meselesé kéşélernéñ kartasın ve hüviyetlerén açıp birdé. Üzlerén “Hadim-i el-millet ve ed-din” sanap yörgen kémseneler éçénden, möftilék meseleséne ehemmiyet birüçélerné “bolgatuçılar”, “şehsi doşmanlık artından yörüçéler” dip atauçılar tabıldı.

Medrese-i Höseyiniyenéñ binası gaskerler öçén alıngannan soñ bu éşler bélen yotılgan mödir Galim hezret medresené böténley yabıp kuydı. Şekértler ve mögallimlerné tarattı. Mötevelliler de mödirnéñ tedbiréne karşı kilmedéler. Ufadagı medrese-i Galiyenéñ heyet-é hariciyesé dip atalgan ve élékkéçe aña akça bélen yerdem itép kilgen Selim Gerey mirza Canturin, Kotlug Möhemmet mirza Alkin, Sadréttin bay Nezirof, Bedréttin Nezirof ve Hesen Kerimof matbugatka çıgıp bundan soñ ul medresege igane kılmayacakların iglan ittéler. Medresenéñ mödiré Zıyaéddin Kamali efendénéñ ehliyetsézlégén degva kıldılar ve anıñ dini nazar ve nazariyelerén de tenkıyt iterge cör’et ittéler. Medresenéñ iské mögallimlerénden Gabdullah Şenasi efendé géne

çıgıp kitken. Anıñ karauı medresege yaña ve moktedir mögallimler kitérélgen. Medrese-i Galiye başka baylarnıñ iganeleré sayesénde bu yıl güzel reüéşte devam ite. Şekért yıldagıdan da küp diler. Matbugat (az bér istisna ile) Ufa baylarınıñ çıkışın yaratmadı ve Zıya hezretke hörmetén béldérdé ve anıñ hézmetlerén tekdir itté.

Tambof gubirnası Ecé avılında Zahide tutaş Burnaşeva (şagıyre "Gıyffet Tutaş")nıñ fikér ciheténden ata-anası bélen kiléşe almauı sebeplé zolım ve tehkıyrlerge duçar buluından mecburen milletten yerdem sorap matbugatka çıgu gezitelerde gaile hellerémézneñ naçarlıgı hakında süz kılunı mücep buldı. Estérhanda prafisyanal danusçılarnıñ danusları sebeplé begzı bér mullalar ve möezzinler arasında téntüler buldı, lekin téntélméşlerge yaman neticesé bulmadı.

Uktebér başlarında kırgızlarnı gaskerlékke alu hakında şaigalar çıksa da ul éş uzgan yılda meydanga kilmi kaldı. 29 nçı uktebérde "Yoldız"da Sadri efendé Maksudinéñ "Bluk ve fraksiyeméz" digen mekalesé çıkkan idé. Bu mekale fraksiyenéñ heyet-é mecmugasına te'sir ite almasa da, hassasırak Cenup uglı M. Yosıf bek Cegferné müteessir eyledé. Ul mösélman fraksiyesénéñ "Bluk"ka mönesebeté hakında ukuçılarımızga meglüm izahın tarattı ve fraksiyené bér derece yolıp aldı.

Rus ordularınıñ Polşa ve Litvadan kitüé sebeplé Rusiyenéñ şarrkına taba agılgan kaçaklar arasında mösélmanlar da bar idé. Éçké Rusiye mösélmanları uzgan yılda oşbu kaçaklarga yerdem éşénde yahşı gına muvafakiyet bélen hereket ittéler.

Uzgan yılnıñ ahırında Ufa arhiyériyı yipiskop Andriynıñ mösélmanlar hakında tehkıyramiz gıybarelerné éçéne algan bér risalesé hakında Bögélme zimstvasınıñ mösélman glasnıyları narazıylık béldérdéler. Bu hakta meşhur degva vekilé İbrahim efendé Ahtemofnıñ "Ufimskaya jizn"de bér mektubı basıldıgı kébi yipiskopnıñ cavabı da basıldı. Mesele paytehét matbugatına da töşté. Nayabérnéñ soñgı yartısında "Yoldız"da Sadri efendé Maksudinıñ "Möhim milli téleklerméz" hakında ozın möhim mekaleleré çıktı. Alar milli gezitelerémézneñ hemmesénde küçérélép dikkatlerneñ uyanuına sebep buldılar.

Uzgan yıl hakında oşbu "Hasbihal"né yazu bélen iktifa itép, oşbu yaña yılımıznıñ tizrek solıh ve mösalemet, vatanımız hem milleteméz öçén behét ve segadet kitérüén téliméz.

A. Battal

A. Battal, “Yeni Yıl Münâsebetiyle”, *Yıldız*, No: 1582, (9 Rebiyülevvel 1334 [1 Ocak 1916]), s. 1-2.

Bugün mali tarihimizin 1915 yılını bitirip 16 yılına giriyoruz. Şimdi bütün dünyanın dikkatini çeken, fikrini üzerine toplayan konu savaştır. Mamafih biz yeni yıl münasebeti ile savaş hakkında yazmıyoruz. Çünkü savaşın tarihi kendine, geçen senenin 19 Temmuzunda onun bir senesi doldu. O gün biz “Savaşın Bir Yılı” hakkında bir yazı yazdık. Bu Ocağın 19’unda bir buçuk senesi dolacak. O zaman biz bir buçuk yılın hesabı hakkında yazarız. Şimdi ise geçen 1915 yılındaki milli hayatımıza bir göz atmakla yetineceğiz.

Bizim milli hayatımız genel olarak zengin bir içeriğe sahip değildir. Üstelik dehşetli savaş geçen sene de devam etti. Savaş, diğer Rusyalıların yanı sıra bizim aklımızı da, doğal olarak, meşgul etmektedir. Buna rağmen geçen sene bizim milli hayatımızda dikkate değer olaylar olmadı değil. Bu olaylar arasında müspet ve sevindirici olanları çok az olmakla birlikte genel olarak bakıldığında hepsi bizim için önemlidir.

1914 yılının sonunda kadı Hasan Ata Abeşi cenaplarının istifa haberi yayılmıştı. Onun yerine tayin edilecek kadı konusunda basında görüş belirtmeler geçen sene başında da devam etti. Fakat bu mesele kış içinde çözülemedi ve Mayıs ortalarında Hasan Ata beyin görevinden ayrılması, onun yerine Blagoveşenskiy ahundu Salihcan Urmanayev’in getirilmesi ile sonuçlandı.

9 Ocak’ta muhterem tarihçi ve yazarımız Şihabeddin Mercani hazretlerinin doğumunun yüzüncü yılı münasebeti ile küçük bir anma toplantısı yapıldı. O gün Kazan gazeteleri sayfalarını ona ayırdılar. Rahmetli hazret hakkında “Mercani” adında büyük bir monografi-mecmua yayınlanarak dağıtıldı. Büyük âlimimiz onuruna büyük bir törenin yapılması savaştan dolayı ertelendi.

Ocak ayında Ufa’nın muhafazakâr zenginlerinden birkaç kişi *Vakit* gazetesi aracılığıyla Dini İdaremizden tiyatronun şeriata göre caiz olup olmadığı konusunda fetva istediler. *Vakit* yazarlarından birisi onların bu hareketini destekleyip bir makale yazdı. Fakat Dini İdare bu konuda pek vazifeşinas davrandı ve galiba bu girişimi cevapsız bıraktı.

Ocak sonu, Şubat başında savaştan zarar gören Kars Müslümanlarına yardım konusu İç Rusya Müslümanları arasında gündeme geldi. Bu konuda çok iş yapıldı: Kazan Müslümanlarını hayır derneğinin teşebbüsü ile şehrimizde Kars Müslümanları

faydasına bir program düzenlenerek epeyce yardım toplandı. Orenburg Müslümanları bunun için özel bir komite kurarak her taraftan yardım topladılar ve felaketzade kardeşlerimize çok miktarda para gönderdiler. Tatar gazetelerinin yazıhanelerinde de çok sayıda yardım toplandı. Türkiye ile savaş başladığından dolayı, Kırım'daki Türkiye tebaasında olan Tatarlar Rusya'nın iç vilayetlerine sürülmüşlerdi. Bunlar da perişan olmuşlar, acınacak durumda kalmışlarmış. Fakat Kırım'da çıkan *Tercüman* gazetesi ne sebeptendir bilinmez onların yardıma muhtaç olmadığını ileri sürdüğünden, sürgündeki Kırımlı kardeşlerimize yardım konusu basın tarafından ciddi bir şekilde ele alınamadı ve bu konu halk arasında etkili bir şekilde yayılmadı. Bu konu bazı gazetelerin boş tartışmaları ile kapanıp gitti.

1914 yılının Aralık ayında Petrograd'da Müslüman cemiyetlerinin kongresi yapıldı. Kongrede Kafkasya'daki savaş meydanına bir tıbbi seyyar grup gönderilmesi ve merkez komitesi kurulması konusunda kararlar alınmıştı. "Askerlere ve Onların Ailelerine Yardım Eden Geçici Müslüman Komitesi" adındaki bu komitenin tüzüğü birçok kısaltmalarla geçen sene 16 Şubat'ta tasdik edildi ve çok yavaş ta olsa komite işe başladı. Vilayetlerde şubeler açtırmaya başladı. Şubelerin yavaş açıldığını fark eden komite, halkı şube açmaya davet etmek üzere iki temsilci gönderdi. Fakat Türkistan'a giden Abdullah İsmeti beyin seyaheti netice vermedi. Petrograd hükumetinin izni ve teşviki ile kurulan, amacı askerlere ve onların ailelerine yardım etmek olan komitenin şubelerini açmaya Türkistan idarecileri izin vermediler. Hatta Avrupa Rusya'sında bazı kusur arayan memurlar komite faydasına camilerde yardım toplanmasına, onun şubelerinin açılmasına engel olmaya bile çalıştılar. Geçen sene içinde bu komite kendi esas amaçlarına ulaşma konusunda pek başarılı olamadı. Şimdi komitenin yakında tekrar bir kongre yapacağı haberi duyuldu. Belki o kongreden sonra bir hareket başlar, bakalım.

Tatil meselesinin Müslümanları çoktan beri meşgul eden bir konu olduğunu biliyoruz. Bu konuda en çok sebat ve gayret gösterenler, şüphesiz, Kazan Müslümanlarıdır. Bu mesele 1914 yılının başında Kazan şehir meclisinde görüşüldüğünden dolayı bizde artık aciliyet kazanmıştı. Kazan gazeteleri ve özellikle *Yıldız'*ın bu meselede Müslümanların menfaatini himaye etmesinin neticesi geçen 1915 yılına miras olarak kalmıştı. Gazetemizin o dönemdeki geçici sorumlu müdürü Aliesker Kemal Bey tatil meselesi konusundaki bir makalesinden dolayı mahkemeye verilmişti. Bu mesele geçen sene Mart başında mahkemede görülmüş, Aliesker bey 6 ay kale hapsi hükmünü almıştı, fakat sonra senato Aliesker beyi akladı.

Geçen sene Mart ayında günümüzün büyük din âlimlerinden Musa Bey Bigiyef cenapları Petrograd'a imam olmak niyeti ile Dini İdareye giderek imtihana girdi. Bu konuyla ilgili olarak gerek imamlık konusunda ve gerek Musa Bey gibi hür bir âlimin imamlık gibi dar bir çerçevenin içine girmesi hakkında basında epeyce yazıldı. Fakat sonunda Safa Bayazitof müftü olarak tayin edildikten sonra Musa Bey molla olmaktan vaz geçti.

Nisan başında Troitsk'in dört yaşlı imamı durduk yere "Muallimlerden hesap soruyoruz" diyerek basına çıktılar. Yaşlı imamların bu hareketi dikkatleri çekti. Bu vesileyle basında gerek umumi mektep ve medreseler konusunda ve gerek özel Troitsk medreseleri hakkında yazılar çıktı. Troitsk muallimlerinin cevapları da basıldı. Basının muallimlerden yana olduğunu gören imamlarımız kendilerinin kötü duruma düştüklerini sezdiler ve birer birer imzalarını geri çekmeye başladılar. Sonra anlaşıldı ki, bu meseleyi bazı entrikacılar ortaya atmışmış. İmamlar kandırılmışlarmış. Sonuç itibariyle, ciddi bir şekilde başlayan bu mesele trajikomik bir şekilde tamamlandı.

1 Mayıs'ta Ufa'da ahund İnayetullah Gizzetullin, Zıyaeddin Kemali, Muhammed Sabir Haseni'lerin teşebbüsleri ile imamlar kursu açılarak bir buçuk ay devam etti. Her zamanki gibi bazı imamlar kurslardan memnun olarak, bazıları memnun olmayarak tamamladılar. Fakat her iş balangıcında kusurlu olur. Kursu kuranlar, eleştirilerden dolayı ümitsizliğe kapılmıyarak başladıkları işi biraz iyileştirerek devam ederlerse çok güzel olur.

Geçen sene milli hayatımızdaki mühim işlerden biri, Troitsk'de Niyaz Bey Maksudof, Gayni Hanım Yauşeva teşebbüsleri ile resmi izinli darül'l-muallimin ve darü'l-muallimat açılması oldu. O dönemde gazeteler bu faydalı işler konusunda övgü ile yazdılar. Bu mektepleri maddi yönden temin eden Niyaz bey ve himmet eden birader Yauşeflar bu mühim teşebbüslerde öncülük ediyorlar.

15. yılın en mühim olayı, müftü Muhammedyar Sultanof cenaplarının vefatı ve bundan dolayı gündeme gelen müftülük meselesi oldu. Sultanof 12 Haziran'da dünyadan göçtü. Bundan sonra basınımızda müftülük meselesi hakkında yazılar çıkmaya başladı. Fakat durumu yakından bilen Ufa Müslümanları müftünün vefatının 7. gününde yapılan anma yemeğinde bu konuyu görüştüler ve müftü adaylarını seçtiler. Aday olarak mirza Kutluğ Muhammed Tefkilev, Sadri Maksudof, Ekrem Bigulof, Ravil Sırtlanof, İbrahim Akçurin, Selim Giray Canturin gösterilmişlerdi. *Tercüman* gazetesinde ise Sadri Maksudof, Zahit Şamil, general G. Davletşin, Musa Bigiyef, mirza Kutluğ Muhammed Tefkilev cenapları gösterildi.

Ufalıların aday göstermelerini Kazan ve Orenburg gazeteleri acele yapılmış bir iş olarak gördüler: "Bu konuda sabırlı hareket etmek gerekir, şimdi savaş zamanı, hükumet müftü tayini konusunda acele etmeyecektir" dediler. Fakat tüm gazeteler müftünün medeni, aydın, ehliyetli kişiler arasından seçilmesi gerektiğini yazdılar. Kazan imamları müftünün din görevlisi olması gerektiğini açık olarak talep ettiler ve 12 Temmuz'da, yani müftünün vefatından bir ay sonra "Bolgar" salonunda mollalara ve her mahalleden seçilen ikişer temsilciye özel olarak bir toplantı yaparak bu kararı aldılar. Fakat üçüncü bir grup, yani Bayazitof, Bayraşef, Kapkayef ve arkadaşları o sırada el altından mükemmel bir surette dolaplar çevirmişler ve kendi amaçlarına ulaşmak için çirkin tedbirler almaya başlamışlar. Onların çabaları boşa gitmedi. Safa Bayazitof müftü olarak tayin edildi. Bu durum bütün vicdanlı Müslümanları üzdü. Buna Rusya'nın her tarafından itirazlar yağmaya başladı. Basın da elinden geleni yaptı. Parlamento düzenli olarak toplanamadığından şimdilik bu itirazlardan bir sonuç çıkmadı. Sadece bu vesile ile müftü seçimi konusunda Duma'ya kanun tasarısı vermenin gereği meselesi ortaya atıldı.

Bize "sürpriz" yapıp gitmiş olan knez Şerbatof ile Minkin görevlerinden ayrılsalar da müftü Safa şimdilik yerinde kaldı. Müftülük meselesini parlamento grubunun fazla hafife aldığı belli oldu. Onun çok zayıf ve beceriksiz olduğu anlaşıldı ve bundan dolayı basında parlamento grubuna yardım konusu ortaya atıldı. Buna bağlı olarak müftülük hakkında Duma'ya tasarı verme meselesi de geçen sene çözülemedi. Belki miras olarak 1916 senesine kaldı. Bu konuların bu yeni yıl içinde gerçekleşmesini çok güvenerek ve inanarak bekliyoruz. Müftülük meselesi insanların gerçek yüzlerini ve hüviyetlerini aşikâr etti. Kendilerini milletin ve dinin hadimi sayarak gezen kimseler içerisinden müftülük meselesine ehemmiyet verenleri "fesatçılar", "şahsi düşmanlık peşinde olanlar" diye adlandıranlar oldu.

Hüseyiniye medresesi binası askerlere verildikten sonra bu işlere gömülen müdür Alim hazret medreseyi tamamen kapattı. Öğrencileri ve muallimleri dağıttı. Mütevelliler müdürün kararına karşı gelmediler. Ufa'daki Aliye medresesinin dış heyetinde yer alan ve eskiden olduğu gibi ona maddi yardımda bulunan mirza Selim Giray Canturin, mirza Kutluğ Muhammed Alkin, Sadreddin Nezirof, Bedreddin Nezirof ve Hasan Kerimof basına yazı yazarak bundan sonra bu medreseye yardım etmeyeceklerini ilan ettiler. Medresenin müdürü Zıyaeddin Kemali beyin naehil olduğunu söyleyerek onun dini görüşlerini tenkit etmeye de cüret ettiler. Medresenin eski muallimlerinden sadece Abdullah Şinasi Bey gitmiş. Buna karşın medreseye yeni

ve işini bilen muallimler getirilmiş. Aliye medresesi başka zenginlerin yardımları sayesinde bu sene güzel bir şekilde devam ediyor. Öğrenci sayısının başka senelere göre daha da fazla olduğunu söylüyorlar. Basın (az bir istisna ile) Ufa zenginlerinin bu hareketlerini beğenmedi ve Zıya Hazrete saygısını bildirerek onun hizmetlerini takdir etti.

Tambof vilayeti Eci köyünde Zahide Hanım Burnaşeva'nın (şaire İffet hanım) düşünce bakımından anne-babası ile anlaşamadığından dolayı zulüm ve hakaretlere mazur kaldığından mecburen milletten yardım isteyerek basına yazması gazetelerde aile hallerimizin kötü durumda olması konusunda tartışmayı başlattı. Astarhan'da profesyonel jurnalcıların jurnal etmeleri sebepli bazı imam ve müezzinlerin evlerinde aramalar yapıldı. Fakat aramaya maruz kalanlara bunun kötü neticesi olmadı.

Ekim başında Kırgızların askere alınacağı konusunda söylentiler çıkmış ise de o iş geçen sene gerçekleşemedi. 29 Ekimde *Yıldız'*da Sadri Maksudi'nin "Blok ve Parlamento Grubumuz" adlı makalesi yayınlanmıştı. Bu makale parlamento grubunun bütününe etki edemezse de daha hassas olan güneyli M. Yusuf bey Cafer'i etkiledi. O Müslüman parlamento grubunun "Blok"la ilişkisi hakkında okurlarımıza malum izahını yayınladı ve parlamento grubunun onurunu bir derece kurtardı.

Rus ordularının Polonya ve Litvanya'dan gitmesi sebepli Rusya'nın doğusuna doğru akın eden mülteciler arasında Müslümanlar da vardı. İç Rusya Müslümanları geçen sene bu Müslüman mültecilerine yardım konusunda oldukça büyük başarı gösterdiler.

Geçen yılın sonunda Ufa Piskoposu Andrey'in Müslümanlar hakkında tahkir edici ifadeler içeren bir yazısı konusunda Bügülme Zemstvo'sunun Müslüman üyeleri memnuniyetsizlik bildirdiler. Bu konuda meşhur avukat İbrahim Bey Ahtemof'un "Ufimskaya Jizn" gazetesinde bir mektubu yayınlandığı gibi piskopusun cevabı da yayınlandı. Mesele başkent basınına da yansıdı. Kasımın ikinci yarısında *Yıldız'*da Sadri bey Maksudi'nin "Mühim Milli Dileklerimiz" hakkında uzun ve mühim makaleleri çıktı. Bunlar milli gazetelerimizin hepsinde basılarak dikkatlerin bu konuya çevrilmesine sebep oldu.

Geçen sene hakkında bu hasbihali yazmak ile yetinerek, bu yeni yılımızın bir an önce sulh ve barış, vatanımız ve milletimiz için baht ve saadet getirmesini temenni ederiz.

A. Battal

A. Battal, “Matbugat-ı Mevkutemeznen 10 ncı Yılı”, *Yoldız*, No:1584, (12 Rebigılevvel 1334 [5 Gıynvar 1916]), s. 1.

№ 1584 — ۱۵۸٤ نچی نومر. ۱۳۳٤ سنه، ۱۲ ربیع الاول — سهشنبه — ۱۹۱٦ سنه، ۵ غینوار

یولدز

اون برنجی سنه

۱۳۳۳ سنه ۲ نچی ذوالحجه دن باشلاندی.

دوشنبه و پرشنبه آرتی کونلرندن باشقه هر کون چقا طورغان سیاسی، اجتماعی و ادبی گازیته‌در

گازیته‌نك بهاسی: بر ایل اوچون ٤ سوم — تیین. یارطی ایل اوچون ۲ سوم ۱۰ تیین. اوچ آی اوچون ۱ سوم ۱۰ تیین. آدرس آلماشدیرو اوچون ۲۰ تیین آلنور.

مشتری مر آی باشنده قبول اولنه.

ПОДПИСНАЯ ЦѢНА: 4 рубля на годъ. Адресъ: „Йолдузъ“, Казань. Russie, Kazan, redaction „Youldous“.

ОБЪЯВЛЕНІЯ: впереди текста на 3 кв. за строку петита 40 коп. позади—20 коп. Телефонъ № 7-48.

یا ڭی کتاب عربیات

تاتارچه‌غه تاقنلغان عربی سوزلرنڭ داعیه‌لری عقلنده.

احمد هادی مصوری اثری

بهاسی ۳۵ تیین، پوچته ایله ٤۳ تیین

آدرس: Казань „Сабахъ“

گازیته‌نك بهاسی — روسیه‌ده ۴ تیین. — کتبخانه اسلامیه‌نك ۱۰ یلی مناسبتیله (جارالله نصیب مقالسی). — صوغش خبرلری. — اسلامیه‌نك ۱۰ یلی (شهید احمدییق مقالسی). — کتبخانه اسلامیه‌نك ۱۰ یلی. — مسلمانلری طرفندن چغارلغان گازیته وژورنالرنڭ حسابی. — مطبوعات موقوته‌مزنڭ ۱۰ یلی (ع. بطاش مقالسی).

مطبوعات موقوته‌مزنڭ ۱۰ یلی.

شمال تاتارلری تلنده گازیته چغا باشلاغانغه اوزغان ۱۹۱۵ نچی یلنڭ سنتیه‌بر - اوکته‌برنده ۱۰ یل طولیور. اولدی. بو مهم واقعه‌نی شول کوزلرده ایسکه توشورب، طنطنهلی ملی بر بایرام یاصاو لازم بولسه‌ده، صوغش سببلی آنڭ کیچکنه‌لکدن اوشبو مهم واقعه‌نی آرسلاندیغی کبی، بو بایرامنی ده صاف‌لای آلمادیلر.

صوڭره قزانده‌غی هر جماعت. تارخ یخمز وملی حیاتیمزده‌غی اوشبو مهم واقعه‌نی بزده ایسکه توشورمیچه قالدی. پارلماغاندهیدر وآتی اوشبو یل مولد شریف بایرامینه مصادف ۵ نچی غینواریده یاد ایتوب اوڭلو تیمثالکینه قرار بیرگان ایدی؛ شول قرارغه بنا، بو کونگی «یولدز»ده اول حقده بعض نسنه‌لر یازلا.

ادارة.

غربی یاورو پاده علم یولی دین کوزه‌کنده، دینی اصلاحات میدانغه کیلکاندن صوڭ، استبداد یولی حریت چاپه‌سنده‌در. نهایت حریت فوپاشی یالقوب، «انتباهه» دوری کیلگانده، فرنڭ طبقه‌لاندن کوپه‌لرنده قالغان توڭ ـ تاتار بالا ـ لری هامان اورلرینڭ اجتماعی یوقولرینی دوام ایتدرگانلر؛ کیروك اورلرینڭ مزغ چراغلری، کیروك اصیل حیاتلری آلارغه غربه‌گی یوروك انقلابلردن، زور حادثه‌لردن مأثر بولوروبه امکان بیرمه‌گان. ۱۵ نچی عصرنڭ آخرنده‌غی انبارا، برنڭ یولی غربی یاورو پا آراسنده قوتلی مملکت و پادشاهلغی پیدا بولوب، بر غربه طوغان مدنیت بولدی. بزنڭ اول چافده‌غی دینی تشکیلاتمز ایسه ضعیف بولغانلقدن، سیاسی استقلالنڭ بتوری یولی اول تشکیلاتنڭ کولی کوکه اوچغان. سیاسی انقراضلر ومرفوضیزلقلر سببلی تاتار ـ بلغارلرده اجتماعی احلالی وانتظام بوزولغان؛ روسیه حاکمیتی تمام نفوذ‌لاندی صوڭره، ملت حاجه‌لرینی (طرغربی آنڭ حکومتی) یولی ملت محکومه آراسنده‌غی آ ڭلاشمالر اوزاق دوام ایتکان. اول وقتده‌غی رجال دولتنڭ تدبیرسزلگی وسیاستسزلگی، مسلمانلرنڭ، شول تدبیرسزلگنڭ تأثیری ایله، هر نسنه گه شبهه‌سز کوزی یولی مناسبت یاصاب، آنڭ مدنیت ومعارفی شرقده کوچرمه‌لر مدنیتی صوڭره‌ده، بو مدنیتنڭ تاتارلرنڭ یاشلاندیرلرینه مانع بولغان بر وسیله‌لر یولی تاتارلر آراسنده تارخی دشمانلقلر تمام اوزدیلر. تاتارلر جیدیلر، روشن نوب، وسیله‌لر بولوب یاشی یاشلاغانلرنی صوڭره کوچرمه‌لر مدنیتی یاشلاندیرلرینه مانع بولغان بر وسیله‌لر یولی تاتارلر آراسنده تارخی دشمانلقلر تمام اوزدیلر. تاتارلر جیدیلر، روشن نوب، وسیله‌لر بولوب یاشی یاشلاغانلرنی صوڭره، ایسکیلرنی روشنلرینه یاتلاندیرمق یولی بیگانیر یاتلاندیرمق یولی بیگانیر یاتلاندیرمق یولی بیگانیر

A. Battal, “Matbugat-ı Mevkutemeznéñ 10 nçı Yılı”, *Yoldız*, No:1584, (12 Rebigılevvel 1334 [5 Gıynvar 1916]), s. 1.

Şimal tatarları téléndе gezite çıga başlaganga uzgan 1915 nçé yılnıñ sentyabr – oktyabrénde 10 yıl tulıp uzdı. Bu möhim vakıyganı şul könlerde iske töşérép, tantanalı milli bér beyrem yasau lazım bulsa da, sugış sebeplé anın kiçéktérélüé megkul tabılgan idé.

Soñra Kazandagı bér cemaget, tarihımız ve milli heyatımızdagı oşbu möhim vakıyganı bér de iske töşérmiçe kalu yaramaganlıgına ve anı oşbu yıl Meülét Şerif beyreméne mosadif 5 nçé gıynvarda yad itép uzu tiyéşlégén karar birgen idé. Şul kararga binaen, bugéngé “Yoldız”da ul hakta begze nerseler yazıla.

İdare.

Garbi Yavrupada gıylém bélen din köreşkende, dini islahat meydanga kilgende, istibdat bélen hörriyet çarpışkanda nihayet hörriyet koyaşı balkıp, “İntibah” devéré kilgende Şerknıñ taşlandık köşelerinde kalgan türk-tatar balaları haman üzlerénéñ ictimagıy yokıların devam ittérgenler. Kirek üzlerénéñ mevkig-i coğrafileré, kirek ısul-ı heyatları alarga Garptegé böyék inkıylaplardan, zur hadiselerden möteessir bulırga imkan birmegen. 15 nçé gasırnıñ ahırından igtibaren, béznéñ bélen Garbi Yavrupa arasında kuvetlé Meskeü padişahlığı peyda bulıp, béz Garepte tugan medeniyet ve megarif koyaşınıñ nurlarından böténley kaplanıp kalganbız.

Béznéñ ul çaktagı dini teşkilatımız bik zegıyf bulganlıktan, seyesi istıklalnıñ bétüé bélen ul teşkilatnıñ kölé kükke oçkan. Seyesi inhizamlar ve muvafakiyetsézlékler sebeplé tatar-bolgarlarda ictimagıy ehlak ve intizam bozolgan. Rusya hakimiyeté temam nıgıgandan soñ da, millet-é hakime (tugrısı anın hökümeté) bélen millet-é mehküme arasındagı anlaşılmaular ozak devam itken. Ul vakıttagı rical-i deületnéñ tedbirsézlégé ve seyesetsézlégé, mösélmanlarnıñ, şul tedbirsézlék tesiré bélen her nersege şöphe küzé bélen karauları, rus millete Garbi Yavrupa bélen mönesebet yasap, anıñ medeniyet ve megarifén Şerkka küçére başlagannan soñ da, bu medeniyetke tatarlarnıñ yakınlaşularına manig bulgan. ruslar bélen tatarlar arasında tarihi doşmanlıklar temam onıtılı tatarlar cıyılıp, retlenép “Rusiyelé” bulıp yeşi başlagandan soñ, impiratritsa Ulug Yikatirina tarafından mösélmanlarga mahsus idare-i ruhaniyeler tigézlengennéñ soñ da tatarlar küzleré Garpte tugan medeniyet koyaşına yünelmegen, belki alar bu koyaşnıñ nurlarına arkan torıp, gıylém ve megarifnéñ herabeleréne oyalagan baygış oyalarına (Bohara ve Törkéstanga) yünelgenler. Rusiyede yeşeüçé tatarlar ruslar bélen yan-yanga

yeşeülerde üzlerénéñ iskérgen ısul-ı heyatları, sholastika uçagı bulgan medreseleré bélen, Garép ve rus medeniyeténe mötekebbirane östenrek karap, üz aldılarına Yavrupa éçénde bér “Aziya poçmagı” teşkil itép tın gına (meşhur Oblomof heyatına oşagan bér heyat bélen) yeşi birgenler. Béz koyaşnıñ nurın kürmeske tırışkanmız, anıñ şaşaası béznéñ küzlerebézné çagıldırgan, ine küzé aşa gına ul nurga, ul heyatka küz saluçılar bulsa da “Zinetül hayati ed-dönya” dip megrurane borılıp kitkenler. Mösélmanlarnı medeniyetke yakınlaştıru öçén hiçbér megkul tedbir kılınmagan. Bulgan tedbirler “Seyeset” katıştırıp, maksatnıñ yıraklanuına gına sebep bulganlar. Şunlıktan Garptegé milletler medeniyet ve gıymran yulında gıyfrit adımları bélen alga kitkende, Yavrupada medeni bér deület kul astında yeşeüçé béz tatarlar 19 nçı gasırnıñ yartısına kader böténley gaflet ve zolmet éçénde kalganmız. Merhum İsmegıyl bek Gasprinskiynıñ 1883 nçé yıl başlangan sayhası bézné defgaten uyata almasa da, akrın, akrın uyanuıbızga sebep buldı. Béz “Eshab-ı Kehf” yokısı kébi ozak yokımızdan uyanıp, bazarga çıktık, béznéñ akçalarımız istigmalden çıkkan, béreü de kabul itmi. Üzéméznéñ kiyem ve kıyafetlereméz bundan 2-3 gasır élékkégé. Bézné tanımıylar, bézge tegaccep küzé bélen karıylar, bézden köleler. Bu bézge şau-şulı ve dehşetlé medeniyet bazarında üz-üzémézné kulga alu (oriyintirovatsya itü) gayet çitén buldı, şul sebeplé béz, baytak zaman añgı-miñgé bulıp yörédék.

Bézné gaflet yokısından uyatuçı Garép ve rus medeniyeténden istfadegé degvet itüçé “Tercéman”nı béz bik yaratsakta anın degvet ve nesıyhetleréne kolak salsak ta, ul béznéñ Volga, Ural havzasındagı tatarlar ve alarnıñ kiñ Rusiyenéñ törlé poçmaklarındagı koloniyeleré arasında bik ük megrufiyet (populyarnost) kazana almıy idé. Çönki anıñ télé béznéñ gomumıbız (massa)mızga añlaşılıp bétmi idé. Bu helde medeniyet, golum ve megarifke degvet itüde, “Tercéman”ga yerdemçéler lazım idé. Böyle yerdem öçén Şimal tatarları télénde matbugat-ı mevkute organları meydanga kilü hacet idé. Şundıy organlar meydanga kitérü hakında derdlenüçéler béznéñ aramızda tabılsa da, ul çakta hökümet gezite çıgarırga röhset birmi, yegni şundıy medeni hézmetke irék birmiçe dehi bér tedbirsézlék ite idé.

Mene rus-yapon sugışından soñ memleketemézde üzgereşler iréklékler buldı, bézge de üz télémézde gezite ve jurnallar çıgarırga röhset biréle başladı. İñ élék Petrogradta ahund Gataullah Bayazidof tarafından 1905 nçé yılnıñ sentyabrénde “Nur” gezitesé, ikénçége Kazanda Seyit Gerey mirza Alkin teşebbüsé bélen “Kazan Möhbiré”, öçénçége Hadi Maksudi tarafından “Yoldız” gezitesé ve soñra oşbu nomirda ayıruça kürsetélgen başka gezite ve jurnallar çıga başlaganlar.

Muvakkat tsinzurnıy komitit reisé Pinegin cenaplarınıñ “Kötéphane-i İslamiye”néñ un yıl tulu, ikénçé bér vakıyganıñ Volga buyında tatarca geziteler çıga başlaunıñ un yılına da tesadüf ite. Un yıl buyınça devam itken tatar geziteleré, siparatizm-felanga hézmet itmiler, belki meeniyet ve megarifke hézmet itéler”.

Matbugat-ı mevkuteméznéñ un yılı üzéméz öçén bik möhim vakıygadır. Bu un yıl éçénde matbugat-ı mevkuteméz halkımızga ni kader fayda kitérgen, milleteméz arasında añ, fikér ve heyatka tugrı karaş artuga küpmé hézmet itken? Anı tabigıy, gezite mekalesénde géne beyan kılıp bétérép bulmıy lekin bu, kâğıt östénde beyan kılınmasa da, halkımıznıñ un yılgı terakkiyénde matbugat-ı mevkuteméznéñ nindi möhim rol uynaganlıgı herbér basiret iyeséne meglümdér.

A. Battal

A. Battal, "Süreli Basınımızın 10. Yılı", *Yıldız*, No:1584, (12 Rebiyülevvel 1334 [5 Ocak 1916]), s. 1.

Şimal Tatarları dilinde gazete yayınlanmaya başlamasına geçen 1915 yılının Eylül-Ekim aylarında 10 yıl oldu. Bu mühim olayı o günlerde hatırlamak, tantanalı milli bir bayram yapılarak kutlamak gerekli ise de, savaş nedeni ile onun ertelenmesi makul görülmüştü.

Sonra Kazan'da bir grup insan tarihimiz ve milli hayatımızdaki işbu mühim vakıayı hiç yâd etmemenin yakışmadığını ve onu bu sene 5 Ocakta Mevlut şerif (Kutlu doğum) bayramına denk getirerek kutlamaya karar vermişlerdi. Bu karara binaen "Yıldız" da o konuda bazı şeyler yayınlanıyor. (idare)

Batı Avrupa'da bilim ile din mücadele ettiğinde dini ıslahat meydana geldiğinde, istibdat ile hürriyet çarpıştığında nihayet hürriyet güneşi balkıyarak "İntibah" (uyanış) devri geldiğinde, Doğunun terkedilmiş köşelerinde kalmış Türk-Tatar çocukları hala uyumaya devam etmişler. Gerek kendi coğrafik mevkileri, gerek hayat tarzları onlara Batıdaki büyük inkılaplardan, büyük olaylardan müteessir olmalarına imkân vermemiştir. 15 yüzyılın sonundan itibaren bizim ile Batı arasında güçlü Moskova padişahlığı peyda olduktan sonra, biz Batıda doğan medeniyet ve maarif güneşinin nurlarından tamamen mahrum kalmışız. Bizim o dönemdeki dini teşkilatımız çok zayıf olduğundan siyasi istiklalin bitmesi ile o teşkilattan da bir şey kalmamış. Siyasi inhizamlar ve muvaffakiyetsizlikler sebepli Tatar-Bulgarlarda toplumsal ahlak ve intizam bozulmuş. Rusya hakimiyeti tamamen güçlendikten soñra hâkim olan millet ile mahkum millet arasındaki anlaşmazlıklar uzun süre devam etmiş. O dönem devlet adamlarının tedbirsizliği ve siyasetsizliği, Müslümanların bu tedbirsizlik etkisi ile her şeye şüphe ile bakmalarından dolayı, Ruslar Batı ile bağlantılara başladıktan soñra, onun medeniyet ve maarifini Doğuya taşımaya başladıklarında da bu şüpheler Tatarların işbu medeniyete yaklaşmalarına engel olmuştur. Ruslarla Tatarlar arasındaki tarihi düşmanlıklar tamamen unutulduktan soñra, Tatarlar biraz toparlanıp "Rusyalı" olarak yaşamaya başlamalarından sonra, İmparatoriçe Uluğ Yekaterina tarafından Müslümanlara mahsus "Dini idareler" eşitliğinden sonra da gözleri Batıda doğan güneşe yönelmemiş. Belki onlar bu güneşin nurlarına sırtlarını dönmüşler. Bilim ve maarifin harabelerine yuvalanmış baykuş yuvalarına (Buhara ve Türkistan'a) yönelmişler. Rusya'da yaşayan Tatarlar Ruslar ile yan yaña yaşamlarına rağmen, kendilerinin eskimiş hayat tarzları ile skolastik ocağı olan medreseleri ile Batı ve Rus medeniyetine,

mekteplerine yukarıdan bakarak, kendi kendilerine Avrupa içerisinde "Asya köşesi" teşkil etmişler. Meşhur Oblomof hayatına benzeyen bir hayat yaşamaya devam etmişler. Biz güneşin nurlarını görmemeye uğraşmışız. Onun şaşaası bizim gözlerimizi kamaştırmış. İğne deliğinden bile olsa o güneşe göz atanlarımız olsa da "Zinetü'l-Hayat-ı Dünya" (geçici dünya değerleri) diye mağrurane dönüp gitmişler. Müslümanlar medeniyete yaklaşmak için hiçbir makul tedbir almamışlar. Alınan tedbirler de siyasetle karışarak amaçtan uzaklaşmaya neden olmuştur. Bundan dolayı Batıdaki milletler medeniyet ve ümran yolunda İfrit adımları ile ilerlerken, Avrupa'da medeni bir devlet içerisindé yaşayan biz Tatarlar 19. Yüzyılın yarısına kadar tamamen gaflet ve zulmet içindé kalmışız. Merhum İsmail Bey Gasprinski'nin 1883 yılında başlayan gazetesi bizi defaten uyandıramazsa da, yavaş yavaş uyanmamıza sebep oldu. Biz "Eshab-ı Kehf" uykusu gibi uzun süren uykumuzdan uyañarak pazara çıktık. Bizim paralarımız kullanılıştan çıkmış. Hiç kimse kabul etmiyor. Kendimizin kılık kıyafetimiz bundan iki, üç yüzyıl öncesine ait. Bizi tanımıyorlar, bize taaccüp gözü ile bakıyorlar, bizden gülüyorlar. Bize bu gürültülü ve dehşetli medeniyet çarşısında kendimizi ele almamız, yönümüzü belirlememiz çok zor oldu. Bundan dolayı biz uzun zaman şaşkın, kaybolmuş olarak gezdik.

Bizi gaflet uykusundan uyandıran Batı ve Rus medeniyetinden istifadeye davet eden "Tercüman"ımızı çok sevsek ve onun davet ve nasihatlerine kulak versek te o bizim İdil, Ural havzasındaki Tatarlar ve onların geniş Rusya'nın farklı köşelerindé yaşayan toplulukları arasında çok popülerlik kazanamıyordu. Çünkü onun dili bizim avam halkımıza anlaşılmıyordu. Bu durumda "Tercüman"a yardımcılar lazım oluyordu. Böyle yardım için şimal Tatarlarının dilinde matbuat, süreli yayın meydana gelmesi lazım idi. Böyle yayın organları meydan getirilmesi konusu ile yañan, düşünenler varsa da o dönemde hükumet gazetéler yayınlamaya izin vermiyordu. Yani şöyle medeni hizmete serbestlik vermeyerek bir tedbirsizlik ediyordu.

İşte Rus-Japon savaşından sonra memleketimizde değişimler, serbestlikler meydana geldi. Bize kendi dilimizde gazete ve dergiler yayınlamaya izin verilmeye başladı. Birinci olarak Petrograd'ta ahund Ataullah Bayazitof tarafından 1905 yılının Eylülünde "Nur" gazetesi, ikinci olarak Kazan'da Seyid-Giray mirza Alkin teşebbüsü ile "Kazan Mühbiri", üçüncü olarak Hadi Maksudi tarafından "Yıldız"gazetesi ve soñra bu sayıda gösterilen başka gazete ve dergiler neşir olunmaya başladı.

Şimal Tatarları arasında süreli yayınlar yayınlanmaya başlamasına on sene geçti. Bunlardan Tatarlara çok faydalar olduğu gibi, hükumete de hiçbir zarar gelmedi. Belki

az çok faydası olmuştur. Süreli yayın sansür komitesi reisi Pinegin cenaplarının "Kütüphane-i İslamiye"nin 10. senesini kutlama toplantısında söylediği bir cümlesi çok önemlidir:

Sansür komitesi reisi diyor ki: "Kazan'daki "Kütüphane-i İslamiye"nin kurulmasına on yıl oldu. İkinci bir vakıanın, Volga Tatarcası ile gazetéler neşir edilmeye başlaması ile de denk geliyor. On yıl boyunca devam eden Tatar gazeteleri separatizme (bölücülük) hizmet etmiyorlar, belki medeniyet ve maarife hizmet ediyorlar".

Süreli yayınlarımızın on yılı bizim için pek mühim bir vakıa. Bu on sene içerisinde süreli yayınlarımız halkımıza ne kadar fayda getirmiş. Milletimiz arasında bilinç, fikir ve hayata karşı doğru nazar artmasına ne kadar hizmet etmiş? Bunu tabii ki gazete makalesindé beyan etmek mümkün değil. Bu kâğıt üzerindé beyan edilmezse de, halkımızın on yıl içindeki terakkiyatında süreli yayınlarımızın aldığı mühim rolü her bir basiret sahibi insana malumdur.

A. Battal

A. Battal, “Hezerlenerge Kirek”, *Yoldız*, No:1645, (23 Recep 1334 [13 May 1916]), s. 1-2.

بر قرارغه کیلگانلرنی صرلغنه اسیرلرگه کورگزه، تبیشیلرلر در. یوقسه تورلی تورلی وکیللری تورلی طالب تقدیم اینسه، امیرزه مجلسلرنده هرقایدی برفکره، هر اوسته‌لدن بر طاوش جنوب، بر - بر ینه منافعی تله کلر ده‌یتلسه، زیمستوا اچیلرغه: «باری بر بزدن بولمی اورگنی قاراگز اینده‌لی!» دیمیوب‌لرن برابر بولا چقمز. مسئله‌لرنك. اسیرلرنك فوق العاده مهم ایکانلگنی ثابت. ثابت ده‌یتوب طورمغه حاجت یوق.

بز بیك اعتمادمز، که چاقرلغان ذاتلر اوزلغنه ابر تدبرمك چیقوبمی، یاکه بالعکسه بر اورنده کورشوبمی اسیرزده مسلمانلر اسمندن عرض فیلماچق طلبلرنی قطعی رموذده اشلرلر. آنذن صرلك دا کلادلر ونطقلرنك همه‌سی هول قرارلرنی توزلاب، شرلارنی اوطرر و مقصدی بایغه‌گنه اوقولور وسویلنورلر.

اسیرزده‌گه باراچق کشیلرگه بیك طور وظیفه ومسئولیت یوکلنه، شونی هر وقت خاطرده طوتارغه وشول مسئولیت ایله متناسب رموذده حاضرلنورگه کیرمك.

ع. بطال.

اینارودیسلرنی اوقتوده‌گنه اوفاده‌بولاچق کیکلش مجلسینك پروگرامی.

اورنبورغ. اوفاز بیستوژ الرینك نشیشی ایله اینارودیسلرنی اوقتو حقنده اوفاده یاساللرغه قرار قبلنغانلغی وبو مجلسنك آلتغی اییون آخرنده بولاچاغی بلدیرلوب برینچه ولایت زیمستوامینه برغرامماسی پیارلگانلگی غرتمزنك اوزکان نومرنده مهم قرارلر بیرووی کرتولگانی بوسچلسنك نیدن عبارت بولاچغینی کورسه‌تور اییون زیمستوا اداره‌لرینه پیارلگان پروغراماسی سپتی درج اینمش. اوفا ولایت زیمستواسی نك اداره‌سی طرفندن پیارلگان پروغرا. ممادہ کورسه‌تلدیکنه کوره بو مجلسده اوچبو مسئله‌لر قارالاچق:

ابتدائی مکتب تعلیمی حقنده:

۱) اینارودیس ابتدائی مکتبلری - اقفولارنك تیپلری: پروغرام، اوقتو تلی واوقوصدتی ۲) ابتدائی مکتبلر - اقفولارده اوقتوچیلر حاضرلو: اوچیتلسکی سمینارلر، پالر، فورصلر آچو و آلارنك تیپلری، پروغرام، آنده اینارودیسلرنك آنا تلن اوقتو مقداری. ۳) اینارودیس ابتدائی اوقو بورطلری ایچون اینارودیس مهم روس تلنده درسلکلر وچیته کچی کتابلر تورتیب ونشر ایتو. ٤) اینارودیسلر ایچون مینیسترستواسی‌نك اوقوچیلرغه بیستوالر طرفندن آچلوب‌دہ یوکونده‌دہ دوام اینتمکه، بولغان اشغولارده اوپه‌رتو ایچون جایگی فورصلر آچو. ٦) دوام اینتمکه بولغان اینارودیس ابتدائی اوقو بورطلرنده اوقتوچیلرغه بالالر تك آنا تلن اوقتو، اوقوصدتی، آنده اینارودیسلرنك آنا تلن اوقتو مقداری. ۷) اینارودیسلرنی اوقو بورطلرون تفتیش قیلو. ۸) مسلمانلر تك دوام اینتمکه بولغان محل مکتبلرن اطرافیچه تبکشرو هم زیمستوالرنك آلغه نیندی مناسبتده بولتولری، بو مکتبلرگه زیمستوالردن یاردم بیرو، آنده، اوقولغچی درس بیرو، غرامی، مکتبلرنك درسلکلری، مکتبلرده روس تلی اوقتو هم زیمستوالردن یاردم آلطورغان مسلمان مکتبلرنك اوقتو چولری اییون قسمه مبتدائی چاپگی فورصلر آچو. ۹) اینارودیس ابتدائی اوقو بورطلرنده معاکر دارگه کورسه‌تلگن طورغان اوقو اسبابلری (ناگلدی) حاصو بیه‌لرن.

مکتب طشنده اوقو حقنده:

۱) اینارودیسلر ایچون کتبخانه - فراثنخانه، موزه خانه‌لر آچو رخلی بورطلری مالو ۲) اینارودیسلر ایچون ایکه‌یه وتورلی نرسه‌لر اوقو اشی توزو. ۳) اینارودیسلرغه زورلر قورصی آچو حقنده پروغرام، اوقو مدتی، اوقو تلی، فورصلرنك اوقوچی هم اوقتوچیلری. ٤) اینارودیسلر ایچون خلق تباتلرلری توزو ۵) زیمستوا لرنك برلشوب اینارودیسلر تلنده نشر ایتده بولونلسی. ٦) اینارودیس تلنده‌گی کتابلرنی یاصو هم صاتو ایچون زیمستوا مطبعه‌سی هم امفلادی آچو ۷) اینارودیس بالالرن مکتبکه قدر تربیه قیلوو آلارنی آشکه اوپه‌رتو. (بالالر یاغمه‌سی وهتر بورطلری هم اوبون اورنلری تشکیل ایتو).

عمومی مسئله‌لر:

۱) اینارودیس بولغان ولایتلرده ولایت هم اوپه‌ز زیمستوالرینك اینارودیسلرنی اوقتو اشلرن قاری طورغان شعبه‌لرینه مخصوص مدیرلر چاقرو. ۲) بوکشیلرنی تعیین اییو. ۵) زیمستوالرنك برمرسی حضورنده اینارودیسلرنی اوقتو اشی حقنده «معلومات بیورو سی» (مرکز اداره) تشکیل ایتو.

بر ماده پازلغان مراجعتنامه رویسیده بولغان ٦٠ دن آرتق زیمستوا اداره‌مینه بیارلگان. صاویشمانیه گه مخصوص صورتده چاقرلاچق متخصصلر اول اینارودیس وکیللرندن باشقه اوشبو زیمستوالر اشتراك اینه‌چك بولغانلر: اوفا، اورنبورغ، ساماره، سمر، قزان، ژه‌تك دیورم زیمستوالری.

خبر خمسی

باش قوماندان اشتابندن.

(۱۱ نجی ماى). غربی میدان. دالین آناریدنك جنوب غربیننده نیمسنر برتك آلدغی خندقلرمزگه هجوم اینه‌رگه قصد قیلغانلر آیدی، لکن برتك طوب وملطفلردن کوب تلفات کوروب، کیری چیکندیلر.

اوبای استانه‌سینك شمالنده یاشلی نیرومنده برتك کوزه‌تیجلرگه قصد صانچیلری هجوم اینکانلر آیدی، برتك کوزه‌تیجلر قول کرانانلری بلن قارشی هجوم یاصاب، آلارنی قاچارغه مجبور ایتدلر.

ریگا کورفزندن ورمانیه حدودینه قدر بولغان باشقه میدانده اورگرش یوق.

فرانسیده قاتی صوغشلر - (پاریژ) آنگلیه قرارگاه هیئتمینك خبری. کچه دشمان قاتی طوب آتقانندن صرلغ ژیمی فاصلاغینك شمالنده برتك پازیتسیه‌لرغه هجوم ایتدی. هم ۱۵۰۰ بارد مسافه‌ده بوزغه یاردمدن صاقلانغان برتك پازیتسیه‌لرینه قاتی طوب آتدی هم راکلیلکورگه قدملاه. رن استکمالری باشنده مینالرشارنلاندی. ٤٠٠ پول هم فیلیوی تیرلرنده مینا بوغشاندی. بولدی. بولدی اپیرتك شرقنده هم لانس یاننده طوب آتشولر طوبلری. بل رژیمنك شرقنده بز طوبلرینه آتدی.

کچه دشمانتك اوچوچیاری طور حرکت کورمه‌تدیلر. بیك کوب هوا صوغشلری بولدی.

دشمانتك میگز اوچغی فاهارغه مجبور بولدی. برتك بر کوزه‌تیجی ماشینامز دشمان صغلری آرامینه توشدی.

پاریژ - (کونفدرگی رسمی خبر) ژه‌ردین تبرمنده مآسی یلماسینك هر ایکی یاغنده غایت‌ده قاتی صوغش توتن بوینچه دوام ایتدی. مآسنك صول یاغنده گیرمانلرنك «۳۰٤» فاملاغی یاننده‌غی همه پازیتسیه‌لرغه یاصاغان هجومسلری اوگشمسز بولدی.

«۳۰٤» فاملاغینك غربنده گیرمانلر اوط آتا طوزغان آپاراتلر استعمال قیلو. لری آرقاسنده برتك خندقلرنه کرورگه موفق بولغانلر ایدی، لکن خندقنك صدا. غلری یه‌ده‌تن کیری قاپتوب، دشمانتنی آتدن چغاردیلر. شرق طرفنده دشمانتك قاتی طوب آتوینه قارامیچی بز همه‌لرنی کیری قاپتاردی. آنه صوغشغان عسکرلر فرانسوز صغلری یاغینه کیتی آیادیلر. اولغ ساعته تیبوموی - دوآمون قسمنده غایت‌ده قاتی صوغش دوام ایته. گیرمانلر توتل کوب تلفات کوروب، هجوم یاصاغ دیلر. آلار فقط تیبوه‌ون فیرمه‌سینك شمالنده اولنده بوغالتغان بر پازیتسیه‌لرن آلورغه موفق بولدیلر. باشقه پیرلرنك همه‌سنده بز اوز پازیتسیه‌لرمزنی قولمزده قالدردق. دوآمون فورطی اچنده دشمانتك قاتی قارشی طور وینه قارامیچی فرانسوز گیر مانلرنی طقرلاده دوام ایتدلر.

گیرمانلر ماآمی فاملاغنلرنده فورطنك شمالی قسمی‌گنه اشغال ایتوب طورالر. دیمیوژالیه اورمانی یاننده فرانسوزلرنك کچه‌ندن بلمش قاتی قارشی هجومیلری اوگشمی بولدی. صوغش میدانینك باشقه بیرنده توتن همومی طنچ ثوندی.

پاریژ - (کچکی رسمی خبر) ژه‌ر. دین تبرمنده‌گی همه میدانده گیرمانلر ماداتدن بلمش قاتی قارشی هجومیلر یاصیلر. لکن آکا اشتراك ایته طورغان توتلرنك مقدارن بلورگه ممکن توگل ثملی. ماآسنك صول ساحلنده گیرمانلر ایرته بلن آدر طوبلردن آتقاندن صوك بزنك مورت اومیق شرقده هم غربه بولغان پازیتسیه. لرمزغه بر نچه مرتبه هجوم یاصادیلر. برنچی مرتبه یاصاغان هجومنی بز طوب وملیومتلر بلن کوب تلفات بیروب فاپاردی. دشمان عسکرلری بزنك صغلر یاتینه کیلوب بینه آلمادیلر. ساعت بیش پارچه صوندی اوق قاتیلی بلن یاصاغان هجوم بلن گیرمانلر غرب طرفنده بزنك بر خندقغزی آلورغه موفق بولدیلر. بز حاضر اوك قارشی هجوم یاصاب، دشمانتی آتدن چغاردق. یاغلنك اوك یاغنده آدم زامون - دوآمون تیرمنده بیك قاتی صوغشلر بولدی. گیرمانلر یش - بش هجوملر یاصیلر و آتدن آلدن بیك قاتی طوب آتالر. لکن بز کچه اوزمز طر. فندن اشغال ایتلگان پازیتسیه‌لرنی قولمزده توتدیق. بز اوچمی، بز پولیمیرتدن آتلغ، بزنك صغلر آراسنده توندی. باموی باشنده بزنك ٤ آوتیانیك اصلی اوچچمز تیسلر بلن صوغشقاندہ ضرلالوب، دشمان صغلری آراسینه توندی.

دیگزده ۱۰ نجی مایده آنگلیه‌نك «رینس» اصلی پارآغدی مینا گه برلوب یاتقان. خادملرندن ٦ کشی هلاك بولغان.

پاریژ - فرانسیه‌نك ٤٠ پول صیشلی «لانگیدوك» اصلی پارآغدی اورغان غنیه کون اورنا دیگزده گیر مانیه‌نك صو آستی کزیه‌سی طرفندن باطر لغان. پارآغدو صو آستی کزیه‌سینك همومیته قارشی طور. غانلغدن، کاپیتان اسیر آلنغان. پارآغدوده بولچیلر بولماغان مینا بیه‌رلگاندن صوك پارآغدینك خادملری آلنغان.

شرقی میدانده - «ر. اس.» نك خبر بنه فارالغانده گیر مانلر دڤینا میدانینه یته‌دن بر نچه طار صرفلی تیمور بولار صالغانلر واولی‌نوبه‌گه ۱۰ - ۱۲ فات تیمور چبق سدلری یاصاغانلر. تیمور چبق سدلرینك ایکی روتینه ایلیکتر چیقلری یالغانلغان.

صوکغی کونلرده نیمسلرنك اوز آرزلرنه. غی بولرغه مینالر قویغانلغری معلوم بولغان.

یلغاریده - بوغارسندن خبر بیرو. لر بنه قارالغانده نیمسلر یلغاریده‌دہ صبر بنده‌دہ یاکا تیمور بولار اشلرگه بر نچه مك آمیر بیه‌رگانلر. اول آمیرلرنك کوبسی روسلر. دن عبارت ایکان. گیرمانیه‌دن ژاولغا شهرینه ایکی «سیبیللین» بیه‌رلگان وآنده آلار اوچون صاریلر یاصالغان. صوکغی کونارده سیبیللینتك برسی نجره به اوچون اوچقالاب بوزی یاصالغان.

ایتالیه میدانده - (کوپنگاگن). ایتالیادلر ملی سوی - یلطورت، ماکلیو هم موننی ماجیور یاننده‌دہ پازیتسیه لردن کچولری ریم خلقی آرامینه بر آز تشویش تؤغوگه سبب بولغان، لکن آندہ آمنسز یه‌لیلرنك یاکا یاصالغان ۳۸ ساز. تیمنر لی طوپلر دن اوط یاودرولری سیدلی چیکندوی موقت‌گنه بولور، دیب اویلیلر. آمنسز یه‌لیلرمذکور پازیتسیه‌لرنی آلغانده غایت‌ده کوب تلفات کورگانلر.

ایتالیه گازیته‌لری ایتالیه اوردوسینك بر آزغنه چیگنوینه طلع قارالغه کیکش بیروب یازالر. نیزلکده ایتالیانلرنك آمنسزلیلر بلن بیك نق صوغشولری کزتولر.

رومانیه ده نیمسلر - بوغارسندن خبر بیرولر بنه قارالغانده رومانیه‌نك صوکغی بورچینه آقوه اوچ اولوش آرتق جیبلغان راول بورچنی همه نیمس یانکه‌سی غنه بورچنی بیرگانلر. فقط آنگلیه یانکه‌سی غنه بورچنی بیرورگه اشترك ایتمه‌گان. صوکغی کوز. لرده گیرمانیه طرفنده‌غی گازیته‌لر گیر. مانیه‌نك بوغارسندهغی سفیر یتنك میارتن ماقلیب یارا یاصالغانلر. رومانیه خلقی اتتلاغی مریض یاغنده، بولا طلوروب‌دہ، اول گیرمانیه وآمستریه‌نك چیکه‌مگینه برانیه. تونی اعتبار آلمان. رومانیه‌دہ فرانسیه سفیریتك استعفاسی صوگنده قالدی، دیب سوی‌یلی یاصالغانلر. رومانیه عسکر لرینك آمستریه ویلغاریه حدودندن آلنوینه اعتراض قیلماغان اوچون اتتلاچی دولت. لردن یاشقه لرینك‌ده بوغارسندهغی سفیرلرن قایتاروارى احتمال ایکان.

کاوول کرونستانینك قرار گاهی - «کوریه‌ره لاسمرا» گازیته‌سینك خبر ینه نظرا ماکیدونیه‌دہ غایتده مهم واقعه‌لر بولوی کونلو سیلی کاروللر کرونستا. تین اوزینك قرار گاه هیئتمینی لار یسه‌غه کوچرگان. گر پنسیه‌نك بر نچه دیویزیون عسکری سلانیکنك جنوبنه هم غربینه چیقلیغان.

صبر بیه‌نك آفیناده‌غی سفیری سلانیک. که صبرب عسکر لرن کیتره حقنده مذاکره اینو اوچون اوز حکومتی یانینده تورغو آتاوینه کیتکان. گر پنسیه‌نك صبرب عسکرلرن کیتره گه مامان راضی بولوب بیشمه گانلگی آکلاملا.

توركيه‌دن خبرلر

باش قوماندان اشتابندن.

(قافقاز میدانده) میجده مهم اش بولمادی.

روس عسکرلرینك اینگلیزلرگه قوشاولری - ربهم. مرانده رومانیه‌نك آلده‌غی عسکرلری بلن اینگلیز عسکر. لرینك قوشاولری حقنده یوقنده لردنوتدن آلغان خبرلردن خلق مهتون بولدی.

بوتدن صرلغ رسمیه وآنگلیه عسکر. لری بوتونلای قوشولرلر هم بغداد تیز آلغور، دیب امید اینه‌لر. اول حال گیر. مانیه‌نك آرقای عثمانیده واییرانده بولغان بلغارینه ضربه بیرمه‌مك هم اورتا یاوروپا دولتلرندهگی خلقده معنوی تأثیر اینه‌چك.

لوندون - رویس عسکرلرینك اینگلیز عسکرلری بلن قوشاولری حقنده «دیلی تیلیگراف» گازیته‌سی یازا: «یوقنده بر نیچه آننا مقدم رومانیك اینگلیزلر بلن برگه صرغیشاچاغلری حقنده پادشاه حضرتلرینك سوزی روس سوارلرینك دجل بویینه کیلوری سیبلی کوتمه‌گان آراده وجود کیلدی. اول اش صول قا. نائده الوغ کنه‌زنك نق غیرت بلن صو. غشقانلغینه دلالت تیلا» دی.

بغداد طرفنده - «ر اس.» نك خبرینه نظرا تورکلر خانیکین تیرمسینه کوب توپ جیبوده‌دوام اینه‌لر. تورکلر نك کوتاگلعباره‌ده بولغان عسکرلری‌ده بزگه قارشی بیه‌یه. رلنگان. تورکلر حاضرده چیکندن طوتلا. غانلر هم اوز طوپرافاری حدودنده بیك نق قارشی طور ورغه حاضرلنه یاصالغانلر. استانبولدن کیلگان فرمان بوینچه فاز. سیلرنی نظام السلطنه توركیه - ایران حدودنده صوغشا طورغان عسکر لرگه قو. ماندانلغنه تعیین اینگلگان. آنك تعیین اینلوری ایرانده تأثیر اینو هم ایران واندا. رملرینك روحلرن کوتنه‌رو اوچون ایکان.

حاضرده هرانده‌دن طش اسیلکلر یاصالغان. بو یل آرپا ایکی آی الدك اولگرگان. قصر شیرین بلن خانیکین آراسنده‌دہ شولدی اوق قاتی اسیلکلر دوام اینه. اول ذره‌ده بیك کوب چیکرتکه بیدا بولغان. حتی آلارنك کوبلگی عسکر لك حرکت اینو وبنده‌دہ اوکا یسزلق قیلا ایکان.

قافقاز میدانندهغی احوال - «قافقاز زسکوی اصلاوزه‌نك اشاغلی منبعدن آلغان خبرینه قارالغانده حاضرده نورکلر بیك چدیت بلن اتلوده دوام اینه‌لر. آلار اوزلرینه پارده‌مگه کوب عسکر یوبنده اوچ دیویزیه‌ده، بایبورت طرفنده خایلی بیك تحت قوماندانسنده ٤٠ مك عسکر. لری بار. اورژیان طرفنده تورکلرنك اون دیویزیه‌دن عبارت طور توپلری چیملغان. آندن جنوبیه‌رك موش طرفنده تورك عسکرلری آز. آلار اول تیرهگه یاطولی بولوبنه اغانا طورغانلردر آخری. بتلیس طرفنده تورکلرنك ۲۵ مك عسکر. لری بار. آلار اول تیرهگه بنه‌دن عسکر کیملگانلی کوتوب قوماندانسنده ٤٠ مك عسکر. لری بار. اورژیان طرفنده تورکلرنك دجل بویینه کیلوری سوزی روس سوارلرینك بزگه قارشی کورطوری بلن قوشاولری حقنده «دیلی تیلیگراف» گازیته‌سی یازا: «یوقنده بر نیچه آننا مقدم رومانیك اینگلیزلر بلن برگه صرغیشاچاغلری حقنده پادشاه حضرتلرینك سوزی روس سوارلرینك دجل بویینه کیلوری سیبلی کوتمه‌گان آراده وجود کیلدی. اول اش صول قا. نائده الوغ کنه‌زنك نق غیرت بلن صو. غشقانلغینه دلالت تیلا» دی.

بغداد طرفنده - «ر اس.» نك خبرینه نظرا تورکلر خانیکین تیرمسینه کوب توپ جیبوده‌دوام اینه‌لر. تورکلر نك کوتاگلعباره‌ده بولغان عسکرلری‌ده بزگه قارشی صوغیشاچاغلری حقنده پادشاه حضرتلرینك سوزی روس سوارلرینك دجل بویینه کیلوری سیبلی کوتمه‌گان آراده وجود کیلدی. اول اش صول قا. نائده الوغ کنه‌زنك نق غیرت بلن صو. غشقانلغینه دلالت تیلا» دی.

A. Battal, “Hezérlenérge Kirek”, *Yoldız*, No:1645, (23 Recep 1334 [13 May 1916]), s. 1-2.

Ufa zimstvosınıñ teşebbüsé ile bu yıl iyul ahırında Ufada bik küp zimstvolarnıñ vekilleré iştirakı bélen bér oblastnoy syézd yasalıp, şunda gayri ruslar (bigrek mösélmanlar)nı “yaktırtu” hakında kiñeş itéleçegé ukuçılarıbızga meglumdır.

Oşbu syézdda hezér bulıp kiñeşke katışır öçén Éçké Rusya mösélmanlarınıñ pidagoglarından, jurnalistlarından ve cemaget hadimlerénden bérniçe kéşénéñ çakırılaçagı gezitelerde küréndé. Kém géne barsa da anda karalaçak meseleler bér anıñ meselesé géne tügél, belki bötén millet meselesédér. Syézdnıñ tübende derç itélgen programından küréne, oşbu kiñeş meclésé béznéñ öçén “heyat memet” meselelerén karayaçak. Eger tatar milleté, üzén ukıtu ve “yaktırtu” éşén baştan-ayak başkalarga (mesele zimstvoga) tapşırırga karar birép kuygan bulsa, béz hezér bér süz de söylemes idék. Lekin millet hiçbér vakıtta andıy kararga kilgené yuk hem bundan soñra da kilmes dip ışanırga yarıy. Üzéne has yazuı, medeniyeté bulgan böyék türk milleténe, kulturası, seüde ve senagatı bélen meşhur bundan 900 yıl élék semavi din kabul itken bolgar kaumına mensup hezérgé tatar milleté niçe-niçe gasırlar ibtidai mektepler ve medreseler asrap kilgen, üz ugıl ve kızların üzé terbiye itken tatar milleté indé 20 nçé gasır başında üzénéñ mektep-medreseleréne kul séltep, üz balaların teglim ve terbiye itüné başkalarga tapşıruda, şuña barmaklar aşa gına karap toru dip uylarga nigedér bér de küñél barmıy.

Milletéméz uyandı, yañaru, tazarunıñ luzumın añladı. İské helden çıgarga medeni milletler gailesséne kuşılırga téli. Lekin şul yañalıkka nindi yul bélen barırga? Méne gayet çitén mesele. Hezér béz bérniçe yul çatında toramız, Méne şunda millet poyézdın yaktı istikbalge alıp barırlık yulga borıp yiberüçé striloçniklar kirek. “Bérniçe yul” didégém, milletnéñ gomumın (massanı) terbiye itu yullarıdır. Terbiyenéñ nigézé ibtidai mektepte korıla, hetta gailedegé terbiye de mektep terbiyeséne baglıdır. Ata-analar nindi mektepte terbiyelenseler, anda nindi ruh alsalar, balalarına da şul uk terbiyené ve ruhnı bireler. Béznéñ ruhımız ve kalbéméz bérençé gıdanı ibtidai mektepten ala. Bu halde oşbu teglim-terbiye meseleséne “niçék bulsa da yarar” dip toru bézge asla yaramıy.

Béznéñ halık zimstvodan faydalana almagan, hosusan uku-ukıtu éşlerénde andan istifade iterge bér de tırışmagan. Çönki ul, zimstvonıñ nerse ikenlégén de bélmegen. “anda bit béznéñ akça da kére, bézge de öléş çıgu tiyéş tügélmé?” digen söalné birép ugraşmagan. Elé de zimstvodan akça alırga heram bulıı hakında fetva birüçélerébéz yuk

tügél. Tik soñ yıllarda gına mösélmanlar zimstvoniñ nerse ikenlégén, andan faydalanuniñ zararsızlığın bér derece añlıy başladılar. Hezér zimstvo tarafından mösélmanlar öçén ışkollar da açılıp tora. Lekin zimstvoga ayık küz bélen karau aña soznatélnıy otnoşéniyede bulınu bézde henüz yuk elé. Zimstvo ışkol aça, soñ ul ışkul yahşımı béz mösélmanlarga yaraklımı, faydalımı? Anı küp uylap tormıymız. Mullası terakkiperver bulgan avıl ışkol açtıra, döm karañgı avıl prigovor birmi. Törlé urunda mösélmanlarnıñ zimstvoga karaşları törléçe. Şul sebeplé béznéñ zimstvodan faydalanuımız da bér tigéz barmıy. Ufa gubirnası mösélmanı küp faydalana, Orinburg gubirnası mösélmanı da ciddi revéşte faydalana başladı. Emma Kazan gubirnasındagı mösélmanlar bik az faydalanalar. Zimstvoniñ bézné uku-ukıtu hakında teşebbüsléréne dikkat bélen karaunıñ, andan istifade itünéñ tarikların tikşérünéñ zamanı bik yitté bugay indé. Bu mekalede mevzug-ı bahis bulgan oblastnoy syézdniñ programından añlaşıluına küre, indé zimstvolar bézné teglim ve terbiye (yaktırtu) éşéne bik ciddi kéréşérge uylıylar bulırga kirek. Hezér alar bu éşnéñ zurlıgın igtibarga alıp üzémézden de kéşéler çakıralar. Gazetalarda küréngen esami dörést bulsa, kéşélerné saylauda da baytak isabet itélgen. İndé hezér éş béznéñ üzémézde kaldı.

Béznéñ syézdga baraçak vekilléréméz anda Rusiye mösélmanları iséménden nerse garız kılaçaklar? Bézge nindi tip mektep (ışkol-dönyavi mektep-uku yortı) sorayaçaklar? Méne şul hakta béz vekillerémézge diréktif (tanzimat) birép yiberérge burıçlımız. Baraçak vekilléréméz üz şeher ve etraflarındagı mogteberan, golama, pidagog ve cemaget hadimleré kiñeşép bér fikér, karar alıp kiterge tiyéşlé buldıgı kébi, törlé vilayetlerden baraçak vekilléréméz üz aralarında da añlaşıp bér kararga kilgenden soñ gına syézdga kérérge tiyéşlélerdér. Yuksa törlé şeher vekilleré törlé talep tekdıym itse, syézd mecléslerende her kafadan bér fikér, her östélden bér tavış çıgıp, bér-béréne monakıyz télekler eytélse, zimstvoçılarga: “barıbér bézden bulmıy üzéñéz karañız indé!” diyu bélen beraber bulaçaktır. Meselenéñ syézdniñ fevkelhad möhim ikenlégén kat-kat eytép torırga hacet yuk. Béz bik ışanamız ki, çakırılgan zatlar Ufaga irterek cıyıpmı, yeki başka bér urında küréşépmé syézda mösélmanlar iséménden garız kılınacak taleplerné katgıy reüéşte éşlerler. Andan soñ dokladlar ve notıklarnıñ hemmesé şul kararlarnı kuvetlep, şularnı uzdıru maksatı bélen géne ukılır ve söylenérler.

Syézdga baraçak kéşélerge bik zur vazıyfa ve mesüliyet yöklene, şunı hervakıt hetérde totırga ve şul mesüliyet ile mötenasip reüéşte hezérlenérge kirek.

A. Battal

A. Battal, “Hazırlanmak Lâzım”, *Yıldız*, No:1645, (23 Recep 1334 [13 Mayıs 1916]), s. 1-2.

Ufa zemstvosunun teşebbüsü ile bu sene Temmuz sonlarında Ufa’da çok sayıda zemstvo temsilcilerinin iştiraki ile bir bölge kongresi yapılacak, burada Rus olmayanları (özellikle Müslümanlar) “aydınlatma” hakkında bir danışma toplantısı olacağı okurlarımıza malumdur.

İşbu kongrede hazır bulunarak toplantıya katılmak için İç Rusya Müslümanlarının pedagoglarından, gazetecilerinden, toplumun ileri gelenlerinden birkaç insanın da davet edileceği gazetélerde yazılmıştı. Kim giderse de orada konuşulacak meseleler sadece onun meseleleri değil, belki tüm milletin meselesidir. Kongrenin aşağıda derç edilmiş programından görünüyor ki, işbu istişare toplantısı bizim için “Hayat ve memat” meselelerini görüşecek. Eğer Tatar milleti kendini eğitme, “Aydınlatma” işini tamamen başkalarına (mesela zemstvoya) bırakmaya karar vermiş olsaydı, biz şimdi hiçbir şey söylemezdik. Lakin millet hiçbir zaman öyle bir karara varacağı yok, bundan soñra da varmaz diye inanabiliriz. Kendine özgü yazısı ve medeniyeti olan büyük Türk milletine, kültürü, ticaret ve sanayisi ile meşhur, 900 sene önce semavi din kabul etmiş Bulgar kavmine mensup olan günümüz Tatar milleti kaç yüzyıllar iptidai mektepler ve medreseler inşa etmiş, kullanmış. Kendi oğul ve kızlarını kendisi terbiye etmiş Tatar milleti şimdi 20. yüzyıl başında kendi öz çocuklarının mektep ve medreselerine ilgisini kaybederek, kendi çocuklarını talim ve terbiye etmeyi başkalarına bırakır, buna sadece uzaktan seyirci kalmak ister diye düşünmek hiç de içten gelmiyor.

Milletimiz uyandı, yenilenme, iyileşme lazım olduğunu fark etti. Eski durumunu bırakarak medeni milletler arasına katılmak istiyor. Fakat bu yenilenmeye hangi yolla gitmek lazım? İşte gayet çetin olan mesele bu, biz birkaç yolun kesiştiği yerde duruyoruz. İşte burada millet trenini doğru yöne, aydın istikbale yönlendirecek kılavuzlar lazım. “Birkaç yol” dediğim milletin umum terbiye etme yollarıdır. Terbiyenin temeli iptidai mekteplerde atılıyor. Hatta ailedeki terbiye de mektep terbiyesine bağlıdır. Anne babalar hangi okulda terbiye gördülerse, orada hangi maneviyat aldılarsa, çocuklarına da aynı terbiye ve maneviyatı verecekler. Bizim ruhumuz ve kalbimiz ilk gıdayı iptidai okulda alıyor. Bu halde işbu talim ve terbiye meselesine “Nasılsa işe yarar” demek bize asla uymaz.

Bizim halkımız zemstvodan yararlanamamış, özellikle eğitim meselelerinde ondan istifade etmeye hiç çaba göstermemiş. Çünkü o zemstvonun ne olduğunu bile anlamamış. "Oralara bizim de paralarımız gidiyor, bize de ayrılması lazım değil mi?" diye sormayı hiç düşünmemişler. Şimdi de zemstvodan para almanın haram olduğuna fetva verenlerimiz yok değil. Sadece soñ senelerde Müslümanlar zemstvonun ne olduğunu, ondan yararlanmanın zararsız olduğunu belli bir derecede anlamaya başladılar. Şimdi zemstvo tarafından Müslümanlar için mektepler açılıyor. Fakat zemstvoya açık fikir ile bakmak, bilinçli bir yaklaşımda bulunmak bizde hala yok. Zemstvo okul açıyor, o okul iyi mi kötü mü? Biz Müslümanlar için yararlı mı değil mi? Onu fazla düşünmüyoruz. İmamı terakkiperver olan köy okul açıyor, karanlık (cahil) köy prigovor (köylülerden bu iş için belli bir oranda imza toplanması) vermiyor. Farklı yerlerde Müslümanların zemstvoya olan yaklaşımı da farklı. Bundan dolayı bizim zemstvodan yararlanmamız da eşit derecede değil. Ufa vilayeti Müslümanları çok istifade ediyorlar. Orenburg Müslümanları da ciddi faydalanmaya başladı. Fakat Kazan vilayetindeki Müslümanlar çok az yaralanıyorlar. Zemstvonun bizi eğitim-öğretim ile ilgili teşebbüslerine dikkat etmenin, ondan istifade etmenin yollarını araştırmanın zamanı çoktan gelmiştir. Bu makalede bahis konusu olan bölge kongresinin programından anlaşıldığına göre, şimdi zemstvolar bizi eğitme, aydınlatma işine ciddi olarak başlamayı düşünüyorlar olsa gerek. Şimdi onlar işin büyük olduğunu dikkate alarak kendimizden de temsilciler çağırıyorlar. Gazetelerde gözüken isimler doğru ise, temsilci seçimi oldukça isabetli olmuş. Şimdi artık iş bizim kendimize bağlı.

Bizim kongreye gidecek olan vekillerimiz, orada Rusya Müslümanları adına ne arz edecekler? Bize hangi tarz (mektep-dünyevi okul-eğitim yurdu) talep edecekler? İşte bu konuda bizim temsilcilerimize talimat vermemiz lazım. Gidecek olan temsilcilerimiz kendi şehir ve etraflarındaki muteber ulema ve pedagoglar, toplumda aktif görev alanlar ile danışmaları, bir fikirle gitmeleri lazım olduğu gibi, farklı vilayetlerden gidecek temsilcilerimiz de kendi aralarında anlaşarak bir karara varmaları lazım. Sadece ondan sonra kongreye katılmalılar. Yoksa her şehir temsilcileri farklı taleplerde bulunurlarsa, kongre toplantılarında her kafadan bir fikir, her masadan bir ses, bir birine ters düşen istekler dile getirilirse, zemstvolara: "Bizden zaten olmuyor, siz kendinize göre yapın" demekle sonuçlanacaktır. Meselenin, kongrenin fevkalade mühim olduğunu tekrarlamaya hacet yok. Biz inanıyoruz ki, çağırılan temsilciler Ufa'ya biraz erken giderek veya başka bir yerde toplanarak kongreye Müslümanlar adına arz edilecek

taleplerini netleştirirler. Ondan sonra konuşma ve nutuklarında hepsinde şu kararları destekleyerek, onların kabul edilmesine çalışırlar.

Kongreye gidecek insanlara çok büyük görevler yükleniyor, bunu her zaman akıllarında tutmaları ve şu mesuliyet ile uygun şekilde hazırlanmaları lazımdır.

A .Battal

A. Battal, “Kızlar Gimnaziyası Açılu Mönesebeteyle”, *Yoldız*, No:1710, (17 Möherrem 1335 [31 Oktyabr 1916]), s. 1.

A. Battal, “Kızlar Gimnaziyası Açılu Mönesebetéyle”, *Yoldız*, No:1710, (17 Möherrem 1335 [31 Oktyabr 1916]), s. 1.

Tatar halkı dönyada yeşi başlagandan birlé böyék bér vakıyga!

Öçénçé kön möhtereme Fatiha Hanım Aitova tarafından tesis itélgen tatar kızlarına mahsus urta derece mektep (gimnaziya) açıldı.

“Hicap” digen nerse yegni hatın-kızlarnı hörriyetten, ukudan, gakıl ve fikérné yaktırtudan tıyıp totu, borın zamanlarda küp milletlerde bulgan. İslam diné andıy katı “hicap”nı kitérmese de, Gabbasi helifeleré zamanında bu hicap iranlılardan garepler arasına da kergen. Soñra gareblerden din kabul itken başka kauémler arasında da islamnıñ bér rökné kébi bulıp taralgan. Béznéñ tatarlar arasına da şul yul bélen kérgen. Yuksa türk-tatarlarda “hicap” hiçbér vakıtta bulmagan. Türk-tatarlar islam dinéne kérgennéñ soñ da, garep arkılı kilgen İran gadeté bézde temam urnaşıp yitmegen çakta açık bit bélen irékte yörgenler. İrler meclésénde hazér bulganlar. Bagdat garepleré arasında hicap çın megnesé bélen hökém sörgen zamanda din öyreter öçén béznéñ Bolgar iléne kilgen İbn Fazlan ve ipteşleré aldında Bolgar padişahınıñ bikesé üzé bélen bérge tehtte utırgan. Meşhur garep seyyahı İbn Battuta Üzbek hannıñ kızları kulından kımız éçken. Küçebelék zamanındagı yaña medeniyetnéñ tüben derecesénde torgan çaktagı hatın-kıznıñ açık yörüéne zur ehemmiyet birüçélerden bulmasa da, medeniyet zamanında börkenép, örténép yörünéñ tehsil-i gıylém, gamel ve fegaliyet öçén zur manig bulganlıgın bunday maddi hicapnıñ adem balası öçén zur tehkıyr ikenlégén tesdıyk itmi mömkin tügél. Hezérgé zamanda bér milletnéñ gıyzzet ve kuvet bélen yeşeüé öçén, kirek irlernéñ, kirek hatın-kızlarnıñ ukıgan, éşke tenazug-ı bekaga (heyat meydanındagı köreşke) hezérlengen bululları özekle şarttır. Hatın-kızları hicap astında torgan gakıl ve fikérleré açıludan mehrum bulgan, heyat ve fegalşyetke hezérlenmegen milletlerném méskén, yarlı, yörekséz, ömit ve emeleséz bululları bik tabigıydır. Yeşegen mohitımıznıñ hösn-é te’sire sayesénde bulsa kirektér, ki béz tatarlarda hatın-kz meselesé başka yerlerdegé mösélmanlarga karaganda tizrek ve metlupçarak hel kılınıp kile. Bézde “ısul-ı cedide” devrénéñ tudırdıgı tertiplé ibtidai mektepler, ir balalar öçén géne tügél, kız balalar öçén de açılalar ve devam itéler. Hezér bézde mögallimler sınıfı bulgan kébi, mögallimeler sıynıfı da bar. Mögallimeler öçén bérniçe yirde ceygé kurslarımız bula. Ul kurslarda ukır öçén kiñ memleketémézném törlé köşeleréndén ukuçılar cıyıla. Soñ yıllarda Troitskide Gayniye hanım Yauşéva tarafından darélmögallimat açılgan, Ufada Gibadullah efendé Gosmanof himmeté bélen géne bér

tertiplé kızlar mektebé nigézlengen idé. Méne hezér Rusya mösélmanları arasında bérençé defga olarak kızlar gimnaziyası (urta mektep) açıldı. Méne bu tatar milleté dönyada yeşi başlagandan birlé bulmagan böyék bér vakıyga. Bunı béz, fevkalade bér şatlık bélen karşı alamız, ve anı ictimagıy heyatımızda gayet zur ehemiyeté bulgan bér hadise dip béleméz. Milletémézge can kértüde böyék urın totkan hatın-kızlarımıznı terbiye ve tenvir öçén nigézlengen bérençé gimnaziya béznéñ Şerık paytehté bulgan tarihi Kazan şeherénde herbér tatar uglınıñ yöregéne yakın bulgan Kazan şeherénde açılu bélen iftihar iteméz. Oşbu müessesenéñ meydanga kilüéne sebep bulgan möhtereme Fatiha Hanım Aitovaga samimi hörmet, tübençéléklé selam garız iteméz. Ey elégeçe külegede yeşegen tatar kızları, séznéñ östégézge yaktı tañ tua, sézné séznéñ bélen bérge bötén tatar milletén matur istikbal köte. Fatiha Hanım kébi bikeleré bulgan milletke ömétsézlenü yaramas.

A. Battal

A. Battal, "Kızlar Gimnazyumu Açılması Münasebetiyle", *Yıldız*, No:1710, (17 Muharrem 1335 [31 Ekim 1916]), s. 1.

Tatar halkı dünyada yaşamaya başladığından beri olmayan büyük bir olay! Geçen gün muhtereme Fatiha Hanım Aitova tarafından tesis edilen Tatar kızlarına mahsus orta derece eğitim veren mektep (gimnazyum) açıldı.

"Hicap" denilen şey, yani kadınların hürriyetini, eğitimini, akıl ve fikir aydınlatmasını yasaklayan, her zaman çoğu millette olan bir durum. İslam dini o kadar katı "hicap" getirmezse de Abbasi halifeleri devrinde bu hicap İranlılardan Araplar arasında da girmiş. Sonra Araplardan din kabul etmiş başka kavimler arasında da İslam'ın bir rüknü gibi yayılmış. Bizim Tatarlar arasına da şu yol ile girmiştir. Yoksa Türk-Tatarlarda "hicap" hiçbir zaman olmamış. Türk-Tatarlar İslam dinine geçtikten sonra, Araplar üzerinden gelen İran geleneği tamamen yerleşemediği dönemde açık yüz ile serbest gezmişler. Erkekler toplantısında hazır bulunmuşlar. Bağdat Arapları arasında hicap tam anlamıyla hâkim olduğu dönemde din öğretmek için bizim Bulgar memleketine gelen İbn Fazlan ve arkadaşları karşısında Bulgar padişahının eşi kendisi ile beraber tahtta oturmuş. Meşhur Arap seyyahı İbn-i Batuta Özbek hanın kızları elinden kımız içmiş. Göçebelik zamanındaki veya medeniyetin aşağı derecede olduğu dönemde kadınların açık gezmesine çok önem verenler olmazsa da, medeniyet devrinde kapanarak, örtünerek gezmenin ilim tahsili, faaliyet için büyük engel olduğunu, böyle maddi hicabın insanoğlu için büyük tahkir olduğunu tasdik etmemek mümkün değil. Günümüzde bir milletin izzet ve kuvvet ile yaşaması için gerek erkeklerinin gerek kadınlarının okumuş, hayat meydanında mücadeleye hazır olmaları şarttır. Kadınların hicap altında kalan akıl ve fikirleri açılmaktan mahrum olan hayat ve faaliyete hazırlanmayan milletlerin miskin, fakir, korkak, ümit ve emelsiz olmaları gayet doğaldır. Yaşadığımız ortamın iyi etkisi sayesindé olsa gerek, biz Tatarlarda kadın meselesi başka bölgelerdeki Müslümanlara nazaran daha erken ve uygun şekilde hal olunuyor. Bizde "Usul-ı cedide" devrinin yarattığı düzenler iptidai mektepler sadece erkek çocuklar için değil, kız çocuklar için de açılıyor ve devam etmektedirler. Şimdi bizde muallimler sınıfı olduğu gibi muallimeler sınıfı da mevcut. Muallimeler için birkaç yerde yaz kurslarımız oluyor. O kurslarda eğitim görmek için geniş memleketimizin farklı köşelerinden öğrenciler toplanıyor. Son seneler Troyitsk'de Ayniye Hanım Yavuşeva tarafından darü'l-muallimat açılmış. Yine Ufa'da İbadullah Bey Gosmanof yardımı ile bir tertipli kızlar okuluna temel atılmıştı. Şimdi ise Rusya

Müslümanları arasında birinci defa olarak kızlar gimnazyumu açıldı. İşte bu Tatarlar dünyada yaşamaya başladıklarından itibaren hiç karşılaşılmamış büyük vakıa. Bunu biz fevkalade bir sevinç ile karşılıyoruz. Bunu içtimai hayatımızda gayet ehemmiyetli bir hadise olarak kabul ediyoruz. Milletimize can verilmesinde büyük yer tutan kadınlarımızı terbiye ve tenvir için kurulan birinci gimnazyum bizim şark payitahtı olan tarihi Kazan şehrinde, her bir Tatar oğlunun canına yakın olan Kazan şehrinde açılması ile iftihar ediyoruz. Bu müessesenin meydana gelmesine sebep olan muhtereme Fatiha Hanım Aitova'ya samimi hürmet ve selamlar arz ediyoruz. Hey şimdiye kadar gölgede, kenarda yaşayan Tatar kızları, sizin üzerinize aydınlık tanı doğuyor. Sizi ve sizinle beraber tüm Tatar milletini güzel istikbal bekliyor. Fatiha Hanım gibi insanları olan millete ümitsizlik yakışmaz.

A. Battal

A. Battal, “Beyhude Sayhalar”, *Yoldız*, No:1727, (27 Sefer 1335 [9 Dekabr 1916]), s. 1-2.

البته «شريعت امثلرزار» يا كه «صراط مستقيملر» جمعيتى كبى فارا سياسىلرك بوياقلرى، كه‌لك نيتدى آلچاقلر نك كارىه الرينه خدمت ايتمه طوغرىلق جمعيت بولماسون. بلكه خالص دينى بر ئيتيحادلىق جمعيت بولسون. دينى ژورناللر چوق، لكن اوّل ژورناللرك «دين و معيشت» كبى توريدن و دلجرلق بر يورنه بولماسون. «الدين والدنيا» كبى رومىر وتوسسر بولماسون، بلكه دين نك ثوزى كبى عالى وپاك زمانلر كبى جانلى ومعتدل بولسون.

حضرتلر، اگر مز دينك ترقىسى وتكاملى قابل بر آرگانيسك (عضوى) مؤسسه براقملرنى تصديق ايتسه‌كز، آنى حمايه وترويج ثوجون طبيعى و ثئيعى اولى چارەلرك نشئت ايتمكز؛ بز اوّل بولده سزگه خبرخواه وذلكدمش بولامېز. اگر ملى موزيقه، ملى صحنه‌نك ترقى ايتوبوى، خانون - قزغه حريت ويرو كبى فايدالى وعم اجتماعى اطرلى دين و مورينه‌كه خلل ايتوب كورسه‌تمه‌كز. اوّل قدرده مز، دينك قابل تكامل بر آرگانيسك مؤسسه‌ولماغانلرنى تصديق ايتكلى بولورمز.

حاضر بزده دينك رواجى، ثوغه باروولى بارلى - بوقارى تاثار ثياترى وكانسير لرنى دين كبلى، بلكه دين ملا، سينك دينى خرلاى جامد هم نكاملى غير قابل ايتوب كورسه‌تولرندن هم كورەكه‌لرلار مزه، كورەك مكتبلرمزده چن دينى تربيه‌نك بوقلغندن كبلى. مؤنه دين علماس خوندى دينى تربيه‌نك بيدان آلووى بولنده‌در طرثورغه كيرەك ايدى. بيتم دينى تربيه‌در مقصم، البته، روح وقلبكه الهامى تعظيم اولرلى صالا طوغرلى، كيتيك كوكلى نچه‌رته، ثوزغى عالى وپاك اخلاقلى اينه طوغرلى تربيه‌در.

م. س. «مبارك قارت حضرتلرى، نيك طالوملركز چقمى؟» ديب استفاده قيلا. ايك قارت «حضرتلر» دن بولغان «ابوالنقيب النوتارى» نك «دين و معيشت» ده ثوزينك چن تلى بلن هر دائم ثوخوريو. بافروب طوروون، قارت، چشمه ملاسينكده هر وقت طاليش بيروب طوغرلاغان م. س، دين معيشتچى بولسه‌ده بلمىمى ايكانس؟ مادام، كه‌دين و عرينى صافلاو بولنده

حقيقتنى بيان.

(اداره‌گه مكتوب.)

يقنده بر ۷ حفته جقغان ۱۲۹۰ نچى نومېر، يولدز» ده بلدين آياق مفيتكه خلاى بتاثار قرى قيلر كورمى. سر - لوحه‌لى بر مقاله ياصالمش. گويه، كه: خورشيد بانو مفيتكه نوزن چيناى ايرباز يتك بر صوفى نورلى جيلر ايسل اوزينه ثكاملاغان‌در، نور كبوغنده آلوب باردب صافلان ايمش.

اول اش چندن شولاى، عارى قيضى بارماغلرى بولسه يزده اشتراك ايتمه‌در، كه زون باجرافلى و بيك كيامدر. لكن ثول معلوم بولسون كه، ثونى بارچه‌نى عارى قيضلر اول اشنى اشلەگانده‌در. ثول موفر آى اشلەيوك ثوگلس. اول ثوغه: «كوتلر يتك برنچه قزان ثوغرنده ماهى ديگان قازمى اوچراب بر چوبر يك كسه رسمنكان ثول يكت سينى خانوقه آلماغى ديگان...

ثوزدن ثكاملر اولاوب يكتنك بوريلى بولغان چيناى اوبمزى آيار آيلنده‌ده آلوب كيتكانلر «دى: حقيقت هچ بسر وقت ناوار اشلر گه تارتمس، پاك بوريتك بر پاك خاطرى ماهى بيتم ماتسم ماهى

معقول ومشروع هم پاك چارلار گه كرمكلى، اول نقدير ده «دين و معيشت» صحيفه لرنده ترتنغر فارغالى، چيشمه، طوسكى، بوزى دن، اوقماق ناچى مقالەلر نك هم‌سى بيوده صحيفه - لرگه بولوب قالاچقدلر. ع. بطال.

معلوملوگه مهلت حقنده.

۷ نچى ديكابرده اداره‌مزگه ديبونك عيسى ميرزا يېنيكيدن توبه‌نده‌گى تيلگرام آلندى.

Начальнику Главнаго Генерального Штаба 5-го декабря за номеромъ 79260, отправилъ Командующему войсками Казанскаго военнаго округа, срочную телеграмму слѣдующаго содержанія:

Получены сведѣнія, что распоряженія, изложенныя въ телеграммахъ № 4418 и 7456, относительно представленія времени до особаго распоряженія отсрочки призыва ревизь ратниковъ общихъ разрядовъ, бѣлобилетниковъ преподавателямъ мусульманскихъ школъ, Мектебе и Медрессе не вездѣ выполняется.

Такіе случаи имѣли мѣсто въ Уфѣ и Уфимской губерніи, Оренбургѣ, Оренбургской и Казанской губерніяхъ, прошу Ваше Высокопревосходительство не отказать въ срочномъ распоряженіи о немедленномъ освобожденіи упомянутыхъ въ телеграммахъ № 44428 и 74156 ратниковъ и бѣлобилетниковъ независимо отъ ихъ возраста, кои уже оказались принятыми на службу, а не призванными предоставить отсрочку на указанныхъ основаніяхъ. При этомъ считаю долгомъ во избѣжаніе недоразумѣній вновь добавить, что упомянутая отсрочка предоставляется указаннымъ лицамъ и моложе сорока лѣтъ.

О послѣдующемъ прошу срочно телеграфировать. Подписалъ генералъ Адербиновъ. Справедливость копіи съ подлиннымъ присутствій о полученіи и исполненіи распоряженія Генеральнаго Штаба, телеграфируетъ, членъ Государственной думы:

Еникеевъ.

ترجمەسى:

باش كيتيرالنى اشتابندك تاپالمگنى

۵ نچى ديكابرده ۷۹۲۶۰ نچى نومېر اوّل قزان حربى اوكروغينك عسكر قوماندانينه ارشيو توبه‌نده‌گى مفهومه بولمان صردچى تيلگرامنى يېه‌ردى: آلتمغ مه‌ومانلرغه قارالغانده، مسلمان مكتب، مدرسه ه. م اعكه‌للرنده تعليم اطرلى اولى مشغول هر بر برنچى هم ايكنچى رازرده آچالچون هم آنى بيلدتلى معلومگه، ايكنچى بر امر بولمانچه قدر عسكر لكده آلنودن آتسروچكه بيروب طوغرلاغان ۷۴۴۸ هم ۷۴۵۶ نچى نومېرلى تيلگراملر بوينچه

اوتكان ۱۵ نچى پلنك آپرېل ۶ صفه، مينم يورط مولنارلق بر خانونغه اوولى نورگه تله گانمنى بلگانلدن خورشيد بانو ديگلغ بر قزلق بارگنن سوزيلەدى. من قانشوق تاپدم. ثول كوننى خورشيد بانو ايسله طانشوب سويلەشدك. آنك تولدب ثيوقلى داكوەبتلرى بولمار سببلى، قارمالنى نكاح اوتكونه ميكن بولمادى. ثول وقت خورشيد بانونك مسن رضالغى ايله «آمور» ثيمېرتنه ركاح قرعى ياصاب قارمالنى دكمنى قزانه، ايكنچى كيلوگه قالدروب چيتماى اوبمزى آيار آلدينه، هچ كمنك اوزلرندن يافده ايكودن ايكلا قاتوب كيتدك. مونده نه بر قارغى وته بردى يكت بار ايدى. ثول وقت مين «آمور» مسافر خانه‌سنده اون اوچ كونلر طوروب مينم ثول قزغه اوولوندوم مه‌لوى بلغان كبى آنده هچ بر تورلى چوچ اوزاتمادار بولمانلغنى. «آمور» ثيمېرتنه بوركان بتون كشى بلدن ايدى. شولاى بولماچ، نيتدى بول ايله خورشيد بانو ميكا اعتنا بلمادون قالمه‌لرتوب كورمېدلر ثول بيكت سينى آيرەلەرلر. كورمېدلرنك بر قبر كيمارن آلوب قاچوب كيتكان ايدى. حتى شكرانه من آرتدن وبزلنمن بولسه كيرەك، بو طرفدن بر مقدار ياصاغان ايدى. بو طرفدن ايسه موندە بولوب قالدم. ايرتەسى ايرتەن تورلى چوچ سلارن بروب، ثيمېر چش سلارن بروب، مقالەنك صافين قرغه‌لرينه مفهوم قيلدلر. هم مذكور آولنى اشغال قيلدلر.

مقالى بر نچه ثولوك قالدروب ترتنمنز رەديه قاچارغه مجبور بولدى. بر امېرارده آلدى. «اورمانلى» قباى - پانلرده بزنك قوتلى كوزمتچى قرغه‌لرمز ياتلغن طاوندن جنوبكەرەك هم غربكەرەك كيتدم. خورشيد بانو مينم خوندى آغاچ تومنى مۇ استعمال ايتوب آيار قارتلرينك سوزينه كوره آيار ياصلرى ايسله غيب مشروع ماسيندە بولمان. قارتلر آراسنده اول حقده بر تورلى زارلانشولى بولغچ مين قايتقانچه صبر ايتكلدر. قايتدم. تورلى سوزلر گه فولاى صالمه‌سه طريدم، ياصلر ايله مناسبتن ارزى اوچون آلى آولىچون ملا ايچلى بر معلم ثيمېلى تەر. مه‌گه اوتدرە، ياشرىدم. خورشيد ايسه خوندە مېنى ياخشىدەچه آغسار قارتلرين طنمه‌لاشرا آلمادى، بلكه بوزوقلر اول مناسبتن صالدى. حتى اوقوچى معلمى ايله‌ده بيان ايسم چغاردى.

مين شولاى ده خورشيدنى هيله‌مى بلكه بتون بلمراقلى، تورلى، دوسمه‌لر ايسله آدرەيه طريدم. بارچه‌سى آدەتلرى. آلارنه ياميدم ايدم.

شولارغه شكر ايله يوزلنمن بولسه كيرەك خورشيد بانو، مينم بر كوللى ثوبره بولماوون قالمه‌لرتوب كيتدك بر قبر نەرسه‌لرين، كورمېدلرنك بر قبر كيمارن آلوب قاچوب كيتكان ايدى. حتى شكرانه من آرتدن وبزلنمن بولسه كيرەك، بو طرفدن بر مقدار ياصاغان ايدى. بو طرفدن ايسه موندە بولوب قالدم. ايرتەسى ايرتەن تورلى چوچ سلارن بروب، بر چش سلارن بروب، مقالەنك صافين قرغه‌لرينه مفهوم قيلدلر. هم مذكور آولنى اشغال قيلدلر.

مقالى بر نچه ثولوك قالدروب ترتنمنز رەديه قاچارغه مجبور بولدى. بر امېرارده آلدى. «اورمانلى» قباى - پانلرده بزنك قوتلى كوزمتچى قرغه‌لرمز ياتلغن طاوندن جنوبكەرەك هم غربكەرەك

از لەنيار ياصادىلر. ث. ۸

صوگغى صوغشلر - صوگغى ايكى كون اچنده فوراك يونه‌لتىنده، غربى استاغود يلماميك صول ياقى ساحلنده‌گى نوراك - روژنو نېمر يولى ثوستنده‌گى مالى پوزتك آرلى ثيرەسنده، قزو صوغشلر بولوب طورا. بو يېرده مقالف دورت باتالیون جامسن. قوت بلن هجوم ايلدى. نچه مرتبه‌لر قايتارلغان هجومدن صوگ اول بزنك بر قسم خندقلرنى آلسوغه موفق بولدلر ايدى. لكن صوگغى خبر گه قارالغانده، بزنك عسكر آقى كيرى آلمانلر اورمانلى قوتلارى دفعى مالدا يه صدوردى. صوغش دوام ايته. صوگغى كونلار دەيز بر يېرده بر نچه جزئى موفقيتلر گه اوبرادى. اوما يلماسدەمى ۲ الى بتون آولى ثيرمسنده گلاسغوت آولنى شرقه‌رك تاغلار اشغال قيلدى. بارلغى ۳۰۰ نفر اسير آلدى.

«ر. ز.» ۲۸۱

فرانسيه موانده - (پاريز رسمى ۷)

۲ نچى ديكابرده ژەنرال ثيرمسنده فرانسوز لر جنى رەديه‌سنده‌مجوم يلماغانلرى گلاسغوت آولنى شرقه‌رك تاغلار اشغال قيلدق. بارلغى ۳۰۰ نفر اسير آلدق.

«ر. ز.» ۲۸۱

فرانسيه موانده - (پاريز رسمى ۷)

۲ نچى ديكابرده ژەنرال ثيرمسنده فرانسوز لر جنى رەديه‌سنده مجوم يلماغانلرى گلاسغوت آولنى شرقه‌رك تاغلار اشغال قيلدق. بارلغى ۳۰۰ نفر اسير آلدق.

اوزنلغه هم ۳ جافرم بيكلكده بولغان ميدانلرن بزوب چقدلر. فرانسوز لر ژاميراژيل، اوژەمون آولنلرن هم يلماميرنه قير ماسن، عارەلمون هم ثيرەسنده استحكاملرن اشغال قيلدلر.

بو صوغشلر وقتنده فرانسوز لر طرفنن آلنغان اسير وغنيمت مالنك حسابى شولاى: ۱۱ مك ۳۸۷ كشى؛ آلار آزامنده ۱۲۸۴ آفسەر؛ ۱۱۵ طوپ، ۴۲۹ طرانشى هم ۱۰۷ پولەمېت طوبارى.

ث ۸

پاريژ - (رسمى كونه‌رگى خبر) صومدن جنوبكه‌رەك، بزنك بير نودن قرق جنوبه‌دەرك بولغان طاللره ياقن كيلمكلى بولدلر. لكن بزنك گراناد اوطارلرنى كثرى قولدلر. ماآسنك اوك ياقى ساحلنده، نيمسلر طوبارى دن آتوب حاضر - لغانلغندن صوڭ، بزنك بازيتسيه‌لرمزگه بيك ثق هجومل ياصادىلر. بو يېرده آلار تيك ناميوته قير ماسندەمى بر موقعنى گنه قولغنده طوتا آلدىلر.

(كيچكى خبر) صومدن جنوبكەرەك ميزانيشته ثيرەسنده قاطعى قزو طوب صوغشلرى بولدى. ايرتەن ساعت دورتده

مقالى آڭرەدى بزنك طرانشيلرغه كينه نچه مجوم ياصارغه نلەدى، لكن قول گراناداريق بلن كثرى قايتارلدى ماآسنك اوك ياقنده فوق العاده قانى صوغشلر صولى، بزنكيلر مخالفى قامېرەن فيرماسندن قصوب چقاردىلر، حاضر اولى بزنك تولده. بو صوغشده بزنك طرفنده ايكى پولېميت قوله آلندى. ث. ۶.

قورودەمى كرەپسرلر - آنگليه‌ده، چقغان فوق العاده‌دور. لاناناظرى نيمسلرگه زى ناڭلېز. اينكلمان طولوره‌نه نيمش، آلاره فوق العاده زور آقامايىلار ياصارغه كرەكلر. اهالنچلى مليمدن آلنغان خبرلرگه قارالغانده، حاضر گيرماده‌ده قورودەمى كرەپسرلرنه استعفا ايتمه‌لرى آنى آقامايل اعلان قيلغان. آقامايللر پولېميرلر هم ثيز آقا طرغان. كچكه حميلى طوبلر بلن فوراللاقلر لوب ۴۶ كشى بورونه آلدلر.

باقى قوراللر صورى - (كاپيتل بين) غربى ميدانده ژەنرال بلن ولېعهد عسكرلرى ژاراب بورىلر هم ثورزلر نك نظملرنى بيكنه بولسەمه صوغشنى دوام ايتورو هم ياكما قوراللر بيرو ضرورلغلرن كورسه‌تمه‌لى. گيرمانيه‌نك رسمى خبرلرى فرانسوزلرنك بر ونده ماآسنك اوك هم صول ياقى ساحللرنده حركت ايتولرن ذكر قيلالر.

رومانيه ميدانيده ملطى، طوب آطشلرى دوام ايته. رەمينيقو يونه ايشنده بزنك كوزەجيلر موقتيلى حركت ايته‌لر.

دونايك صول ياقى ساحلنده، پارلمن آولى نيرەسنده محافظه مجبور كيرى قايتارلدى.

دوبرودجه‌ده اوك ناتاند، آلمى مغلر يشرلرى دوام ايته، قانيراق بارلشلر بزنك چيرنا آولى ياننده‌مى قانلنده هم آنارى آولى ياننده بولمالى.

صوگغى كوزلرده - ژالاغيده محالى شرق، شمالىيكه‌رك حركت ايتورنده دوام ايتمه. بو يېرده زېمنيقو، صارات شهرلنده هم غرب، جنوبيه، رك هم فيليپه‌نده استانبسمى هم ياناگو آولى نيرەسنده صوغشلر بولا. زېمنيقو، صارات شهرى صوڭورروف قلعه‌سى بلن مشهور بولوب، بوفارېستدن ياصلغان پارا طوغرلغان ثيمر يول ثوستنده هم فيليپه‌نده استانبسمى بوزيو بر اولوق

نوبعان وچاى قالغان كه بتون ايلهو اول تمام كولگه ثوره‌لگانمز.

شولاى‌ده خورشيد بانو، مين قزانغه كيتدى، يومشلرم صارتن، بر نچه آتنالردن صوڭ مين هم قزانغه باردم. عادتچه «آمور» مسافر خانه‌سنده تۇ شكن ايتدم. كوزلرنك برنده بالنيه مذكور خورشيد بانو كيلوب كردى. ايسه‌نك صوراشتوب بتكاچ، آزدن، مينم «خانوم» ايزدن طانوبدن ثوزتدى» هم ثوكلەنده بولمان اطرلى دن تمام قايتقانمن. هچ بر بول ايله خبرار قيلمادىلر. بو خبرنى ايشتوب ثوزدن ايكنچى كون ايرتەن بر ثوتاچ قزغه‌نوب ايكنچى كون ايرتەن بر ثوتاچ خانون بولمانلغنى ثوزدن بولمانلغنى ايشتوب خورشيد بانونك داوولى قزلرى اول آى خاتونلغه آلوغه رضا بولاچغنى، مكر قايتارلغن نكاح ايل بز كتلوق ثله‌گانمن. ثوزدم، اوزمزنك تكرار شولاى سكيلتوو مز صوڭغى قرارلغه معتبر امامار نصح بزبرنك حضورينه باروب ثوزمزنى بۇ موضوعنى صوزغن ايدك. مينى رەز قيلدى. بانوى سوبلەتكن صوڭغن، داكوبتلرنى قارب آلمزده عقد نكاح اعرا قيلو ممكن ايكلن آڭلاندى. حضرت حنفه عازق افندى بارغانده: هچ بر ياصلرنك وظائفسز اى بوق ايدى.

نوبعان وچاى قالغان كه بتون ايلهو اول تمام كولگه ثوره‌لگانمز.

شولاى‌ده خورشيد بانو، مين قزانغه كيتدى، يومشلرم صارتن، بر نچه آتنالردن صوڭ مين هم قزانغه باردم. عادتچه «آمور» مسافر خانه‌سنده تۇ شكن ايتدم. كوزلرنك برنده بالنيه مذكور خورشيد بانو كيلوب كردى. ايسه‌نك صوراشتوب بتكاچ، آزدن، مينم «خانوم» ايزدن طانوبدن ثوزتدى» هم ثوكلەنده بولمان اطرلى دن تمام قايتقانمن. هچ بر بول ايله خبرار قيلمادىلر. بو خبرنى ايشتوب خورشيد بانونك داوولى قزلرى اول آى خاتونلغه آلوغه رضا بولاچغنى، مكر قايتارلغن نكاح ايل بز كتلوق ثله‌گانمن. ثوزدم، اوزمزنك تكرار شولاى سكيلتوو مز صوڭغى قرارلغه معتبر امامار نصح بزبرنك حضورينه باروب ثوزمزنى بۇ موضوعنى صوزغن ايدك. مينى رەز قيلدى. بانوى سوبلەتكن صوڭغن، داكوبتلرنى قارب آلمزده عقد نكاح اعرا قيلو ممكن ايكلن آڭلاندى. حضرت حنفه عازق افندى بارغانده: هچ بر ياصلرنك وظائفسز اى بوق ايدى.

فرانس امامى طورغنن اعرا قيلنغان نكاح ۱۹۱۵ نچى يل اپريل ۱۴ نه ايدى.

شولاى‌ده خورشيد بانو، مين قزانغه كيتدى، يومشلرم صارتن، بر نچه آتنالردن صوڭ مين هم قزانغه باردم. عادتچه «آمور» مسافر خانه‌سنده تۇ شكن ايتدم. كوزلرنك برنده بالنيه مذكور خورشيد بانو كيلوب كردى. ايسه‌نك صوراشتوب بتكاچ، آزدن، مينم «خانوم» ايزدن طانوبدن ثوزتدى» هم ثوكلەنده بولمان اطرلى دن تمام قايتقانمن. هچ بر بول ايله خبرار قيلمادىلر. بو خبرنى ايشتوب خورشيد بانونك داوولى قزلرى اول آى خاتونلغه آلوغه رضا بولاچغنى، مكر قايتارلغن نكاح ايل بز كتلوق ثله‌گانمن. ثوزدم، اوزمزنك تكرار شولاى سكيلتوو مز صوڭغى قرارلغه معتبر امامار نصح بزبرنك حضورينه باروب ثوزمزنى بۇ موضوعنى صوزغن ايدك. مينى رەز قيلدى. بانوى سوبلەتكن صوڭغن، داكوبتلرنى قارب آلمزده عقد نكاح اعرا قيلو ممكن ايكلن آڭلاندى. حضرت حنفه عازق افندى بارغانده: هچ بر ياصلرنك وظائفسز اى بوق ايدى.

A. Battal, “Beyhude Sayhalar”, *Yoldız*, No:1727, (27 Sefer 1335 [9 Dekabr 1916]), s. 1-2.

“Din ve Megıyşet”néñ 45 nçé nomérında dikkatlerné celép iterlék M.S. imzası bélen yazılgan “Zıyag-ı Gazıym” serleuhelé hezérge temam da bulıp bétmegen bér mekale hem “vaktında tenkit” digen bér protést bar. Küpten tügél, Orenburgta mösélman muzıka ve drama cemgıyeté açılgan idé. Bu cemguyetnéñ maksadı Rusiye mösélmanlarınıñ muzıka ve cırların hem sehne (tiatr) éşlerén alga yiberérge tırışu ve şul yulda törlé teşebbüslerde bulınu ikenlégé, gazetalardan meglüm buldu. Méne hezér Kargalınıñ 12 mullası oşbu milli cemgıyetnéñ açıluına igtiraz (protest) iteler ve anı nigézleüçélerné ve aña egza bulıp yazuçılarnı “Cehennemge cibereler” ve “bu cemgıyetke kérgen kimseler kıyamet könénde ut bélen gazap kılınaçaktır” diler. Soñra bu cemgıyetke hatın-kıznıñ egza bulıp yazılularınıñ asla yaramaganlıgından, hatın-kızlarga “hicap”nıñ vucubından behes itkenden soñ “protést”larınıñ ahırında bik mehabbet kéne: “bes mondak bulsa Orénburg ehaliséne bu kaderlé niçe cihetten gönahlı bulacak éşénden menglenmek lazım buladır. Elbette az gına yözlérénde haya eseré bulsa menglenérler dip bu éşke riza tügélléklerémézné béldéreméz” dip kuyalar.

M.S. cenapları üzéñéñ mekalesén: “Zıyag-ı Gazıym” digeç ihtimal séz golama-i dinden bérer meşhur kéşéñéñ vefatından behes ite dip uylarsız. Yuk, “Zıyag-ı Gazıym”dan morad akrınlık bélen din ve diyanetémézñéñ yugaluı ve iñ gaziz nerseméz bulgan şerigatémézñéñ tehkıyr itélüé hem ehkam-ı şergiyeñéñ taptaluıdır” dip başlıy da, söylep söylep kilép: “oşbu hellerné uylap karaganda küzlérénden yeş urnına kan agızıp yılasa hic gacep tügéldér” dip sayha kıla. Mekalenéñ urta bér yirénde: “Kazan ve Orénburgta comga kön sayın mösélman tiatrı ve kansirtları yasau lazım éş buldı. Gıybret bulu bahanesé bélen tiatr yasap uynıy torgan uyınlar mahaz-ı fisık ve fehéşke öyretü yeki din galimlerén istihza ve diyanet ehléne tehkıyrden gıybaret. Üzleré bu reüéşçe din ve şerigatné hakaret itülerén medeniyet ve terakki dip atıylar. Heyhat bu meş’um gadetler ile belki tatarlık terakki iter, emma mösélmançılık ve diyanet yöztüben kiter” dip mekalenéñ ahırına taba dehi bér sayha kıla: “Ey möhterem esatiz-i gizam ve golama-i feham! Ey kart hezretler! Séz möbarekler kayda? Nik tavışıñız çıkmıy? Mö’essir ve nafiz bulgan hak süzleréñéz işétélmi? Etrafınızda bulgan hellerné küresézmé? Kil zinhar tavışlarıñızı çıkarıñız milletémézñéñ hezér kérép bara torgan yulı bik kurkınıçlı zalalet yulı ikenén açık beyan kılıñız. Tiatr ve kansirtlarnı éşleü heram bulgan şikéllé anlarnı tamaşa kılu hem katgıy heram idégén hem yeş hatınlar ile

yégétlerneñ totaklaşıp tantsévat itüleré hiç şöpheséz bik zur gönah ikenén mönberlerden kıçkırıñız mecléslerde beyan itéñéz" dip kuya.

"Din ve megıyşet"de yazılgan süzler igtibarga aludan bik tüben torsalar da, M.S.nıñ ciddiyet bélen yazgan mekalesé hem 12 imamnıñ kolléktivnıy igtirazları mönesebeté ile bérniçe süz yazıp uzu megkul tabıldı.

"Din ve şerigat béte" dip meydanga çıkkan M.S. hem "muzıka ve drama cemgıyeténe kérgen kéşéler kıyamette cehennemge kéreçekler" dip kıçkırgan 12 imam, beni beşerneñ terakki ve tekamülündegé hem tarih ve ictimagiyettegé sarsılmaz kanunlardan heberdarlar mı? Heberdar bulsalar, milletéméz arasında din-diyanetneñ zegıyflene baruına sebep itép, ni öçén tatarnıñ, başka milletlernékéne nisbeten "iké tiyén bér akça torgan" tiatr ve kansirtların kürseteler? Ni öçén milli muzıka ve drama cemgıyeté açunıñ yaramauına sotsiyolog da, müverrih de bulmagan "Gayni" süzlerén delil itép kitéreler?

Eger ul "kanunlar"dan heberdar bulmasalar, bu kébi ictimagıy zuhuratnıñ çın sebeplerén añlauda "profan" bulganları helde, şul zuhurat hakında behes itép, protést iglan kılıp matbugatka çıgarga niçék cesaret iteler?

Aramızda din diyanetneñ zegıyflene baruın min de tesdıyk item ve bu helge bik kaygıram. Çönki dinneñ böyék ictimagıy ehemiyeténe ve anıñ "millet"né saklauda gayet zur bér gamil buluına iman itüçélerdenmén. M.S. cenapları süz arasında "milletéméz" digen süzné ıçkındıra. "millet" süzé bér "halık"ka itlak itélüé ciheténden yaña bér ıstılahtır. M.S. de bu süzné elbette "din, namus, şerigat" süzleré megnesénde almıy, belki yaña megnesé bélen ala. Alay bulsa, M.S. cenaplarına meglüm bulsın, ki bér "millet"néñ milliyetén saklau öçén kirek bulgan gamil (faktör)lar, din éçéne géne kérép bétmiler. Bunda hosusan bézém kébék millet-i mehkümelerde din bér zur gamil bulu bélen beraber, milli mektepler, milli tél, milli tarih, milli edebiyat, milli muzıka, milli tiatr, milli beyremler, gadet ve yolalar ve başkalar da gayet böyék gamillerdér. Eger bézge milletneñ binası, üzlégéné saklaganı helde bekası metlup bulsa, bu babtagı gamillerneñ hemmesénéñ saklanuı, terakki itüé çeçeklenüé öçén tırışu farızdır. Bér "gamil"néñ köçeyüé öçén tırışıp da başkasın buldırmau, yeki bétérü, batıru öçén tırışu öç divar bélen öynéñ torırlık öy buluın téleü kabilindendér. Bér éşne, bér müessese (institut)nı terakki ittérü ruhlandıru öçén hezérgé zamanda yaña çaralar, yaña ısullar bar. Mesela, motlaka iskélék tarafdarı bulganınız helde, üz meslegénézné himaye öçén zaman çarasına, jurnal çıgarırga totıngansız. "Milliyet"né saklauda bér faktör bulgan milli tiatr ve muzıkanı terakki ittérü öçén memleketémézneñ begzé ferdleré cemgıyetler

töziler, kitaplar yazalar, notalar töziler. Mektep, tél, tarih ve edebiyat hakında teşebbüsler bar. Bu teşebbüsler, bu hereketler, elbette bik zegıyf elé, lekin yene yuk tügél alar. Emma “milliyet”néñ hemmebéz tarafından tesdıyk itélgen möhim bér gamilé bulgan “din”né saklau, terakki ittérü, saglam nigézlerge koru hakında nindi teşebbüs bar? Béz bunı sézden, din şerigat sakçısı bulunı degva kılgan, hetta şunı üzleréne monopoli itép algan “golama”dan kötedér idék. Teşebbüskar kéşéler, milli muzıka ve cırlarnı terakki ittérü hakında indé süz bélen géne iktifa itmiçe, éşke totındılar, cemgıyetler tözedeler. E séz dinne saklau, anı revaçlandıru öçén cemgıyet tözüné uylap karaganıñız barmı? Eger dinnéñ beka ve revacı, bézge bik matlup bulsa, din ve şerigatné saklau cemgıyeté tözéñéz, lekin, elbette “şerigat isterizler” yeki “sırat-ı möstekimçéler” cemgıyeté kébi kara seyesetke buyalgan, elle nindi alçaklarnıñ karyerleréne hézmet ite torgan cemgıyet bulmasın. Belki halis dini bér idéalnıy bér cemgıyet bulsın. Dini jurnallar çıgarıñız, lekin ul jurnallarıñız “din ve megıyşet” kébi tüben ve bılçırak bér veraka bulmasın. “ed-din ve el-edep” kébi ruhsız ve tösséz bulmasın. Belki dinnéñ üzé kébi gali ve pak, zamanımız kébi canlı ve megnelé bulsın.

Hezretler, eger séz dinnéñ terakki ve tekamüléne kabil bér organiçéskiy (gozvi) müessese bulganlıgın tesdıyk itseñéz, anı himaye ve terviç öçén tabigıy ve neticelé çaralarga teşebbüs itéñéz. Béz ul yulda sézge heyerhah ve télekteş bulaçakmız. Eger milli muzıka, milli sehnenéñ terakki itüé, hatın-kızga hörriyet birü kébi faydalı ve möhim ictimagıy éşlerné din ve şerigatke hilaf itép kürsetseñéz, ul tekdirde séz dinnéñ kabil ve tekamül bér organiçéskiy müessese bulmaganlıgın tesdıyk itken bulasız. Hezér bézde dinnéñ revacdan töşe barı barlı-yuklı tatar tiatrı ve kansirtlarından kilmi, belki din golamasınıñ dinné şulay camid hem tekamülné gayri kabil itép kürsetüleránden hem kirek gailelerémézde, kirek mekteplerémézde çın dini terbiyenéñ meydan alı yulında tırışırga kirek idé. Miném dini terbiyeden maksadım, elbette ruh ve kalébke Allahnı tegzıym orlıgı sala torgan, kéşénéñ küñélén néçkerte, üzén gali ve pak ehlaklı ite torgan terbiyedér.

M.S. “Möberek kart hezretler, nik tavışlarıñız çıkmıy?” dip istigase kıla. İñ kart “hezretler”den bulgan Ebü en-Nekıyp et-Tünterinéñ “din ve megıyşet”de üzénéñ can télé bélen herdaim kıçkırıp-bakırıp toruın, kart Çişme mullasınıñ hervakıt tavış birép torganlıgın M.S. din ve megıyşetçé bulsa da belmi mikenni? Madem ki din ve şerigatné saklau yulında megkul ve meşrug hem pak çaralarga kéréşélmi, ul tekdirde “din ve megıyşet” sahifeleránde Tünter, Kargalı, Çişme, Tomskiy Böréden, Ufanıñ 3 nçé

mehellesénden ve başka urınlardan çıkkan tavışlarnıñ hemmesé beyhude sayhalar gına bulıp kalacaktır.

A. Battal

A. Battal, "Beyhude Sayhalar", *Yıldız*, No:1727, (27 Saferü'ı-Hayır 1335 [9 Aralık 1916]), s. 1-2.

"*Din ve Maişet*"in 45. sayısında dikkatleri celp edecek M.S. imzası ile yazılmış "Zaya-ı Azim" başlıklı, şimdilik tamamlanmamış bir protesto var. Geçenlerde Orenburg'da Müslüman müzik ve dram cemiyeti açılmıştı. Bu cemiyetin maksadı Rusya Müslümanlarının müzik ve türkülerini ve tiyatrosunu geliştirmek için çaba göstermek olduğu gazetelerden malumumuz olmuştu. İşte şimdi Kargalı'nın 12 imamı işbu cemiyetin açılmasına itiraz ediyorlar. Onu kuranları, üye olarak yazılanları "Cehenneme gönderiyorlar" ve "Bu cemiyete girenler kıyamet gününde ateş ile azap edileceklerdir" diyorlar. Sonra bu cemiyete kadınların üye olmalarının asla caiz olmadığını, kadınlara "Hicabın" vacip olduğundan bahsettikten sonra "Protesto"larının sonunda gururlu olarak: "Eğer böyle olursa Orenburg ahalisine bu günahlı işten menetmek lazım olacak. Tabii ki yüzlerinde biraz hayâ eseri olursa menedilirler diye bu işe razı olmadığımızı bildiriyoruz" demişler.

M. S. Cenapları kendi makalesini: "Zaya-ı Azim" dediğinde büyük ihtimalle siz bir meşhur din ulemasından birinin vefatından bahsediliyor diye düşünmüşsünüzdür. Yok, "Zaya-ı Azim"dan maksat yavaş yavaş din ve diyanetimizin kaybolması ve en azizimiz olan şeriatımızın tahkir edilmesi ve ahkam-ı şeriyenin aşağılanması" diye başlıyor ve ileride "İşbu haller düşünüldüğünde, gözlerinden yaş yerine kan akıtarak ağlanırsa hiç şaşırılacak değil" diye çığlık atıyor. Makalenin ortalarında "Kazan ve Orenburg'da her Cuma Müslüman tiyatrosu ve konserler yapmak lazım bir şey oldu. İbret olsun diye tiyatroda oynanan oyunlar fesat ve bozukluğa öğretmek, din âlimlerinden gülmek ve diyanet ehlinden tahkir etmekten ibaret. Kendileri bu şekilde din ve şeriatı tahkir etmeyi medeniyet ve terakki diye adlandırıyorlar. Heyhat, bu meşum adetler ile belki Tatarlık korunur, fakat Müslümanlık ve diyanet bozulur" demiş. Makalenin sonuna doğru: "Ey muhterem din üstatları, yaşlı imamlar, siz mübarekler neredesiniz? Niye ses çıkarmıyorsunuz? Tesirli ve nüfuzlu sözleriniz duyulmuyor? Etrafınızda olan olayları görmüyor musunuz? Gelin, lütfen seslerinizi duyurun, milletimizin şimdi girmeye başladığı yol çok korkunç dalalet yolu olduğunu açık olarak beyan edin. Tiyatro ve konserler yapmanın haram olduğu gibi, onları izlemenin de katiyen haram olduğunu ve genç erkek ve kadınlarımızın el ele tutuşarak dans etmelerinin hiç şüphesiz büyük günah olduğunu minberlerden söyleyin, meclislerde beyan edin" demiş.

"*Din ve Maişet*"te yazılmış sözler dikkate alınmayacak sözler olsa da, M. S.'nin ciddiyet ile yazdığı makalesi ve 12 imamın toplu itirazları münasebeti ile birkaç cümle yazılması makul görüldü. "Din ve şeriat bitiyor" diye meydana çıkmış M. S. ve "Müzik ve dram cemiyetine giren insanları kıyamette cehenneme gidecekler" diye bağıran 12 imam, ben-i beşerin terakki ve tekâmülündeki, tarih ve içtimai hayattaki sarsılmaz kanunlardan haberleri var mıdır? Haberdar olsalar milletimiz arasında din, diyanetin zayıflamasında sebep olarak neden Tatarın başka milletler ile kıyaslandığında beş kuruş etmeyen tiyatro ve konserlerini gösteriyorlar? Neden milli müzik ve dram cemiyeti açmanın uygun olmadığını sosyolog, pedagog olmayan "Ayni" sözlerini delil olarak getiriyorlar?

Eğer o kanunlardan haberdar olmazsalar, bu gibi içtimai zuhuratın esas sebeplerini anlamakta "Profan" (ehliyetsiz, bahis edilen konuda hiç bilgisi olmayan) oldukları halde, şu zuhurat hakkında bahsederek, protesto ilan ederek matbuata çıkmaya nasıl cesaret ediyorlar?

Aramızda din ve diyanetin zayıfladığını ben de tasdik ediyorum, ve buna çok üzülüyorum. Çünkü dinin büyük içtimai ehemmiyetine ve onun "Millet"i korumada gayet büyük bir amil olduğuna inananlardanım. M. S. Cenapları yazarken "milletimiz" kelimesi de araya sızmıştır. "Millet" kelimesi bir "Halk"a itlak edilmesi cihetinden yeni bir ıstılahtır. M. S.de bu kelimeyi tabii ki "din, namus, şeriat" kelimeleri anlamında değil, yeni anlamı ile kullanıyor. Öyleyse M. S. Cenaplarına malum olsun ki, bir milletin korunması, ayakta kalabilmesi için lazım olan faktörler sadece din ile sınırlı değildir. Burada özellikle bizim gibi mahkûm milletlerde din büyük bir faktör olmakla beraber, milli mektepler, dil, tarih, edebiyat, müzik, tiyatro, bayramlar, örf ve adetler ve başkaları da gayet büyük amillerdir. Eğer bizim milletimiz kendi kimliğini koruması, bekası matlup olursa, bu sayılan amillerin hepsinin korunması, terakki etmesi için çabalamak farzdır. Bir faktör için çabalayıp, başkalarını geliştirmemek veya yok etmek için uğraşmak üç duvarlı olarak yapılan evin yaşanabilecek ev olmasını istemek kabilindendir. Bir müesseseyi terakki ettirmek, revacını arttırmak için günümüzde yeni çare ve usuller var. Mesela, mutlaka eskilik taraftarı olduğunuz halde, kendi mesleğinizi korumak için çağdaş usullere – dergi yayınlamaya başlamışsınız. Milliyeti korumada bir amil olan milli tiyatro ve müziği terakki ettirmek için memleketimizin bazı fertleri cemiyetler kuruyorlar. Mektep, dil, tarih ve edebiyat hakkında teşebbüsler var. Bu hareketler şimdilik daha zayıf, fakat yine de hiç yok değil. Amma "Milliyet"in hepimiz tarafından tasdik edilmiş mühim bir amili olan "Din"i korumak, terakki ettirmek,

sağlam esaslara kurmak konusunda hangi teşebbüsler var? Biz bunu sizden, din ve şeriat muhafızları olduklarını dava eden, hatta bunu kendi tekellerine alan "Ulema"dan bekliyorduk. Müzik ve türküleri terakki ettirmek konusunda sadece söylemekle yetinmeyerek harekete geçtiler, cemiyetler kurdular. Siz ise dini korumak, ona revaç vermek için cemiyetler kurmayı hiç düşündünüz mü? Eğer dinin beka ve revacı bize ne kadar lazım olduğu gibi size de matlup olsa himaye cemiyeti kurun. Fakat "Şeriat isterizler" veya "Sırat-ı Müstakimciler" cemiyeti gibi kara siyasete bulaşmış, alçakların kariyerlerine hizmet edecek cemiyet olmasın. Belki halis bir dini ideal cemiyet olsun. Dini dergiler yayınlayınız, fakat o dergileriniz "Din ve Maişet" gibi alçak ve kirli bir varaka olmasın. "Ed-Din ve el-Edep" gibi cansız ve renksiz olmasın. Belki dinin kendisi gibi âli ve pak, zamanımız gibi canlı ve manalı olsun.

Hazretler (İmamlar), eğer siz dinin terakki ve tekâmülünü kabul edecek doğal bir müessese olduğunu tasdik ederseniz, onu himaye ve terviç için neticeli çarelere teşebbüs ediniz. Biz o yolda size hayırhah ve yardımcı olacağız. Eğer milli müzik, milli sahnenin terakki etmesi, kadınlara hürriyet vermek gibi faydalı ve mühim içtimai işleri din ve şeriata hilaf diye gösterirseniz, o halde siz dinin tekâmülü kabul eden bir doğal müessese olmadığını tasdik etmiş oluyorsunuz. Şimdi bizde dinin revaçtan düşme konusunda ilerlemesi yarım yamalak olan Tatar tiyatrosundan dolayı değil, belki din ulemasının dini öyle camid (ruhsuz, sert, katı, cansız) ve tekâmüle karşı olarak gösterildiğinden ve gerek ailede, gerek mekteplerde gerçek dini terbiyenin olmadığından kaynaklanıyor. İşte din ulemasının bu dini terbiyenin gelişmesi için çabalamaları lazım idi. Benim dini terbiyeden kastım ruh ve kalbe Allah'ı tazim tohumları ekecek, insanın kalbini yumuşatan, kendisini âli ve pak edecek terbiyedir.

M.S. "Mübarek yaşlı imamlar neden sesiniz çıkmıyor?" diye yardım istemektedir. En yaşlı "hazretler"den olan "Ebü Nakip Tünteri'nin "Din ve Maişet"te kendi dili ile sürekli bağırıp durması, yaşlı "Çişme" imamının da her zaman ses vermesi M.S. "Maişet"çi olduğu halde bilmiyor mudur? Madem din ve şeriatı muhafaza yolunda makul, meşru ve temiz çarelere başvurulmuyor? O takdirde "Din ve Maişet" sayfalarında Tünter, Kargalı, Çişme, Tomskiy, Böre, Ufa'nın üçüncü mahallesinden başka mekânlardan çıkan seslerin hepsi beyhude sayhalar olarak kalacaklardır.

A. Battal